

B.I. 65
v. 2

BIBLIOTHECA INDICA :

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 189, 197, 201, 291 & 357.

(Agni Purāna,)

A COLLECTION OF HINDU MYTHOLOGY AND TRADITIONS.

EDITED BY

RÁJENDRALÁLA MITRA, LL. D.

Honorary Member of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, and of the Physical Class of the Imperial Academy of Sciences, Vienna; Corresponding Member of the German and of the American Oriental Societies, and of the Royal Academy of Science, Hungary; Fellow of the Royal Society of Northern Antiquaries, Copenhagen, &c., &c.

VOL. II. CHAP. 115 TO 268.

CALCUTTA :

PRINTED BY N. K. SIRCAR AT THE GANĒŚA PRESS.

1876.

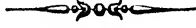
294.5

87 65 P985 a.m.
(1.2)

SL no 192571

15939.

अग्निपुराणम् ।

महर्षि श्रीमहोदव्यास प्रणीतम् ।

—000—

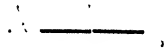
श्रीलक्ष्मी

वङ्गदेशीयासियातिक-समाजानुद्धया

—000—

श्रीराजेन्द्रलालमित्रेन

परिशोधितम् ॥

कलिकाताराजधान्यां

गणेशयन्त्रे मुद्रितम् ।

संवत् १८९१ ।

अथाग्निपुराणस्य द्वितीयखण्डस्यानुक्रमणिका ।

अध्याये	विषयः	पृष्ठे	अध्याये	विषयः	पृष्ठे
११५-११६	नयायाचा	१	११६	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	८१
११७	आह्नकसप्तः	१४	११७	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रादौ	...
११८	भारतवर्षवर्णनं	२१		विद्या	८२
११९	महाहोपादिवर्णनं	२२	११८	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	८५
१२०	भुवमकोपवर्णनं	२६	११९	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	...
१२१	ज्योतिःशास्त्रं	३०		सराधि	८७
१२२	कालगणनं	३९	१२०	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	...
१२३	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रादिः	४२		पदका	८८
१२४	युद्धजयार्थवीर्यज्योतिःशास्त्रं	...	१२१	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	...
	सारः	४६		पदकज्ञानं	८९
१२५	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रादिः	४८	१२२	युद्धजयार्थवीर्य-	...
१२६	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रादिः	५५		मन्त्रोपपादयः	९१
१२७	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रादिः	५९	१२३	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रा-	...
१२८	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	६१		मन्त्रपूजा	९५
१२९	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	६२	१२४	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रा-	...
१३०	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	६४		पूजा	९७
१३१	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रादिः	६६	१२५	मालिनोमन्त्रादित्यादिः	१०१
१३२	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	६८	१२६	षष्ठाष्टकदेवी	१०५
१३३	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रादिः	७१	१२७	नरितापूजादिः	१०६
१३४	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	...	१२८	सङ्ग्रामविजयपूजा	१११
	विजयविद्या	७७	१२९	अयुतसप्तकोटिहोमाः	१११
१३५	युद्धजयार्थवीर्यमन्त्रचक्रं	...	१३०	मन्त्रराशि	११४
	विद्या	७८	१३१	वर्षेतरचक्राः	११७

अध्याये	विषयः	पृष्ठं	अध्याये	विषयः	पृष्ठं
१५२	ऋतुसंज्ञाद्वयः	... ११८	१८५	नवमीव्रतानि	... २१३
१५३	ब्रह्मचर्याश्रमः	... ११९	१८६	दशमीव्रतानि	... २१४
१५४	विवाहः	... १२०	१८७	एकादशीव्रतानि	... २१६
१५५	आचाराध्यायः	... १२४	१८८	द्वादशीव्रतानि	... २१७
१५६	द्रव्यशुद्धिः	... १२८	१८९	त्रयोदशीव्रतानि	... २१८
१५७	आवासीयादिः	... १३०	१९०	चतुर्दशीव्रतानि	... २१९
१५८	आवासीयश्रीचं	... १३४	१९१	अष्टमिपञ्चकव्रतं	... २२०
१५९	आमंस्कृतादिश्रीचं	... १४१	१९२	नवमिपञ्चकव्रतं	... २२१
१६०	बालप्रस्थाश्रमः	... १४३	१९३	दशमिपञ्चकव्रतं	... २२२
१६१	यतिश्रमः	... १४४	१९४	एकादशिपञ्चकव्रतं	... २२३
१६२	धर्मशास्त्रं	... १४८	१९५	द्वादशिपञ्चकव्रतं	... २२४
१६३	आह्निकश्रमः	... १४९	१९६	त्रयोदशिपञ्चकव्रतं	... २२५
१६४	नवमिपञ्चकश्रमः	... १५४	१९७	चतुर्दशिपञ्चकव्रतं	... २२६
१६५	मासाध्यायः	... १५६	१९८	अमावस्याव्रतं	... २२७
१६६	वर्षाध्यायः	... १५८	१९९	शुक्लपक्षव्रतं	... २२८
१६७	अमृतसंज्ञाकोटिश्रमः	१६२	२००	कृष्णपक्षव्रतं	... २२९
१६८	महापातकादयः	... १६६	२०१	शुक्लपक्षव्रतं	... २३०
१६९-१७०	प्रायश्चित्तानि	... १७१	२०२	पुष्याध्यायः	... २४०
१७१-१७२			२०३	मकरसंक्रान्तिव्रतं	... २४१
१७३	व्रतपरिभाषा	... १८२	२०४	माघपौर्णमासीव्रतं	... २४२
१७४	प्रतिपदव्रतानि	... १८६	२०५	शुक्लपक्षव्रतं	... २४३
१७५	द्वितीयाव्रतानि	... १९०	२०६	अमावस्याव्रतं	... २४४
१७६	तृतीयाव्रतानि	... १९१	२०७	कौस्तुभव्रतं	... २४५
१७७	चतुर्थीव्रतानि	... १९६	२०८	व्रतद्वयव्रतं	... २४६
१७८	पञ्चमीव्रतानि	... १९७	२०९	व्रतपरिभाषा	... २४७
१७९	षष्ठीव्रतानि	... १९८	२१०	महाद्वयव्रतं	... २४८
१८०	सप्तमीव्रतानि	... १९९	२११	माघाद्वयव्रतं	... २४९
१८१-१८२	अष्टमीव्रतानि	... २००	२१२	महाद्वयव्रतं	... २५०

अथग्निपुराणानुक्रमणिका ।

३

अध्यायः	विषयः	पृष्ठ	अध्यायः	विषयः	पृष्ठ
११२	इष्टीदानानि	... १०६	१४२	पुरुषलक्षणं	... १८४
११४	मन्त्रमाहात्म्यम्	... १०७	१४३	स्तोत्रलक्षणं	... १८६
११५	सम्प्रदायविधिः	.. १०८	१४४	आयुधलक्षणं	.. १८७
११६-११७	गायत्रीनिर्वाणं	... १०९	१४५	रत्नपरीक्षा	... १८८
११८	राजाभिषेकः	... ११०	१४६	वाक्पुत्रलक्षणं	... १८९
११९	अभिषेकसम्पन्नाः	.. १११	१४७	पुण्यादिपूजाफलं	... १९०
१२०	शत्रुनिग्रहसहायसम्पन्निः	..	१४८-१४९	धनुर्वेदः ।	... १९१
..	अनुजीविदलक्षणं	.. ११२	१५०-१५१		
१२१	दुर्गसम्पन्निः	... ११३	१५२-१५३	अथर्ववेदः	... १९२
१२२-१२३- १२४-१२५- १२६-	राजधर्मः ।	... ११४	१५४	दिव्यप्रसादानि	.. १९३
१२७		... ११५	१५५	दायविभागः	... १९४
१२८		... ११६	१५६	सीमाविवादादिनिर्णयः	१९५
१२९-१३०-	शत्रुलक्षणं	... ११७	१५७	वाक्पादवादिप्रकरणं	१९६
१३१		... ११८	१५८	अग्निविधानं	... १९७
१३२	यात्रासंख्यलक्षणादिः	११९	१५९	यज्ञविधानं	... १९८
१३३	वाक्पुत्रः	... १२०	१६०	सामविधानं	... १९९
१३४	प्रात्यक्षिकराजकर्म	... १२१	१६१	अथर्वविधानं	... २००
१३५	रथदीपा	.. १२२	१६२	उत्तपामशान्तिः	... २०१
१३६	नीलोम	... १२३	१६३	देवपूजाविशेषादिनिर्णयः	२०२
१३७	रामोक्तनीतिः	.. १२४	१६४	दिक्पालादिस्नानं	... २०३
१३८	राज्याशानि	... १२५	१६५	विनायकस्नानं	... २०४
१३९	दादशराजसंख्यलक्षणादिः	..	१६६	मातृपितृस्नानलक्षणौटि-	..
१४०	सन्निविष्टादयश्च ।	.. १२६	१६७	श्रीमद्वेदः	.. २०५
१४१	सामायुषपादाः	... १२७	१६८	नाराजनाविधिः	... २०६
१४२	राजनीतिः	.. १२८	१६९	हवादिस्नानादयः	... २०७

अग्निपुराणं ।

अथ पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

गयायाश्चाविधिः ।

अग्निं त्वाच । उद्यतचेह्रयां यातुं^(१) आहं कृत्वा विधानतः ।

विधाय कार्पटीवेशं ग्रामस्यापि प्रदक्षिणं ॥ १ ॥

कृत्वा प्रतिदिनङ्गच्छेत् संयतचाप्रतिग्रही ।

शृङ्गाच्चलितमात्रस्य गयाया गमनं प्रति ॥ २ ॥

स्वर्गारोहणसोपानं पिष्टृणास्तु पदे पदे ।

ब्रह्मज्ञानेन किं कार्यं गान्धहे मरणेन किं ॥ ३ ॥

किं कुरुचेन्नवासेन यदा^(२) पुत्री गयां व्रजेत् ।

गयाप्राप्तं सुतं दृष्ट्वा पिष्टृणामुत्सवो भवेत् ॥ ४ ॥

पद्मग्रामपि जलं स्पृष्ट्वा अस्त्रभ्यं किन्न दास्यति ।

ब्रह्मज्ञानं गयायाहं गोष्ठहे मरणं तथा ॥ ५ ॥

वासः पुंसां कुरुचेन्ने मुक्तिरेषा चतुर्विधा ।

काङ्क्षन्ति पितरः पुत्रं नरकाद्गयभीरवः ॥ ६ ॥

गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ।

मुण्डनञ्चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः ॥ ७ ॥

न कालादिर्गयातीर्थे दद्यात् पिण्डांश्च नित्यशः ।

पचन्नयनिवासी च पुनात्यासप्तमं कुलं ॥ ८ ॥

१ ननु मिति च०, न०, घ०, ङ०, ज० च । २ यदि इति घ०, ङ०, झ० च ।

अष्टकासु च वृद्धौच^(१) गयायां स्मृतवासरे ।
 अत्र मातुः पृथक् आहमन्यत्र पतिना सह ॥ ८ ॥
 पित्रादिनवदैवत्यं तथा द्वादशदैवतं ।
 प्रथमे दिवसे स्नायात्तीर्थे ह्युत्तरमानसे ॥ १० ॥
 उत्तरे मानसे पुण्ये आयुरारोग्यवृद्धये ।
 सर्वाघौघविघाताय^(२) स्नानं कुर्याद् विमुक्तये^(३) ॥ ११ ॥
 सन्तर्प्य देवपित्रादीन् आबुक्त्यु पण्डितो भवेत् ।
 दिव्यान्तरीक्षभौमस्थान्^(४) देवान् सन्तर्पयाम्यहं ॥ १२ ॥
 दिव्यान्तरीक्षभौमादि पितृमात्रादि तर्पयेत् ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ १३ ॥
 माता पितामही चैव^(५) तथैव प्रपितामही ।
 मातामहः प्रमातामही वृद्धप्रमातामहः^(६) ॥ १४ ॥
 तेभ्योऽन्येभ्य^(७) इमान् पण्डितानुवाराय ददाम्यहं ।
 श्रीं नमः सूर्यदेवाय सोमभौमस्वरूपिणे^(८) ॥ १५ ॥
 जीवशुक्रशनैसारिराहुकेतुस्वरूपिणे ।
 उत्तरे मानसे स्नात^(९) उद्वरेक्षकलं कुलं ॥ १६ ॥
 सूर्यं नत्वा^(१०) ब्रजेश्वरीनी नरो दक्षिणमानसं^(११) ।

१ अष्टकासु वृद्धौ चेति घ०, ङ० च । ज० च ।

२ सर्वाघौघविघातायेति ख०, घ०, ङ० च । ३ तेभ्योऽन्येभ्य इति घ०, ज० च ।

४ स्नानं सर्वविमुक्तये इति ङ० । ५ सोमभौमस्वरूपिणे इति घ० ।

६ दिव्यान्तरीक्षगान् भौमानिति ग० । ७ स्नात्वेति क० ।

८ माता मातामही चैवेति क०, ख०, १० सूर्यं दृष्ट्वा इति ङ०० ।

९ उद्वरेक्षकलं कुलं ॥ ११ ततो दक्षिणमानसमिति ग०, घ०, ३०, ङ०, ज० च ।

१० वृद्धप्रमातामह इति क०, ग०, ङ०, ज०, ङ० च ।

दक्षिणे मानसे स्नानं करोमि पिबत्तस्ये^(१) ॥ १७ ॥
 गयायामागतः स्वर्गं यास्तु मे पितरोऽखिलाः ।
 आहं पिण्डस्ततः कृत्वा सूर्यं नत्वा वदेदिदं ॥ १८ ॥
 श्रीं नमो भानवे भर्गे^(२) भवाय भव मे विभो ।
 भुक्तिसुक्तिप्रदः सर्वपिण्डाणां भवभाषितः ॥ १९ ॥
 कव्यवालानलः सोमो यमश्चैवार्थमा तथा ।
 अग्निष्वात्ता वर्हिषद आग्न्यपाः पिबदेवताः ॥ २० ॥
 आगच्छन्तु महाभागा युष्माभी रक्षितास्त्रिवह ।
 मदीयाः पितरो ये च मातृमातामहादयः ॥ २१ ॥
 तेषां पिण्डप्रदाताहमागतोऽस्मि गयाभिमां ।
 उदीच्यां सुण्डपृष्ठस्य देवर्षिगणपूजितं^(३) ॥ २२ ॥
 नाम्ना कनखलं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विद्युतं ।
 सिञ्चानां प्रोतिजननैः पापानाञ्च भयङ्करैः ॥ २३ ॥
 लेलिहानैर्महानागै रण्यते चैव नित्यशः ।
 तत्र स्नात्वा दिवं^(४) यास्ति क्रीडन्ते भुवि मानवाः ॥ २४ ॥
 फल्गुतीर्थं ततो गच्छेन्महानद्यां स्थितं परं ।
 नागाज्जनाईनात् कूपादटाञ्चीत्तरमानसात् ॥ २५ ॥
 एतद् गयाशिरः^(५) प्रोक्तं फल्गुतीर्थं तदुच्यते ।
 सुण्डपृष्ठनगाद्याय सारात् सारमथान्तरं ॥ २६ ॥

१ करोमि पितृदेवते इति ज० ।

४ तत्र स्नात्वा दिवमिति ज० ।

२ भानवे तस्यै इति ज० ।

५ फल्गुं गयाशिर इति ज०, ड०,

३ देवर्षिगणसेवितमिति घ०, ज०, च ।

ड० च ।

देवतामण्यसेवितमिति भ० ।

यस्मिन् फलति श्रीगौर्वा कामधेनुर्जलं मही ।
 दृष्टिरस्यादिकं यस्मात् फल्गुतीर्थं न फल्गुवत् ॥ २७ ॥
 फल्गुतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरं ।
 एतेन किं न पर्याप्तं नृणां सुकृतकारिणां ॥ २८ ॥
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि आसमुद्रात्सरांसि च ।
 फल्गुतीर्थं गमिष्यन्ति वारमेकं दिने दिने ॥ २९ ॥
 फल्गुतीर्थे तीर्थराजे करोति स्नानमादृतः ।
 पितृणां ब्रह्मलोकाप्त्यै आत्मनो भुक्तिमुक्तये ॥ ३० ॥
 स्नात्वा आदौ पिण्डोऽथ नमेद्देवं पितामहं ।
 कलौ माहेश्वरा लोका अत्र देवो^(१) गदाधरः ॥ ३१ ॥
 पितामहो लिङ्गरूपी तन्नमामि महेश्वरं ।
 गदाधरं बलं काममनिरुद्धं नारायणं^(२) ॥ ३२ ॥
 ब्रह्मविष्णुसिंहाख्यं वराहादिं नमाम्यहं ।
 ततो गदाधरं दृष्ट्वा कुलानां शतमुद्धरेत् ॥ ३३ ॥
 धर्मारण्यं हितृयेऽङ्गि मतङ्गस्याश्रमे वरे ।
 मतङ्गवाप्यां संस्त्राय आहकृत् पिण्डो^(३) भवेत् ॥ ३४ ॥
 मतङ्गेशं सुसिद्धेशं^(४) नत्वा चेदमुदीरयेत् ।
 प्रमाणं देवताः सन्तु लोकपालाश्च साक्षिणः ॥ ३५ ॥
 मयागल्य मतङ्गेऽस्मिन् पितृणां निष्कृतिः कृता ।
 स्नानतर्पणआह्लादिर्ब्रह्मतीर्थेऽथ^(५) कूपके ॥ ३६ ॥

१ चतो देव इति ख०, ग०, घ०,

३ आहदः पिण्ड इति ख० ।

ख० च ।

४ मतङ्गेशश्च सिद्धेशमिति ख० ।

२ नारायणमिति ख०, ग०, घ० च ।

५ ब्रह्मतीर्थेति ख० ।

तत्कूपयूपयोर्मध्ये आहं कुलशतोद्धृती ।
 महाबीधतरुं नत्वा धर्मवान् स्वर्गलोकभाक् ॥ ३७ ॥
 तृतीये ब्रह्मसरसि^(१) स्नानं कुर्याद्यतव्रतः^(२) ।
 स्नानं ब्रह्मसरसीर्थे^(३) करोमि ब्रह्मभूतये ॥ ३८ ॥
 पितॄणां ब्रह्मलोकाय ब्रह्मर्षिगणसेविते ।
 तर्पणं आहूतत् पिण्डं प्रदद्यात् प्रसेचनं^(४) ।
 कुर्याच्च वाजपेयार्थं ब्रह्मयूपप्रदक्षिणं ॥ ३९ ॥

एको मुनिः कुम्भकुशाग्रहस्त
 आम्नस्य मूले सलिलन्ददाति ।
 आम्नास सिक्ताः पितरश्च तप्ता
 एका क्रिया हार्थकरी प्रसिद्धा ॥ ४० ॥

ब्रह्माणश्च नमस्कृत्य कुलानां शतमुद्धरेत् ।
 फल्गुतीर्थं चतुर्थं^(५) स्नात्वा देवादितर्पणं ॥ ४१ ॥
 कृत्वा आहं सपिण्डश्च गयाशिरसि कारयेत् ।
 पञ्चक्रोशं गयाक्षेत्रं क्रोशमेकं गयाशिरः ॥ ४२ ॥
 तत्र पिण्डप्रदानेन कुलानां शतमुद्धरेत् ।
 मुण्डपृष्ठे पदं वास्तं महादेवेन धीमता ॥ ४३ ॥
 मुण्डपृष्ठे शिरः साक्षाद् गयाशिर उदाहृतं ।

१ ब्रह्मसरसि इति ख०, घ०, ङ०,

क्षीर्थे इति ख० ।

म० च ।

२ मयामयेत्यादिः, स्नानं कुर्याद्यतव्रत

४ तर्पणआहूतत् पिण्डप्रदक्षार्पि प्रस-

त्यक्तः पाठश्च० मुखके नास्ति ।

चनमिति ख०, घ० च । तर्पणआहू-

३ ब्रह्मसरसीर्थे इति घ० । ब्रह्मशिर-

तत् पिण्डप्रदक्षार्पणप्रसेचनमिति म०,

घ०, ङ०, ज० च ।

साचाद् गयाशिरस्तत्र फल्गुतोर्ध्वाग्रमं^(१) कृतं ॥ ४४ ॥

अमृतं तत्र वहति पितृणां दत्तमक्षयं ।

स्नात्वा दशाश्वमेधे तु दृष्ट्वा देवं पितामहं ॥ ४५ ॥

रुद्रपादं नरः स्मृष्ट्वा नेह भूयोऽभिजायते ।

शमीपत्रप्रमाणेन पिण्डं दत्त्वा गयाशिरे^(२) ॥ ४६ ॥

नरकस्था दिवं याप्ति स्वर्गस्था मीचमाप्नुयुः ।

पायसेनाथ पिष्टेन शतना चरुणा तथा ॥ ४७ ॥

पिण्डदानं तण्डुलैश्च गोधूमैस्तिलमिश्रितैः ।

पिण्डं दत्त्वा रुद्रपदे कुलानां शतमुद्धरेत् ॥ ४८ ॥

तथा विष्णुपदे आह्वयपिण्डदो हृणमुत्तिकृत्^(३) ।

पित्रादीनां शतकुलं स्वात्मानं^(४) तारयेन्नरः ॥ ४९ ॥

तथा ब्रह्मपदे आह्वी^(५) ब्रह्मलोकं नयेत्पितृन् ।

दक्षिणाग्निपदे तद्गार्हपत्यपदे तथा ॥ ५० ॥

पदे वाहवनीयस्य आह्वी यज्ञफलं लभेत् ।

आवसथ्यस्य चन्द्रस्य^(६) सूर्यस्य च गणस्य च ॥ ५१ ॥

अगस्त्यकार्तिकेयस्य आह्वी तारयते कुलं ।

आदित्यस्य रथं नत्वा^(७) कर्णादित्यं नमोन्नरः ॥ ५२ ॥

१ फल्गुतोर्ध्वाग्रमिति ग०, घ०, ज०,

भ० च ।

२ पिण्डं दद्याद्गयाशिरे इति ज० ।

३ पिण्डदोः कुलमुत्तिकृदिति ग०, ज० च ।

पिण्डदोः क्षतिमुत्तिकृदिति व० ।

४ स्वात्मानमिति ज० ।

५ ब्रह्मपदे आह्वमिति भ० ।

६ अवसथ्याय चेन्द्रस्येति व० ।

आवसथ्यस्य चेन्द्रस्येति व० ।

गणस्य सेन्द्रस्येति ज० ।

७ रथं दृष्ट्वेति व०, घ० च ।

कनकेशपदं नत्वा गयाकोदारकं नमेत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः पिष्टृन् ब्रह्मपुरं नयेत् ॥ ५३ ॥
 विशालोऽपि गयाशीर्षे पिण्डोऽभूच्च पुत्रवान् ।
 विशालायां विशालोऽभूद्राजपुत्रोऽब्रवीद् द्विजान् ॥ ५४ ॥
 कथं पुत्रादयः स्युर्मे द्विजा जघुर्विशालकं ।
 गयायां पिण्डदानेन तव सर्वं भविष्यति ॥ ५५ ॥
 विशालोऽपि गयाशीर्षे पिष्टपिण्डान्ददौ ततः^(१) ।
 दृष्ट्वाकाशे सितं रक्तं पुरुषांस्तांश्च पृष्टवान् ॥ ५६ ॥
 के यूयन्तेषु चैवैकः सितः प्रोचे विशालकं ।
 अहं सितस्ते जनक इन्द्रलोकं गतः शुभात् ॥ ५७ ॥
 मम रक्तः पिता पुत्रं कृणुष्वैव पितामहः ।
 अभ्रवीत् नरकं प्राप्ता त्वया मुक्तीकृता वयं ॥ ५८ ॥
 पिण्डदानाद् ब्रह्मलोकं ब्रजाम इति ते गताः ।
 विशालः प्राप्तपुत्रादीं राज्यं कृत्वा हरिं ययौ ॥ ५९ ॥
 प्रेतराजः स्वमुक्त्यै च वणिजश्चेदमब्रवीत् ।
 प्रेतैः सर्वैः सहार्तः सन् सुकृतं भुज्यते फलं ॥ ६० ॥
 श्रवणहादशीयोगे कुम्भः सायद्य सोदकः^(१) ।
 दत्तः पुरा स मध्याह्ने जीवनायोपतिष्ठते ॥ ६१ ॥
 धनं गृहीत्वा मे गच्छ गयायां पिण्डदो भव ।
 वणिग्धनं गृहीत्वा तु गयायां पिण्डोऽभवत् ॥ ६२ ॥

१ इदो ज्ञत इति च०, न०, घ०, ङ०, १ सायं च सोदक इति च० ।

प्रेतराजः सह प्रेतैर्मुक्तो नीतो हरेः पुरं ।
 गयाशौर्षे पिण्डदानादात्मानं स्वपितृंस्तथा^(१) ॥ ६३ ॥
 पितृवंशे मृता ये च मातृवंशे तथैव च ।
 गुरुश्वशुरबन्धूनां ये चान्ये बान्धवा मृताः ॥ ६४ ॥
 ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदारविवर्जिताः^(२) ।
 क्रियालोपगता ये च जात्यन्धाः पङ्कवस्तथा ॥ ६५ ॥
 विरूपा आमगर्भा ये ज्ञाताज्ञाताः कुले मम ।
 तेषां पिण्डो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठतां ॥ ६६ ॥
 ये केचित् प्रेतरूपेण तिष्ठन्ति पितरो मम ।
 ते सर्वे ढप्तिमायान्तु पिण्डदानेन^(३) सर्वदा ॥ ६७ ॥
 पिण्डो देयस्तु सर्वेभ्यः सर्वैर्वै कुलतारकैः ।
 आत्मनस्तु तथा देयो ह्यक्षयं लोकमिच्छता ॥ ६८ ॥
 पञ्चमेऽङ्गे गदालीले स्नायामन्त्रेण बुद्धिमान् ।
 गदाप्रक्षालने तीर्थे गदालीलेऽतिपावने ॥ ६९ ॥
 स्नानं करामि संसारगदशान्त्यै जनार्दन ।
 नमोऽक्षयवटायैव अक्षयस्वर्गदायिने ॥ ७० ॥
 पित्रादीनामक्षयाय सर्वपापक्षयाय च ।
 आहं वटतले^(४) कुर्याद् ब्राह्मणानाञ्च भोजनं ॥ ७१ ॥
 एकस्मिन् भोजिते विप्रे कोटिर्भवति भोजिता ।
 किम्पुनर्बहुभिर्भुक्तैः पितृणां दत्तमक्षयं ॥ ७२ ॥

१ प्रेतराजेत्यादिः, स्वपितृं स्वधेत्यन्तः २ पिण्डदानेनेति ज० ।
 पाठो अ० पुस्तके नास्ति । ३ वटतटे इति ज० ।
 ४ अभकर्तविवर्जिता इति अ० ।

गयायामब्रुवात्ता यः पितरस्तेन पुत्रिणः ।

वटं, वटेश्वरं नत्वा पूजयेत् प्रपितामहं ॥ ७१ ॥

अक्षयांस्तभते लोकान् कुलानां शतमुद्धरेत् ।

क्रमतोऽक्रमतो वापि गयायात्रा महाफला ॥ ७४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे गयामाहात्म्ये गयायात्रा नाम पञ्च-
दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

—००—

गयायात्राविधिः ।

अग्निहोत्रं च । गायत्रैव महानद्यां स्नातः^(१) सन्ध्यां समाचरेत् ।

गात्रिणा अग्रतः प्रातः श्राद्धं पिण्डमभ्याक्षयं ॥ १ ॥

मध्यह्ने चोद्यति^(२) स्नात्वा गीतवाद्यैर्ह्युपास्य च ।

सावित्रीपुरतः सन्ध्यां पिण्डदानञ्च तत्पदे ॥ २ ॥

अगस्त्यस्य पदे कुर्याद्योनिहारं प्रविश्य च ।

निर्गतो न पुनर्योनिं प्रविशेन्मृष्यते भवात्^(३) ॥ ३ ॥

१ प्रात इति क० ।

२ मृष्यते भवादिति क०, मृ० च ।

३ मध्याह्ने प्रविशेति म० ।

बलिं काकशिलायाञ्च कुमारञ्च नमस्ततः^(१) ।
 स्वर्गद्वार्यां सोमकुण्डे वायुतीर्थेऽथ पिण्डदः ॥ ४ ॥
 भवेदाकाशगङ्गायां कपिलायाञ्च पिण्डदः ।
 कपिलेशं शिवं नत्वा रुक्मिकुण्डे च पिण्डदः ॥ ५ ॥
 कोटीतीर्थे च कोटीशं नत्वामोघपदे नरः^(२) ।
 गदालीले वानरके गोप्रचारे च पिण्डदः^(३) ॥ ६ ॥
 नत्वा गावं वैतरण्यामेकविंशकुलोद्भूतिः ।
 आहपिण्डप्रदाता^(४) स्यात् क्रौञ्चपादे च पिण्डदः^(५) ॥ ७ ॥
 तृतीयायां विशालायां निखिरायाञ्च पिण्डदः ।
 ऋणमोक्षे पापमोक्षे भस्मकुण्डेऽथ भस्मना ॥ ८ ॥
 स्नानकृत् मुच्यते पापात्रमेहेवं जनार्दनम् ।
 एष पिण्डो मया दत्तस्तव हस्ते जनार्दन ॥ ९ ॥
 परलोकगते मङ्गलमश्नय्यमुपतिष्ठतां ।
 गयायां पितरूपेण स्वयमेव जनार्दनः ॥ १० ॥
 तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षं मुच्यते वै ऋणत्रयात् ।
 मार्काण्डेयेश्वरं नत्वा नमोद्भृतेश्वरं नरः^(६) ॥ ११ ॥
 मूलक्षेत्रे महेशस्य धारायां पिण्डदो भवेत् ।

१ नमस्तत इति च०, ग०, घ०, ङ०,

इ० च ।

२ माघपदेऽर्घ्य इति च०, घ० च ।

३ कपिलेशमित्यादिः, गोप्रचारे च पिण्डद

इत्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

४ आह पितृप्रदातेति च० ।

५ भवेदाकाशगङ्गायामित्यादिः,

क्रौञ्चपादे च पिण्डद इत्यन्तः

पाठः च० पुस्तके नास्ति ।

६ नमोद्भृतेश्वरं नर इति घ० ।

(१) गृध्रकूटे गृध्रवटे धीतपादे च पिण्डदः ॥ १२ ॥
 पुष्करिण्यां कर्दमाले रामतीर्थे च पिण्डदः ।
 प्रभासे शक्रमेतं प्रेतशिलार्यां पिण्डदो भवेत् ॥ १३ ॥
 दिव्यान्तरीक्षभूमिष्ठाः पितरो बान्धवादयः ।
 प्रेतादिरूपा मुक्ताः (१) स्युः पिण्डैर्हसैर्भयाखिलाः ॥ १४ ॥
 स्थानत्रये प्रेतशिला गयाशिरसि पावनी ।
 प्रभासे प्रेतकुण्डे च पिण्डदस्तारयेत् कुलम् ॥ १५ ॥
 वसिष्ठेश्वरमस्कृत्य तदग्रे पिण्डदो भवेत् ।
 गयानाभौ सुषुम्णायां महाकोष्ठगाश्च पिण्डदः ॥ १६ ॥
 गदाधरायतो मुण्डपृष्ठे देव्याश्च सन्निधौ ।
 मुण्डपृष्ठं नभेदादौ चैत्रपालादिसंयुतम् ॥ १७ ॥
 पूजयित्वा भयं न स्याद्विषरोगादिनाशनम् ।
 ब्रह्माणश्च नमस्कृत्य ब्रह्मलीकं नयेत् कुलम् ॥ १८ ॥
 सुभद्रां बलभद्रश्च प्रपूज्य पुरुषोत्तमम् ।
 सर्वकामसमायुक्तः कुलमुद्धृत्य नाकभाक् (१) ॥ १९ ॥
 हृषीकेशं नमस्कृत्य तदग्रे पिण्डदो भवेत् ।
 माधवं पूजयित्वा च देवो वैमानिको (४) भवेत् ॥ २० ॥
 महालक्ष्मीं प्रार्थ्य गौरीं मङ्गलाश्च सरस्वतीम् ।
 पितृनुवृत्य स्वर्गस्थो भुक्तभोगीऽत्र शास्त्रधीः ॥ २१ ॥

१ सर्वकामसमायुक्तः कुलमुद्धृत्य लोक- ३ कुलमुद्धृत्य लोकभोगिनि म०, ज० च ।
 नागिति पाठो न भ० पुस्तकेऽधिकोऽस्ति । वसिष्ठे इमित्यादिः, कुलमुद्धृत्य नाकभाक्
 २ प्रेतादिरूपमुक्ता इति ख०, म०, च०, इत्यन्तः पाठो न भ० पुस्तके नास्ति ।
 क०, ज० च । ४ देवैर्वै मानिक इति ख० ।

षादशादित्यमभ्यर्च्य बह्निं रेवन्तमिन्द्रकम् ।
 रोगादिसुक्तः स्वर्गी स्याच्छ्रीकर्पहृद्विनायकम् ॥ २२ ॥
 प्रपूज्य कार्तिकेयश्च निर्विघ्नः सिद्धिमाप्नुयात् ।
 सोमनाथश्च कालेशङ्केदारं प्रपितामहम् ॥ २३ ॥
 सिद्धेश्वरश्च रुद्रेशं रामेशं ब्रह्मकेश्वरम् ।
 अष्टलिङ्गानि गुह्यानि पूजयित्वा तु^(१) सर्वभाक् ॥ २४ ॥
 नारायणं वराहश्च नारसिंहं नमस्कृत्ये ।
 ब्रह्मविष्णुमहेशाख्यं त्रिपुररत्नमशेषदम् ॥ २५ ॥
 सौतां रामश्च गरुडं वामनं सम्प्रपूज्य च ।
 सर्वकामानवाप्नोति ब्रह्मलोकं नयेत् पिष्टृन् ॥ २६ ॥
 देवैः सार्धं सम्प्रपूज्य देवमादिगदाधरम् ।
 ऋणक्षयविनिर्मुक्तस्तारयेत् सकलं कुलम् ॥ २७ ॥
 देवरूपा शिला पुण्या तस्माद्देवमयी शिला ।
 गयायां नहि तत् स्थानं यत्र तोर्थं न विद्यते ॥ २८ ॥
 यन्नाम्ना पातयेत् पिण्डं तत्रयेद्ब्रह्म शाश्वतम् ।
 फल्ग्वीशं फल्गुचण्डीं च प्रणम्याङ्गारकोश्वरम् ॥ २९ ॥
 मतङ्गस्य पदे आसी भरताश्रमके भवेत् ।
 हंसतीर्थे कोटितीर्थे यत्र पाण्डुशिलाकदः ॥ ३० ॥
 तत्र स्यादग्निधारायां मधुसूतवसि पिण्डदः ।
 रुद्रेशं किलिकिलेशं नमोदृढिविनायकम्^(१) ॥ ३१ ॥
 पिण्डदो धेनुकारस्य पदे धेनोर्धमे च गाम् ।

१ पूजयित्वावेति क०, घ०, ङ०,
 ज० च ।

१ नमोदृढिविनायकमिति क०, न०,
 घ० च । नमोदृढिविनायकमिति घ० ।

सर्वां पितृंस्तारयेच्च सरस्वत्याञ्च पिण्डदः ॥ ३२ ॥
 सन्ध्यामुपास्य सायाह्ने नमोऽर्चयौ सरस्वतीम् ।
 त्रिसन्ध्याकृत्तवेदिप्रो वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३३ ॥
 गयां प्रदक्षिणीकृत्य गयाविप्रान् प्रपूज्य च ।
 अन्नदानादिकं सर्वं कृतस्तत्राक्षयं भवेत् ॥ ३४ ॥
 स्तुत्वा सम्प्रार्थयेद्देवमादिदेवं गदाधरम् ।
 गदाधरं गयावामं पित्रादीनां गतिप्रदम् ॥ ३५ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षार्थं योगदं प्रणमाम्यहम् ।
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितम् ॥ ३६ ॥
 नित्यशुद्धं बुद्धियुक्तं^(१) सत्यं ब्रह्म नमाम्यहम् ॥
 आनन्दमहयं देवं देवदानववन्दितम् ॥ ३७ ॥
 देवदेवोऽष्टसुक्तं सर्वदा प्रणमाम्यहम् ।
 कलिकल्मषकालार्तिदमनं^(२) वनमालिनम् ॥ ३८ ॥
 पालिताखिललोकेयं^(३) कुलोद्धारणमानसम् ।
 व्यक्ताव्यक्तविभक्तात्माविभक्तात्मानमात्मनि ॥ ३९ ॥
 स्थितं स्थिरतरं^(४) सारं वन्दे घोराघमर्दनम्^(५) ।
 आगतोऽस्मि गयां देव पिण्डकार्थं गदाधरः ॥ ४० ॥
 त्वं मे साक्षी भवाद्येह अमृतोऽहमृत्पञ्चयात् ।

१ नित्यशुद्धबुद्धियुक्तमिति व०, द० च ।

४ स्थिततरमिति ग०, द०, क० च ।

२ कालार्तिनाशकमिति व० । कालार्ति-
दमनमिति ग०, क०, द०, ज० च ।५ वन्दे घमरिमर्दनमिति क० । वन्दे
संसारमर्दनमिति ज० ।

३ पालिताखिलदेवेत्यमिति व० ।

सालिणः सन्तु मे देवा ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ ४१ ॥

मया गयां समासाद्य पितृणां निष्कृतिः कृता ।

गयामाहात्म्यपठनाच्छाब्दादौ ब्रह्मलोकभाक् ॥ ४२ ॥

पितृणामक्षयं आहमक्षयं ब्रह्मलोकदम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे गयामाहात्म्ये गयायात्रा नाम षोड-

शाधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

आहकल्पः ।

अग्निरुवाच । कात्यायनो मुनीनाह यथा आहं तथा वदे ।

गयादौ आहं कुर्याति सङ्क्रान्त्यादौ विशेषतः ॥ १ ॥

काले वापरपक्षे च चतुर्थ्या जर्हमेव वा ।

सम्याद्य च पदार्थे च^(१) पूर्वद्युष निमग्नयेत् ॥ २ ॥

यतीन् गृहस्थसाधून् वा स्नातकाब्ध्रौत्रियान् हिजान् ।

अनवद्यान् कर्मनिष्ठान् शिष्टानाचारसंयुतान्^(२) ॥ ३ ॥

१ सम्याद्य परमर्चे चेति इ० ।

२ आचारसंस्कृताभिप्रायं ग०, ज० च ।

वज्रयेच्छ्रितिकुष्ठगादीन् गृहीयान्निमन्त्रितान् ।
 ज्ञाताच्छ्वींस्तथा दास्तान् प्राङ्मुखान् देवकर्षण ॥ ४ ॥
 उपवेशयेन्नीन् पित्रादीनेकैकमुभयत्र वा ।
 एवं मातामहादेश शकौरपि च कारयेत् ॥ ५ ॥
 तदङ्गि ब्रह्मचारो स्यादकोपोऽत्वरितो मृदुः^(१) ।
 सत्योऽप्रमत्तोऽनध्वन्यो अस्वाध्यायश्च^(२) वाग्यतः ॥ ६ ॥
 सर्वांश्च पङ्क्तिमूर्धन्यान् पृच्छेत् प्रश्ने तथासने ।
 दर्भानास्तीर्थं द्विगुणान् पित्रे देवादिकश्चरेत् ॥ ७ ॥
 विश्वान्देवानावाहयिष्ये पृच्छेदावाहयेति च ।
 विश्वेदेवास आवाह्य विकीर्याथ यवान् जपेत् ॥ ८ ॥
 विश्वे देवाः शृणुतेमं पितृनावाहयिष्ये च ।
 पृच्छेदावाहयेत्युक्ते उग्रस्तस्त्वा समाह्वयेत् ॥ ९ ॥
 तिलान् विकीर्याथ जपेदायान्त्रित्यादि पितृके ।
 सपत्रित्वे निषिञ्चेद्वा शत्रो देवीरभि तृचा ॥ १० ॥
 यवोऽसीति यवान् दत्त्वा पित्रे सर्वत्र वै तिलान् ।
 तिलोऽसि सोमदेवत्यो गीसत्रो देवनिर्मितः ।
 प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितृन् लोकान् प्रीणाहि नः
 स्वधा । इति ।

अथ तेति ददेत्यर्थं पात्रे ह्येमेऽथ राजते ॥ ११ ॥

अौदुम्बरे वा खड्गे वा पर्णपात्रे प्रदक्षिणम् ।

देवानामपसव्यं तु पितृणां सव्यमाचरेत् ॥ १२ ॥

१ चतुरितोऽत्युत्तरित ७० ।

२०, ४० च ।

२ सत्ये प्रपन्नोऽनध्वन्यो अस्वाध्यायश्चेति

एकैकस्य एकैकेन सपविचकरेषु च ।

या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुर्या अन्तरिक्षा उत्तपार्थि-
वीर्याः ।

हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः संस्थोनाः सुहवा
भवन्तु ॥

विश्वे देवा एष वोऽर्घः स्वाहा च पितरेष ते ॥ १२ ॥

स्वधैवं पितामहादेः संस्त्रवात् प्रथमे चरेत्^(१) ।

पितृभ्यः स्नानमसीति न्युजं पात्रं करोत्यधः ॥ १३ ॥

अत्र गन्धपुष्पधूपदीपाच्छादनदानकं ।

वृताक्तमन्नमुद्धृत्य पृच्छत्यग्नौ करिष्ये च ॥ १५ ॥

कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातो जुहुयात्साम्निकोऽनले ।

अग्निकः पितृहस्ते^(१) सपवित्रे तु मन्त्रतः ॥ १६ ॥

अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहेति^(१) प्रथमाहुतिः ।

सोमाय पितृमतेऽथ यमायाङ्गिरसे परे ॥ १७ ॥

हुतशेषं चाक्षपात्रे दत्वा पात्रं समालभेत् ।

पृथिवी ते पात्रन्धोः पिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृतं असृतं
जुहोमि स्वाहेति ।

जपेद् विष्णुरित्यग्ने हिजाङ्गुष्ठनिवेशयेत् ॥ १८ ॥

अपहतेति च तिलान् विकोर्यासं प्रदाययेत् ।

जुषधमिति चोक्ताथ गायत्र्यादि ततो जपेत् ॥ १९ ॥

१ एकैकस्येत्यादि, प्रथमे चरेदित्यन्तः

२ अग्निको अग्ने चैवेति उ० ।

पात्रो अ० पुण्ड्रके नास्ति ।

१ स्वधेति उ० ।

देवताभ्यः पितृभ्यश्च महासीगिभ्य एव च ।

नमः स्वधायै स्वाहायै नित्यमेव नमो नमः^(१) ॥ २० ॥

द्विमान् ज्ञात्वा त्रं विकिरेदपो दद्यात् सकृत् सकृत् ।

गायत्रीं पूर्ववज्रज्ञा मधु मध्विति वै जपेत् ॥ २१ ॥

तप्ताः स्य इति सम्पञ्चेनृप्ताः स्य इति वै वदेत् ।

शेषमममनुज्ञाप्य सर्वममममैकतः ॥ २२ ॥

उद्धृत्योच्छिष्टपात्रं तु कृत्वा चैवावनेजनं ।

दद्यात्कुशेषु चीन् पितृनामान्तेषु परे जगुः ॥ २३ ॥

आचान्तेषूदकं पुष्पाभ्यक्षतानि प्रदापयेत् ।

अक्षय्योदकमेवाथ आशिषः प्रार्थयेन्नरः^(१) ॥ २४ ॥

अघोराः पितरः सन्तु गोघ्नो वर्धतां सदा ।

दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ॥ २५ ॥

अथा च नो माध्यगमद्वयदेयं च नोऽस्त्विति ।

अन्नञ्च नो बहु भवेदतिधीञ्च सभेमहि ॥ २६ ॥

याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिन्म कश्चन ।

स्वधावाचनीयान् कुशानास्तीर्थं सपविचकान्^(१) ॥ २७ ॥

स्वधां वाचयिष्ये पृच्छेदनुज्ञातश्च वाच्यतां ।

पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहसुख्यके ॥ २८ ॥

स्वधोच्यतामस्तु स्वधा उच्यमानस्तथैव च ।

अपो निषिद्धेदुत्तानं पात्रं कृत्वाथ दक्षिणां ॥ २९ ॥

१ स्वाहायै नित्यमेव नमस्कृति इति
अ०, इ० च ।

२ प्रार्थयेन्नर इति अ०, ज०, अ० च ।

१ अघोराः पितर इत्यादिः, आसीर्य
सपविचकानित्यन्तः पाठः अ०, इ०,
पुस्तकद्वये नास्ति ।

यथाशक्ति प्रदद्याच्च दैवे पैत्रेऽथ वाचयेत् ।
 विश्वे देवाः प्रीयन्ताश्च वाजे वाजे विसर्जयेत् ॥ ३० ॥
 आमावाजस्येत्यनुव्रज्य कृत्वा विप्रान् प्रदक्षिणं ।
 गृहे विशेदमावास्यां मासि मासि चरेत्तथा ॥ ३१ ॥
 एकोद्दिष्टं प्रवक्ष्यामि श्राद्धं पूर्ववदाचरेत् ।
 एकं पवित्रमेकार्षं एकं पिण्डम्प्रदापयेत् ॥ ३२ ॥
 नावाहनाम्नौकरणं विश्वे देवा न चात्र हि ।
 तृप्तिप्रश्ने स्वदितमिति वदेत्स्वदितं द्विजः ॥ ३३ ॥
 उपतिष्ठतामित्यक्षये विसर्गं चाभिरम्यतां ।
 अभिरताः स्म इत्यपरे शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥ ३४ ॥
 सपिण्ठीकरणं वक्ष्ये श्रद्धागते मध्यतोऽपि वा ।
 पिष्टृणां त्रीणि पात्राणि एकस्मेतस्य पात्रकं ॥ ३५ ॥
 सपवित्राणि चत्वारि तिलपुष्पयुतानि च ।
 गन्धोदकेन युक्तानि^(१) पूरयित्वाभिषिञ्चति ॥ ३६ ॥
 प्रेतपात्रं पितृपात्रे ये समना इति ज्ञयात् ।
 पूर्ववत् पिण्डदानादि प्रेतानां पितृता भवेत् ॥ ३७ ॥
 अथाभ्युदयिकं श्राद्धं वक्ष्ये सर्व्वं तु पूर्व्ववत् ।
 जपेत् पितृमन्त्रवर्ज्जं पूर्वाह्णे तत् प्रदक्षिणं ॥ ३८ ॥
 उपचारा ऋजुकुशास्तिलाद्यैश्च यवैरिह^(२) ।
 तृप्तिप्रश्नस्तु सम्पन्नं सुसम्पन्नं वदेद्विजः ॥ ३९ ॥

१ गन्धोदकेन युक्तानि इति क० ।

इत्यन्तः पाठो न० पुस्तके नास्ति ।

२ अथाभ्युदयिकमित्यादिः, यवैरिह

दध्यक्षतवदराद्याः^(१) पिण्डा नान्दीमुखान् पिबन् ।
 आवाहयिष्ये पृच्छेच्च प्रीयन्तामिति चाक्षये ॥ ४० ॥
 नान्दीमुखश्च पितरो वाचयिष्येऽथ पृच्छति ।
 नान्दीमुखान् पितृगणान् प्रीयन्तामित्यथो वदेत् ॥ ४१ ॥
 नान्दीमुखश्च पितरस्तत्पिता प्रपितामहः ।
 भ्रातामहः प्रमातामहो ह्यहप्रमातृकामहः ॥ ४२ ॥
 स्वधाकारत्वं युञ्जीत युग्मान् विप्रं च भोजयेत् ।
 तृप्तिं वक्ष्ये पितृणां च ग्राम्यैरोषधिभिस्तथा ॥ ४३ ॥
 मासन्तृप्तिस्तथारण्यैः^(२) कन्दमूलफलादिभिः ।
 मत्स्यैर्गन्धसह्यं मार्गैस्त्रयं वै शाकुनेन च ॥ ४४ ॥
 चतुरो रौरवेणाथ^(३) पञ्च षट् ऋगक्षेत्रे तु^(४) ।
 कूर्मेण सप्त चाष्टौ च वाराहेण नवैव तु ॥ ४५ ॥
 मेषमांसेन दश च माहिषैः पार्श्वतैः शिवैः ।
 संवत्सरन्तु गव्येन पयसा पायसेन वा ॥ ४६ ॥
 वार्हन्सस्य मांसेन द्दमिर्द्वादशवार्षिकी ।
 खड्गमांसं कालशाकं लोहितच्छागलो^(५) मधु ॥ ४७ ॥
 महाशल्काय वर्षासु मघात्राहमथाक्षयं^(६) ।
 मन्त्राध्याय्यग्निहोत्रौ च शाखाध्यायी षडङ्गवित् ॥ ४८ ॥
 तृणाचिकेतः त्रिमुधैर्द्वैर्गन्धोणस्य^(७) पाठकः ।
 त्रिषुपर्णज्येष्ठसामघ्नानी स्युः पङ्क्तिपावनाः ॥ ४९ ॥

१ दध्यक्षतवदराद्या इति म०, व० च ।

५ लोहितच्छागल इति म०, व०,

२ तथा वनैरिति व०, व० च ।

७० च ।

३ वत्स रौरवेणायेति व० ।

६ मघात्राहमिवाक्षयमिति व० ।

४ पञ्चकं शागलं तु इति व० ।

७ जलहोत्रयेति व० ।

काम्यानां कल्पमाख्यास्ये^(१) प्रतिपत्सु धनं बहु ।
 स्त्रियः परा द्वितीयायाश्चतुर्था धर्मकामदः ॥ ५० ॥
 पञ्चम्यां पुत्रकामस्तु षष्ठ्याश्च श्रेष्ठाभागपि^(२) ।
 लघिभागी च सप्तम्यामष्टम्यामर्थलाभकः ॥ ५१ ॥
 नवम्याश्च एकशफः^(३) दशम्याङ्गीगणो भवेत् ।
 एकादश्यां परीवारो द्वादश्याभ्यनघाम्यकं ॥ ५२ ॥
 त्रातिश्रेष्ठं त्रयोदश्यां चतुर्दश्याश्च शस्त्रतः^(४) ।
 मृतानां श्राद्धं सर्वात्ममयास्यां समीरितं^(५) ॥ ५३ ॥
 सप्त व्याधा दशारण्ये^(६) मृगाः कालक्षत्रे गिरी ।
 चक्रवाकाः शरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे ॥ ५४ ॥
 तेषु जाताः^(७) कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
 प्रस्थिता दूरमध्वानं यूयन्तेभ्योऽवसीदत ॥ ५५ ॥
 श्राद्धादौ पठिते श्राद्धं पूर्णं स्यान्नल्लोकदं ।
 श्राद्धं कुर्याच्च पुत्रादिः^(८) पितुर्जीवति तत्पितुः ॥ ५६ ॥
 तत्पितुस्तत्पितुः कुर्याज्जीवति प्रपितामहे ।
 पितुः पितामहस्याथ परस्व प्रपितामहात्^(९) ॥ ५७ ॥

१ कल्पमाख्यास्ये इति च०, अ० च ।	५३ समीरिता इति क० ।
२ चोत्तमायपि इति च०, ग०, क०,	५४ दशार्थेण इति च०, ग०, क०, ख०
च० च । चोत्तमानपि इति च० ।	च ।
३ नवम्यां वै शफपतिरिति ख० ।	५५ तेषुभिजाता इति च०, च० च ।
४ चतुर्दश्याश्च शस्त्रत इति च०,	५६ कुप्यात् पुत्रपुत्रोऽपि इति च० ।
च० च ।	५७ तन्मित्रपितृभ्याम्, प्रपितामहादित्यन्तः,
५ मृतानां श्राद्धं सर्वात्मिरनावा-	पादो अ० पुत्रके नास्ति ।

एवं मातादिकस्यापि तथा मातामहादिके ।
 आहकल्पं पठेद्यस्तु स लभेत् आहकृतफलं^(१) ॥ ५८ ॥
 तीर्थे युगादौ मन्वादौ आहं दत्तमथाक्षयं ।
 अश्वयुक्कृत्तनवमी द्वादशी कार्तिके तथा ॥ ५९ ॥
 तृतीया चैव माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ।
 फाल्गुनस्याप्यमावास्या पौषस्यैकादशी तथा ॥ ६० ॥
 आषाढस्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी ।
 आवणे चाष्टमी कृष्णा तथाषाढे च पूर्णिमा ॥ ६१ ॥
 कार्तिकी फाल्गुनी तद्वज् ज्येष्ठे पञ्चदशी सिता ।
 स्वायम्भवाद्या मनवस्तेषामाद्याः किलाक्षयाः ॥ ६२ ॥
 गया प्रयागो गङ्गा च कुक्षेत्रं च नर्मदा ।
 श्रीपर्वतः प्रभासश्च शालग्रामो वराणसी^(२) ॥ ६३ ॥
 गोदावरी तेषु आहं श्रीपुण्ड्रोत्तमादिषु ।
 इत्याम्नेये महापुराणे आहकल्पो नाम सप्तदशाधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

भारतवर्षं ।

अग्निहवाच । उत्तरं यत् समुद्रस्य हिमाद्रेयैव दक्षिणं ।

वर्षं तद् भारतं नाम नवसाहस्रविस्तृतं ॥ १ ॥

कर्णभूमिरियं स्वर्गमपवर्गं च गच्छतां ।

१ वक्ता, लुभेत्प्रादुर्भूतं पश्यति च०, २ वाराणसी इति च०, ३०, ३०, ३०,
 ३० च ।

महेन्द्रो मलयः सद्यः शुक्तिमान् जेमपर्वतः^(१) ॥ २ ॥

विन्ध्यः पारिपात्रश्च सप्ताच्च कुलपर्वताः ।

इन्द्रहीपः कसेरुश्च ताम्रवर्णा गभस्तिमान् ॥ ३ ॥

नागहीपस्तथा सौम्यो गान्धर्वस्त्वथ वारुणः ।

अयं तु नवमस्तेषां हीपः सागरसंहृतः ॥ ४ ॥

योजनानां सप्तस्राणि हीपोयं दक्षिणोत्तरात् ।

नव भेदा भारतस्य^(२) मध्यभेदेऽथ पूर्वतः ॥ ५ ॥

किराता यवनाद्यापि ब्राह्मणाद्याश्च मध्यतः ।

वेदस्मृतिसुखा नद्यः पारिपात्रोद्भवास्तथा ॥ ६ ॥

विन्ध्याश्च नर्मदाद्याः स्युः सद्यात्तापी पयोषिका ।

गोदावरीभीमरथीकृष्णवेश्यादिकास्तथा ॥ ७ ॥

मलयात् कृतमालाद्यास्त्रिसामाद्या महेन्द्रजाः ।

कुमाराद्याः शुक्तिमतो^(३) हिमाद्रेश्चन्द्रभागका ॥ ८ ॥

पश्चिमे कुरुपाञ्चालमध्यदेशादयः स्थिताः ।

इत्याग्नेये महापुराणे भारतवर्षं नामाष्टादशाधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथैकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—००—

महाहीपादि ।

अग्निरुवाच । लक्ष्यो जनविस्तारं जम्बूद्वीपं समावृतम् ।

१ शुक्तिमान्मृगपर्वत इति ख०, झ० च । २ नव भेदा भवन्त्यस्तेति ख० ।

शुक्तिमान्मृगपर्वत इति ज० ।

३ शुक्तिमत इति ख०, न०, घ०, ङ० च ।

लक्ष्योजनमानेन सरोदेन समन्ततः ॥१॥
 संवेष्ट्य चारमुदधिं ब्रह्महोपस्तथा स्थितः^(१) ।
 सप्त मेधातिथेः पुत्राः ब्रह्महोपेक्षरास्तथा ॥ २ ॥
 स्याच्छान्तभयः शिशिरः सुखोदय इतः परः ।
 आनन्दश्च शिवः क्षेमो भवस्तन्नामवर्षकं ॥ ३ ॥
 मर्यादाशैलो गोमेधश्चन्द्रो नारददुग्धभी ।
 सोमकः सुमनाः शैलो वैभ्राजास्तज्जनाः शुभाः ॥४॥
 नद्यः प्रधानाः सप्तात्र ब्रह्माच्छाकान्तिकेषु च ।
 जीवनं पञ्चसाहस्रं धर्मो वर्णाश्रमात्मकः^(२) ॥५॥
 आर्यकाः कुरवश्चैव विविंशा भाविनश्च ते ।
 विप्राद्यास्तैश्च सोमोऽर्षो हिलक्ष्वाभिलक्षकः ॥६॥
 मानेनेन्दुरसोदेन हृतो द्विगुणशाल्मलः ।
 वपुष्मतः सप्त पुत्राः शाल्मलेशास्तथाभवन् ॥७॥
 श्वेतोऽथ हरितश्चैव जीमूतो लोहितः क्रमात् ।
 वैद्युतो मानसश्चैव सप्तभो नाम वर्षकः ॥८॥
 द्विगुणो द्विगुणेनैव सरोदेन समावृतः ।
 कुमुदक्षानलश्चैव^(३) तृतीयस्तु वलाहकः ॥९॥
 द्रोणः कङ्कोऽथ^(४) महिषः ककुद्धान् सप्त निम्बगाः ।
 कपिलाखारुणाः पीताः कृष्णाः स्युर्माध्वाद्यादयः ॥१०॥
 वायुरूपं यजन्ति स्म सरोदेनायमावृतः^(५) ।

१ होपलक्ष्मा कृत इति श्रु० ।

कृष्ण ।

२ वर्णाश्रमात्मक इति श्रु०, व०, ल० च ।

४ कङ्कोऽपेति क० ।

३ कुमुदक्षीयतश्चेति श्रु०, न०, व०,

५ सरोदेन समावृत इति श्रु० ।

ज्योतिष्मतः कुशेशः स्फुरद्भिजो धेनुमान् सुतः ॥११॥
 हैरथो लंघनो धैर्यः कपिलश्च प्रभाकरः ।
 विप्राद्या दधिमुखास्तु ब्रह्मरूपं यजान्ति ते ॥१२॥
 विद्रुमो^(१) हेमशैलश्च द्युतिमान् पुष्पवांस्तथा ।
 कुशेशयो हरिः शैली वर्षार्थं मन्दराक्षलः ॥१३॥
 वेष्टितोऽयं हृतोदेन क्रौञ्चह्रीपेन सोऽप्यथ ।
 क्रौञ्चेश्वराः द्युतिमतः पुत्रास्तन्नामवर्षकाः ॥१४॥
 कुशलो मनोनुगच्छोणः प्रधानोऽद्यान्धकारकः ।
 मुनिश्च दुन्दुभिः सप्त सप्त शैलाश्च निम्नगाः^(२) ॥१५॥
 क्रौञ्चश्च वामनश्चैव तृतीयद्यान्धकारकः^(३) ।
 देवावृत् पुण्डरीकश्च दुन्दुभिर्द्भिर्गुणो मिथः ॥१६॥
 ह्रीपा ह्रीपेषु ये शैला यथा ह्रीपानि ते तथा ।
 पुष्कराः पुष्कला धन्यास्तोर्था^(४) विप्रादयो हरिम् ॥१७॥
 यजन्ति क्रौञ्चह्रीपस्तु दधिमण्डोदकावृतः ।
 संहृतः शाकह्रीपेन हव्याच्छाकेश्वराः सुताः ॥१८॥
 जलदश्च कुमारश्च सुकुमारो मण्डीवकः ।
 कुशोत्तरथो मोदाकौ द्रुमस्तन्नामवर्षकाः ॥१९॥
 उदयाख्यो जलधरो रैवतः श्यामकोद्रकौ ।
 आम्बिकेयस्तथा रम्यः केशरी सप्त निम्नगाः ॥२०॥

१ ब्रह्म इति क० । विष्णु इति पाठो भ० पुष्कले नास्ति ।

भ०, ब० च ।

२ तृतीयद्यान्धकारक इति भ०, भ० च ।

३ पुष्कलावत्यो मोर्था इति भ० ।

४ कुमरश्च इत्यादिः, निम्नगा इत्यनः च ।

मगा मगधमानस्या^(१) मन्दगाश्च द्विजातयः^(२) ।

यजन्ति सूर्यरूपं तु^(३) ग्राकः क्षीराब्धिना हृतः ॥ २१ ॥

पुष्करेणाहृतः सोऽपि ह्यी पुत्री सवनस्य च ।

महावीतो धातकिश्च वर्षे हे नामचिह्निते^(४) ॥ २२ ॥

एकोऽद्विभानसाख्योऽत्र मध्यती वलयाकृतिः ।

योजनानां सहस्राणि विस्तारोष्कायतः समः ॥ २३ ॥

जीवनं दशसाहस्रं सुरैर्ब्रह्मात्र पृथ्यते ।

खादूदकेनोदधिना वेष्टितो ह्यीपमानतः ॥ २४ ॥

जनातिरिक्ताता चापां समुद्रेषु न जायते ।

उदयास्तमनेष्विन्दोः पक्षयोः शुक्लकणयोः ॥ २५ ॥

दशोत्तराणि पक्षैव^(५) अङ्गलानां शतानि वै ।

अपां तद्विजयो दृष्टो मासुद्रीणां^(६) महामुने ॥ २६ ॥

खादूदका बहुगुणा^(७) भूर्धूमौ जन्तुवर्जिता ।

लोकालोकस्ततः शैली योजनायुतविस्तृतः ॥ २७ ॥

लोकालोकस्ततममावृतोऽथाण्डकटाङ्गतः ।

भूमिः साण्डकटाहेन पञ्चाशत्कोटिविस्तरा^(८) ॥ २८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे हीपादिवर्णनं नामैकोनविंशत्यधिका-

शततमोऽध्यायः ॥

१ आगम्यमगधमानस्या इति ख०, इ० च । ६ समुद्राणामिति ग०, क०, झ० च ।

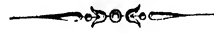
२ द्विजादय इति क०, ख०, क०, इ० च । ७ खादूदका द्विदिगुणेति ख०, इ० च ।

३ सूर्यरूपम् इति घ०, ज० च । खादूदका तु द्विगुणेति घ०, ज० च ।

४ वर्षे हे नामचिह्निते इति झ० । खादूदका तु त्रिगुणेति ग०, क० च ।

५ पञ्चाशति ग०, क० च । ८ पञ्चाशत्कोटिविस्तृतेति ख० ।

अथ विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

भुवनकोषः ।

अग्निर्वाच । विस्तारस्तु स्मृतो भूमेः सहस्राणि च सप्ततिः ।

उच्छ्रायो दशसाहस्रं पातालश्चैकमेकं ॥ १ ॥

अतलं वितलञ्चैव नितलञ्च गभस्तिमतम् ।

महाख्यं सुतलञ्चायम् पातालञ्चापि सप्तमं ॥ २ ॥

कृष्णपीतारुणाः शुक्लशर्कराशैलकाञ्चनाः ।

भूमयस्तेषु रम्येषु सन्ति दैत्यादयः सुखं ॥ ३ ॥

पातालानामधस्तास्ते शेषो विष्णुश्च तामसः ।

गुणानन्यात्वा चानन्तः शिरसा धारयन्महीं ॥ ४ ॥

भुवोऽधो नरका नैके न पतेत्तत्र वैष्णवः ।

एविणा भासिता पृथ्वी यावत्तावन्नभो मतं ॥ ५ ॥

भूमेर्योजनलक्षन्तु वशिष्ठरविमण्डलं ।

रवेर्लक्षणे चन्द्रश्च लक्ष्माक्षत्रमिन्दुतः ॥ ६ ॥

दिलक्षाद्वाहधस्तास्ते ब्रह्माक्ष्मो दिलक्षतः ।

दिलक्षेण कुजः शुक्राङ्गीमादु दिलक्षतो गुरुः ॥ ७ ॥

गुरोर्दिलक्षतः सौरिर्लक्षाक्षमर्षयः शनेः ।

लक्षाद् भ्रुवो ह्यृषिभ्यस्तु त्रैलोक्यघोष्मयेण च ॥ ८ ॥

भ्रुवात् कोट्या महर्षीको यत्र ते कल्पवासिनः ।

जनो द्विकोटितस्तस्माद्यथासन्^(१) सनकादयः ॥ ८ ॥

जनाक्षपष्टाष्टकोट्या वैराजा यत्र देवताः ।

यस्यवत्या तु कोटीनान्तपसः सत्यलोककः ॥ १० ॥

अपुनर्भारका यत्र ब्रह्मलोको हि स स्मृतः ।

पादगम्यस्त भूर्भोको भुवः सूर्यान्तरः स्मृतः ॥ ११ ॥

स्वर्गलोको ध्रुवान्तस्तु नियुतानि^(२) चतुर्दश ।

एतदण्डकटाहेन वृतो ब्रह्माण्डविस्तरः ॥ १२ ॥

वारिवन्धनिलाकाशैस्ततो भूतादिना वह्निः ।

वृतं दशगुणैरण्डं भूतादिर्भूतता तथा ॥ १३ ॥

दशोत्तराणि शेषाणि एकैकस्मान्महासुने ।

महान्तश्च समावृत्य प्रधानं समवस्थितं ॥ १४ ॥

अनन्तस्य न तस्यान्तः सङ्ख्यान् नापि विद्यते^(३) ।

हेतुभूतमशेषस्य प्रकृतिः सा परा मुने ॥ १५ ॥

असङ्ख्यातानि चाण्डानि तत्र जातानि चेदृशां ।

दारुण्यमनिर्यथा तैलं तिले तद्वत् पुमानिति^(४) ॥ १६ ॥

प्रधाने च स्थितो^(५) व्यापी चेतनात्मात्मवेदनः ।

प्रधानश्च पुमांश्चैव सर्वभूतात्मभूतया^(६) ॥ १७ ॥

विष्णुशक्त्या महाप्राज्ञ वृतो संश्रयधर्मीणो ।

तयोः^(७) सैव पृथग्भावे कारणं संश्रयस्य च ॥ १८ ॥

१ यत्र वै इति ७० ।

४ पुमानपि इति घ०, झ० च ।

२ नियुतानि इति ज० ।

५ प्रधानेऽवस्थितं इति घ०, ग०, ङ० च ।

३ सङ्ख्यान् नैव विद्यते इति घ०, झ०, ६ सर्वभूतावभूतया इति ७० ।

च । सङ्ख्यान् न च विद्यते इति ग० ।

७ द्वयोरिति ञ० ।

क्षोभकारणभूतस्य सर्गकाले महामुने ।
 यथा शैत्यं जले वातो विभर्त्ति कणिकागतं ॥ १८ ॥
 जगच्छक्तिस्तथा विष्णोः प्रधानप्रतिपादिकां ।
 विष्णुशक्तिं समासाद्य देवाद्याः सम्भवन्ति हि ॥ २० ॥
 स च विष्णुः स्वयं ब्रह्म यतः सर्वमिदं जगत् ।
 योजनानां सहस्राणि भास्करस्य रथो नव ॥ २१ ॥
 ईशादण्डस्तथैवास्य द्विगुणो मुनिसत्तम ।
 सार्धकोटिस्तथा सप्तनियुतान्यधिकानि वै ॥ २२ ॥
 योजनानान्तु तस्याक्षस्तत्र चक्रं प्रतिष्ठितं ।
 त्रिनाभिमतिपद्धारं षष्ठेभि हययनात्मकं ॥ २३ ॥
 संवत्सरमयं कृत्स्नं कालचक्रं प्रतिष्ठितं ।
 चत्वारिंशत्सहस्राणि द्वितीयाक्षो विवस्वतः ॥ २४ ॥
 पञ्चान्यानि तु सार्धानि स्यन्दनस्य महामते ।
 अक्षप्रमाणसुभयोः प्रमाणस्तद्यगार्हयोः ॥ २५ ॥
 ऋग्वेदोऽक्षस्तद्यगार्हश्च ध्रुवाधारं रथस्य वै ।
 हयाश्च सप्त छन्दांसि गायत्र्यादीनि सुव्रत ॥ २६ ॥
 उदयास्तमनं ज्ञेयं दर्शनादर्शनं रवेः ।
 यावन्माचप्रदेशे तु वशिष्ठोऽवस्थितो ध्रुवः ॥ २७ ॥
 स्वयमायाति तावत्तु भूमेराभूतसम्भवे^(१) ।
 जह्वीत्तरमृषिभ्यस्तु ध्रुवो यत्र व्यवस्थितः ॥ २८ ॥
 एतद्विष्णुपदं दिव्यं तृतीयं व्योम्नि भास्वरं ।
 निर्भूतदोषपङ्क्तानां यतीनां स्थानमुत्तमं ॥ २९ ॥

ततो गङ्गा प्रभवति स्मरणात् पापनाशनी^(१) ।
 दिवि रूपं हरेर्भ्यं शिशुमाराकृति प्रभो ॥ ३० ॥
 स्थितः पुच्छे भुवस्तत्र भ्रमन् भ्रामयति ग्रहान् ।
 स रथोऽधिष्ठिता देवैरादित्यैर्ऋषिभिर्वरैः^(२) ॥ ३१ ॥
 गन्धर्वैरप्सरसोभिश्च ग्रामणिसर्पराक्षसैः^(३) ।
 हिमोष्णवारिवर्षाणां कारणं भगवान् रविः ॥ ३२ ॥
 ऋग्वेदादिमयो विष्णुः स शुभाशुभकारणं ।
 रथस्त्रिचक्रः सोमस्य कुन्दाभास्तस्य वाजिनः^(४) ॥ ३३ ॥
 वामदक्षिणतो युक्ता दश तेन चरत्यसौ ।
 तयस्त्रिंशत्सहस्राणि त्रयस्त्रिंशच्छतानि च ॥ ३४ ॥
 त्रयस्त्रिंशत्तथा देवाः पिवन्ति क्षणदाकरं^(५) ।
 एकां कलाञ्च पितर एकामारश्मिसंस्थिताः ॥ ३५ ॥
 वायुग्निद्रव्यसम्भूतो रथसम्प्रसृतस्य च ।
 अष्टाभिस्तुरगैर्युक्तो बुधस्तेन चरत्यपि ॥ ३६ ॥
 शुक्रस्यापि रथोऽष्टाश्वो भीमस्यापि रथस्तथा ।
 बृहस्पते रथोऽष्टाश्वः शनैरष्टाश्वको रथः ॥ ३७ ॥
 स्वर्भानोश्च रथोऽष्टाश्वः केतोश्चाष्टाश्वको रथः ।
 यदद्य वैष्णवः कायस्ततो विप्र वसुन्धरा ॥ ३८ ॥

१ सर्वपापप्रणाशनीति ज० ।

अ० पुस्तके नास्ति ।

२ ऋषिभो रवेरिति ग०, घ०, ङ०,

४ कुन्दाभास्तस्य वाजिन इति क०,

ज० च ।

घ०, ङ० च ।

३ चरत्य इत्यादिः, राक्षसैरित्यन्तः पाठः

५ क्षणदाचरमिति अ० ।

पद्माकारा समुद्भूता पर्वताद्यादिसंयुता ।

ज्योतिर्भुवननद्यद्रिसमुद्रवनकं हरिः ॥ ३८ ॥

यदस्ति नास्ति तद्विष्णुर्विष्णुज्ञानविजृम्भितं^(१) ।

न विज्ञानमृते किञ्चिज् ज्ञानं विष्णुः परम्पदं ॥ ४० ॥

तत् कुर्याद् येन विष्णुः स्यात् सत्यं ज्ञानमनन्तकं ।

पठेद् भुवनकोषं हि यः सोऽवाप्तसुखात्मभाक् ॥ ४१ ॥

ज्योतिःशास्त्रादिविद्याश्च शुभाशुभाधिपो हरिः^(२) ।

इत्याग्नेये महापुराणे भुवनकोषो नाम विंशत्यधिक-

शततमोऽध्यायः ॥

अथैकविंशाधिकशततमोऽध्यायः ।

ज्योतिःशास्त्रं ।

अग्निरुवाच । ज्योतिःशास्त्रं प्रवक्ष्यामि शुभाशुभविवेकदं ।

चातुर्लक्षस्य सारं यत् तज् ज्ञात्वा सर्व्वविद्भवेत् ॥ १ ॥

षडष्टके^(१) विवाहो न न च द्विहादशे स्त्रियाः ।

न त्रिकोणे ह्यथ प्रीतिः^(२) शेषे च समसप्तके ॥ २ ॥

१ ज्ञानविज्ञानजृम्भितमिति ज० ।

२ शुभाशुभाशयो हरिरिति ज०,

ज० च ।

३ षट्काष्टके इति ज०, ग०, घ०, ङ०,

ज० च ।

४ न त्रिकोणेषु प्रीतिः स्त्रीदिति ज० ।

द्विहादशे त्रिकोणे च मैत्रीक्षेत्रपयोर्यदि ।
 भवेदेकाधिपत्यञ्च ताराप्रीतिरथापि वा ॥ ३ ॥
 तथापि कार्यः संयोगो न तु षट्काष्टके पुनः ।
 जीवे भृगौ चास्तमिते म्रियते च पुमान् स्त्रिया ॥ ४ ॥
 गुरुक्षेत्रगते सूर्ये सूर्यक्षेत्रगते गुरौ ।
 विवाहं न प्रशंसन्ति कन्यावैधव्यकृत्तवेत् ॥ ५ ॥
 अतिचारे त्रिपक्षं स्यादक्रो मासचतुष्टयं ।
 व्रतोद्वाहौ न कुर्वीत गुरोर्यक्रातिचारयोः ॥ ६ ॥
 चैत्रे पौषे न रिक्तासु हरो सुमे कुजे रवौ ।
 चन्द्रक्षये चाशुभं स्यात् सम्याकालः शुभावहः ॥ ७ ॥
 रोहिणी चोत्तरा मूलं स्वाती हस्तोऽथ रेवती ।
 तुले न मिथुने शस्ती विवाहः परिकीर्तितः ॥ ८ ॥
 विवाहे कर्णबेधे च व्रते पुंसवने तथा ।
 प्राग्ने चाद्यचूडायां बिहर्षञ्च विवर्जयेत्^(१) ॥ ९ ॥
 अरणे मूलपुथे च सूर्यमङ्गलजीवके ।
 कुम्भे सिंहे च मिथुने कर्कशे पुंसवनं स्मृतं ॥ १० ॥
 हस्ते मूले मृगे पौष्णे बुधे शुक्रे च निष्कृतिः ।
 अर्कन्दुजीवभृगुजे मूले ताम्बूलभक्षणं ॥ ११ ॥
 अन्नस्य प्राशनं शुक्रे जीवे मृगे च मीनके^(१) ।
 हस्तादिपञ्चके पुथे कृत्तिकादित्रये तथा ॥ १२ ॥

१ बिहर्षञ्च विवर्जयेत् इति च०, ग०, १ जीवे मकरमीनके इति भ० ।

अश्विन्यामथ रेवत्यः नवान्नफलभक्षणं ।
 पुथा हस्ता तथा ज्येष्ठा रोहिणी श्रवणाश्विनौ ॥ १३ ॥
 स्वातिसौम्ये च भैषज्यं कुर्यादन्यत्र वर्जयेत् ।
 पूर्वाचयं^(१) मघा याम्यं पावनं^(२) श्रवणत्रयं ॥ १४ ॥
 भोमादित्यशनेर्वारे स्नातव्यं रोगमुक्तितः ।
 पार्थिवे चाष्टर्क्षीकारं मध्ये नाम च दिक्षु च ॥ १५ ॥
 ऋतं पुटं पार्थिवे दिक्षु ऋतं विदिक्षु लिखेदसूनु ।
 गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जे वस्त्रे गले धृतं ॥ १६ ॥
 शत्रवो वशमायान्ति मन्त्रे णानेन निश्चितं ।
 श्रीं ऋतं सम्पटं नाम श्रीं ऋतं पत्राष्टके क्रमात् ॥ १७ ॥
 गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जेऽथ सुभगावृते ।
 गोमध्यवागमः पत्रे हरिद्राया रमेन च ॥ १८ ॥
 शिलापट्टेऽरीन् स्तम्भयति भूमावधोमुखीकृतं । ॥ १९ ॥
 श्रीं ह्रं सः^(३) सम्पटन्नाम श्रीं ह्रं सः^(४) पत्राष्टके क्रमात् ।
 गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जे मृत्युनिवारणं ।
 एकपञ्चनवप्रीत्यै^(५) द्विषट्द्वादशयोगकाः ॥ २० ॥
 त्रिसप्तैकादशे लाभो वेदाष्टद्वादशे रिपुः ।
 तनुर्धनञ्च सहजः सुहृत् सुतो रिपुस्तथा ॥ २१ ॥
 जाया निधनधर्म्मौ च कर्मायव्ययकं क्रमात् ।

१ पूर्वाचिकमिति ज० ।

२ पावकमिति ज० ।

३ श्रीं ह्रं स इति ज० ।

४ श्रीं ह्रं स इति ज० । श्रीं ह्रं स

इति ज० ।

५ एकपञ्चनवशब्दे इति ज० ।

स्फुटं मेघादिसन्नेषु नवताराबलं वदेत् ॥ २२ ॥
 जन्म सम्प्रदिपत् चेमं प्रत्यरिः साधकः क्रमात् ।
 निधनं मित्रपरममित्रं ताराबलं विदुः ॥ २३ ॥
 चारे अगुरुशुक्राणां सूर्याचन्द्रमसोस्तादा ।
 माघादिमासषट्के तु क्षीरमास्यं प्रशस्यते ॥ २४ ॥
 कर्णबेधो बधे जीवे पुथ्ये अवनचिचयोः ।
 पञ्चमेऽन्दे चाध्ययनं षष्ठीं प्रतिपदकथ्यते ॥ २५ ॥
 रिक्तां पञ्चदशीं भोमं प्रार्थ्य वाचीं हरिं त्रयं ।
 माघादिमासषट्के तु^(१) मेखलावन्धनं शुभं ॥ २६ ॥
 चूडाकरणकायश्च आवणादौ न शस्यते ।
 अस्तं याते गुरो शुक्रे क्षीणे च शशलाव्धने ॥ २७ ॥
 उपनीतस्य विप्रस्य मृत्युं जाड्यं विनिर्द्दिशेत् ।
 क्षीरर्क्षे शुभवारे च समावर्त्तनमिष्यते ॥ २८ ॥
 शुभक्षेत्रे विलम्बेण शुभयुक्तेक्षितेषु च ।
 अग्निनीमघाचिचांसु स्वातीयाभ्योत्तरासु च ॥ २९ ॥
 पुनर्वसौ तथा पुथ्ये धनुर्वेदः प्रशस्यते ।
 भरण्यार्द्रा मघाश्लेषा वज्रिभगर्षयोस्तथा ॥ ३० ॥
 जिजीविषुर्न कुर्वीत वस्त्रप्रावरणं नरः ।
 गुरो शुक्रे बधे वस्त्रं विवाहादौ न भादिकं ॥ ३१ ॥
 रेवत्यश्लिधनिष्ठासु हस्तादिषु च पञ्चसु ।
 शङ्खविट्पुमरत्नानां परिधानं प्रशस्यते ॥ ३२ ॥

१ माघादिमासषट्केषु इति ख० ।

याम्यसर्पधनिष्ठासु^(१) त्रिषु पूर्वेषु वारुणे^(२) ।
 क्रीतं हानिकरं द्रव्यं विक्रीतं लाभकृद्वेत् ॥ ३३ ॥
 अग्निनीत्वातिचित्रासु रेवत्यां वारुणे हरी ।
 क्रीतं लाभकरं द्रव्यं विक्रीतं हानिकृद्वेत् ॥ ३४ ॥
 भरणी त्रीणि पूर्वाणि आर्द्राश्लेषा मघानिलाः ।
 वज्रिज्येष्ठाविशाखासु स्वामिनो नोपतिष्ठते ॥ ३५ ॥
 द्रव्यं दत्तं प्रयुक्तं वा यत्र निक्षिप्यते धनं ।
 उत्तरे अवणे शाक्रे कुर्याद्वाजाभिषेचनं ॥ ३६ ॥
 चैवं ज्येष्ठं तथा भाद्रमाश्विनं पौषमेव च ।
 माघं चैव परित्यज्य शेषमासे गृहं शुभं ॥ ३७ ॥
 अग्निनी रोहिणी मूलमुत्तरात्रयमैन्दवं ।
 स्वाती हस्तानुराधा च गृहहारम्भे प्रशस्यते ॥ ३८ ॥
 आदित्यभौमवर्जन्तु वापीप्रासादके तथा ।
 सिंहराशिगते जीवे गुर्वादित्ये मलिक्नुचे ॥ ३९ ॥
 बाले वृषेऽस्तगे शुक्रे गृहकर्म्म विवर्जयेत् ।
 अग्निदाहो भयं रोगो राजपौष्टा धनक्षतिः ॥ ४० ॥
 सङ्ग्रहे वृणकाष्ठानां कृते अवणपञ्चके ।
 गृहप्रवेशनं कुर्याद्वनिष्ठोत्तरवारुणे ॥ ४१ ॥
 नौकाया घटने द्विचिपञ्चसप्तत्रयोदशौ ।
 वृषदर्शौ धनिष्ठासु हस्तापौष्ठाश्विनीषु च ॥ ४२ ॥
 पूर्वत्रयन्धनिष्ठार्द्रा वज्रिः सौम्यविशाखयोः ।

१ याम्यसर्पविष्ठासु इति व०, ज० च । २ पूर्वेषु वारुणे इति व०, प०, उ० च० ।

अक्षेष्वा चांश्विनी चैव यात्रासिद्धिस्तु सम्पदा^(१) ॥ ४३ ॥
 विष्णुस्तरेषु रोहिण्यां सिमीवाली चतुर्दशी ।
 श्रवणा चैव हस्ता च चित्रा च वैष्णवी तथा ॥ ४४ ॥
 गोष्ठयात्रां न कुर्वीत प्रवेशं नैव कारयेत् ।
 अनिलोत्तररोहिण्यां मृगमूलपुनर्वसौ ॥ ४५ ॥
 पुष्यश्रवणहस्तेषु क्षमिकर्म समाचरेत्^(२) ।
 पुनर्वसूत्तरास्वातीभगमूलेन्द्रवारुणे^(३) ॥ ४६ ॥
 गुरोः शुक्रस्य वारे वा वारे च^(४) सोमभास्वतीः ।
 वृषलग्ने च कर्त्तव्यह्न्यायां मिथुने तथा ॥ ४७ ॥
 द्विपञ्च^(५) दशमी सप्त छतीया च त्रयोदशी ।
 रेवतीरोहिणीमृगशिराश्चैत्रोत्तरेषु^(६) च ॥ ४८ ॥
 मन्दारवर्त्म वीजानि वापयेत् सम्पदर्थि^(७) ।
 रेवतीहस्तमूलेषु श्रवणे भगमैत्रयोः ॥ ४९ ॥
 पिछदैवे तथा सौम्ये धान्यच्छेदं मृगोदये ।
 हस्तचित्रादितिस्वाती रेवत्यां श्रवणत्रये ॥ ५० ॥
 स्थिरे लग्ने^(८) गुरोर्वारे अथ^(९) भार्गवसौम्ययोः ।
 याभ्यादितिमघान्येष्टासूत्तरेषु प्रवेष्टयेत् ॥ ५१ ॥

१ यात्रासिद्धिस्तु सम्पद इति न०, १ चक्षुर्मैत्रोत्तराष्ट इति ज० ।

ज० च ।

० वापयेत् संवत्तोपि चेति च०, ज०,

१ चक्षुर्मैत्रोत्तराष्ट इति च०, ज० च ।

ज० च ।

१ अत्रमूले च वापये इति च०, ज० च । ८ वारे लग्ने इति ज० ।

४ वारे वा इति ज० ।

८ गुरोर्वारेयवा इति च०, ज० च ।

५ विच्छेदेति ज० ।

ओं धनदाय^(१) सर्वधनेशाय देहि मे धनं स्वाहा^(२) ।
ओं नवे वर्षे इलादेवि लोकसंवर्द्धनि कामरूपिणि देहि
मे धनं स्वाहा ॥

पत्रस्थं लिखितं धान्यराशिस्थं धान्यवर्धनं ।
त्रिपूर्वांस्तु विशाखायां धनिष्ठावारुणेऽपि च ॥ ५२ ॥
एतेषु षट्सु विज्ञेयं धान्यनिष्क्रमणं बधैः ।
देवतारामवाप्यादिप्रतिष्ठोदङ्मुखे रवौ ॥ ५३ ॥
मिथुनस्यैरवौ दर्शायदि स्याद् द्वादशी तिथिः ।
सदा तत्रैव कर्त्तव्यं शयनं चक्रपाणिनः ॥ ५४ ॥
सिंहतौलिङ्गते^(३) चार्कं दर्शायद्वादशीहयं ।
आदाविन्द्रसमुत्थानं प्रबोधय हरेः क्रमात् ॥ ५५ ॥
तथा कन्यागते भानौ^(४) दुर्गोत्थाने तथाष्टमी ।
त्रिपादेषु च ऋक्षेषु यदा भद्रा तिथिर्भवेत् ॥ ५६ ॥
भौमादित्यशनैश्चारि विज्ञेयं तत् त्रिपुष्करं ।
सर्वकर्मण्युपादेया विशुद्धिश्चन्द्रतारयोः^(५) ॥ ५७ ॥
जम्बाश्रितस्त्रिषष्ठयः सप्तमी दशमस्तथा ।
एकादशः शशी येषाम्नेषामिव शुभं वदेत् ॥ ५८ ॥
शुक्लपक्षे द्वितीयस्य पञ्चमी नवमः शुभः ।
मित्रातिमित्रसाधकसम्पत्पक्षमादितारकाः ॥ ५९ ॥

१ ॐ श्री धनदायै नमः ।

२ सिंहतौलिङ्गते इति ख० ।

३ “नवे वर्षे गुतेनारे अथ भान्वसौम्ययोः”

४ कन्यारामिगते भानौ इति ख० ।

इय पाठोप ख० पुस्तकेति कोऽलि ।

५ विशुद्धिश्चन्द्रसूर्ययोरिति ख० ।

जन्मना मृत्युमाप्नोति विपदा धनसङ्कथं ।
 प्रत्यरो मरणं विद्यान्निधने याति पञ्चतां ॥ ६० ॥
 कृष्णाष्टमीदिनादूर्ध्वं यावच्छुक्लाष्टमीदिनं^(१) ।
 तावत् कालं शशी क्षीणः पूर्णस्तत्रोपरि स्मृतः ॥ ६१ ॥
 वृषे च मिथुने भानौ जीवे चन्द्रेन्द्रदेवते^(२) ।
 पौर्णमासी गुरोर्वारे महाज्यैष्ठ्ये प्रकीर्तिता ॥ ६२ ॥
 ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव प्राजापत्ये रविस्तथा ।
 पूर्णिमा ज्येष्ठमासस्य महाज्यैष्ठ्ये प्रकीर्तिता ॥ ६३ ॥
 स्वात्यन्तरे यन्मनिष्ठे शक्रस्योत्थापयेद् ध्वजं ।
 हय्यक्षपादे^(३) चाश्विन्यां सप्ताहान्ते विसर्जयेत् ॥ ६४ ॥
 सर्वं हेमसमन्दानं सर्वं ब्रह्मसमा हिजाः ।
 सर्वं गङ्गासमन्तोयं राज्ञ्यस्ते दिवाकरे ॥ ६५ ॥
 ध्वाङ्क्षी महोदरी घोरा मन्दा मन्दाकिनौ हिजाः^(४) ।
 राक्षसो च क्रमेणाकार्ष्णक्षान्तिर्नामभिः स्मृता ॥ ६६ ॥
 बालवे कौलवे नागे तैतिसे करणे यदि ।
 उत्तिष्ठन् सङ्क्रमत्यर्कस्तदा लोकः^(५) सुखी भवेत् ॥ ६७ ॥
 गरे ववे वणिग्विष्टौ किन्तुत्ते शकुनौ व्रजेत् ।
 राक्षो दोषेण लोकोऽयम्पीड्यते सम्पदा समं ॥ ६८ ॥
 चतुष्पाद्विष्टिवाणिज्ये ग्रथितः सङ्क्रमेद्भुविः ।

१ कृष्णाष्टमीदिनादूर्ध्वं यावच्छुक्लाष्टमीदिनमिति ७० ।
 २ जीवे चन्द्रेन्द्रदेवतमिति ७० । मन्दाकिनौ तथेति ७०, ७०, ७०, ७० ।
 ३ हय्यक्षपादे इति ७०, ७०, ७० ।
 ४ तदा लोक इति ७० ।

दुर्मन्त्रं राजसङ्ग्रामो दम्पत्योः संशयो भवेत् ॥ ६८ ॥

आधाने जन्मनक्षत्रे व्याधौ क्लेशादिकं भवेत् ।

क्षत्तिकायान्नवदिनन्विरात्रं रोहिणीषु च ॥ ७० ॥

मृगशिरःपञ्चरात्रं आर्द्रासु^(१) प्राणनाशनं ।

पुनर्वसौ च पुष्ये च सप्तरात्रं विधीयते ॥ ७१ ॥

नवरात्रं तथाश्लेषा श्रमशानान्तं मघासु च ।

हौ मासौ पूर्वफाल्गुन्यासुत्तरासु त्रिपञ्चकम्^(२) ॥ ७२ ॥

हस्ते तु दृश्यते चित्रा अर्द्धमासन्तु पौडनम् ।

मासद्वयन्तथा स्वातिर्विशाखा विंशतिर्दिनं ॥ ७३ ॥

मैत्रे चैव दशाहानि ज्येष्ठाश्लेवार्द्धमासकम् ।

मूले न जायते मोक्षः पूर्वाषाढा त्रिपञ्चकम्^(३) ॥ ७४ ॥

उत्तरा दिनविंशत्या हौ मासौ अवर्णेन च ।

धनिष्ठा चार्द्धमासश्च वारुणे च दशाहकम् ॥ ७५ ॥

न च भाद्रपदे मोक्ष उत्तरासु त्रिपञ्चकम् ।

रेवती दशरात्रश्च अहोरात्रन्तथाश्विनी ॥ ७६ ॥

भरणी प्राणहानिः स्याद् गायत्रीहोमतः शुभं ।

पञ्चधान्यतिलान्याद्यैर्धनुदानन्दिजे श्रमं ॥ ७७ ॥

दंशा सूर्यस्य षष्ठाब्दा इन्दोः पञ्चदशैव तु ।

अष्टौ वर्षाणि भौमस्य दशसप्तदशा बुधे ॥ ७८ ॥

१ आर्द्राशान्ति ३०, ज० च । चले तु दृश्यते इत्यादिः, पूर्वाषाढा-

२ उत्तरासु त्रिरात्रकमिति अ० । त्रिपञ्चकमित्यत्रः पाठः ३०, ३०, पुनश्च-

३ पूर्वाषाढादिनपञ्चकमिति क० । इमे मासि ।

दशाब्दानि दशा पङ्क्तिरूनविंशद्दशोद्दिशा ।

राहोर्द्वादशवर्षाणि भार्गवस्यैकविंशतिः ॥ ७८ ॥

इत्यान्वेये महापुराणे ज्योतिःशास्त्रसारी नाम एकविं-
शत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कालगणनं ।

अग्निरुवाच । कालः समागणो वक्ष्ये गणितं कालबुद्धये ।

कालः समागणोऽङ्गो^(१) मासैश्चैत्रादिभिर्युतः ॥ १ ॥

द्विजो द्विष्टः सवेदः स्यात् पञ्चाङ्गाष्टयुतो गुणः^(२) ।

त्रिष्टो मध्यो वसुगुणः पुनर्वेदगुणश्च सः ॥ २ ॥

अष्टरत्नाग्निहीनः^(३) स्यादधः सेकरसाष्टकैः ।

मध्यो हीनः षट्षुतो^(४) लब्धयुक्तस्तथोपरि ॥ ३ ॥

न्यूनः समकृतो वारस्तद्धस्तिथिनाडयः ।

सगुणो द्विगुणबोद्धुं^(५) त्रिभिरूनो गुणः पुनः ॥ ४ ॥

अधः खरामसंयुक्तो रसाङ्गाष्टफलैर्युतः ।

अष्टाविंशच्छेषपिण्डस्तिथिनाडया अधः स्थितः ॥ ५ ॥

१ समागणोऽङ्ग इति ख०, ह० च ।

२ अष्टरत्नाग्निहीन इति ख० ।

३ पञ्चरत्नयुतो गह इति ख० ।

४ षट्षुत इति ख० ।

गुणस्तिष्ठभिरूनोर्द्धं हाभ्यां च गुणयेत् पुनः ।
 मध्ये रुद्रगुणः कार्यो ह्यधः सैको नवाग्निभिः (१ ॥ ६ ॥
 लब्धहीनो (१) भवेन्मध्यो हाविंशतिविवर्जितः ।
 षष्टिशेषे ऋणं ज्ञेयं लब्धमूर्द्धं विनिक्षिपेत् ॥ ७ ॥
 सप्तविंशतिशेषस्तु ध्रुवो नक्षत्रयोगयोः ।
 मासि मासि क्षिपेद् वारन्धान्निशङ्कटिकास्तिथौ ॥ ८ ॥
 द्वे पिण्डे द्वे च नक्षत्रे नाड्य एकादश हृत्पुणे ।
 वारस्थाने तिथिन्दद्यात् सप्तभिर्भागमाहरेत् ॥ ९ ॥
 शेषवारास्य सूर्याद्या षटिकासु च पातयेत् ।
 पिण्डकेषु तिथिन्दद्याद्दशैव चतुर्दश ॥ १० ॥
 ऋणं धनं धनमृणं क्रमाज् ज्ञेयं चतुर्दशे ।
 प्रथमे त्रयोदशे पञ्च द्वितीयद्वादशे दश ॥ ११ ॥
 पञ्चदशस्तृतीये च त्रयाचैकादशे स्मृतां ।
 चतुर्थे दशमे चैव भवेदेकोनविंशतिः ॥ १२ ॥
 पञ्चमे नवमे चैव हाविंशतिरुदाहृताः ।
 षष्ठाष्टमे त्वखण्डाः स्युस्तुविंशतिरेव च ॥ १३ ॥
 सप्तमे पञ्चविंशः स्यात् खण्डशः पिण्डिकाद् भवेत् (१) ।
 कर्कटादौ हरेद्राशिस्तुवेदत्रयैः क्रमात् ॥ १४ ॥
 तुलादौ प्रातिलोभ्येन त्रयो वेदरसाः क्रमात् ।

१ सैकोन सप्तकैरिति ७०, ४० च ।

२ ऋणकः पिण्डकाद्भवेदिति ४०, ४०,

२ ऋणकोन इति ४० ।

४०, ४०, ४०, ४० च ।

मकरादौ दीयते च रसवेदत्रयः क्रमात् ॥ १५ ॥
 मेषादौ प्रातिलोम्येन त्रयो वेदरसाः क्रमात्^(१) ।
 खेपवः खयुगा मैत्रं मेषादौ विकला धनम् ॥ १६ ॥
 कर्कटे प्रातिलोम्यं स्याद्वृणमेतत् तुलादिके ।
 चतुर्गुणा तिथिर्ज्ञेया विकलाद्येह सर्वदा ॥ १७ ॥
 हन्यान्निमागतागामिपिण्डसङ्ख्याफलान्तरैः ।
 पद्याप्तं प्रथमोद्यार्थं हानौ देयन्धने धनम् ॥ १८ ॥
 द्वितीयोच्चरिते वर्गे वैपरीत्यमिति स्थितिः ।
 तिथिर्द्भिर्गुणिता कार्या षड्भागपरिवर्जिता ॥ १९ ॥
 रविकर्कविपरीता तिथिनाडीसमायुता ।
 ऋणे शुद्धे तु नाडाः स्युर्ऋणं शुद्ध्येत नो यदा ॥ २० ॥
 सप्तष्टिकं प्रदेयन्तत् पद्याधिक्ये च तस्य जेतुं^(२) ।
 नक्षत्रं तिथिमित्रं स्याच्चतुर्भिर्गुणिता तिथिः ॥ २१ ॥
 तिथिस्त्रिभागसंयुक्ता ऋणेन च तथान्विता ।
 तिथिरत्र चिता कार्या तद्देदाद्योगशोधनं ॥ २२ ॥
 रविचन्द्रौ समौ कृत्वा योगो भवति निश्चलः ।
 एकोना तिथिर्द्भिर्गुणा सप्तभिन्ना क्षतिर्द्भिर्धा^(३) ॥ २३ ॥
 तिथिश्च द्विगुणैकोना कृताङ्गैः करणक्षितिः ।

१ मकरादौ इत्यादि; वेदरसाः

२ सप्तभिन्ना क्षतिर्द्भिर्धतिं च० ।

क्रमान्वित्यनः पाठः झ० पुस्तके नास्ति ।

सप्तभिन्ना क्षतिर्द्भिर्धतिं च०, ज० च ।

३ मन्थजेदिति च० ।

क्षणचतुर्दश्यन्ते शकुनिः पर्वण्यौ चतुष्पदं ॥ २४ ॥
 प्रथमे तिथ्यर्क्षतो हि किन्तुष्वं प्रतिपन्नस्ये ।
 इत्याग्नेये महापुराणे कालगणनं नाम द्वाविंशत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

युद्धजयार्णवीयनानायोगाः ।

अग्निर्वाच । वक्ष्ये जयशुभाद्यर्थं सारं युद्धजयार्णवे ।
 अइउएओ स्वराः स्युः क्रमादन्दादिका तिथिः ॥ १ ॥
 कादिहान्ता भीमरवी त्रसोमौ गुरुभार्गवौ ।
 शनिर्हृक्षिणनाड्यान्तु भौमार्कशनयः परे ॥ २ ॥
 खार्णवः खरसैर्गुण्यो रुद्रैर्भागं समाहरेत् ।
 रसाहतन्तु तत् कृत्वा पूर्वभागेन भाजयेत् ॥ ३ ॥
 वज्रिभिसाहतं कृत्वा^(१) रूपस्तत्रैव निक्षिपेत् ।
 स्पन्दनं नाड्याः पलानि सप्राणस्पन्दनं पुनः ॥ ४ ॥
 अनेनैव तु मानेन उद्यन्ति दिने दिने ।
 स्फुरणैस्त्रिभिरुष्कास उष्कासैस्तु पलं स्मृतम् ॥ ५ ॥

षष्टिभिश्च पलैर्लिप्ता लिप्ताषष्टिस्त्वहर्निशं ।

पञ्चमाह्नीदये बालकुमारयुववृद्धकाः ॥ ६ ॥

मृत्युर्येनोदयस्तेन चास्तमेकादशांशकैः ।

कुलागमे भवेद्भङ्गः समृत्युः पञ्चमोऽपिवा ॥ ७ ॥

स्वरोदयश्चक्रं ।

शनिचक्रे चार्धमासङ्गहाणामुदयः क्रमात् ।

विभागैः पञ्चदशभिः शनिभागस्तु मृत्युदः ॥ ८ ॥

शनिचक्रं ।

दशकोटिसहस्राणि अर्धुदान्यवृद्धं हरेत्^(१) ।

चयोदशे च लक्षाणि प्रमाणं कूर्मरूपिणः ॥ ९ ॥

मघादौ क्षत्तिकाद्यन्तस्तद्देशान्तः शनिस्थितौ ।

कूर्मचक्रं ।

राहुचक्रे च सप्तोर्ध्वमधः सप्त च संलिखेत्^(२) ॥ १० ॥

वायुमन्योश्चैव नैऋत्ये पूर्णिमान्नेयभागतः ।

अमावास्यां वायवे च राहुर्वै तिथिरूपकः ॥ ११ ॥

रकारं दक्षभागे तु हकारं वायवे लिखेत् ।

प्रतिपदादौ ककारादीन् सकारं नैऋते पुनः ॥ १२ ॥

राक्षीमुखे तु भङ्गः स्यादिति राहुकदाहृतः ।

विष्टिरग्नौ^(३) पोर्णमास्यां कराणीन्द्रे तृतीयकं ॥ १३ ॥

बोरा याम्यान्तु सप्तम्यां दशम्यां रोद्रसोम्यगा ।

चतुर्दश्यान्तु वायव्ये चतुर्थ्यां वरुणाग्रये ॥ १४ ॥

१ अर्धुदान्यवृद्धं क्रमादिति भा० ।

२ विष्टिरग्नौ इति ग० ।

३ सप्तम्यां तिथिर्दिति भा० ।

शुक्लाष्टम्यां दक्षिणे च एकादश्यां भृशन्त्यजेत् ।
 रौद्रस्यैव तथा श्वेतो मैत्रः सारभटस्तथा ॥ १५ ॥
 सावित्री विरोचनश्च जयदेवोऽभिजित्तथा^(१) ।
 रावणो विजयस्यैव नन्दी वरुण एव च ॥ १६ ॥
 यमसौम्यौ भवयान्ते दशपञ्चमुहूर्त्तकाः ।
 रौद्रे रौद्राणि कुर्वीत श्वेते स्नानादिकं चरेत् ॥ १७ ॥
 मैत्रे कन्याविवाहादि शुभं सारभटे चरेत् ।
 सावित्रे स्थापनाद्यं वा विरोचने नृपक्रिया ॥ १८ ॥
 जयदेवे जयं कुर्याद् रावणे रणकर्म च^(२) ।
 विजये कृषिवाणिज्यं पटबन्धं च नन्दिनि ॥ १९ ॥
 वरुणे च तडागादि नाशकर्म यमे चरेत् ।
 सौम्ये सौम्यादि कुर्वीत भवेत्तन्ममहर्हि वा ॥ २० ॥
 योगा नाम्ना विरुडाः सूर्योगा नाम्नैव शोभनाः ।
 राहुरिन्द्राक्षमीरश्च वायोर्दक्षं यमाच्छिवम्^(३) ॥ २१ ॥
 शिवादाप्यक्षलादग्निरग्नेः सौम्यन्ततस्तथम् ।
 ततश्च सङ्क्रमं हन्ति चतस्त्रौ घटिकाभ्रमन् ॥ २२ ॥
 राहुचक्रं ।
 चण्डीन्द्राणी वाराही च सुशली गिरिकर्णिका ।
 बला चातिबला क्षीरी मल्लिकाजातिगूथिकाः ॥ २३ ॥
 ययालाभं धारयेत्ताः श्वेतार्क्षश्च शतावरी ।
 गुहूची वागुरी दिव्या षोडशो धारिता जये ॥ २४ ॥

१ स्पन्दनमित्यादिः, जयदेवोभिजि-

२ जीवकर्म चेति ख० ।

अशेत्यन्तं पाठं घ० पुस्तके नास्ति ।

३ राथोर्याम् ततः शिवमिति घ० ।

ओं नमो भैरवाय^(१) खड्गपरशुहस्ताय ओं क्लृ^(२)

विघ्नविनाशाय ओं क्लृ^(३) फट् ।

अनेनैव तु मन्त्रेण शिखाबन्धादिकृज्ये ।

तिलकश्चाञ्जनञ्चैव धूपलेपनमेव च ॥ २५ ॥

स्नानपानानि तैलानि योगधूलिमतः शृणु ।

शुभगा मनःशिला तालं लाञ्चारसममन्वितं ॥ २६ ॥

तरुणीचीरसंयुक्ती ललाटे तिलको वशे ।

विष्णुकान्ता च सर्पाक्षी सहदेवश्च^(४) रोचना ॥ २७ ॥

अजादुग्धेन संपिष्टं तिलकीवश्यकारकः ।

प्रियङ्गुकुङ्कुमं कुष्ठं मोहनौ तगरं घृतं ॥ २८ ॥

तिलको वश्यकृत्तश्च रोचना रक्तचन्दनं ।

निशा मनःशिला तालं प्रियङ्गुसर्षपास्तथा ॥ २९ ॥

मोहनौ हरिता कान्ता सहदेवौ शिखा तथा ।

मातुलङ्गरमैः पिष्टं ललाटे तिलको वशे ॥ ३० ॥

सेन्द्राः सुरा वगं यास्ति किं पुनः क्षुद्रमानुषाः ।

मञ्जिष्ठा चन्दनं रक्तं कटुकन्दा विलासिनी ॥ ३१ ॥

पुननवासमायुक्ती लेपोऽयं भास्करो वशे ।

चन्दनं नागपुष्पश्च मञ्जिष्ठा तगरं वचा^(५) ॥ ३२ ॥

लोध्रप्रियङ्गुरजनीमांसीतैलं वश्यङ्करं ।

इत्यन्त्रे मङ्गापुराणे नानायोगा नाम त्रयोविंशत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

१ ओं नमो भगवते भैरवायति ख०,
च० च ।

१.१ ओं क्लृमिति ख० ज० च ।

२ सहदेवा धति ख० ।

३ मञ्जिष्ठा तगराक्षर्यति ख० । मञ्जिष्ठा

भद्रक वसति ख० ।

अथ चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—•••—

युद्धजयार्णवीयज्योतिःशास्त्रसारः ।

अग्निरुवाच । ज्योतिःशास्त्रादिसारञ्च वक्ष्ये युद्धजयार्णवे ।

विना मन्त्रोपधाद्यञ्च यथोमामीश्वरोऽब्रवीत्^(१) ॥ १ ॥

देव्युवाच । देवैर्जिता दानवाश्च^(२) येनोपायेन तद्वद ।

शुभाशुभविवेकाद्यं ज्ञानं युद्धजयार्णवं ॥ २ ॥

ईश्वर उवाच । मूलदेवेच्छया जाता शक्तिः पञ्चादशाक्षरा ।

चराचरं ततो जातं यामाराध्याखिलार्थवित्^(३) ॥ ३ ॥

मन्त्रपीठं प्रवक्ष्यामि पञ्चमन्त्रसमुद्भवं ।

ते मन्त्राः सर्वमन्त्राणां जीविते मरणे स्थिताः ॥ ४ ॥

ऋग्यजुःसामाथर्वीत्येवमन्त्राः क्रमेण ते ।

सद्योजातादयो मन्त्रा ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रकः ॥ ५ ॥

ईशः समशिक्षा देवाः शक्राद्याः पञ्च च स्वराः ।

अइउएओ कलाय मूलं ब्रह्मेति कीर्तितं ॥ ६ ॥

काष्ठमध्ये यथा वक्त्रिप्रवृद्धो न दृश्यते ।

विद्यमाना तथा देहे शिवशक्तिर्न दृश्यते ॥ ७ ॥

आदौ शक्तिः समुत्पन्ना ओङ्कारस्वरभूषिता ।

ततो हिन्दु महादेवि एकारेण व्यवस्थितः ॥ ८ ॥

१ ईश्वरोऽब्रवीत् इति घ० ।

२ यामाराध्याखिलात्मविदिति

३ दानवाद्या इति ज० ।

ग० ष० ।

जातो नाद् उकारस्तु नदते द्वदि मंस्थितः ।
 अर्धचन्द्र इकारस्तु मोक्षमार्गस्य बोधकः ॥ ८ ॥
 अकारो व्यक्त उत्पन्नो भोगमोक्षप्रदः परः^(१) ।
 अकार ऐश्वरे भूमिनिवृत्तिश्च कला स्मृता ॥ १० ॥
 गन्धोनवीजः प्राणाख्य इडाशक्तिः स्थिरा स्मृता ।
 इकारश्च प्रतिष्ठाख्यो रसो पालय पिङ्गला ॥ ११ ॥
 क्रूरा शक्तिरौवीजः स्यात्परवीजोऽग्निरूपवान् ।
 विद्या समाना गान्धारी शक्तिश्च दहनी स्मृता ॥ १२ ॥
 प्रशान्तिर्वार्युपसर्गो यद्योदानशला क्रिया ।
 ओङ्कारः शान्त्यतीताख्यः खगब्दयूथपाणिनः ॥ १३ ॥
 पञ्च वर्गाः स्वरा जाताः कुञ्जगुरुभार्गवाः ।
 शनिः क्रमादकाराद्याः ककाराद्यास्त्वधः स्थिताः ॥ १४ ॥
 एतन्मूलमतः सर्वं ज्ञायते सचराचरं ।
 त्रिद्यापोठं प्रवक्ष्यामि प्रणवः शिव ईरितः ॥ १५ ॥
 उमा सोमः स्वयं शक्तिर्वामा ज्येष्ठा च रौद्रापि ।
 ब्रह्मा विष्णुः क्रमाद्गुह्यो गुणाः सर्गादयस्त्वयः ॥ १६ ॥
 रत्ननाडीतयश्चैव^(२) स्थूलः सूक्ष्मः परोऽपरः ।
 चित्तयेच्छेत्तवर्णन्तं मुञ्चमानं परासृतं ॥ १७ ॥
 ज्ञायमानं यथात्मानं चित्तयेत्तं दिवानिशं ।
 अजरत्वं भवेद्देवि शिवत्वमुपगच्छति^(३) ॥ १८ ॥

१ भोगमोक्षप्रदः शुभ इति ज० ।

२ शिवत्वमधिगच्छतीति ज० ।

३ रत्ननाडीतयश्चैवेति क०, उ० च ।

अङ्गुष्ठादौ न्यसेदङ्गावेतं मध्येऽथ देहके ।
 मृत्युञ्जयं ततः प्रार्थ्य रणादौ विजयी भवेत् ॥ १९ ॥
 शूलो निरालयः गच्छः स्पर्शं तिर्यङ्नतं स्पृशेत् ।
 रूपस्योर्ध्वगतिः प्रोक्ता जलस्याधः समान्विता ॥ २० ॥
 सर्वस्थानविनिर्मुक्तो गन्धा मध्ये च मूलकं ।
 नाभिमूले^(१) स्थितं कन्दं शिवरूपन्तु मण्डितं ॥ २१ ॥
 शक्तिव्यूहेन सोमोऽकीं हरिस्तत्र व्यवस्थितः ।
 दशवायुसमोपेतं पञ्चतन्मात्रमण्डितं ॥ २२ ॥
 कालानलसमाकारं प्रस्फुरन्तं शिवात्मकं ।
 तज्जीवं जीवलीकस्य^(२) स्थावरस्य चरस्य च ॥ २३ ॥
 तस्मिन्नष्टे^(३) मृतं मन्ये मन्त्रपीठेऽनिलात्मकं ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे ज्योतिःशास्त्रसारी नाम
 चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

युद्धजयार्णवोयनानाचक्राणि ।

ईश्वर उवाच । ओं क्लीं कर्णमोटनि बहुरूपे बहुदंष्ट्रे क्लूँ

१ नाभिमूले इति ख० ।

तत्र जीवं जीवलीक इति ख० ।

२ तत्र वीजं जीवनायेति ख०, इ० घ । ३ तस्मिन्नष्टे इति घ० ।

फट्ः^(१) घो ह. घो प्रस प्रस क्त क्त क्त क्त क्त क्त फट्^(१)
नमः ।

पठमानो ह्ययं मन्त्रः क्रुद्धः संरक्तलोचनः ।
आरुणे पातने वापि मोहनीष्वाटने भवेत् ॥ १ ॥
कर्णमोटी महाविद्या सर्ववर्णेषु रक्षिका ।

नानाविद्या ।

पञ्चोदयं प्रवक्ष्यामि स्वरोदयसमाश्रितं ॥ २ ॥
नाभिहृदयन्तरं यावत्तावच्चरति मारुतः ।
उष्वाटयेद्रणादौ तु कर्णाक्षीणि प्रभेदयेत् ॥ ३ ॥
करोति साधकः क्रुद्धो जपहीमपरायणः ।
हृदयात्पायुकं कण्ठं ज्वरदाहारिमारणे^(१) ॥ ४ ॥
कण्ठोद्गच्छी रसो वायुः शान्तिकं पीष्टिकं रसं ।
दिव्यं स्तम्भं समाकर्ष्य गन्धो नाशान्तिको भवः ॥ ५ ॥
गन्धलीने मनः कृत्वा स्तम्भयेन्नात्र संग्रहः ।
स्तम्भनं क्रीलनाद्यञ्च करोत्येव हि साधकः ॥ ६ ॥
चण्डघण्टा कराली च सुमुखी दुर्मुखी तथा ।
रेवती प्रथमा घोरा वायुचक्रेषु ता यजेत् ॥ ७ ॥
उष्वाटकारिका देव्यः स्थितास्तेजसि संस्थिताः ।
सोम्या च भौषणी देवी जया च विजया तथा ॥ ८ ॥
अजिता चापराजिता महाकोटी च रौद्रया ।
शुष्ककाया प्राणहारा रसचक्रे स्थिता अमूः ॥ ९ ॥

विरूपाक्षी परा दिव्यास्तथा चाकाशमातरः ।
 संहारो जातहारी च दंष्ट्राला शुष्करेवती ॥ १० ॥
 पिपीलिका पुष्टिहरा महापुष्टिप्रवर्धना ।
 भद्रकाली सुभद्रा च भद्रभीमा सुभद्रिका ॥ ११ ॥
 स्थिरा च निष्ठुरा दिव्या निष्कम्पा गदिनी तथा ।
 दान्त्रिशम्भातरुशक्ती अष्टाष्टकमशः स्थिताः ॥ १२ ॥
 एक एव रविचन्द्र एकसैकैकशक्तिका ।
 भूतभेदेन तीर्थानि^(१) यथा तीर्थं महीतले ॥ १३ ॥
 प्राण एको मण्डलैश्च भिद्यते भूतपञ्चरे ।
 वामदक्षिणयोगेन दशधा सम्प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥
 विन्दुमुण्डविचित्रञ्च तत्त्ववस्त्रेण वेष्टितं ।
 ब्रह्माण्डेन^(२) कपालेन पिवेत परमासृतं ॥ १५ ॥
 पञ्चवर्गबलाद्युद्धे जयो भवति तच्छृणु ।
 अत्राकचटतपयाः श आद्यो वर्ग ईरितः ॥ १६ ॥
 ईईखकठथफराः षो वर्गश्च द्वितीयकः ।
 उजगजउदयलाः सो वर्गश्च तृतीयकः ॥ १७ ॥
 एऐघंभटधभवा ह्यो वर्गश्च चतुर्थकः ।
 ओ औ अं अः ङजणना मो वर्गः पञ्चमो भवेत् ॥ १८ ॥
 वर्णाद्याभ्युदये नृणां चत्वारिंशश्च पञ्च च ।
 बालः कुमारो युवा स्याद्वृद्धो मृत्युश्च नामतः ॥ १९ ॥

१ भूतभेदेन भिन्नानि इति उ० । २ ब्रह्माण्डे इति उ० ।

तानि भेदेन भिन्नानि इति च० ।

आत्मपौडा शोधकः स्यादुदासीनश्च कालकः ।

कृत्तिका प्रतिपद्नीम आत्मनो लाभदः स्मृतः ॥ २० ॥

षष्ठी भौमो मघा पौडा आर्द्रा चैकादशी कुजः ।

मृत्युश्चैषा द्वितीया ज्ञो लाभकार्द्रा च सप्तमी ॥ २१ ॥

बुधे हानिर्भरणी चः श्रवणं काल ईदृशः ।

जीवो लाभाय च भवेत्तृतीया पूर्वफलगुनी ॥ २२ ॥

जीवोऽष्टमी^(१) धनिष्ठा आर्द्रा जीवोऽश्लेषा तयोदशी ।

मृत्यो शुक्रचतुर्थी स्यात् पूर्वभाद्रपदा त्रये ॥ २३ ॥

पूर्वाषाढा च नवमी शुक्रः पौडाकरो भवेत् ।

भरणी भूतंजा शुक्रो यमदण्डो हि हानिकृत् ॥ २४ ॥

कृत्तिका पञ्चमी मन्दो लाभाय तिथिरीरिता ।

अश्लेषा दशमी मन्दो योगः पौडाकरो भवेत्^(१) ॥ २५ ॥

मघा शङ्खः पूर्णिमा च योगो मृत्युकरः स्मृतः ।

तिथियोगः ।

पूर्वोत्तराग्निनैऋत्यदक्षिणानिलचन्द्रमाः^(१) ॥ २६ ॥

ब्रह्माद्याः स्युर्दृष्टयः स्युः^(५) प्रतिपन्नवमीसुखाः ।

राशिभिः सहिता दृष्टा ग्रहाद्याः मित्रये स्मृताः ॥ २७ ॥

मेघाद्याचतुरः कुम्भा जयः पूर्णोऽन्यथा सृतिः ।

सूर्यादिरिक्ता पूर्णा च क्रमादेवम्पदापयेत् ॥ २८ ॥

१ जीवोऽष्टमीति च० ।

१ दक्षिणानिलचन्द्रमा इति च० ।

२ भरणीत्यादिः, पौडाकरो भवेदित्यन्तः ४ ब्रह्माद्याः स्युर्दृष्टाः स्युरिति च० ।

पाठः च० पल्लवे नास्ति ।

रणे सूर्ये फलं नास्ति सोमे भङ्गः प्रशाम्यति ।
 कुजेन कलहं विद्याद्बुधः कामाय वै गुरुः ॥ २८ ॥
 जयाय मनसे^(१) शुक्रो मन्दे भङ्गो रणे भवेत् ।
 देयानि पिङ्गलाचक्रे सूर्यगानि च भानि हि ॥ ३० ॥
 मुखे नेत्रे ललाटेऽथ शिरोहस्तीरुपादके ।
 पादे मृतिस्त्रिचक्षुषे स्यान्मूत्रेण पक्षेऽर्थनाशनम् ॥ ३१ ॥
 मुखस्थे च भवेत्प्रीडा शिरस्थे कार्यनाशनम् ।
 कुक्षिस्थिते फलं स्याच्च राहुचक्रं वदाम्यहम् ॥ ३२ ॥
 इन्द्राच्च नैर्ऋतं वृश्चिर्वैऋतात्सोममेव च ।
 सोमाहुताशनं वन्हेराप्यमाध्याच्छिवालयं ॥ ३३ ॥
 रुद्राद्यमं यमाहायुं वायोश्चन्द्रं व्रजेत् पुनः ।
 मुङ्क्ते चतस्रो नाडास्तु राहुपृष्ठे जयो रणे ॥ ३४ ॥
 अयतो मृत्युमाप्नोति तिथिराहुं वदामि मे ।
 अग्नेयादिशिवात्मं च पूर्णिमामादितः प्रिये ॥ ३५ ॥
 पूर्वं कृष्णष्टमीं यावत् राहुदृष्टौ भयो भवेत् ।
 एशान्याग्नेयनैर्ऋत्यवायव्ये फणिराहुकः ॥ ३६ ॥
 मेषाद्या दिशि पूर्वाद्दो यत्रादित्योऽयतो मृतिः ।
 तृतीया कृष्णपक्षे तु सप्तमी दशमी तथा ॥ ३७ ॥
 चतुर्दशी तथा शुक्ले चतुर्थ्येकादशी तिथिः ।
 पञ्चदशी विष्टयस्तुः पूर्णिमाग्नेयवायवे ॥ ३८ ॥
 अकचटतपयश्च वर्गाः सूर्यादयो ग्रहाः ।

गृध्रोल्कश्येनकाश्च पिङ्गलः कौशिकः क्रमात् ॥ ३८ ॥
 मारसश्च मयूरश्च गोरक्षः पक्षिणः स्मृताः ।
 आदौ साध्यो हुतो मन्त्रः^(१) उच्चाटे पक्षवः स्मृतः ॥ ४० ॥
 वश्ये ज्वरे तथाकर्षे प्रयोगः सिद्धिकारकः ।
 शान्तौ प्रीतौ नमस्कारो वीषट् पुष्टौ वशादिषु ॥ ४१ ॥
 हुं मृत्यो^(२) प्रीतिसन्नाशे विद्वेषोच्चाटने च फट् ।
 वषट् सुते च दीप्यादौ^(३) मन्त्राणां जातयश्च षट् ॥ ४२ ॥
 ओषधीः सम्प्रवक्ष्यामि महारक्षाविधायिनीः ।
 महाकाली तद्याचण्डी वाराही चेखरी तथा ॥ ४३ ॥
 सुदर्शना तथेन्द्राणी गात्रस्था रक्षयन्ति तम् ।
 बला चातिबला भीरुर्मुसली सहदेव्यपि ॥ ४४ ॥
 जाती च मल्लिका यूथी गारुड्यी भृङ्गराजकः ।
 चक्ररूपा महोषधौ धारिता विजयादिदाः ॥ ४५ ॥
 यङ्गणे च महादेवि उद्धृताः शुभदायिकाः ।
 मृदा तु कुञ्जरहृत्वा सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ४६ ॥
 तस्य पादतले कृत्वा स्तम्भयेच्छत्रुमात्मनः ।
 नगाग्रि चैकहस्ते च वजाहतप्रदेशके ॥ ४७ ॥
 वल्मीकमृदमाहृत्य मातरौ योजयेत्ततः ।

श्रीं नमो महाभैरवाय विष्णुतदंष्ट्रोपरूपाय पिङ्गलाश्वाय
 त्रिशूलखड्गधराय^(४) वीषट् ।

१ आदौ अनामनो मन्त्र इति ख० । ज० च ।

२ अं मृतौ इति ख० ।

३ त्रिशूलखड्गधरायेति ख०, न०, घ०,

४ वषट् स्तम्भे च दीप्यादायिति घ०, च च । त्रिशूलिने खड्गखड्गधरायेति ज० ।

पूजयेत् कर्हमं देवि स्तम्भयेच्छस्त्रजालकम् ॥ ४८ ॥ .

अग्निकार्यं प्रवक्ष्यामि रणादौ जयवर्धनम् ।

शमगाने निशि काष्ठाग्नौ नमो मुक्तशिखी नरः ॥ ४९ ॥

दक्षिणास्यस्तु जुहुयाद्भृशं रुम्भिरं विषम् ।

तुपास्त्रिखण्डमियन्तु शत्रुनाम्ना शताष्टकम् ॥ ५० ॥

श्री नमो भगवति कौमारि लल लल लालय लालय
घण्टादेवि अमुकं मारय मारय सहसा नमोऽस्तुते भगवति विद्ये
स्वाहा ।

अनया विद्यया होमादन्वत्वञ्जायते रिपोः^(१) ।

श्री वज्रकाय वज्रतुण्ड कपिलपिङ्गल करालवदन ऊर्ध्वकेश
महाबल रक्तमुख^(२) तडिज्जिह्व महारौद्र दंष्ट्रोत्कट कर्ह
करालिन महादृढप्रहार लङ्केश्वरसेतुबन्ध शैलप्रवाह गगन-
चर एष्टेहि भगवन्महाबलपराक्रम भैरवो ज्ञापयति एष्टेहि
महारौद्र दीर्घलाङ्गुलेन अमुकं वेष्टय वेष्टय जम्भय जम्भय खन
खन वेते क्रू फट्^(३) ।

अष्टविंशच्छतन्देवि हनुमान् सर्वकर्षकृत् ॥ ५१ ॥

पटे हनूमत्सन्दर्शनाङ्गकृमायास्ति शत्रवः ।

इत्याम्नये महापुराणे युद्धजयार्णवे नानाचक्राणि नाम

पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ दम्भं जायते चहात् इति घ०,

ज० च ।

२ वज्रमुख इति घ० ।

३ अं फट् इति घ० ।

अथ षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

नक्षत्रनिर्णयः ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्याम्यक्षात्मकं पिण्डं शुभशुभविबुद्धये ।

यस्मिन्नृचे भवेत् सूर्यस्तदादौ त्रीणि मूर्तानि^(१) ॥ १ ॥

एकस्मिन्ने हयमेवे हस्तपादे चतुष्टयं ।

हृदि पञ्च सुते जानौ आयुर्द्वि^(२) विचिन्तयेत् ॥ २ ॥

शिरस्ये तु भवेद्राज्यं पिण्डतो वक्तव्ययोगतः ।

नेत्रयोः कान्तसौभाग्यं हृदये द्रव्यसङ्ग्रहः ॥ ३ ॥

हस्ते धृतं तस्करत्वङ्गतासुरध्वजः^(३) पदे ।

कुम्भाष्टके भानि लिख्य^(४) सूर्यकुम्भस्तु रिक्तकः ॥ ४ ॥

अशुभः सूर्यकुम्भः स्याच्छुभः पूर्वोदिसंस्थितः ।

फणिराहु^(५) प्रवक्ष्यामि जयाजयविवेकदं ॥ ५ ॥

अष्टाविंशान्निखेहिन्दून् पुनर्भाष्यस्त्रिभिस्त्रिभिः ।

अथ ऋक्षाणि चत्वारि रेखास्तत्रैव दापयेत् ॥ ६ ॥

यस्मिन्नृचे स्थितो राहुस्तदृक्षं फणिमूर्तानि^(६) ।

तदादि विन्यसेद् भानि समन्निशक्रमेण तु ॥ ७ ॥

वक्त्रे समगते ऋचे म्रियते सर्व आहवे ।

१ नीचि मकके इति ज० । च ।

२ मतापुरध्वजः पदे इति च० । ४ काक्षराडमिति च० ।

३ भानि लिखेदिति च०, ज० ५ काक्षमूर्तेनोति च०, ज० च ।

स्कन्धे भङ्गं विजानीयात्सभेषु च मध्यतः ॥ ८ ॥
 उदरस्थेन^(१) पूजा च जयच्चैवात्मनस्तथा ।
 कटिदेशेऽस्थिते योध आहवे हरते परान् ॥ ९ ॥
 पुच्छस्थितेन कीर्त्तिः स्याद्राहुदृष्टे च भे मृतिः ।
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रविराहुबलन्तव ॥ १० ॥
 रविः शुक्रो बधच्चैव सोमः सौरिर्गुरुस्तथा^(२) ।
 लोहितः संहिकच्चैव एते यामार्द्धभागिनः ॥ ११ ॥
 सौरिं रविञ्च राहुञ्च कृत्वा यत्नेन पृष्ठतः ।
 स जयेत् सैन्यसङ्घातं द्यूतमध्वानमाहवं ॥ १२ ॥
 रोहिणी चोत्तरास्तिस्त्री मृगः पञ्च स्थिराणि हि ।
 अश्विनी रेवती स्वाती धनिष्ठा शततारका ॥ १३ ॥
 क्षिप्राणि पञ्चभान्येव शार्ङ्गार्धं चैव^(३) योजयेत् ।
 अनुराधाहस्तमूलं मृगः पुष्यं पुनर्वसुः ॥ १४ ॥
 सर्वकार्येषु चैतानि ज्येष्ठा चित्रा विशाखया ।
 पूर्वार्द्धास्तिस्त्रोऽग्निर्भरणी मघार्द्धास्त्रेष्वादारुणाः ॥ १५ ॥
 स्वावरेषु स्थिरं हृत् च यात्रायां क्षिप्रमुत्तमं ।
 सौभाग्यार्धं मृदून्येव उग्रेषूपन्तु कारयेत् ॥ १६ ॥
 दारुणे दारुणं कुर्याद्वक्ष्ये चाधीमुखादिकं ।
 कञ्चिका भरण्यस्त्रेष्वा विशाखा पितृनैर्ऋतम् ॥ १७ ॥

१ उदरस्थे चेति च० ।

२ लघुचेत्यलः पाठः च० पुच्छके नास्ति ।

३ ऋषिदेव रत्नादिः, सौरिर्गुरु- १ यामार्द्धाणि चेति च०, च० च ।

पूर्वत्रयमधीवक्तुं कर्म चाधीमुखश्चरेत्^(१) ।
 एष कूपतडागादि विद्याकर्म भिषक्क्रिया ॥ १८ ॥
 स्थापनश्रीकाभूपादिविधानं^(२) खननस्तथा ।
 रेवती चाश्विनी चित्रा हस्ता स्वाती पुनर्वसुः ॥ १९ ॥
 अनुराधा मृगो ज्येष्ठा नव वै पार्श्वतोमुखाः ।
 एष राज्याभिषेकश्च पट्टवशङ्गजाश्वयोः ॥ २० ॥
 आरामगृहप्रासादं प्राकारं क्षेत्रतोरणं ।
 ध्वजचिह्नपताकाय^(३) सर्वांमेतांश्च कारयेत् ॥ २१ ॥
 द्वादशी सूर्यदग्धा तु चन्द्रेणैकादशी तथा ।
 भौमेन दशमी दग्धा द्वितीया वै बुधेन च ॥ २२ ॥
 षष्ठी च गुरुणा दग्धा द्वितीया शुक्रा तथा ।
 सप्तमी सूर्यपुत्रेण त्रिपुष्करमथो वदे ॥ २३ ॥
 द्वितीया द्वादशी चैव सप्तमी वै द्वितीयया^(४) ।
 रविर्भौमस्तथा^(५) शीरिः षडेतास्तु त्रिपुष्कराः^(६) ॥ २४ ॥
 विशाखा क्षत्तिका चैव उत्तरे द्वे पुनर्वसुः ।
 पूर्वभाद्रपदा चैव षष्ठेते तु त्रिपुष्कराः ॥ २५ ॥
 लाभो हानिर्जयो वृद्धिः पुत्रजन्म तथैव च ।
 नष्टं श्रष्टं विनष्टं वा तत्सर्वं निगुणं^(७) भवेत् ॥ २६ ॥

१ चाधीमुखं भवेदिति च० :

५ गुरुर्भौमस्तथेति च०, ग०, घ०,

२ नौकासूतादिविधानमिति ग०, घ०,

ङ० च ।

ङ० च ।

६ षडेतास्तु पुष्करा इति च०,

३ ध्वजचिह्नपताकायेति भ० ।

च०, ङ०, घ० च ।

४ द्वितीययेति ङ०, ज० च ।

७ तत्सर्वं विगुणमिति च०, घ० च ।

अश्विनो भरणी चैव अश्लेषा पुष्यमेव च ।
 स्वातिश्चैव विशाखा च अश्विनं सप्तमं पुनः ॥ २७ ॥
 एतानि दृढचक्षूषिं पश्यन्ति च दिशो दृश ।
 यात्रासु दूरगस्यापि आगमः पुण्यगोचरे ॥ २८ ॥
 आषाढे रेवती चित्रा केकराणि पुनर्वसुः ।
 एषु पञ्चसु ऋक्षेषु^(१) निर्गतस्यागमो भवेत् ॥ २९ ॥
 कृत्तिका रोहिणी सौम्यं फल्गुनी च मघा तथा ।
 मूलं ज्येष्ठानुराधा च धनिष्ठा शततारकाः ॥ ३० ॥
 पूर्वभाद्रपदा चैव चिपिटानि च तानि हि^(२) ।
 अध्वानं व्रजमानस्य पुनरेवागमो भवेत् ॥ ३१ ॥
 हस्त उत्तरभाद्रपद आर्द्राषाढा तथैव च ।
 नष्टार्थाश्चैव दृश्यन्ते सङ्ख्यामो नैव विद्यते ॥ ३२ ॥
 पुनर्वसूनामि गण्डान्तमृचमध्ये यद्वा स्थितम् ।
 रेवत्यन्ते चतुर्नाडो^(३) अश्विन्यादिचतुष्टयम् ॥ ३३ ॥
 उभयोर्ग्राममावन्तु वर्जयेत्तत् प्रयत्नतः ।
 अश्लेषान्ते मघादौ तु घटिकानां चतुष्टयम् ॥ ३४ ॥
 द्वितीयं गण्डमाख्यातं तृतीयं भैरवि शृणु ।
 ज्येष्ठाभमूलयोर्मध्ये उग्ररूपन्तु यामकम् ॥ ३५ ॥

१ केकरेषु च ऋक्षेषु इति ६० ।

२ रेवत्यन्ते चतुष्कम् इति ६०,

३ चिपिटानि च भानि हि इति ६०.

ग०, घ०, ङ०, च०, ज० च ।

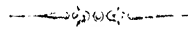
न कुर्याच्छुभकर्माणि यदीच्छेदात्मजीवितम् ।

दारके जातकाले च^(१) म्रियेते पितृमातरौ ॥ ३६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे नक्षत्रनिर्णयो नाम षड्विंशत्यधिक

शततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नानाबलानि ।

ईश्वर उवाच^(१) । विष्कम्भे घटकार्मास्तस्रः शूले पञ्च विवर्जयेत्^(२) ।

घट् घट^(३) गण्डेऽतिगण्डे च नव व्याघ्रातवज्रयोः ॥ १ ॥

परिघे च व्यतोपाते उभयोरपि तद्दिनम् ।

वेधृते तद्दिनञ्चैव याचायुहादिकस्यजेत् ॥ २ ॥

ग्रहेः शुभाशुभ वल्ये देवि मेघादिशक्तिः^(४) ।

चन्द्रशुक्रौ च जन्मस्थौ वर्जितौ शुभदायकौ ॥ ३ ॥

१ आतके वापेति ख० ।

२ अग्निदशस्येति ख० ।

३ पञ्च च वर्जयेदिति ख०, ग०, घ० ।

ख० च ।

४ घट् च गण्डेऽतिगण्डे चेति ख०,

घ०, ख० घः सप्त गण्डेतिगण्डे चेति

ग० ख० घः ।

५ मेघादिशक्तिमिति ख० ।

द्वितीयो मङ्गलोऽयार्कः सौरिद्यैव तु सैहिकः ।
 द्रव्यनाशमलाभश्च आहवे भङ्गमादिशेत् ॥ ४ ॥
 सोमो बुधो भृगुर्जीवो द्वितीयस्थाः शुभावहाः ।
 तृतीयस्थो यदा भानुः शनिर्भौमो भृगुस्तथा ॥ ५ ॥
 बुधश्चैवेन्दू राहुश्च सर्वे ते फलदा ग्रहाः ।
 बुधशुक्रौ चतुर्थौ तु शेषाद्यैव भयावहाः ॥ ६ ॥
 पञ्चमस्थो यदा जीवः शुक्रः सौम्यश्च चन्द्रमाः ।
 ददेत्^(१) चेष्टितं लाभं षष्ठे स्थाने शुभो रविः ॥ ७ ॥
 चन्द्रः सौरिर्गङ्गलश्च ग्रहा देवि स्वराशितः ।
 बुधश्च शुभदः षष्ठे त्यजेत् षष्ठं गुरुं भृगुं ॥ ८ ॥
 सप्तमोऽर्कः शनिर्भौमो राहुर्हान्यै सुखाय च ।
 जीवो भृगुश्च सौम्यश्च शुक्रौ चाष्टमौ शुभौ ॥ ९ ॥
 शेषा ग्रहास्तथा हान्यै च भृगू नवमौ शुभौ ।
 शेषा हान्यै च लाभाय दशमौ भृगुभास्करौ ॥ १० ॥
 शनिर्भौमश्च राहुश्च चन्द्रः सौम्यः शुभावहः ।
 शुभाद्यैकादशे सर्व्वे वर्जयेद्दशमे^(१) गुरुम् ॥ ११ ॥
 बुधशुक्रौ द्वादशस्थौ शेषान् द्वादशगांस्यजेत् ।
 अहोरात्रे द्वादश स्थं राशयस्तान् वदाम्यहम् ॥ १२ ॥
 सोमो मेषोऽथ मिथुनश्चतस्रो नाड्यो वृषः ।
 षट् कर्कसिंहकन्याय तुला पञ्च च तृथिकः ॥ १३ ॥
 धनुर्नक्षत्रौ षट्थैव सूर्य्यगो राशिराद्यकः ।

चरस्थिरहिःस्वभावा मेघाद्याः स्युर्यथाक्रमम् ॥ १४ ॥

कुलीरो मकरश्चैव तुलामेघादयश्चराः ।

चरकार्यं जयं काममाचरेच्च शुभाशुभम् ॥ १५ ॥

स्थिरो वृषो हरिः कुम्भो वृश्चिकः स्थिरकार्यके ।

शीघ्रः समागमो नास्ति रोगार्त्तो नैव मुच्यते ॥ १६ ॥

मिश्रुनं कन्यका मौनो धनुश्च हिःस्वभावकः ।

हिःस्वभावाः शुभाश्चैते सर्वकार्येषु नित्यशः ॥ १७ ॥

यात्रावाणिज्यमङ्गग्रामे विवाहे राजदर्शने ।

वृद्धिं जयन्तथा लाभं युद्धे जयमवाप्नुयात् ॥ १८ ॥

अश्विनी विंशताराय तुरगस्याकृतियंथा ।

यद्यत्र कृते वृष्टिमेकरात्रं प्रवर्षति ॥ १९ ॥

यमभे तु यदा वृष्टिः पञ्चमेकन्तु वर्षति ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे नानावलानि नाम

सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कोटचक्रम् ।

ईश्वर उवाच । कोटचक्रं प्रवक्ष्यामि चतुरस्रं पुरं लिखित् ।

चतुरस्रं पुनर्मध्ये तन्मध्ये चतुरस्रकम् ॥ १ ॥

नाडोद्विनयचिह्नाङ्गं मेषाद्याः पूर्वदिङ्मुखाः ।
 क्रांतिका पूर्वभागे तु अश्लेषाग्नेयगोचरे ॥ २ ॥
 भरणी दक्षिणे देशा विद्याखां नैऋते न्यसेत् ।
 अनुराधां पश्चिमे च श्रवणं वायुगोचरे ॥ ३ ॥
 धनिष्ठाञ्चोत्तरे न्यस्य ऐशान्यां रेवतीं तथा ।
 बाह्यनाडां स्थितान्येव अष्टौ ह्यङ्गाणि यत्नतः ॥ ४ ॥
 रोहिणीपुष्यफलगुण्यः स्वाती ज्येष्ठा क्रमेण तु ।
 अभिजिच्छततारा तु अश्विनी मध्यनाडिका ॥ ५ ॥
 कोटमध्ये तु या नाडो कथयामि प्रयत्नतः ।
 मृगशिराभ्यन्तरे पूर्वं तस्याग्नेये पुनर्वसुः ॥ ६ ॥
 उत्तराफलगुणी यास्ये चित्रा नैऋतसंस्थिता ।
 मूलन्तु पश्चिमे न्यस्योत्तराषाढान्तु वायवे ॥ ७ ॥
 पूर्वभाद्रपदा सौम्ये रेवती ईशगोचरे ।
 कोटस्याभ्यन्तरे नाडी ह्यङ्गाष्टकसमन्विता ॥ ८ ॥
 आर्द्रा हस्ता तथाषाढा चतुष्कञ्चोत्तराङ्गिकम् ।
 मध्ये स्तम्भचतुष्कञ्चुद्वयात् कोटस्य कोटरे ॥ ९ ॥
 एवं दुर्गस्य विद्यासं वाह्ये स्थानं दिशाधिपात् ।
 आगन्तुको यदा पाडा ऋक्षवान् स्यात्फलान्वितः ॥ १० ॥
 कोटमध्ये यदा सौम्यः यदा ऋक्षान्वितः पुनः ।
 जयं मध्यस्थितान्तु भङ्गमागामिनी विदुः ॥ ११ ॥
 प्रवेशमे प्रविष्टव्यं निर्यामे च निर्गमेत् ।
 भृगुः सौम्यस्तथा भोगं ऋक्षान्तं सकलं यदा ॥ १२ ॥
 तदा भङ्गं विजानीयाज्जयभागन्तुकस्य च ।

प्रवेशं वतुष्के तु सङ्ग्रामस्वारभेदं यदा ॥ १३ ॥

तदा सिद्धाति तद्गर्गं न कुर्यात्तत्र विस्मयम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे युवजयार्णवे कोटचक्रं नामाष्टा-
विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोत्तमत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०००—

अर्घकाण्डम् ।

श्वर उवाच । अर्वमानं प्रवक्ष्यामि उल्कापातोऽथभूयला ।

निर्घाता ग्रहणं वेगा दिशां दाहो भवेद्यदा ॥ १ ॥

लक्षयेन्मामि मास्येवं यदेते स्युश्च चैत्रके ।

अलङ्कारादि सङ्गृह्य पङ्क्तिर्मासैयतुगुणम् ॥ २ ॥

वेगाखे चाष्टमे मासि पङ्गुणं सर्वमङ्ग्यहं ।

ज्येष्ठे मासि तथाषाढे यवगन्धूमधान्यकैः ॥ ३ ॥

श्रावणे घृततैलाद्यैराश्विने वस्त्रधान्यकैः ।

कार्तिके धान्यकैः क्रौत्तैर्मासे स्यान्मार्गशीर्षके ॥ ४ ॥

पुष्ये कुङ्कुमगन्धाद्यैर्ज्येष्ठे धान्यैश्च माघके ।

शश्याद्यैः फाल्गुने क्रौत्तेरर्घकाण्डमुदाहृतम् ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे अर्घकाण्ड नाम उत्तमत्रिंशदधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथ त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—...—

घातचक्रं ।

ईश्वर उवाच । मण्डलानि प्रवक्ष्यामि चतुर्धाविजयाय हि ।

कृत्तिका च मघा पुष्यं पूर्वार्धं चैव तु फल्गुनी ॥ १ ॥

विशाखा भरणी चैव पूर्वभाद्रपदा तथा ।

आग्नेयमण्डलं भद्रे तस्य वक्ष्यामि लक्षणं ॥ २ ॥

यदात्र चलते वायुर्व्यष्टिनं शशिसूर्ययोः ।

भूमिकम्पोऽथ निर्घातो ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः ॥ ३ ॥

धूमज्वाला दिशां दाहः केतोश्चैव प्रदर्शनं ।

रक्तवृष्टिद्योपतापः पाषाणपतनस्तथा ॥ ४ ॥

नेत्ररोगोऽतिसारश्च अग्निश्च प्रबलो भवेत् ।

स्वल्पक्षीरास्तथा गावः स्वल्पपुष्पफला द्रुमाः ॥ ५ ॥

विनाशश्चैव शस्यानां स्वल्पवृष्टिं विनिर्दिशेत् ।

चातुर्वर्णाः प्रपोडान्ते क्षधार्ता अखिला नराः ॥ ६ ॥

सैन्धवा यामुनाश्चैव गुर्जका भोजवाहिकाः ।

जालन्धरं च काश्मीरं सप्तमक्षीतरापथम् ॥ ७ ॥

देशाश्चैते विनश्यन्ति तस्मिन्नुत्पातदर्शने ।

हस्ता चित्रा मघा स्वाती मृगो बाध पुनर्वसुः ॥ ८ ॥

उत्तराफल्गुनी चैव अश्लिषी च तथैव च ।

यदात्र भवते^(१) किञ्चिदायव्यन्तं विनिर्दिशेत् ॥ ८ ॥
 नष्टधर्माः प्रजाः सर्वा हाहाभूता विचेतसः ।
 डाहलः कामरूपश्च कलिङ्गः कोशलस्तथा ॥ १० ॥
 अयोध्या च अवन्ती च नश्यन्ते कोङ्कणाम्बुकाः ।
 अश्लेषा चैव मूलन्तु पूर्वाषाढा तथैव च ॥ ११ ॥
 रेवती वारुणं मृत्युन्तथा भाद्रपदोत्तरा ।
 यदात्र चलते^(२) किञ्चिद्वारुणं तं विनिर्दिशेत् ॥ १२ ॥
 बहुक्षीरघृता गावो बहुपुष्पफला द्रुमाः ।
 आरोग्यं तत्र जायेत बहुशस्या च मेदिनी ॥ १३ ॥
 धान्यानि च समर्धानि सुभिन्नं पार्थिव भवेत् ।
 परस्परं नरेद्राणां सङ्ग्रामो दारुणो भवेत् ॥ १४ ॥
 ज्येष्ठा च रोहिणी चैव अनुराधा च वैष्णवम् ।
 धनिष्ठा चोत्तराषाढा अभिजित् सप्तमस्तथा ॥ १५ ॥
 यदात्र चलते^(३) किञ्चिन् माघेन्द्रं तं विनिर्दिशेत् ।
 प्रजाः समदितास्तस्मिन् सर्वरोगविदर्जिताः ॥ १६ ॥
 सन्धिं कुर्वन्ति राजानः सुभिन्नं पार्थिवं शुभम् ।
 ग्रामस्तु द्विविधो ज्ञेयो मुखपुच्छकरो महान् ॥ १७ ॥
 चन्द्रो राहुस्तथादित्य एकरागो यदि स्थितः^(४) ।
 मुखग्रामस्तु विज्ञेयो ग्रामिणे पुच्छ उच्यते ॥ १८ ॥

१ यदात्र भवते इति ज० । ४ यथा स्थित इति ज०, ग०, घ०, ङ०, झ० च

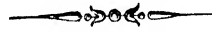
२ यदात्र चलते इति ज० । यदा स्थित इति ज०, झ० च ।

भानीः पञ्चदशे हृत्ष्ये यदा चरति चन्द्रमाः ।

तिथिच्छेदे^(१) तु सम्प्राप्ते सोमग्रामं विनिर्दिशेत् ॥ १८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे मण्डलं नाम त्रिंशद्-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

घातचक्रादिः ।

ईश्वर उवाच । प्रदक्षिणमकारादीन् स्वरान् पूर्व्वीदितो लिखेत् ।

चैवाद्यं भ्रमणाच्चक्रं प्रतिपत् पूर्णिमा तिथिः ॥ १ ॥

त्रयोदशी चतुर्दशी अष्टम्येका च सप्तमी ।

प्रतिपन्नयोदश्यन्तास्त्रिंशयो द्वादश स्मृताः ॥ २ ॥

चैत्रचक्रे तु संस्पर्शाज्जयलाभादिकं विदुः ।

विषमे तु शुभं ज्ञेयं समे चाशुभमौचितम् ॥ ३ ॥

युद्धकाले समुत्पन्ने यस्य नाम ह्युदाहृतम् ।

माचारूढन्तु यन्नाम आदित्यो गुरुरेव च ॥ ४ ॥

जयस्तस्य सदाकाशं सङ्ग्रामे चैव भीषणे ।
 ऋक्सनाम यदा योषो न्नियते ह्यनिवारितः^(१) ॥ ५ ॥
 प्रथमो दीर्घं आदिष्यो द्वितीयो मध्ये चन्तकः ।
 त्रयो मध्येन प्रथमास्तौ जायेते नात्र संशयः ॥ ६ ॥
 पुनश्चान्ते यदा चादौ^(२) खरारूढन्तु दृश्यते ।
 ऋक्सस्य मरणं विद्याद् दीर्घस्यैव जयो भवेत् ॥ ७ ॥
 नरचक्रं प्रवक्ष्यामि ह्यक्षपिण्डात्मकं यथा ।
 प्रतिमामालिखेत् पूर्वं पञ्चादृक्षाणि विन्यसेत् ॥ ८ ॥
 शीर्षे त्रीणि मुखे चैकं द्वे ऋक्षे नेत्रयोर्न्यसेत् ।
 वेदसङ्ख्यानि हस्ताभ्यां कर्णे ऋक्षद्वयं पुनः ॥ ९ ॥
 हृदये भूतसङ्ख्यानि षडृक्षाणि तु पादयोः ।
 नाम ह्यक्षं स्फुटं कृत्वा चक्रमध्ये तु विन्यसेत् ॥ १० ॥
 नेत्रे शिरोदक्षकर्णे याम्यहस्ते च पादयोः
 हृदयोवावामहस्ते तु पुनर्गच्छे तु पादयोः ॥ ११ ॥
 यन्मित्रक्षे स्थितः सूर्यः सौरिर्भौमस्तु सैहिकः ।
 तस्मिन् स्थाने स्थिते विद्याद् घातमेव न संशयः ॥ १२ ॥
 जयचक्रं प्रवक्ष्यामि आदिहान्ताय वै लिखेत् ।
 रेखास्त्रयोदशालिख्य षड् रेखास्त्रियगालिखेत् ॥ १३ ॥
 दिग् ग्रहा मुनयः सूर्या ऋत्विग्द्रक्षिणिः क्रमात् ।
 मूर्च्छनास्मृतिवेदर्चजिना^(३) अकलमा ह्यधः ॥ १४ ॥

१ नियते ह्यनिवारित इति अ०, । नियते १ यदा चादौ इति क०, ग०, घ०, ङ० च ।

ह्यनिवारित इति न०, घ०, ङ० च । २ मूर्च्छनास्मृतिवेदादिति इति अ० ।

आदित्याद्याः समहृते नामान्ते बलिनो ग्रहाः ।
 आदित्यसौरिभौमाख्या जये सौम्याश्च सन्धये ॥ १५ ॥
 रेखा द्वादश चोद्धृत्य षट् च याम्यास्तथोत्तराः ।
 मनुष्यैव तु^(१) ऋक्षाणि नेत्रे च रविमण्डलं ॥ १६ ॥
 तिथयश्च रसा वेदा अग्निः समदशाश्च वा ।
 वसुदभ्याः समाख्याता अकटपानघो न्यसेत् ॥ १७ ॥
 एकैकमक्षरग्रन्था शेषाण्येव लङ्कमान् न्यसेत् ।
 नामाक्षरकृतं पिण्डं वसुभिर्भाजयेत्ततः ॥ १८ ॥
 वायसाश्चण्डलोऽन्यथो मण्डलाद्रासभो वरः ।
 रासभादृषभः श्रेष्ठा हयभात् कुञ्जरा वरः ॥ १९ ॥
 कुञ्जराश्च पुनः सिंहः सिंहश्चैव खरुर्वरः ।
 खरीश्चैव बली धूम्रः एवमादि बलाबलं ॥ २० ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे घातचक्रादिर्नामैकत्रिंशदधिक
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सेवाचक्रं ।

ईश्वर उवाच । सेवाचक्रं प्रवक्ष्यामि लाभालाभानुसूचकं^(१) ।

पिता माता तथा भ्राता दम्पती च विशेषतः ॥ १ ॥

१ मन्त्रयोगे तु इति ख०, छ०, ज०, घ० च । २ लाभालाभायामुपक्रमिति झ०, ञ० च ।

तस्मिंश्चक्रे तु विज्ञेयं यो यस्मात्प्रभते फलं ।
 षडूर्ध्वाः स्थापयेद्देखा भिन्नाष्टाष्टौ तु तिर्यगाः ॥ २ ॥
 कीदृकाः पञ्चस्त्रिंशच्च तेषु वर्णान् समालिखेत् ।
 स्वरान् पञ्च समुद्धृत्य स्पर्शान् पञ्चात् समालिखेत् ॥ ३ ॥
 ककारादिहकारान्तान् ह्रीनाङ्गांस्त्रीन्निवर्जयेत् ।
 सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च परिमृत्युश्च नामतः ॥ ४ ॥
 परिमृत्युश्च हावेतौ वर्जयेत् सर्वकर्म्मसु ।
 एषां मध्ये यदा नाम लक्षयेत्तु प्रयत्नतः ॥ ५ ॥
 आत्मपक्षे^(१) स्थिताः सत्त्वाः सर्वे ते शुभदायकाः ।
 द्वितीयः पोषकश्चैव तृतीयसार्धदायकः ॥ ६ ॥
 आत्मनाशयतुर्थस्तु^(२) पञ्चमो मृत्युदायकः ।
 स्थानमेवार्थलाभाय मितभृत्यादिवाञ्छवाः ॥ ७ ॥
 सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च सर्वे ते फलदायकाः ।
 परिमृत्युश्च हावेतौ वर्जयेत् सर्वकर्म्मसु^(३) ॥ ८ ॥
 अकारान्तं यथा प्रोक्तं अहउएओ विदुस्तथा ।
 पुनश्चैवांशकान् वक्ष्ये वर्गाष्टकसमंस्कृतान् ॥ ९ ॥
 देवा अकारवर्गे तु दैत्याः कवर्गमाश्रिताः ।
 नागाश्चैव चवर्गाः स्युर्गन्धर्वाश्च टवर्गजाः ॥ १० ॥

१ सार्धपक्षे इति ख०, घ०, ज०, झ० च । ज०, झ० च ।

आत्मपक्षे इति ख० ।

३ परिमृत्युरित्यादिः, सर्वकर्म्मसु

२ स्वार्थनाशयतुर्थं इति ख०, घ०, ज०, इत्यादि पाठः ख० पुनश्चैव नास्ति ।

तवर्गे ऋषयः प्रोक्ताः पवर्गे राक्षसाः स्मृताः ।
 पिशाचाश्च यवर्गे च शवर्गे मानुषाः स्मृताः ॥ ११ ॥
 देवेभ्यो बलिना दैत्या दैत्येभ्यः पद्मगास्तथा^(१) ।
 पन्नगेभ्यश्च गन्धर्वा गन्धर्वादृषयो वराः ॥ १२ ॥
 ऋषिभ्यो राक्षसाः शूरा राक्षसेभ्यः पिशाचकाः ।
 पिशाचेभ्यो मानुषाः स्युर्दुर्बलं वर्जयेद्वली ॥ १३ ॥
 पुनर्निर्वदिभागन्तु ताराचक्रं क्रमाच्छृणु ।
 नामाद्यक्षरसृञ्चन्तु स्फुटं कृत्वा तु पूर्वतः ॥ १४ ॥
 ऋचे तु संस्थितास्तारा नवतिका यथाक्रमात् ।
 जन्म सम्पदिपत् चेमं नामर्चात्तारका इमाः ॥ १५ ॥
 प्रत्यरा धनदा षष्ठी नैधनामैत्रके परे ।
 परमैत्रान्तिमा तारा जन्मतारा त्वग्नाभना ॥ १६ ॥
 सम्पत्तारा महायेष्टा विपत्तारा तु निष्फला ।
 चेमतारा सर्वकार्यं प्रत्यरा अर्थनाशिनी^(२) ॥ १७ ॥
 धनदा राज्यलाभादि नैधना कार्यनाशिनी ।
 मैत्रतारा च मित्राय परमित्रा हितावहा^(३) ॥ १८ ॥
 ताराचक्रं । मात्रा वै स्वरसञ्ज्ञा स्यान्नाममध्ये क्षिपेत् प्रिये ।
 विंगत्या च हरेद्भागं यच्छेषं तत् फलं भवेत् ॥ १९ ॥
 उभयोर्नाममध्ये तु लक्ष्येच्च धनं हृत्पुं ।
 हीनमात्रा हृत्पुं ज्ञेयम्भनं मात्राधिकं पुनः ॥ २० ॥

१ पद्मगास्त इति क०, न०, च०, छ०, २ प्रत्यरा चान्तिनामिनी इति छ० ।
 अ० च । पद्मगाः स्मृता इति भ० । ३ हिताय चेति छ० ।

धनेन मित्रता नृणां ऋणेनैव ह्यदामता ।
 सेवाचक्रमिदं प्रीक्षां लाभालाभादिदर्शकं ॥ २१ ॥
 मेघमिथुनयोः प्रीतिर्मैत्री मिथुनसिंहयोः ।
 तुलासिंहौ महामैत्री एवं धनुषटे पुनः ॥ २२ ॥
 मित्रसेवां न कुर्वीत मित्रौ मीनवृषौ मतो ।
 वृषकर्कटयोर्मैत्री कुलीरघटयोस्तथा ॥ २३ ॥
 कन्यावृश्चिकयोरेवन्तथा मकरकीटयोः ।
 मीनमकरयोर्मैत्री वृत्तीयैकादशे स्थिता ॥ २४ ॥
 तुलामेषौ महामैत्री विहिष्टौ वृषवृश्चिकौ ।
 मिथुनधनुषोः प्रीतिः कर्कटमकरयोस्तथा ॥ २५ ॥
 मृगकुम्भक्रयोः प्रीतिः कन्यामीनौ तथैव च ।

इत्याग्नेये महापुराणे युवजयार्णवे सेवाचक्रं नाम द्वात्रिं-

शदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०००—

नानाबलानि ।

ईश्वर उवाच । गर्भजातस्य वक्ष्यामि चेत्त्राधिपस्वरूपकं ।

नातिदीर्घः कथः स्थूलः समान्नो गौरपैतिकः ॥ १ ॥

रक्ताक्षी गुणवान् शूरो गृहे सूर्यस्य जायते ।
 सौभाग्यो मृदुसारश्च जातश्चन्द्रगृहोदये ॥ २ ॥
 वाताधिकोऽतिलम्बादिर्जातो भूमिसुखो गृहे ।
 बुद्धिमान् सुभगो मानी जातः सौम्यगृहोदये ॥ ३ ॥
 ब्रह्मक्रोधश्च शुभगो जातो गुरुगृहे नरः ।
 त्यागी भोगी च सुभगो जातो भृगुगृहोदये ॥ ४ ॥
 बुद्धिमाञ्छुभगो मानी जातश्चाकिंगृहे नरः ।
 सौम्यलग्ने तु सौम्यः स्यात् क्रूरः स्यात् क्रूरलग्नके ॥ ५ ॥
 दशाफलङ्गोरि वक्ष्ये नामराशी तु संस्थितं ।
 गजाश्वधनधान्यानि राज्यञ्चोर्विपुला भवेत् ॥ ६ ॥
 पुनर्धनागमयापि दशायां भास्करस्य तु ।
 दिव्यस्त्रीदा चन्द्रदशा भूमिलाभः सुखं कुजे ॥ ७ ॥
 भूमिर्धान्यं धनं बोधे गजाश्वादिधनं गुरौ ।
 खाद्यपानधनं शुक्रे शनौ व्याध्यादिसंयुतः ॥ ८ ॥
 स्नानसेवादिनाध्वानं वाणिज्यं राहुदर्शने ।
 वामनाडीप्रवाहे स्यान्नाम चेद्दिव्यमाक्षरं ॥ ९ ॥
 तदा जयति सङ्ग्रामे शनिभौमससैहिकाः ।
 दक्षनाडीप्रवाहेर्के वाणिज्ये चैव निष्फला ॥ १० ॥
 सङ्ग्रामे जयमाप्नोति समनामा नरो ध्रुवं ।
 अधश्चारे जयं विद्यादूर्ध्वचारे रणे मृतिं ॥ ११ ॥

ओं हूं श्रीं ह्रीं स्वें प्रस्त्रं मोटय^(१) श्रीं चूर्णय २ श्रीं
 सर्वशत्रुं मर्हय २ श्रीं हूं श्रीं ह्रूं : फट् ।

सप्तवारश्चसेनन्धं ध्यात्वात्मानन्तु भैरवं ।
 चतुर्भुजन्दशभुजं त्रिंशद्वाङ्मात्मकं शुभं ॥ १२ ॥
 शूलखट्वाङ्गहस्तन्तु खड्गकटारिकीर्णतं ।
 भक्षणं परसेन्यानामात्मसैन्यपराङ्मुखं ॥ १३ ॥
 सन्ध्याखं शत्रुसैन्यस्य शतमष्टीत्तरं जपेत् ।
 जपाहृतमतकाच्छब्दाच्छस्त्रं त्यक्त्वा पलायते ॥ १४ ॥
 परसेन्यं मृगं भङ्गं प्रयोगेण पुनर्वदे ।
 श्मशानाङ्गारमादाय विहाञ्चोलूककाकयोः ॥ १५ ॥
 कर्पटे प्रतिमां लिख्य साध्यस्यैवाक्षरं यथा ।
 नामाद्य नवधा लिख्य रिपोश्चैव यथाक्रमं ॥ १६ ॥
 मूर्ध्नि वक्त्रे ललाटे च हृदये गुह्यापादयोः ।
 पृष्ठे तु बाहुमध्ये तु^(१) नाम वै नवधा लिखेत् ॥ १७ ॥
 मोटयेद्युद्धकाले तु^(२) उच्चरित्वा तु विद्यया ।
 तार्क्ष्याचक्रं प्रवक्ष्यामि जयार्णवं त्रिमुखाक्षरं^(३) ॥ १८ ॥
 क्षिप भोः स्वाहा तार्क्ष्यात्मा शत्रुरोगविषादिनुत् ।
 दुष्टभूतघ्नार्क्षस्य व्याधितस्यातुरस्य च ॥ १९ ॥
 करोति यादृशदुष्टं तादृशं सिद्धये षड्गात् ।
 स्याद्वरं जङ्गमश्चैव लूताश्च कृत्रिमं विषं ॥ २० ॥
 तत्सर्वं नाशमायाति^(४) साधकस्यावलोकनात् ।

१ बाहुमध्ये तु इति म० ।

२ मोटयेद्युद्धकाले तु इति ज०,

ज० च ।

३ जयार्णवं भुमुखाक्षरमिति ज०, म०,

ज०, क०, ख०, ज०, ज० च ।

४ नाशमाप्नोतीति ज० ।

पुनर्ध्यायेन्महाताड्यं^१ हिपचं मातुषाकृतिं ॥ २१ ॥ .

दिभुजं वक्रचक्षुं च^(१) गजकूर्मधरं प्रभुं ।

असङ्ख्योरगपादस्थमागच्छन्तं खमध्यतः ॥ २२ ॥

यसन्तश्चैव खादन्तं तुदन्तं चाहवे रिपून् ।

चक्ष्वाहताश्च द्रष्टव्याः केचित्पादैश्च चूर्णिताः ॥ २३ ॥

पक्षपातैश्चूर्णिताश्च केचिन्नष्टा दिशो दश ।

तार्क्ष्यध्यानान्वितो यस्य वैलोक्ये ह्यजयो भवेत्^(१) ॥ २४ ॥

पिच्छिकान्तु प्रवक्ष्यामि मन्त्रसाधनजां क्रियां ।

ओं क्लूं पक्षिन् क्षिप ओं हूं सः महाबलपराक्रम सर्व-
सैन्यं भक्षय ॐ मर्दय ॐ चूर्णय ॐ विद्रावय ॐ हूं
खः ॐ भैरवो प्रापयति स्वाहा ।

असुचन्द्रग्रहणे तु जपकृत्वा तु पिच्छिकां ॥ २५ ॥

मन्त्रयेद् भ्रामयेत्सैन्यं सम्मुखं गजसिंहयोः ।

ध्यानाद्रवान् मह्येष्व सिंहारुढौ मृगाविकान् ॥ २६ ॥

शब्दाङ्गणं प्रवक्ष्यामि दूरं मन्त्रेण^(१) बोधयेत् ।

मातृणां चरुकं दद्यात् कालरात्र्या विशेषतः ॥ २७ ॥

अशानभस्मसंयुक्तं मालती चामरी तथा^(४) ।

कार्पासमूलमात्रन्तु तेन दूरन्तु बोधयेत् ॥ २८ ॥

ओं अहे हे महेन्द्रि अहे महेन्द्रि भस्म हि ओं जहि
मसानंहि खाहि खाहि किलि किलि ओं हुं फट् ।

१ यज्ञचक्षुं चेति ग०, घ०, ङ०, ज० च । घ०, ज०, ज० च ।

२ चमयो भवेदिति ग०, घ०, ङ० च । ४ मालती चामरी तथेति घ०, ज० च ।

१ चरमन्त्रे चेति क० । मलमन्त्रे चेति ख०,

अरेर्वाशं दूरशब्दाज्जमया भङ्गविद्यया ।

अपराजिता च धुस्तूरस्ताभ्यान्तु तिलकेन हि ॥ २८ ॥

ओं किलि किलि विकिलि इच्छाकिलि भूतहनि शङ्खिनि
उमे दण्डहस्ते रौद्रि माहेश्वरि उल्कामुखि ज्वालामुखि
शङ्कुकर्णे शुष्कजङ्घे अलम्बुषे हर ओं सर्वदुष्टान् खन ओं
यस्मान्निरीक्षयेद्देवि तांस्तान् मोहय ओं रुद्रस्य हृदये स्थिता
रौद्रि सोम्येन भावेन आत्मरक्षान्ततः कुरु स्वाहा ।

वाह्यतो माहृः संलिख्य सकलाकृतिवेष्टिताः ।

नागपत्रे (१) लिखेद्विद्यां सर्वकामार्थसाधनीं ॥ ३० ॥

हस्ताद्यैर्हारिता पूर्वं ब्रह्मरुद्रेन्द्रविष्णुभिः ।

शुरुसङ्ख्यामकाले तु विद्यया रक्षिताः सुराः ॥ ३१ ॥

रक्षया नारसिंहा च भैरव्या शक्तिरूपया ।

सर्वे त्रैलोक्यमोहिन्या गौर्ध्या देवासुरे रणे ॥ ३२ ॥

बीजसम्पटितं नाम कर्णिकायां दलेषु च ।

पूजाक्रमेण चाङ्गानि रक्षायन्त्रं (२) स्मृतं शुभे ॥ ३३ ॥

मृत्युञ्जयं प्रवक्ष्यामि नामसंस्कारमध्यग ।

कलाभिर्वेष्टितं पश्चात् सकारेण निबोधितं ॥ ३४ ॥

जकारं विन्दुसंयुक्तं ओङ्कारेण समन्वितं ।

धकारोदरमध्यस्थं वकारेण निबोधितं (३) ॥ ३५ ॥

१ नागपत्रे इति च०, ज० च ।

सकारोदरमध्यस्थं सकारेणेति ज०,

२ रक्षायन्त्रमिति च०, ज०, उ०, ज० च । ध० च० । वकारोदरमध्यस्थं वका-

३ वकारोदरमध्यस्थं वकारेणेति च० । रेणेति उ०, इ० च ।

चन्द्रसम्पुटमध्यस्थं सर्वदुष्टविमर्दकम्^(१) ।
 अथवा कर्णिकायाश्च लिखेन्नाम च कारणम् ॥ ३६ ॥
 पूर्वं दले तथोष्णारं स्वदले चोत्तरे लिखेत् ।
 आग्नेय्यादौ च ऋद्धारन्दले षोडशके स्वरान् ॥ ३७ ॥
 चतुस्त्रिंशदले काद्यान् वाह्ये मन्त्रश्च मृत्युजित् ।
 लिखेद्देभूर्जपत्रे तु रोचनाकुङ्कुमेन च ॥ ३८ ॥
 कर्पूरचन्दनाभ्याश्च श्वेतसूत्रेण वेष्टयेत् ।
 सिकथकेन परिच्छाद्य कलशोपरि पूजयेत् ॥ ३९ ॥
 यन्मस्य^(२) धारणाद्दोगाः शान्त्यन्ति रिपवो मृतिः ।
 विद्यान्तु भेलखीं वल्ले विप्रयोगमतेर्हरीं^(३) ॥ ४० ॥

आ वातले वितले विङ्गालमुखि इन्द्रपुत्रि उद्भवे वायुदेवे-
 न खीलि आजी हाजा मयि वाह इहादि दुःखनित्यकण्ठोच्चैर्मु-
 ङ्गर्तान्वया अह मां यस्मिन् उपाडि ओं भेलखि ओं स्वाहा ।
 नवदुर्गासप्तजमास्तु खस्तुश्चो मुखस्थितात् ।
 ओं चण्डि ओं हं फट् स्वाहा ।
 गृहीत्वा सप्तजमं तु खड्गयुद्धेऽपराजितः ॥ ४१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे नानाबलानि नाम
 त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

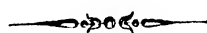
१ सर्वदुःखविमर्दकमिति भ० ।

२ मन्त्रस्येति क०, ख०, ग०, घ० च ।

३ रिपुरोगमतेर्हरीमिति ग०, घ०,

ङ०, ज०, झ०, ञ० च ।

अथ चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रैलोक्यविजयविद्या ।

ईश्वर उवाच । त्रैलोक्यविजयां वक्ष्ये सर्व्वयन्त्रविमर्द्दिनीं^(१) ।

ओं हूं चूं जूं ओं नमो भगवति दंष्ट्रिणि भीमवक्त्रे महो-
परूपे हिलि हिलि रक्तनेत्रे किलि किलि महानिखने कुल ओं
विद्युज्जिह्वे कुल ओं निर्भांसे कट कट गोनसाभरणे चिलि चिलि
शवमालाधारिणि द्वावथ ओं महारौद्रि सार्द्रचर्मकृताच्छदे^(२)
विजृम्भ ओं नृत्य असिलताधारिणि भृकुटोकृतापाङ्गे विषमनेत्र-
कृतानने वसामेदोविलिप्तगात्रे कङ्क २ ओं हम् २ कङ्क २
ओं नीलजोभूतवर्णे अभ्रमावाकृताभरणे विस्फुर ओं घण्टार-
वावकीर्णदेहे ओं सिंसिख्ये अरुणवर्से ओं ज्वां ज्वां जूं रौद्ररूपे
ज्वां ज्वां ज्वां ओं ज्वां ज्वां ज्वां ओं आकर्ष ओं धून २ ओं हे हः खः
वज्रिणि हूं चूं चां क्रोधरूपिणि प्रज्वल २ ओं भीमभीषणे भिन्द
ओं महाकाये प्लिन्द ओं करालिनि किटि २ महाभूतमातः
सर्व्वदुष्टनिवारिणि जये ओं विजये ओं त्रैलोक्यविजये हूं फट्
स्वाहा ।

१ सर्व्वयन्त्रविमर्द्दिनीति च० ।

२ सार्द्रचर्मकृताश्चरे इति भ० ।

नीलवर्णां प्रेतसंस्थां विंशहस्तां यजेज्जये ॥ १ ॥

न्यासं कृत्वा तु पञ्चाङ्गं रक्तपुष्पाणि होमयेत् ।

सङ्ग्रामे सैन्यभङ्गः स्यात् त्रैलोक्यविजयापठान् । २ ॥

ओं बहुरूपाय स्तम्भय स्तम्भय ओं मोहय ओं सर्व्वशत्रून् द्रावय
ओं ब्रह्माणमाकर्षय विष्णुमाकर्षय ओं माहेश्वरमाकर्षय ओं इन्द्रं
टालय ओं पर्वतान् चालय ओं सप्तसागरान् शोषय ओं
क्षिन्द क्षिन्द बहुरूपाय नमः ।

भुजङ्गनाममृन्मूर्त्तिमस्यं विद्याद्विन्ततः ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे त्रैलोक्यविजयविद्या नाम
चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सङ्ग्रामविजयविद्या ।

ईश्वर उवाच । सङ्ग्रामविजयां विद्यां पद्मालां वदाम्यहं ।

ओं ह्रीं चामुण्डे श्मशानवासिनि खट्वाङ्गकपालहस्ते^(१)

[१३५ अध्यायः । युवजयार्णवीयसङ्ग्रामजयविद्याकथनं । ७८]

महाप्रेतसमारूढे महाविमानसमाकुले कालरात्रि महागणपरि-
 हृते महामुखे बहुभुजे घण्टाडमरुकिङ्किणीभट्टाट्टहासे किलि
 किलि ओं हूं फट् दंष्ट्राघोराभ्यकारिणि नादशब्दबहुले गजचर्म-
 प्राहतशरीरे मांसदिग्धे लेलिहानीयजिह्वे महाराक्षसि रौद्र-
 दंष्ट्राकराले भीमाट्टाट्टहासे स्फुरन्निद्यत्प्रभे चल चल ओं चको-
 रनेत्रे चिलि चिलि ओं ललज्जिह्वे ओं भीं भ्रुकुटोमुखि हुङ्कार-
 भयतासनिक्पासमालावेष्टितजटामुकुटशशाङ्कधारिणि भट्टाट्ट-
 हासे किलि किलि ओं हूं दंष्ट्राघोराभ्यकारिणि सर्व्वविघ्नविना-
 शिनि इदं कर्म साधय २ ओं गीघ्रं कुह २ ओं फट् ओं चक्षु-
 शमय प्रवेशय ओं रङ्ग रङ्ग कम्पय २ ओं चालय ओं रुधिर-
 मांसमयप्रिये हन २ ओं कुह २ ओं क्रिन्द ओं मारय ओं अनुक्रमय
 ओं वज्रशरीरम्पातय^(१) ओं त्वै लोकागतन्दुष्टमदुष्टं वा गृह्णीत-
 मगृहीतं वा आवेशय ओं नृत्य ओं वन्द ओं कीटराक्षि जङ्घकेषि
 उलूकवदने करङ्किणि ओं करङ्कमालाधारिणि दह ओं पच २
 ओं गृह्ण ओं मण्डलमध्ये प्रवेशय ओं किं विलम्बसि ब्रह्मसत्येन
 विष्णुसत्येन रुद्रसत्येन ऋषिसत्येन आवेशय ओं किलि किलि
 ओं खिलि खिलि विलि विलि ओं विकृतरूपधारिणि क्षणभङ्ग-
 ज्वेष्टितशरीरे सर्व्वग्रावेशनि प्रलम्बोष्ठिनि भ्रूभङ्गलम्बनासिके
 विकटमुखि कपिलजटे ब्राह्मि भञ्ज^(२) ओं ज्वालामुखि^(३)

१ वज्रशरीरं पातयेति ॥ वज्रशरीरं

॥

पातयेति ४०, ५० च ।

२ जङ्घजङ्घामुखि इति ३०,

३ कपिलजटाधारिणि भञ्ज भञ्जेति

४०, ४०, ५० च ।

स्वन ओ पातय ओ रक्ताक्षि घूर्ण्य भूमिं पातय ओ शिरो गृह्ण
 चक्षुर्भालय ओ हस्तपादौ गृह्ण मुद्रां स्फोटय ओ फट् ओ
 विदारय ओ विशूलेन च्छेदय ओ वज्रेण हन ओ दण्डेन
 ताडय ओ चक्रेण च्छेदय ओ शक्या भेदय दंष्ट्रया कौलय
 ओ कर्णिकया पाटय ओ अङ्गुशेन गृह्ण ओ शिरोक्षिज्वरमैकाक्षिकं
 द्वाहिकं त्र्याहिकं चातुर्थिकं षाकिनीस्कन्दय हान् मुञ्च मुञ्च ओ
 पञ्च ओ उक्तादय ओ भूमिं पातय ओ गृह्ण ओ ब्रह्माणि एहि
 ओ माहेश्वरि एहि ओ कौमारि एहि ओ वैष्णवि एहि ओ
 वाराहि एहि ओ ऐन्द्रि एहि ओ चामुण्डे एहि ओ रेवति एहि
 ओ आकाशरेवति एहि ओ ह्रिमवच्चारिणि एहि ओ कुरु-
 मर्दिनि असुरक्षयङ्करी आकाशगामिनि पाशेन बन्ध बन्ध
 अङ्गुशेन कटोर समग्रं तिष्ठ ओ मण्डलं प्रवेशय ओ गृह्ण मुख-
 खन्ध ओ चक्षुर्बन्ध हस्तपादौ च बन्ध दुष्टग्रहान् सर्वान् बन्ध ओ
 दिशो बन्ध ओ विदिशो बन्ध अधस्ताद्वन्ध ओ सर्वं बन्ध ओ
 भस्मना पानीयेन वा मृत्तिकाया सर्षपैर्ष्वा सर्वानावेष्टय ओ
 पातय ओ चामुण्डे किलि किलि ओ विश्वे हुं फट् स्वाहा ।

पद्माला जयाख्यं सर्वकर्माप्रसाधिका ॥ १ ॥

सर्वदा होमजप्याद्यैः पाठाद्यैश्च रणे जयः ।

अष्टाविंशभुजा ध्येया असिखेटकवरकरी^(१) ॥ २ ॥

गदादण्डयुती^(१) चान्यौ शरचापधरौ परौ ।

१ असिखेटकवरकरी इति ज० । २ गदादण्डयुती इति ज० ।

असिखेटकधरौ इति ज० ।

मुष्टिसुन्नरयुक्ती च^(१) शङ्खखड्गयुती परी ॥ ३ ॥

ध्वजवज्रधरी चान्यो सचक्रपरशू परी ।

डमरुदर्पणाख्यौ च शक्तिकुन्तधरी परी ॥ ४ ॥

हस्तेन सुषलेनाख्यौ पाशतोमरसंयुतौ ।

ढक्कापणवसंयुक्ती अभयमुष्टिकान्वितौ^(२) ॥ ५ ॥

तर्ज्जयन्ती च महिषं घातनी होमतोऽरिजित् ।

त्रिमध्वाक्तिलैर्होमो न देया यस्य कस्य चित् ॥ ६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे सङ्ग्रामविजयविद्या नाम

षष्ठत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

नक्षत्रचक्रं ।

ईश्वर उवाच । अथ चक्रं प्रवक्ष्यामि यात्रादौ च फलप्रदम् ।

अश्विन्यादौ लिखेच्चक्रं त्रिनाडौपरिभूषितं ॥ १ ॥

अश्विन्याद्रादिभिः पूर्व्यां ततश्चोत्तरफलगुनी ।

हस्ता ज्येष्ठा तथा मूलं वारुणं चाप्यजैकपात् ॥ २ ॥

१ मुष्टिसुन्नरसंयुक्ती इति ज० । ऋष्टि- ३०, भ० च । अभयसन्निभकान्ति-
सङ्ग्रहयुक्ती चेति अ० । तौ इति ज० ।

२ अभयसन्निभकान्वितौ इति ख०, ग०, ड०,

नाडीयं प्रथमा चान्या याम्यं मृगशिरस्तथा ।

पुष्यं भाग्यस्तथा चित्रा मैत्राक्षार्यं च वासवं ॥ ३ ॥

अहिर्ब्रध्नं तृतीयाथ कृत्तिका रोहिणी ह्यहिः ।

चित्रा स्वाती विशाखा च अश्लेषा रेवती च भं ॥ ४ ॥

नाडीत्रितयसंजुष्टग्रहाज् ज्ञेयं शुभाशुभं ।

चक्रम्फणीश्वरन्तत्तु^(१) त्रिनाडीपरिभूषितं ॥ ५ ॥

रविभौमार्कऋतुस्यमशुभं स्याच्छुभं परं ।

देशग्रामयुता भ्रातृभार्याया एकशः शुभाः ॥ ६ ॥

अ, भ, क, रो, म, आ, पु, प, अ, म, पू, उ, ह, चि, स्वा, वि, अ, ज्ये, मू, पू, उ,

अ, ध, श, पू, उ, रे । अत्र सप्तविंशतिनक्षत्राणि ज्ञेयानि ।

इत्याग्नेये महापुराणे युहजयार्णवे नक्षत्राणां नाम षट्

त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

महामारीविद्या ।

ईश्वर उवाच । महामारीं प्रवक्ष्यामि विद्यां शत्रुविमर्दिनीं ।

• ओं क्लीं महामारि रक्ताक्षि कृष्णवर्णे यमस्यान्नाकारिणि सर्व्व-
भूतसंहारकारिणि असुकं हन२ ओं दह२ पच२ ओं छिन्द२ ओं
मारय२ ओं उष्मादय२ ओं सर्व्वसत्त्ववशङ्कुरि सर्व्वकामिके हुं
फट् स्वाहेति ।

ओं मारि हृदयायनमः । ओं महामारि शिरसे स्वाहा ।
ओं कालरात्रि शिखायै वीषट् । ओं कृष्णवर्णे खः कवचाय हुं ।
ओं तारकाक्षि विद्युज्जिह्वे सर्व्वसत्त्वभयङ्कुरि रक्ष२ सर्व्वकार्य्येषु क्लं
त्रिनेत्राय वषट् । ओं महामारि सर्व्वभूतदमनि महाकालि
अस्त्राय हुं फट् ।

एष न्यासी महादेवि कर्त्तव्यः साधकेन तु ॥ १ ॥

शवादिवस्त्रमादाय चतुरस्त्रम्विहस्तकं ।

कृष्णवर्णां त्रिवक्त्राञ्च चतुर्बाहुं समालिखेत् ॥ २ ॥

पटे विचित्रवर्णैश्च धनुः शूलञ्च कर्त्तृकां^(१) ।

खट्वाङ्गन्धारयन्तीं च कृष्णाभं पूर्व्वमाननं ॥ ३ ॥

तस्य दृष्टिनिपातेन भक्षयेद्यती नरं ।

द्वितीयं याम्यभागे तु रक्तजिह्वं भयानकं ॥ ४ ॥

लेलिहानं करालं च दंष्ट्रोत्कटभयानकं ।

तस्य दृष्टिनिपातेन भक्ष्यमाणं हयादिकं ॥ ५ ॥

तृतीयं च सुखं देव्याः श्वेतवर्णं गजादिनुत् ।

गन्धपुष्पादिमध्वाज्यैः पश्चिमाभिमुखं यजेत् ॥ ६ ॥

मन्त्रस्मृतेरक्षिरोगशिरोरीगादि नश्यति ।
 वश्याः स्युश्चरन्नाश्च नाशमायान्ति शत्रवः ॥ ७ ॥
 समिधो निम्बवृक्षस्य ह्यजारक्तविमिश्रिताः ।
 मारयेत् क्रोधसंयुक्तो ह्योमादेव न संशयः ॥ ८ ॥
 परसैन्यमुखो भूत्वा सप्ताहं जुहुयाद्यदि ।
 व्याधिभिर्गृह्यते सैन्यभङ्गो भवति वैरिणः ॥ ९ ॥
 समिधोऽष्टसहस्रान्तु यस्य नाम्ना तु ह्योमयेत् ।
 अचिरान् स्त्रियते सोऽपि ब्रह्मणा यदि रक्षितः ॥ १० ॥
 उन्मत्तसमिधो रक्तविषयुक्तसहस्रकं ।
 दिनत्रयं ससैन्यश्च नाशमायाति वै रिपुः ॥ ११ ॥
 राजिकालवणैर्होमाङ्गुलीऽरेः स्याद् दिनत्रयात् ।
 खररक्तसमायुक्तह्योमादुश्चाटवेद्रिपुं ॥ १२ ॥
 काकरक्तसमायोगाह्योमादुक्तादनं ह्यरेः ।
 वधाय कुरुते सर्वं यत् किञ्चिन्ननसेषितं ॥ १३ ॥
 अथ सङ्ग्रामसमये गजारूढस्तु साधकः ।
 कुमारीद्वयसंयुक्तो मन्त्रसन्नहवियहः ॥ १४ ॥
 दूरशङ्खादिवाद्यानि विद्यया ह्यभिमन्त्रयेत् ।
 महामायापटं गृह्य उच्छेत्तव्यं रक्षाजिरे ॥ १५ ॥
 परसैन्यमुखो भूत्वा दर्शयेत्तं महापटं ।
 कुमारीर्भोजयेत्तच्च पश्चात्पिण्डीञ्च भ्रामयेत् ॥ १६ ॥
 साधकश्चिन्तयेत्सैन्यम्पाषाणमिव निबलं ।
 निरुक्ताहं विभक्तश्च मुह्यमानश्च भावयेत् ॥ १७ ॥
 एष स्तम्भो मया प्रोक्तो न देयो यस्य कस्य चित् ।

त्रैलोक्यविजया माया दुर्गेवं भैरवी तथा ॥ १८ ॥
कुजिका भैरवी रुद्रो नारसिंहपटादिना ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे महामारी नाम
सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्कर्माणि ।

ईश्वर उवाच । षट्कर्माणि प्रवक्ष्यामि सर्वं मन्त्रेषु तच्छृणु ।
आदौ साध्यं लिखेत् पूर्वं चान्ते मन्त्रसमन्वितं ॥ १ ॥
पञ्चमः स तु विज्ञेयो महीष्ठाटकारः परः ।
आदौ मन्त्रः ततः साध्यो मध्ये साध्यः पुनर्मन्त्रः ॥ २ ॥
योगाख्यः सन्मदायोऽयङ्कुलोक्तादिषु योजयेत् ।
आदौ मन्त्रपदन्दद्यान्मध्ये साध्यं नियोजयेत् ॥ ३ ॥
पुनश्चान्ते लिखेन्मन्त्रं साध्यं मन्त्रपदं पुनः ।

रोधकः सम्पदायस्तु स्तम्भनादिषु योजयेत् ॥ ४ ॥

अधोर्ध्वं याम्यवामे तु^(१) मध्ये साध्यन्तु योजयेत् ।

सम्पटः सतु विज्ञेयो वश्याकर्षणेषु योजयेत् ॥ ५ ॥

मन्त्राक्षरं यदा साध्यं प्रथितञ्चाक्षराक्षरं ।

प्रथमः सम्पदायः स्यादाकृष्टिवशकारकः ॥ ६ ॥

मन्त्राक्षरद्वयं लिख्य एकं साध्याक्षरं पुनः ।

विदर्भः सतु विज्ञेयो वश्याकर्षणेषु योजयेत् ॥ ७ ॥

आकर्षणादि यत् कर्म वमन्ते चैव कारयेत् ।

तापज्वरे तथा वश्ये स्वाहा चाकर्षणे शुभं ॥ ८ ॥

नमस्कारपदचैव शान्तिवृद्धौ प्रयोजयेत् ।

पौष्टिकेषु वषट्कारमाकर्षे वशकर्मणि ॥ ९ ॥

विद्वेषोच्चाटने मृत्वी फट् स्यात् खण्डीकृतौ शुभे ।

लाभादौ मन्त्रदौघादौ वषट्कारस्तु सिद्धिदः ॥ १० ॥

यमोऽसि यमराजोऽसि कालरूपोऽसि धर्मराट् ।

मयादत्तमिमं शत्रुमचिरेण निपातय ॥ ११ ॥

निपातयामि यत्नेन निर्हुन्तो भव साधक ।

संहृष्टमनसा^(१) ब्रूयाद्देशिकोऽरिप्रसूदनः ॥ १२ ॥

पद्मे शुक्ले यमं प्रार्थ्य होमादेतत् प्रसिद्धति ।

आत्मानश्चैरवं ध्यात्वा ततो मध्ये कुलेखरीं ॥ १३ ॥

रात्रौ वार्त्तां विजानाति आत्मनश्च परस्य च ।

दुर्गे दुर्गे रक्षणीति दुर्गां प्रार्थारिहा भवेत् ॥ १४ ॥

जम्बा हसन्मलवरयुम्भैरवीं घातयेदरिं ।

इत्याग्नेये महापुराणे युवजयार्णवे षट्कर्माणि नामाष्ट-
त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०००००००—

षष्टिसंवत्सराः ।

ईश्वर उवाच । पथ्यद्दानां प्रवक्ष्यामि शुभाशुभमतः शृणु ।

प्रभवे यज्ञकर्माणि विभवे सुखिनो जनाः ॥ १ ॥

शुक्ले च सर्वशस्यानि प्रसोदेन प्रमादिताः ।

प्रजापतौ प्रवृद्धिः स्यादङ्गिरा भोगवर्द्धनः ॥ २ ॥

श्रीसुखे वर्द्धते लोको भावे भावः प्रवर्द्धते ।

पूरणो पूरते शक्रो धाता सर्व्वोषधीकरः ॥ ३ ॥

ईश्वरः क्षेम आरोग्यबहुधान्यसुभिन्नदः ।

प्रमाथी मध्यवर्षस्तु विक्रमे शस्यसम्पदः ॥ ४ ॥

वृषो वृण्यति सर्वाश्च चित्रभानुश्च चित्रतां ।

स्वर्भानुः क्षेममारोग्यं तारणे जलदाः शुभाः ॥ ५ ॥
 पार्थिवे शस्यसम्पत्तिरतिवृष्टिस्तथा जयः ।
 सर्वजित्युत्तमा वृष्टिः सर्वधारी सुभिचदः ॥ ६ ॥
 विरोधी जलदान् हन्ति विव्रतश्च भयङ्करः ।
 खरे भवेत् पुमान् वीरो नन्दने नन्दते प्रजा ॥ ७ ॥
 विषयः शत्रुहन्ता च शत्रुरोगादि मर्हयेत् ।
 ज्वरार्त्तं मन्त्रये लोको दुष्करे दुष्करा प्रजाः ॥ ८ ॥
 दुर्मुखे दुर्मुखो लोको(१) हेमलम्बे न सम्पदः ।
 संवत्सरो महादेवि विलम्बस्तु सुभिचदः ॥ ९ ॥
 विकारी शत्रुकोपाय विजये सर्वदा क्वचित् ।
 प्लवे प्लवन्ति तोयानि शोभने शुभकृत्प्रजा ॥ १० ॥
 राक्षसे निष्ठुरो लोको विविधभ्रान्त्यमानने ।
 सुवृष्टिः पिङ्गले क्वापि काले ह्यक्तो धनक्षयः ॥ ११ ॥
 सिद्धार्थं सिद्धाते सर्वं रौद्रे रौद्रं प्रवर्त्तते ।
 दुर्मतौ मध्यमा वृष्टिर्दुग्धभिः क्षेमधान्यकृत् ॥ १२ ॥
 स्रवन्ते रुधिरोग्गारी रक्ताक्षः क्षोधनो जयः ।
 क्षये क्षीणधनोलोकः(२) षष्टिसंवत्सराणि तु ॥ १३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे षष्टिसंवत्सराणि नाम
 जनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ दुर्मुखे दुष्करो लोक इति ख०, घ०, ङ०, अ० व ।

२ क्षीणधनो लोक इति क० । क्षीणजनो लोक इति अ०

अथ चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वज्रादिधोगाः ।

ईश्वर उवाच । वज्रादियोन्मान् वक्ष्यामि निखेदं दृष्टपदे त्विमान् ।
 भृङ्गराजः सहदेवो^(१) मयूरस्य शिष्या तथा ॥ १ ॥
 पुत्रपत्नीवक्तृश्चल्लो ग्राधः पुष्या रुदन्तिका ।
 कुमारी रुद्रजटा^(२) स्वादिष्णुक्रान्ता शितोऽर्ककः ॥ २ ॥
 लज्जालुका मोहस्तता क्षत्रधूसूरसञ्ज्ञिता^(३) ।
 गोरक्षः कर्कटो चैव मेघशृङ्गी क्षुब्धो तथा ॥ ३ ॥
 ऋत्विजो^(४) १ वज्रयो^(५) नागाः ८ पक्षो^(६) मुनिश्चमनू^(७) १४ शिवः ११ ।
 वसवो ८ दिक्^(८) ० रसा^(९) ६ वेदा^(१०) ४ ग्रह^(११) ६ रवि^(१२) २ चन्द्रमाः १ ॥ ४ ॥
 तिषयश्च^(१३) ५ क्रमाद्वागा शेषधीन^(१४) प्रदक्षिणं ।
 प्रथमेन चतुष्केषु धूपयोद्धर्तनं परं ॥ ५ ॥
 तृतीयेनास्त्रं कुर्यात् ज्ञानं कुर्याच्चतुष्कतः ।
 भृङ्गराजानुलोमीञ्च चतुर्धा केषनं स्मृतं ॥ ६ ॥
 मुनयो दक्षिणे पार्श्वे युगाद्याद्योत्तराः स्मृताः ।
 भुजगाः पादसंस्थाश्च ईश्वरा मूर्ध्नि संस्थिताः ॥ ७ ॥
 मध्येन सार्कशशिभिर्धूपः स्यात् सर्वकार्यके ।
 एतैर्विलिप्तदेहस्तु त्रिदशैरपि पूज्यते^(१५) ॥ ८ ॥

१ सहदेवा इति च०, व, क०, ख० च । २ क्षत्रधूसूरसञ्ज्ञिति च० ।

३ कुमारी वज्रजटा इति च० ।

४ विरदेरपि गृह्यते इति च०, व० च ।

धूपस्तु घोडशावस्तु गृहाद्युदरत्ने स्मृतः ।
 युगाद्यासाक्षने प्रोक्ता वाचाद्याः ज्ञानकर्त्रेण ॥ ८ ॥
 वद्राद्या भक्षणे प्रोक्ताः पक्षाद्याः पानके स्मृताः ।
 ऋत्विग्वेदस्तुनयनैस्त्रिलोकं लोकमोहनं ॥ १० ॥
 सूर्यचिदशपक्षैश्च शैलैः स्त्री लेपतो वशा ।
 चन्द्रेन्द्रफणिरुद्रैश्च योनिलेपाद्वशाः स्त्रियः ॥ ११ ॥
 तिथिदिग्युगवाणैश्च गुटिका तु वशङ्करौ ।
 भस्त्रे भोज्ये तथा पाने दातव्या गुटिका वशे ॥ १२ ॥
 ऋत्विग्वृषहाक्षिशैलेश्च अस्त्रस्तम्भे सुखे धृता ।
 शैलेन्द्रवेदरन्ध्रैश्च अङ्गुलेपाञ्जले वसेत् ॥ १३ ॥
 वाणाक्षिमनुवद्रैश्च गुटिका क्षुत्तृषादिनुत् ।
 त्रिषोडशदिशावाणैर्ज्ञेयात् स्त्री दुर्भगा शुभा ॥ १४ ॥
 चिदशाक्षिदिशानेचैर्ज्ञेयात् स्त्री चैश्च पञ्चगैः ।
 चिदशाक्षेशभुजगैर्ज्ञेयात् स्त्री स्रयते सुखं ॥ १५ ॥
 सप्तदिग्भुनिरन्ध्रैश्च स्मृतजिह्वलेपतः ।
 चिदशाक्षिभुनिभिर्ध्वजलेपात्^(१) रतो वृतः ॥ १६ ॥
 गृहाक्षिसर्पचिदशैर्गुटिका स्याद् वशङ्करौ ।
 ऋत्विक्पदस्त्रितोषणाः प्रभावः प्रतिपादितः ॥ १७ ॥

इत्यग्नेये महापुराणे सुब्रह्मयार्चने षोडशपदका नाम
 अष्टाविंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—••—••—

षट्त्रिंशत्पदकज्ञानं ।

ईश्वर उवाच । षट्त्रिंशत्पदसंस्थानामोषधीनां वदे फलं ।
अमरीकरणं दृष्यां मध्वरुद्रेन्द्रसेवितं ॥ १ ॥
हरीतक्यस्वधात्राच मरीचम्पिप्पलीशिफा ।
वक्रिः शुण्ठी पिप्पली च गुडूचीवचनिम्बकाः^(१) ॥ २ ॥
वासकः शतभूली च सैन्धवं सिन्धुवारकं ।
कण्टकारी गोक्षुरका विस्वम्प्रीननवं बला ॥ ३ ॥
एरण्डमुष्ठी रुचकी भृङ्गः चारोऽथ पर्पटः ।
धन्याको जीरकश्चैव शतपुष्पी जवानिका ॥ ४ ॥
विडुङ्गः खट्विरश्चैव क्षतमालो हरिद्रया ।
वचा सिद्धार्थ एतानि षट्त्रिंशत्पदगानि हि ॥ ५ ॥
क्रमादेकादिसञ्ज्ञानि द्वाविधानि महान्ति हि ।
सर्वरोगहराणि स्वरमरीकरणानि च ॥ ६ ॥
बलीपलितभेल^(१)ि^(१) सर्वबोष्ठगतानि तु ।
एषां चूर्णं च बटिका रवेन परिभाजिता ॥ ७ ॥
अवलेहः कषायो वा मोदको गुडखण्डकः ।

१ चचनिम्बका इति ज०, ज० च । २ बलीपलितभेलीति, ज० ।

मधुतो धृततो वापि घृतस्मैलमद्यपि वा ॥ ८ ॥

सर्व्वामनोपयुक्तं हि घृतसञ्जीवनश्ववेत् ।

कर्षाहं कर्षमेकं वा पलाहं पलमेककं ॥ ९ ॥

यथेष्टाचारनिरतो^(१) जीवेहर्षयतत्रयं ।

घृतसञ्जीवनीकल्पे योगो नास्मात् परोऽस्ति हि ॥ १० ॥

प्रथमास्रवकाद्योगात् सर्व्वरोगैः प्रमुच्यते ।

द्वितीयाश्च तृतीयाश्च चतुर्थाश्च रुजः ॥ ११ ॥

एवं घट्काश्च प्रथमाद् द्वितीयाश्च तृतीयतः ।

चतुर्थात्पञ्चमात् षष्ठात्तथा नवचतुष्कतः ॥ १२ ॥

एकद्वित्रिचतुःपञ्चकट्सप्ताष्टमतोऽनिलात् ।

अग्निभास्करषड्विंशसप्तविंशैश्च पित्ततः ॥ १३ ॥

वाणर्त्तुशैलवसुभिस्त्रिभिर्मुच्यते कफात् ।

वेदाग्निभिर्वाणगुणैः षड्गुणैः स्यादश्वे घृते ॥ १४ ॥

ग्रहादिग्रहणान्तैश्च सर्वैरेव विमुच्यते ।

एकद्वित्रिरसैः शैलैर्वसुग्रहशिवैः क्रमात् ॥ १५ ॥

हात्रिंशन्त्रिंशसूख्यैश्च नात्र कार्या विचारणा ।

षट्त्रिंशत्पदकज्ञानं न देयं यस्य कस्य चित् ॥ १६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे बुधज्यार्षवे षट्त्रिंशत्पदकज्ञानं नाम

एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विवारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

मन्त्रोषधादिः ।

ईश्वर उवाच । मन्त्रोषधानि चक्राणि(१) वक्ष्ये सर्वप्रदानि च ।

चौरनाम्नो वर्णगुणो द्विजो मातासुतर्गुणाः ॥ १ ॥

नाम्ना हृते भवेच्छेषयौरोऽथ जातकं वदे ।

प्रथे ये विषमा वर्णास्ते गर्भे पुत्रजन्मदाः ॥ २ ॥

नामवर्णैः समैः काणो वामेऽक्षि विषमैः पुनः ।

दक्षिणाक्षि भवेत् काणं स्त्रीपुत्रामाप्तरस्य च ॥ ३ ॥

मात्रावर्णासुतुर्निष्ठा वर्णपिण्डे गूणे कृते ।

समे स्त्री विषमे ना स्याद्विशेषे च(१) मृतिः स्त्रियाः ॥ ४ ॥

प्रथमं रूपशून्येऽथ प्रथमं म्रियते पुमान् ।

प्रथं सङ्ख्यान्तरैर्यद्वा द्रव्यभागोऽखिले मतम् ॥ ५ ॥

अनिवक्तं प्रवक्ष्यामि तस्य दृष्टिं परित्यजेत् ।

राशिस्यः सप्तमे दृष्टिस्तुर्दशगतेर्द्विका ॥ ६ ॥

एकदशद्विंशदशमः पाददृष्टिस्तु तं त्यजेत् ।

दिनाधिपः प्रहरभाक् शेषा यस्मार्धभागिनः(३) ॥ ७ ॥

१ मन्त्रोषधादिचक्राणीति ख०, ज० च ।

२ विशेषेणेति ख० ।

३ यस्मार्धभागिन इति ख०, ग०,

ङ०, ज० च ।

गतिभागन्यजेद्यद्दिनराहुं वदामि ते ।
 रवौ पूर्वोऽनिले मन्दे गुरौ याम्येऽनले भृगौ ॥ ८ ॥
 अग्नौ कुजे भवेत् सोम्ये स्थिते राहुर्बुधे सदा ।
 फणिराहुस्तु प्रहरमैशे वक्रौ च राक्षसे ॥ ९ ॥
 वायौ संवेष्टयित्वा च शत्रुं हन्तीशसम्मुखं ।
 तिथिराहुं प्रवक्ष्यामि पूर्णिमानेयगोचरे ॥ १० ॥
 अमावास्या वायवे च राहुः सम्मुखशत्रुहा ।
 कात्या जान्ताः सम्मुखे स्युः साद्या दान्ताश्च दक्षिणे ॥ ११ ॥
 शुक्ले त्यजेत् कुजगुणान् धाद्या मान्ताश्च पूर्वतः ।
 याद्या हान्ता उत्तरे स्युस्तिथिदृष्टिं विवर्जयेत् ॥ १२ ॥
 पूर्व्याश्च दक्षिणास्तिस्रो रेखा वै मूलभेदके ।
 सूर्य्यराश्यादि संलिख्य दृष्टौ हानिर्जयोऽन्यथा ॥ १३ ॥
 विष्टिराहुं प्रवक्ष्यामि अष्टौ रेखास्तु पातयेत् ।
 शिवायमं यमाहायुं वायोरिन्द्रं ततोऽम्बुपं ॥ १४ ॥
 नैर्ऋताश्च मयेचन्द्रं चन्द्रादग्निं ततो जले ।
 जलादीशे चरेद्राहुर्विष्टा सह महाबलः ॥ १५ ॥
 ऐशान्यां च तृतीयादौ सप्तम्यादौ च याम्यके ।
 एवं कृण्वे सिते पक्षे वायौ राहुश्च हन्त्यरीन् ॥ १६ ॥
 इन्द्रादीन् भैरवादींश्च ब्रह्माश्यादीन् ग्रहादिकान् ।
 अष्टाष्टकश्च पूर्वादौ याम्यादौ वातयोगिनीं ॥ १७ ॥
 यान्दिशं वहते वायुस्तत्रस्थो घातयेदरीन् ।
 दृढीकरणमाख्यास्त्रे कण्ठे बाह्यादिधारिता ॥ १८ ॥
 पुण्योद्धता काण्डलस्यं वारयेत् शरपुङ्खिका ।

तथा पराजिता पाठा ह्यभ्यां खड्गं निवारयेत् ॥ १८ ॥

ओं नमो भगवति वज्रवृक्षले हन२ ओं भक्ष२ ओं खाद
ओं अरे रक्तं पिव कपालेन रक्ताक्षि रक्तपटे भस्माङ्गि भस्मलि-
तशरीरे वज्रायुधे वज्रपाकारनिचिते पूर्वा दिशं बन्ध२ ओं
दक्षिणां दिशम्बन्ध२ ओं पश्चिमां दिशम्बन्ध२ उत्तरां दिशम्बन्ध२
नागान् बन्ध२ नागपद्मोर्बन्ध२ ओं असुरान् बन्ध२ ओं यक्षराक्षस-
पिशाचान् बन्ध२ ओं प्रेतभूतगन्धर्वादयो ये केचिदुपद्रवास्तेभ्यो
रक्ष२ ओं उद्ध२ रक्ष२ अधो रक्ष२ ओं क्षुरिक बन्ध२ ओं ज्वल
महाबले घटि२ ओं मोटि२ सटावलिबज्राग्निवज्रपाकारे हुं फट्
ह्रीं ह्रूं श्रीं फट् ह्रीं हः फूं फें फः सर्वग्रहेभ्यः सर्वव्याधिभ्यः
सर्वदुष्टोपद्रवेभ्यो ह्रीं अशेषेभ्यो रक्ष२ ।

ग्रहज्वरादिभूतेषु सर्वकर्मसु योजयेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे युवजयार्णवे मन्त्रौषधादिर्नाम

द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

कुजिकापूजा ।

ईश्वर उवाच । कुजिकाक्रमपूजाञ्च^(१) वक्ष्ये सर्वार्थसाधनीं ।

यया जिताः सुरा देवेः शस्त्राद्यैराण्यसंयुतैः ॥ १ ॥

मायावीजं च गुह्याङ्गे षट्कमस्त्रं करे न्यसेत् ।

काली कालीति हृदयं दुष्टचाष्टालिका शिरः ॥ २ ॥

ज्ञौ स्तौ ह स ख क छ ड भौ कारो भैरवः शिखा ।

भेलखी कवचं दूती नेत्राख्या रक्तचण्डिका ॥ ३ ॥

ततो गुह्यकुञ्जिकासं मण्डले स्थानके यजेत् ।

अग्नौ कूर्चशिरो रुद्रे नैर्ऋत्येऽथ शिखानिले ॥ ४ ॥

कवचमध्यतो नेत्रं अस्त्रं च मण्डले ।

दात्रिंशता कर्णिकायां स्तौ ह सच्चमलनववषडसचाममन्त्र
वीजकं ॥ ५ ॥

ब्रह्माणी चैव माहेशी कोमारी वैष्णवी तथा ।

वाराही चैव माहेन्द्री वासुष्ठा चण्डिकेन्द्रकात् ॥ ६ ॥

यजेद्रवलकसहान् शिवेन्द्रान्निग्रमेऽग्निपे ।

जले तु कुसुममालामद्रिकाणां च पञ्चकं ॥ ७ ॥

जालन्धरं पूर्णगिरिं कामरूपं क्रमाद्यजेत् ।

मरुदोशाग्निनैर्ऋत्ये मध्ये वै वज्रकुञ्जिकां ॥ ८ ॥

अनादिविमलः पूज्यः सर्वत्रविमलस्ततः ।

प्रसिद्धविमलश्चाथ संयोगविमलस्ततः ॥ ९ ॥

समयाख्योऽथ विमल एतद्विमलपञ्चकं ।

मरुदोशाननैर्ऋत्ये वज्रौ चोत्तरशृङ्गके ॥ १० ॥

कुमार्यं खिंखिनी षष्ठा सोपन्ना सुस्थिरा तथा ।

रत्नसुन्दरी चैशाने शृङ्गे चाष्टादिनाथकाः ॥ ११ ॥

मित्रं श्रीडीशषष्ठाख्यो वर्षा अग्न्यम्बुपेऽनिले ।

भवेद्गगनरत्नं स्याच्चाप्यै कवचरत्नकं ॥ १२ ॥

तुं मर्त्यः पञ्चनामास्त्यो^(१) मरुदीशानवह्निगः ।
 याम्याग्नेये पञ्चरत्नं ज्येष्ठा रौद्री तथाऽन्तिका ॥ १३ ॥
 तिस्रो ह्यासां महाहवाः पञ्चप्रणवतोऽखिलाः ।
 सप्तविंशत्यष्टविंशभेदात् सम्पूजनं विधा ॥ १४ ॥
 ओं ऐं गूं क्रमगणपतिं प्रणवं वटुकं यजेत् ।
 चतुरस्रे मण्डले च दक्षिणे गणपं यजेत् ॥ १५ ॥
 वामे च वटुकं कोणे गुरुन् षोडशनाथकान् ।
 वायव्यादौ चाष्ट दश प्रतिषट्कोणके ततः ॥ १६ ॥
 ब्रह्माद्याश्चाष्ट परितस्तन्मध्ये च नवात्मकः ।
 कुजिका कुलटा चैव क्रमपूजा तु सर्वदा ॥ १७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजार्णवे कुजिकाक्रमपूजा नाम
 त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

कुजिकापूजा ।

ईश्वर उवाच । श्रीमतो कुजिकां वन्द्य धर्म्मार्थादिजयप्रदां ।

पूजयेन्मूलमस्त्रे ण परिवारयुतेन वा ॥ १ ॥

ओं ऐं ह्रीं श्रीं खैं क्लैं ह्रस्वमलचवयम्भगवति भस्त्रिके क्रां ह्रीं
 श्रीं श्रीं श्रीं क्लीं कुजिके क्रां श्रीं ह्रस्वनगमे अघोरमुखि त्रां ह्रीं

१. य मर्त्यो पञ्चनामास्त्य इति ज० ।

ह्रीं किलि२ चो' विचे ख्यौ श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं ऐं वञ्चकुञ्जिनि(१)
 स्त्रीं त्रैलोक्यकर्षिणि श्रीं कामाङ्गद्राविणि श्रीं स्त्रीं महाद्योभ-
 कारिणि ऐं श्रीं चो' ऐं श्रीं श्रीं फे' चो' नमो भगवति
 चो' कुञ्जिके श्रीं श्रीं कै' छञ्जनने अघोरमुखि ह्रीं ह्रीं विचे
 श्रीं किलि२ ।

कृत्वा कराङ्गन्यासश्च सन्ध्यावन्दनमाचरेत् ।

वामा ज्येष्ठा तथा रौद्री सन्ध्यात्रयमनुक्रमात् ॥ २ ॥

कुलवागीनि विद्महे महाकालीति धीमहि ।

तन्नः कौली प्रचोदयात् ।

मन्त्राः पञ्च प्रणवाद्याः पादुकां पूजयामि च ।

मध्ये नाम चतुर्थ्यन्तं हिनवात्मकवीजकाः ॥ ३ ॥

नमोन्ता वाऽथ षष्ठ्या तु सर्वे ज्ञेया वदामि तान् ।

कौलीशनाथः सुकला जन्मतः कुञ्जिका ततः ॥ ४ ॥

श्रीकण्ठनाथः कौलेशो गगनानन्दनाथकः ।

चटला देवी मैत्रीशी कराली तूर्णनाथकः ॥ ५ ॥

अतस्तदेवी श्रीचन्द्रा देवीत्यन्तास्ततस्त्रिमै ।

भगवन्पुङ्गवदेवमोहनीं पादुकां यजेत् ॥ ६ ॥

अतीतभुवनानन्दरत्नाख्यां पादुकां यजेत् ।

ब्रह्मज्ञानाऽथ कमला परमा विद्यया सह ॥ ७ ॥

विद्यादेवीगुरुशुद्धिस्त्रिष्टुप्तिं प्रवदामि ते ।

गगनचटुली चात्मा पद्मानन्दो मणिः कला ॥ ८ ॥

कमलो माणिक्यकण्ठो गगनः कुमुदस्ततः ।
 श्रीपद्मो भैरवानन्दो देवः कमल इत्यतः ॥ ८ ॥
 शिवो भवोऽथ कृष्णश्च नवसिन्हाय षोडश ।
 चन्द्रपुरोऽथ गङ्गाय शुभः कामोऽतिमुक्तकः^(१) ॥ १० ॥
 कण्ठो वीरः^(२) प्रयोगोऽथ कुशलो देवभीमकः ।
 विश्वदेवः खड्गदेवो रुद्रो धाताऽसिरेव च ॥ ११ ॥
 मुद्राम्फोटी वंशपुरो भोजः षोडश सिद्धकाः ।
 समयान्यस्तु, देहस्तु षोढान्यासेन यन्त्रितः ॥ १२ ॥
 प्रक्षिप्य मण्डले पुष्पं मण्डलान्यथ पूजयेत् ।
 अनन्तञ्च महान्तञ्च सर्वदा शिवपादुकां ॥ १३ ॥
 महाव्याप्तिञ्च शून्यञ्च पञ्चतत्त्वात्ममण्डलं ।
 श्रीकण्ठनाथपादुकां शङ्करानन्तको यजेत् ॥ १४ ॥
 सदाशिवः पिङ्गलश्च भृग्वानन्दश्च नाथकः ।
 लाङ्गलानन्दसंवल्लो मण्डलस्थानके यजेत् ॥ १५ ॥
 नेर्ऋत्ये श्रीमहकालः पिनाकी च महेश्वरकः ।
 खड्गो भुजङ्गो वाणश्च अघासिः शब्दको वशः ॥ १६ ॥
 आचारूपो नन्दरूपो बलिन्दत्वा क्रमं यजेत् ।
 ह्रीं खं खं ह्रंसौ वटुकाय अक्षरं अर्धं पुष्पं धूपं दीपंगन्धं बलिं
 पूजां गृह्णन् नमस्तुभ्यं । श्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रूं चैव पालाय अवतरन्
 महाकपिलजटाभार भास्वरत्रिनेत्रज्वालासुख एष्टेहि गन्धपुष्पव-
 लिपूजां गृह्णन् खः खः श्रीं कः श्रीं लः श्रीं महाडामराधिपतये^(३)
 स्वाहा ।

१ कामोऽथ मुक्तक इति ज०, ख०, ज० च ।

२ प्रमथाधिपतये इति ड० ।

३ वटो वीर इति ज०, ख० च ।

महामानाधिपतये इति ज० ।

बलिशेषेऽथ यजेत् क्लीं क्लूं हूं श्रीं वै त्रिकूटकं ॥ १७ ॥
 वामे च दक्षिणे ह्यथे याम्ये निशानाथपादुकाः ।
 दक्षे तमोरिनाथस्य ह्यथे कालानलस्य च ॥ १८ ॥
 उड्डिग्याणं जालन्धरं पूर्णं वै कामरूपकं ।
 गगनानन्ददेवञ्च स्वर्गानन्दं सवर्गकं^(१) ॥ १९ ॥
 परमानन्ददेवञ्च^(२) सत्यानन्दस्य पादुकां^(३) ।
 नागानन्दञ्च वर्गाख्यमुक्तन्ते रत्नपञ्चकं ॥ २० ॥
 सौम्ये शिवे यजेत् षट्कं सुरनाथस्य पादुकां ।
 श्रीमत्समयकोटीशं विद्याकोटीश्वरं यजेत् ॥ २१ ॥
 कोटीशं विन्दुकोटीशं सिद्धकोटीश्वरन्तथा ।
 सिद्धचतुष्कमान्नेय्यां अमरौशिश्वरं यजेत् ॥ २२ ॥
 चक्रौशनाथं कुरङ्गेशं वृक्षेशञ्चन्द्रनाथकं^(४) ।
 यजेद्ब्रह्मादिभिस्तैतान् याम्ये विमलपञ्चकं ॥ २३ ॥
 यजेदनादिविमलं सर्व्वञ्चविमलं ततः ।
 यजेदूयोगीशविमलं सिद्धाख्यं समयाख्यकं ॥ २४ ॥
 नैर्ऋत्ये चतुरो देवान्^(५) यजेत् कन्दर्पनाथकं ।
 पूर्वाः शक्तीश्च सर्वाश्च^(६) कुञ्जिकापादुकां यजेत् ॥ २५ ॥

१ स्वर्गानन्दश्च देवकमिति घ०, ज० च । ४ भूतीशं सम्मनायकमिति ज० ।

२ परमानन्ददेवश्चेति ज० । पवना- भूतीशं सम्मनायकमिति ज० ।
 नन्ददेवश्चेति ज० । ५ चतुरो वेदमिति ङ, घ०, ज० च ।

३ सत्यानन्दस्य पादुकामिति ज०, ६ पूर्वान् सप्तशक्तीन् सर्वाश्चेति ज०, ज०, घ०, च ।
 ग०, ङ० भ०, ज० च च ।

नवात्मकेन मन्त्रेण पञ्चप्रणवकेन वा ।
 सहस्राक्षमनवद्यं विष्णुं शिवं सदा यजेत्^(१) ॥ २६ ॥
 पूर्वार्ष्ट्वान्तं ब्रह्मादि ब्रह्माणी च महेश्वरी ।
 कौमारी वैष्णवी चैव वाराही शक्रशक्तिका ॥ २७ ॥
 चामुण्डा च महालक्ष्मीः पूर्वार्दोशान्तमर्चयेत् ।
 डाकिनी राकिनी पूज्या लाकिनी काकिनी तथा ॥ २८ ॥
 शाकिनी याकिनी पूज्या वायव्यादुषष्टसु च ।
 यजेद् ध्यात्वा ततो देवीं द्वात्रिंशद्वर्णकात्मकां ॥ २९ ॥
 पञ्चप्रणवकेनापि स्त्रीकारेणाथवा यजेत् ।
 नीलोत्पलदलश्यामा षड्वक्त्रा^(२) षट्प्रकारिका ॥ ३० ॥
 चिच्छक्तिरष्टादशाख्या बाहुहादशसंयुता ।
 सिंहासनसुखासीना प्रेतपद्मोपरिस्थिता ॥ ३१ ॥
 कुलकोटिसहस्राख्या कर्कोटो मेखलास्थिताः ।
 तक्षकेणोपरिष्टाश्च गले हारश्च वासुकिः ॥ ३२ ॥
 कलिकः कर्णयोर्यस्याः कूर्मः कुण्डलमण्डलः ।
 भ्रूवोः पद्मो महापद्मो वामे नागः कपालकः ॥ ३३ ॥
 अक्षसूत्रश्च खट्वाङ्गं शङ्खं पुस्तकं दक्षिणे ।
 त्रिशूलन्दर्पणं खड्गं रत्नमालाङ्गुशब्धनु^(३) ॥ ३४ ॥
 श्वेतमूर्ध्नि मुखन्देव्या जङ्घ्येतन्मथापरं ।
 पूर्वार्धस्थं पाण्डुरं क्रोधि दक्षिणं लज्जावर्णकं ॥ ३५ ॥

१ महाशिवं स्वयं यजेदिति क०, ख०, ० यद्वर्चयति क० ।

ज० च ।

२ वनमालाङ्गुश धनुर्गति क०, ख०, च ।

हिमकुन्देन्दुर्भं सौम्यं ब्रह्मा पादतले स्थितः ।

विष्णुस्तु जघने रुद्रो हृदि कण्ठे तथेश्वरः ॥ ३६ ॥

सदाशिवो ललाटे स्याच्छिवस्तस्योर्ध्वतः स्थितः ।

आघूर्णिता कुम्भिकैवम्येषा पूजादिकर्मसु ॥ ३७ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे युञ्जवार्णवे कुम्भिकापूजा नाम चतु-
ष्टवारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

मालिनीनानामन्त्राः ।

ईश्वर उवाच । नानामन्त्रान् प्रवक्ष्यामि षोढान्यासपुरःसरम् ।

न्यासस्त्रिधा तु षोढा स्युः शाक्तशास्त्रवयामन्त्राः ॥ १ ॥

शास्त्रवे शब्दराशिः षट्षोडशमन्त्रिरूपवान्^(१) ।

त्रिविधा तद्गुह्यो न्यासस्त्रितस्वात्माभिधानकः ॥ २ ॥

चतुर्थी वनमाज्ञायाः स्त्रीकहादयरूपवान् ।

पञ्चमी रत्नपञ्चात्मा नवात्मा षष्ठ ईरितः ॥ ३ ॥

शाक्ते पक्षे च मालिन्यास्त्रिविद्यात्मा द्वितीयकः ।

अचोर्व्यष्टकरूपोऽन्यो द्वादशाङ्गस्तुर्थकः ॥ ४ ॥
 पञ्चमस्तु षडङ्गः स्याच्छक्तियान्यास्तचण्डिका^(१) ।
 क्लीं क्लीं क्लीं श्रीं क्लूफट् चयं स्यात्तूर्याख्यं सर्वसाधकं^(२) ॥ ५ ॥
 मालिन्या नादिफान्तं स्यात् नादिनी च शिखा स्मृता ।
 अग्रसनी^(३) शिरसि स्यात् शिरोमालानिष्ठतिः शः ॥ ६ ॥
 ट शान्तिश्च शिरो भूयाच् चामुण्डा च त्रिनेत्रगा ।
 ठ प्रियदृष्टिर्दिनेत्रे च नासागा गुह्यगतिनी ॥ ७ ॥
 न नारायणी द्विकर्णे च दक्षकर्णे त मोहनो ।
 ज प्रज्ञा वामकर्णस्था वक्त्रे च वज्रिणी स्मृता ॥ ८ ॥
 क कराली दक्षदंष्ट्रा वामांसा ख कपालिनी ।
 ग शिवा जहदंष्ट्रा स्याद् घ घोरा वामदंष्ट्रिका ॥ ९ ॥
 उ शिखा दन्तविन्यासा ई माया जिह्वया स्मृता ।
 अ स्यान्नागेश्वरी वाचि व कण्ठे शिखिवाहिनी ॥ १० ॥
 भ भीषणी दक्षस्कन्धे वायुवेगा म वामके ।
 ङनामा दक्षबाहौ तु ठ वामे च विनायका ॥ ११ ॥
 प पूर्णिमा द्विहस्ते तु ओकाराद्यङ्गलीयके ।
 अं दर्शनी वामाङ्गुल्य अः स्यात्सङ्गीवनी करे ॥ १२ ॥
 ट कपालिनी कपालं शूलदण्डे त दीपनी ।
 त्रिशूले ज जयन्ती स्याद्विद्यः साधनी^(४) स्मृता ॥ १३ ॥

१ शक्तिः स्यादा त्रिचरित्रिका इति ज० ।

मिति च०, इ० च ।

शक्तियान्या त्रिचरित्रिकेति ज० ।

१ अग्रसनीति च०, इ० च ।

२ षट्चयं स्यात् तत्सर्वं सर्वसाधकः

४ पावनीति ज०, ज० च ।

जीवे श परमाख्या स्याद् ह प्राणे चाम्बिका स्मृता । -
 दक्षस्तने कृ शरीरा न वामे पूतना स्तने ॥ १४ ॥
 अ स्तनक्षीर आ मोटो लम्बीदर्युदरे च य ।
 नाभौ संहारिका च स्यान् महाकली नितम्बम् ॥ १५ ॥
 गुह्ये स कुसुममाला व शुके शुक्रदेविका ।
 उरुद्वये त ताराभ्याम् ज्ञाना दक्षजामुनि ॥ १६ ॥
 वामे स्यादौ क्रियाशक्तिरो गायत्री च जङ्गमा ।
 ओ मावित्री वामजङ्घा दक्षे दो दाहनी पदे ॥ १७ ॥
 फ फेत्कारी वामपादे नवात्मा मालिनी मनुः ।
 अ श्रीकण्ठः शिखायां स्यादावक्त्रे स्यादनन्तकः ॥ १८ ॥
 इ मूर्ध्नी दक्षनेत्रे स्यादौ त्रिमूर्त्तिस्त वामके ।
 उ दक्षकर्णेऽमरीश ऊ कर्णेर्ध्वांशकोऽपरे ॥ १९ ॥
 ऋ भावभूतिर्नासाग्रे वामनासा तिथीश ऋ ।
 ल स्याग्नुर्दक्षगण्डे स्याद्दामगण्डे हरश्च लृ ॥ २० ॥
 कटोशो दन्तपङ्क्तावे भूतीशश्चोर्ध्वदन्त ए ।
 सद्योजात ओ अधरे जङ्घांश्चेऽनुग्रहीश ओ ॥ २१ ॥
 अं क्रूरो घाटकायां स्यादः महासेनजिह्वा ।
 क क्षोधीशो दक्षस्तम्भे खड्गङ्गीशश्च बाहुषु ॥ २२ ॥
 पञ्चान्तकः कूर्परे गो व शिखी दक्षकङ्कणे ।
 ङ एकपादश्चाङ्गुल्यो वामस्तम्भे च कर्मकः ॥ २३ ॥
 छ एकनेत्रो बाहो स्याच्चतुर्वक्त्रो ज कूर्परे ।
 भ राजसः कङ्कणगः जः सर्वकामदोऽङ्गुली ॥ २४ ॥
 ट सोमेशो नितम्बे स्याच्च ऊरुर्हस्तौ लाङ्गली ।

उ दारुको दक्षजानौ जङ्घा ठोऽर्धजलेखरः ॥ २५ ॥

ण उमाकाम्तकोऽङ्ग, ल्यस्त आषाढी नितम्बके ।

थ दण्डी वाम जरौ स्याद् भिदो वामजानुनि ॥ २६ ॥

ध मोनो वामजङ्घायान्न मेघचरणाङ्ग, ली ।

प लोहितो दक्षकुक्षौ फ शिखी वामकुक्षिगः ॥ २७ ॥

ब गलण्डः पृष्ठवंशे भो नाभौ च द्विरण्डकः ।

म महाकालो हृदये य वाणीगस्त्वविष्मृतः^(१) ॥ २८ ॥

र रक्ते स्याद्भुजङ्गे गो ल पिनाकी च मांसके ।

व खड्गगीगः स्वात्मनि स्यादकथास्थिनि शः स्मृतः ॥ २९ ॥

प श्वेतथैव मज्जायां स भृगुः शुक्रधातुके ।

प्राणे हो नकुलीगः स्यात् च संवर्त्तय कोषग~~म्~~ ॥ ३० ॥

रुद्रगतीः प्रपूज्य ह्रींवीजेनाखिलमाप्नुयात् ।

इत्याग्नेये महापुराणे मालिनोमन्त्रादिन्यासो नाम

पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—

अष्टाष्टकदेव्यः ।

ईश्वर उवाच । त्रिखण्डौ सम्प्रवक्ष्यामि ब्रह्मविष्णुमहेश्वरी ।

१ य वाचीमस्तु, विस्तृत इति अ० ।

ओं नमो भगवते रुद्राय नमः । नमश्चामुण्डे नमश्चाकाशमाट्टुणां
सर्वकामार्थसाधनीनामजरामरीणां सर्वत्राप्रतिहृतगतीनां स्वरू-
परूपपरिवर्त्तिनीनां सर्वसत्त्ववशीकरणोत्सादनोन्मूलनसमस्तक-
र्मप्रवृत्तानां सर्वमातृगुह्यं हृदयं परमसिद्धं परकर्मच्छेदनं परम-
सिद्धिकरमाट्टुणां वचनं शुभं ।

ब्रह्मखण्डपदे रुद्रेरेकविंशधिकं शतं ॥ १ ॥

तद्यथा, ओं नमश्चामुण्डे ब्रह्माणि अघोरे अमोघे वरदे विश्वे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे माहेश्वरि अघोरे अमोघे वरदे विश्वे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे कौमारि अघोरे अमोघे वरदे विश्वे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे वैष्णवि अघोरे अमोघे वरदे विश्वे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे वाराहि अघोरे अमोघे वरदे विश्वे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे इन्द्राणि अघोरे अमोघे वरदे विश्वे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे चण्डि अघोरे अमोघे वरदे विश्वे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे ईशानि अघोरे अमोघे वरदे विश्वे
स्वाहा^(१) ।

यथाक्षरपदानां हि विष्णुखण्डन्वितीयकं ।

ओं नमश्चामुण्डे जङ्घकेषि ज्वलितशिखरे^(२) विद्युज्जिह्वे
तारकाक्षि पिङ्गलभ्रुवे विक्लतदंष्ट्रे क्रुद्धे ओं मांसशोणितसुरा-
सवप्रिये हस २ ओं नृत्य २ ओं विजृम्भय २ ओं मायात्रै-
लोक्यरूपसहस्रपरिवर्त्तिनीनां ओं बन्ध २ ओं कुट्ट २ चिरि २
हिरि २ भिरि २ आसनि २ भ्रामणि २ ओं द्रावणि २ चोभणि २

१ ओं नमश्चामुण्डे माहेश्वरोत्सादिः, विश्वे स्वाहेत्यन्तः पाठः इ० पृष्ठके नास्ति ।

२ ज्वलितशिख इति ष०, उ०, ष०, ज० च ।

मारुतिर संजीवनिर हेरिर गेरिर घेरिर श्री सुरिर श्री
नमो मातृगणाय नमो नमो विश्वे ।

एकचिंशत्पदं शम्भोः शतमन्त्रैकसप्ततिः ॥ २ ॥

हे घौं पञ्चप्रणवाद्यन्तां त्रिखण्डीञ्च जपेद् यजेत् ।

हे घौं श्रीकुञ्जिकाहृदयं पदसन्धौ तु योजयेत् ॥ ३ ॥

अकुलादितिमध्यस्थं कुलादेश्च त्रिमध्यगं ।

मध्यमादि त्रिमध्यस्थं पिण्डं पादे त्रिमध्यगं ॥ ४ ॥

त्रयाईमात्रासंयुक्तं प्रणवाद्यं शिखाशिवां ।

श्री घौं शिखाभैरवाय नमः । स्त्रीं स्त्रीं स्त्रीं सवीजत्रा-
चरः ।

झां झीं झैं निर्वीजन्त्रार्णं हात्रिशङ्कर्णकम्परं ॥ ५ ॥

छादयश्च ककारान्ता अकुला च कुलक्रमात् ।

शशिनी भानुनी चैव पावनी शिव इत्यतः ॥ ६ ॥

गान्धारी ण्य पिण्डाक्षी चपला गजजिह्विका ।

म मृषा भयसारा स्यान्मध्यमा फोऽजराय च ॥ ७ ॥

कुमारी कालरात्री न सङ्कटा द ध कालिका ।

फ शिवा भवघोरा ण ट वीभक्ता त विद्युता ॥ ८ ॥

ठ विष्णुश्चरा शशिन्या ठ ज्वालामालया तथा ।

कराली दुर्जया रङ्गी वामा ज्येष्ठा च रौद्रापि ॥ ९ ॥

ख काली क कुलालम्बी अनुलोमा द पिण्डिनी ।

आ वेदिनी इ रूपी वै शान्तिर्मूर्तिः कलाकुला ॥ १० ॥

ऋ खड्गिनी उ वलिता ल कुला लृ तथा यदि ।

सुभगा वेदनादिन्या कराली ँ च मध्यमा ॥ ११ ॥

अः अपेतरया पीठे पूज्याय शक्तयः क्रमात् ।
 स्रवां स्रवीं स्रवीं महाभैवराय नमः ।
 अक्षोद्या हृत्क्षकर्णी च राक्षसी क्षणक्षया ॥ १२ ॥
 पिङ्गाक्षी चाक्षया चेमा ब्रह्माख्यष्टकसंस्थिताः ।
 इला लीलावती नीला लङ्का लङ्केश्वरी तथा ॥ १३ ॥
 लालसा विमला माला^(१) माहेश्वर्यष्टके स्थिताः ।
 हुताशना विशालाक्षी क्रूङ्गारी वडवामुखी ॥ १४ ॥
 हाहारा तथा क्रूरा क्रोधा बाला खुरानना ।
 कौमार्या देहसम्भूताः पूजिताः सर्वसिद्धिदाः ॥ १५ ॥
 सर्वज्ञा तरला तारा ऋग्वेदा च हयानना ।
 सारासारस्वयङ्ग्याहा शाश्वती^(२) वैष्णवीकुले ॥ १६ ॥
 तालुजिह्वा च रक्ताक्षी विद्युज्जिह्वा करङ्किणी ।
 मेघनादा प्रचण्डोद्या कालकर्णी कलिप्रिया ॥ १७ ॥
 वाराहीकुलसम्भूताः पूजनीया जयार्थिना ।
 चम्पा चम्पावती चैव प्रचम्पा ज्वलितानना ॥ १८ ॥
 पिशाची पिचुवक्त्रा च लोल्पा ऐन्द्रीसम्भवाः ।
 पावनी याचनी चैव वामनी दमनी तथा ॥ १९ ॥
 विन्दुवेला वृहत्कुक्षी विद्युता विश्वरूपिणी ।
 चामुण्डाकुलसम्भूता मण्डले पूजिता जये ॥ २० ॥
 यमजिह्वा जयन्ती च दुर्जया च यमान्तिका^(३) ।

विडाली रेवती चैव जया च विजया तथा ॥ २१ ॥

महालक्ष्मीकुले जाता अष्टाष्टकमुदाहृतं ।

इत्याग्नेये महापुराणे अष्टाष्टकादिर्नाम षट्चत्वारिंश-

दधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—

त्वरितापूजादिः ।

ईश्वर उवाच । ओं गुह्यकुजिके हुं फट् मम सर्वोपद्रवान् यन्त्र-
मन्त्रतन्त्रचूर्णप्रयोगादिकं येन कृतं कारितं कुरुते करिष्यति
कारयिष्यति तान् सर्वान् हनन् दंष्ट्राकरालिनि क्लैं क्लौं हुं
गुह्यकुजिकायै स्वाहा । क्लौं ओं खे^(१) वेां गुह्यकुजिकायै नमः ।

क्लौं सर्वजनचोभणी जनानुकर्षिणी ततः ।

ओं खे ख्यां^(२), सर्वजनवशङ्करी तथा स्याज्जनमोहनी ॥ १ ॥

ओं ख्यौ^(३), सर्वजनस्तम्भनी ऐं खं खां चोभणी तथा ।

१ क्लौं ख खे क्लौं इति ६० ।

२ वेां ख ख्यां इति ६० । वेां

ख्यौ इति ३० ।

३ वेां ख क्लौं इति ६० । वेां खे इति
३० ।

ऐं त्रितत्त्वं वीजं श्रेष्ठं पञ्चाक्षरी तथा ॥ २ ॥

फं श्रीं चीं श्रीं क्लीं चे वच्चे चे चे क्लूं फट् क्लीं नमः ।
श्रीं क्लं चे वच्चे चे चो क्लो फट् नवेयं त्वरिता पुनर्ज्ञेयाऽर्चिता
जये ।

क्लीं सिंहायेत्यासनं स्यात् क्लीं चे हृदयमौरितं ।

वच्चेऽथ शिरसे स्वाहा त्वरितायाः शिवः स्मृतः ॥ ३ ॥

चे क्लीं शिखायै वौषट् स्याद् भवेत् चे कवचाय हुं ।

क्लूं नेत्रत्रयाय वौषट् क्लीमन्तश्च फटन्तकं ॥ ४ ॥

क्लीं कारी(१) खेचरी चण्डा क्खेदनो चोभणी क्रिया ।

चेमकारी च क्लीं कारी फट् कारी नवशक्तयः ॥ ५ ॥

अथ दूतीः प्रवक्ष्यामि पूज्या इन्द्रादिगाय ताः ।

क्लीं नले बहुतुण्डे(२) च खगे क्लीं(३) खेचरे ज्वालिनि
ज्वल ख खे छ के शरविभीषणे(४) च के चण्डे क्खेदनि करालि
ख खे के चे खरहाङ्गी क्लीं । चे वच्चे कपिले ह चे क्लूं क्लूं-
जीवति रौद्रि मातः क्लीं फे ये फे फे वक्त्रे वरौ फे । पुटि पुटि
घोरे क्लूं फट्(५) ब्रह्मवेतालि मध्ये ।

गुह्याङ्गानि च तत्त्वानि त्वरितायाः पुनर्वन्दे ॥ ६ ॥

क्लीं क्लूं हः(६) हृदये प्रोक्तं हेमं हय शिरः स्मृतं ।

फां ज्वल ज्वलेति च शिखा वर्ध्म इले क्लं हुं हुं ॥ ७ ॥

१ क्लीं कारी इति ख० ।

४ शरविभीषणे इति ख० ।

२ क्लीं नले बहुतुण्डे इति ख० ।

५ क्लूं फट् इति ख० ।

३ चने क्लीमिति ख० ।

६ क्लीं हूं च इति ख० ।

क्रौं क्षूं श्रीं नेचमित्युक्तं क्षौं अस्त्रं वै ततश्च फट् हुं
खे वच्छे क्षेः क्षीं क्षे हुं फट् वा ।

हुं शिरस्यैव मध्ये स्यात् पूर्वादौ खे सदाशिवे ।

व ईशः के मनोन्मानी मचे तार्क्ष्यो क्षौं च माधवः ॥ ८ ॥

क्षे ब्रह्मा हुं तथादित्यो दारुणं फट् क्षृताः सदा ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे त्वरितापूजादिर्नाम
सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

— — — — —

अथ अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सङ्ग्रामविजयपूजा ।

ईश्वर उवाच । श्रीं डे ख ख्यां सूर्याय सङ्ग्रामविजयाय नमः ।

क्रां क्षौं क्रूं क्रै क्षौं क्रः ।

पडङ्गानि तु सूर्यस्य सङ्ग्रामे जयदस्य हि ।

श्रीं हुं खं खशोक्ताय स्वाहा । स्फूं क्षूं हुं कूं श्रीं क्षौं क्षे ।

प्रभूतं विमलं सारमाराध्यं परमं सुखं ॥ १ ॥

धर्मज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्याद्यष्टकं यजेत् ।

अनन्तासनं सिंहासनं पद्मासनमतः परं ॥ २ ॥

कर्णिकाकेशराखेव सूर्यसोमाम्निमण्डलं ।
 दीप्ता सूक्ष्मा^(१) जया भद्रा विभूतिर्विमला तथा ॥ ३ ॥
 अमोघा विद्युता पूज्या नवमी सर्वतोमुखी ।
 सत्त्वं रजस्तमयैव प्रकृतिं पुरुषं तथा ॥ ४ ॥
 आत्मानश्चान्तरात्मानं परमात्मानमर्चयेत् ।
 सर्वं विन्दुसमायुक्ता मायानिलसमन्विताः ॥ ५ ॥
 उषा प्रभा च सन्ध्या च साया माया बलान्विता ।
 विन्दुविष्णुसमायुक्ता^(२) दारपालास्तथाष्टकं ॥ ६ ॥
 सूर्यं चण्डं प्रचण्डञ्च पूजयेद्दम्बकादिभिः ।
 पूजया जपहोमाद्यैर्युद्धादौ विजयो भवेत् ॥ ७ ॥

ईत्वान्निग्रे महापुराणे युद्धजयार्णवे सङ्ग्रामविजयपूजा नाम
 अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

— ० ० —

लक्ष्मकोटिहोमः ।

ईश्वर उवाच । होमाद्रणादौ विजयो राज्याप्तिर्विघ्ननाशनं ।
 कृच्छ्रेण शुद्धिमुत्पाद्य प्राणायामशतेन च ॥ १ ॥

अन्तर्जले च गायत्रीं जप्त्वा षोडशधाचरेत् ।
 प्राणायामांश्च पूर्वाह्ने जुहुयात् पावके हविः ॥ २ ॥
 भैक्ष्यावकभक्षी च फलमूलाशनोऽपि वा ।
 क्षीरशक्तृष्टताहार एकमाहारमाशयेत् ॥ ३ ॥
 यावत्समाप्तिर्भवति लक्ष्मीहोमस्य पार्वति ।
 दक्षिणा लक्ष्मीहोमान्ते गावो वस्त्राणि काञ्चनं ॥ ४ ॥
 सर्वोत्पातसमुत्पत्तौ पञ्चभिर्दशभिर्द्विजैः ।
 नास्ति लोके स उत्पातो यो ह्यनेन न शाम्यति ॥ ५ ॥
 मङ्गल्यं परमं नास्ति यदस्मादतिरिच्यते ।
 कोटिहोमन्तु यो राजा कारयेत् पूर्ववद्विजैः ॥ ६ ॥
 न तस्य शत्रवः सङ्ख्ये जातु तिष्ठन्ति कर्हिचित् ।
 न तस्य मारको देशे व्याधिर्वा जायते क्वचित् ॥ ७ ॥
 अतिष्ठष्टिरनाष्टिर्मूषकाः शलभाः शुकाः ।
 राक्षसाद्याश्च शाम्यन्ति सर्वे च रिपवो रणे ॥ ८ ॥
 कोटिहोमे तु वरयेद्वाह्मणान्विंशतिं तथा ।
 शतञ्चाथ सहस्रं वा यथेष्टान्भूतिमाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 कोटिहोमन्तु यः कुर्याद् द्विजो भूपोऽथवा च विट् ।
 यदिच्छेत् प्राप्नुयात्तत्तत् सगरीरो दिवं व्रजेत् ॥ १० ॥
 गायत्र्या ग्रहमन्त्रैर्वा कुष्माण्डीजातवेदमैः ।
 ऐन्द्रवारुणवायव्ययाम्याग्नेयैश्च वैष्णवैः ॥ ११ ॥
 शाक्तेयैः शाश्वतैः सौरैर्मन्त्रैर्होमार्चनात्ततः ।
 अयुतेनाल्पसिद्धिः स्यान्नक्ष्मीहोमोऽखिलार्थनुत् ॥ १२ ॥
 सर्वपौडादिनाशाय कोटिहोमोऽखिलार्थदः ।

यवव्रीहितिलक्षीरघृतकुशप्रसातिकाः ॥ १३ ॥
 पङ्कजोशीरविल्वाम्बुदला ह्रीमे प्रकीर्त्तिताः ।
 अष्टहस्तप्रमाणेन कोटिह्रीमेषु खातकं ॥ १४ ॥
 तस्मादर्द्धप्रमाणेन लक्षह्रीमे विधीयते ।
 ह्रीमोऽयुतेन लक्षेण कीद्याज्याद्यैः प्रकीर्त्तितः ॥ १५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युञ्जयार्णवे अयुतलक्षकोटिह्रीमो नामो-
 नपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

मन्वन्तराणि ।

अग्निरुवाच । मन्वन्तराणि वक्ष्यामि आद्यः स्वायम्भुवी मनुः ।

अग्नीध्राद्यास्तस्य सुता यमो नाम तदा सुराः ॥ १ ॥

और्वाद्याश्च सप्तर्षय इन्द्रश्चैव शतक्रतुः ।

पारावताः सप्तषिता देवाः स्वारोचिषेऽन्तरे ॥ २ ॥

विपश्चित्तञ्च देवेन्द्र ऊर्जस्तश्चादयो द्विजाः ।

चैत्रकिम्पुरुषाः पुत्रास्तृतीयक्षीप्तमो मनुः ॥ ३ ॥

सुशान्तिरिन्द्रो देवाश्च सुधामाद्या वशिष्ठजाः ।

सप्तर्षयोऽजाद्याः पुत्राश्चतुर्थस्तामसो मनुः ॥ ४ ॥

स्वरूपाद्याः सुरगणाः शिखिरिन्द्रः सुरेश्वरः ।
 ज्योतिर्हार्मादयो विप्रा नव ख्यातिमुखाः सुताः ॥ ५ ॥
 रैवते वितथश्चेन्द्रो अभिताभास्तथा सुराः ।
 हिरण्यरोमाद्या मुनयो^(१) बलबन्धादयः सुताः ॥ ६ ॥
 मनोजवश्चाक्षुषेऽथ इन्द्रः स्वात्यादयः सुराः ।
 सुमेधाद्या महर्षयः पुरुप्रभृतयः सुताः ॥ ७ ॥
 विवस्वतः सुतो विप्रः आह्रदेवो मनुस्ततः ।
 आदित्यवसुरुद्राद्या देवा इन्द्रः पुरन्दरः ॥ ८ ॥
 वशिष्ठः काश्यपोऽथार्चिर्जमदग्निः सगीतमः ।
 विष्णामित्रभरद्वाजौ मुनयः सप्त साम्प्रतं ॥ ९ ॥
 इत्स्वाकुप्रमुखाः पुत्रा अंशेन हरिराभवत् ।
 स्वायम्भुवे मानसोऽभूद्जितस्तंदनन्तरे ॥ १० ॥
 सत्यो हरिर्देववरो वैकुण्ठो वामनः क्रमात् ।
 छायाजः सूर्यपुत्रस्तु भविता चाष्टमो मनुः ॥ ११ ॥
 पूर्वस्य च सवर्णोऽसौ सावर्णिर्भविताष्टमः ।
 सुतपाद्या देवगणा दीप्तिमदद्रौणिकादयः ॥ १२ ॥
 मुनयो बलिरिन्द्रश्च विरजप्रमुखाः सुताः ।
 नवमो दक्षसावर्णिः पाराद्याश्च तदा सुराः^(१) ॥ १३ ॥
 इन्द्रश्चैवाहृतस्तेषां सवनाद्या हिजोत्तमाः ।
 धृतकेत्वादयः पुत्रा ब्रह्मसावर्णिरित्यतः ॥ १४ ॥
 सुखादयो देवगणास्तेषां शान्तिः शतक्रतुः ।

हविष्याद्याश्च सुनयः सुक्षेत्राद्याश्च तत्सुताः ॥ १५ ॥
 धर्मसावर्णिकश्चाथ विहङ्गाद्यास्तदा सुराः ।
 गणेशेन्द्रो निश्वराद्या सुनयः पुत्रका मनोः ॥ १६ ॥
 सर्वत्रगाद्या रुद्राख्यः सावर्णिर्भविता मनुः ।
 ऋतधामा सुरेन्द्रश्च हरिताद्याश्च देवताः ॥ १७ ॥
 तपस्याद्याः समर्षयः सुता वै देववन्मुखाः ।
 मनुस्त्रयोदशो रौच्यः सूत्रामाणादयः सुराः ॥ १८ ॥
 इन्द्रो दिवस्पतिस्तेषां दानवादिष्विमर्दनः ।
 निर्मीहाद्याः समर्षयश्चित्तसेनादयः सुताः ॥ १९ ॥
 महश्चतुर्दशो भौत्यः शुचिरिन्द्रो भविष्यति ।
 चाक्षुषाद्याः सुरगणा अग्निबाह्वाद्यो द्विजाः ॥ २० ॥
 चतुर्दशस्य भौत्यस्य पुत्रा ऊरुमुखा मनोः ।
 प्रवर्त्तयन्ति वेदांश्च भुवि समर्षयो दिवः ॥ २१ ॥
 देवा यज्ञभुजस्ते तु भूः पुत्रैः परिपाल्यते ।
 ब्रह्मणो दिवसे ब्रह्मन्मनवस्तु चतुर्दश ॥ २२ ॥
 मन्वाद्याश्च हरिर्वेदं हापरान्ते विभेद सः ।
 आद्यो वेदश्चतुष्पादः शतसाहस्रसंश्रितः ॥ २३ ॥
 एकशसीद् यजुर्वेदस्तं चतुर्धा व्यकल्पयत् ।
 आध्वर्यवं यजुर्भिस्तु ऋग्भिर्हीनं तथा सुनिः ॥ २४ ॥
 औद्गात्रं सामभिश्चक्रे ब्रह्मत्वञ्चाप्यथर्वभिः ।
 प्रथमं व्यासशिष्यस्तु पैलो ऋग्वेदपारगः ॥ २५ ॥
 इन्द्रः प्रमतये प्रादाहास्तलाय च संहितां ।
 बौध्यादिभ्यो ददौ सोपि चतुर्धा निजसंहितां ॥ २६ ॥

यजुर्वेदतरोः शाखाः समविंशत्यहामतिः ।
 वैशम्पायननामासौ व्यासशिष्यश्चकार वै ॥ २७ ॥
 काण्वा वाजसनेयाद्या याज्ञवल्क्यादिभिः स्मृताः ।
 सामवेदतरोः शाखा व्यासशिष्यः सजैमिनिः ॥ २८ ॥
 सुमन्तुश्च सुकर्मा च एकैकां संहितां ततः ।
 गृह्णते च सुकर्माख्यः सहस्रं संहितां गुरुः ॥ २९ ॥
 सुमन्तुश्चाथर्वतरुं व्यासशिष्यो विभेद तं ।
 शिष्यानध्यापयामास पैप्ल्यादान् सहस्रशः ॥ ३० ॥
 पुराणसंहितां चक्रे स्मृतो व्यासप्रसादतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे मन्वन्तराणि नाम पञ्चाशदधिक-
 शतततोऽध्यायः ॥

अथैकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:~:—

वर्णतरधर्माः ।

अग्निरुवाच । मन्वादयो भुक्तिमुक्तिधर्मांश्चीर्त्वाप्नुवन्ति यान् ।
 प्रोचे परशुरामाय वरुणोक्तान्तु पुष्करः ॥ १ ॥
 पुष्कर उवाच । वर्णाश्रमेतराणान्ते धर्मान्वेष्यामि सर्वदान् ।
 मन्वादिभिर्निगदितान् वासुदेवादितुष्टिदान् ॥ २ ॥

अहिंसा सत्यवचनमद्या भूतेष्वनुग्रहः ।
 तीर्थानुसरणं दानं ब्रह्मचर्यममत्सरः ॥ ३ ॥
 देवहिजातिशुश्रूषा गुरुणाञ्च भृगूत्तम ।
 श्रवणं सर्वधर्माणां पितृणां पूजनं तथा ॥ ४ ॥
 भक्तिश्च नृपतौ नित्यं तथा सच्छास्त्रनेत्रता ।
 आनृशंस्यन्ति तच्च । च तथा चास्तिक्यमेव च ॥ ५ ॥
 वर्णाश्रमाणां सामान्यं धर्माधर्मं^(१) समीरितं ।
 यजनं याजनं दानं वेदाद्यध्यापनक्रिया ॥ ६ ॥
 प्रतिग्रहश्चाध्ययनं विप्रकर्माणि निर्दिशत् ।
 दानमध्ययनञ्चैव यजनञ्च यथाविधि ॥ ७ ॥
 क्षत्रियस्य सवैश्यस्य कर्मेदं परिकीर्तितं ।
 क्षत्रियस्य विशेषेण पालनं दुष्टनिग्रहः ॥ ८ ॥
 क्षत्रिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यस्य परिकीर्तितं ।
 शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा सर्वशिल्पानि वाप्यथ ॥ ९ ॥
 मौञ्जीबन्धनतो जम्ब विप्रादेष्ट द्वितीयकं ।
 आनुलोम्येन वर्णानां जातिर्भातिसमा स्मृता ॥ १० ॥
 चण्डालो ब्राह्मणीपुत्रः शूद्राश्च प्रतिलोमतः ।
 सूतस्तु क्षत्रियाज्जातो वैश्याद्वै देवलस्तथा ॥ ११ ॥
 पुक्कसः क्षत्रियापुत्रः शूद्रात् स्यात् प्रतिलोमजः ।
 मागधः स्यात्तथा वैश्याच्छूद्रादायोगवी भवेत् ॥ १२ ॥
 वैश्यायां प्रतिलोमेभ्यः प्रतिलोमाः सहस्रशः ।

विवाहः सदृशैस्तेषां नीतमेनाधमैस्तथा ॥ १३ ॥
 चण्डालकर्म निर्द्दिष्टं बध्नानां घातनं तथा ।
 स्त्रीजीवन्तु तद्रक्षाप्रोक्तं^(१) वैदेहकस्य च ॥ १४ ॥
 स्तानामश्वसारथ्यं पुक्कसानाञ्च व्याधता ।
 स्तुतिक्रिया मागधानां तथा चायोगवस्य च ॥ १५ ॥
 रङ्गावतरणं प्रोक्तं तथा शिल्पैश्च जीवनं ।
 वह्निर्ग्रामनिवासश्च मृतचेलस्य धारणं ॥ १६ ॥
 न संस्पृशेस्तथैवान्यैश्चण्डालस्य विधीयते ।
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा देहव्यागोऽत्र यः कृतः ॥ १७ ॥
 स्त्रीबालाद्युपपत्तौ वा वाद्यानां सिद्धिकारणं ।
 सङ्करे जातयो ज्ञेयाः पितृमृत्युश्च कर्मतः ॥ १८ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे वर्णाश्रमधर्मा नामैकपञ्चाश-
 दधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

गृहस्यवृत्तिः ।

पुष्कर उवाच । आजीवंस्तु यथोक्तेन ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा ।
 क्षत्रविट्शूद्रधर्मेण जीवेन्नैव तु शूद्रजात् ॥ १ ॥
 कृषिवाणिज्यगोरक्षं कुशीदञ्च द्विजयरेत् ।
 गोरसं गुडलवणलाक्षाभांसानि वर्जयेत् ॥ २ ॥

भूमिं भित्तीषधींश्चित्वा हत्वा कौटपिपीलिकान् ।

पुनन्ति खलु यज्ञेन कर्षका देवपूजनात् ॥ ३ ॥

हलमष्टगवं धर्म्यं षड्गवं जीवितार्थिनां ।

चतुर्गवं नृशंसानां द्विगवं धर्मघातिनाम् ॥ ४ ॥

ऋतामृताभ्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा ।

सत्यामृताभ्यामपिवा न स्वहृत्वा कदा च न ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे गृहस्थतत्त्वो नाम द्विपञ्चाशदधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मचर्याश्रमधर्मः ।

पुष्कर उवाच । धर्ममाश्रमिणां वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।

षोडशर्त्तुनिशास्त्रीणामाद्यास्तिस्त्रस्तु गर्हिताः ॥ १ ॥

ब्रजेद्युग्मासु पुत्रार्थी कर्माधानिकमिष्यते ।

गर्भस्य स्पष्टतज्ज्ञाने सवनं स्पन्दनात् पुरा । २ ॥

षष्ठेऽष्टमे वा सीमन्तं पुत्रीयं नामभं शुभं ।

अष्टिन्ननाषां कर्त्तव्यं जातकर्म विचक्षणैः ॥ ३ ॥

अशीचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते ।

शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य तु ॥ ४ ॥

गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ।

गर्भान्तं ब्रह्मणस्यान्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य च ॥ ५ ॥
 गुमदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ।
 बालं निवेदयेद्भर्त्रे तत्र पुत्रोऽयमित्युत ॥ ६ ॥
 यथाकुलस्तु चूडाकृतं ब्राह्मणस्योपनायनं ।
 गर्भाष्टमेऽष्टमे वाब्दे गर्भाटिकादये नृपे ॥ ७ ॥
 गर्भान्तं दादये वैश्ये षोडश्याद्वादितो न हि ।
 मुञ्चानां वल्कलानाम् कृमाश्चोष्णाः प्रकीर्तिताः ॥ ८ ॥
 मार्गवैशाखवास्तानि चर्माणि व्रतचार्दिणः ।
 पर्णपिण्डलविव्णानां क्रमादण्डाः प्रकीर्तिताः ॥ ९ ॥
 केशदेशमलनाटस्यतुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ।
 अवक्ताः सत्यचः सर्वे नाविप्रुष्टास्तु दण्डकाः ॥ १० ॥
 वासोपवीते कार्पासस्त्रीमोर्णानां यथाक्रमं ।
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितं ॥ ११ ॥
 प्रथमं तत्र भिक्षेत यत्र भिक्षा भ्रवं भवेत् ।
 स्त्रीशाममन्त्रतस्तानि विवाहस्तु समन्त्रकः ॥ १२ ॥
 उपनीय गुरुः शिष्यं सिद्धयेच्छ्रीचमादितः ।
 आचारमग्निकार्यं च सन्ध्योपासनमेव च ॥ १३ ॥
 आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 त्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥ १४ ॥
 सायं प्रातश्च जुहुयान् नामेभ्यं व्यस्तहस्तकं ।
 मधु मांसं जनैः सार्धं गीतं नृत्तञ्च वै ऋद्धिम्^(१) ॥ १५ ॥

१ नृत्तञ्च वर्षवेदिनि ४०, ४०, ४०, ४०, त्यादिः, नृत्तञ्च वै त्यजेदित्यन्तः
 ४०, ४०, ४० च । सायं प्रातश्च । पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

हिंसास्यरापवादं च अस्त्रीसं च विशेषतः ।

दण्डादि धारयेन्नष्टमस्य चिद्धान्यधारणं ॥ १६ ॥

वेदस्वीकरणं कृत्वा स्नायाद्दे दत्तदक्षिणः ।

नैष्ठिकी ब्रह्मचारी वा देहान्तं निवसेद्गुरो ॥ १७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे ब्रह्मचर्याश्रमो नाम त्रिपञ्चाशदधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

विवाहः ।

पुष्कर उवाच । विप्रसूतस्रो विन्देत् भार्यास्तिस्त्रस्तु भूमिपः ।

हे च वैश्यो यथाकामं भार्यैकामपि चान्यजः ॥ १ ॥

धर्मकार्याणि सर्वाणि न कार्याण्यसवर्णया ।

पाणिर्पादः सवर्णासु गृह्णीयात् क्षत्रिया शरं ॥ २ ॥

वैश्या प्रतोदमादद्याद्दृशां वै चान्यजा तथा ।

सक्तत् कन्या प्रदातव्या हरंस्तां चौरदण्डभाक् ॥ ३ ॥

अपत्यविक्रयासक्ते निष्कृतिर्न विधीयते ।

कन्यादानं शचीयागो^(१) विवाहोऽथ चतुर्थिका ॥ ४ ॥

विवाहमेतत् कथितं नामकर्म्मचतुष्टयं ।

नष्टे मृते प्रव्रजिते क्लोवे च पतिते पतौ ॥ ५ ॥

पञ्चस्वापत्न्यं नारीणां पतिरन्यो विधीयते ।

मृते तु देवरे देयात् तदभावे यथेच्छया ॥ ६ ॥

पूर्वाश्रितयमान्नेयं वायव्यं चात्तरात्रयं ।

रोहिणो चेति चरणे भगणः शस्यते सदा ॥ ७ ॥

नं कगोत्रान्तु वरयेन्नेकार्षेयाश्च भार्गव ।

पितृतः सममादूर्द्ध्वं मातृतः पञ्चमाक्षया ॥ ८ ॥

आह्वयं दानं बाह्याः स्यात् कुलशीलयुताय तु ।

पुरुषांस्तारनेत्तज्जा नित्यं कन्याप्रदानतः ॥ ९ ॥

तथा गोमिश्रनादानाद्विवाहस्वार्ष उच्यते ।

प्रार्थिता दीयते यस्य प्राजापत्यः स धर्मकृत् ॥ १० ॥

शुक्लेन चासुरी मन्दो गान्धर्वो वरणान्मथः ।

राक्षसो युद्धहरणात् पेशाचः कन्यकाच्छलात् ॥ ११ ॥

वैवाहिकेऽङ्गि(१) कुर्वीत कुम्भकारमृदा शची ।

जलागये तु तां पूज्य वाद्याद्यैः(५) स्त्रीं गृहवयेत् ॥ १२ ॥

प्रशुभे केशवे नैव विवाहः कार्य्य एव हि ।

पौषे चैत्रे कुजदिने रिक्ताविष्टितिथौ न च ॥ १३ ॥

न शुक्लजीवेऽस्तमिते न गण्डके यहाद्द्विते ।

अर्काङ्गिभौमयुक्ते भे व्यतीपातकृते न हि ॥ १४ ॥

सौम्यं पित्राश्च वायव्यं मावित्रं रोहिणो तथा ।

१ वैवाहिकेऽङ्गि इति घ०, ङ०, अ०, १ वाद्यैर्विहितं ग०, घ०, अ० च ।

उत्तरात्रितयं मूलं मैत्रं पोष्णं विवाहभं ॥ १५ ॥

मानुषाख्यस्तथा लग्नी मानुषाख्यांशकः शुभः ।

तृतीये च तथा षष्ठे दशमैकादशेऽष्टमे ॥ १६ ॥

अर्काकिंचन्द्रतनयाः प्रशस्ता न कुलोऽष्टमः ।

सप्तम्याष्टमवर्गेषु शेषाः शस्ता ग्रहोत्तमाः ॥ १७ ॥

तेषामपि तथा मध्यात् षष्ठः शुक्रो न शस्यते ।

वैवाहिके भे कर्त्तव्या तथैव च चतुर्थिका ॥ १८ ॥

न दातव्या ग्रहास्तत्र चतुराद्यास्तथैकमाः ।

पर्व्ववर्जं स्त्रियं गच्छेत् सत्या दत्ता सदा रतिः ॥ १९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे विवाहो नाम चतुःपञ्चाशदधिक-

शततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

आचारः ।

पुष्कर उवाच । ब्राह्मी मुहूर्त्ते चोत्थाय विष्णुादीन् दैवतान् स्मरेत् ।

उभे मूतपुरीषे तु दिवा कुर्यादुदङ्मुखः ॥ १ ॥

रात्रौ च दक्षिणे कुर्यादुभे सम्ये यथा दिवा ।

न मार्गादौ जले वीथ्यां सतृणार्थां सदा चरेत् ॥ २ ॥

शीघ्रं कृत्वा मृदाचम्य भक्षयेद्दन्तधावनं ।
 नित्यं नैमित्तिकं काम्यं क्रियाङ्गं मलकर्षणं ॥ ३ ॥
 क्रियास्नानं तथा घष्ठं षोढास्नानं प्रकीर्तितं ।
 अस्नातस्याफलं कर्ष्यं प्रातःस्नानं चरेन्नतः ॥ ४ ॥
 भूमिष्ठमुह्यतात् पुण्यं ततः प्रस्त्रवणादङ्गं ।
 ततोऽपि सारसं पुण्यं तस्मादादेशमुच्यते ॥ ५ ॥
 तोर्यतोयं ततः पुण्यं गाङ्गं पुण्यं तु सर्वतः ।
 संशोधितमलः पूज्यं निमग्नश्च जलाग्रये ॥ ६ ॥
 उपस्पृश्य ततः कुर्यादश्वसः परिमार्जनं ।
 हिरण्यवर्णास्तिसृभिः शक्नो देवीति चाप्यथ ॥ ७ ॥
 आपोहिष्ठेति तिसृभिरिदमापस्तथैव च ।
 ततो जलाग्रये मग्नः कुर्यादन्तर्जलं जपं ॥ ८ ॥
 तत्राचमर्षणं सूक्तं द्रुपदां वा तथा जपेत् ।
 युक्ते मन इत्येवं सूक्तं वाप्यथ पौरुषं ॥ ९ ॥
 गायत्रीं तु विशेषेण अचमर्षणसूक्तके ।
 देवता भाववृत्तस्तु ऋषिषेवाचमर्षणः ॥ १० ॥
 छन्द्यानुष्टुभं तस्य भाववृत्तो ऋषिः स्मृतः ।
 आपोऽभ्युमानः शार्ङ्गो तु देवतापितृतर्पणं^(१) ॥ ११ ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन ददेच्चैवीदकाञ्चलिं ।
 ततोऽग्निहवनं^(१) कुर्याद्दानं तद्वा^(१) तु शक्तितः ॥ १२ ॥

१ तत्राचमर्षणमित्यादि- देवतापितृतर्प- १ ततोऽग्निहवनमिति ऋ०, ऋ० च ।

चमित्यन्तः पाठः ऋ० पुरुषके जालि । २ द्रौपं दमेति ऋ० ।

ततः समभिगच्छेत योगक्षेमार्थमौषधं ।

आसनं शयनं यानं जायाऽपत्यङ्गमण्डलः ॥ १३ ॥

आत्मनः शुचिरेतानि परेषां न शुचिर्भवेत् ।

भाराक्रान्तस्य गुर्विण्याः पत्र्या देयो गुरुष्वपि ॥ १४ ॥

न पश्येच्चार्कमुद्यन्तमास्तं यास्तं न चाश्वसि ।

नेक्षेत्रन्मां स्त्रियं कूपं शूनास्थानमधौघिनं ॥ १५ ॥

कार्पासास्थि तथा भस्म नाक्रामेद् यच्च कुक्षितं ।

अन्तःपुरं वित्तगृहं परदीप्यं ब्रजेन्न हि^(१) ॥ १६ ॥

नाराहेदिषमान्नावन्न ह्यसं न च पर्वतं ।

अर्थायतनशस्त्रेषु तथैव स्यात् कुतूहली ॥ १७ ॥

लोष्टमर्ही तृणच्छेदी नखखादी विनश्यति ।

मुखादिवादनं नेष्टेद् विना दीपं न रात्रिगः^(१) ॥ १८ ॥

नाहारेण विशेष्टेऽन्नं न च वक्त्रं विरागयेत् ।

कथाभङ्गं न कुर्वीत न च वासोविपर्ययं ॥ १९ ॥

भद्रं भद्रमिति ब्रूयान्नानिष्टं कीर्त्तयेत् कचित् ।

पालाशमासनं वर्ज्यं देवादिच्छायया^(१) ब्रजेत् ॥ २० ॥

न मध्ये पूज्ययोर्यायात् नोच्छिष्टस्तारकादिदृक् ।

नद्यान्नान्यां नदीं ब्रूयान्न कण्डूयेद् द्विहस्तकं ॥ २१ ॥

असन्तर्प्यं पितृन् देवान्नदोषारञ्च न ब्रजेत् ।

मलादि प्रक्षिपेन्नाप्तं^(१) न नग्नः स्नानमाचरेत् ॥ २२ ॥

१ परभृतो भवेन्न हि इति श्रुः ।

१ देवादिच्छाययेति ख०, इ०, ग० च ।

१ कोष्टमर्हीत्यादि, नगापिन इत्यन्त

१ मलादि क्षेपयेन्नाप्त इति ख०, ड०

पाठः, ग० पल्लके नास्ति ।

च ।

ततः समभिगच्छेत् योगक्षेमार्थमौश्र्वरं ।
 स्रजन्नात्मनापनयेत् खरादिक-रजस्यजेत् ॥ २३ ॥
 ह्रीनाम्नावहमेत् गच्छेन्नादेशे निवसेच्च तैः ।
 वैद्यराजनदोहोने स्नेच्छेत्स्त्रीबहुनायके ॥ २४ ॥
 रजस्वलादिपतितैर्न भाषेत् केशवं स्मरेत् ।
 नासंवृतमुखः कुर्याद्वासं^(१) जृम्भां तथा क्षतं ॥ २५ ॥
 प्रभोरप्यवमानं स्वङ्गीपयेद्दधनं बधः ।
 इन्द्रियाणां नानकूली वेगरोधं न कारयेत् ॥ २६ ॥
 नोपेक्षितव्यो व्याधः स्याद्विपुरत्योऽपि^(२) भार्गव ।
 रथ्यातिगः सदाचामेत्^(३) विभृशाम्निवारिणी ॥ २७ ॥
 न हुङ्कुर्थाच्छिवं पूज्यं पादं पादेन नाक्रमेत् ।
 प्रत्यक्षं वा परोक्षं वा कस्य चिन्नाप्रियं वदेत् ॥ २८ ॥
 वेदशास्त्रनरेन्द्रर्षिदेवनिन्दां विवर्जयेत् ।
 स्त्रीणामीर्षा^(४) न कर्त्तव्या विश्वासस्तासु वर्जयेत् ॥ २९ ॥
 धर्मश्रुतिं देवव्रतिं^(५) कुर्याद्दर्मादि नित्यशः^(६) ।
 सोमस्य पूजां जन्मर्चे विप्रदेवादिपूजनं ॥ ३० ॥

१ कुर्याद्वासमिति ख०, ड० च ।

२ अपि । वेदव्रतमिति ख०, ड०

३ रिपुर्वतोपि इति ख० ।

च ।

४ समाचामेदिति ख० ।

५ भद्रं भद्रमिति ब्रूयादित्यादिः, कुर्या-

६ स्त्रीणामीर्षेति ख० ।

दर्मादि नित्यश इत्यन्तः पाठः ख०

५ देवव्रतमिति ग०, ब०, ड०, ज०,

पुस्तके नास्ति ।

पठोचतुर्दश्यष्टस्यामभ्यङ्गं वर्जयेत्तथा ।

दूराद्गृहान् मूत्रविष्टे नोत्तमैर्वैरमाचरेत् ॥ ३१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे आचाराध्यायी नाम पञ्चपञ्चा-

शदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

द्रव्यशुद्धिः ।

पुष्कर उवाच । द्रव्यशुद्धिं प्रवक्ष्यामि पुनःपाकेन नृगमयं ।

शुद्धेन मूत्रपुरीषाद्यैः स्पृष्टन्ताम्नं सुवर्णकं ॥ १ ॥

आवर्त्तितश्चान्यथा तु वारिणास्त्रेण ताम्रकं ।

क्षारेण कांस्यलोहानां मुक्ताटेः क्षालनेन तु ॥ २ ॥

अजानां^(१) चैव भाण्डानां सर्वस्याश्ममयस्य च ।

शाकरज्जुमूलफलवैदलानां तथैव च ॥ ३ ॥

भार्जनाद्यन्नपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।

लण्णास्त्रेणा सस्त्रेहानां शुद्धिः सम्भार्जनाद्गृहे ॥ ४ ॥

शोधनाभ्युच्चणहस्त्रे^(१) मृत्तिकाद्विविशोधनं ।
 बहुवस्त्रे प्रोक्षणाच्च दारवाणाञ्च तक्षणात् ॥ ५ ॥
 प्रोक्षणात् संहतानाम्बु द्रवाणाञ्च तथोत्प्लवात् ।
 शयनासनयानानां शूर्पस्य शकटस्य च ॥ ६ ॥
 शुद्धिः सम्प्रोक्षणाज् ज्ञेया पलालेभ्यनयोस्तथा ।
 सिद्धार्थकानाङ्गुलकेन मृद्गदन्तमयस्य च ॥ ७ ॥
 गोबालैः पलपात्राणामस्थानं स्याच्छुद्धवस्तथा ।
 निर्यासानां गुडानाञ्च लवणानां च शोधणात् ॥ ८ ॥
 कुशशकुसुमानाञ्च ऊर्णाकार्पासयोस्तथा ।
 शुद्धमदीगतं तोयं पुण्यस्तद्वत् प्रसारितं ॥ ९ ॥
 मुखवर्जञ्च गोः शुद्धा शुद्धमध्वाजयोर्मुखं ।
 नारीणाञ्चैव वत्सानां शकुनीनां शुनो मुखं ॥ १० ॥
 मुखैः प्रस्रवणे हस्ते मृगयायां सदा शुचि ।
 भुक्त्वा क्षुत्त्वा तथा सुपत्वा पीत्वा चाश्वो विगाह्य च ॥ ११ ॥
 रथ्यामाक्रम्य चाचामेहासो विपरिधाय च ।
 मार्जारयङ्कमाच्छुद्धयतुर्थेऽङ्गि रजस्वला ॥ १२ ॥
 स्नाता स्त्री पञ्चमे योग्या देवे पित्रे च कर्मणि ।
 पञ्चापाने दशैकस्त्रिभूयोः सप्त मृत्तिकाः ॥ १३ ॥
 एकां लिङ्गे मृदं दद्यात् करयोस्त्रिद्विमृत्तिकाः ।
 ब्रह्मचारिवनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणं ॥ १४ ॥
 श्रीफलेरंशुपट्टानां क्षौमाणाङ्गोरसर्वपैः ।

१ शोधनाभ्युच्चणहस्त्रे इति श०, उ० च ।

शुद्धिः पर्युष्य तोयेन शृगलोर्णां प्रकीर्तिता ॥ १५ ॥
 पुष्पाणाञ्च फलानाञ्च प्रोक्षणाज्जलतोऽखिलं ।

इत्याग्नेये महापुराणे द्रव्यशुद्धिर्नाम षट्पञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

शावाशौचादिः ।

शुष्कर उवाच । प्रेतशुद्धिं प्रवक्ष्यामि सूतिकाशुद्धिमेव च ।
 दशाहं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते ॥ १ ॥
 जनने च तथा शुद्धिर्ब्राह्मणानां भृगूत्तम ।
 द्वादशाहेन राजन्यः पञ्चाहैश्वर्योऽथ मासतः ॥ २ ॥
 शूद्रोऽनुलोमतो दासे स्वामितुष्यन्वशौचकं ।
 षट्भिस्त्रिभिरथैकेन च चविट्शूद्रयोनिषु ॥ ३ ॥
 ब्राह्मणः शुद्धिमाप्नोति चतुर्यस्तु तथैव च ।
 विट्शूद्रयोनिः शुद्धिः स्यात् क्रमात् परश्वरामक ॥ ४ ॥
 वज्रापेक्ष विरापेक्ष षड्भिः शूद्रे तथा विशः ।

आदन्तजननात् सद्य आचूडाभैषिकी श्रुतिः^(१) ॥ ५ ॥
 त्रिरात्रमात्रतादेशाद्दशरात्रमतः परं ।
 जननैवार्षिके शूद्रे पञ्चाहाच्छुद्धिरिष्यते ॥ ६ ॥
 द्वादशाहेन शुद्धिः स्यादतीते वक्त्रद्वये ।
 गतैः संवत्सरैः षड्भिः शुद्धिर्मासेन कौर्त्तिता ॥ ७ ॥
 स्त्रीषामक्षतचूडानां विशुद्धिर्भैषिकी कृता ।
 तथा च क्षतचूडानां त्र्यष्टाच्छुद्धानि बान्धवाः ॥ ८ ॥
 विवाहितासु नाग्रीचं पितृपक्षे विधीयते ।
 पितुर्गृहे प्रसूतानां विशुद्धिर्भैषिकी कृता ॥ ९ ॥
 सूतिका दशरात्रेण शुद्धिमाप्नोति नान्यथा ।
 विवाहिता हि चेत् कन्या म्रियते पित्र्येष्टमग्नि ॥ १० ॥
 तस्यास्त्रिरात्राच्छुद्धानि बान्धवा नात्र संशयः ।
 समानं लब्धग्रीचन्तु प्रथमेन समपयेत् ॥ ११ ॥
 असमानं द्वितीयेन धर्मराजवक्त्रे यथा ।
 देशान्तरस्यः श्रुत्वा तु कुल्यानां मरणोद्भवौ ॥ १२ ॥
 यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ।
 अतीते दशरात्रे तु त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥ १३ ॥
 तथा संवत्सरेऽतीते स्नात एव विशुद्ध्यति ।
 मातामहे तथाऽतीते आचार्ये च तथा मृते ॥ १४ ॥
 रात्रिभिर्भासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विशेषधनं ।
 सपिण्डे ब्राह्मणे वर्षाः सर्व एवाविशेषतः ॥ १५ ॥

दशरात्रेण शुद्धान्ति द्वादशाह्नेन भूमिपः ।
 वैश्याः पञ्चदशाह्नेन शूद्रा मासेन भार्गव ॥ १६ ॥
 उच्छिष्टसन्निधावेकं तथा पिण्डं निवेदयेत् ।
 कौत्तयेच्च तथा तस्य नामगोत्रे समाहितः ॥ १७ ॥
 भुक्तवत्सु द्विजेन्द्रेषु पूजितेषु धनेन च^(१) ।
 विष्टष्टाक्षततोयेषु गोत्रनामानुकीर्त्तनैः ॥ १८ ॥
 चतुरङ्गलविस्तारं तत्खातम्नावदन्तरं ।
 वितस्तिदीर्घं कर्त्तव्यं विकर्षूणां तथा त्रयं ॥ १९ ॥
 विकर्षूणां समीपे च ज्वालयेज् ज्वलनत्रयं ।
 सोमाय वज्रये राम यमाय च समासतः ॥ २० ॥
 जुहुयादाहुतीः सम्यक् सर्वत्रैव चतुस्त्रयः ।
 पिण्डनिर्व्वपणं कुर्यात् प्राग्वदेव पृथक् पृथक् ॥ २१ ॥
 अग्नेन दध्ना मधुना तथा मांसेन पूरयेत् ।
 मध्ये चेदधिमासः स्यात् कुर्यादभ्यधिकन्तु तत् ॥ २२ ॥
 अथवा द्वादशाह्नेन सर्वमेतत् समापयेत् ।
 संवत्सरस्य मध्ये च यदि स्यादधिमासकः ॥ २३ ॥
 तदा द्वादशके याज्ञे कार्यं तदधिकं भवेत् ।
 संवत्सरे समाप्ते तु याज्ञं याज्ञवदाचरेत् ॥ २४ ॥
 प्रेताय तत ऊर्ध्वं च तस्यैव पुरुषत्रये ।
 पिण्डान् विनिर्व्वपेत्तद्वत्तुरस्तु समाहितः ॥ २५ ॥
 सम्यक् दत्वा पृथिवी समाना इति चाप्यथ ।

योजयेत् प्रेतपिण्डं तु पिण्डेष्वन्येषु भार्गव ॥ २६ ॥
 प्रेतपात्रं च पात्रेषु तथैव विनियोजयेत् ।
 पृथक् पृथक् प्रकर्त्तव्यं कर्मैतत् कर्मपात्रके ॥ २७ ॥
 मन्त्रवर्जमिदं कर्म शूद्रस्य तु विधीयते ।
 सपिण्डीकरणं स्त्रीणां कार्यमेवं तदा भवेत्^(१) ॥ २८ ॥
 आहं कुर्याच्च प्रत्यहं प्रेतं कुम्भाक्षमन्दकं ।
 गङ्गायाः सिकता धारा यथा वर्षति वासवे ॥ २९ ॥
 शक्या गणयितुं लोके नत्वतीताः पितामहाः ।
 काले सततगे स्वैर्यं नास्ति तस्मात् क्रियां चरेत् ॥ ३० ॥
 देवत्वे यातनास्थाने प्रेतः आहं कृतं लभेत् ।
 नोपकुर्यान्नरः शोचन् प्रेतस्याम्बन एव वा ॥ ३१ ॥
 भृश्वग्निपाशकाभोभिर्भृतानामाम्बनातिनां ।
 पतितानां च नाशोचं विद्युच्छस्त्रहताश्च ये ॥ ३२ ॥
 यतिव्रतिब्रह्मचारिनृपकारकदीक्षिताः ।
 राजान्नाकारिणो^(२) ये च स्त्रियाहै प्रेतगाम्यपि ॥ ३३ ॥
 मैथुने कटधूमे च सद्यः स्नानं विधीयते ।
 हिजं न निर्हरेत्^(३) प्रेतं शूद्रेण तु कथञ्चन ॥ ३४ ॥
 न च शूद्रं हिजेनापि तयोर्दोषो हि जायते^(४) ।
 अनाद्यविप्रप्रेतस्य वहनात् स्वर्गलोकभाक् ॥ ३५ ॥

१ कार्यमेवं तदा भवेदिति छ०, क०, ख० ३ न निर्हरेदिति छ० ।

च । कार्यमेतत्तदा भवेदिति झ० । ४ तयोर्दोषोऽभिजायते इति ट० ।

१ राजान्नाकारका इति ट० ।

सङ्ग्रामे जयमाप्नोति प्रेतेऽनाथे च काष्ठदः ।
 सङ्कल्प्य बान्धवं प्रेतमपसव्येन तां चितिं ॥ ३६ ॥
 परिक्रम्य ततः स्नानं कुर्युः सर्व्वे सवाससः ।
 प्रेताय च तथा दद्यात्स्त्रीस्त्रीचैवोदकाञ्जलीन् ॥ ३७ ॥
 हार्थश्मनि पदं दत्त्वा प्रविशेयुस्तथा गृहं ।
 अक्षतान्निक्षिपेद्ब्रह्मो निम्बपत्रं विदश्य च ॥ ३८ ॥
 पृथक् शयीरन् भूमौ च क्रीतलव्वाशनो भवेत् ।
 एकः पिण्डी दशाङ्गे तु श्मश्रुकर्मकरः शुचिः ॥ ३९ ॥
 सिद्धार्थकैस्त्रिलैर्विद्वान् मज्जेहासोपरं दधत्^(१) ।
 अजातदन्ते तनये शिशौ गर्भस्त्रुते तथा ॥ ४० ॥
 कार्थ्यौ नैवामिसंस्कारो नैव चास्योदकक्रिया ।
 चतुर्थे च दिनेकार्थ्यस्तथास्यां चैव सञ्चयः ॥ ४१ ॥
 अस्थिसञ्चयनादूर्ध्वमङ्गस्थर्षो विधीयते ।

इत्याग्नेये महापुराणे श्रावाशोचं नाम सप्तपञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—

स्त्रावाद्यशोचं ।

पुष्कर उवाच । स्त्रावाशोचं प्रवक्ष्यामि मन्वादिमुनिसम्मतं ।

१ सिद्धार्थकैस्त्रिलैर्विद्वान् अजातदन्ते तनये शिशौ गर्भस्त्रुते तथा ॥ ४० ॥
 दधति च०, ४०, अ० च । सिद्धा- दधति ग०, उ० च ।

रात्रिभिर्भासतुष्याभिर्गर्भस्त्रावे चरहेष वा ॥ १ ॥
 चातुर्भासिकपातान्ते दद्याद्दं पञ्चमासतः ।
 राजस्ये च चतुरात्रं वैश्वे पञ्चाहमेव च ॥ २ ॥
 अष्टाहेन तु शूद्रस्य द्वादशाह्वादतः परं ।
 स्त्रोणां विद्युद्विरदिता^(१) स्नानमात्रेण वै पितुः ॥ ३ ॥
 न स्नानं हि सपिण्डे स्वाप्तिरात्रं सप्तमाष्टयोः ।
 सद्यः शौचं सपिण्डानामादन्तजननात्तथा ॥ ४ ॥
 चाक्षूहादेकरात्रं स्यादात्रताश्च त्रिरात्रकं ।
 दशरात्रं भवेदस्नात्मातापित्रोस्त्रिरात्रकं ॥ ५ ॥
 अजातदन्ते तु मृते कृतचक्षुर्भक्ते तथा ।
 प्रेते न्यूनं त्रिभिर्वर्षैर्मृते शुद्धिस्तु नैशिकी ॥ ६ ॥
 द्वादशे च चित्रये शुद्धिस्त्रिभिर्वर्षे मृते तथा ।
 शुद्धिः शूद्रे पञ्चभिः स्यात् प्राग्विवाहाद् द्विषट्त्वहः^(२) ॥ ७ ॥
 यत्र त्रिरात्रं विप्राणामशौचं सम्प्रदृश्यते ।
 तत्र शूद्रे द्वादशाहः पञ्चव च च वैश्वयोः ॥ ८ ॥
 द्वादशे नैवाग्निसंस्कारो मृते तस्मिन्नेदं भुवि ।
 न चोदकक्रिया तस्य नाग्निं चापि कृते सति ॥ ९ ॥
 जातदन्तस्य वा कार्थ्या स्यादुपनयनादयः ।
 एकाह्वाच्छुद्ध्यते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ॥ १० ॥
 हीने हीनतरे चैव ब्राह्मणतुरहस्तथा ।
 पञ्चाहेनाग्निहीनस्तु दद्याद्वाद्वाद्वाद्यन्तवः ॥ ११ ॥

क्षत्रियो नवसप्ताहाच्छुद्धोऽहिप्रो गुणैर्युतः ।
 दशाहात् सगुणो वैश्यो विंशाहाच्छूद्र एव च ॥ १२ ॥
 दशाहाच्छुद्धाते विप्रो द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुद्धाति ॥ १३ ॥
 गुणोत्कर्षे दशाहाप्तौ त्र्यहमेकाहकं च ॥
 एकाहाप्तौ सद्यः शौचं सर्वत्रैवं समूहयेत् ॥ १४ ॥
 दासान्तेवासिभृतकाः शिष्याश्चैकत्र वासिनः ।
 स्वामितुल्यमशौचं स्यान्मृते पृथक् पृथग्भवेत् ॥ १५ ॥
 मरणादेव कर्त्तव्यं संयोगो यस्य नाग्निभिः ।
 दाहादूर्ध्वमशौचं स्याद्यस्य वैतानिको विधिः ॥ १६ ॥
 सर्वेषामेव वर्णानान्त्रिभागात् स्पर्शनम्भवेत् ।
 त्रिचतुःपञ्चदशभिः स्पर्शवर्णाः क्रमेण तु ॥ १७ ॥
 चतुर्थे पञ्चमे चैव सप्तमे नवमे तथा ।
 अस्थिसञ्चयनं कार्यं वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १८ ॥
 अहस्त्वदत्तकान्यासु प्रदत्तासु त्राहं भवेत् ।
 पक्षिणी संस्कृतास्त्रेव स्वस्त्रादिषु विधीयते ॥ १९ ॥
 पिष्टगोत्रं कुमारीणां व्यूढानां भर्तृगोत्रता ।
 जलप्रदानं पित्ने च उद्वाहे चोभयत्र तु ॥ २० ॥
 दशाहोपरि पित्रोश्च दुहितुर्मरणे त्राहं ।
 सद्यः शौचं सपिण्डानां पूर्वं चूडाकृतेर्द्विज ॥ २१ ॥
 एकाहतौ द्वाविवाहादूर्ध्वं हस्तोदकात् त्राहं ।
 पक्षिणी भ्रातृपुत्रस्य सपिण्डानां च सद्यतः ॥ २२ ॥
 दशाहाच्छुद्धाते विप्रो जम्बहानौ स्वयोनिषु ।

षड्विंशतिभिरहैकेन क्षत्रविट्शूद्रयोनिषु ॥ २३ ॥
 एतज्ज्ञेयं सपिण्डानां वक्ष्ये चानौरसादिषु ।
 अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्वन्यगतास्तु च ॥ २४ ॥
 परपूर्वास्तु च स्त्रीषु त्रिरात्राच्छृङ्गिरिच्यते ।
 वृथासङ्गरजातानां प्रव्रज्यास्तु च तिष्ठतां ॥ २५ ॥
 आत्मनस्त्यागिनाञ्चैव निवर्त्ततोदकक्रिया ।
 मात्रैकया हिपितरो भ्रातरावन्यगामिनौ ॥ २६ ॥
 एकाहः सूतके तत्र सूतके तु द्वाहो भवेत्^(१) ।
 सपिण्डामासशौचं हि समानोदकतां वदे ॥ २७ ॥
 बाले देशान्तरस्थे च पृथक्पिण्डे च संस्थिते ।
 सवासा जलमाप्लव्य सद्य एव विशुद्ध्यति ॥ २८ ॥
 दशाह्नेन सपिण्डास्तु शुद्ध्यन्ति प्रेतसूतके ।
 त्रिरात्रेण सकुल्यास्तु, खानात्^(१) शुद्ध्यन्ति गोत्रिणः ॥ २९ ॥
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 समानोदकभावस्तु, निवर्त्तताच्चतुर्द्दशात् ॥ ३० ॥
 जन्मनाममृते वैतत् तत्परं गोत्रमुच्यते ।
 विगतस्तु विदेशस्थं मृगयाद्यो ह्यनिर्द्दशं ॥ ३१ ॥
 यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ।
 अतिक्रान्ते दशाह्ने तु त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥ ३२ ॥
 संवत्सरे व्यतीते तु स्पृष्ट्वैवापी विशुद्ध्यति ।

१ सूतके तु द्वाहो भवेदिति घ०, ङ०, झ० च । २ खाना इति घ०, न०, ङ०,
 झ०, ञ०, ज० च ।

मातुले पक्षिणौ रात्रिः शिथल्विग्वान्धवेषु च ॥ ३३ ॥

मृते जामातरि प्रेते दौहित्रे भगिनीसुते^(१) ।

श्यालके तत्सुते चैव स्नानमात्रं विधीयते ॥ ३४ ॥

मातामह्यां तथाचार्य्ये मृते मातामहे चाहं ।

दुर्भिक्षे राष्ट्रसम्पाते आगतायां तथापदि ॥ ३५ ॥

उपसर्गमृतानाञ्च दाहे ब्रह्मविदान्तथा ।

सन्निवृत्ति^(२) ब्रह्मचारिसङ्ग्रामे देशविप्रवे ॥ ३६ ॥

दाने यज्ञे विवाहे च सखः शौचं विधीयते ।

विप्रगोनृपहन्तृशामनुक्तं चात्मघातिनां ॥ ३७ ॥

असाध्यव्याधियुक्तस्य स्वाध्याये चाक्षमस्य च ।

प्रायश्चित्तमनुज्ञातमग्नितोयप्रवेशनं ॥ ३८ ॥

अपमानाक्षया^(३) क्रोधात् स्नेहात्परिभवाद्भयात् ।

उद्वध्य म्रियते नारी पुरुषो वा कथञ्चन ॥ ३९ ॥

आत्मघाती चैकलक्षं वसेत् नरके शुचौ ।

वृद्धः श्रौतस्मृतेर्लुप्तः परित्यजति यस्वसूनु ॥ ४० ॥

त्रिरात्रं तत्र चाशौचं द्वितीये चास्थिसञ्चयं ।

तृतीये तूदकं कार्य्यं चतुर्थे आहमाचरेत् ॥ ४१ ॥

विद्युदग्निहृतानाञ्च त्राहं शुचिः सपिण्डके^(४) ।

पाषण्डाश्रिता भर्तृघ्नो नाशौचोदकगाः स्त्रियः ॥ ४२ ॥

पितृमात्रादिपाते तु भार्द्रवासा क्षुपोषितः ।

१ प्रेते, भगिनीसुते इत्यपि इति ड० । ड०, इ०, ज० च ।

२ सन्निवृत्तौ इति ज० ।

३ विद्युदादिहृतानाञ्च पाषण्डाश्रितविधीयते

४ अपमानाक्षयेति ड०, न०, य०,

इति ड० ।

अतीतेन्द्रे प्रकुर्वीत प्रेतकार्यं यथाविधि ॥ ४३ ॥

यः कश्चित्पुं हरेत् प्रेतमसपिण्डं कथञ्चन ।

स्नात्वा सचेलः स्रष्ट्वग्निं हृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥ ४४ ॥

यद्यवमन्ति तेषाम्नु दयाहेनैव शुद्धयति ।

अनदन्नममल्लेख न वै तस्मिन् गृहे वसेत् ॥ ४५ ॥

अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति द्विजातयः ।

पदे पदे यज्ञफलं शुचिः स्यात् स्नानमात्रतः ॥ ४६ ॥

प्रेतभूतं द्विजः शूद्रमनुगच्छंस्त्राहाच्छुचिः ।

मृतस्य बान्धवैः सार्धं कृत्वा च परिदेवनं ॥ ४७ ॥

वर्जयेत्तदहोरात्रं दानश्राद्धादि कामतः^(१) ।

शूद्रायाः प्रसवो गेहे शूद्रस्य मरणं तच्चा ॥ ४८ ॥

भाण्डानि तु परित्यज्य चाहाहूलेपतः शुचिः ।

न विप्रं स्नेषु तिष्ठन्नु मृतं शूद्रेण नाययेत् ॥ ४९ ॥

नयेत् प्रेतं स्नापितञ्च पूजितं कुसुमैर्हृहेत् ।

नग्मदेहं दहेन् नैव किञ्चिदेहं परित्यजेत् ॥ ५० ॥

गोचस्तु गृहीत्वा तु चितां चारोपयेत्तदा ।

आहिताग्निर्यथान्यायं दग्धव्यस्त्रिभिरग्निभिः ॥ ५१ ॥

अनाहिताग्निरेकेन लौकिकेनापरस्तथा ।

अस्मात् त्वमभिजातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः ॥ ५२ ॥

असौ स्वर्गाय लोकाय सुखान्निं प्रददेक्षुतः ।

सकृत्प्रसिञ्चन्त्युदकं नामगोत्रेण बान्धवाः ॥ ५३ ॥

एवं मातामहाचार्यप्रेतानाञ्चोदकक्रिया ।

काम्योदकं सखिप्रेतस्वस्तीयश्चशरत्विजां ॥ ५४ ॥

अपो नः शीघ्रचदयं दशाहञ्च सुतोऽर्पयेत् ।

ब्राह्मणे दशपिण्डाः स्युः क्षत्रिये द्वादश स्मृताः ॥ ५५ ॥

वैश्ये पञ्चदश प्रोक्ताः शूद्रे त्रिंशत् प्रकीर्त्तिता ।

पुत्रो वा पुत्रिकान्यो वा पिण्डं दद्याच्च पुत्रवत् ॥ ५६ ॥

विद्वश्च निम्बपत्राणि नियतो हारि वेश्मनः ।

आचम्य चान्निसुदकं गोमयं गौरसर्षपान् ॥ ५७ ॥

प्रविशेयुः समालभ्य कृत्वाश्मनि पदं शनैः ।

अक्षारलवणान्नाः स्युर्निर्मीसा भूमिशायिनः ॥ ५८ ॥

क्रीतलव्धाशनाः स्नाता आदिकर्त्ता दशाहकृत् ।

अभावे ब्रह्मचारी तु कुर्यात्पिण्डोदकादिकं ॥ ५९ ॥

यथेदं शावमाशीचं सपिण्डेषु विधीयते ।

जननेप्येवमेवं स्यान्निपुणां शुद्धिमिच्छतां ॥ ६० ॥

सर्वेषां शावमाशीचं मातापित्रोश्च सूतकं ।

सूतक्रां मातुरेव स्यादुपसृश्य पिता शुचिः ॥ ६१ ॥

पुत्रजन्मदिने आहं कर्त्तव्यमिति निश्चितं ।

तदहस्तत्प्रदानार्थं गोहिरण्यादिवाससां ॥ ६२ ॥

मरणं मरणेनैव सूतकं सूतकेन तु ।

उभयोरपि यत् पूर्वं तेनाशीचेन शुद्ध्यति ॥ ६३ ॥

सूतके सूतकं चेत्स्यान् सूतके त्वय सूतकं ।

तत्राधिकृत्य सूतकं शीघ्रं कुर्यान्न सूतकं ॥ ६४ ॥

समानं लघुशीघ्रान्तु प्रथमेन समापयेत् ।

असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचो यथा ॥ ६५ ॥
 शावाप्तः शाव आयाते^(१) पूर्वाशीचेन शुद्धाति ।
 गुरुणा लघु बाध्यते लघुना नैव तद्गुरु ॥ ६६ ॥
 मृतके सृतके वापि रात्रिमध्येऽन्यदापतेत् ।
 तच्छेषेणैव शृङ्गारन् रात्रिशेषे द्वाहाधिकात् ॥ ६७ ॥
 प्रभाते यद्यशौचं स्याच्छृङ्गेरंश्च त्रिभिर्दिनैः ।
 उभयत्र दशाहानि कुलस्यान्नं न भुज्यते ॥ ६८ ॥
 दानादि विनिवर्त्तते भोजने कृत्यमाचरेत् ।
 अज्जाते पातकं नाद्ये भोक्तुरेकमहोऽन्यथा^(२) ॥ ६९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे स्त्रावाद्यशौचं नाम अष्टपञ्चाशद-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकोनपष्टपधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

असंस्कृतादिशौचं ।

पुष्कर उवाच । संस्कृतस्यासंस्कृतस्य स्वर्गो मोक्षो हरिश्चरितः ।

अस्याङ्गङ्गाभसि क्षेपात् प्रेतस्याभ्युदयो भवेत् ॥ १ ॥

१ आयात इति ख०, इ० च ।

रेवमहोऽन्यथेत्यन्तः पाठः घ०, ङ०, च०,

२ अज्जातेत्येवमेवं स्त्रादित्यादिः, भोक्तु- पुष्ककथनेषु नास्ति ।

गङ्गातोये नरस्यास्थि यावत्तावद्दिवि स्थितिः ।

आत्मनस्थागिनां नास्ति पतितानां तथा क्रिया ॥ २ ॥

तेषामपि तथा गाङ्गे तोयेऽस्थां पतनं हितं ।

तेषां दत्तं जलं चान्नं गगने तत् प्रलीयते ॥ ३ ॥

अनुग्रहेण महता प्रेतस्य पतितस्य च ।

नारायणबलिः कार्यस्तेनानुग्रहमश्नुते ॥ ४ ॥

अक्षयः पुण्डरीकाक्षस्तत्र दत्तं न नश्यति ।

पतनाच्चायते यस्मात् तस्मात् पात्रं जनार्दनः ॥ ५ ॥

पततां भुक्तिमुक्त्यादिप्रद एको हरिर्ध्रुवः ।

दृष्ट्वा लोकान् म्रियमाणान् सहायं धर्ममाचरेत् ॥ ६ ॥

मृतोऽपि बाण्डवः शक्तो नानुगन्तुं नरं मृतं ।

जायावर्जं हि सर्वस्य याम्यः पन्था विभिद्यते^(१) ॥ ७ ॥

धर्म एको^(१) ब्रजत्येनं यत्र कचन गामिनं ।

श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्ने चापराह्निकं ॥ ८ ॥

न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वास्य न वा कृतं ।

क्षेचापण्यगृहासक्तमन्यत्रगतमानसः ॥ ९ ॥

वृक्षीवीरणमासाद्य मृत्युरादाय गच्छति ।

न कालस्य प्रियः कश्चिद् द्वेष्यस्यास्य न विद्यते ॥ १० ॥

आयुष्ये कर्मणि क्षीणे प्रसङ्गं हरते जनं ।

नाप्राप्तकालो म्रियते बिहः शरशतैरपि ॥ ११ ॥

कुशाग्रेणापि संस्पृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ।

श्रीषधानि^(१) न मन्त्राद्यास्त्रायन्ते मृत्युनान्वितं ॥ १२ ॥

वक्षवत् प्राक्तनं कर्म कर्त्तारं विन्दति ध्रुवं ।

अव्यक्तादि व्यक्तमध्यमव्यक्तनिधनं जगत् ॥ १३ ॥

कौमारादि यथा देहे तथा देहान्तरागमः ।

नवमन्यदाथा वस्त्रं गृह्णात्यिव शरीरकं ॥ १४ ॥

देही नित्यमवध्योऽयं यतः शोकं ततस्त्यजेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे शौचं नामैकोनषष्ट्यधिकशत-

तमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

वानप्रस्थाश्रमः ।

पुष्कर उवाच । वानप्रस्थयतीनाञ्च^(१) धर्मं वक्ष्येऽधुना शृणु ।

जटित्वमग्निहोत्रित्वं भूशय्याजिनधारणं ॥ १ ॥

वने वासः पयोमूलनीवारफलहस्तिता ।

प्रतिग्रहनिवृत्तिश्च विज्ञानं ब्रह्मचारिता ॥ २ ॥

देवातिथीनां पूजा च धर्मोऽयं वनवासिनः ।

गृही ह्यपत्यापत्यञ्च दृष्टारण्य^(१) समाश्रयेत् ॥ ३ ॥

तृतीयमायुषो भागमेकाकी वा सभार्यकः ।

यौष्मे पञ्चतपा नित्यं वर्षास्त्रिभ्रावकाशिकः ॥ ४ ॥

आर्द्रवासाश्च हेमन्ते तपस्योग्रश्चरेहली^(२) ।

अपरावृत्तिमास्थाय व्रजेद्दिग्भ्रमजिह्मगः^(३) ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे वानप्रस्थाश्रमो नाम षष्ठ्यधिक-

शततमोऽध्यायः ॥

अथैकषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—१०२—

यतिधर्मः ।

पुष्कर उवाच । यतिधर्मं प्रवक्ष्यामि ज्ञानमोक्षादिदर्शकं ।

चतुर्थमायुषो भागं प्राप्य सङ्गात् परिव्रजेत्^(४) ॥ १ ॥

यदङ्गि विरजेत्क्षीरस्तदङ्गि^(५) च परिव्रजेत् ।

प्राजापत्यां निरूप्येष्टिं सर्वदेवसदक्षिणां ॥ २ ॥

आत्मन्यग्नीन् समारोप्य प्रव्रजेद्वाङ्मनो गृह्णात् ।

१ दृष्टारण्यमिति ७० ।

४ सङ्गान् परित्यजेदिति ७० ।

२ तपस्योग्रं वने चरेदिति ७० ।

५ विरजेद्वापि तदङ्गि इति ७० ।

३ भजेद्दिग्भ्रमजिह्मग इति ७० ।

एक एव चरेन्नित्यं यासमन्नाथमाश्रयेत् ॥ ३ ॥
 उपेक्षकोऽसञ्चयिको मुनिर्ज्ञानसमन्वितः ।
 कपालं वृक्षमूलञ्च^(१) कुचेलमसहायता ॥ ४ ॥
 समता चैव सर्वस्मिन्नेतन्मूलस्य^(१) लक्षणं ।
 नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवनं^(१) ॥ ५ ॥
 कालमेव प्रतीचेत निदेशं भृतको यथा ।
 दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ॥ ६ ॥
 सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत् ।
 अलावदारुपात्राणि मृगमयं वैणवं यतेः ॥ ७ ॥
 विधूमे न्यस्तमुपले व्यङ्गारे भुक्तवज्जने ।
 वृक्षे शरावसम्पाते भिक्षां नित्यं यतियरेत् ॥ ८ ॥
 माधूकरमसङ्कलितं प्राक्प्रणीतमयाचितं ।
 तात्कालिकश्चोपपन्नं भैक्षं पञ्चविधं स्मृतं ॥ ९ ॥
 पाणिपात्री भवेद्वापि पात्रे पात्रात् समाचरेत् ।
 अवेक्षेत गतिं नृणां कर्मदोषसमुद्भवां ॥ १० ॥
 शुद्धभावयरेद्धर्मं यत्र तत्राश्रमे रतः ।
 समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणं ॥ ११ ॥
 फलं कतकहृत्तस्य यदप्यम्बुप्रसादकं ।
 न नामग्रहणादेव तस्य वारि प्रसीदति ॥ १२ ॥

१ वृक्षमूलमिति ख०, घ०, ङ०, अ० च । १ जीवितमिति ख०, घ०, ङ०,

वृक्षमूलादि इति ड० ।

ङ०, ल० च ।

१ रतश्चु बभूवेति ड० ।

अजिह्मः पण्डकः पङ्कुरभ्यो बधिर एव च ।
 सद्भिश्च मुच्यते सङ्गिरञ्जानात् संसृती द्विजः ॥ १३ ॥
 अङ्गि रात्र्याश्च यान् जन्तून् हिनस्त्यञ्जानतो यतिः ।
 तेषां स्नात्वा विशुद्ध्यर्थं प्राणायामान् षडाचरेत्^(१) ॥ १४ ॥
 अस्थिस्थूणं स्नायुयुतं मांसशोणितलेपनं ।
 चर्मावनद्धं दुर्गन्धं पूर्णं मूत्रपुरीषयोः ॥ १५ ॥
 जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरं ।
 रजस्वलमनित्यञ्च भूतावासमिमन्त्यजेत् ॥ १६ ॥
 धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं^(२) शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 ऋषीर्विद्या सत्य मक्रोधी दशकं धर्मलक्षणं ॥ १७ ॥
 चतुर्विधं भैक्षवस्तु कुटीरकवह्णदके ।
 हंसः परमहंसश्च यो यः पयात् स उत्तमः ॥ १८ ॥
 एकदण्डी त्रिदण्डी वा^(३) योगी मुच्येत बन्धनात् ।
 अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्याऽपरिग्रहौ ॥ १९ ॥
 यमाः पञ्चाथ नियमाः शौचं सन्तोषणन्तपः ।
 स्वाध्यायेश्वरपूजा च पद्मकायासनं यतेः^(४) ॥ २० ॥
 प्राणायामस्तु द्विविधः स गर्भोऽगर्भ एव च ।
 जपध्यानयुतो गर्भो विपरीतस्त्वगर्भकः ॥ २१ ॥
 प्रत्येकं त्रिविधः सोऽपि पूरकुम्भकरेचकैः ।
 पूरणात् पूरको वायोर्निश्चलत्वाच्च कुम्भकः ॥ २२ ॥

१ समाचरेदिति ड०, झ० च ।

२ त्रिदण्डी चेति ड० ।

३ दशाऽक्षेयमिति ड० ।

४ पद्मकायाऽग्नं मयत् इति ड० ।

रेचनाद्वेचकः प्रीतो मात्राभेदेन च त्रिधा ।

हादशात् चतुर्विंशः षट्त्रिंशन्मात्रिकोऽपरः ॥ २३ ॥

तालो लध्वजरो मात्रा प्रणवादि चरेच्छनैः ।

प्रत्याहारो जापकानां ध्यानमीश्वरचिन्तनं ॥ २४ ॥

मनोवृत्तिर्हरणा स्यात् समाधिर्ब्रह्मणि स्थितिः ।

अयमात्मा परं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनन्तकं ॥ २५ ॥

विज्ञानमानन्दं ब्रह्म तत्त्वमस्यऽहमस्मि तत् ।

परं ब्रह्म ज्योतिरात्मा वासुदेवो विमुक्त आं ॥ २६ ॥

देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितं ।

जायत्स्वप्नसुषुप्त्यादिमुक्तं^(१) ब्रह्म तुरीयकं ॥ २७ ॥

नित्यशुद्धबुद्ध्युक्तसत्यमानन्दमहर्ष्यं^(२) ।

अहं ब्रह्म परं ज्योतिरक्षरं सर्वगं हरिः ॥ २८ ॥

योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहममृण्ड आं ।

सर्वारम्भपरित्यागी समदुःखसुखः क्षमी ॥ २९ ॥

भावशुद्धयं ब्रह्माण्डं भित्त्वा ब्रह्म भवेन्नरः ।

आषट्पां पीर्णमास्याञ्च चातुर्मास्यं व्रतञ्चरेत् ॥ ३० ॥

ततो ब्रजेत् नवम्यादौ हृतुसन्धिषु वापयेत् ।

प्रायश्चित्तं यतीनाञ्च ध्यानं वायुयमस्तथा ॥ ३१ ॥

इत्याम्बये महापुराणे यतिधर्मा नामैकषष्ठ्यधिकशतत-
मोऽध्यायः ॥

१ जापनस्वप्नसुषुप्त्यादिमुक्तमिति १ इत्याम्बये चमौचनिर्णय इत्यादिः, सत्यमा-

हं, हं, ज० च ।

मन्दसद्वर्त्मित्युक्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

अथ द्विष्टउधिकशततमोऽध्यायः ।

धर्मशास्त्रकथनं ।

पुष्कर उवाच । मनुर्विष्णुर्याज्ञवल्को हारीतोऽत्रिर्यमोऽङ्गिराः ।

वसिष्ठश्चक्षस्वर्त्तशातातपपराशराः ॥ १ ॥

आपस्तम्बोशनोव्यासाः कात्यायनहहस्यती ।

गोतमः शङ्खलिखितौ धर्ममेते यथाऽब्रुवन् ॥ २ ॥

तथा वक्ष्ये समासेन भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।

प्रवृत्तञ्च निवृत्तञ्च द्विविधकर्म वेदिकं ॥ ३ ॥

काम्यं कर्म प्रवृत्तं स्यान्निवृत्तं ज्ञानपूर्वकं ।

वेदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणाञ्च संयमः ॥ ४ ॥

अहिंसा गुरुसेवा च निःश्रेयसकरं परं ।

सर्वेषामपि चैतेषामात्मज्ञानं परं स्मृतं ॥ ५ ॥

तच्चायं सर्वविद्यानां प्राप्यते ह्यमृतं ततः ।

सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ॥ ६ ॥

समम्पश्यन्नात्मयाजी स्वारान्यमधिगच्छति ।

आत्मज्ञाने समे च स्याद्देहाभ्यासे च यत्नवान् ॥ ७ ॥

एतद्विजन्मसामर्थ्य^(१) ब्राह्मणस्य विशेषतः ।

१ एतद्विजन्मसामर्थ्यमिति च०, उ०, म०, एतद्विजन्मसामर्थ्यमिति च० ।

वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो यत्र तत्राश्रमे वसन् ॥ ८ ॥
 इहैव लोके तिष्ठन् हि ब्रह्मभूयाय कल्पते^(१) ।
 स्वाध्यायानामुपाकर्म आवर्णां श्रवणेन तु ॥ ९ ॥
 हस्ते चौषधिवारे च पञ्चम्यां श्रवणस्य वा ।
 पौषमासस्य रोहिण्यमष्टकायामथापि वा ॥ १० ॥
 जलान्ते छन्दसाङ्कुर्यादुत्सर्गं विधिवद्वहिः ।
 चाहं प्रेतेष्वनध्यायः शिथ्यत्विग्गुरुबन्धुषु ॥ ११ ॥
 उपाकर्मणि चोत्सर्गं स्वशाखाश्रोत्रिये तथा^(२) ।
 सन्ध्यागर्जितनिर्घाते भूकम्पोत्कानिपातने ॥ १२ ॥
 समाप्य वेदं ह्यनिशमारण्यकमधीत्य च ।
 पञ्चदश्यां चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके ॥ १३ ॥
 ऋतुसन्धिषु भुक्त्वा वा यादृकं प्रतिगृह्य च ।
 पशुमण्डूकनकुलखाहिमाजरीरशूकरैः^(३) ॥ १४ ॥
 कतेन्तरे त्वहोरात्रं शक्रपाते तथोच्छ्रये ।
 श्वक्रोटुगर्धभालूकमासवाणर्क्षुनिस्वने ॥ १५ ॥
 अमेध्यश्वशूद्रान्धश्मशानपतिताम्लिके ।
 अशुभासु च तारासु विदुःस्तनितममृगवे ॥ १६ ॥
 भुक्त्वाद्रुपाणिरभोन्तरर्क्षरात्रेऽतिमाकृते ।
 पांशुवर्षे दिगान्दाहे सन्ध्यानीहारभीतिषु ॥ १७ ॥
 धावतः प्राणिबाधे च बिशिष्टे गृहमागते ।

१ ब्रह्मभूयाय कल्पते इति ७० ।

अ०, अ०, ट० च ।

२ स्वशाखाश्रोत्रिये त्वते इति ७०,

३ शशमाजरीरशूकरैरिति ७० ।

खरोष्ट्रयानहस्त्यखनौकाहक्षादिरोहणे ॥ १८ ॥

सप्तविंशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुः ।

इत्याग्नेये महापुराणे धर्मशास्त्रं नाम त्रिषष्ट्यधिक-

शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

आहकल्पकथनं ।

पुष्कर उवाच । आहकल्पं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमृत्तिप्रदं शृणु ।

निमन्त्रा विप्रान् पूर्वद्युः स्वागतेनापराहृतः ॥ १ ॥

प्रार्थोपवेशयेत् पीठे युग्मान्देवेऽथ पित्रके ।

अयुग्मान् प्राङ्मुखान्देवे त्रीन् पैत्रे चैकमेव वा ॥ २ ॥

मातामहानामप्येवन्तन्त्रं वा वैश्वदेविकं ।

पाणिप्रक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ॥ ३ ॥

आवाहयेदनुज्ञातो विश्वे देवास इत्युक्ता ।

यवैरन्वकीर्याथ भाजने सप्तवित्रके ॥ ४ ॥

शर्कोदेव्या पयः क्षिप्त्वा यवोमीति यवांस्तथा ।

यादिव्या इतिमन्त्रे ण हस्ते ह्यर्घं विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥

दत्त्वोदकं गन्धमाल्यं धूपदानं प्रदीपकं ।

अपसव्यं ततः कृत्वा पितॄणामप्रदक्षिणं ॥ ६ ॥

द्विगुणांस्तु कुशान् कृत्वा ह्यशक्तस्त्वेत्युक्त्वा पिष्टवृत् ।
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायास्तु नस्ततः ॥ ७ ॥
 यवार्थास्तु तिलैः कार्याः कुर्यादध्यादि पूर्ववत् ।
 दत्त्वाध्वे संयवान् शेषान् पात्रे कृत्वा विधानतः ॥ ८ ॥
 पिष्टभ्यः स्थानमसीति न्यङ्गं पात्रं करोत्यधः ।
 अग्नौ करिष्य आदाय पृच्छत्यन्नं घृतद्वयं ॥ ९ ॥
 कुरुष्वेति ह्यनुज्ञातो ह्युत्वाग्नौ पिष्टयज्ञवत् ।
 हुतशेषं प्रदद्यात्तु भाजनेषु समाहितः ॥ १० ॥
 यथालाभोपपन्नेषु रौप्येषु तु विशेषतः ।
 दत्त्वान्नं पृथिवीपात्रमिति पात्राभिमन्त्रणं ॥ ११ ॥
 कृत्वेदं विष्णुरित्यन्ने द्विजाङ्गुष्ठं निवेशयेत् ।
 सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इति त्यजं ॥ १२ ॥
 जप्त्वा यथासुखं वाच्यं भुञ्जीरंस्तेऽपि वाग्यताः ।
 अन्नमिष्टं हविष्यञ्च दद्याज्जप्त्वा पवित्रकं ॥ १३ ॥
 अन्नमादाय तप्ताः स्य शेषं चैवान्नमस्य च ।
 तदन्नं विकिरेद् भूमौ दद्याच्चापः सकृत् सकृत् ॥ १४ ॥
 सर्वमन्नमुपादाय मतिलं दक्षिणामुखः ।
 उच्छिष्टसन्निधौ पिण्डान् प्रदद्यात् पितृयज्ञवत् ॥ १५ ॥
 मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।
 स्वस्ति वाच्यं ततः कुर्यादक्षथोदकमेव च ॥ १६ ॥
 दत्त्वा तु दक्षिणां शक्त्या स्वधाकारमुदाहरेत् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः स्वपितृभ्यः स्वधीष्यतां^(१) ॥ १७ ॥

१ मातामहानामित्यादिः, स्वपितृभ्यः स्वधीष्यतामित्यन्तः पाठः आ० पुस्तके नास्ति ।

कुर्युरस्तु स्वधेतुक्ते भूमौ सिञ्चेत्ततो जलं ।
 प्रीयन्तामिति वा दैवं विश्वे देवा जलं ददेत् ॥ १८ ॥
 दातारो नोऽभवर्हन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।
 अद्या च नो माव्यगमद्बहुदेयं च नोऽस्त्विति ॥ १९ ॥
 इत्युक्त्वा तु प्रिया वाचः प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।
 वाजे वाज इति प्रीतपितृपूर्वं विसर्जनं^(१) ॥ २० ॥
 यस्मिंस्तु संश्रवाः पूर्वमर्घपात्रे निपातिताः ।
 पितृपात्रं तदुत्तानं कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत् ॥ २१ ॥
 प्रदक्षिणमनुब्रज्य भुक्त्वा तु पितृसेवितं ।
 ब्रह्मचारी भवेत्तान्तु रजनौ ब्राह्मणैः सह ॥ २२ ॥
 एवं प्रदक्षिणं कृत्वा वृद्धौ नान्दीमुखान् पितृन् ।
 यजेत दधिकर्कम्यमित्रान् पिण्डान् यवैः क्रिया ॥ २३ ॥
 एकोद्दिष्टं दैवहीनमेकार्घकपवित्तकं ।
 आवाहनाग्नीकरणरहितं ह्यपसव्यवत् ॥ २४ ॥
 उपतिष्ठतामित्यक्षय्यस्थाने पितृविसर्जने ।
 अभिरम्यतामिति वदेद् ब्रूयस्तेऽभिरताः स्म ह ॥ २५ ॥
 गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात् पात्रचतुष्टयं ।
 अर्घ्यार्घपितृपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत् ॥ २६ ॥
 ये समाना इति ङाभ्यां शेषं पूर्ववदाचरेत् ।
 एतत् सपिण्डीकरणमेकोद्दिष्टं स्त्रिया सह^(१) ॥ २७ ॥
 अर्घ्याक्सपिण्डीकरणं यस्य संवत्सराद् भवेत् ।

१ पितृपूर्वं विसर्जयेदिति अ०, ब०, भ० च । २ क्रिया अपीति अ०, ब० च ।

तस्याप्यन्नं सोदकुम्भं दद्यात् संवत्सरं द्विजे ॥ २८ ॥
 मृताहनि च कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरं ।
 प्रतिसंवत्सरं कार्यं आहं वै मासिकाक्षवत् ॥ २९ ॥
 हविष्यान्नेन वै मासं पायसेन तु वत्सरं ।
 मास्यहारिणकीरभ्रशकुनच्छागपार्धतैः^(१) ॥ ३० ॥
 ऐणरीरववाराहशाश्वैर्मसैर्यथाक्रमं ।
 मासवृद्धाऽभितृष्यन्ति दत्तैरेव^(२) पितामहाः ॥ ३१ ॥
 खड्गामिषं महाशक्त्वं मधुयुक्तानमेव च^(३) ।
 लोहामिषं कालशकं मांसं वार्द्धीनस्य च ॥ ३२ ॥
 यद्दाति गयास्थं सर्वमानन्यमुच्यते^(४) ।
 तथा वर्षात्रयोदश्यां मघासु च न संशयः ॥ ३३ ॥
 कन्यां प्रजां वन्दिनश्च पशून् मुख्यान् सुतानपि ।
 घृतं कृपिं च वाणिज्यं द्विशफैकशफं तथा ॥ ३४ ॥
 ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रान् स्वर्णरूप्ये सकुप्यके ।
 ज्ञातिश्रेष्ठां सर्वकामानाप्नोति यावदः सदा ॥ ३५ ॥
 प्रतिपत्प्रभृतिष्वेतान्वर्जयित्वा चतुर्दशीं ।
 शस्त्रेण तु हता ये वै तेषां तत्र प्रदीयते ॥ ३६ ॥
 स्वर्गं^(५) ह्यपत्यमोजय गौर्यं चैत्रं बलं तथा ।
 पुत्रश्रेष्ठां मसौभाग्यमपत्यं मुख्यतां सुतान् ॥ ३७ ॥

१ मात्स्याहिरिकीरभ्रश-
कुनच्छागपार्धतैरिति व० ।

४ सर्वमानान्ममते इति घ०,

ङ० च ।

२ दत्तैरिति घ०, ङ०, झ० च ।

५ स्वर्गमिति घ०, ङ० च ।

३ मधुयुक्तानमेव वेति ङ० ।

प्रवृत्तचक्रतां पुत्रान् वाणिज्यं प्रभृतां तथा ।
 अरोगित्वं यशो वीतशोकतां परमाङ्गतिं ॥ ३८ ॥
 धनं विद्यां भिषक्सिद्धिं रूप्यं गात्राप्यजाविकं ।
 अश्वानायुश्च विधिवत् यः श्राद्धं सम्प्रयच्छति ॥ ३९ ॥
 कृत्तिकादिभरण्यन्ते स कामानाम्नादिमान् ।
 वसुध्रादितिसुताः पितरः श्राद्धदेवताः ॥ ४० ॥
 प्रीणयन्ति मनुष्याणां^(१) पित्रृन् श्राद्धेन तर्पिताः ।
 आयुः प्रजां धनं^(२) विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि च ॥ ४१ ॥
 प्रयच्छन्ति तथा राज्यं प्रीता नृणां पितामहाः^(३) ।

इत्याग्नेये महापुराणे श्राद्धकण्डो नाम त्रिषष्ट्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—०—

नवग्रहहोमः ।

पुष्कर उवाच । श्रीकामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समारभेत् ।

ब्रह्मायुःपुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन् पुनः ॥ १ ॥

१ मनुष्यादीमिति व०, क० च ।

आयुः प्रजां वसुमिति व० ।

२ आयुः प्रवृत्तचक्रमिति व० ।

३ प्रीताः पितृपितामहा इति व० ।

सूर्यः सोमो मङ्गलय बुधश्चाथ हृहस्यतिः ।
 शक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेति ग्रहाः स्मृताः ॥ २ ॥
 ताम्रकात् स्फटिकाद्रक्तचन्दनात् स्वर्णकादुभौ ।
 रजतादयसः शीशात् ग्रहाः कार्याः क्रमादिमे ॥ ३ ॥
 सुवर्णैर्व्याजैर्जिह्वैश्च गन्धमण्डलकैषु वा ।
 यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च ॥ ४ ॥
 गन्धाय वलयैश्च धूपो देयस्तु गुग्गुलुः ।
 कर्त्तव्या मन्त्रवन्तश्च चरवः प्रतिदैवतं ॥ ५ ॥
 आकृष्टेन इमं देवा अग्निर्मूर्ध्ना दिवः ककुत् ।
 उद्बुध्यस्वेति च ऋचो यथासङ्गं प्रकीर्त्तिताः ॥ ६ ॥
 ब्रह्मस्यते अतियदर्थस्तथैवाल्पात् परिश्रुतः ।
 ग्रन्थो देवोस्तथा काण्डात् केतुं कन्वन्निमास्तथा ॥ ७ ॥
 अर्कः पालाशः खदिरो ह्यपामार्गेय^(१) पिप्पलः ।
 उदुम्बरः शमी दुर्वा कुशाय समिधः क्रमात् ॥ ८ ॥
 एकैकस्याष्टाष्टशतमष्टाविंशतिरेव वा ।
 होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दघ्ना चैव समन्विताः ॥ ९ ॥
 गुडोदनं पायसं च हविष्यं क्षीरयष्टिकं ।
 दध्नीदनं हविः पूपान् मांसं चिचाममेव च ॥ १० ॥
 दद्याद्ब्रह्मक्रमादेतद्भिजेभ्यो भोजनं बुधः ।
 शक्रितो वा यथास्नाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकं ॥ ११ ॥
 धेनुः शङ्खस्तथानद्भान् हेम वासो ह्यस्तथा ।

कृष्णा गौरायसम्खाग एता वै दक्षिणाः क्रमात् ॥ १२ ॥

यद्य यस्य यद्वा दूयः^(१) स तं यत्नेन पूजयेत् ।

ब्रह्मणैषां वरो दत्तः पूजिताः पूजितस्य च ॥ १३ ॥

ग्रहाधीना नरेन्द्राणा^(२) मुच्छ्रयाः पतनानि च ।

भावाभावौ च जगतस्तस्मात् पूज्यतमा ग्रहाः ॥ १४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे नवग्रहहोमो नाम चतुःषष्ट्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—

नानाधर्माः ।

अग्निरुवाच । ध्येय आत्मा स्थितो योऽसौ हृदये दीपवत् प्रभुः ।

अनन्यविषयं कृत्वा मनो बुद्धिस्मृतीन्द्रियं ॥ १ ॥

आवृन्तु ध्यायिने देयं^(१) गव्यं दधि घृतं पयः ।

प्रियङ्गवो मसूराश्च वार्त्ताकुः कोद्रवो न हि ॥ २ ॥

सैहिकेयो यदा सूर्य्यं यसते पर्वसन्धिषु ।

हस्तिच्छाया तु सा त्रेया आवृन्दानादिकेऽक्षया ॥ ३ ॥

१ यदा दुःख इति च०, ४० च ।

२ व्यापिने देयमिति ड० ।

३ मनुष्या इति ड० ।

पितृ चैव यदा सोमो हंसे चैव करे स्थिते ।
 तिथिर्वैवस्वतो नाम सा छाया कुञ्जरस्य तु ॥ ४ ॥
 अग्नौकरणशेषन्तु न दद्याद्दैवदेविके ।
 अग्न्यभावे तु विप्रस्य हस्ते दद्यात्तु दक्षिणे ॥ ५ ॥
 न स्त्री दुष्यति जारेण न विप्रो वेदकर्मणा ।
 बलात्कारोपभक्ता चेद्दैरिहस्तगतापि वा^(१) ॥ ६ ॥
 सन्त्यजेद् दूषिताद्वारीसृतकाले न शुद्धाति ।
 य आत्मव्यतिरेकेण द्वितीयं नात्र पश्यति^(२) ॥ ७ ॥
 ब्रह्मभूतः स एवेह योगो चात्मारतोऽमलः ।
 विषयेन्द्रियसंयोगात् केचिद् योगं वदन्ति वै ॥ ८ ॥
 अधर्मी धर्मबुद्ध्या तु गृह्येतस्तेरपण्डितैः ।
 आत्मनो मनसश्चैव संयोगश्च तथा परे ॥ ९ ॥
 वृत्तिहीनं मनः कृत्वा चैवज्ञं परमात्मनि ।
 एकीकृत्य विमुच्येत बन्धाद्यांगोऽयमुत्तमः ॥ १० ॥
 कुटुम्बैः पञ्चभिर्ग्रामैः षष्ठस्तत्र महत्तरः ।
 देवासुरमनुष्यैर्वा स जेतुं नैव शक्यते^(३) ॥ ११ ॥
 वह्निर्मुखानि सर्वाणि कृत्वा चाभिमुखानि वै ।
 मनस्येवेन्द्रियग्रामं मनसात्मनि योजयेत् ॥ १२ ॥
 सर्वभावविनिर्मुक्तं चैवज्ञं ब्रह्मणि न्यमेत् ।
 एतज् ज्ञानञ्च ध्यानञ्च शेषोऽन्यो ग्रन्थविस्तरः^(४) ॥ १३ ॥

१ सौरहस्तगतापि वेति ख०, घ०,
ज० च ।

२ स जेतुं न च शक्यते इति ग०,
ङ० च ।

३ द्वितीयं नादुपपन्नमिति घ०, ङ० च ।

४ शेषा ये ग्रन्थविस्तरा इति ख० ।

यन्नास्ति सर्वलोकस्य तदस्तीति विरुध्यते ।
 कथ्यमानं तथाऽन्यस्य हृदये नावतिष्ठते ॥ १४ ॥
 असंवेद्यं हि तद् ब्रह्म^(१) कुमारी स्त्रीसुखं यथा ।
 अयोगी नैव जानाति जात्यन्धो हि घटं यथा ॥ १५ ॥
 सद्यसन्तं दिजं दृष्ट्वा स्थानाच्चलति भास्करः ।
 एष मे मण्डलं भित्त्वा परं ब्रह्माऽधिगच्छति ॥ १६ ॥
 उपवासव्रतञ्चैव स्नानन्तीर्थं फलन्तपः ॥
 दिजसम्पादनञ्चैव सम्पन्नस्य तत् फलं ॥ १७ ॥
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परन्तपः ।
 सावित्रास्तु परं नास्ति पावनं परमं स्मृतं ॥ १८ ॥
 पूर्वं स्तियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववज्रिभिः ।
 भुञ्जते मानुषाः पयान्नेता दुष्यन्ति केनचित् ॥ १९ ॥
 असवर्णेन यो गर्भः स्त्रीणां योनौ निषिध्यते ।
 अशुद्धा तु भवेन्नारी यावच्छल्यं न मुञ्चति ॥ २० ॥
 निःसृते तु ततः शल्ये रजसा शुद्ध्यते ततः ।
 ध्यानेन सदृशमास्ति शोधनं पापकर्मणां ॥ २१ ॥
 श्रुपाकेष्वपि भुञ्जानो ध्यानेन हि विशुद्ध्यति ।
 आत्मा ध्याता मनो ध्यानं ध्येयो विष्णुः फलं हरिः ॥ २२ ॥
 अक्षयाय यतिः आदि पङ्क्तिपावनपावनः ।
 आरूढो नैष्ठिकान्धर्मं यस्तु प्रच्यवते दिजः ॥ २३ ॥

१ असंवेद्यं हि तद् ब्रह्म इति ग०, क० च । एसंवेद्यं हि तद् ब्रह्म इति ज०, ट० च ।

सद्यं वेद्यं हि तद् ब्रह्म इति घ०, अ० च ।

प्रायश्चित्तं न पश्यामि येन शुद्धिरात्मना ॥
 ये च प्रव्रजिताः पद्मगां या चैषां बीजसन्ततिः ॥ २४ ॥
 विदुरा नाम चण्डाला जायन्ते नात्र संग्रहः ।
 शतिको म्रियते गृध्रः श्वासौ द्वादशिकस्तथा ॥ २५ ॥
 भासो विंशतिवर्षाणि शूकरो दशभिस्तथा ।
 अपुष्पो विफलो वृक्षो जायते कण्टकावृतः ॥ २६ ॥
 ततो दावाग्निदग्धस्तु स्थाणुर्भवति सानुगः ।
 ततो वर्षशतान्यष्टौ द्वे च तिष्ठत्यचेतनः ॥ २७ ॥
 पूर्णे वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ।
 प्रवेन लभते मोक्षं कुलस्योत्सादनेन वा ॥ २८ ॥
 योगमेव निषेवेत नान्यं मन्त्रमघापहं ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानाधर्मा नाम पञ्चषष्ट्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

वर्णधर्मादिकथनं ।

पुष्कर उवाच । वेदस्मार्त्तं प्रवक्ष्यामि धर्मं वै पञ्चधा स्मृतं^(१) ।
 वर्णत्वमेकमाश्रित्य योऽधिकारः प्रवर्त्तते ॥ १ ॥

वर्णधर्मः स विज्ञेयो यथोपनयनन्विषु ।
 यस्त्वाश्रमं समाश्रित्य पदार्थः संविधीयते ॥ २॥
 उक्त आश्रमधर्मस्तु भिन्नपिण्डादिको यथा ।
 उभयेन निमित्तेन गो विधिः सम्प्रवर्त्तते ॥ ३ ॥
 नैमित्तिकः स विज्ञेयः प्रायश्चित्तविधिर्यथा ।
 ब्रह्मचारी गृही चापि वानप्रस्थो यतिर्नृप ॥ ४ ॥
 उक्त आश्रमधर्मस्तु धर्मः स्यात् पञ्चधा परः^(१) ।
 षाड्गुण्यस्याभिधाने यो दृष्टार्थः स उदाहृतः ॥ ५ ॥
 स त्रिधा मन्त्रयागाद्यदृष्टार्थ इति मानवाः ।
 उभयार्थौ व्यवहारस्तु दण्डधारणमेव च ॥ ६ ॥
 तुल्यार्थानां विकल्पः स्याद् यागमूलः प्रकीर्त्तितः ।
 वेदे तु विहितो धर्मः स्मृतौ तादृश एव च ॥ ७ ॥
 अनुवादं स्मृतिः सूते^(२) कार्यार्थमिति मानवाः ।
 गुणार्थः परिसंख्यार्थो वानुवादी विशेषतः^(३) ॥ ८ ॥
 विशेषदृष्ट एवासौ फलार्थ इति मानवाः ।
 स्यादष्टचत्वारिंशद्भिः संस्कारैर्ब्रह्मलोकगः ॥ ९ ॥
 गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं ततः ।
 जातकर्म नामकृतिरन्नप्राशनचूडकं ॥ १० ॥
 संस्कारस्योपनयनं वेदव्रतचतुष्टयं ।
 स्नानं स्वधर्मचारिण्या योगः स्याद्यज्ञपञ्चकं ॥ ११ ॥

१ धर्म एष सनातन इति ८० ।

२ अर्थवादं स्मृतिः सूत इति ४०,

४० च ।

३ वार्थवादो विशेषत इति

४८, ४० च ।

देवयज्ञः पितृयज्ञो मनुष्यभूतयज्ञको ।

ब्रह्मयज्ञः सप्तपाकयज्ञसंस्थाः पुरोऽष्टकाः ॥ १२ ॥

पार्वणश्राद्धं श्रावण्याश्राद्धायणी च चैत्रापि ।

आश्वयुजो सप्तहविर्यज्ञसंस्थास्ततः स्मृताः ॥ १३ ॥

अग्न्याधेयमग्निहोत्रं^(१) दर्शः स्यात् पौर्णमासकः ।

चातुर्मास्याश्राद्धायणीष्टिर्निरुद्धः पशुबन्धकः ॥ १४ ॥

गौत्रामणिमत्तमीमसंस्थाग्निष्टोम आदितः ।

अत्यग्निष्टोम उक्थश्च षोडशौ वाजपेयकः ॥ १५ ॥

अतिरात्रास्तथा स्तोमा अष्टौ चात्मगुणास्ततः ।

दद्यात्तमाऽनसृश च अनायासोऽथ मङ्गलं ॥ १६ ॥

अकार्षण्यः स्मृताशौचं यस्यैते स परं व्रजेत् ।

प्रचारे भैश्वने चैव प्रस्त्रावे दन्तधावने ॥ १७ ॥

स्नानभोजनकाले च पटसु मीनं समाचरेत् ।

पुनर्दीनं पृथक्पानमाज्येन यपमा निशि ॥ १८ ॥

दन्तच्छेदनमुष्णं च सप्त गतृषु वर्जयेत् ।

स्नात्वा पुष्पं न गृह्णीयाद् देवाद्योग्यन्तदीरितं ॥ १९ ॥

अन्यगोत्रोप्यसम्बद्धं^(२) प्रेतस्याग्निन्ददाति यः ।

पिण्डञ्चोदकदानञ्च स दशाहं समापयेत् ॥ २० ॥

उदकञ्च तृणं भस्म दारम्यस्यास्तथैव च ।

१ अग्न्याधानमग्निहोत्रमिति ख०,

२ अन्यगोत्रोऽन्यसम्बन्ध इति ख०, घ०,

ङ० च ।

अ० च ।

एभिरन्तरितं कृत्वा पङ्क्तिदीपो न विद्यते ॥ २१ ॥

पञ्च प्राणाहुतीर्ह्यादनामाङ्गुष्ठयोगतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे वर्णधर्मादिर्नाम षट्षष्ट्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:○:—

अयुतलक्षकोटिहीमाः ।

अग्निरुवाच । श्रीशान्तिविजयादयर्थं ग्रहयज्ञं पुनर्वदे ।

ग्रहयज्ञोऽयुतहीमलक्षकोट्यात्मकस्त्रिधा ॥ १ ॥

वेदेरैशे ह्यग्निकुण्डाद् ग्रहानावाह्य मण्डले ।

सौम्ये गुरुर्बध्नैशे शुक्रः पूर्वदले शशी ॥ २ ॥

आग्नेये दक्षिणे भौमो मध्ये स्याद्वास्करस्तथा ।

शनिराष्ट्येऽथ नैर्ऋत्ये राहुः केतुश्च वायवे ॥ ३ ॥

ईशस्योमा गृहो विष्णुर्ब्रह्मेन्द्रो यमकालकौ ।

चित्तगुप्तसाधिदेवा अग्निरापः क्षितिर्हरिः ॥ ४ ॥

इन्द्र ऐन्द्री देवता च प्रजेशोऽहिर्विधिः क्रमात् ।

एते प्रत्यधिदेवाश्च गणेशो दुर्गयानिलः ॥ ५ ॥

खमस्त्रिनौ च सम्पूज्य यजेद्बीजैश्च वेदजैः ।

अर्कः पलाशः खदिरो ह्यपामार्गश्च पिप्पलः ॥ ६ ॥
 उदुम्बरः शमी दुर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ।
 मध्वाज्यदधिसंमिश्रा ह्येतव्याद्याष्टधा शतम् ॥ ७ ॥
 एकाष्टचतुरः कुम्भान् पूर्य पूर्णाहुतिस्तथा ।
 वसोष्ठीरान्ततो दद्याद्दक्षिणाञ्च ततो ददेत् ॥ ८ ॥
 यजमानं चतुर्भिस्तैरभिषिञ्चेत् समम्बकैः ।
 सुरास्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ९ ॥
 वासुदेवो जगन्नाथस्तथा सङ्कर्षणः प्रभुः ।
 प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयाय ते ॥ १० ॥
 आखण्डलोऽग्निर्भगवान् यमो वै नैऋतस्तथा ।
 वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः ॥ ११ ॥
 ब्रह्मणा सहितः शेषो दिक्पालाः पान्तु वः सदा ।
 कीर्त्तिलक्ष्मीर्धृतिर्मैधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया मतिः ॥ १२ ॥
 बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिस्तृष्टिः कान्तिश्च मातरः ।
 एतास्वामभिषिञ्चन्तु धर्मपद्मः समागताः ॥ १३ ॥
 आदित्यश्चन्द्रमा भौमो बृधज्जीवशितार्कजाः ।
 ग्रहास्वामभिषिञ्चन्तु राहुः केतुश्च तर्पिताः ॥ १४ ॥
 देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपद्मगाः ।
 ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च ॥ १५ ॥
 देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याश्चाप्सरसाङ्गणाः ।
 अस्त्राणि सर्वशास्त्राणि राजानो वाहनानि च ॥ १६ ॥
 श्लोषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये ।
 सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा नदाः ॥ १७ ॥

एते त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये^(१) ।
 अलङ्कृतस्ततो दद्याद्धेमगोत्रभुवादिकं ॥ १८ ॥
 कपिले सर्वदेवानां पूजनीयसि रोहिणि ।
 तीर्थदेवमयी यस्मादतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ १९ ॥
 पुण्यस्त्वं शङ्ख पुण्यानां मङ्गलानाञ्च मङ्गलं ।
 विष्णुना विभृतो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २० ॥
 धर्मं त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ।
 अष्टमूर्त्तैरधिष्ठानमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २१ ॥
 हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमवोजं विभावसोः ।
 अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २२ ॥
 पीतवस्तयुगं यस्मादासुदेवस्य वल्लभं ।
 प्रदानात्तस्य वै विष्णुरतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २३ ॥
 विष्णुस्त्वं मत्स्यरूपेण यस्मादमृतसम्भवः ।
 चन्द्रार्कवाहनो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २४ ॥
 यस्मात्त्वं पृथिवी सर्वा धेनुः केशवसन्निभा ।
 सर्वपापहरा नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २५ ॥
 यस्मादायसकर्माणि तवाधीनानि सर्वदा ।
 लाङ्गलाद्यायुधादीनि अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २६ ॥
 यस्मात्त्वं सर्वयज्ञानामङ्गत्वेन व्यवस्थितः ।
 योनिर्विभावसोर्नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २७ ॥
 गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।
 यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्यादिह लोके परत्र च ॥ २८ ॥

[१६७ अध्यायः । अयुतलक्षकोटिहोमकथनं । १६५

यस्मादशून्यं शयनं केशवस्य शिवस्य च ।
 गय्या ममाप्यशून्याऽस्तु दत्ता जन्मनि जन्मनि^(१) ॥ २८ ॥
 यथा रत्नेषु सर्वेषु सर्वे देवाः प्रतिष्ठिताः ।
 तथा शान्तिं प्रयच्छन्तु रत्नदानेन मे सुराः ॥ ३० ॥
 यथा भूमिप्रदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशी^१ ।
 दानान्यन्यानि मे शान्तिर्भूमिदानाद्भवत्विह ॥ ३१ ॥
 ग्रहयज्ञोऽयुतहोमो दक्षिणाभी रणे जितिः ।
 विवाहोत्सवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु कर्मेषु ॥ ३२ ॥
 सर्वकामाप्तये लक्षकोटिहोमद्वयं मतं ।
 गृहदेशे मण्डपेऽयं^(२) अयुते हस्तमात्रकं ॥ ३३ ॥
 मेखलायोनिसंयुक्तं कुण्डञ्चत्वार ऋद्धिजः ।
 स्वमेकोऽपि वा लक्षे सर्वं दशगुणं हि तत् ॥ ३४ ॥
 चतुर्हस्तं द्विहस्तं वा तार्क्ष्यात्राधिकं यजेत् ।
 सामध्वनिगरीरस्त्वं वाहनं परमेष्ठिनः ॥ ३५ ॥
 विप्रयापहरो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ।
 पूर्ववत् कुण्डमामन्त्रा लक्षहोमं समाचरेत् ॥ ३६ ॥
 वसोर्द्धारां ततो दद्याच्छय्याभूपादिकं ददेत् ।
 तत्रापि दश चाष्टौ च लक्षहोमे तथार्त्विजः ॥ ३७ ॥
 पुत्राक्षराज्यविजयभुक्तिमुक्त्यादि^(३) चाप्नुयात् ।
 दक्षिणाभिः फलेनास्माच्छत्रघ्नः कोटिहोमकः ॥ ३८ ॥

१ तथा जन्मनि जन्मनीति ४० । गृहादौ मण्डपं संवर्तति अ० ।
 २ गृहादौ मण्डपे वायेति ४० । ३ पुत्राक्षराज्यविजयभुक्तिमुक्त्यादीति ४०,

चतुर्हस्तं चाष्टहस्तं कुण्डन्दादयश्च द्विजाः ।
 पञ्चविंशं षोडशं वा पटे हारे चतुष्टयं ॥ ३८ ॥
 कोटिहोमी सर्वकामी विष्णुलीकं स गच्छति ।
 होमस्तु ग्रहमन्त्रैर्व्या गायत्र्या वैष्णवैरपि ॥ ४० ॥
 जातवेदोमुखैः शैवैः^(१) वैदिकैः प्रथितैरपि ।
 तिलैर्यवैर्घृतैर्हान्यैरश्वमेधफलादिभाक् ॥ ४१ ॥
 विद्वेषणाभिचारेषु त्रिकोणं कुण्डमिष्यते ।
 समिधो वामहस्तेन श्येनास्थानलसंयुताः ॥ ४२ ॥
 रक्तभूषैर्मृत्तकेशैर्ध्यायद्भिरश्विनं रिपोः ।
 दुर्भिक्षियास्तस्मै सन्तु यो हेष्टि हुं फडिति च ॥ ४३ ॥
 छिन्द्यात् क्षुरेण प्रतिमां पिष्टरूपं रिपुं हनेत्^(२) ।
 यजेदेकं षोडशं वा यः स कृत्वा दिवं ब्रजेत् ॥ ४४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणेऽयुतलक्षकोटिहोमा नाम सप्तषष्ठ्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

महापातकादिकथनम् ।

पुष्करं उवाच । दण्डं कुर्यान्नृपो नृणां प्रायश्चित्तमकुर्वतां ।
 कामतोऽकामतो वापि प्रायश्चित्तं कृतं चरेत् ॥ १ ॥

मत्तक्रुद्धातुराणां च न भुञ्जीत कदाचन ।
 महापातकिना स्पृष्टं यच्च स्पृष्टमुदक्षया ॥ २ ॥
 गणान्नं गणिकान्नं च^(१) वार्द्धवेर्गायनस्य च ।
 अभिशप्तस्य वण्डस्य यस्याद्योपपत्तिर्गृहे ॥ ३ ॥
 रजकस्य नृशंसस्य वन्दिनः कितवस्य च ।
 मिथ्यातपस्विनस्यैव चौरदण्डिकयोस्तथा^(१) ॥ ४ ॥
 कुण्डगोलस्त्रीजितानां वेदविक्रयिणस्तथा ।
 शैलूषतन्त्रवायान्नं कृतघ्नस्यान्नमेव च ॥ ५ ॥
 कर्मारस्य निषादस्य चेलनिर्णैजकस्य च ।
 मिथ्याप्रव्रजितस्यान्नम्युद्यत्यास्तैलिकस्य च ॥ ६ ॥
 आरूढपतितस्यान्नं विहिष्टान्नं च वर्जयेत् ।
 तथैव ब्राह्मणस्यान्नं ब्राह्मणेनानिमन्त्रितः ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणान्नञ्च शूद्रेण नाद्याच्चैव निमन्त्रितः ।
 एषामन्यतमस्यान्नममत्या वा चरहं क्षपेत् ॥ ८ ॥
 मत्या भुक्त्वा चरेत् कृच्छ्रं रेतोविण्मूत्रमेव च ।
 चण्डालश्चपचावन्तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ९ ॥
 अनिर्दशं च प्रेतान्नं गवाम्नातं तथैव च ।
 शूद्रोच्छिष्टं शूनोच्छिष्टं पतितान्नं तथैव च ॥ १० ॥
 तप्तकृच्छ्रं प्रकुर्वीति अगौचे कृच्छ्रमाचरेत् ।
 अगौचे यस्य यो भुङ्क्ते सोऽप्यशुद्धस्तथा भवेत् ॥ ११ ॥
 मृतपञ्चनखात् कूपादमेध्यैः सकृद्युतात् ।

अपः पीत्वा ब्राह्मं तिष्ठेत् सोपवासो द्विजोत्तमः ॥ १२ ॥

सर्वत्र शूद्रे पादः स्याद् द्वित्रयं वैश्यभूपयोः^(१) ।

विड्वराहखरोट्टाणां गोमायोः कपिकाकयोः ॥ १३ ॥

प्राश्य मूत्रपुरीषाणि द्विजयान्द्रायणं चरेत् ।

शृङ्गाणि जग्ध्वा मांसानि^(२) प्रेतान्नं करकाणि च ॥ १४ ॥

क्रव्यादशूकरोट्टाणां गोमायोः कपिकाकयोः ।

गोनराश्वखरोट्टाणां कृत्वाकं ग्रामकुकुटं ॥ १५ ॥

मांसं जग्ध्वा कुञ्जरस्य तप्तकृच्छ्रेण शुद्धयति ।

आमश्राद्धे तथा भुक्त्वा ब्रह्मचारी मधु त्वदन् ॥ १६ ॥

लशुनं गृच्छन् चान्द्रायणं प्राजापत्यादिना शुचिः^(३) ।

भुक्त्वा चान्द्रायणं कुर्यान् मांसञ्चात्मकतन्तथा ॥ १७ ॥

पेलुगव्यञ्च पेयूषं तथा श्लेष्मातकं मृदं ।

वृथाकृग्रसंयावपायसापूपशष्कलीः ॥ १८ ॥

अनुपाकृतमांसानि देवान्नानि हवींषि च ।

गवाञ्च महिषीणां च वर्ज्यित्वा तथाप्यजां ॥ १९ ॥

सर्वक्षीराणि वर्ज्याणि तामाञ्जैवाप्यन्निर्दशं ।

शशकः शल्यको गोधा खड्गः कर्मस्तथैव च ॥ २० ॥

भक्ष्याः पञ्चनखाः प्रोक्ताः परिशेषाश्च वर्जिताः ।

पाठीनरोहिताम्बुष्यान् सिंहतुण्डाश्च भक्षयेत् ॥ २१ ॥

यवगोधूमजं सर्व्वं पयमश्चैव विक्रियाः ।

वागषाड्गवचक्रादीन् सस्नेहमधितं तथा ॥ २२ ॥

१ द्वितीयं वैश्यशूद्रयोरिति क०, ख०, २ शृङ्गाणि दग्धमांसानि इति क० ।

क०, ख० च ।

३ प्राजापत्यादिजः शुचिरिति ख० ।

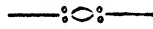
अग्निहोत्रपरीक्षाम्निर्वाहणः कामचारतः ।
 चान्द्रायणं चरेन्मासं वीरवध्वासनं हितं ॥ २३ ॥
 ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः ।
 महान्ति पातकान्याहुः संयोगश्चैव तैः सङ्ग ॥ २४ ॥
 भट्टते च समत्कर्षो राजगामि च पैशुनं ।
 गुरोर्बालोकिर्बन्धः समानं ब्रह्महत्या(१) ॥ २५ ॥
 ब्रह्मोज्झावेदनिन्दा च कौटसाक्ष्यं सुहृद्वधः ।
 गर्हितान्नाज्ययोज्जग्धिः(२) सुरापानसमानि षट् ॥ २६ ॥
 निक्षेपस्यापहरणं नराश्वरजतस्य च ।
 भूमिवज्रमणीनाञ्च रुक्मस्तेयसमं स्मृतं ॥ २७ ॥
 रेतःसेकः स्वयोन्याषु कुमारौष्वन्यजासु च ।
 सख्युः पुत्रस्य च(३) स्त्रीषु गुरुतल्पसमं विदुः ॥ २८ ॥
 गोबध्नाऽयाज्यसंयाज्य पारदार्यात्मविक्रयः ।
 गुरुमातृपितृत्यागः स्वाध्यायान्योः सुतस्य च ॥ २९ ॥
 परिवर्जितागुजेन परिवेदनमेव च ।
 तयोर्हीनञ्च कन्यायास्तयोरेव च याजनं ॥ ३० ॥
 कन्याया दूषणश्चैव बार्हृथ्यं व्रतलोपनं ।
 तडागारामदारानामपत्यस्य च विक्रयः ॥ ३१ ॥
 ब्राह्म्यता बान्धवत्यागो भूताध्यापनमेव च ।
 भूताश्चाध्ययनादानमविक्रयस्य विक्रयः ॥ ३२ ॥

१ समानं ब्रह्महत्यायेति च०, क०,
 ज० च ।

२ गर्हितानामन्नजग्धिरिति क० ।
 ३ सख्युः पुत्रस्य चेति क० ।

सर्वाकारेष्वधीकारो महायन्त्रप्रवर्त्तनं ।
 हिंस्रौषधीनां स्त्राजिवः क्रियालङ्घनमेव च ॥ ३३ ॥
 इन्धनार्थमशुष्काणां दुमाणाञ्चैव पातनं ।
 योषितां ग्रहणञ्चैव स्त्रीनिन्दकसमागमः ॥ ३४ ॥
 आत्मार्थञ्च क्रियारम्भो निन्दितान्नादनस्तथा ।
 अनाहिताग्नितास्त्रेयमृणानाञ्चानपक्रिया ॥ ३५ ॥
 असच्छास्त्राधिगमनं दीःशील्यं व्यसनक्रिया ।
 धान्यकुप्यपशुस्तेयं मद्यपस्त्रीनिषेवणं ॥ ३६ ॥
 स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रबधो नास्तिक्यञ्चोपपातकं ।
 ब्राह्मणस्य रुजः कृत्यं घ्रातिरघ्नेयमद्ययोः ॥ ३७ ॥
 जैम्भं पुंसि च मैथुन्यं जातिभ्रंशकरं स्मृतं ।
 श्वखरोष्ट्रमृगेन्द्राणामजाव्योश्चैव मारणं^(१) ॥ ३८ ॥
 सङ्घर्षकरणं ज्ञेयं मीनाहिनकुलस्य च ।
 निन्दितेभ्यो धनादानं बाणिज्यं शूद्रसेवनं ॥ ३९ ॥
 अपात्रीकरणं ज्ञेयमसत्यस्य च भाषणं ।
 क्लमिक्रीटवयोहत्या मद्यानुगतभोजनं ॥ ४० ॥
 फलैधःकुसुमस्तेयमधैर्यञ्च मलावहं ।
 इत्याग्नेये महापुराणे महापातकादिकथनं नामाष्ट-
 षड्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर उवाच । एतत्प्रभृतिपापानां प्रायश्चित्तं वदामि ते ।

ब्रह्महा हादशाब्दानि कुटीकृत्वा वने वसेत् ॥ १ ॥

भिक्षेतात्मविशुद्ध्यर्थं कृत्वा शवशिरोध्वजं ।

प्रास्येदात्मानमग्नौ वा समिद्धे चिरवाक्शिराः ॥ २ ॥

यजेत वाखमेधेन खर्जिता गोसवेन वा ।

जपन्वान्यतमं वेदं योजनानां शतं ब्रजेत् ॥ ३ ॥

सर्वस्वं वा वेदविदे ब्राह्मणायोपपादयेत् ।

व्रतैरेतैर्व्यपोहन्ति महापातकिनो मलं ॥ ४ ॥

उपपातकसंयुक्ती गोघ्नो मांसं यवान् पिबेत् ।

कृतवापो वसेन्नोष्ठे चर्मणा तेन संवृतः ॥ ५ ॥

चतुर्थकालमग्नीयादक्षारलवणं मितं ।

गोमूत्रेण चरेत् स्नानं द्वौ मासौ नियतेन्द्रियः ॥ ६ ॥

द्विद्वानुगच्छेद्वाथैव तिष्ठन्नूर्ध्वं रजः पिबेत् ।

दृषभैकादशा गास्तु दद्याद्विचरितव्रतः (१) ॥ ७ ॥

अविद्यमाने सर्वस्वं वेदविद्गो निवेदयेत् ।

पादमेकचरिद्रीधे द्वौ पादौ बन्धने चरेत् ॥ ८ ॥

योजने पादहीनं स्याच्चरेत् सर्वं निपातने ।
 कान्तारेष्वथ दुर्गेषु विषमेषु भयेषु च ॥ ८ ॥
 यदि तत्र विपत्तिः स्यादेकपादो विधीयते ।
 घण्टाभरणदोषेण तथैवार्धं विनिर्द्दिशेत् ॥ १० ॥
 दमने दामने रोधे शकटस्य नियोजने ।
 स्तम्भशृङ्खलपाशेषु मृते पादोनमाचरेत् ॥ ११ ॥
 शृङ्गभङ्गेऽस्थिभङ्गे च लाङ्गूलच्छेदने तथा ।
 यावकन्तु पिवेत्तावद्यावत् सुस्था तु गौर्भवेत् ॥ १२ ॥
 गोमतीञ्च जपेद्द्विधां गोस्तुतिं गोमतीं चरेत् ।
 एका चेद्बहुभिर्हैवाद् यत्र व्यापादिता भवेत् ॥ १३ ॥
 पादं पादन्तु हत्यायाश्चरेयस्ते पृथक् पृथक् ।
 उपकारे क्रियमाणे विपत्तौ नास्ति पातकं ॥ १४ ॥
 एतदेव व्रतं कुर्युरुपपातकिनस्तथा ।
 अवकीर्णवर्जं शुद्धार्थञ्चान्द्रायणमथापि वा ॥ १५ ॥
 अवकीर्णी तु कालेन गर्हभेन चतुष्पथे ।
 पाकयज्ञविधानेन यजेत निर्ऋतिं निशि ॥ १६ ॥
 कृत्वाम्निं विधिवद्ब्रह्मानन्ततस्तु समिच्छा ।
 चन्द्रेन्द्रशुक्लपङ्क्तिनां जुहुयात् सर्पिषाहुतिं^(१) ॥ १७ ॥
 अथवा गार्हभश्चर्म वसित्वाष्टचरेत्तस्मिन् ।
 हत्वा गर्भमविज्ञातं ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ॥ १८ ॥

सुरां पीत्वा द्विजो मोहादग्निवर्णां सुरां पिवेत् ।
 गोमूत्रमग्निवर्णं वा पिवेदुदकमेव वा ॥ १८ ॥
 सुवर्णस्तेयकृद्दिप्रो राजानमभिगम्य तु ।
 स्वकर्म ख्यापयन् ब्रूयान्मां भवाननुशास्त्विति ॥ २० ॥
 गृहीत्वा मुशलं राजा सकृद्वन्यात् स्वयङ्गतं ।
 बधेन शुद्ध्यति स्तेयो ब्राह्मणस्तपसैव वा ॥ २१ ॥
 गुरुतल्पो निक्तल्यैव शिशुश्च वृषणं स्वयं ।
 निधाय चाञ्जली गच्छेदानिपाताच्च नैर्ऋतिं ॥ २२ ॥
 चान्द्रायणान् वा चैन्मासानभ्यसेन्नियतेन्द्रियः ।
 जातिभ्रंशकरं कर्म कृत्वान्यतममिच्छया ॥ २३ ॥
 चरेच्छान्तपनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमनिच्छया ।
 सङ्करीपात्रकृत्यासु मासं शोधनमैन्दवं ॥ २४ ॥
 मलिनीकरणीयेषु तप्तं स्याद्यावकं त्राहं ।
 तुरीयो ब्रह्महत्यायाः क्षत्रियस्य बधे स्मृतः ॥ २५ ॥
 वैश्येऽष्टमांशो वृत्तस्थे शूद्रे त्रैयस्तु षोडशः ।
 मार्जारनकुलौ हत्वा चासं मण्डूकमेव च ॥ २६ ॥
 श्वगोधोलूककाकांश्च शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 चतुर्धामपि वर्णानां नारीं हत्वानवस्थितां ॥ २७ ॥
 भ्रमत्यैव प्रमाप्य स्त्रीं शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 सर्पादीनां बधे नक्तमनस्यां वायुसंयमः ॥ २८ ॥
 द्रव्याणामन्यसाराणां स्तेयं कृत्वान्यवेशमतः ।
 चरेच्छान्तपनं कृच्छ्रं व्रतं निर्वाप्य शुद्ध्यति ॥ २९ ॥

भक्षभीज्यापहरणे यानशय्यासनस्य च ।
 पुष्पमूलफलानाञ्च पञ्चगव्यं विशोधनं ॥ ३० ॥
 लणकाष्ठद्रमाणान्तु शुष्कावस्य गुह्यस्य च ।
 चेलचर्माभिषाणान्तु^(१) त्रिरात्रं स्यादभोजनं ॥ ३१ ॥
 मणिमुक्ताप्रवालानां ताम्रस्य रजतस्य च ।
 अयःकांस्योपलानाञ्च द्वादशाहं कणाक्षभुक् ॥ ३२ ॥
 कार्पासकीटजोर्णानां द्विशफैकशफस्य च ।
 पक्षिगन्धौषधीनान्तु रज्जा चैव अहम्ययः ॥ ३३ ॥
 गुरुतल्पव्रतं कुर्याद्देतः सिकत्वा स्वयोनिषु ।
 सख्यः पुत्रस्य च स्त्रीषु कुमारोष्वन्यजासु च ॥ ३४ ॥
 पिष्टस्त्रेयीं भगिनीं स्वस्त्रीयां मातुरेव च ।
 मातुश्च भ्रातुरामस्य गत्वा चान्द्रायणश्चरेत् ॥ ३५ ॥
 अमानुषोषु पुरुष उदक्यायामयोनिषु ।
 रेतः सिकत्वा जले चैव कच्छं शान्तपनश्चरेत् ॥ ३६ ॥
 मैथुनान्तु समासेव्य पुंसि योषिति वा द्विजः ।
 गीयानिःसु दिवा चैव सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ ३७ ॥
 चण्डालाव्यस्त्रियो गत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्य च ।
 पतत्वज्ञानतो विप्रो ज्ञानात् साम्यन्तु गच्छति ॥ ३८ ॥
 विप्रद्रुष्टां स्त्रियं भर्ता निरुध्यादेकवेश्मनि ।
 यत् पुंसः परदारेषु तदेनाञ्चारयेद्भुतं ॥ ३९ ॥
 साचेत्पुनः प्रदुष्येत सदृशेनोपमन्त्रिता ।
 कच्छश्चाद्रायणश्चैव तदस्याः पावनं स्मृतं ॥ ४० ॥

यत् करोत्येकरात्रेण वृषस्त्रीसेवनं द्विजः ।

तद्वैश्यभुक् जपेदित्य' चिभिर्वर्षे व्यपोहति ॥ ४१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम एकीनसप्तत्य-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

प्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर उवाच । महापापानुयुक्तानां^(१) प्रायश्चित्तानि वक्ष्मिहे ।

संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ॥ १ ॥

याजनाद्वापनाद्यौनात्र तु यानाशनासनात् ।

यो येन पतितेनैषां संसर्गं याति मानवः ॥ २ ॥

स तस्यैव व्रतं कुर्यात्तत्संसर्गस्य शुद्धये ।

पतितस्योदकं कार्यं सपिण्डैर्बान्धवैः सह ॥ ३ ॥

निन्दितेऽहनि सायाह्ने भ्रात्यृत्विग् गुरुसन्निधौ ।

दासो घटमपां पूर्णं पर्यस्येत् प्रेतवत्पदा^(२) ॥ ४ ॥

अहोरात्रमुपासीरन्नशौचं बान्धवैः सह ।

निवर्त्तयेत् स्नात्वा ज्येष्ठांशभ्रातृणादिके ॥ ५ ॥

ज्येष्ठांशभ्रात्र्यासास्य यवीयान् गुणतोऽधिकः ।

१ महापापोपपन्नानामिति क० ।

२ प्रेतवत् सहेति क०, न०, घ०, ङ०

३ प्रायश्चित्तं वक्षामि न इति भ० ।

च ।

प्रायश्चित्ते तु चरिते पूर्णं कुम्भमपां नवं ॥ ६ ॥
 तेनैव सार्द्धं प्राशयेयुः स्नात्वा पुण्यजलाशये ।
 एवमेव विधिं कुर्युर्योषिक्षु पपितास्तपि ॥ ७ ॥
 वस्त्रान्नपानन्देयन्तु वसेयुश्च गृहान्तिके ।
 तेषां द्विजानां सावित्री नानूद्येत^(१) यथाविधि ॥ ८ ॥
 तांसारयित्वा त्रीन् कृच्छ्रान् यथाविध्यपनाययेत् ।
 विकर्मस्थाः परित्यक्तास्तेषां मध्येतदादिशेत् ॥ ९ ॥
 जपित्वा त्रीणि सावित्र्याः सहस्राणि समाहितः ।
 मासङ्कोष्ठे पयः पीत्वा मुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥ १० ॥
 ब्राह्म्यानां याजनं कृत्वा परेषामन्यकर्म च ।
 अभिचारमह्वीनानान्द्रिभिः कृच्छैर्व्यपोहति^(२) ॥ ११ ॥
 शरणागतं परित्यज्य वेदं विघ्नाय च द्विजः ।
 संवत्सरं यताहारस्तत्पापमपसेधति ॥ १२ ॥
 श्वश्रुगालखरैर्दष्टो घाम्यैः क्रव्याद्भिरेव च ।
 नरोष्ट्राश्वैर्वराहैश्च^(३) प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥ १३ ॥
 स्नातकव्रतलोपे च कर्मत्यागे ह्यभोजनं ।
 हुङ्कारं^(४) ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वङ्गरश्च गरीयसः ॥ १४ ॥
 स्नात्वानन्यन्नद्विषमभिवाद्य प्रसादयेत् ।
 अवगृह्य चरेत्तच्छ्रमतिकृच्छ्रनिपातने ॥ १५ ॥
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितं ।

१ न युज्येतेति च० ।

२ कृच्छ्रैर्विघ्नयति इति ग०, घ०,

ङ० च ।

३ नरोष्ट्राश्वैर्वराहैश्चेति च० ।

४ हुङ्कारमिति च०, घ०, ङ०

च । ओङ्कारमिति ग०, ङ० च ।

वह्मरश्चेति च० ।

चाण्डालादिरविघ्नातो यस्य तिष्ठेत वैश्वमनि ॥१६॥

सम्यग् ज्ञातस्तु कालेन तस्य कुर्वीत शोधनं ।

चान्द्रायणं पराकं वा द्विजानान्तु विशोध्यते ॥१७॥

प्राजापत्यन्तु शूद्राणां शेषन्तदनुसारतः ।

गुडङ्गसुश्वं लवणं तथा धान्यानि यानि च ॥१८॥

क्षत्वा गृहे ततो हारि तेषान्दद्याद्धताशनं ।

मृगमयानान्तु भाण्डानां त्याग एव विधीयते ॥१९॥

द्रव्याणां परिशेषाणां द्रव्यशुद्धिर्विधीयते ।

कूपैकपानसक्ता ये स्पर्शास्तद्धृषिताः^(१) ॥२०॥

शुद्धायुरुपवासेन पञ्चगव्येन वाप्यथ ।

यस्तु संसृज्य चण्डालमश्रीयाच्च स्वकामतः ॥२१॥

द्विजयान्द्रायणं कुर्यात्तप्तकच्छमथापि वा ।

भाण्डसङ्गलसङ्कीर्णयाण्डालादिजुगुप्सितैः ॥२२॥

भुक्त्वापीत्वा तथा तेषां घडात्रेण विशुद्धयति ।

अन्यानां भुक्तशेषन्तु भक्षयित्वा द्विजातयः ॥२३॥

व्रतं चान्द्रायणं कुर्यात्स्त्रिरात्रं शूद्र एव तु ।

चण्डालकूपभाग्निषु अन्नानात्यवते जलं ॥२४॥

द्विजः शान्तपनं कुर्याच्छूद्रयोपवसेहिनं ।

चण्डालेन तु संसृष्टो^(२) यस्त्वपः पिबते द्विजः ॥२५॥

त्रिरात्रमेव कर्त्तव्यं शूद्रयोपवसेहिनं ।

उच्छिष्टेन यदि^(३) स्पृष्टः शुना शूद्रेण वा द्विजः ॥२६॥

१ स्पर्शवत्कक्षपमृषिता इति भ० । २ वदेति च०, ग०, घ०, ङ०, च० ।

३ संसृष्ट इति क० ।

उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुद्धयति ।
 वैश्येन क्षत्रियेणैव स्नानं नक्तं समाचरेत् ॥ २७ ॥
 अध्वानं प्रस्थितो विप्रः कान्तारे यद्यनूदके ।
 पक्वान्नेन गृहीतेन मूत्रोच्चारङ्करोति वै ॥ २८ ॥
 अनिधायैव तद्द्रव्यं अङ्गे कृत्वा तु संस्थितं ।
 शौचं कृत्वान्नमभ्युक्ष्य अर्कस्याग्नेश्च दर्शयेत् ॥ २९ ॥
 न्विच्छेद्यतानां चौरैर्वा कान्तारे वा प्रवासिनां ।
 भक्ष्याभक्ष्यविशुद्ध्यर्थं^(१) तेषां वक्ष्यामि निष्कृतिं ॥ ३० ॥
 पुनः प्राप्य स्वदेशञ्च वर्णानामनुपूर्वशः ।
 कृच्छ्रस्थान्ते ब्राह्मणस्तु पुनः संस्कारमर्हति ॥ ३१ ॥
 पादीनान्ते क्षत्रियश्च अर्हन्ति वैश्य एव च ।
 पादं कृत्वा तथा शूद्रो दानं दत्वा विशुद्धयति ॥ ३२ ॥
 उदक्या तु सवर्णा या स्पृष्टा चेत् स्यादुदक्यया ।
 तस्मिन्नेवाहनि स्नाता शुद्धिमाप्नोत्यसंशयं ॥ ३३ ॥
 रजस्वला तु नाग्नीयात् संस्पृष्टा हीनवर्णया ।
 यावन्न शुद्धिमाप्नोति शुद्धस्नानेन शुद्धयति ॥ ३४ ॥
 मूत्रं कृत्वा व्रजन्वत्सं स्मृतिभ्रं शाज्जलं पिबेत् ।
 अङ्गोराक्षीषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥ ३५ ॥
 मूत्रोच्चारं दिजः कृत्वा अकृत्वा शौचमात्मनः ।
 मोहाद्भुक्त्वा^(२) चिरात्तन्तु यवान् पीत्वा विशुद्धयति ॥ ३६ ॥
 ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रव्रज्यादिबलात्तथा ।

१ भक्ष्यभोक्ष्यविशुद्ध्यर्थमिति भ० । २ लोभाद्भुक्त्वेति च०, ग०, घ०, ङ०, झ० च ।

अनाशकनिवृत्ताश्च तेषां शुद्धिः प्रचक्ष्यते ॥ ३७ ॥
 चारयेन्नीणि कृद्धाणि चान्द्रायणमथापि वा ।
 जातकर्मादिसंस्कारैः संस्क्रयान्तं तथा पुनः ॥ ३८ ॥
 उपानहममेध्यं च यस्य संस्पृशते सुखं ।
 मृत्तिकागोमयौ तत्र पञ्चगव्यञ्च शोधनं ॥ ३९ ॥
 वापनं विक्रयञ्चैव नीलवस्त्रादिधारणं ।
 तपनीयं हि विप्रस्य त्रिभिः कृद्धैस्त्रिंशद्व्यति ॥ ४० ॥
 अन्यजातिश्लपाकेन^(१) संस्पृष्टा स्त्री रजस्वला ।
 चतुर्थेऽहनि शुद्धा सा त्रिरात्रं तत्र आचरेत्^(२) ॥ ४१ ॥
 चाण्डालश्लपचौ स्पृष्टा तथा पूयञ्च सूतिकां ।
 शवं तत्स्पृशिनं स्पृष्ट्वा^(३) सद्यः स्नानेन शुद्ध्यति ॥ ४२ ॥
 नारं स्पृष्ट्वास्थि सस्नेहं स्नात्वा विप्रो विशुद्ध्यति ।
 रथ्याकर्हमतीयेन अधीनाभिमृदोदकैः ॥ ४३ ॥
 वान्तो विविक्तः स्नात्वा तु घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ।
 स्नानात् क्षरकर्मकर्त्ता कृच्छ्रकृद्गृह्णेऽन्नभुक् ॥ ४४ ॥
 अपाङ्क्त्याशी गव्याशी शुना दष्टस्तथा शुचिः ।
 कृमिदष्टशालघाती कृद्धाल्जप्याच्च होमतः ॥ ४५ ॥
 होमाद्यैशानुतापेन पूयन्ते पापिनोऽखिलाः^(४) ।
 इत्यान्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम सप्तत्यधिक-
 यततमोऽध्यायः ॥

१ अन्यजातश्लपाकेनेति क० ।

२ क्षरकर्मकर्त्ता क्षरकर्मकर्त्ता कृच्छ्रकृद्गृह्णेऽन्नभुक् पाठः इ० पुस्तके नास्ति ।

३ शवं तत्स्पृशिनं स्नानमिति ख० । शपकतस्पृष्टिनं स्नानमिति ख०, ज० च ।

४ क्षोषोक्षरं द्विजः कृमेत्यादिः, पूयन्ते पापिनोऽखिला इत्यन्तः पाठः ज०, क० पुस्तके नास्ति ।

अथ एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

प्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर उवाच । प्रायश्चित्तं रहस्यादि वक्ष्ये शुद्धिकरं पर ।

पौरुषेण तु सूक्तेन मासं जप्यादिनाघहा ॥ १ ॥

मुच्यते पातकैः सर्वैर्जीवा त्रिरघमर्षणं ।

वेदजप्याद्वायुयमाद् गायत्र्या व्रततोऽथवा^(१) ॥ २ ॥

मुण्डनं सर्वकृच्छ्रेषु स्नानं होमो हरेर्यजिः ।

उत्थितस्तु दिवा तिष्ठेदुपविष्टस्तथा निशि ॥ ३ ॥

एतद्दीरासनं प्रोक्तं कृच्छ्रकृत्तेन पापहा ।

अष्टभिः प्रत्यहं यासैर्यतिचान्द्रायणं स्मृतं ॥ ४ ॥

प्रातश्चतुर्भिः सायञ्च शिशुचान्द्रायणं स्मृतं ।

यथाकथञ्चित् पिण्डानां चत्वारिंशच्छतद्वयं ॥ ५ ॥

मासेन भक्षयेदेतत् सुरचान्द्रायणं चरेत् ।

त्राहमुष्णं पिवेदापस्त्यहमुष्णं पयः पिवेत् ॥ ६ ॥

व्राहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षी भवेत् व्राहं ।

तप्तकृच्छ्रमिदं प्रोक्तं शीतैः शीतं प्रकीर्तितं ॥ ७ ॥

कृच्छ्रातिकृच्छ्रं पयसा दिवसानेकविंशतिं ।

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशीदकं ॥ ८ ॥

एकरात्रोपवासश्चकृच्छ्रं शान्तपनं स्मृतं ।
 एतच्च प्रत्यहाभ्यस्तं महाशान्तपनं स्मृतं ॥ ८ ॥
 त्रिहाभ्यस्तमथैकैकमतिशान्तपनं स्मृतं ।
 कृच्छ्रं पराकसञ्ज्ञं स्याद्वादशाहमभोजनं ॥ १० ॥
 एकभक्तं त्रिहाभ्यस्तं क्रमावक्तव्यमयाचितं ।
 प्राजापत्यमपोष्यान्ते पादः स्यात् कृच्छ्रपादकः ॥ ११ ॥
 फलैर्भासं फलं कृच्छ्रं विश्वैः श्रीकृच्छ्र ईरितः ।
 पद्माक्षैः स्यादामलकैः पुष्पकृच्छ्रं तु पुष्पकैः ॥ १२ ॥
 पत्रकृच्छ्रं तथा पत्रैस्तोयकृच्छ्रं जलेन तु ।
 मूलकृच्छ्रं तथा मूलैर्हृद्भा चीरेण तक्रतः ॥ १३ ॥
 मासं वायव्यकृच्छ्रं स्यात्पाणिपूराहमभोजनात् ।
 तिलैर्द्वादशरात्रेण कृच्छ्रमाग्नेयमार्त्तिभुत् ॥ १४ ॥
 पाचं प्रसृत्या लाजानां ब्रह्मकृच्छ्रं तथा भवेत् ।
 उपोषितश्चतुर्दश्यां पञ्चदश्यामनन्तरं ॥ १५ ॥
 पञ्चगव्यं समश्रीयाद्द्विष्याशीत्यनन्तरं ।
 मासेन द्विर्नरः कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १६ ॥
 श्रीकामः पुष्टिकामश्च स्वर्गकामोऽघनष्टये ।
 देवताराधनपरः कृच्छ्रकारी स सर्वभाक् ॥ १७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे रहस्यादिप्रायश्चित्तं नाम एकसप्त-
 स्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

सर्वपापप्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर उवाच । परदारपरद्रव्यजीवहिंसादिके यदा ।
प्रवर्तते नृणां चित्तं प्रायश्चित्तं स्तुतिस्तदा ॥ १ ॥
विष्णवे विष्णवे नित्यं विष्णवे विष्णवे (१) नमः ।
नमामि विष्णुं चित्तस्थमहङ्कारगतिं हरिं ॥ २ ॥
चित्तस्थमीशमव्यक्तमनन्तमपराजितं ।
विष्णुमीडामशेषेण अनादिनिधनं विभुं ॥ ३ ॥
विष्णुश्चित्तगतो यन्मे विष्णुर्बुद्धिगतश्च यत् ।
यच्चाहङ्कारगो विष्णुर्यद्विष्णुर्मयि संस्थितः ॥ ४ ॥
करोति कर्मभूतोऽसौ स्थावरस्य चरस्य च ।
तत् पापप्रायश्चित्तमायातु तस्मिन्नेव हि चिन्तिते ॥ ५ ॥
ध्यातो हरति यत् पापं स्वप्ने दृष्टस्तु भावनात् ।
तमुपेन्द्रमहं विष्णुं प्रणतार्त्तिहरं हरिं ॥ ६ ॥
जगत्सन्निधिराधारे मञ्जमाने तमस्यधः ।
हस्तावलम्बनं विष्णुं प्रणमामि परात् परं ॥ ७ ॥
सर्वेश्वरेश्वर विभो परमात्मन्यधोक्षज ।
हृषीकेश हृषीकेश हृषीकेश नमोऽस्तुते ॥ ८ ॥
नृसिंहानन्त गोविन्द भूतभाक्न केशव ।

दुरुक्तं दुष्कृतं ध्यातं शमधाघ्नमोऽस्तुते ॥ ८ ॥
 यन्मया चिन्तितं दुष्टं स्वचित्तवशवर्तिना ।
 अकार्यमहदव्यग्रन्तच्छमन्नय कोशव ॥ १० ॥
 ब्रह्मण्यदेव गोविन्द परमार्थपरायण ।
 जगन्नाथ जगद्धातः पापं प्रशमयाश्रुत ॥ ११ ॥
 यथापराङ्मे सायाङ्मे मथ्याङ्मे च तथा निगि ।
 कायेन मनसा वाचा कृतं पापमजानता ॥ १२ ॥
 जानता च हृषीकेण पुण्डरीकाक्ष माधव ।
 नामत्रयीच्चारणतः स्वप्ने यातु मम क्षयं ॥ १३ ॥
 शारीरं मे हृषीकेण पुण्डरीकाक्ष माधव ।
 पापं प्रशमयाद्य त्वं^(१) बाक्कृतं मम माधव ॥ १४ ॥
 यद्गच्छन्त्यस्वपंस्तिष्ठन् गच्छन् जाग्रद् यदास्थितः ।
 कृतवान् पापमद्याहं कायेन मनसा गिरा ॥ १५ ॥
 यत् स्वप्नमपि यत् स्थूलं कुयोनिनरकावहं ।
 तद्यातु प्रशमं सर्वं वासुदेवानुकीर्त्तनात् ॥ १६ ॥
 परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमशुभं यत् ।
 तस्मिन्^(२) प्रकीर्त्तिते विष्णौ यत् पापं तत् प्रशमयतु ॥ १७ ॥
 यत् प्राप्य न निवर्त्तन्ते गन्धर्वादिवर्जितं ।
 सूरयस्तत् पदं विष्णोस्तत् सर्वं शमयत्वघं^(३) । १८ ॥
 पापप्रणाशनं स्तोत्रं यः पठेच्छृणुयादपि^(४) ।

१ प्रशमात्यर्थमिति ख, घ०, ज० च ।

२ चक्षुर्भिति घ० ।

३ सर्वं शमयत्वमिति ख० ।

४ यः पठेच्छृणुयात् नर इति ज०,

अ० च । यः पठेच्छृणुयाद्भर

इति ख० ।

शारीरैर्भानसैर्वाङ्गैः कृतैः पापैः प्रमुच्यते ॥ १८ ॥

सर्वपापग्रहादिभ्यो याति विष्णोः परं पदं ।

तस्मात् पापे कृते जप्यं स्तोत्रं सर्वाघमहर्जनं ॥ २० ॥

प्रायश्चित्तमघौघानां स्तोत्रं व्रतकृते वरं ।

प्रायश्चित्तैः स्तोत्रजपैर्व्रतैश्च यति पातकं ॥ २१ ॥

ततः कार्याणि^(१) संसिद्धैः तानि वै भुक्तिमुक्तये ।

इत्याग्नेये महापुराणे सर्वपापप्रायश्चित्ते पापनाशन-
स्तोत्रं नाम त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

प्रायश्चित्तं ।

अग्निरुवाच । प्रायश्चित्तं ब्रह्मणीकृतं वक्ष्ये पापोपशान्तिदं ।

स्यात् प्राणवियोगफलो व्यापारो हननं स्मृतं ॥ १ ॥

रागाद् द्वेषात् प्रमादाच्च स्वतः परत एव वा ।

ब्राह्मणं घातयेद्यस्तु स भवेद्ब्रह्मघातकः ॥ २ ॥

बह्वनामेककार्याणां सर्वेषां शस्त्रधारिणां ।

यद्येको घातकस्तत्र सर्वे ते घातकाः स्मृताः ॥ ३ ॥

आक्रोशितस्ताडितो वा धनैर्वा परिपीडितः ।

१ ततः कर्माणीति च०, ग०, घ०, ङ० च ।

यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणांस्तमाहुर्ब्रह्मघातकं ॥ ४ ॥
 औषधाद्यपकारे तु न पापं स्यात् कृते मृते ।
 पुत्रं शिष्यन्तथा भार्यां शासते न मृते ह्यघं ॥ ५ ॥
 देशं कालञ्च यः शक्तिं पापञ्चावेक्ष्य यत्नतः ।
 प्रायश्चित्तं प्रकल्प्य स्याद्यत्र चोक्ता न निष्कृतिः^(१) ॥ ६ ॥
 गवार्थं ब्राह्मणार्थं वा मद्यः प्राणान् परित्यजेत् ।
 प्रास्थिदात्मानमग्नौ वा मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ७ ॥
 शिरःकपालौ ध्वजवान् भैक्ष्याग्री कर्म वेदयन् ।
 ब्रह्महा द्वादशाव्यानि मितभुक् शङ्खिमाप्नुयात् ॥ ८ ॥
 षड्भिर्वर्षैः शुद्धचारो ब्रह्महा पूयते नरः ।
 विहितं यदकामानां कामात्तु द्विगुणं स्मृतं ॥ ९ ॥
 प्रायश्चित्तं प्रवृत्तस्य बधे स्यात्तु^(१) त्रिवापिकं ।
 ब्रह्मघ्नं क्षत्रे द्विगुणं विट्क्षूद्रे द्विगुणं क्षिधा ॥ १० ॥
 अन्यत्र विप्रे सकलं पादोनं क्षत्रिये मतं ।
 वैश्येऽर्धपादं क्षत्रे स्याद्दृढस्त्रीबालरोगिण ॥ ११ ॥
 तुरीयो ब्रह्महत्यायाः क्षत्रियस्य बधे स्मृतं ।
 वैश्येऽष्टमांशो वृत्तस्थे शूद्रे ज्ञेयस्तु षोडशः ॥ १२ ॥
 अप्रदुष्टां स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 पञ्चगव्यं पिवेद्गोघ्नो मासमासीत संयतः ॥ १३ ॥
 गोष्ठे गयो गोऽनुगामी गोप्रदानेन शुद्ध्यति ।
 ऊच्छैवातिऊच्छं वा पादह्नासो नृपादिषु ॥ १४ ॥
 अतिहृष्टामतिकृशामतिबालाञ्च रोगिणी ।

हत्वा पूर्वविधानेन चरेदर्धव्रतं द्विजः ॥ १५ ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेच्छ्रुत्या दद्याद्दे मतिलदिकं ।
 मुष्टिचपेटकीलेन तथा शृङ्गादिमोटने ॥ १६ ॥
 लगुडादिप्रहारेण गोबधं तत्र निर्दिशेत् ।
 दमने दामने चैव शकटादौ च योजने ॥ १७ ॥
 स्तम्भशृङ्खलपाशैर्वा मृते पादोनमाचरेत् ।
 काष्ठे शान्तपत्रं कुर्यात् प्राजापत्यन्तु लोष्ठके ॥ १८ ॥
 तप्तकच्छन्तु पाषाणे शस्त्रे चाप्यतिकृच्छकं ।
 मार्जारगोधानकुलमण्डूकश्वपतत्रिणः ॥ १९ ॥
 हत्वा त्राहं पिवेत् क्षीरं कृच्छ्रं चान्द्रायणं चरेत् ।
 व्रतं रहस्ये रहसि प्रकाशेऽपि प्रकाशकं ॥ ० ॥
 प्राणायामशतं कार्यं सर्वपापापनुत्तये ।
 पानकं द्राक्षमधुकं खार्जूरन्तालमैचषं ॥ २१ ॥
 माध्वीकं टङ्गमाध्वीकं मैरेयं नारिकेलजं ।
 न मद्यान्यपि मद्यानि पैष्टी मुख्या सुरा स्मृता ॥ २२ ॥
 चैवर्णस्य निषिद्धानि पीत्वा तद्वाप्यपः शुचिः ।
 कणान् वा भक्षयेद्द्वं पिण्याकं वा सकृन्निशि ॥ २३ ॥
 सुरापानापनुत्यर्थं बालवासा जटी ध्वजी ।
 अन्नानात् प्राश्य विण्मूत्रं सुरासंस्पृष्टमेव च ।' २४ ॥
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ।
 मद्यमाण्डस्थिता आपः पीत्वा सप्तदिनं व्रतौ ॥ २५ ॥
 चाण्डालस्य तु पानीयं पीत्वा स्यात् षड्दिनं व्रती ।
 चण्डालकूपभाण्डेषु पीत्वा शान्तपत्रं चरेत् ॥ २६ ॥

पञ्चगव्यं त्रिरान्ते पीत्वा चान्यजलं द्विजः ।
 मत्स्यकण्टकशम्बूकशङ्खशुक्तिकपर्दकान् ॥ २७ ॥
 पीत्वा नवोदकं चैव पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।
 शवकूपोदकं पीत्वा त्रिरात्रेण विशुद्ध्यति ॥ २८ ॥
 अन्यथावसायिनामन्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 आपत्काले शूद्रगृहे मनस्तापेन शुद्ध्यति ॥ २९ ॥
 शूद्रभाजनभुक् विप्रः पञ्चगव्यादुपोषितः ।
 कन्दुपक्कं खेहपक्कं खेहं च दधिगन्तवः ॥ ३० ॥
 शूद्रादनिन्द्यान्वैतानि गुडक्षीररसादिकं ।
 अस्नातभुक् चोपवासौ दिनान्ते तु जपाच्छुचिः ॥ ३१ ॥
 मन्त्रोच्चार्यशुचिर्भुक्त्वा त्रिरात्रेण विशुद्ध्यति ।
 केशकौटावपन्नं च पादस्पृष्टञ्च कामतः ॥ ३२ ॥
 भ्रूणघ्नावेक्षितं चैव सस्पृष्टं वाप्यदक्षयया ।
 काकाद्यैरवलौढं च शनासंस्पृष्टमेव च ॥ ३३ ॥
 गवाद्यैरन्नमात्रातं भुक्त्वा त्राह्ममुपावसेत् ।
 रेतोविण्मूत्रभक्षी तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ३४ ॥
 चान्द्रायणं नवम्रश्च पराको मासिके मतः ।
 पञ्चदशैःतिक्तच्छ्रं स्यात् षण्मासे कृच्छ्रमेव च ॥ ३५ ॥
 आर्द्धिके पादकृच्छ्रं स्यादेकाहः पुनरार्द्धिके ।
 पूर्व्यदुर्व्वापिकं आहं परेद्युः पुनरार्द्धिकं ॥ ३६ ॥
 निषिद्धभक्षणे भुक्ते प्रायश्चित्तमुपोषणं ।
 भूक्षुणं लशुनं भुक्त्वा^(१) शिशुकं कृच्छ्रमाचरेत्^(२) ॥ ३७ ॥

अभीज्यानान्तु भुक्तात्रं स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव च ।
 जग्ध्वा मांसमभक्ष्यञ्च सप्तरात्रं पयः पिबेत् ॥ ३८ ॥
 मधु मांसञ्च योऽश्लीयाच्छावं सूतकमेव वा ।
 प्राजापत्यं चरेत् कच्छं ब्रह्मचारी यतिर्व्रती ॥ ३९ ॥
 अन्यायेन परस्तापहरणं स्तेयमुच्यते ।
 मुसलेन हतो राज्ञा स्वर्णस्तेयी विशुद्धाति ॥ ४० ॥
 अधःशायी जटाधारी पर्णमूलफलाशनः ।
 एककालं समग्रानो द्वादशाब्दे विशुद्धाति ॥ ४१ ॥
 रुक्मस्तेयी सुरापञ्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।
 स्तेयं कृत्वा सुरां पीत्वा कच्छञ्चाब्दं चरेन्नरः ॥ ४२ ॥
 मणिमुक्ताप्रवालानां ताम्रस्य रजतस्य च ।
 अयस्कांस्योपलानाञ्च द्वादशाहं कणावभुक् ॥ ४३ ॥
 मनुष्याणान्तु हरणे स्त्रीणां चैत्रगृहस्य च ।
 बापीकूपतडागानां शुद्धिचान्द्रायणं स्मृतं ॥ ४४ ॥
 भक्ष्यभीज्यापहरणे यानशय्यासनस्य च ।
 पुष्पमूलफलानाञ्च पञ्चगव्यं विशोधनं ॥ ४५ ॥
 दृणकाष्ठद्रमाणाञ्च शुष्कान्नस्य गुडस्य च ।
 चेलचर्मामिषाणाञ्च त्रिरात्रं स्यादभोजनं ॥ ४७ ॥
 पितुः पत्नीञ्च भगिनीमाचार्यतनयान्तथा ।
 आचार्याणीं सुतां स्वाञ्च गच्छंश्च गुरुतल्पगः ॥ ४८ ॥
 गुरुतल्पेऽभिभाष्येनस्तप्ते पश्चादद्योमये ।
 शूर्पणीं ज्वलन्तीञ्चास्त्रिष्व मृत्युना स विशुद्धाति ॥ ४९ ॥
 चान्द्रायणान् वा बीभासानभ्यस्य गुरुतल्पगः ।

एवमेव विधिं कुर्याद् द्योषित्सुपतितास्त्रपि ॥ ५० ॥
 यत् पुंसः परदारेषु तच्चैनां कारयेद्भृतं ।
 रेतः सिक्ता कुमारीषु चाण्डालीषु सुतासु च ॥ ५१ ॥
 सपिण्डापत्यदारेषु प्राणत्यागो विधीयते ।
 यत् करीत्यकरात्रेण वृषलीसिवनं द्विजः ॥ ५२ ॥
 तद्वैद्यभृग्^(१) जपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षे व्यपोहति ।
 पितृव्यदारगमने भ्रातृभार्यागमे^(२) तथा ॥ ५३ ॥
 चाण्डालीं पुक्कसीं वापि स्रग्वाञ्च भगिनीं सखीं ।
 मातुः पितुः स्वसारञ्च निक्षिप्तां शरणागतां ॥ ५४ ॥
 मातुलानीं स्वसारञ्च सगोत्रामन्यमिच्छतीं ।
 शिष्यभार्यां गुरोर्भार्यां गत्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ॥ ५५ ॥

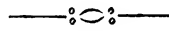
इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम त्रिसप्तत्य-

धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ त्रिविध्यमिति ग०, ड० च ।

२ भ्रातृभार्यागमे इति ग०, ब०, ड० च ।

अथ चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तानि ।

अग्निरुवाच । देवाअमार्चनादीनां प्रायश्चित्तान्तु लोपतः ।

पूजालोपे चाष्टशतं जपेद्द्विगुणपूजनं ॥ १ ॥

पञ्चोपनिषदैर्मन्त्रैर्ह्रस्वा ब्राह्मणभोजनं ।

स्तुतिकान्त्यजकोदक्यासृष्टे देवे शतं जपेत्^(१) ॥ २ ॥

पञ्चोपनिषदैः पूजां द्विगुणं स्नानमेव च ।

विप्रभोज्यं होमलोपे होमस्नानं तथार्चनं ॥ ३ ॥

होमद्रव्ये मूषिकाद्यैर्भक्षिते कौटसंयुते ।

तावन्मात्रं परित्यज्य प्रोक्ष्य देवादि पूजयेत् ॥ ४ ॥

अङ्कुरार्पणमात्रन्तु क्विन्नं भिन्नं परित्यजेत् ।

अस्पृश्यैश्चैव संस्पृष्टे अन्यपात्रे तदर्पणं ॥ ५ ॥

देवमानुषविघ्नघ्नं पूजाकाले तथैव च ।

मन्त्रद्रव्यादिव्यत्यासे मूलं जप्त्वा पुनर्जपेत् ॥ ६ ॥

कुम्भेनाष्टशतजपो देवे तु पतिते करात् ।

भिन्ने नष्टे चोपवासः शतहोमाच्छुभं भवेत्^(१) ॥ ७ ॥

कृते पापेऽनुतापो वै यस्य पुंसः प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तन्तु तस्यैकं हरिसंस्मरणं परं ॥ ८ ॥
 चान्द्रायणं पराको वा प्राजापत्यमघौघनुत् ।
 सूर्यशक्तिश्रीशादिमन्त्रजप्यमघौघनुत् ॥ ९ ॥
 गायत्रीप्रणवस्तोत्रमन्त्रजप्यमघान्तकं ।
 काद्यैरावीजसंयुक्तराद्यैराद्यैस्तदन्तकैः ॥ १० ॥
 सूर्याशक्तिश्रीशादिमन्त्राः कीटाधिकाः पृथक् ।
 श्रौङ्गीमाद्याश्चतुर्थ्यन्ता नमोन्ताः सर्वकामदाः ॥ ११ ॥
 नृसिंहहादशाष्टार्णमालामन्त्राद्यघौघनुत् ।
 आग्नेयस्य पुराणस्य पठनं श्रवणादिकं ॥ १२ ॥
 द्विविद्यारूपको विष्णुरग्निरूपस्तु गीयते ।
 परमात्मा देवमुखं सर्ववेदेषु गीयते ॥ १३ ॥
 प्रवृत्तौ तु निवृत्तौ तु दृज्यते भुक्तिमुक्तिदः^(१) ।
 अग्निरूपस्य विष्णोर्हि हवनं ध्यानमर्चनं ॥ १४ ॥
 जप्यं स्तुतिश्च प्रणतिः शारीराशेषाघौघनुत् ।
 दशस्वर्णानि दानानि धान्यहादशमेव च ॥ १५ ॥
 तुलापुरुषमुख्यानि महादानानि षोडश ।
 अन्नदानानि मुख्यानि सर्वाण्यवहराणि हि ॥ १६ ॥
 तिथिवारर्चसङ्क्रान्तियोगमन्त्रादिकालके ।
 व्रतादि सूर्यशक्तिश्रीशादेरघघातनं^(१) ॥ १८ ॥
 गङ्गा गया प्रयागश्च काश्यपीध्या ह्यवन्तिका ।

१ प्रवृत्तेषु, निवृत्तेषु, दृज्यते भुक्तिमुक्तिदः २ अघघातनमिति ग० ।

इति च०, उ०, भा०, अ० च ।

कुरुक्षेत्रे पुष्करञ्च नैमिषं पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥
 शालग्रामप्रभासाद्यं तीर्थञ्चाघौघघातकं ।
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिरिति ध्यानमघौघनुत् ॥ २० ॥
 पुराणं ब्रह्म चाग्नेयं ब्रह्मा विष्णुर्म्हेश्वरः ।
 अवताराः सर्वपूजाः प्रतिष्ठाप्रतिमादिकं ॥ २१ ॥
 ज्योतिःशास्त्रपुराणानि स्मृतयस्तु तपोव्रतं^(१) ।
 अर्थशास्त्रञ्च सर्गाद्या आयुर्वेदो धनुर्म्मतिः ॥ २२ ॥
 शिखा कन्दो व्याकरणं निरुक्तञ्चाभिधानकं ।
 कल्पो न्यायश्च मीमांसा ह्यन्यत् सर्वं हरिः प्रभुः ॥ २३ ॥
 एके हयोर्यतो यस्मिन् यः सर्वमिति वेद यः ।
 तं दृष्ट्वान्यस्य पापानि विनश्यन्ति हरिश्च सः ॥ २४ ॥
 विद्याष्टादशरूपश्च सूक्ष्मः स्थूलोऽपरो हरिः ।
 ज्योतिः सद्गुरुं ब्रह्म परं विष्णुश्च निर्मलः ॥ २५ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम चतुःसप्तत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

व्रतपरिभाषा ।

अग्निरुवाच । तिथिवारर्चदिवसमासवर्षदार्कसङ्क्रमे ।

वृत्स्नीव्रतादि^(१) वक्ष्यामि वसिष्ठ ऋणं तत् क्रमात् ॥ १ ॥

१ स्मृतयः ऋतयो व्रतमिति क०, घ०, ङ०, मिदलः पाठः न० पुस्तके नास्ति ।

अ० च । अहं ब्रह्मत्यादिः, तपोव्रत- २ पुंस्त्री व्रतादौति ङ०, अ० च ।

शास्त्रादितो हि निश्चमी व्रतं तच्च तपो मतं ।
 नियमास्तु विशेषास्तु व्रतस्यैव दमादयः ॥ २ ॥
 व्रतं हि कर्त्तृसन्तापात्तप इत्यभिधीयते ।
 इन्द्रियग्रामनियमान्नियमस्याभिधीयते ॥ ३ ॥
 अनग्नयस्तु ये विप्रास्तेषां त्रेयोऽभिधीयते ।
 व्रतोपवासनियमैर्नानादानैस्तथा द्विजः ॥ ४ ॥
 ते स्युर्देवादयः^(१) प्रीता भुक्तिभुक्तिप्रदायकाः ।
 उपावृत्तस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह ॥ ५ ॥
 उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः^(२) ।
 कांस्यं मांसं मसूरञ्च चणकं कोरदूषकं ॥ ६ ॥
 शाकं मधु पराशच्च^(३) त्वज्जदुपवसन् स्त्रियं ।
 पुष्पालङ्कारवस्त्राणि धूपगन्धानुलेपनं ॥ ७ ॥
 उपवासे न शस्यन्ति दन्तधावनमञ्जनं ।
 दन्तकाष्ठं पञ्चगव्यं कृत्वा प्रातर्व्रतञ्चरेत् ॥ ८ ॥
 असक्तज्जलपानाच्च ताम्बूलस्य च भक्षणम् ।
 उपवासः प्रदुष्येत दिवास्वप्नाच्च मैथुनात् ॥ ९ ॥
 क्षमा सत्यन्दया दानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 देवपूजाग्निहरणं^(४) सन्तोषोऽस्तेयमेव च ॥ १० ॥
 सर्वव्रतेश्वयं धर्मः सामान्यो दशधा स्मृतः ।
 पवित्राणि जपेच्चैव जुहुयाच्चैव शक्तितः ॥ ११ ॥

१ तेः स्युर्देवादय इति ग०, ख० च । २ शाकं दधि पराशच्चति ख०, घ० च ।

३ सर्वपापविवर्जित इति ज०, भ० ४ देवपूजाग्निहवनमिति घ०, ङ० च ।

च । सर्वतः परिवर्जित इति क० ।

नित्यक्रीडौ मिताहारो^(१) गुरुदेवहिजासकः ।
 चारं चौदृष्ट लवणं मधु मांसानि वर्जयेत् ॥ १२ ॥
 तिलमुद्गादृते शस्यं शस्ये गोधूमकोद्वौ ।
 चीनकं देवधान्यञ्च शमीधान्यं तथैक्षवं^(२) ॥ १३ ॥
 शितधान्यं तथा पण्यं मूलं चारगणः स्मृतः ।
 ब्रीहिशष्टिकमुद्गाद्य कलायाः सतिला यवाः ॥ १४ ॥
 श्यामाकायैव नीवारा गोधूमाद्या व्रते हिताः ।
 कुष्माण्डालावुवात्ताकून् पालक्लीम्पतिकाभ्यजेत् ॥ १५ ॥
 चरुभैक्ष्यं शक्तुकणाः शाकन्दधि घृतं पयः ।
 श्यामाकशालिनीवारा यवकं मूलतण्डुलं ॥ १६ ॥
 हविष्यं व्रतनक्तादावग्निकार्यादिके हितं ।
 मधु मांसं विहायान्यद् व्रते वा हितमोरितं ॥ १७ ॥
 त्राहं प्रातस्त्यहं सायं ब्राह्ममद्यादयचितं ।
 ब्राह्मरश्च नाश्रीयात् प्राजापत्यश्चरन् द्विजः ॥ १८ ॥
 एकैकं यासमश्रीयात् ब्राह्मणि त्रीणि पूर्ववत् ।
 ब्राह्मणोपवसेदत्यमतिकृच्छ्रं चरन् द्विजः ॥ १९ ॥
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकं ।
 एकरात्रोपवासस्य कृच्छ्रं शान्तपनं स्मृतं ॥ २० ॥
 पृथक् शान्तपनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महाशान्तपनोऽघहा ॥ २१ ॥
 द्वादशाहोपवासेन पराकः सर्वपापहा ।

महापराकस्त्रिगुणस्त्वयमेव प्रकीर्तितः ॥ १२ ॥

पौर्णमास्यां पञ्चदशप्रास्थमाषास्थभोजनः ।

एकापाये ततो वृद्धौ चान्द्रायणमतीत्यथा ॥ २३ ॥

क्षपिलागोः पलं मूत्रं अर्द्धाङ्गुष्ठञ्च गोमयं ।

क्षीरं सप्तपलन्दद्याद् दध्नश्चैव पलद्वयं^(१) ॥ २४ ॥

ष्टतमेकपलन्दद्यात् पलमेकं कुशोदकं ।

गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गन्धहारिति गोमयं ॥ २५ ॥

आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्षावणेति वै दधि ।

तेजोऽसीति तथा चाश्वं देवस्येति कुशोदकं^(२) ॥ २६ ॥

ब्रह्मकूर्ची भवत्येवं आपो हृष्टेत्यूचं जपेत् ।

अधमर्षणसूक्तेन संयोज्य प्रणवेन वा ॥ २७ ॥

पीत्वा सर्वाघनिर्मूलो विष्णुलोको ह्यपोषितः ।

उपवासो सायम्भोजी यतिः षष्ठात्मकालवान् ॥ २८ ॥

मांसवर्जी चाश्वमेधी सत्यवादी दिवं व्रजेत् ।

अग्न्याधेयं प्रतिष्ठाञ्च यज्ञदानव्रतानि च ॥ २९ ॥

देवव्रतवृषोत्सर्गचूडाकरणमेखलाः ।

माङ्गल्यमभिषेकञ्च मलमासे विवर्जयेत् ॥ ३० ॥

दर्शाद्दर्शस्त चान्द्रः स्यात् त्रिंशद्वायैव सावनः ।

मासः सौरस्त, सङ्क्रान्तेर्नाक्षत्रो भविष्यन्नात् ॥ ३१ ॥

सौरो मासो विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्मृतः^(३) ।

१ दध्नश्चैव पलद्वयमिति घ०, अ०, ड० पाठः ख० पुस्तके नास्ति ।

च ।

३ सायमो मत इति ख० ।

१ गायत्र्या इत्यादिः, कुशोदकमित्यनः

आद्विषे पितृकार्यं च चान्द्रो मासः प्रशस्यते ॥ ३२ ॥
 आषाढीमवधिं कृत्वा यः स्यात्पक्षस्तु पञ्चमः ।
 कुर्याच्छ्रावन्तत्र रविः कन्यां गच्छतु वा न वा ॥ ३३ ॥
 मासि संवत्सरे चैव तिथिद्वैधं यदा भवेत् ।
 तत्रोत्तरोत्तमा ज्ञेया पूर्वा तु स्यान् मलिम्बुचा ॥ ३४ ॥
 उपोषितव्यं नक्षत्रं येनास्तं याति भास्करः ।
 दिवा पुण्यास्तु तिथयो रात्रौ नक्षत्रते शुभाः ॥ ३५ ॥
 युग्माग्निकृतभूतानि^(१) षण्मुन्योर्वसुरन्ध्रयोः ।
 रुद्रेण द्वादशो युक्ता चतुर्दश्याय^(२) पूर्णिमा ॥ ३६ ॥
 प्रतिपदा त्वमावास्या तिथ्योर्भुग्मं महाफलं ।
 एतद्वास्तं महाघोरं हन्ति पुण्यं पुराकृतं ॥ ३७ ॥
 नरेन्द्रमन्त्रिप्रतिनां^(३) विवाहोपद्रवादिषु ।
 सद्यः शौचं समाख्यातं कान्तारापदि संघदि ॥ ३८ ॥
 आरब्धदीर्घतपसां न राजा व्रतहा स्त्रियाः ।
 गर्भिणी सूतिका नक्तं कुमारी च रजस्वला ॥ ३९ ॥
 यदाऽऽद्या तदान्येन कारयेत् क्रियाः सदा ।
 क्रोधात् प्रमादाल्लोभाद्वा व्रतभङ्गी भवेद्यदि ॥ ४० ॥
 दिनत्रयं न भुञ्जीत मुण्डनं शिरसोऽथ वा ।
 असामर्थ्यं व्रतकृतौ पत्नीं वा कारयेत् सुतं ॥ ४१ ॥
 सूतके मृतके कार्यं प्रारब्धं पूजनोज्झितं ।
 व्रतस्थं मूर्च्छितं दुग्धपानाद्यैरुदरेद् गुरुः ॥ ४२ ॥

१ युग्माग्निपुत्रभूतानिति ज०, भ० च । २ नरेन्द्रमन्त्रिप्रतिनामिति ज०, घ०,

३ चतुर्दश्या चेति ज० ।

ज०, ज० च ।

अष्टौ तान्यव्रतज्ञानि आपो मूलं फलं पयः॥
 हविर्ब्राह्मणकाम्या च गुरोर्वचनमौषधं ॥ ४३ ॥
 कीर्त्तिसन्ततिविद्यादिसौभाग्यारोग्यवृद्धये ।
 नैर्मल्यभुक्तिमुक्त्यर्थं कुर्व व्रतपते व्रतं ॥ ४४ ॥
 इदं व्रतं मया श्रेष्ठं गृहीतं पुरतस्तव ।
 निर्विघ्नां सिद्धिमायातु त्वत्प्रसादात् जगत्पते ॥ ४५ ॥
 गृहीतेऽस्मिन् व्रतवरे^(१) यद्यपूर्णे स्त्रिये ह्यहं ।
 तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु प्रमन्ने त्वयि सत्पतौ । ४६ ॥
 व्रतमूर्त्तिं जगद्भूतिं मण्डले सर्वसिद्धये ।
 आवाहये नमस्तुभ्यं सन्निधीभव केगव ॥ ४७ ॥
 मनसा कल्पितैर्भक्त्या पञ्चगव्यैर्जलैः शुभैः ।
 पञ्चासृतैः स्नापयामि त्वं मे च भव पापहा ॥ ४८ ॥
 गन्धपुष्पोदकैर्ह्यमर्घ्यमर्घ्यपते शुभं ।
 गृहाण पादमाचाममर्घ्याहं कुरु मां सदा ॥ ४९ ॥
 वस्त्रं वस्त्रपते पुण्यं गृहाण कुरु मां सदा ।
 भूषणाद्यैः सुवस्त्राद्यैश्चादितं व्रतसत्पते ॥ ५० ॥
 सुगन्धिगन्धं विमलं गन्धमूर्त्तं गृहाण वै ।
 पापगन्धविहीनं मां कुरु त्वं हि सुगन्धिकं ॥ ५१ ॥
 पुष्पं गृहाण पुष्पादिपूर्णं मां कुरु सर्वदा ।
 पुष्पगन्धं सुविमलं आयुरारोग्यवृद्धये ॥ ५२ ॥
 दशाङ्गं गुग्गुलुष्टतयुक्तं धूपं गृहाण वै ।
 सधूप धूपितं मां त्वं कुरु धूपितसत्पते ॥ ५३ ॥

दीपमूर्द्धशिखं दीप्तं गृहाणाखिलभासकं ।
 दीपमूर्त्ते प्रकाशाढ्यं सर्वदोर्द्ध गतिं कुरु ॥ ५४ ॥
 अन्नादिकञ्च नैवेद्यं गृहाणान्नादि सत्पते ।
 अन्नादिपूर्णं कुरु मामन्नदं सर्वदायकं ॥ ५५ ॥
 मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं मया प्रभो ।
 यत् पूजितं व्रतपते परिपूर्णन्तदस्तु मे ॥ ५६ ॥
 धर्मं देहि धनं देहि सौभाग्यं गुणसन्ततिं ।
 कीर्त्तिं विद्यां^(१) देहि चायुः स्वर्गं मोक्षञ्च देहि मे ॥ ५७ ॥
 इमां पूजां व्रतपते गृहीत्वा व्रज साम्प्रतं ।
 पुनरागमनायैव वरदानाय वै प्रभो ॥ ५८ ॥
 ज्ञात्वा व्रतवता सर्वव्रतेषु व्रतमर्त्तयः ।
 पूज्याः सुवर्णजास्ता वै शक्त्या वै भूमिशायिना ॥ ५९ ॥
 जपो होमश्च सामान्यव्रतान्ते दानमेव च ।
 चतुर्विंशद्वादश वा पञ्च वा त्रय एककः ॥ ६० ॥
 विप्राः प्रपूज्या गुरवो^(२) भोज्याः शक्त्या तु दक्षिणा ।
 देया गावः सुवर्णाद्याः पादुकोपानहौ पृथक् ॥ ६१ ॥
 जलपात्रञ्चाक्षपात्रमृत्तिकाच्छत्रमासनं^(३) ।
 शय्या वस्त्रयुगं कुम्भाः परिभाषेयमौरिता ॥ ६२ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे व्रतपरिभाषानाम् पञ्चसप्तत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ कीर्त्तिं दद्विमिति ख०, ज० च ।

ज०, ड० च ।

२ विप्राः पूज्याः, सगुरव इति च०,

३ मुद्रिकाक्षपात्रमासनमिति ख० ।

अथ षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—

प्रतिपद्व्रतानि ।

अग्निरुवाच । वक्ष्ये प्रतिपदादीनि व्रतान्यखिलदानि ते ।

कार्तिकाश्वयुजे चैत्रे प्रतिपद्व्रतानि स्थितिः ॥ १ ॥

पञ्चदश्यान्निराहारः प्रतिपद्यर्चयेदजं ।

अं तत् सङ्गच्छे नमो गायत्र्या वाय्वमेकं ॥ २ ॥

अन्नमालायवन्द्ये^(१) वामे शुचकमण्डलं^(२) ।

सम्बर्कच जटिलं हेमं ब्रह्माणमर्चयेत् ॥ ३ ॥

शक्त्या क्षीरं प्रदद्यात् ब्रह्मा मे प्रीयतामिति ।

मिथलो भोगभुक् स्वर्गं भूमौ विप्रो धनी भवेत् ॥ ४ ॥

धन्यं व्रतं प्रवक्ष्यामि अधन्यो धन्यतां व्रजेत् ।

मार्गशीर्षे प्रतिपदि नक्तं कृत्वा स्युपोषितः^(३) ॥ ५ ॥

अग्नये नम इत्यग्निं प्रार्थ्या सव्वभाग् भवेत् ।

प्रतिपद्येकभक्ताग्री समाप्ते कपिलाप्रदः ॥ ६ ॥

वैश्वानरपदं याति शिखिव्रतमिदं स्मृतं ।

इत्याग्नेये महापुराणे प्रतिपद्व्रतानि नाम षट्सप्तत्यधि-

कशततमोऽध्यायः ॥

१ अन्नमालायुचं दद्ये इति ह० ।

वामे शुचकमण्डल इति ह० ।

२ वामे दक्षकमण्डल इति ह०, न० ।

३ नक्तं लक्ष्म्युपोषित इति न० ।

अथ सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

द्वितीयाव्रताति ।

अग्निरुवाच । द्वितीयाव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्त्यादिदायकं ।

पुष्पाहारो द्वितीयायामश्विनौ पूजयेत् सुरौ ॥ १ ॥

अब्दं स्वरूपसौभाग्यं स्वर्गभाग् जायते व्रती ।

कार्तिके शुक्लपक्षस्य^(१) द्वितीयायां यमं यजेत् ॥ २ ॥

अब्दमुपोषितः स्वर्गं गच्छेन्न नरकं व्रती ।

अग्न्यश्विनं वक्ष्ये अवैधव्यादिदायकं ॥ ३ ॥

कृष्णपक्षे द्वितीयायां यावणस्य चरेदिदं ।

श्रीवत्सधारिन् श्रीकान्त श्रीधामन् औपतेऽव्यय ॥ ४ ॥

गार्हस्थ्यं मा प्रणशं मे यातु धर्मार्थकामदं ।

अग्नयो मा प्रणश्यन्तु मा प्रणश्यन्तु देवताः ॥ ५ ॥

पितरो मा प्रणश्यन्तु मत्तो दाम्पत्यभेदतः ।

लक्ष्म्या वियुज्यते देवो न कदाचिद्यथा भवान् ॥ ६ ॥

तथा कलत्रसम्बन्धो देव मा मे विभिद्यतां ।

लक्ष्म्या न शून्यं वरद यथा ते शयनं विभो ॥ ७ ॥

शय्या ममाप्यशून्यास्तु तथैव मधुसूदन ।

लक्ष्मीं विष्णुं यजेद्ददं दद्याच्छय्यां फलानि च ॥ ८ ॥

प्रतिमासं च सीमाय दद्यादर्घ्यं समन्त्रकं ।

गगनाङ्गणसन्दीप दुग्धाब्धिमथनोद्भव ॥ ८ ॥

भाभासितादिगाभोग रामानुज नमोऽस्तु ते ।

सो श्रीं श्रीधराय नमः सोमात्मानं हरिं यजेत् ॥ १० ॥

घं ठं भं हं श्रियै नमो दशरूपमहात्मने ।

घृतेन होमो नक्तञ्च शय्यां दद्याद्दिजातये^(१) ॥ ११ ॥

दीपान्नभाजनैर्युक्तं कृत्रोपान्नहमासनं ।

सोदकुम्भञ्च प्रतिमां विप्रायाथ च पात्रकं^(१) ॥ १२ ॥

पत्न्या य एवं कुरुते भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।

कान्तिव्रतं प्रवक्ष्यामि कार्तिकस्य मिते चरेत् ॥ १३ ॥

नक्तभोजी द्वितीयायां पूजयेद् बलकेशवौ ।

वर्षं प्राप्नोति वै कान्तिमायुरारोग्यकादिकं ॥ १४ ॥

अथ विष्णुव्रतं वक्ष्ये मनोवाञ्छितदायकं ।

पौषशुक्लद्वितीयादि कृत्वा दिनचतुष्टयं ॥ १५ ॥

पूर्वं सिद्धार्थकैः स्नानं ततः कृष्णतिलैः^(१) स्मृतं ।

वचया च तृतीयेऽङ्ग सवर्षेऽप्यथा चतुर्थके ॥ १६ ॥

मुरामांसी ववा कुष्ठं शैलेयं रजनोद्दर्य^(४) ।

सटो चम्पकमुस्तञ्च सर्वौषधिगणः स्मृतः ॥ १७ ॥

नाम्ना कृष्णाण्युतानन्त दृषीकेशेति पूजयेत् ।

पादे नाभ्यां चक्षुषि च क्रमाच्छिरसि पुष्पकैः ॥ १८ ॥

शशिवन्द्यशङ्केन्दुसञ्ज्ञाभिधार्घ्यं इन्दवे ।

नक्तं भक्ष्योत च नरो यावत्तिष्ठति चन्द्रमाः ॥ १९ ॥

१ शय्यां दद्याद्दितायक इति च०, ग०, २ शक्तिलैरिति ग० ।

व०, क०, ख०, ज०, ङ०, ट० च । ४ पूर्वं सिद्धार्थकैरित्यादिः, रजनोद्दर्य-

१ विप्रायाथ च पात्रकमिति च०, ज० च । नित्यतः पाठः ऋ० पुष्यके नास्ति ।

षण्मासं पावनं चाब्दं प्राप्नुयात् सकलं व्रतौ ।

एतद् व्रतं नृपैः स्त्रीभिः कृतं पूर्वं सुरादिभिः ॥ २० ॥

इत्याम्नेये महापुराणे द्वितीयाव्रतानि नाम सप्तसप्तत्य-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

द्वितीयाव्रतानि ।

अग्निववाच । द्वितीयाव्रतान्याख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदानि ते ।

ललितायां तृतीयायां मूलगौरीव्रतं शृणु ॥ १ ॥

द्वितीयायां चैत्रशुक्ले जडा गौरी हरेण हि ।

तिलस्नातोऽर्चयेच्छुभं गौर्या हैमफलादिभिः ॥ २ ॥

नमोऽस्तु पाटलायैव पादौ देव्याः शिवस्य च ।

शिवायेति च सङ्कीर्त्य जयायै गुल्फयोर्यजेत् ॥ ३ ॥

त्रिपुरघ्नाय रुद्राय भवान्यै जङ्घयोर्हयोः ।

शिवं रुद्रायेश्वराय^(१) विजयायैव जागुनी ॥ ४ ॥

ईशायेति कटिं देव्याः^(२) शङ्करायेति शङ्करम् ।

१ शिवं रुद्राय विज्ञायेति च०, इ० च । २ ईशाय कट्या देवाय इति च० ।

शिवं भद्रायेश्वरायेति ज०, भ०, ईशायेति ततो देवा इति च० ।
ज०, उ० च ।

कुचिद्वयञ्च कोट्यै शूलिनं शूलपाणये ॥ ५ ॥
 मङ्गलायै नमस्तुभ्यमुदरञ्चाभिपूजयेत् ।
 सर्वात्मने नमो रुद्रमैशान्यै च कुचद्वयं ॥ ६ ॥
 शिवं देवात्मने तद्वत् क्वादिन्यै^(१) कण्ठमर्चयेत् ।
 महादेवाय च शिवमनन्तायै करद्वयं ॥ ७ ॥
 त्रिलोचनायेति हरं बाहुं कालानलप्रिये^(२) ।
 सोभाग्यायै महेशाय भूषणानि प्रपूजयेत् ॥ ८ ॥
 अशोकमधुवासिन्यै ईश्वरायेति चौष्ठको ।
 चतुर्मुखप्रिया चाख्यं हराय ख्याणवे नमः ॥ ९ ॥
 नमोऽर्धनारीशहरममिताक्ष्यै च नासिका ।
 नम उग्राय लोकेशं ललितेति पुनर्भुवौ ॥ १० ॥
 सर्वाय पुरहन्तारं^(३) वासन्त्यै चैव तालुकं^(४) ।
 नमः श्रीकण्ठनाथायै शितिकण्ठाय केशवं ॥ ११ ॥
 भौमोग्राय सुरुपिण्यै शिरः सर्वात्मने नमः ।
 मल्लिकाशोककमलकुन्दन्तगरमालती^(५) ॥ १२ ॥
 कदम्बकरवीरश्च^(६) वाणमन्त्रानकुङ्कुमं ।
 सिन्धुवारश्च मासेषु सर्वेषु क्रमशः स्मृतं ॥ १३ ॥
 उमामहेश्वरो पूज्य सोभाग्याष्टकमग्रतः^(७) ।

१ शिवं देवात्मने तद्वत्पिण्यै इति ख०,

ख०, ज० च ।

२ पुरहन्तारकालानलप्रिये इति ख०, घ०,

ख०, ज० च ।

३ पुरहन्तारमिति ख० ।

४ वासन्त्यै च तालुकमिति ख०, ड० च ।

५ मल्लिकाशोककमलकुन्दन्तगरमाला-

लती इति ख०, घ०, ज० च ।

६ कुन्दश्च करवीरश्चेति ख०, घ०,

ज० च ।

७ मल्लिकार्जुनकल्यादिः, सोभाग्याष्टक-

मग्रत इत्यनेन पाठः ख० पुस्तके नास्ति ।

स्थापयेद्(१) घृतनिष्पावकुसुमक्षीरजीवकं ॥ १४ ॥
 तरुराजेष्वलवणं(२) कुस्तुम्बुकमथाष्टमं ।
 चैत्रे शृङ्गोदकं प्राश्य देवदेव्यग्रतः स्वपेत् ॥ १५ ॥
 प्रातः स्नात्वा समभ्यर्च्य विप्रदाम्पत्यमर्चयेत्(३) ।
 तदष्टकं द्विजे दद्यात्कलिता प्रीयतां मम(४) ॥ १६ ॥
 शृङ्गोदकं(५) गोमयं च मन्दारं विष्णुपत्रकं ।
 कुशोदकं दधि क्षीरं कार्तिके पृषदाज्यकम् ॥ १७ ॥
 गोमूत्राज्यं कृष्णतिलं पञ्चगव्यं क्रमाशनं ।
 ललिता विजया भद्रा भवानी कुमुदा शिवा ॥ १८ ॥
 वासुदेवौ तथा गौरी मङ्गला कमला सती ।
 चैत्रादौ दानकाले च प्रीयतामिति वाचयेत् ॥ १९ ॥
 फलमेकं पवित्राज्यं(६) वृत्तान्ते शयनं ददेत् ।
 उमामहेश्वरं हेमं हृषभञ्च गवा सह ॥ २० ॥
 गुरुश्च मिथुनान्यर्च्य(७) तस्त्रायैर्भुक्तिमुक्तिभाक्(८) ।
 सौभाग्यारोग्यरूपायुः सौभाग्यशयनव्रतात् ॥ २१ ॥
 नभस्ये वायु वैशाखे कुर्यान्मार्गशिरस्थय(९) ।

१ चर्पयेदिति ख०, इ० च ।

६ परित्याज्यमिति ख०, ज०, ड० च ।

२ तरुराजेष्वलवणमिति ख०, इ०, ड० च ।

परित्यजेति ख०, इ० च । परिपाद्य-
मिति ड० ।

३ द्विजदाम्पत्यमर्चयेदिति ख०, घ०, इ०, ड० च ।

७ मुद् मिथुनमभ्यर्चयेति ड० ।

४ ललिता प्रीयतामिति ड० ।

८ तस्त्रायैः सर्वमाप्नुयादिति ख०,
घ०, ड०, इ०, झ०, ञ०, ट० च ।

५ पृष्ठोदकमिति ख० । कूपो-

९ कुर्याद्वा मार्गशीर्षके इति ड०, ञ०,
च ।

दकमिति ज०, भ० च ।

शुक्लपक्षे तृतीयायां ललितायै नमो यजेत् ॥ २२ ॥
 प्रतिपक्षं ततः प्रार्थ्यं व्रतान्ते^(१) मिथुनानि च ।
 चतुर्विंशतिमभ्यर्च्यं वस्त्राद्यैर्भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ २३ ॥
 उक्तो मार्गो द्वितीयोऽयं सौभाग्यव्रतमावदे ।
 फाल्गुनादितृतीयायां लवणं यस्तु वर्जयेत् ॥ २४ ॥
 समामे शयनन्दद्याद्गृहक्षोपस्कुरान्वितं ।
 सम्पूज्य विप्रमिथुनं भवानो प्रीयतामिति^(२) ॥ २५ ॥
 सौभाग्यार्थं तृतीयोक्ता गौरीलोकादिदायिनी ।
 माघे भाद्रे च वैशाखे तृतीयाव्रतकृतया ॥ २६ ॥
 दमनकतृतीयाकृत् चैत्रे दमनकैर्यजेत् ।
 आत्मतृतीया मार्गस्य प्रार्थ्यं कृत्वाभोजनादिना ॥ २७ ॥
 गौरी काली उमा भद्रा दुर्गा कान्तिः सरस्वती ।
 वैष्णवी लक्ष्मीः प्रकृतिः शिवा नारायणी क्रमात्^(३) ॥ २८ ॥
 मार्गतृतीयामारभ्य सौभाग्यं स्वर्गमाप्नुयात् ।

इत्याग्नेये महापुराणे तृतीयाव्रतानि नाम अष्टसप्तत्य-

धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ वर्षान्तो इति ७०, ७२, ८० च ।

२ अष्टाष्टाराणि यवाणि भवानो प्रीयता-
मिति इति ८० ।

३ दमनकतृतीयाकृतित्यादिः नारा-
यणी क्रमादित्यन्तः पाठः ज० पुस्तके
नास्ति ।

अथैकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—०—

चतुर्थीव्रतानि ।

अग्निहवाच । चतुर्थी व्रतान्याख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदानि ते^(१) ।

माघे शुक्लचतुर्थ्यान्तु उपवासी यजेद् गणं ॥ १ ॥

पञ्चम्याञ्च तिलासादौ वर्षान्निर्विघ्नतः^(२) सुखी ।

गं स्वाहा^(३) मूलमन्त्रोऽयं गामाद्यं हृदयादिकं ॥ २ ॥

आगच्छोल्काय चावाह्य गच्छोल्काय विसर्जनं ।

उल्कास्तेर्गादिगन्धार्थैः पूजयेन्मोदकादिभिः ॥ ३ ॥

श्रीं महोल्काय विघ्नहे वक्रतुण्डाय^(४) धीमहि तन्नो दन्तो

प्रचोदयात् ।

मासि भाद्रपदे चापि चतुर्थीक्षिप्त्वा व्रजेत् ।

चतुर्थीङ्गारकेऽभ्यर्थं गणं सर्वमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥

चतुर्थ्यां फाल्गुने नक्तमविघ्नाख्या चतुर्थ्यापि ।

चतुर्थ्यां दमनैः पूज्य चैत्रे प्रार्थं गणं सुखी ॥ ५ ॥

इत्यान्तेये महापुराणे चतुर्थीव्रतानि नाम एकोनाशीत्य-

धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ चतुर्थीव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्ति- २ हां साधेति क० ।

प्रदायकमिति क० ।

३ वक्रतुण्डायेति क० । च० च । वक्रतुण्डा-

१ वर्षान्निर्विघ्नत इति क०, ख० च ।

वेति क० । वक्रतुण्डायेति क०, ख०

वर्षान्निर्विघ्नवान् इति ग० ।

च ।

अथाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

पञ्चमीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । पञ्चमीव्रतकं वक्ष्ये आरोग्यस्वर्गमोक्षदं^(१) ।

नभोनभस्याग्निने च कार्तिके शुक्लपक्षके ॥ १ ॥

वासुकिस्तक्षकः पूज्यः कालीयो मणिभद्रकः ।

ऐरावतो धृतराष्ट्रः कर्कोटकधनञ्जयौ ॥ २ ॥

एते प्रयच्छन्त्यभयमायुर्विद्यायशः त्रियं ।

इत्याग्नेये महापुराणे पञ्चमीव्रतानि नाम अशीत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

—

अथैकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

षष्ठीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । षष्ठीव्रतानि वक्ष्यामि कार्तिकादौ समाचरेत्^(१) ।

षष्ठ्यां फलाशनो^(२) ऽर्घ्याद्यैर्भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १ ॥

१ आरीम्बसुषमोक्षदमिति ७० ।

दित्यन्तः पाठः न० पुस्तके नास्ति ।

२ ऐरावत इत्यभिः, कार्तिकादौ समाचरे- १ षष्ठ्यां महाश्वनोऽर्घ्याद्यैर्मिति ७० ।

स्कन्दषष्ठीव्रतं प्रोक्तं भाद्रे षष्ठ्यामथाक्षयं ।

कृष्णषष्ठीव्रतं वक्ष्ये मार्गशीर्षे चरेच्च तत्^(१) ॥ २ ॥

अनाहारी वर्षमेकं भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।

इत्याग्नेये महापुराणे षष्ठीव्रतानि नाम एकाशीत्यधि-

कशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:—:—

सप्तमीव्रतानि ।

अग्निर्वाच । सप्तमीव्रतकं वक्ष्ये सर्वेषां भुक्तिमुक्तिदं^(१) ।

माघमासेऽज्ञके शुक्ले सूर्यं प्रार्थ्यं विशोकभाक् ॥ १ ॥

सर्वावामिस्तु सप्तम्यां मासि भाद्रेऽर्कपूजनात् ।

पौषे मासि सितेऽनग्रन् प्रार्थार्कं पापनाशनं ॥ २ ॥

कृष्णपक्षे तु माघस्य सर्वावामिस्तु सप्तमी ।

फाल्गुने तु सिते नन्दा सप्तमी चार्कपूजनात् ॥ ३ ॥

मार्गशीर्षे सिते प्रार्थ्यं सप्तमी चापराजिता ।

मार्गशीर्षे सिते चाव्दं पुत्रीया सप्तमी स्त्रियाः ॥ ४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे सप्तमीव्रतानि नाम द्वाशीत्यधिक-

शततमोऽध्यायः ॥

१ मार्गशीर्षे चरेच्च तमिति घ०, ज०,

ज०, ड० च ।

२ सर्वेषां भुक्तिमुक्तिदमिति घ०,

ज०, ज० च ।

अथ त्र्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अष्टमीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । वक्ष्ये व्रतानि चाष्टम्यां रोहिण्यां प्रथमं व्रतं ।

मासि भाद्रपदेऽष्टम्यां रोहिण्यामष्टरात्रके ।^१ ॥ १ ॥

कृष्णो जातो यतस्तस्यां जयन्ती स्यात्ततोऽष्टमी ।

सप्तजन्मकृतात् पापात् मुच्यते चोपवासतः ॥ २ ॥

कृष्णपक्षे भाद्रपदे अष्टम्यां रोहिणीयुते ।

उपासितोच्चयेत् कृष्णं^(१) भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ ३ ॥

आवाहयाम्यहं कृष्णं बलभद्रञ्च देवकीं ।

वसुदेवं यमोदाङ्गाः^(१) पूजयामि नमोऽस्तुते ॥ ४ ॥

योगाय योगपतये योगेशाय नमो नमः ।

योगादिसम्भावायैव गोविन्दाय नमो नमः ॥ ५ ॥

ज्ञानं कृष्णाय दद्यात्तु अर्घ्यं चानेन दापयेत् ।

यज्ञाय यज्ञेश्वराय यज्ञानां पतये नमः ॥ ६ ॥

यज्ञादिसम्भावायैव गोविन्दाय नमो नमः ।

गृह्णाण देव पुष्पाणि सुगन्धोनि प्रियाणि ते ॥ ७ ॥

सर्वकामप्रदो देव भव मे देववन्दित ।

धूपधूपित धूपं त्वं धूपितैस्त्वं गृह्णाण मे ॥ ८ ॥

सुगन्ध धूपगन्धाच्च कुर्व मां सर्वदा हरे ।

दीपदीप्त महादीपं दीपदीप्तिद सर्वदा^(१) ॥ ८ ॥
 मया दत्तं गृहाण त्वं कुरु चोर्द्ध्वमिति च मां ।
 विश्वाय विश्वपतये विश्वेशाय नमो नमः^(२) ॥ १० ॥
 विश्वादिसम्भवायैव गोविन्दाय निवेदितं ।
 धर्माय धर्मपतये धर्मेशाय नमो नमः ॥ ११ ॥
 धर्मादिसम्भवायैव गोविन्द शयनं कुरु ।
 सर्वाय सर्वपतये सर्वेशाय नमो नमः ॥ १२ ॥
 सर्वादिसम्भवायैव गोविन्दाय च पावनं^(३) ।
 क्षीरोदार्यावसम्भूत अग्निनेत्रसमुद्भव ॥ १३ ॥
 गृहाणार्घ्यं शशाङ्केदं रोहिण्या सहितो मम ।
 स्थण्डिले स्थापयेद्देवं सचन्द्रां रोहिणीं यजेत् ॥ १४ ॥
 देवकीं वसुदेवं च यशोदां नन्दकं बलं ।
 अर्द्धरात्रे पयोधाराः पातयेत् गुडसर्पिषा ॥ १५ ॥
 वस्त्रहेमादिकं दद्याद्वाङ्मणान् भोजयेद्भृत्यै ।
 जम्बाष्टमीव्रतंकरः पुत्रवान्विष्णुलोकभाक्^(४) ॥ १६ ॥
 वर्षे वर्षे तु यः कुर्यात् पुत्रार्थी वेत्ति नो भयं^(५) ।
 पुत्रान् देहि धनं देहि आयुरारोग्यसन्ततिं ॥ १७ ॥
 धर्मं कामं च सौभाग्यं स्वर्गं मोक्षं च देहि मे ।

इत्याग्नेये महापुराणे जयन्त्यष्टमीव्रतं नाम त्रयोत्यधिक-

व्रततमोऽध्यायः ॥

१ सर्वदा इति घ०, ङ० च ।

पावनमित्यमः पाठः ङ० पुस्तके नास्ति ।

२ विश्वेशाय नमोऽस्तु ते इति ङ० । ४ लक्ष्मणलोकभाजिति ङ० ।

३ पारजमिति न० । सर्वायेत्यादिः ५ पुत्रार्थी लभते सुतमिति ङ०, ङ० च ।

अथ चत्तरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—

अष्टमीव्रतानि ।

अभितृवाच । ब्रह्मादिमातृयजनाञ्जपेन् मातृगणाष्टमी ।

कृष्णष्टम्भां चैत्रमासे पूज्याब्दं कृष्णमर्धभाक् ॥ १ ॥

कृष्णष्टमीव्रतं वस्ये मासे मार्गशिरे चरेत् ।

नक्तं कृत्वा शुचिर्भूत्वा गोमूत्रं प्राशयेन्निशि ॥ २ ॥

भूमिशायी निशयाच्च शङ्करं पूजयेद् व्रती ।

पौषे शम्भुं वृत्तं प्राश्य मन्त्रे क्षीरं महेश्वरम्^(१) ॥ ३ ॥

महादेवं फाल्गुने च तिलाशी^(२) समुपोषितः ।

चैत्रे स्थाणुं यवाशी च वैशाखेऽथ शिवं यजेत् ॥ ४ ॥

कुशीदाशी पशुपतिं ज्येष्ठे ऋद्धोदकाशनः ।

आषाढे गोमयाशुष्यं श्रावणे सर्वमर्कभुक् ॥ ५ ॥

आश्विनं च भाद्रपदे विष्णुपद्माशनो निशि ।

तण्डुलाशी चाश्वयुजे ईशं रुद्रन्तु कार्तिके ॥ ६ ॥

दध्याशी होमकारी स्याद्वर्षान्ते मण्डले यजेत्^(३) ।

गोवस्त्रहेम गुरवे दद्याद्विप्रेभ्य ईदृशं ॥ ७ ॥

प्रार्थयित्वा द्विजान् भोज्य^(४) भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।

१ माघे क्षीरी महेश्वरमिति ज०,

ज०, ज० च ।

२ तिलादीनि ज० ।

३ वर्षे वर्षे तु मण्डले इति

ज० ।

४ द्विजान् गोथ इति ज० ।

नक्ताशी त्वष्टमीषु स्याद् वक्तरान्ते च धेनुदः ॥ ८ ॥
 पीरन्दरं पदं याति स्वर्गतिव्रतमुच्यते^(१) ।
 अष्टमी बुधवारिण पक्षयोरुभयोर्यदा ॥ ९ ॥
 तदा व्रतं प्रकुर्वीत अथवा सगुडाशिता ।
 तस्यां नियमकर्त्तारो न स्युः खण्डितसम्पदः ॥ १० ॥
 तण्डुलस्याष्टमुष्टीनां वर्जयित्वाङ्गुलीद्वयं ।
 भक्तं कृत्वा चास्त्रपुटे सकुशे सकुलाम्बिकां ॥ ११ ॥
 सात्त्विकं पूजयित्वाङ्गं भुञ्जीत च कथाश्रवात् ।
 शक्तितो दक्षिणान्दद्यात् कर्कटीन्तण्डुलाम्बितां^(२) ॥ १२ ॥
 धीरो द्विजोऽस्य^(३) भार्यास्ति रश्मा पुत्रस्तु कौशिकः ।
 दुहिता विजया तस्य धीरस्य धनदो वृषः^(४) ॥ १३ ॥
 कौशिकस्तं गृहीत्वा तु गोपालैश्चारयन् वृषं ।
 गङ्गायां स्नानकृत्येऽथ^(५) नीतघोरैर्वृषस्तदा ॥ १४ ॥
 स्नात्वा वृषमपश्यन् स वृषं मार्गितुमागतः ।
 विजयाभगिनीयुक्ता ददर्श स सरोवरे ॥ १५ ॥
 दिव्यस्त्रीयोषितां वृन्दमब्रवीद्देहि भोजनं ।
 स्त्रीवृन्दमूचे व्रतकृद् भुङ्क्त्व त्वमतिथिर्यतः ॥ १६ ॥
 व्रतं कृत्वा स बभुजे प्राप्तवान् वनपालकं ।

१ सुगतिव्रतमुच्यते इति ऋ०, घ०,

ब०, ज०, ज०, ड० च ।

सुशान्तिव्रतमुच्यते इति ज० ।

२ कर्कटीकण्डुलाम्बितामिति ऋ०, घ०,

ङ० च । गङ्गीकण्डुलाम्बितामिति भ० ।

३ धीरो द्विजोऽस्तेति ऋ०, घ०, ङ०,

ज०, ज० च ।

४ धीरस्य धनदो वृष इति ऋ०, ब०,

ड० च । धीरस्य धनदो वृष इति घ०,

ङ०, ज०, ज० च ।

५ स्नानकृत्ये इति ड० ।

गतो धीरः^(१) सवृषभो विजयासहितस्तदा ॥ १७ ॥
 धीरेण^(१) विजया दत्ता यमायान्तरितः पिता ।
 व्रतभावात् कौशिकोऽपि ह्ययोध्यायां नृपोऽभवत् ॥ १८ ॥
 पित्रोस्तु नरके दृष्ट्वा विजयार्तिं यमे गता ।
 मृगयामागतं प्रोचे मुच्यते नरकात् कथं ॥ १९ ॥
 व्रतहयाद्यमः प्रोचे प्राप्य तत् कौशिको ददौ ।
 बुधाष्टमीद्वयफलं स्वर्गतौ पितरौ ततः^(१) ॥ २० ॥
 विजया हर्षिता चक्रे व्रतं भुक्त्यादिसिद्धये ।
 अशोककलिका याष्टौ ये पिवन्ति पुनर्वसौ ॥ २१ ॥
 चेन्ने मामि सिताष्टम्यां न ते शोकमवाप्नुयुः ।
 त्वामशोकहराभीष्टं मधुमाससमुद्भव ॥ २२ ॥
 पिवामि शोकसन्तप्तो मामशोकं सदा कुरु ।
 चेत्तादौ मातृपूजाकृतदष्टम्यां जयते रिपून् ॥ २३ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे अष्टमीव्रतानि नाम चत्तरशीत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

नवमीव्रतानि ॥

अग्निरवाच । नवमीव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिसुक्त्यादिसिद्धिदं ।

देवी पूज्याश्विने शुक्ले गौर्याख्यामवमीव्रतं ॥ १ ॥

१ गतो धीर इति ४०, ४०, ४०,

१ धीरेणति ४० ।

अ०, ज० च ।

२ पितरौ तदेति ४० ।

पिष्टकाख्या तु नवमी पिष्टाशी देविपूजनात् ।
 अष्टम्यामाश्विने शुक्ले कन्यार्कमूलभे यदा ॥ २ ॥
 अघार्दना सर्वदा वै महती नवमी स्मृता ।
 दुर्गा तु नवगेहस्था एकागारस्थिताऽथवा ॥ ३ ॥
 पूजिताष्टादशभुजा शेषाः षोडशसत्कराः^(१) ।
 शेषाः षोडशहस्ताः स्युरञ्जनं डमरुन्तथा ॥ ४ ॥
 रुद्रचण्डा प्रचण्डा च चण्डोद्या चण्डनायिका ।
 चण्डा चण्डवती पूज्या चण्डरूपातिचण्डिका ॥ ५ ॥
 कालाक्ष्यो चोपचण्डा दुर्गा महिषमर्द्दिनी^(२) ।
 त्र्यो दुर्गे दुर्गे रक्षणि स्वाहा दशाक्षरो मन्त्रः ॥ ६ ॥
 दीर्घाकारादिमन्त्रादिर्ब्रवनेत्रो नमोऽन्तकः ।
 षडभिः पदैर्ब्रमः स्वधाषष्टकारहृदादिकं ॥ ७ ॥
 अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तं न्यस्याङ्गानि जपेच्छिवां^(३) ।
 एतच्छपति^(४) यो गुह्यं नासौ केनापि बाध्यते ॥ ८ ॥
 कपालं खेटकं घण्टां दर्पणान्तर्जानीत्यतुः ।
 ध्वजण्डमरुकं पाशं वामहस्तेषु विभ्रती ॥ ९ ॥
 शक्तिमत्तरशूलानि वज्रं खड्गश्च कुन्तकं ।
 शङ्खं चक्रं शलाकां च आयुधानि च पूजयेत् ॥ १० ॥
 पशुश्च काली कालीति जप्त्वा खड्गेन घातयेत् ।
 कालि कालि वज्रेश्वरि लौहदण्डायै नमः ॥ ११ ॥

१ षोडशसत्करा इति ७० । २ दीर्घाकारादीत्यादिः, जपेच्छिवामित्यन्तः

३ क्रमान् मध्ये चोपचण्डां काला पाठः घ० ज० भ० अ० पुलकेषु नास्ति ।

महिषमर्द्दिनीमिति न० । ४ एवं जपतीति ज०, भ० च ।

तदुत्थं रुधिरं मांसं पूतनायै च नैर्ऋते ।
 वायव्यां पापराक्षस्यै चरक्यै नम ईश्वरे ॥ १२ ॥
 विदारिकायै चाम्नेय्यां महाकौशिकमन्त्र्ये^(१) ।
 तस्यापतो नृपः स्नायाच्छुचं पिष्टमयं हरेत्^(२) ॥ १३ ॥
 दद्यात् स्कन्दविशाखाभ्यां ब्राह्मणाभ्यां निशि ता यजेत् ।
 जयन्ती मङ्गला काली भद्रकाली कपालिनी ॥ १४ ॥
 दुर्गा शिवा क्षमा धात्री स्वाहा स्वधा नमोऽस्तु ते ।
 देवी पञ्चामृतैः स्नाप्य पूजयेच्चाहर्णादिना ॥ १५ ॥
 ध्वजादिरथयात्रादिबलिदानं वरादिलत् ।

इत्यान्त्र्ये महापुराणे नवमीव्रतानि नाम पञ्चाशीत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

दशमीव्रतं ।

अग्निरुवाच । दशमीव्रतकं वक्ष्ये धर्मकामादिदायकं ।

दशम्यामेकभक्ताग्री समप्ते दशधेनुदः ॥ १ ॥

दिशश्च काञ्चनोर्द्द्यान्नाह्मणाधिपतिर्भवेत् ।

इत्यान्त्र्ये महापुराणे दशमीव्रतानि नाम षडशीत्य-

धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ महाकौशिकं मन्त्र्ये इति घ०, ज०

च ।

२ पिष्टमयं कनेदिति च०, घ०

च ।

अथ सप्ताशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

एकादशीव्रतं ।

अग्निर्वाच । एकादशीव्रतं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।

दशम्यान्त्रियताहारो मांसमैथुनवर्जितः^(१) ॥ १ ॥

एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।

द्वादश्येकादशी यत्र तत्र सन्निहितो हरिः ॥ २ ॥

तत्र^(२) क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणे ।

एकादशी कला यत्र परती द्वादशी गता^(३) ॥ ३ ॥

तत्र क्रतुशतं पुण्यन्त्रयोदश्यान्तु पारणे ।

दशम्येकादशीमित्रा नोपोषा नरकप्रदा ॥ ४ ॥

एकादश्यान्विराहारो भुक्त्वा चैवापरेऽहनि ।

भोक्ष्येऽहं पुण्डरीकाक्ष शरणं मे भवाञ्छुत ॥ ५ ॥

एकादश्यां सिते पक्षे पुण्यर्चन्तु यदा भवेत् ।

सोपोषाक्षय्यफलदा प्रोक्ता सा पापनाशिनी ॥ ६ ॥

एकादशी द्वादशी या श्रवणेन च संयुता ।

विजया सा तिथिः प्रोक्ता भक्तानां विजयप्रदा ॥ ७ ॥

एषैव फाल्गुने मासि पुण्यर्चेण च संयुता ।

१ मधुमांसैर्विवर्जित इति ग० ।

२ अवेति च०, इ०, ज० च ।

३ द्वादशी मतेति घ०, ज० च ।

द्वादशी भवेदिति क, भ० च ।

विजया प्रीयते सद्भिः कीटिकीटिशुषोत्तरा^(१) ॥ ८ ॥
 एकादश्यां विष्णुपूजा^(२) कार्या सर्वोपकारिणी^(३) ।
 धनवान् पुत्रवान् लोके विष्णुलोके महीयते ॥ ९ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे एकादशीव्रतं नाम समाशीत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

द्वादशीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । द्वादशीव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 एकभक्तेन भक्तेन तथैवावाचितेन च ॥ १ ॥
 उपवासेन भैक्षेण चैवं द्वादशिकव्रती ।
 चैत्रे मासि सिते पक्षे द्वादश्यां मदनं हरिं ॥ २ ॥
 पूजयेद् भुक्तिमुक्तयर्थी^(४) मदनद्वादशिव्रती ।
 माघशुक्ले तु द्वादश्यां भीमद्वादशिकव्रती ॥ ३ ॥
 नमो नारायणायेति यजेद्विष्णुं स सर्वभाक् ।
 फाल्गुने च सिते पक्षे गोविन्दद्वादशिव्रती ॥ ४ ॥
 विशोकद्वादशीकारी यजेदाश्वयुजे हरिं ।
 श्रवणं मार्गशीर्षं तु कृष्णमभ्यर्च्य यो नरः ॥ ५ ॥
 ददाति शुक्लद्वादश्यां स सर्वैरसदायकः ।

१ कीटिकीटिशुषोत्तरमिति ख० ।

२ कार्या सर्वावधारिणीति ख०,

३ एकादश्याधि पूज्येति ख०, घ०

ख० च ।

च । द्वादश्यामपि पूज्येति ख० ।

४ भुक्तिमुक्तार्थमिति ख०, घ० च ।

गोवत्सं पूजयेद् भाद्रे गोवत्सहादशीव्रती ॥ ६ ॥
 माघ्यान्तु समतीतायां श्रवणेन तु संयुता ।
 हादशी या भवेत् कृष्णा प्रोक्ता सा तिलहादशी ॥ ७ ॥
 तिलैः स्नानन्तिलैर्होमो नैवेद्यन्तिलमोदकं ।
 दीपश्च तिलतैलेन तथा देयं तिलोदकं ॥ ८ ॥
 तिलाश्च देया विप्रेभ्यः फलं होमोपवासतः ।
 श्रीं नमो भगवतेऽथो वासुदेवाय वै यजेत् ॥ ९ ॥
 सकुलः स्वर्गमाप्नोति षट्तिलहादशीव्रती ।
 मनोरथहादशीकृत् फाल्गुने तु सितेऽर्चयेत् ॥ १० ॥
 नामहादशीव्रतकृत् केयवाद्यैश्च नामभिः ।
 वर्षं यजेत्तृप्तिं स्वर्गं न भवेत् नारकौ नरः ॥ ११ ॥
 फाल्गुनस्य सितेऽभ्यर्च्य सुमतिहादशीव्रती ।
 मासि भाद्रपदे शुक्ले अनन्तहादशीव्रती^(१) ॥ १२ ॥
 अश्लेषर्चं तु भूले वा^(२) माघे कृष्णाय वै नमः ।
 यजेत्तिलांश्च जुहुयात्तिलहादशीकृन्नरः ॥ १३ ॥
 सुगतिहादशीकारी फाल्गुने तु सिते यजेत् ।
 जय कृष्ण नमस्तुभ्यं वर्षं स्याद् भुक्तिमुक्तिगः^(३) ॥ १४ ॥
 पौषशुक्ले तु हादश्यां सम्प्राप्तिहादशीव्रती ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानाहादशीव्रतानि नामाष्टाशीत्य-

धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ मनोरथहादशीत्यादिः, अनन्तहादशी

ज०, ट० च ।

व्रतीत्यन्तः पाठः, ष० पुस्तके नास्ति ।

३ वर्षं स्याद् भुक्तिमुक्तिद इति

२ आषाढर्चं तु भूले वा इति च०, ग०,

ग०, ष० च ।

अथैकोनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

अवणहादशोत्रतम् ।

अग्निर्वाच । अवणहादशीं वक्ष्ये मामि भाद्रपदे सिते ।

अवणेन युता श्रेष्ठः^(१) महती सा ह्युपोषिता ॥ १ ॥

सङ्गमे सरितां स्नानाच्छ्रवणहादशीफलं^(२) ।

बुधअवणसंयुक्ता दानादौ सुमहाफला ॥ २ ॥

निषिद्धमपि कर्त्तव्यस्तथोदश्यान्तु पारणं ।

हादश्याञ्च निराहारो वामनं पूजयाम्यहं ॥ ३ ॥

उदकुम्भे स्वर्णमयन्तथोदश्यान्तु पारणं ।

आवाहयाम्यहं विष्णुं वामनं शङ्खचक्रिणं ॥ ४ ॥

सितवस्त्रयुगच्छन्ने घटे सच्छत्रपादके ।

स्नापयामि जलैः शुद्धैर्विष्णुं^(३) पञ्चामृतादिभिः ॥ ५ ॥

छत्रदण्डधरं विष्णुं वामनाय नमो नमः ।

अर्घ्यं ददामि देवेण अर्घ्यार्हायः सदाश्रितः^(४) ॥ ६ ॥

भुक्तिमुक्तिप्रजाकीर्त्तिर्वैश्वर्ययुतं कुरु ।

वामनाय नमो गन्धं होमोऽनेनाष्टकं गतं ॥ ७ ॥

१ अवणेन समायुक्तेति घ० ।

घ०, ङ०, च०, ज० च ।

२ हादशहादशीफलमिति च०, ग०,

३ शुद्धैर्वैश्वर्ययुतं ग०, ङ० च ।

४ सदाश्रित इति । ग०,

श्रीं नमो वासुदेवाय शिरः सम्पूजयेद्दरेः ।
 श्रीधराय सुखं तदहत् कण्ठे कृणाय वै नमः ॥ ८ ॥
 नमःश्रीपतये वक्षो भुजो सर्वाङ्गधारिणे ।
 व्यापकाय नमो नाभिं वामनाय नमः कटिं ॥ ९ ॥
 द्वैलोक्यजयकायेति^(१) मेढ्रं जङ्घे यजेद्दरेः ।
 सर्वाङ्घ्रिपतये पादौ विष्णोः सर्वाङ्गने नमः ॥ १० ॥
 हृत्पक्षश्च नैवेद्यन्द्याद् दध्योदनैर्घटान् ।
 रात्रौ च जागरं कृत्वा प्रातः स्नात्वा च सङ्गमे ॥ ११ ॥
 गन्धपुष्पादिभिः पूज्य वदेत् पुष्पाञ्जलिस्त्रिदं ।
 नमो नमस्ते गोविन्द बुधश्रवणसञ्ज्ञित ॥ १२ ॥
 अघौघसङ्क्षयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदो भव ।
 प्रीयताम्येव देवेश मम नित्यञ्चनार्हण ॥ १३ ॥
 वामनो बुद्धिदो दाता द्रव्यस्थो वामनः स्वर्यं ।
 वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो मे ददाति च ॥ १४ ॥
 द्रव्यस्थो वामनो नित्यं वामनाय नमो नमः ।
 प्रदत्तदक्षिणो विप्रान् सन्तोष्यान्नं स्वयञ्चरेत् ॥ १५ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे श्रवणहादशीव्रतं नामैकोननव-
 त्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अखण्डहादशीव्रतं ।

अग्निर्वाच । अखण्डहादशीं वक्ष्ये व्रतसम्पूर्णताकृतं ।

मार्गशीर्षे सिते विष्णुं हादश्यां समुपोषितः ॥ १ ॥

पञ्चगव्यजले स्नातो यजेत्तत्प्राशनो व्रती ।

यवव्रीहियुतम्यात्रन्हादश्यां हि हिजेऽर्पयेत् ॥ २ ॥

सप्तजन्मनि यत् किञ्चिन्नया खण्डं व्रतं कृतं ।

भगवंस्त्वत्प्रसादेन तदखण्डमिहास्तु मे ॥ ३ ॥

यथाऽखण्डं जगत् सर्वं भूमेव पुरुषोत्तम ।

तथाखिलान्यखण्डानि व्रतानि मम सन्तु वै ॥ ४ ॥

एवमेवानुमासञ्च चातुर्मास्यो विधिः स्मृतः ।

अन्यच्चैवादिमासेषु शक्नुपात्राणि^(१) चार्पयेत् ॥ ५ ॥

आवणादिषु चारभ्य कार्तिकान्तेषु पारणं ।

सप्तजन्मसु वैकल्यं व्रतानां सफलं कृते ॥ ७ ॥

आयुरारोग्यसौभाग्यरान्यभोगादिमाप्नुयात्^(२) ।

इत्याग्नेये महापुराणे अखण्डहादशीव्रतं नाम नवत्य-

धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ खर्षपादादि इति ऋ०, व०, म० च ।

दिः, रात्र्यभोगादिमाप्नुयादित्यन्तः

२ अपिदवाच । अखण्डहादशी वक्ष्ये इत्या-

पाठः ऋ० पुरुषे मासि ।

अथैकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

त्रयोदशीव्रतानि ।

अग्निर्वाच । त्रयोदशीव्रतानीह सर्वदानि वदामि ते ।

अनङ्गेन कृतामादौ वक्ष्येऽनङ्गत्रयोदशीं ॥ १ ॥

त्रयोदश्यां मार्गशीर्षे शुक्लेऽनङ्गं हरं यजेत्^(१) ।

मधु सम्प्राशयेद्रात्रौ घृतहोमस्तिलाक्षतैः ॥ २ ॥

पौषे योगेश्वरं प्रार्थ्य चन्द्रनाशी कृताहुतिः ।

महेश्वरं मौक्तिकाशी मार्घेऽभ्यर्च्य दिवं व्रजेत् ॥ ३ ॥

काकोलं प्राश्य नीरं तु^(२) फाल्गुने पूजयेद्ब्रती ।

कर्पूराशी स्वरूपं च चैत्रे सौभाग्यवान् भवेत् ॥ ४ ॥

महारूपन्तु वैशाखे यजेज्जातीफलाश्रयि ।

लवङ्गाशी ज्यैष्ठदिने^(३) प्रद्युम्नं पूजयेद् ब्रती ॥ ५ ॥

तिलोदाशी तथापाठे उमाभर्तारमर्चयेत् ।

ग्रावणे गन्धतोयाशी पूजयेच्छूलपाणिनम् ॥ ६ ॥

सद्योजातं भाद्रपदे प्राशिता गुरुमर्चयेत् ।

सुवर्णवारि संप्राश्य आश्विने त्रिदशाधिपम् ॥ ७ ॥

१ हरिं यजदिति इ०, ज०, अ० च । ३ अष्टमाम् इति ग०, घ०, ङ०, ज०,

२ काकोलं प्राश्य चीमक्षेति घ०, ज०, ङ०, अ०, च ।

७०, अ०, च ।

विश्वेश्वरं कार्तिके तु मदनाशी यजेद्भूती ।
 शिवं हैमन्तु वर्षान्ते सञ्ख्याद्याम्बदलेन तु ॥ ८ ।
 वस्त्रेण पूजयित्वा तु दद्याद्विप्राय गान्तथा ।
 शयनञ्चक्रकलशान् पादुकारसभाजनम् ॥ ९ ॥
 त्रयोदश्यां सिते चैत्रे रतिप्रोतियुतं स्मरन् ।
 अशोकाख्यं नगं लिख्य सिन्दूररजनोमुखैः ॥ १० ॥
 अष्टं यजेत्त कामार्थी कामत्रयोदशीव्रतम् ।
 इत्याग्नेये महापुराणे त्रयोदशी व्रतानि नामैकनवत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

चतुर्दशीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । व्रतं वच्चे चतुर्दश्यां भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्^(१) ।
 कार्तिके तु चतुर्दश्यां निराहारो यजेच्छिवम् ॥ १ ॥
 वर्षभोगधनायुषान्^(२) कुर्वन् गिवचतुर्दशीम् ।
 मार्गशीर्षे सतिऽष्टम्यां लृतं यायां मुनिव्रतः ॥ २ ॥

१ भुक्तिमुक्तिप्रदं अण रति ख०, घ० । भुक्तिमुक्तिप्रदमिति ख० ।
 ज०, झ०, ञ०, ट०, थ । २ भोगवसायुषानिति ख० ।

द्वादश्यां वा चतुर्दश्यां फलाहारो यजेत् सुरं^(१) ।
 त्यक्त्वा फलानि दद्यात् कुर्वन् फलचतुर्दशीं ॥ ३ ॥
 चतुर्दश्या मयाष्टम्यां पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः ।
 अनग्रन् पूजयेच्छ्वभ्यं स्वर्ग्यभयचतुर्दशीं ॥ ४ ॥
 कृष्णाष्टम्यान्तु नक्षत्रेण तथा कृष्णचतुर्दशीं ।
 इह भोगानवाप्नोति परत्र च शुभाङ्गतिं ॥ ५ ॥
 कार्तिके च चतुर्दश्यां कृष्णायां ज्ञानकृत् सुखी ।
 भाराधिते महेन्द्रे तु ध्वजाकारासु यष्टिषु^(२) ॥ ६ ॥
 ततः शुक्लचतुर्दश्यामनन्तं पूजयेद्देविं ।
 कृत्वादर्भमयं चैव वारिधानी समन्वितं ॥ ७ ॥
 शालिप्रस्थस्य पिष्टस्य पूपनान्नः कृतस्य च ।
 अर्घ्यं विप्राय दातव्यमर्द्धमात्मनि योजयेत्^(३) ॥ ८ ॥
 कर्त्तव्यं सरितां चान्ते कथां कृत्वा^(४) हरेरिति ।
 अनन्तसंसारमहासमुद्रे मग्नान् समभ्युद्धर वासुदेव ॥ ९ ॥
 अनन्तरूपे विनियोजयस्व अनन्तरूपाय नमो नमस्ते ।
 अनेन पूजयित्वाथ सूत्रं बद्धा तु मन्त्रितं ॥ १० ॥
 स्वके करे वा कण्ठे वा खनन्तव्रतकृत् सुखी ।

इत्याम्बेये महापुराणे नानाचतुर्दशीव्रतानि नाम द्वि-
 वत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ यजेत् स्वभूमिनि घ० ।

२ भोजनमिति घ०, ङ०, ज०,

३ वर्षं भोजनमायुष्यामित्यादिः ध्वजाकारासु भ०, ङ०, उ०, च ।

यष्टिषु इत्यन्तः पाठः भ० पुस्तके नास्ति ।

४ कथां नुनोति ङ० ।

अथ त्रिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—ॐ—

शिवरात्रिव्रतम् ।

अग्निरुवाच । शिवरात्रिव्रतं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु^(१) ।

माघफाल्गुनयोर्मध्ये कृष्णया तु चतुर्दशी ॥ १ ॥

कामयुक्ता तु सोपीथा कुर्वन् जागरणं व्रतौ ।

शिवरात्रिव्रतं कुर्वे चतुर्दश्यामभोजनं ॥ २ ॥

रात्रिजागरणेनैव पूजयामि शिवं व्रतौ ।

आवाहयाम्यहं शम्भुं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ ३ ॥

नरकार्णवकोत्तारनाथं शिव नमोऽस्तु ते ।

नमः शिवाय शान्ताय प्रजाराज्यादिदायिने ॥ ४ ॥

सौभाग्यारोग्यविद्यार्थस्वर्गमार्गप्रदायिने^(२) ।

धर्म्यन्देहि धनन्देहि कामभोगादि देहि मे ॥ ५ ॥

गुणकौत्तिसुखं देहि स्वर्गं मोक्षं च देहि मे ।

लब्धकः प्राप्तवान् पुण्यं पापी सुन्दरसेनकः ॥ ६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे शिवरात्रिव्रतं नाम त्रिनवत्यधि-
कशततमोऽध्यायः ॥

१ भुक्तिमुक्तिप्रदायकमिति भा०, ट० च । २ स्वर्गमोक्षप्रदायिने इति ७० ।

अथ चतुर्नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अशोकपूर्णिमादिव्रतं ।

अग्निरुवाच । अशोकपूर्णिमां वक्ष्ये भूधरं च भुवं यजेत् ।

फाल्गुन्यां सितपक्षायां वर्षं स्याद्भुक्तिसुक्तिभाक् ॥ १ ॥

कार्तिक्यान्तु वृषोत्सर्गं कृत्वा नक्तं समाचरेत् ।

शैवं पद्मवाप्नोति वृषव्रतमिदं परं ॥ २ ॥

पित्रा यामावसी तस्यां पितृणां दत्तमक्षयं ।

उपोष्याद् पितृनिष्ठा निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ ३ ॥

पञ्चदश्यां च माघस्य पूज्याजं सर्वमाप्नुयात् ।

वक्ष्ये सावित्रामावास्याभुक्तिसुक्तिकरीं शुभां ॥ ४ ॥

पञ्चदश्यां व्रती ज्यैष्ठे वटमूले महासती ।

त्रिराचोषोषिता नारी सप्तधान्यैः प्रपूजयेत् ॥ ५ ॥

प्ररुढैः कण्ठसूत्रैश्च रजन्यां कुङ्कुमादिभिः ।

वटावलम्बनं कृत्वा नृत्यगीतैः प्रभातके ॥ ६ ॥

नमः सावित्रै सत्यवते नैवेद्यं चार्पयेद् द्विजे ।

वेस्म गत्वा द्विजान् भोज्य स्वयं भुक्त्वा विसर्जयेत् ॥ ७ ॥

सावित्री प्रीयतां देवी सौभाग्यादिकमाप्नुयात् ।

इत्याम्बये महापुराणे तिथिव्रतानि नाम चतुर्नवत्यधि-

कशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—१०१—

वारव्रतानि ।

अभितुवाच । वारव्रतानि वक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदानि हि ।

करं पुनर्वसुः सूर्यं खाने सर्वोषधी शुभा ॥ १ ॥

आदो चादित्यवारं तु सप्तजन्मस्वरीगभाक् ।

सङ्क्रान्तो सूर्यवारो यः सोऽर्कस्य हृदयः शुभः ॥ २ ॥

कृत्वा हस्ते सूर्यवारं नक्तेनाब्दं स सर्वभाक् ।

चित्राभसोमवाराणि सप्त कृत्वा सुखी भवेत् ॥ ३ ॥

स्वात्यां गृह्यत्वा चाङ्गारं सप्तनक्त्यार्त्तिवर्जितः ।

विशाखायां बुधं गृह्य सप्तनक्तो ग्रहार्त्तिनुत् ॥ ४ ॥

अनुराधे देवगुरुं सप्तनक्तो ग्रहार्त्तिनुत्^(१) ।

शुक्रं ज्येष्ठासु सङ्गृह्य सप्तनक्तो ग्रहार्त्तिनुत् ॥ ५ ॥

मूले शनैश्चरं गृह्य सप्तनक्तो ग्रहार्त्तिनुत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे वारव्रतानि नाम पञ्चनवत्यधि-
कशततमोऽध्यायः ॥

—

अथ पञ्चवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—२०३—

नक्षत्रव्रतानि ।

अग्निरुवाच । नक्षत्रव्रतकं वक्ष्ये मे हरिः पूजितोऽर्थदः^(१) ।

नक्षत्रपुरुषं चादौ चैत्रमासे हरिं यजेत् ॥ १ ॥

मूले पादौ यजेज्जङ्घे रोहिणोस्वर्चयेद्धरिं ।

जानुनी चाश्विनीयोगे आषाढासूरुमञ्जुके ॥ २ ॥

मेढ्रं पूर्वोत्तराखिव कटिं वै कृत्तिकासु च ।

पार्श्वं भाद्रपदाभ्यान्तु कुचिं वै रेवतीषु च ॥ ३ ॥

स्तनौ चैवानुराधासु धनिष्ठासु च पृष्ठकं ।

भुजौ पूज्यो विशाखासु पुनर्व्वस्वङ्गुलीर्यजेत् ॥ ४ ॥

अश्लेषासु नखान् पूज्य कर्कटं ज्येष्ठासु पूजयेत् ।

ओत्रे विष्णोश्च अवणे मुखं पुथि हरैर्यजेत् ॥ ५ ॥

यजेत् स्वातिषु दन्ताग्रमास्यं वारुणतोऽर्चयेत् ।

मघासु नासां नयने मृगशीर्षे ललाटकं ॥ ६ ॥

चित्रासु चार्द्रासु कचानब्दान्ते स्वर्णकं हरिं ।

गुह्यपूर्णे षटेऽभ्यर्च्य शय्यागोर्थादि दक्षिणा^(२) ॥ ७ ॥

नक्षत्रपुरुषो विष्णुः पूजनीयः शिवात्मकः ।

१ हरिः सर्व्वत्र पूजित इति ग० ।

शय्यागोर्थादि दक्षिणा इति घ०, क०,

२ शय्यागोर्थादि दक्षिणा इति ख०, ट० च । ज०, च । शय्याधन्मादि दक्षिणा इति ड० ।

शाश्ववायनीयव्रतकृत्सासभे पूजयेद्वरिं ॥ ८ ॥
 कार्तिके कृत्तिकायां च मृगशीर्षे मृगास्यके ।
 नामभिः केशवाद्यैस्तु अच्युताय नमोऽपि वा ॥ ९ ॥
 कार्तिके कृत्तिकाभेऽङ्गि मासुनक्षत्रं हरिं ।
 शाश्ववायनीयव्रतकं करिष्ये भुक्तिमुक्तिदं ॥ १० ॥
 केशवादि महामूर्त्तिमच्युतं सर्वदायकं^(१) ।
 आवाहयाम्यहन्देवमायुरारोग्यवृद्धिदं ॥ ११ ॥
 कार्तिकादौ सकामारमत्रं^(२) मामचतुष्टयं^(३) ।
 फाल्गुनादौ च कृगरमाषाढादौ च पायमं ॥ १२ ॥
 देवाय ब्राह्मणेभ्यश्च नक्तनैवेद्यमागयेत्^(४) ।
 पञ्चगव्यजलेस्नातस्तस्यैव प्राशनाच्छुचिः ॥ १३ ॥
 अर्वाग्विसर्जनाद् द्रव्यं दैवेद्यं सर्वमुच्यते ।
 विमर्जिते जगद्वाग्निं निष्काल्यभवति क्षणात् ॥ १४ ॥
 नमो नमस्तेऽच्युत मे चयोस्तु,
 पापस्य हृत्तिं समुपेतु पुण्यं ।
 एष्वर्थवित्तादि मदाऽक्षयं मे^(५)
 क्षयश्च मा सन्ततिरभ्युपेतु ॥ १५ ॥
 यथाच्युतस्त्वम्परतः परस्तात्
 स ब्रह्मभूतः परतः परात्मन् ।

१ मूर्त्तिपापहमिति ख०,

४ नक्तं नैवेद्यमर्पयति कृ० ।

२ मूर्त्तिपारममिति ख०, ग०, घ०, च । ५ षष्ठ्यर्थवित्तादि महोदयं मे इति

३ मासचतुष्टयमिति ख०,

कृ० ।

तथाच्युतं त्वं कुरु षाब्धितं मे
 मया कृतम्यापहराप्रमेय ॥ १६ ॥
 अच्युतानन्द गोविन्द प्रसीद यदभीप्सितं ।
 अक्षयं माममेयात्मन् कुरुष्व पुरुषोत्तम ॥ १७ ॥
 सप्त वर्षाणि सम्पूज्य भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 अनन्तव्रतमाख्यास्ये नक्षत्रव्रतकेयुर्दं^(१) ॥ १८ ॥
 मार्गशीर्षे मृगशिरि गोमूत्राशो यजेद्भरिं ।
 अनन्तं सर्वकामानामनन्तो भगवान् फलं ॥ १९ ॥
 ददात्यनन्तञ्च पुनस्तदेवान्यत्र जन्मनि ।
 अनन्तपुन्योपचयङ्करोत्येतन्महाव्रतं ॥ २० ॥
 यथाभिलषितप्राप्तिं करोत्यक्षयमेव च ।
 पादादि पूज्य नक्ते तु भुञ्जीयात्तैलवर्जितं ॥ २१ ॥
 छृतेनानन्तमुद्दिश्य होमो मासचतुष्टयं ।
 चैत्रादौ शालिना होमः पयसा आवणादिषु ॥ २२ ॥
 मात्स्याताभूद् युवनाश्वानन्तव्रतकात् सुतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे नक्षत्रव्रतकानि नाम षण्णवत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—

दिवसव्रतानि ।

अग्निरुवाच । दिवसव्रतकं वक्ष्ये ह्यादौ धेनुव्रतं वक्षे ।

यद्योभयमुखोन्दयात् प्रभूतकनकान्विता ॥ १ ॥

दिनं पयोव्रतस्तिष्ठेत् स याति परमम्पदं ।

त्राहं पयोव्रतं कृत्वा काञ्चनं कल्पपादपं ॥ २ ॥

दत्त्वा ब्रह्मपदं याति कल्पवृक्षव्रतं स्मृतं ।

दद्याद्विशत् पलादूर्ध्वं^(१) महीकृत्वा तु काञ्चनीं ॥ ३ ॥

दिनं पयोव्रतस्तिष्ठेद्दुद्रगः स्याद्दिवान्व्रती ।

पक्षे पक्षे त्रिरात्रन्तु भक्तेनेकेन यः क्षपेत्^(२) ॥ ४ ॥

विपुलं धनमाप्नोति त्रिरात्रव्रतकर्त्तृदिनं ।

मामे मासे त्रिरात्राशी एकभक्तो गणेशतां ॥ ५ ॥

यस्त्रिरात्रव्रतं^(३) कुर्यात् समुद्दिश्य जनार्दनं ।

कुलानां शतमादाय स याति भवनं हरेः ॥ ६ ॥

नवम्याञ्च सति पक्षे नरो मार्गशिरस्थथ^(४) ।

प्रारभेत त्रिरात्राणां व्रतन्तु विधिवद् व्रती ॥ ७ ॥

१ दद्यात् विशत्पलादूर्ध्वमिति च० अ० च ।

ज०, अ० च ।

२ क्षपेदिति च०, ग०, घ०, ङ०,

३ यस्त्रिरात्रव्रतं कुर्यादिति ग०, घ०, अ०,

४ मार्गशिरस्थ चेति च०, घ०, अ०, अ० च

ओं नमो वामदेवाय सहस्रं वा शतं जपेत् ।
 अष्टम्यामेकभक्ताशी दिनत्रयमुपावसेत् ॥ ८ ॥
 द्वादश्यां पूजयेद् विष्णुं कार्तिके कारयेद् व्रतं ।
 विप्रान् सम्भोज्य वस्त्राणि शयनान्यासनानि च ॥ ९ ॥
 कृत्रोपवोतपात्राणि ददेत् सम्प्रार्थयेद्भिजान् ।
 व्रतेऽस्मिन् दुष्करे चापि विकलं यदभून्मम ॥ १० ॥
 भवद्भिस्तदनुज्ञातं परिपूर्णं भवत्विति ।
 भुक्तभोगो व्रजेद् विष्णुं त्रिरात्रव्रतकत्रती^(१) ॥ ११ ॥
 कार्तिकव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 दशम्यां पञ्चगव्यागो एकादश्यामुपोषितः ॥ १२ ॥
 कार्तिकस्य सितेऽभ्यर्च्य^(२) विष्णुं देवविमानगः ।
 चेत्त्रिरात्रं नक्ताशी अजापञ्चप्रदः सुखी ॥ १३ ॥
 त्रिरात्रं पशुमः पानमुपवासपरस्त्र्यहं ।
 पठ्यादि कार्तिके शुक्ले कृच्छ्रो माहेन्द्र उच्यते ॥ १४ ॥
 पञ्चरात्रं पयः पीत्वा दध्याहारो ह्युपोषितः ।
 एकादश्यां कार्तिके तु कृच्छ्रोऽयं भास्करोऽर्थदः^(३) ॥ १५ ॥
 यवागू यावकं शाकं दधि क्षीरं घृतं जलं ।
 पञ्चम्यादि सिते पचे कृच्छ्रः शान्तपनः स्मृतः ॥ १६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे दिवसव्रतानि नाम सप्तनवत्यधि-

कशततमोऽध्यायः ॥

१ त्रिरात्रव्रतकत्रती इति ख०, घ०, ज० च । ङ०, झ०, ज०, ञ० च ।

त्रिरात्रव्रतकदु व्रती इति ङ० ।

३ भास्करोऽर्थद इति ख०, ग०,

९ कार्तिकस्य सिते प्रार्थ इति ख०, ग०, घ०, ङ०, ज०, ञ० च ।

अथाष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

मासव्रतानि ।

अग्निरुवाच । मासव्रतकमाख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।

आषाढादिचतुर्मासमभ्यङ्गं वर्जयेत् सुधीः ॥ १ ॥

वैशाखे पुष्यलवणव्यक्ता गोदो मृषो भवेत् ।

ज्येष्ठो मासोपवासी च^(१) भीमव्रतकरो हरिः^(२) ॥ २ ॥

आषाढादिचतुर्मासं प्रातःस्नायी च विष्णुगः ।

माघे मास्यथ चैत्रे वा गुडधेनुप्रदो भवेत् ॥ ३ ॥

गुडव्रतस्तृतीयायां गौरीशः स्यान्महाव्रती ।

मार्गशीर्षादिमासेषु नक्तकृद्विष्णुलोकभाक् ॥ ४ ॥

एकभक्तव्रती तद्वद् द्वादशीव्रतकं पृथक्^(३) ।

फलव्रती चतुर्मासं फलं त्यक्त्वा प्रदापयेत् ॥ ५ ॥

आवर्णादिचतुर्मासं व्रतैः सर्वं लभेद्भूतो ।

आषाढस्य सिते पक्षे एकादश्यामुपोषितः ॥ ६ ॥

चातुर्मास्यव्रतानान्तु कुर्वीत परिकल्पनं ।

आषाढाद्याथ सङ्क्रान्तौ कर्कटस्य^(४) हरिं यजेत् ॥ ७ ॥

इदं व्रतं मया देव गृहीतं पुरतस्तव ।

१ माघे वषाढौ चेति ७० ।

२ द्वादशीव्रतकं परमिति ७० ।

३ भीमव्रतपरो हरिरिति ७० । ४ आषाढां वषसङ्क्रान्तौ कर्कटे चेति ७० ।

निर्विघ्नां सिद्धिमायातु प्रसन्ने त्वयि केशव ॥ ८ ॥
 गृहोतेऽस्मिन् व्रते देव यद्यपूर्णं स्त्रिये ह्यहं ।
 तन्मे भवतु सम्पूर्णं त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ ९ ॥
 मांसादि त्यक्त्वा^(१) विप्रः स्यात्तैलत्यागी हरिं यजेत् ।
 एकान्तरोपवासी च त्रिरात्रं विष्णुलोकभाक् ॥ १० ॥
 चान्द्रायणी विष्णुलोकी मौनी स्यान् मुक्तिभाजनं ।
 प्राजापत्यव्रती स्वर्गी शक्तुयावकभक्षकः ॥ ११ ॥
 दुग्धाद्याहारवान् स्वर्गी पञ्चगव्याम्बुभुक्तथा ।
 शाकमूलफलाहारी नरो विष्णुपुरीं व्रजेत्^(२) ॥ १२ ॥
 मांसवर्जी यवाहारी रसवर्जी हरिं व्रजेत् ।
 कौमुदव्रतमाख्यास्ये आश्विने समुपोषितः ॥ १३ ॥
 हादृश्यां पूजयेद्विष्णुं प्रलिप्याजोत्पलादिभिः ।
 घृतेन तिलतैलेन दौपनैवेद्यमर्पयेत् ॥ १४ ॥
 ओ नमो वासुदेवाय मालत्या मालया यजेत् ।
 धर्मकामार्थमोक्षांश्च प्राप्नुयात् कौमुदव्रती ॥ १५ ॥
 सर्वं लभेद्भरिं प्रार्थ्य मासोपवासकव्रती ।

इत्याग्नेये महापुराणे मासवतानि नाम अष्टनवत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

१ मत्स्यादित्यक्तेति ख०, घ०, ङ० च ।

मत्स्यात्मां गृ इति ङ० ।

२ विष्णुपुरं व्रजेदिति ख०,

ट० च ।

अथैकोनशताधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—

नानाव्रतानि ।

अग्निर्वाच । ऋतुव्रतान्यहं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदानि ते ।

इन्धनानि तु यो दद्याद्वर्षादिचतुरो हृतून् ॥ १ ॥

घृतधेनुप्रदद्यान्ते ब्राह्मणोऽग्निव्रती भवेत् ।

कृत्वा मौनन्तु सन्ध्यायां मासान्ते घृतकुम्भदः ॥ २ ॥

तिलघण्टावस्तदाता सुखी सारस्वतव्रती^(१) ।

पञ्चामृतेन स्नपनं कृत्वाब्दं धेनुदो नृपः ॥ ३ ॥

एकादश्यान्तु नक्ताशी चैत्रे भक्तं निवेदयेत् ।

हैमं विष्णोः पदं याति मासान्ते विष्णुसङ्गती ॥ ४ ॥

पायसाशी गीयुगदः श्रीभागदेवीव्रती भवेत् ।

निवेद्य पितृदेवेभ्यो यो भुङ्क्ते स भवेन्नृपः ॥ ५ ॥

वर्षव्रतानि चोक्तानि^(२) सङ्क्रान्तिव्रतकं वदे ।

सङ्क्रान्तौ स्वर्गलोकी स्याद्रात्रिजागरणान्नरः ॥ ६ ॥

अमावास्यां तु सङ्क्रान्तौ शिवाक्यजनान्तथा ।

उत्तरे त्वयने चाज्यप्रस्थस्नानेन केशवे ॥ ७ ॥

१ सुधीः सारस्वतव्रती इति ख०, ग०, २ सर्वव्रतानि चोक्तानीति ख०, ग०, घ०, ङ०, ट० च । ज० च ।

द्वात्रिंशत्पलमानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 घृतक्षीरादिना स्नाप्य प्राप्नोति विषुवादिषु ॥ ८ ॥
 स्त्रीणासुमाव्रतं श्रीदं तृतीयास्वष्टमीषु च ।
 गौरीं महेश्वरं चापि यजेत् सौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 उमामहेश्वरौ प्रार्थ्य अवियोगादि चाप्नुयात् ।
 मूलव्रतकरी स्त्री च उमेशव्रतकारिणी ॥ १० ॥
 सूर्यभक्ता तु या नारी ध्रुवं सा पुरुषो भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानाव्रतानि नाम एकोनशता-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ दिशततमोऽध्यायः ।

दीपदानव्रतं ।

अग्निर्वाच । दीपदानव्रतं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 देवद्विजातिकगृहे दीपदोऽब्दं स सर्वभाक् ॥ १ ॥
 चतुर्मासं विष्णुलोकी कार्तिके स्वर्गलोक्षपि ।
 दीपदानात् परं नास्ति न भूतं न भविष्यति ॥ २ ॥
 दीपेनायुष्यक्षमादीपाक्षयसुतादिकं ।
 सौभाग्यं दीपदः प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ॥ ३ ॥
 विदर्भराजदुहिता ललिता दीपदात्मभाक् ।

चारुधर्मस्त्रापपत्नी शतभार्याधिकाऽभवत् ॥ ४ ॥

ददौ दीपसहस्रं सा विष्णोरायतने सती ।

पृष्टा सा दीपमाहात्म्यं सपत्नीभ्य उवाच ह ॥ ५ ॥

ललितोवाच । सौवीरराजस्य पुरा मैत्रेयोऽभूत् पुरोहितः ।

तेन चायतनं विष्णोः कारितं देविकातटे ॥ ६ ॥

कार्तिके दीपकस्तेन दत्तः सम्मेरितो मया ।

वज्रप्राप्तेन नश्यन्त्या मार्जारस्य तदा भयात् ॥ ७ ॥

निर्व्वाणवान् प्रदीप्तोऽभूदर्थ्या मूषिकया तदा ।

मृता राजात्मजा जाता राजपत्नी शताधिका ॥ ८ ॥

असङ्कल्पितमप्यस्य प्रेरणं यत् कृतं मया ।

विष्णायतनदीपस्य तस्येदं भुज्यते फलं ॥ ९ ॥

जातिस्मरा ह्यतो दीपान् प्रयच्छामि त्वहर्निशं ।

एकादश्यां दीपदो वै विमाने दिवि मोदते ॥ १० ॥

जायते दीपहर्ता तु मूकी वा जड एव च ।

अस्ये तमसि दुष्पारे नरके पतते किल ॥ ११ ॥

विक्रीशमानांश्च नरान् यमकिङ्कराहृतान् ।

विलापैरलमत्रापि किं वो विलपिते फलं ॥ १२ ॥

यदा प्रमादिभिः पूर्वमत्यन्तसमुपेक्षितः ।

जन्तुर्जन्मसहस्रेभ्यो ह्येकस्मिन् मानुषो यदि ॥ १३ ॥

तत्राप्यतिविमूढात्मा किं भोगानभिधावति ।

स्वहितं^(१) विषयास्त्रादैः क्रन्दनं तदिहागतं ॥ १४ ॥

भुज्यते च कृतं पूर्वमेतत् किं वो न चिन्तितं ।
 परस्त्रीषु कुचाभ्यङ्गं प्रीतये दुःखदं हि वः ॥ १५ ॥
 मुहूर्त्तविषयास्वादोऽनेककोट्यद्दुःखदः ।
 परस्त्रोहारियद्गोतं हा मातः किं विलप्यते ॥ १६ ॥
 कोऽतिभारो हरेर्नाम्नि जिह्वया परिकीर्त्तने ।
 वर्त्तितैलेऽल्पमूत्रेऽपि यदग्निर्लभ्यते सदा ॥ १७ ॥
 दानागक्तैर्हरेर्दीपो हृतस्तद्वोऽस्ति दुःखदं ।
 इदानीं किं विलापेन सहध्वं यदुपागतं ॥ १८ ॥
 अग्निरुवाच । ललितोक्तञ्च ताः श्रुत्वा दीपदानाद्दिवं ययुः ।
 तस्माद्दीपदानेन व्रतानामधिकं फलं ॥ १९ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे दीपदानव्रतं नाम द्विशतत
 मोऽध्यायः ॥

अथैकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

नवव्यूहार्चनं ।

अग्निरुवाच । नवव्यूहार्चनं वक्ष्ये नारदाय हरीरितं ।
 मण्डलेऽजेऽर्चयेन्मध्ये आवीजं वासुदेवकं ॥ १ ॥
 आवीजश्च सङ्घर्षणम् प्रद्युम्नं च दक्षिणे ।

अः अनिरुद्धं नैऋते श्रीं नारायणमस्य च ॥ २ ॥
 तत् सङ्गह्याणमनिले हुं विष्णुं चौं नृसिंहकं^(१) ।
 उत्तरे भूर्वराहञ्च ईशे हारि च पश्चिमे ॥ ३ ॥
 कं टं सं शं गरुत्मन्तं पूर्ववक्त्रञ्च दक्षिणे^(२) ।
 खं छं वं हुं फलितं च खं ठं फं शं गदां विधौ ॥ ४ ॥
 बं णं मं चं काणेगञ्च घ दं भं हं थियं यजेत् ।
 दक्षिणे चोत्तरे पुष्टिं गं ङं बं शं स्ववीजकं ॥ ५ ॥
 पीठस्य पश्चिमे धं वं वनमालाञ्च पश्चिमे ।
 श्रीवत्सं चैव सं हं लं कं तं यं कौस्तुभं जले ॥ ६ ॥
 दशमाङ्गकमादिष्णोर्नमोऽनन्तमधोऽर्चयेत् ।
 दशाङ्गादिमहेन्द्रादीन् पूर्वोदौ चतुरो घटान् ॥ ७ ॥
 तोरणानि वितानं च अग्न्यनिलेन्द्रवीजकैः ।
 मण्डलानि कमाङ्गात्वा तनं वन्द्य ततः प्रवेत् ॥ ८ ॥
 अम्बरस्थं ततो ध्यात्वा सूक्ष्मरूपमथात्मनः ।
 सितासृते निमग्नञ्च^(३) चन्द्रविम्बात् सृतेन च ॥ ९ ॥
 तदेव चात्मनो वीजममृतं प्रवसंस्कृतं ।
 उत्पद्यमानं पुरुषमात्मानमुपकल्पयेत् ॥ १० ॥
 उत्पन्नोऽस्मि स्वयं विष्णुर्वीजं हादशकं न्यसेत् ।
 हृच्छिरस्तु शिखा चैव कवचं चास्तमेव च ॥ ११ ॥
 वक्षोमूर्ध्निशिखापृष्ठलोचनेषु न्यसेत पुनः ।
 अस्त्रं करहये न्यस्य ततो दिव्यतनुर्भवेत् ॥ १२ ॥

१ ऋं विष्णुं चौं नृसिंहकमिति
 ४०, ४०, ४० च ।

१ पश्चिराजञ्च दक्षिणे इति ४० ।

३ सितासृते निमग्नञ्च इति ४०, ४० च ।

यथात्मनि तथा देवे शिथदेहे न्यसेत्तथा ।
 अनिर्मात्या स्मृता पूजा यद्वरेः पूजनं हृदि ॥ १३ ॥
 सनिर्मात्या मण्डलादौ बद्धनेत्राय शिष्यकाः ।
 पुष्पं क्षिपेयुर्यन्मूर्त्तौ तस्य तन्नाम कारयेत् ॥ १४ ॥
 निवेश्य वामतः शिष्यांस्तिलव्रीहिघृतं हुनेत् ।
 शतमष्टोत्तरं हुत्वा सहस्रं कायशुद्धये ॥ १५ ॥
 नवव्यूहस्य मूर्त्तीनामङ्गानां च शताधिकं ।
 पूर्णान्दत्त्वा दीक्षयेत्तान् गुरुः पूज्यश्च तैर्धनैः ॥ १६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे नवव्यूहाश्चनं नाम एकाधिक-
 दिशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्व्यधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

पुष्पाध्यायकथनं ।

अग्निरुवाच । पुष्पगन्धधूपदीपनैवेद्यैस्तृण्यते हरिः ।
 पुष्पाणि देवयोग्यानि ह्ययोग्यानि वदामि ते ॥ १ ॥
 पुष्पं श्रेष्ठं मालती च तमाली भुक्तिमुक्तिमान् ।
 मल्लिका सर्वपापघ्नी यूथिका विष्णुलोकदा ॥ २ ॥
 अतिमुक्तमयं तद्वत् पाटला विष्णुलोकदा ।

करवीरैर्विष्णुलोकी जवापुष्पैश्च पुष्पवान् ॥ ३ ॥
 पावन्तीकुञ्जकाद्यैश्च तगरैर्विष्णुलोकभाक् ।
 कर्णिकारैर्विष्णुलोकः कुरुगैः पापनाशनं ॥ ४ ॥
 पद्मैश्च केतकीभिश्च कुन्दपुष्पैः परा गतिः ।
 वाणपुष्पैर्ववराभिः कृष्णाभिर्हरिलोकभाक् ॥ ५ ॥
 अशोकैस्तिलकैस्तददटकृष्णभवैस्तथा ।
 मुक्तिभागी विलुपत्रैः शमीपत्रैः परा गतिः ॥ ६ ॥
 विष्णुलोकी भृङ्गराजैस्तमालस्य दलैस्तथा ।
 तुलसी कृष्णगौराख्या कलहारोत्पलकानि च ॥ ७ ॥
 पद्मं कोकनदं पुष्पं शताब्जमालया हरिः ।
 नीपार्जुनकदम्बैश्च^(१) वकुलैश्च सुगन्धिभिः ॥ ८ ॥
 किंशुकैर्मुनिपुष्पैस्तु गोकर्णैर्द्वागकर्णकैः ।
 सम्भ्यापुष्पैर्विलुप्तकै रञ्जनीकेतकीभवैः^(२) ॥ ९ ॥
 कुष्माण्डतिमिरोद्भवैश्च कुशकाशशरोद्भवैः ।
 द्यूतादिभिर्मरुचकैः पत्रैरन्यैः सुगन्धकैः ॥ १० ॥
 भुक्तिर्मुक्तिः पापहानिर्भक्त्या सर्वैस्तु तुष्यति ।
 स्वर्णलक्षाधिकं पुष्पं माला कोटिगुणाधिका ॥ ११ ॥
 स्ववनेऽन्यवने पुष्पैस्त्रिगुणं वनजैः फलं^(३) ।
 विशीर्णैर्नार्चयेद्विष्णुलाधिकाङ्गैर्न मोटितैः ॥ १२ ॥
 काञ्चनारैस्तद्योन्मत्तैर्गिरिकर्णिकया तथा ।

१ मुक्तिभागी कदम्बेति ७० ।

७०, ६०, ५०, च ।

२ रञ्जनीकेतकीभवैरिति ७० ।

१ अश्वत्थैः पत्रमिति ७० ।

कुटजैः शाकालीयैश्च^(१) शिरीषैर्नरकादिकं ॥ १३ ॥
 सुगन्धैर्ब्रह्मपद्मैश्च^(२) पुष्पैर्नीलोत्पलैर्हरिः^(३) ।
 अर्कमन्दारधस्तूरकुसुमैरर्चयते हरः ॥ १४ ॥
 कुटजैः कर्कटीपुष्पैः केतकीं च शिवे ददेत् ।
 कुष्माण्डनिम्बसम्भूतं पैशाचं गन्धवर्जितं ॥ १५ ॥
 अहिंसा इन्द्रियजयः^(४) क्षान्तिर्ज्ञानं^(५) दया श्रुतं ।
 भावाष्टपुष्पैः सम्पूज्य देवान् स्याद् भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १६ ॥
 अहिंसा प्रथमं पुष्पं पुष्पमिन्द्रियनिग्रहः ।
 सर्वपुष्पं दया भूते पुष्पं शान्तिर्विशिष्यते ॥ १७ ॥
 शमः पुष्पं तपः पुष्पं ध्यानं पुष्पं च सप्तमं ।
 सत्यञ्चैवाष्टमं पुष्पमेतैस्तुष्यति केशवः ॥ १८ ॥
 एतैरेवाष्टभिः पुष्पैस्तुष्यत्येवार्चितो हरिः ।
 पुष्यान्तराणि सन्त्यत्र वाह्यानि मनुजोत्तम ॥ १९ ॥
 भक्त्या दयान्वितैर्विष्णुः पूजितः परितुष्यति^(६) ।
 वारुणं सलिलं पुष्पं सौम्यं घृतपयोदधि ॥ २० ॥
 प्राजापत्यं तथात्रादि आग्नेयं धूपदीपकं ।
 फलपुष्पादिकञ्चैव वानस्पत्यन्तु पञ्चमं ॥ २१ ॥
 पार्थिवं कुशमूलाद्यं वायव्यं गन्धचन्दनं ।

१ शाकालीयैश्चेति ख०, ग०,

४ अहिंसा इन्द्रियजय इति ग० ।

ङ० च ।

५ क्षान्तिर्ज्ञानमिति ख० ।

२ सुगन्धैः पञ्चपुष्पैश्चेति ङ० ।

६ अहिंसा प्रथमं पुष्पमित्यादिः, पूजितः

३ पुष्पो नीलोत्पलैर्हरिरिति

परितुष्यति इत्यन्तः पाठः ख०, ग०, घ०,

ख०, ग०, ङ०, ज० च ।

ङ०, झ०, ज०, झ०, ट० पुस्तकेषु नास्ति ।

अद्वास्थं विष्णुपुष्पञ्च सर्वदा चाष्टपुष्पिकाः ॥ २२ ॥

आसनं मूर्त्तिपञ्चाङ्गं^(१) विष्णुर्वा चाष्टपुष्पिकाः ।

विष्णोस्तु वासुदेवाद्यैरीशानाद्यैः शिवस्य वा ॥ २३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे पुष्पाध्यायो नाम द्वादशतमोऽध्यायः-

तमोऽध्यायः ॥

अथ त्र्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—०—

नरकस्वरूपम् ।

अग्निरुवाच । पुष्पाद्यैः पूजनादिष्णोन्नं याति नरकान्वदे ।

आयुषोऽन्ते नरः प्राणैरनिच्छन्नपि मुच्यते ॥ १ ॥

जलमग्निर्विषं शस्त्रं क्षुद्राग्निः पतनं गिरिः ।

निमित्तं किञ्चिदामास्य देहो प्राणैर्विमुच्यते ॥ २ ॥

अन्यच्छरीरमादत्ते यातनीयं स्वकर्मभिः ।

भुङ्क्तेऽथ पापकृत् दुःखं सुखं धर्माय सङ्गतः ॥ ३ ॥

नीयते यमदूतैस्तु यमं प्राणिभयङ्करैः ।

कुपथे दक्षिणद्वारि धार्मिकः पश्चिमादिभिः ॥ ४ ॥

यमाज्ञमैः किङ्करैस्तु पात्यते नरकेषु च^(२) ।

१ आसनं मूर्त्तिपञ्चाङ्गमिति ख० । पात्यते नरकं मदा इति ड० । पौड्रमे

२ पात्यते नरकेष्वपि इति ख० । नरकेऽप्युपैति घ०, ख० च ।

स्वर्गे तु नीयते धर्माद् वसिष्ठाद्युक्तिसंश्रयात् ॥ ५ ॥
 गोघाती तु महावीर्यां वर्षलक्षन्तु पीडयते ।
 आमंक्षुन्धे महादौमे ब्रह्महा भूमिहारकः ॥ ६ ॥
 महाप्रलयकं यावद्गौरवे पीडयते शनैः ।
 स्त्रीबालवृद्धहन्ता तु यावदिन्द्राष्टतुर्दश ॥ ७ ॥
 महारौरवके रौद्रे गृहक्षेत्रादिदीपकः ।
 दह्यते कल्पमेकं स चौरस्तामिस्रके पतेत् ॥ ८ ॥
 नैककल्पन्तु शूलाद्यैर्भिद्यते यमकिङ्करैः ।
 महातामिस्रके सर्पजलौकाद्यैश्च पीडयते ॥ ९ ॥
 यावद्भूमिर्मोहहाया असिपत्रवनेऽसिभिः^(१) ।
 नैककल्पन्तु नरके करभवालुकासु च ॥ १० ॥
 येन दम्बो जनस्तत्र दह्यते बालकादिभिः ।
 काकोले छमिविष्ठाशी एकाकी मिष्टभोजनः ॥ ११ ॥
 कुटले मूत्ररक्ताशी पञ्चयज्ञक्रियोज्झितः ।
 सुदुर्गन्धे रक्तभोजी भवेच्चाभक्ष्यभक्षकः ॥ १२ ॥
 तैलपाके तु तिलवत् पीडयते परपीडकः ।
 तैलपाके तु पच्येत शरणागतघातकः ॥ १३ ॥
 निरुच्छासे दाननाशी रसविक्रयकोऽध्वरे ।
 नाम्ना वज्रकवाटेन महापाते तदाऽनृती ॥ १४ ॥
 महाज्वाले पापबुद्धिः क्रकचेऽगम्यमाभिनः ।
 सङ्करी गुहपाके च^(१) प्रतुदेत् परमर्म्ममुत् ॥ १५ ॥

चारुद्रे^(१) प्राणिहन्ता क्षुरधारे च भूमिहृत् ।
 अम्बरीषे गोखर्णहृद द्रुमच्छिद्वज्रशस्त्रके ॥ १६ ॥
 मधुहर्त्ता परीतापे कालसूत्रे परार्थहृत् ।
 कश्मलेऽत्यन्तमांसाशी उग्रगन्धे ह्यपिण्डदः ॥ १७ ॥
 दुर्बरे तु काचभक्षी वन्दिग्राह्रताय ये ।
 मञ्जुषे नरके लोहेऽप्रतिष्ठे श्रुतिनिन्दकः ॥ १८ ॥
 पूतिवक्त्रे कूटसाक्षी परिलुण्ठे धनापहा ।
 बालस्त्रीवृद्धघातो च कराले ब्राह्मणार्त्तिकृत् ॥ १९ ॥
 विलेपे मद्यपी पिप्रो महाताम्रे तु मेदिनः^(२) ॥ २० ॥
 तथाक्रम्य पारदारान् ज्वलन्तीमायसीं शिलां ।
 शास्त्रलाख्ये तमालिङ्गिन् नारी बहुनरङ्गमा ॥ २१ ॥
 आस्फोटजिह्वोद्वरणं स्त्रीक्षणान् नेत्रभेदनं ।
 अङ्गारराशौ क्षिप्यन्ते मातृपुत्रादिगामिनः ॥ २२ ॥
 चीराः क्षुरैश्च भिद्यन्ते स्वमांसाशी च मांसभुक् ।
 मासोपवासकर्त्ता वै न याति नरकन्तरः ॥ २३ ॥
 एकादशीव्रतकरो भीषणश्चकसद् व्रती ।

इत्याग्नेये महापुराणे नरकस्वरूपवर्णनं नाम त्र्यधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुरधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

मासोपवासव्रतं ।

अग्निरुवाच । व्रतं मासोपवासञ्च^(१) सर्वोत्कृष्टं वदामि ते ।

कृत्वा तु वैष्णवं यज्ञं गुरोराज्ञामवाप्य च ॥ १ ॥

कृच्छ्राद्यैः स्वबलं बुद्ध्या कुर्यान् मासोपवासकं ॥

वानप्रस्थो यतिर्वाथ नारी वा विधवा मुने ॥ २ ॥

आश्विनस्यामले पक्षे एकादश्यामुपोषितः ।

व्रतमेतत्तु गृह्णीयाद्यावत्त्रिंशद्दिनानि तु ॥ ३ ॥

अथप्रभृत्यहं विष्णो यावदुत्थानकन्तव ।

अर्चयेत्त्वामनश्नन् हि यावत् त्रिंशद्दिनानि तु ॥ ४ ॥

कार्तिकाश्विनयोर्विष्णोर्यावदुत्थानकन्तव ।

मित्रे यद्यन्तरालेऽहं व्रतभङ्गो न मे भवेत् ॥ ५ ॥

त्रिकालं पूजयेद्दिष्णुं त्रिःस्नातो गन्धपुष्पकैः ।

विष्णोर्गीतादिकं जप्यन्त्यानं कुर्याद् व्रती नरः ॥ ६ ॥

हथावादम्परिहरेदर्थोकाङ्क्षां विवर्जयेत्^(२) ।

नाव्रतस्थं स्पृशेत् कश्चिद्विकर्मस्थान्न चालपेत् ॥ ७ ॥

१ व्रतं मासोपवासाख्यामिति घ०, ज०

२ अज्ञाकाङ्क्षां विवर्जयेदिति घ०,

देवतायतने तिष्ठेद्यावत् त्रिंशद्दिनानि तु ।
 द्वादश्यां पूजयित्वा तु भोजयित्वा द्विजान्ब्रूती ॥ ८ ॥
 समाप्य दक्षिणां दत्त्वा पारणन्तु समाचरेत् ।
 भुक्तिमुक्तिमवाप्नोति कल्याणैव तयोदय ॥ ९ ॥
 कारयेद्द्वैषणं यज्ञं यजेद्दिप्रांस्तयोदय ।
 तावन्ति वस्तयुग्मानि भाजनान्यासनानि च ॥ १० ॥
 कृत्राणि सपवित्राणि तद्योपानद्यानि च^(१) ।
 योगपट्टोपवीतानि दद्याद्विप्राय तैश्मृतः^(२) ॥ ११ ॥
 अन्यविप्राय शय्यायां ह्येवं विष्णुं प्रपूज्य च ।
 आत्मनश्च तथास्मृत्तिं वस्ताद्यैश्च प्रपूजयेत् ॥ १२ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विप्रो विष्णुप्रसादतः ।
 विष्णुलोकं गमिष्यामि विष्णुरेव भवाम्यहं ॥ १३ ॥
 ब्रज ब्रज देववहे विष्णोः स्थानमनामयं ।
 विमानेनामलस्तत्र तिष्ठेद् विष्णुस्वरूपपृष्ठम् ॥ १४ ॥
 द्विजानुक्ताथ^(३) तां शय्यां गुरवेऽथ निवेदयेत् ।
 कुलानां गतमुद्भूत्य विष्णुलोकत्रयेद् व्रती ॥ १५ ॥
 मासोपवासो यद्देगे स देगो निर्मलो भवेत् ।
 किं पुनस्तत्कुलं सर्वं यत्र मासोपवासकृत् ॥ १६ ॥
 व्रतस्थं मूर्च्छितं दृष्ट्वा क्षोराज्यञ्चैव पाययेत् ।
 नेते व्रतं विनिघ्नन्ति हविर्विप्रानुमोदितं ॥ १७ ॥

१ ततः पानयनानि चेति ख० ।

२ वै मत इति घ० ।

३ द्विजानुक्तायेति क० ।

क्षीरं गुरोर्हितीषध्य आपो मूलफलानि च ।

विष्णुर्महौषधं कर्त्ता व्रतमस्मात् समुहरेत् ॥ १८ ॥

द्रव्याग्नेये महापुराणे मासोपवासव्रतं नाम चतुरधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:~:—

भीष्मपञ्चकव्रतं ।

अग्निरुवाच । भीष्मपञ्चकमाख्यास्ये व्रतराजन्तु सर्वदं ।

कार्तिकस्यामले पक्षे एकादश्यां समाचरेत् ॥ १ ॥

दिनानि पञ्च त्रिःस्रायी पञ्चव्रीहितिलैस्तथा^(१) ।

तर्पयेद्देवपित्रादीन् मौनी सम्पूजयेद्दरिं ॥ २ ॥

पञ्चगव्येन संस्त्राप्य देवं पञ्चाशतेन च ।

चन्दनाद्यैः समालिप्य गुग्गुलुं सष्टतन्दहेत् ॥ ३ ॥

दीपं दद्याद्दिवारात्रौ नैवेद्यं परमाव्रकं ।

ओं नमो वासुदेवाय जपेदष्टोत्तरं शतं ॥ ४ ॥

जहुयाच्च घृताभ्यक्तांस्तिलवीर्हीस्तती व्रती ।
 षडक्षरेण मन्त्रेण स्वाहाकारान्वितेन च ॥ ५ ॥
 कमलैः पूजयेत् पादौ द्वितीये विल्वपत्रकैः ।
 जानु सक्थि तृतीयेऽथ नाभिं भृशुरजेन तु ॥ ६ ॥
 वाणविल्वत्रवाभिस्तु चतुर्थे पञ्चमेऽहनि ।
 मालत्या भूमिगायी स्यादेकादश्यान्तु गोमयं ॥ ७ ॥
 गोमूत्रं दधि दुग्धं च पञ्चमे पञ्चम्यक्षकं ।
 पीर्णमास्याच्चरेत्तत् भुक्तिं मुक्तिं लभेद् व्रती ॥ ८ ॥
 भीषः क्षत्वा हरिं पासस्तेनैव^(१) भीषपञ्चकं ।
 ब्रह्मणः पूजनादौघ उपषामादिकं व्रतं^(२) ॥ ९ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे भीषपञ्चकं नाम पञ्चाधिकद्विशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ षडधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अगस्त्यार्घ्यदान कथनं ।

अग्निरुवाच । अगस्त्यो भगवान्विष्णुस्तमभ्यर्च्य प्रयाहरिं ।

अग्रामे भास्करे कन्या सचिभागैस्त्रिभिर्द्दिनेः ॥ १ ॥

१ चरिं क्षेमे तेजेतदिति ३० । चरिं १ पूजनापञ्च उपषासाद्यग्रतमिति
 प्राप तेजेतदिति ७० । चरिं प्राप्तक्षेमे- ३०, ४०, ७०, १००, ४०, ८०
 तदिति १००, ८० च । ५ ।

अर्घ्यं दद्यादगस्त्याय पूजयित्वा ह्युपोषितः ।
 काशपुष्पमयीं मूर्त्तिं प्रदोषे विन्यसेद् घटे ॥ २ ॥
 मुनेर्यजेत्तां कुम्भस्थां रात्रौ कुर्यात् प्रजागरं ।
 अगस्त्य मुनिशार्दूल तेजोराशे महामते^(१) ॥ ३ ॥
 इमां मम कृतां पूजां गृह्णीष्व प्रियया सह ।
 आवाह्यार्घ्यं च साम्मुख्यं प्रार्चयेच्चन्दनादिना ॥ ४ ॥
 जलाशयसमीपे तु प्रातर्नीत्वार्घ्यमर्पयेत् ।
 काशपुष्पप्रतीकाय अग्निमारुतसम्भव^(२) ॥ ५ ॥
 मित्रावरुणयोः पुत्र कुम्भयोने नमोऽस्तु ते ।
 आतापिर्भक्षितो येन वातापिष्व महासुरः ॥ ६ ॥
 समुद्रः शोषितो येन सोऽगस्त्यः सम्मुखोऽस्तु मे ।
 अगस्तिं प्रार्थयिष्यामि कर्मणा मनसा गिरा ॥ ७ ॥
 अर्चयिष्याम्यहं मैत्रं परलोकाभिकाङ्क्षया ।
 द्वीपान्तरसमुत्पन्नं देवानां परमं प्रियं ॥ ८ ॥
 राजानं सर्व्ववृक्षाणां चन्दनं प्रतिगृह्णातां^(३) ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणां भाजनी पापनाशनी ॥ ९ ॥
 सौभाग्यारोग्यलक्ष्मीदा पुष्पमाला प्रगृह्णातां ।
 धूपोदयं गृह्णातां देव भक्तिं मे ह्यचलाङ्कुर ॥ १० ॥
 ईक्षितं मे वरं देहि परत्र च शुभाङ्गतिं ।
 सुरासुरैर्मुनित्रेह सर्व्वकामफलप्रद ॥ ११ ॥

१ तेजोराशे महायुते इति न०, व०,

१ वक्रिमाचतस्रवेति भ० ।

ज०, ज०, भ०, ज०, ठ० च । तेजो-

१ चन्दनं मे प्रगृह्णातामिति ज०,

राशे अत्रापते इति व० ।

ज० च ।

वस्त्रव्रीहिलैर्हन्वा दत्तस्वर्घ्यो ह्ययं^(१) मया ।

अगस्त्यं बोधयिष्यामि यन्मया मनसोद्भूतं^(२) ॥ १२ ॥

फलैरर्घ्यं प्रदास्यामि गृहाणार्घ्यं महासुने ।

अगस्त्य एवं खनमानः खनिचैः प्रजामपत्यं बलमीहमानः ।

उभौ कर्णाविरुपतेजाः पुपोष सत्या देवेश्वाग्निषो जगाम ॥ १३ ॥

राजपुत्रि नमस्तुभ्यं सुनिपत्तिं महाव्रते ।

अर्घ्यं गृह्णीष्व देवेशि लोपामुद्रे ययस्त्रिनि ॥ १४ ॥

पञ्चरत्नसमायुक्तं हेमरूप्यसमन्वितं ।

सप्तधान्यवृत्तं^(३) पात्रं दधिचन्दनसंयुतं ॥ १५ ॥

अर्घ्यं दद्यादगस्त्याय स्त्रीगूढाणामवैदिकं ।

अगस्त्य मुनिगार्हूलं तेजोराशिं च सर्वद ॥ १६ ॥

इमां मम कृतां पूजां गृहीत्वा व्रज शान्तये ।

त्यजेदगस्त्यमुद्दिश्य धान्यमेकं फलं रसं ॥ १७ ॥

ततोऽब्रुवन् भोजयेद्दिप्रान् घृतपायसमोदकान् ।

गां वासांसि सुवर्णञ्च^(४) तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणां ॥ १८ ॥

घृतपायसयुक्तेन पात्रेणाच्छादिताननं ।

सहिरस्यञ्च तं कुम्भं ब्राह्मणायोपकल्पयेत्^(५) ॥ १९ ॥

१ दत्तस्वर्घ्योऽस्य इति क० ।

४ प्रतिपाद्य सुवर्णञ्चेति क० ।

२ मनसोद्भूतमिति ग०, घ०, ङ० च । ५ ब्राह्मणायोपपादयेदिति घ०, ङ०, मनसोद्भूतमिति क० ।

ज०, झ० च ।

३ सप्तधान्ययुग्ममिति ज० ।

सप्तवर्षाणि दत्तार्घ्यं सर्वे सर्वमवाप्नुयुः ।

नारी पुत्राश्च सौभाग्यं पतिं कन्या नृपोद्भवं ॥ २९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे अगस्त्यार्घ्यदानव्रतं नाम षडधिक-

द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ताधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

कौमुदव्रतं ।

अग्निरुवाच । कौमुदाख्यं मयोक्तञ्च चरेदाश्वयुजे सिते ।

हरिं यजेन् मासमेकमेकादश्यामुपोषितः ॥ १ ॥

आश्विमे शुक्लपक्षेहमेकाहारी हरिं जपन् ।

मासमेकं भुक्तिस्तुत्यं करिष्ये कौमुदं व्रतं ॥ २ ॥

उपोष्य विष्णुं द्वादश्यां यजेद्देवं विलिप्य च ।

चन्दनागुरुकाश्मीरैः कमलोत्पलपुष्पकैः ॥ ३ ॥

कल्हारैर्व्वाथ मालत्या दीपं तैलेन वाग्यतः ।

अहोरात्रं च नैवेद्यं पायसापूपमोदकैः ॥ ४ ॥

ओं नमो वासुदेवाय विघ्नाप्याथ क्षमापयेत् ।

[२०८ अध्यायः । व्रतदानादिसमुच्चयकथनं ।

२५३

भोजनादि^(१) हिजे दद्याद्यावद् देवः प्रवृत्तते ॥ ५ ॥
तावन्मासोपवासः स्यादधिकं फलमप्यतः ।

इत्याम्नेये महापुराणे कौमुद्व्रतं नाम समाधिकद्विंश-
ततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

व्रतदानादिसमुच्चयः ।

अन्निरुवाच । व्रतदानानि सामान्यं प्रवदामि समासतः ।

तिथौ प्रतिपदादौ च सूर्यादौ कृत्तिकास च ॥ १ ॥

विष्णुश्वादी च मेघादी काले च ग्रहणादिके ।

यत् काले यद् व्रतं दानं यद् द्रव्यं नियमादि यत् ॥ २ ॥

तद् द्रव्याख्यं च कालाख्यं सर्वं वै विष्णुदेवतं ।

रवीश्वरब्रह्मलक्ष्माद्याः^(१) सर्वे विष्णोर्विभूतयः ॥ ३ ॥

तमुद्दिश्य व्रतं दानं पूजादि स्यात् सर्वदं ।

जगत्पते समागच्छ आसनं पादमर्च्यकं ॥ ४ ॥

मधुपर्कं तथाचामं स्नानं वस्त्रं च गन्धकं ।

१ भोजनादि इति न०, ज० च ।

२ रवीश्वरब्रह्मलौकेश इति ज० ।

पुष्पं धूपञ्च दीपञ्च नैवेद्यादि नमोऽस्तु ते ॥ ५ ॥

इति पूजाव्रते दाने दानवाक्यं समं शृणु ।

अद्यामुकसगोत्राय विप्रायामुकशर्भणे ॥ ६ ॥

एतद् द्रव्यं विष्णुदैवं सर्वपापीपशान्तये ।

आयुरारोग्यवृद्धार्थं सौभाग्यादिविवृद्धये^(१) ॥ ७ ॥

गोत्रसन्ततिवृद्धार्थं विजयाय धनाय च ।

धर्मायैश्वर्यकामाय तत्पापशमनाय च ॥ ८ ॥

संसारमुक्तये दानन्तुभ्यं सम्प्रददे ह्यहं ।

एतेहानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमेतद् ददाम्यहं ॥ ९ ॥

एतेन प्रीयतां नित्यं सत्त्वलोकपतिः प्रभुः ।

यज्ञदानव्रतपते विद्याकीर्त्यादि देहि मे ॥ १० ॥

धर्मकामार्थमोक्षाद्य देहि मे मनसेक्षितं ।

यः पठेच्छृणुयान्नित्यं व्रतदानसमुच्चयं ॥ ११ ॥

स प्राप्तकामो विमलो भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।

तिथिवारर्चसङ्क्रान्तियोगमन्वादिक् व्रतं ॥ १२ ॥

नैकधा वासुदेवादेर्नियमात् पूजनाद्भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे व्रतदानसमुच्चयी नाम अष्टाधिक-

द्विंशततमोऽध्यायः ॥

१ सौभाग्याय सुवृद्धये इति क०, ख०, उ० च । सौभाग्याय सुपुद्गले इति घ०,

अथ नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०—

दान परिभाषा कथनं ।

अग्निरुवाच । दानधर्मान् प्रवक्ष्यामि भुक्तिमक्तिप्रदानं शृणु ।

दानमिष्टं तथा पुत्तं धर्मं कुर्वन् हि सर्वभाक् ॥ १ ॥

वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ।

अन्नप्रदानमारामाः पुत्तं धर्मं च मुक्तिदं ॥ २ ॥

अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चातुपालनं ।

आतिथ्यं वैश्वदेवञ्च प्राहुरिष्टञ्च नाकदं ॥ ३ ॥

यज्ञोपरागे यद्दानं सूर्यसङ्क्रमणेषु च ।

हादश्यादौ च यद्दानं पुत्तं तदपि नाकदं ॥ ४ ॥

देशे काले च पात्रे च दानं कोटिगुणं भवेत् ।

अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ॥ ५ ॥

युगादिषु च सङ्क्रान्ती चतुर्दश्यष्टमीषु च ।

सितपञ्चदशोसर्वहादशोऽष्टकासु च ॥ ६ ॥

यज्ञीकवविवाहेषु तथा मन्वत्सरादिषु ।

वैष्टते दृष्टदुःखे द्रव्यब्राह्मणलाभतः ॥ ७ ॥

शुद्धा वा यद्दिने तच्च सदा वा दाबमिष्यते ।

अयने हे विषुवे हे चतस्रः पङ्कशीतयः ॥ ८ ॥

चतस्रो विष्णुपथश्च सङ्क्रान्तौ हादशोत्तमाः ।

कन्यायां मिथुने मीने धनुष्यपि रवेर्गतिः ॥ ८ ॥
 षडशीतिसुखाः प्रोक्ताः षडशीतिगुणाः फलैः ।
 अतीतानागते पुण्ये हे उद्गदक्षिणायने ॥ १० ॥
 त्रिंशत् कर्कटके नाड्ये मकरे विंशतिः स्मृताः ।
 वर्त्तमाने तुलामेषे नाडास्तूभयतो दश ॥ ११ ॥
 षडशीत्यां व्यतीतायां षष्टिरुक्तास्तु नाडिकाः ।
 पुण्यास्या विष्णुपद्याञ्च प्राक्पश्चादपि षोडश ॥ १२ ॥
 अथवाश्विधनिष्ठासु नागदैवतमस्तके ।
 यदा स्याद्रविवारेण व्यतीपातः स उच्यते ॥ १३ ॥
 नवम्यां शुक्लपक्षस्य कार्तिके निरगात् कृतं ।
 चेता सिततृतीयायां वैशाखे द्वापरं युगं ॥ १४ ॥
 दर्शं वै माघमासस्य त्रयोदश्यां नभस्यके ।
 कृष्णे कलिं विजानीयाज् ज्ञेया मन्वन्तरादयः ॥ १५ ॥
 अश्वयुक्कृत्तनवमी द्वादशी कार्तिके तथा ।
 तृतीया चैव माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ १६ ॥
 फाल्गुनस्याप्यमावास्या पौषस्यैकादशी तथा ।
 आषाढस्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी ॥ १७ ॥
 भावणे चाष्टमी कृष्णा तथाषाढे च पूर्णिमा ।
 कार्तिके फाल्गुने तद्वज् ज्येष्ठे पञ्चदशी तथा ॥ १८ ॥
 ऊर्ध्वं चैवाग्रहायण्या अष्टकास्तिस्त्र ईरिताः ।
 अष्टकास्या चाष्टमी स्यादासु^(१) दानानि चाक्षयं ॥ १९ ॥

गयागङ्गाप्रयागादी तीर्थे देवालयादिषु ।
 अप्रार्थितानि दानानि विद्यार्थं कन्यका न हि ॥ २० ॥
 दद्यात् पूर्वमुखो दानं गृह्णीयादुत्तरामुखः ।
 आयुर्विवर्धते दातुर्यज्ञीतुः क्षीयते न तत् ॥ २१ ॥
 नाम गोत्रं समुच्चार्य सम्प्रदानस्य चात्मनः ।
 सम्प्रदेयं प्रयच्छन्ति कन्यादाने पुनस्तथ ॥ २२ ॥
 स्नात्वाभ्यर्च्य व्याहृतिभिर्दद्याद्दानम् सोदकं ।
 कनकाश्चतिला नागा दासीरथमङ्गीगृहाः ॥ २३ ॥
 कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ।
 श्रुतशौर्यतपःकन्यायाज्यश्रित्यादुपागतं ॥ २४ ॥
 शुल्कं धनं हि सकलं शुल्कं शिल्पानुवृत्तितः ।
 कुशीदक्षषिवाणिज्यप्राप्तं यदुपकारतः ॥ २५ ॥
 पाशकन्यातृचौर्यादिप्रतिरूपकसाहसैः ।
 व्याजेनोपार्जितं कृत्स्नं त्रिविधं त्रिविधं फलं ॥ २६ ॥
 अध्वर्यवावाहृतिर्न दत्तञ्च प्रीतिकर्मणि ।
 भ्रातृमातृपितृप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतं^(१) ॥ २७ ॥
 ब्रह्मचर्यवियां द्रव्यं शुद्रस्वैषामनुपहात् ।
 बहुभ्यो न प्रदेयानि गौर्गृहं शयनं स्त्रियः ॥ २८ ॥
 कुलानाम् शतं हन्यादप्रयच्छन् प्रतिश्रुतं ।
 देवानाञ्च गुरुणाञ्च मातापित्रोस्तथैव च ॥ २९ ॥
 पुण्यं देयं प्रयत्नेन यत् पुण्यञ्चार्जितं क्षचित् ।

१ कुशीदेत्यादिः स्त्रीधनं स्मृतमित्यन्तः पाठः ७० पुष्पकं नास्ति ।

प्रतिलाभेच्छया दत्तं यद्वनं तदपार्थक्यं ॥ ३० ॥
 अहया साध्यते धर्मो दत्तं वार्थ्यपि चाक्षयं ।
 ज्ञानशीलगुणोपेतः परपीडावद्विष्कृतः ॥ ३१ ॥
 अज्ञानां पालनाक्षाणास्तत् पात्रं परमं स्मृत ।
 मातुः शतगुणं दानं सहस्रं पितुरुच्यते ॥ ३२ ॥
 अमन्तं दुहितुर्द्धानं सोदर्यं दत्तमक्षयं ।
 अमनुष्ये समं दानं पापे क्षेयं महाफलं ॥ ३३ ॥
 वर्णसङ्करे द्विगुणं शूद्रे दानं चतुर्गुणं ।
 वैश्ये चाष्टगुणं क्षत्रे षोडशत्वं द्विजव्रजे ॥ ३४ ॥
 वेदाध्याये शतगुणमनन्तं वेदबोधके^(१) ।
 पुरोहिते याजकादौ^(२) दानमक्षयमुच्यते ॥ ३५ ॥
 त्र्योषिहीनेषु यद्वत्तं तदनन्तं च यज्वनि ।
 अतपस्वानधीयानः प्रतिग्रहकचिर्द्विजः ॥ ३६ ॥
 अन्धस्यश्मप्लवेनैव सह तेनैव मज्जति ।
 स्नातः सम्यगुपस्पृश्य गृह्णीयात् प्रयतः शुचिः ॥ ३७ ॥
 प्रतिग्रहीता सावित्रीं सर्वदैव प्रकीर्त्तयेत्^(३) ।
 ततस्तु कीर्त्तयेत्सार्धं द्रव्येण सह दैवतं ॥ ३८ ॥
 प्रतिग्राही पठेदुच्चैः प्रतिगृह्य द्विजोत्तमात् ।
 मन्दं पठेत् क्षत्रियान्तु उपांशु च तथा विशः ॥ ३९ ॥

१ ब्रह्मबोधके इति घ०, ङ०, ज०, झ०, ट० च ।

ट० च ।

३ सर्व्यनैव प्रकीर्त्तयेदिति घ०, न०,

१ पुरोहिते याजकादौ इति घ०, ङ०, घ०, ङ०, ज०, झ०, ट० च ।

मनसा च तथा शूद्रात् स्वस्तिवाचनकं तथा ।
 अभयं सर्वदैवत्यं भूमिर्वै विष्णुदेवता ॥ ४० ॥
 कन्या दासस्तथा दासो प्राजापत्याः प्रकीर्णिताः ।
 प्राजापत्यो गजः प्रोक्तस्तुरगो यमदैवतः ॥ ४१ ॥
 तथा चैकशफं सर्वं याम्यथ महिषस्तथा ।
 उष्ट्रश्च नैर्ऋता धेनू रौद्री छागोऽनलस्तथा ॥ ४२ ॥
 आप्यो मेघो हरिः क्रोड आरण्याः पशवोऽनिताः ।
 जलाशयं वारुणं स्याद्वारिधानीघटादयः ॥ ४३ ॥
 समुद्रजानि रत्नानि हेमलौहानि चानलः ।
 प्राजापत्यानि शस्यानि पक्वानमपि सत्तम ॥ ४४ ॥
 गान्धर्व्यं गन्धमित्याहुर्वस्तं वार्हस्पत्यं स्मृतं ।
 वायव्याः पक्षिणः सर्वे विद्या ब्राह्मी तथाङ्गकं ॥ ४५ ॥
 सारस्वतं पुस्तकादि विश्वकर्मा तु शिल्पके ।
 वनस्पतिर्दुर्मादीनां द्रव्यदेवा हरिस्तनुः ॥ ४६ ॥
 कृत्रं कृष्णाजिनं शय्या रथ आसनमेव च ।
 उपानहौ तथा यानमुत्तानाङ्गिर ईरितं ॥ ४७ ॥
 रथोपकरणं शस्त्रं ध्वजाद्यं सर्वदैवतं ।
 गृहञ्च सर्वदैवत्यं सर्वेषां विष्णुदेवता ॥ ४८ ॥
 शिवो वा न ततो द्रव्यं व्यतिरिक्तं यतोऽस्ति हि^(१) ।
 द्रव्यस्य नाम गृह्णीयाद्दानोति तथा वदेत् ॥ ४९ ॥
 तोयं दद्यात्ततो हस्ते दाने विधिरयं स्मृतः ।

विष्णुर्दाता विष्णुर्द्रव्यं प्रतिगृह्णामि वै वदेत् ॥ ५० ॥
 स्वस्ति प्रतिग्रहं धर्म्मं भुक्तिमुक्ती फलदयं ।
 गुरुन् भृत्यान् जिह्वीर्षुरर्क्षिन् देवताः पितॄन् ॥ ५१ ॥
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् तु तृप्येत् स्वयन्ततः ।
 शूद्रीयन् तु यज्ञार्थं धनं शूद्रस्य तत्फलं ॥ ५२ ॥
 गुह्यतकरसाद्याश्च शूद्राद्वाद्या निवर्त्तिना ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयादहत्याकर्षितो द्विजः ॥ ५३ ॥
 नाध्यापनाद्याजनाद्वा गर्हिताद्वा प्रतिग्रहात् ।
 दोषो भवति विप्राणां ज्वलनार्कसमा हि ते ॥ ५४ ॥
 कृते तु दीयते गत्वा त्रेतास्वानौय दीयते ।
 ह्यपरे याचमानाय कलौ त्वनुगमान्विते ॥ ५५ ॥
 मनसा पातमुद्दिश्य जलं भूमौ विनिक्षिपेत् ।
 विद्यते सागरस्यान्तो नान्तो दानस्य विद्यते^(१) ॥ ५६ ॥
 अथ सोमार्कग्रहणसङ्क्रान्त्यादौ च कालके ।
 गङ्गागयाप्रयागादौ तीर्थदेशे महागुणे ॥ ५७ ॥
 तथा चामुकगोत्राय तथा चामुकशर्मणे ।
 वेदवेदाङ्गयुक्ताय पात्राय समहात्मने ॥ ५८ ॥
 यथानाम महाद्रव्यं विष्णुरुद्रादिदेवतं ।
 पुत्रपौत्रगृहेऽथैश्वर्यपत्नीधर्म्मार्यसङ्ग्रहा ॥ ५९ ॥
 कीर्त्तिविद्यामहाकामसौभाग्यारोग्यसङ्ग्रहे ।
 सर्वपापोपशान्त्यर्थं स्वर्गार्थं भुक्तिमुक्तये ॥ ६० ॥

एतत्तुभ्यं सम्प्रददे प्रीयतां मे हरिः शिवः ।
 दिव्यान्तरीक्षभीमादिसमुत्पत्तौ घघातकत्^(१) ॥ ६१ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षाख्यै ब्रह्मलोकप्रदोऽस्तु मे ।
 यथानामसगोत्राय विप्रायामुकशर्मणे ॥ ६२ ॥
 एतद्दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणां ददे ।
 अनेन दानवाक्त्रेण सर्वदानानि वै ददेत् ॥ ६३ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे दानपरिभाषा नाम नवाधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ दशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

महादानानि ।

अग्निरुवाच । सर्वदानानि वक्ष्यामि महादानानि षोडश ।
 तुलापुरुष आयन्तु हिरण्यगर्भदानकं ॥ १ ॥
 ब्रह्माण्डं कल्पवृक्षश्च गोसहस्रञ्च पञ्चमं ।
 हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्याश्वश्च सप्तमं ॥ २ ॥
 हिरण्याश्वरथस्तद्वहेमहस्तिरथस्तथा ।
 पञ्चलाङ्गलकान्तद्वह्वरादानं तथैव च ॥ ३ ॥

१ समुत्पत्तासपापहृत् इति ७० । समुत्पत्तादिपापहृत् इति ७० ।

विश्वचक्रं कल्पलता सप्तसागरकं परं ।
 रत्नधेनुर्महाभूतघटः शुभदिनेऽर्पयेत् ॥ ४ ॥
 मण्डपे मण्डले दानं देवान् प्रार्चार्पयेद्विजे ।
 मेरुदानानि पुण्यानि मेरवी दश तान् शृणु ॥ ५ ॥
 धान्यद्रोणसहस्रेण उत्तमोऽर्द्धादितः परौ ।
 उत्तमः षोडशद्रोणः कर्त्तव्यो जवणाचलः ॥ ६ ॥
 दशभारैर्गुडाद्रिः स्यादुत्तमोऽर्द्धादितः परौ ।
 उत्तमः पलसाहस्रैः स्वर्णमेरुस्तथा परौ ॥ ७ ॥
 दशद्रोणैस्त्रिलाद्रिः स्यात् पञ्चभिश्च त्रिभिः क्रमात् ।
 कार्पासपर्वतो विंशभारैश्च दशपञ्चभिः ॥ ८ ॥
 विंशत्या घृतकुम्भानामुत्तमः स्याद् घृवाचलः^(१) ।
 दशभिः पलसाहस्रैरुत्तमो रजताचलः ॥ ९ ॥
 अष्टभारैः शर्कराद्रिर्मध्योमन्दोऽर्द्धतोऽर्द्धितः ।
 दश धेनूः प्रवक्ष्यामि या दत्त्वा भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १० ॥
 प्रथमा गुडधेनुः स्याद् घृतधेनुस्तथाऽपरा ।
 तिलधेनुस्तृतीया च चतुर्थी जलधेनुका ॥ ११ ॥
 क्षीरधेनुर्मधुधेनुः शर्करादधिधेनुके ।
 रसधेनुः स्वरूपेण दशमौ विधिरुच्यते ॥ १२ ॥
 कुम्भाः स्युर्द्रवधेनूनामितरामान् राशयः ।
 कृष्णाजिनश्चतुर्हस्तं प्राग्धीवं विन्यसेद्भुवि ॥ १३ ॥
 गोमयेनानुलिप्तायां दर्भानास्तीर्थं सर्व्वतः ।

१ चतुर्हस्तं रत्नाचलवीथकपाठः पतितः दशविधाचलविभागस्तु प्रतिष्ठातव्यान्
 अग्निपुराणोक्तं सप्तत्यध्याये रत्नशैलसंघाटनं इत्यनेन रत्नाचलस्य दशविधाचलानाम-
 न्तरे नोक्तं जनाय ।

क्षत्रैकजाजिनं तद्वहस्य परिकल्पयेत् ॥ १४ ॥
 प्राङ्मुखी कल्पयेन्नुदक् पादां सवत्सकां ।
 उत्तमा गुडधेनुः स्यात् सदा भारचतुष्टयात् ॥ १५ ॥
 वत्सं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा स्मृता ।
 अर्धभारेण वत्सः स्यात् कनिष्ठा भारकेण तु ॥ १६ ॥
 चतुर्थांशेन वत्सः स्याद् गुड्विज्ञानमारतः ।
 पञ्च कणालका माषस्ते सुवर्णस्तु षोडश ॥ १७ ॥
 पलं सुवर्णासत्वारस्तुला पलशतं स्मृतं ।
 स्याद्गारी विंशतितुला द्रोणस्तु चतुराटकः ॥ १८ ॥
 धेनुवत्सौ गुडस्योभौ सितसूत्राभ्यराहतौ ।
 शुक्लकर्णाविन्नुपादौ शुचिमृत्ताफलेक्षणौ ॥ १९ ॥
 सितसूत्रशिरालौ च सितकम्बलकम्बलौ ।
 ताम्रगड्ढुकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ ॥ २० ॥
 विद्रुमभूयुगावेतौ नवनीतस्तनान्वितौ ।
 क्षौमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ ॥ २१ ॥
 सुवर्णशृङ्गाभरणौ रजतक्षुरसंयुतौ ।
 नानाफलमया दस्ता गन्धघ्राणप्रकल्पितौ ॥ २२ ॥
 रचयित्वा यजेद्देनुमिमैर्यन्त्रैर्हिजोत्तम ।
 या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेष्ववस्थिता ॥ २३ ॥
 धेनुरुपेण सा देवी मम शान्तिं प्रयच्छतु ।
 देहत्या या च रुद्राणि शङ्करस्य सदा प्रिया ॥ २४ ॥
 धेनुरुपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ।
 विष्णुवचसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावरीः ॥ २५ ॥

चन्द्रार्कचक्षुशक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा त्रिये ।
 चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्जनदस्य च ॥ २६ ॥
 लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे ।
 स्वधा त्वं पितृमुत्थानां स्वाहा यज्ञभुजां यतः ॥ २७ ॥
 सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ।
 एव मामन्वितां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ २८ ॥
 समामं सर्वधेनूनां विधानं चैतदेव हि ।
 सर्वयज्ञफलं प्राप्य निर्मली भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ २९ ॥
 स्वर्णशृङ्गी शफै रौप्यैः सशीला वस्त्रसंयुता ।
 कांस्थोपदोहा दातव्या क्षौरिणौ गौः सदक्षिणा ॥ ३० ॥
 दातास्याः स्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रोमसस्मृतान् ।
 कपिला चैत्तारयति भूयद्यासप्तमं कुलं ॥ ३१ ॥
 स्वर्णशृङ्गी रौप्यखुरां कांस्थदोहनकान्विता ।
 शक्तिती दक्षिणायुक्तां दत्त्वा स्यादुक्तिमुक्तिभाक् ॥ ३२ ॥
 सवत्सरोमतुश्चानि युगान्युभयतोमुखी ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्व्वेण विधिना ददेत् ॥ ३३ ॥
 आसन्नमृत्युना देया सवत्सा गौस्तु पूर्व्ववत् ।
 यमहारे महावारे तप्ता वैतरणी^(१) नदी ॥ ३४ ॥
 तान्तर्गुञ्ज ददाम्येनां^(१) कृष्णां वैतरणीञ्च गां ।
 इत्याग्नेये महापुराणे महादानानि नाम दशाधिक-

द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथैकादशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

नानादानानि ।

अम्बिरुवाच । एकाङ्क्षां दशगुह्याहश्च दद्याच्च गोशतम् ।

शतं सहस्रगुह्यात् सर्वे तुल्यफला हि ते ॥ १ ॥

प्रासादा यच्च सौवर्णा वसोहारा च यत्र सा ।

गन्धर्वाण्यरसो यच्च तत्र यान्ति सहस्रदाः ॥ २ ॥

गवां शतप्रदानेन मुच्यते नरकार्णवात् ।

दत्त्वा वत्सतरो^१ चैव स्वर्गलोके महीयते ॥ ३ ॥

गोदानादायुरारोग्यसौभाग्यस्वर्गमाप्नुयात् ।

इन्द्रादिलोकपालानां या राजमहिषी शुभा ॥ ४ ॥

महिषोदानमाहात्म्यादस्तु मे सर्वकामदा^(१) ।

धर्मराजस्य साहाय्ये^(१) यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः ॥ ५ ॥

महिषासुरस्य जननी या सास्तु वरदा मम ।

महिषोदानाच्च सौभाग्यं वृषदानादिवं व्रजेत् ॥ ६ ॥

संयुक्तहलपङ्क्त्याख्यं दानं सर्वफलप्रदं ।

पङ्क्तिर्दशहला प्रोक्ता दारुजा वृषसंयुता ॥ ७ ॥

सौवर्णपट्टसवहान्दत्त्वा स्वर्गे महीयते ।

१ गवां शतप्रदानेनेत्यादिः, सर्वकामदा

२ धर्मराजस्य साहाय्ये इति ज.

इत्यत्रः पाठः क. पुच्छके नास्ति ।

दशानां कपिलानां तु दत्तानां ज्येष्ठपुष्करे ॥ ८ ॥
 तत् फलश्चाक्षयं प्रोक्तं^(१) वृषभस्य तु मोक्षणे^(२) ।
 धर्म्मोऽसित्वञ्चतुष्पादश्चतस्रस्ते प्रिया इमाः ॥ ९ ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवेश पितृभुतर्षिपोषक ।
 त्वयि सुक्तेऽक्षया लोका मम सन्तु निरामयाः ॥ १० ॥
 मा मे ऋणेऽस्तु दैवत्यो^(३) भीतः पैतोऽथ मानुषः ।
 धर्म्मस्त्वं त्वत्प्रपन्नस्य या गतिः साऽस्तु मे भूवा ॥ ११ ॥
 अङ्गयेच्चक्रशूलाभ्यां मन्त्रेणानेन चीत्सृजत् ।
 एकादशाहे प्रेतस्य यस्य चीत्सृज्यते वृषः ॥ १२ ॥
 मुच्यते प्रेतलोकात्तु षणमासे चाब्दिकादिषु ।
 दशहस्तेन कुण्डेन त्रिंशत्कुण्डान्निवर्त्तनं ॥ १३ ॥
 तान्येव दशविस्ताराद्गोचर्म तत्प्रदोऽवभित्^(४) ।
 गोभूहिरण्यसंयुक्तं कृष्णाजिनन्तु योऽर्पयेत्^(५) ॥ १४ ॥
 सर्वदुष्कृतकर्म्मपि सायुज्यं ब्रह्मणो व्रजेत् ।
 भाजनन्तिलसम्पूर्णं सधुना पूर्णमेव च ॥ १५ ॥
 दद्यात् कृष्णतिलानाञ्च प्रस्थमेकञ्च मागधं ।
 शय्यां दत्त्वा तु सगुणां^(६) भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १६ ॥
 हेमीं प्रतिष्ठाति कृत्वा दत्त्वा स्वर्गस्तथात्मनः ।
 विपुलन्तु गृहं कृत्वा दत्त्वा स्याद्भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १७ ॥

१ तत्फलं चाक्षयं स्याद्दे इति ठ० । ४ तत्प्रदोऽवभुति इति म० । तत्प्रदोऽवजि-

२ वृषभस्य विमोक्षणे इति ख० । दिति घ०, ड० च ।

वृषभस्य च मोक्षणादिति ज० । ५ घल, कृष्णाजिनं ददेदिति ठ० ।

६ देवोऽवेति ख०, घ० च ।

६ दत्त्वोत्तमगुणमिति घ० ।

गृहं मठं सभां स्वर्गीं दत्त्वा स्याच्च प्रतिश्रयं ।
 दत्त्वा कृत्वा गोष्ठहृच्च निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ १८ ॥
 यममाहिषदानात् निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 ब्रह्मा हरो हरिर्देवैर्मध्ये च यमदूतकः ॥ १९ ॥
 पाशौ^(१) तस्य शिरश्छित्त्वा तं दद्यात् स्वर्गभाग्भवेत् ।
 त्रिमुखाख्यमिदं दानं गृहीत्वा तु द्विजोऽघभाक् ॥ २० ॥
 चक्रं रूप्यमयं कृत्वा के धृत्वा तत् प्रदापयेत् ।
 हेमयुक्तं द्विजायैतत् कालचक्रमिदम्वहत् ॥ २१ ॥
 आत्मतुल्यन्तु यो लौहं ददेन्न नरकं व्रजेत् ।
 पञ्चाशत्पलसंयुक्तं लौहदण्डं तु योऽर्पयेत् ॥ २२ ॥
 वस्त्रेणाच्छाद्य विप्राय यमदण्डो न विद्यते ।
 मूलं फलादि वा द्रव्यं सहतं वाथ चैकशः ॥ २३ ॥
 मृत्युञ्जयं समुद्दिश्य दद्यादायुर्विवर्धये ।
 पुमान् कृष्णतिलैः कार्थ्यै रौप्यदन्तः सुवर्णदृक् ॥ २४ ॥
 खड्गोद्यतकरो दीर्घो जवाकुसुममण्डलः ।
 रक्ताम्बरधरः स्रग्वी शङ्खमालाविभूषितः ॥ २५ ॥
 उपानदयुगयुक्ताङ्घ्रिः कृष्णकम्बलपाश्वरकः ।
 गृहीतमांसपिण्डश्च वामे वै कालपूरुषः ॥ २६ ॥
 सम्यूज्य तच्च गन्धार्थैः^(२) ब्राह्मणाद्योपपादयेत् ।
 मरणव्याधिहीनः स्याद्राजराजिष्वरो भवेत् ॥ २७ ॥
 गोष्ठघ्नौ तु द्विजे दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।

देवताघटितश्चाखं हैमं दत्त्वा न मृत्युभाक् ॥ २८ ॥
 घण्टादिपूर्णं भयेकं दत्त्वा स्याद्भुक्तिमुक्तिभाक् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति यः प्रयच्छति काञ्चनं ॥ २९ ॥
 सुवर्णं दीयमाने तु रजतं दक्षिणेभ्यते ।
 अन्येषामपि दानानां सुवर्णं^(१) दक्षिणा स्मृता ॥ ३० ॥
 सुवर्णं रजतं ताम्रं तण्डुलं धान्यमेव च ।
 नित्यश्राद्धं देवपूजा सर्वमेतददक्षिणं ॥ ३१ ॥
 रजतं दक्षिणा पित्रे धर्मकामाद्यसाधनं ।
 सुवर्णं रजतं ताम्रं मणिमुक्तावस्त्रानि च ॥ ३२ ॥
 सर्वमेतन्महाप्राज्ञो ददाति वसुधान्ददत् ।
 पिष्टुं च पिष्टलोकस्थान् देवस्थाने च देवताः ॥ ३३ ॥
 सन्तर्पयति शान्तात्मा यो ददाति वसुस्वराम् ।
 खर्वटं खेटकं वापि यामं वा शस्त्रशालिनं ॥ ३४ ॥
 निवर्त्तनशतं वापि तद्वह्निं वा गृहादिकं ।
 अपि गोचर्ममात्राया दत्त्वाहीनं सर्वभाग् भवेत् ॥ ३५ ॥
 तैलविन्दुर्यथा चापसु प्रसर्पेद् भूगतं तथा ।
 सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलं ॥ ३६ ॥
 चाटकक्षितिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलं ।
 चिसप्तकुलसुदृत्य कन्यादो ब्रह्मलोकभाक् ॥ ३७ ॥
 गजं सदक्षिणं दत्त्वा निर्मलः स्वर्गभाग् भवेत् ।
 अश्वं दत्त्वायुरारोग्यसौभाग्यस्वर्गमाप्नुयात् ॥ ३८ ॥

दासीं दत्त्वा द्विजेन्द्राय अप्सरोलोकमाप्नुयात् ।
 दत्त्वा ताम्रमयीं स्थालीं पलानां पञ्चभिः यतैः ॥ ३८ ॥
 अक्षतद्वैतैर्हर्षा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्^(१) ।
 शकटं हृषसंयुक्तं दत्त्वा यानेन नाकभाक् ॥ ४० ॥
 वस्त्रदानाक्षभेदायुरारोग्यं स्वर्गमक्षयं ।
 धान्यगोधूमकलमयवादीन् स्वर्गभाग् ददत् ॥ ४१ ॥
 आसनं तैजसं पात्रं लवणं गन्धचन्दनं ।
 धूपं दीपञ्च ताम्बूलं लोहं रूप्यञ्च रत्नकं^(२) ॥ ४२ ॥
 दिव्यानि नानाद्रव्याणि दत्त्वा स्याद् भुक्तिमुक्तिभाक् ।
 तिलांश्च तिलपात्रञ्च दत्त्वा स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 अन्नदानात् परं नास्ति न भूतं न भविष्यति ।
 हस्त्यश्वरथदानानि दासीदासगृहाणि च ॥ ४४ ॥
 अन्नदानस्य सर्वाणि कलां नार्हन्ति षोडशीं ।
 कृत्वापि सुमहत्पापं यः पश्चादन्नदो भवेत् ॥ ४५ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो लोकानाप्नोति चाक्षयान् ।
 पानीयञ्च प्रपान्दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥
 अग्निं काष्ठञ्च मार्गादौ दत्त्वा दीप्यादिमाप्नुयात्^(३) ।
 देवगन्धर्वनारीभिर्विमाने सेव्यते दिवि ॥ ४७ ॥
 घृतं तैलञ्च लवणं दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात् ।

१ ततोर्वैतद्वैतैर्हर्षा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्
 इति ७० ।

२ धूपदीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलं लोह-
 रत्नकमिति ७० ।

३ दीपार्घ्यमापठयान् इति ७० ।

कृत्रोपानहकाष्ठादि दत्त्वा स्वर्गे सुखी वसेत्^(१) ॥ ४८ ॥
 प्रतिपत्तिधिसुख्येषु विष्णुभ्रादिकयोगके ।
 चेनादौ वत्सरादौ च अश्विन्यादौ हरिं हरं ॥ ४९ ॥
 ब्रह्माणं लोकपालादीन् प्रार्थ्य दानं महाफलं ।
 वृक्षारामान् भोजनादीन् मार्गसंवाहनादिकान् ॥ ५० ॥
 पादाभ्यङ्गादिकं दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 चौणि तुल्यफलानीह गावः पृथ्वी सरस्वती ॥ ५१ ॥
 ब्राह्मी सरस्वतीन्दत्त्वा निर्मलो ब्रह्मलोकभाक् ।
 समहीपमहीदः स ब्रह्मज्ञानं ददाति यः ॥ ५२ ॥
 अभयं सर्वभूतेभ्यो यो दद्यात् सर्वभाह् नरः ।
 पुराणं भारतं वापि रामायणमथापि वा ॥ ५३ ॥
 लिखित्वा पुस्तकं दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 वेदशास्त्रं नृत्यगीतं योऽध्यापयति नाकभाक् ॥ ५४ ॥
 वित्तं दद्यादुपाध्याये कृत्वाणां भोजनादिकं ।
 किमदत्तं भवेत्तेन धर्मकामादिदर्शना ॥ ५५ ॥
 वाजपेयसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत् फलं ।
 तत्फलं सर्वमाप्नोति विद्यादानान्न संशयः ॥ ५६ ॥
 शिवालाये विष्णुगृहे सूर्यस्य भवने तथा ।
 सर्वदानप्रदः स स्यात् पुस्तकं वाचयेत् यः ॥ ५७ ॥
 त्रैलोक्ये चतुरो वर्णास्तत्पराश्चाश्रमाः पृथक् ।
 ब्रह्माद्या देवताः सर्वा विद्यादाने प्रतिष्ठिताः ॥ ५८ ॥

विद्या कामदुषा धेनुर्विद्या चक्षुरनुत्तमं ।
 उपवेदप्रदानेन गन्धर्वैः सह मोदते ॥ ५८ ॥
 वेदाङ्गानाञ्च दानेन स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ।
 धर्मशास्त्रप्रदानेन धर्मेण सह मोदते ॥ ६० ॥
 सिद्धात्मानां प्रदानेन मोक्षमाप्नोत्यसंग्रहं ।
 विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य तु ॥ ६१ ॥
 शास्त्राणि च पुराणानि दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात् ।
 शिष्यांश्च शिष्येद्यस्तु पुण्डरीकफलं लभेत् ॥ ६२ ॥
 येन जीवति तद्दत्त्वा फलस्यान्तो न विद्यते ।
 लोके श्रेष्ठतमं सर्वमात्मनश्चापि यत् प्रियं ॥ ६३ ॥
 सर्वं पितॄणां दातव्यं तेषामेवाप्तयार्थिना ।
 विष्णुं रुद्रं पद्मयोनिं देवीविघ्नेश्वरादिकान् ॥ ६४ ॥
 पूजयित्वा प्रदद्याद्यः पूजाद्रव्यं स सर्वभाक् ।
 देवालयं च प्रतिमां कारयन् सर्वमाप्नुयात् ॥ ६५ ॥
 सम्भार्जनं चोपलेपं कुर्वन् स्यान्निर्मलः पुमान् ।
 नानामण्डलकार्थये मण्डलाधिपतिर्भवेत्(१) ॥ ६६ ॥
 गन्धं पुष्पं घूपदीपं नैवेद्यञ्च प्रदक्षिणं ।
 घण्टाध्वजवितानञ्च प्रेक्षणं वाद्यगीतकं ॥ ६७ ॥
 वस्त्रादिदत्त्वादेवाय भुक्तिमुक्तिं मवाप्नुयात् ।
 कस्तूरिकां शिङ्गकञ्च श्रीखण्डमगुरुस्तथा ॥ ६८ ॥
 कर्पूरञ्च तथामुस्तं गुग्गुलुं विजयं ददेत् ।

दृतप्रस्थेन संस्थाप्य सङ्क्रान्त्यादौ स सर्वभाक् ॥ ६८ ॥
 स्नानं पलशतं त्रैयमभ्यङ्गं पञ्चविंशतिः ।
 पलानास्तु सहस्रेण महास्नानं प्रकीर्त्तितं ॥ ७० ॥
 दशापराधास्तोयेन क्षीरेण स्नापनाच्छतं ।
 सहस्रं पयसा दध्ना दृतेनायुतमिष्यते ॥ ७१ ॥
 दासौदासमलङ्कारं गोभूम्यश्वगजादिकं ।
 देवाय दत्त्वा सौभाग्यं धनायुष्मान् व्रजेद्विवं ॥ ७२ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे नानादानानि नामैकादशाधि-
 कद्दिशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशाधिकद्दिशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

मैत्रदानानि ।

अग्निहवाच । काम्यदानानि वक्ष्यामि सर्वकाम प्रदानि ते ।

नित्यपूजां मासि मासि क्षत्राण्यो काम्यपूजनं ॥ १ ॥

व्रतार्हणं गुरोः पूजा वत्सरान्ते मर्हार्चनं ।

अश्वं वै मार्गशीर्षे तु कमलं पिष्टसम्भवं ॥ २ ॥

शिवाय पूज्य यो दद्यात् सूर्यलोके चिरं वसेत्^(१) ।

१ सूर्यलोके चिरं वसेदिति न०, च०, उ०, ङ० च । शिवलोके चिरं वसेदिति ऋ० ।

गजं पौषे पिष्टमयं त्रिसप्तकुलमुद्धरेत् ॥ ३ ॥

माघे चाश्वरथं पैष्टं दत्त्वा न नरकं व्रजेत् ।

फाल्गुने तु वृषं पैष्टं स्वर्गभुक् स्यान्महोपतिः ॥ ४ ॥

चैत्रे चेक्ष्मयीं गावन्दासदासीसमन्वितां ।

दत्त्वा स्वर्गं चिरं स्थित्वा तदन्ते स्यान्महोपतिः ॥ ५ ॥

सप्तव्रीहीं च वेगाखे दत्त्वा शिवमयो भवेत् ।

बलिमण्डलकच्चान्नैः कृत्वापाठे शिवो भवेत् ॥ ६ ॥

विमानं यावणे पौष्पं दत्त्वा स्वर्गी ततो नृपः ।

शतद्वयं फलानान्तु दत्त्वोद्धृत्य कुलं नृपः ॥ ७ ॥

गुग्गुलादि दहेद्वाट्रे स्वर्गी स स्यात्ततो नृपः ।

चोरसर्पिर्भृतं पातमाश्विने स्वर्गदम्भवेत् ॥ ८ ॥

कार्तिके गङ्गस्वगङ्गाज्यं दत्त्वा स्वर्गी ततो नृपः ।

मेरुदानं द्वादशकं वक्ष्येऽहं भुक्तिमुक्तिदं ॥ ९ ॥

मेरुव्रते तु कार्तिक्यां रत्नमेरुन्देदु द्विजे ।

सर्वपात्रैव मेरूणां प्रमाणं क्रमशः शृणु ॥ १० ॥

वज्रपद्महानोलनोलम्फटिकसञ्ज्ञितः ।

पुष्पं सरकतं मुक्ता प्रस्थमाचरेण चोत्तमः ॥ ११ ॥

मध्योऽङ्गः स्यात्तदर्होऽधो वित्तशाठ्यं विवर्जयेत् ।

कर्णिकायां न्यसेरुं ब्रह्मविष्णोर्गदेवतं ॥ १२ ॥

मान्यवान् पूर्वतः पूज्यस्तत्पूर्वं भद्रमञ्जितः ।

अश्वरक्षस्ततः प्रीतो निपधो मेरुदक्षिणे ॥ १३ ॥

हेमकूटोऽथ हिमवान् त्रयं सोम्ये तथा त्रयं ।

नीलः श्वेतश्च शृङ्गी च पश्चिमे गन्धमादनः ॥ १४ ॥

वेकङ्कः केतुमालः स्यान्मेरुर्हादशसंयुतः ।
 सोपवासोऽर्चयेद्विष्णुं शिवं वा स्नानपूर्वकं ॥ १५ ॥
 देवाग्र्ये चार्च्यं मेरुञ्च मन्त्रैर्विप्राय वै ददेत् ।
 विप्रायामुकगोत्राय मेरुन्द्रव्यमयम्बरं ॥ १६ ॥
 भुक्त्यै मुक्त्यै निर्मलत्वे विष्णुदैवं ददामि ते ।
 इन्द्रलोके ब्रह्मलोके शिवलोके हरेः पुरे ॥ १७ ॥
 कुलमुष्टृत्य क्रोडित विमाने देवपूजितः ।
 अन्येष्वपि च कालेषु सङ्क्रान्त्यादौ प्रदापयेत् ॥ १८ ॥
 पलानान्तु सहस्रेण हेममेरुम्यकल्पयेत् ।
 शृङ्गत्रयसमायुक्तं ब्रह्मविष्णुहरान्वितं ॥ १९ ॥
 एकैकं पर्वतस्तस्य शतैकैकेन कारयेत् ।
 मेरुणा सह शैलास्तु ख्यातास्तत्र त्रयोदश ॥ २० ॥
 अग्र्ये ग्रहणादौ च विष्णुग्रे हरिमर्त्यं च ।
 स्वर्णमेरुं द्विजायार्च्यं विष्णुलोके चिरं वसेत् ॥ २१ ॥
 परमाण्वो यावन्त इह राजा भवेच्चिरं ।
 रौप्यमेरुं द्वादशाद्रियुतं सङ्कल्पतो ददेत्^(१) ॥ २२ ॥
 प्रागुक्तं च फलं तस्य विष्णुं विप्रस्यपूज्य च ।
 भूमिमेरुञ्च विप्रयं मण्डलं ग्राममेव च^(२) ॥ २३ ॥
 परिकल्प्याष्टमांशेन शेषांशाः^(३) पूर्ववत् फलं ।
 द्वादशाद्रिसमायुक्तं हस्तिमेरुस्वरूपिणं ॥ २४ ॥

१ सङ्कल्पया तद्देदिति ग०, घ०, ङ०, उ० च ।

अ० च ।

२ शेषांशा इति ङ० ।

३ मण्डलं ग्राममेव वेति ग०, अ०,

ददेत्तिपुरुषैर्युक्तं दत्त्वानन्तं फलं लभेत् ।
 त्रिपञ्चाशैरश्वमेरुं हयवाद्यसंयुतं ॥ २५ ॥
 विष्णादीन् पूज्य तं दत्त्वा भुक्तभोगो नृपो भवेत् ।
 अश्वसङ्ख्याप्रमाणेन गोमेरुं पूर्ववद्देत् ॥ २६ ॥
 पट्टवस्त्रैर्भारमात्रैर्वस्त्रमेरुश्च मध्यतः ।
 शैलैर्दादशवस्त्रैश्च दत्त्वा तच्चाक्षयं फलं ॥ २७ ॥
 घृतपञ्चसहस्रैश्च पलानामाज्यपर्वतः ।
 शतैः पञ्चभिरेकैकः पर्वतेऽस्मिन् हरिं यजेत् ॥ २८ ॥
 विष्णुग्रे ब्राह्मणायाऽर्घ्यं सर्वं प्राप्य हरिं व्रजेत् ।
 एवं च खण्डमेरुश्च कृत्वा दत्त्वाप्नुयात् फलं ॥ २९ ॥
 धान्यमेरुः पञ्चखारोऽपर एकैकखारकाः ।
 स्वर्णत्रिशृङ्गाः सर्वे ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ ३० ॥
 सर्वेषु पूज्य विष्णुं वा विशेषादक्षयं फलं ।
 एवं दशांशमानेन तिलमेरुं प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 शृङ्गाणि पूर्ववत्तस्य तथैवान्यनगेषु च ।
 तिलमेरुं प्रदायाथ बभ्रुभिर्विष्णुलोकभाक्^(१) ॥ ३२ ॥
 नमो विष्णुस्वरूपाय धराधराय वै नमः ।
 ब्रह्मविष्णुशशिशृङ्गाय धरानाभिस्थिताय च ॥ ३३ ॥
 नगहादशनाथाय सर्वपापापहारिणे ।
 विष्णुभक्ताय शान्ताय चार्णं मे कुरु सर्वथा ॥ ३४ ॥
 निष्पापः पिष्टभिः सार्धं विष्णुं गच्छामि श्रीं नमः ।

त्वं हरिस्तु हरेरग्रे अहं विष्णुश्च विष्णवे ॥ ३५ ॥
निवेदयामि भक्त्या तु भक्तिमुक्त्यर्थहेतवे ।

इत्याग्नेये महापुराणे मेरुदानानि नाम द्वादशाधिक-
द्दशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशाधिकद्दशततमोऽध्यायः ।

—:~:—

पृथ्वीदानानि ।

अग्निरुवाच । पृथ्वीदानं प्रवक्ष्यामि पृथिवी त्रिविधा मता ।

शतकोटिर्योजनानां सप्तद्वीपा ससागरा ॥ १ ॥

जम्बूद्वीपावधिः सा च उत्तमा मेदिनीरिता ।

उत्तमां पञ्चभिर्भारैः काञ्चनैश्च प्रकल्पयेत् ॥ २ ॥

तदर्धान्तरजं कूर्मं तथा पद्मं समादिशेत् ।

उत्तमा कथिता पृथ्वी द्वांशेनैव तु मध्यमा ॥ ३ ॥

कन्यसा च त्रिभागेन^(१) तिहान्ता कूर्मपङ्कजे ।

पलानान्तु सहस्रेण कल्पयेत् कल्पपादपं ॥ ४ ॥

मूलदण्डं सप्तत्रिंशच्च फलपुष्पसमन्वितं ।

पञ्चस्कन्धन्तु सङ्कल्पा पञ्चानान्दापयेत् सुधीः ॥ ५ ॥
 एतद्वाता ब्रह्मलोके पितृभिर्मोदते चिरं ।
 विष्णुग्रे कामधेनुन्तु पलानां पञ्चभिः शतैः ॥ ६ ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या देवा धेनौ व्यवस्थिताः ।
 धेनुदानं सर्वदानं सर्वदं ब्रह्मलोकदं ॥ ७ ॥
 विष्णुग्रे कपिलां दत्त्वा तारयेत् सकलं कुलं ।
 अलङ्कृत्य स्त्रियं दद्यादश्वमेधफलं लभेत्^(१) ॥ ८ ॥
 भूमिं दत्त्वा सर्वभाक् स्यात् सर्वशस्यप्ररोहिणीम् ।
 ग्रामं वाथ पुरं वापि^(२) खेटकञ्च ददत् सुखे ॥ ९ ॥
 कार्त्तिक्यादौ^(३) वृषोत्तमर्गं कुर्वन्तारयते कुलं^(४) ।

इत्याग्नेये महापुराणे पृथ्वीदानानि नाम त्रयोदशाधि
 कदिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

मन्त्रमाहात्म्यकथनं ।

अग्निर्वाच । नाडीचक्रं प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञानाज् ज्ञायते हरिः ।

नाभेरधस्ताद्यत् कन्दमङ्गरास्तत्र निर्गताः ॥ १ ॥

१ नरमेधफलं लभेदिति ग०, ड०,

३ कार्त्तिकादाविति ख०, ट० च ।

अ० च ।

४ कुर्वन् मन्तारयत् कुलमिति ग०, प्र०,

२ पुरं वापीति ख० ।

ख०, ट० च ।

हासप्ततिसहस्राणि नाभिमध्ये व्यवस्थिताः ।
 तिर्यग्गर्ध्वमधश्चैव व्यासन्ताभिः समन्ततः ॥ २ ॥
 चक्रवत्संस्थिता ह्येताः प्रधाना दशनाडयः ।
 इडा च पिङ्गला चैव सुसुम्णा च तथैव च ॥ ३ ॥
 गान्धारी हस्तिजिह्वा च पृथा चैव यथा तथा ।
 अलम्बुषा हुहुषैव शङ्खिनी दशमी स्मृता ॥ ४ ॥
 दश प्राणवहा ह्येता नाडयः परिकीर्त्तिताः ।
 प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च ॥ ५ ॥
 नागः कूर्मोऽथ कृकरो देवदत्तो धनञ्जयः ।
 प्राणस्तु प्रथमो वायुर्दशानामपि स प्रभुः ॥ ६ ॥
 प्राणः प्राणयते प्राणं विसर्गात् पूरणं प्रति ।
 नित्यमापूरयत्येष प्राणिनामुरसि स्थितः ॥ ७ ॥
 निःश्वासोच्छ्वासकौ सौ प्राणौ जीवसमाश्रितः ।
 प्रयाणं कुरुते यस्मात्तस्मात् प्राणः प्रकीर्त्तितः ॥ ८ ॥
 अधी नयत्यपानस्तु आहारश्च नृणामधः ।
 मूत्रशक्रवहो वायुरपानस्तेन कीर्त्तितः ॥ ९ ॥
 पीतभक्षितमाप्रातं रक्तपित्तकफानिलं ।
 समन्त्रयति गात्रेषु समानो नाम मारुतः ॥ १० ॥
 स्यन्दयत्यधरं वक्त्रं नेत्ररागप्रकोपनं ।
 उद्वेजयति मर्माणि उदानो नाम मारुतः ॥ ११ ॥
 व्यानो विनामयत्यङ्गं व्यानो व्याधिप्रकोपनः ।
 प्रतिदानं तथा कण्ठादपानाद्गान उच्यते ॥ १२ ॥
 उद्गारे नाग इत्युक्तः कूर्मश्चोन्मीलने स्थितः ।

ककरो भक्षणे चैव देवदत्तो विजृम्भिते ॥ १३ ॥
 धनञ्जयः स्थितो घोषे मृतस्थापि न मुञ्चति ।
 जीवः प्रयाति दशधा नाडोचक्रं हि तेन तत् ॥ १४ ॥
 सङ्क्रान्तिर्विषुवच्चैव अहोरात्रायनानि च ।
 अधिमास ऋणश्चैव जनरात्र धनन्तथा^(१) ॥ १५ ॥
 जनरात्रं भवेद्विष्णोः अधिमासो विजृम्भिका ।
 ऋणश्चात्र भवेत् कामो निश्वासो धनमुच्यते^(१) ॥ १६ ॥
 उत्तरं दक्षिणं ज्ञेयं वामं दक्षिणसञ्ज्ञितं ।
 मध्ये तु विषुवं प्रोक्तं पुटद्वयविनिःस्मृतं ॥ १७ ॥
 सङ्क्रान्तिः पुनरस्यैव स्वस्थानात् स्थानयोगतः ।
 सुसुम्णा मध्यमे ह्यङ्गे इडा वामे प्रतिष्ठिता ॥ १८ ॥
 पिङ्गला दक्षिणे विप्र ऊर्ध्वं प्राणो ह्यहः स्मृतं ।
 अपानो रात्रिरेवं स्यादेको वायुर्दशात्मकः ॥ १९ ॥
 आयामो देहमध्यस्थः सोमग्रहणमिष्यते ।
 देहातितात्वमायामं आदित्यग्रहणं विदुः ॥ २० ॥
 उदरं पूरयेत्तावदायुना यावदीप्सितं ।
 प्राणायामो भवेदेष पूरको देहपूरकः ॥ २१ ॥
 पिधाय सर्व्वद्वाराणि निश्वासोच्छ्वासवर्जितः ।
 सम्यूर्णकुम्भवत्तिष्ठेत् प्राणायामः स कुम्भकः ॥ २२ ॥
 मुञ्चेदायुं ततस्तूर्ध्वं श्वासेनेकेन मन्त्रवित् ।
 उच्छ्वासयोगयुक्तञ्च वायुमूर्ध्वं विरेचयेत् ॥ २३ ॥

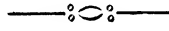
उच्चरति स्वयं यस्मात् स्वदेहावस्थितः शिवः ।
 तस्मात् तत्त्वविदाञ्चैव स एव जप उच्यते ॥ २४ ॥
 अयुते द्वे सहस्रैकं षट्शतानि तथैव च ।
 अहोरात्रेण योगीन्द्रो जपसङ्ख्यां करोति सः ॥ २५ ॥
 अजपा नाम गायत्रो ब्रह्मविष्णुमहेश्वरी ।
 अजपां जपते यस्तां पुनर्जन्म न विद्यते ॥ २६ ॥
 चन्द्राग्निरविसंयुक्ता आद्या कुण्डलिनी मता ।
 हृत्पदश्रेणि तू मा ज्ञेया अङ्कुराकारसंस्थिता ॥ २७ ॥
 सृष्टिन्यासो भवेत्तत्र स वै सर्गावलम्बनात् ।
 स्रवन्तं चिन्तयेत्तस्मिन्नसृजं सात्त्विकोत्तमः ॥ २८ ॥
 देहस्थः सकलो ज्ञेयो निष्कलो देहवर्जितः^(१) ।
 हंसहंसेति यो ब्रूयाद्धंसी देवः सदाशिवः ॥ २९ ॥
 तिलेषु च यथा तैलं पुष्पे गन्धः समाश्रितः ।
 पुरुषस्य तथा देहे स बाह्याभ्यन्तरं स्थितः ॥ ३० ॥
 ब्रह्मणो हृदये स्थानं कण्ठे विष्णुः समाश्रितः ।
 तालुमध्ये^(१) स्थितो रुद्रो ललाटे तु महेश्वरः ॥ ३१ ॥
 प्राणायन्तु शिवं विद्यात्तस्यान्ते तु परापरं ।
 पञ्चधा सकलः प्रोक्तो विपरीतस्तु निष्कलः ॥ ३२ ॥
 प्रासादं नादमुत्थाप्य गततन्तु जपेद्यदि ।
 षण्मामास्त्रिङ्गिमाप्नोति योगयुक्तो न संशयः ॥ ३३ ॥
 गमागमस्य ज्ञानेन सर्वपापक्षयो भवेत् ।

अणिमादिगुणैश्वर्यं षडभिर्भासैरवाप्नुयात् ॥ ३४ ॥
 स्थूलः सूक्ष्मः परचेति प्रासादः कथितो मया ।
 ऋत्वा दीर्घः प्लुतचेति प्रासादं लक्षयेत्तथा ॥ ३५ ॥
 ऋत्वा दहति पापानि दीर्घो मोक्षप्रदो भवेत् ।
 आप्यायने प्लुतचेति मूर्ध्नि बिन्दुविभूषितः ॥ ३६ ॥
 आदावन्ते च ऋत्वा फट्कारो मारणे हितः ।
 आदावन्ते च हृदयमाकण्ठौ सम्प्रकीर्तितम् ॥ ३७ ॥
 देवस्य दक्षिणां मूर्त्तिं पञ्चलक्षं स्थितो जपेत् ।
 जपान्ते घृतहोमस्तु दशसाहस्रिको भवेत् ॥ ३८ ॥
 एवमाप्यायितो मन्त्रो वशीच्चाटादि कारयेत् ।
 ऊर्ध्वं शून्यमधः शून्य मध्ये शून्यं निरामयं ॥ ३९ ॥
 त्रिशून्यं यां विजानाति मुच्यतेऽसौ ध्रुवं दिजः ।
 प्रासादं यो न जानाति पञ्चमन्त्रमहातनुं ॥ ४० ॥
 अष्टविंशत्कलायुक्तं न स आचार्य उच्यते ।
 तथोद्धारश्च गायत्रीं रुद्रादीन् वेत्त्यऽसौ गुरुः ॥ ४१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे मन्त्रमाहात्म्यं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ।

कदिशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सन्ध्याविधिः ।

अग्निरुवाच । ओङ्कारं यो विजानाति स योगी स हरिः पुमान् ।

ओङ्कारमभ्यसेत्तस्मान्मन्त्रसारन्तु सर्वदं ॥ १ ॥

सर्वमन्त्रप्रयोगेषु प्रणवः प्रथमः स्मृतः ।

तेन सम्परिपूर्णं यत्तत् पूर्णं कर्म नेतरत् ॥ २ ॥

ओङ्कारपूर्विकास्तिस्त्री महाव्याहृतयोऽव्ययाः ।

त्रिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखं ॥ ३ ॥

योऽधीतेऽहन्यहन्येतास्त्रोणि वर्षाण्यतन्वितः ।

स ब्रह्मपरमभ्येति वायुभूतः खमूर्त्तिमान् ॥ ४ ॥

एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामपरन्तपः ।

सावित्रास्तु परस्मास्ति मौनात् सत्त्वं विशिष्यते ॥ ५ ॥

सप्तावर्त्ता पापहरा दशभिः प्रापयेद्दिवं ।

विंशवर्त्ता तु सा देवी नयते ह्रीश्चरालयं ॥ ६ ॥

अष्टोत्तरशतं जप्त्वा तीर्णः संसारसागरात् ।

रुद्रकुष्माण्डजग्निभ्यो गायत्री तु विशिष्यते ॥ ७ ॥

न गायत्र्याः परञ्छप्यं न व्याहृतिसमं हुतं ।

गायत्र्याः पादमप्यर्द्धमृगर्द्धमृचमेव वा ॥ ८ ॥

ब्रह्महत्या सुरापानं सुवर्णस्तेयमेव च ।

गुरुदारागमश्चैव जप्येनैव पुनाति सा ॥ ९ ॥

पापे कृते तिलैर्हीमो गायत्रीजप ईरितः ।
 जप्त्वा सहस्रं गायत्र्या उपवासी स पापहा^(१) ॥ १० ॥
 गोघ्नः पिढ्गो मातृघ्नो ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।
 ब्रह्मघ्नः स्वर्णहारी च सुरापो लक्षजप्यतः ॥ ११ ॥
 शुध्यते वाऽथ वा स्नात्वा शतमन्त्रजले जपेत् ।
 अपः शतेन पीत्वा तु गायत्र्याः पापहा भवेत् ॥ १२ ॥
 शतं जप्ता तु गायत्री पापोपशमनी स्मृता ।
 सहस्रं जप्ता सा देवी उपपातकनाशिनी ॥ १३ ॥
 अभीष्टदा कोटिजप्या देवत्वं राजतामियात् ।
 ओङ्कारं पूर्वमुच्चार्य भूर्भुवः स्वस्थैव च ॥ १४ ॥
 गायत्री प्रणवद्यान्ते जपे चैवमुदाहृतं ।
 विश्वामित्र ऋषिच्छन्दो गायत्रं सविता तथा ॥ १५ ॥
 देवतोपनये जप्ये विनियोगो हुते तथा ।
 अग्निर्व्यायू रविर्विद्युत् यमो जलपतिर्गुरुः ॥ १६ ॥
 पर्जन्य इन्द्रो गन्धर्वः पूषा च तदनन्तरं ।
 मित्रोऽथ वरुणस्त्वष्टा वसवो मरुतः शशी ॥ १७ ॥
 अङ्गिरा विश्वनासलौ कस्तथा सर्वदेवताः ।
 रुद्रो ब्रह्मा च विष्णुश्च क्रमशोऽजरदेवताः ॥ १८ ॥
 गायत्र्या जपकाले तु कथिताः पापनाशनाः ।
 पादाङ्गुष्ठौ च गुणफौ च नलकौ जानुनी तथा ॥ १९ ॥
 जङ्घे शिग्रथं वृषणो कटिर्नाभिस्तथोदरं ।

स्तनी च हृदयं ग्रीवा मुखन्तालं च नासिके ॥ २० ॥

चक्षुषी च भ्रुवोर्मध्यं ललाटं पूर्वमाननं ।

दक्षिणोत्तरपार्श्वं द्वे शिर आस्यमनुक्रमात् ॥ २१ ॥

पीतः श्यामश्च कपिलो मरकतोऽग्निसन्निभः ।

रुक्मविद्युद्ब्रूस्नक्कृष्णरक्तगौरेन्द्रनीलभाः ॥ २२ ॥

स्फाटिकस्वर्णपाण्डुराभाः पद्मरागोऽखिलद्युतिः^(१) ।

हेमधूस्ररक्तनीलरक्तकृष्णसुवर्णभाः ॥ २३ ॥

शुक्लकृष्णपालाशाभा^(१) गायत्र्या वर्णकाः क्रमात् ।

ध्यानकाले पापहरा हुतैषा सर्वकामदा ॥ २४ ॥

गायत्र्या तु तिलैर्हीमः सर्वपापप्रणाशनः ।

शान्तिकामो यवैः कुर्यादायुष्कामो घृतेन च ॥ २५ ॥

सिद्धार्थकैः कर्मसिद्धौ पयसा ब्रह्मवर्चसे ।

पुत्रकामस्तथा दध्ना धान्यकामस्तु शालिभिः ॥ २६ ॥

क्षीरिवृक्षसमिद्धिस्तु ग्रहपीडोपशान्तये ।

धनकामस्तथा विष्वैः श्रीकामः कमलैस्तथा ॥ २७ ॥

आरोग्यकामो दूर्वाभिर्गुरुत्पाति स एव हि ।

सौभाग्येच्छुर्गुग्गुलुना विद्यार्थी पायसेन च ॥ २८ ॥

अयुतेनोक्तसिद्धिः स्यात्सन्नेन मनसेषितं ।

कोट्या ब्रह्मवधान् मुक्तः कुलीहारी हरिर्भवेत् ॥ २९ ॥

ग्रहयज्ञमुखो वापि होमोऽयुतमुखोऽर्थकृत् ।

१ पद्मरागोऽमलद्युतिरिति ७०, ७८,

१ शुक्लपद्मपालाशाभेति ७०, ७८ च ।

आवाहनञ्च गायत्र्यास्तु ओङ्कारमभ्यसेत् ॥ ३० ॥

स्मृतोङ्कारस्तु गायत्र्या निबध्नीयाच्छिखान्ततः ।

पुनराचम्य हृदयं नाभिं स्कन्धौ च संस्पृशेत् ॥ ३१ ॥

प्रणवस्य ऋषिर्ब्रह्मा गायत्रीच्छन्द एव च ।

देवोऽग्निः परमात्मा स्याद्योगो वै सर्वकर्मसु ॥ ३२ ॥

शुक्ला चाग्निमुखी दिव्या कात्यायनसगोत्रजा ।

त्रैलोक्यवरणा दिव्या पृथिव्याधारसंयुता ॥ ३३ ॥

अक्षसूत्रधरा देवी पद्मासनगता शुभा ।

ओं तेजोऽसि महोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानाम्नामनामासि ।

विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुः ओं अभि भूः ।

आगच्छ वरदे देवि जप्ये मे सन्निधौ भव ॥ ३४ ॥

व्याहृतीनान्तु सर्वासामृषिरेव प्रजापतिः ।

व्यस्तथैव समस्ताय ब्राह्ममक्षरमोमिति ॥ ३५ ॥

विश्वामित्रो यमदग्निर्भरद्वाजोऽथ गोतमः ।

ऋषिरत्रिर्वशिष्ठश्च काश्यपश्च यथाक्रमं ॥ ३६ ॥

अग्निर्वायु रविश्चैव वाक्पतिर्वरुणस्तथा ।

इन्द्रो विष्णुर्व्याहृतीनां देवतानि यथाक्रम ॥ ३७ ॥

गायत्र्याष्टिगनुष्टुप् च ह्रस्वतो पङ्क्तिरेव च ।

त्रिष्टुप् च जगती चेति कृन्दांस्याह्वरनुक्तमात् ॥ ३८ ॥

विनियोगे व्याहृतीनां प्राणायामे च होमके ।

आपोहिष्ठेतृचा चापान्द्रुपदादीति वा स्मृता^(१) ॥ ३९ ॥

तथा हिरण्यवर्णाभिः पावमानौभिरन्ततः ।
 विप्रुषोऽष्टौ क्षिपेदूर्ध्वमाजन्मकृतपापजित् ॥ ४० ॥
 अन्तर्जले ऋतञ्चेति जपेच्चिरघमर्षणं ।
 आपोहिष्ठेत्यृचोऽस्याश्च सिन्धुहीप ऋषिः स्मृतः ॥ ४१ ॥
 ब्रह्मस्नानाय कन्दोऽस्य गायत्री देवता जलं ।
 मार्जने विनियोगस्य हयावभृथके क्रतोः ॥ ४२ ॥
 अघमर्षणसूक्तस्य ऋषिरेवाघमर्षणं ।
 अनुष्टुप् च भवेच्छन्दो भाववृत्तस्तु दैवतं ॥ ४३ ॥
 आपोज्योतीरस इति गायत्र्यास्तु गिरः स्मृतं ।
 ऋषिः प्रजापतिस्तस्य कन्दोहीनं यज्यतः ॥ ४४ ॥
 ब्रह्माग्निवायुसूर्याश्च देवताः परिकीर्त्तिताः ।
 प्राणरोधात्तु वायुः स्याद्वायोरग्निश्च जायते ॥ ४५ ॥
 अग्नेरापस्ततः शुद्धिस्ततश्चाचमनश्चरेत् ।
 अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्त्तिषु ॥ ४६ ॥
 तपोयज्ञवषट्कार आपो ज्योती रसोऽमृतं ।
 उदुत्यं जातवेदसमृषिः प्रष्कञ्च उच्यते ॥ ४७ ॥
 गायत्रीच्छन्द आख्यातं सूर्यश्चैव तु दैवतम् ।
 अतिरात्रे नियोगः स्यादग्नीषोमो नियोगकः ॥ ४८ ॥
 चित्रं देवेति ऋचके ऋषिः कौत्स उदाहृतः ।
 त्रिष्टुप् कन्दो दैवतश्च सूर्योऽस्याः परिकीर्त्तितं ॥ ४९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे सन्ध्याविधिर्नाम पञ्चदशाधिकद्वि-

शततमोऽध्यायः ॥

अथ षोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—२०—

गायत्रीनिर्वाणं ।

अग्निरुवाच । एवं सस्याविधिं कृत्वा गायत्रीञ्च जपेत् स्मरेत् ।

गायज्च्छिष्यान् यतस्तायेत् भार्यां प्राणांस्तथैव च^(१) ॥ १ ॥

ततः स्मृतेयं गायत्री सावित्रीय ततो यतः ।

प्रकाशनात्मा सवितुर्वायूपत्वात् सरस्वती ॥ २ ॥

तज् ज्योतिः परमं ब्रह्म भर्गस्तेजो यतः स्मृतं ।

भा दीप्तायिति रूपं हि भ्रमजः पाकेऽथ तत् स्मृतं ॥ ३ ॥

ओषध्यादिकं पचति भ्राजृ दीप्तौ तथा भवंत् ।

भर्गः स्याद् भ्राजत इति बहुलं छन्द ईरितं ॥ ४ ॥

वरेण्यं सर्वतेजोभ्यः येषां वै परमं पदं ।

स्वर्गापवर्गकामैर्वा वरणीयं सदैव हि ॥ ५ ॥

वृणोतेर्वरणाश्रित्वाज्जायत्स्वप्नादिवर्जितं ।

नित्यशुद्धबुद्धमेकं सत्यन्तर्दोमहोश्वरं ॥ ६ ॥

अहं ब्रह्म परं ज्योतिर्ज्ञायिमहि विमुक्तये ।

तज् ज्योतिर्भगवान् विष्णुर्जगज्जन्मादिकारणं ॥ ७ ॥

शिवं केचित् पठन्ति स्म शक्तिरूपं पठन्ति च ।

केचित् सूर्यद्वेचिदग्निं वेद्वा अग्निर्होतिणः ॥ ८ ॥

१ कायान् प्राणांस्तथैव चेति अ० ।

अग्न्यादिरूपो विष्णुर्हि वेदादौ ब्रह्म गीयते ।
 तत् पदं परमं विष्णोर्देवस्य सवितुः स्मृतं ॥ ८ ॥
 महदाज्यं स्रूयते हि स्वयं ज्योतिर्हरिः प्रभुः ।
 पर्जन्यो वायुरादित्यः शीतोष्णाद्यैश्च पाचयेत् ॥ १० ॥
 अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते ।
 आदित्याज्जायते वृष्टिर्दृष्टेरन्नन्तः प्रजाः ॥ ११ ॥
 दधातेर्वा धीमहीति मनसा धारयेमहि ।
 नोऽस्माकं यच्च भग्य सर्वेषां प्राणिनां धियः ॥ १२ ॥
 चोदयात् प्रेरयेद् बुद्धीभीक्ष्णानां सर्वकर्मसु ।
 दृष्टादृष्टविपाकेषु विष्णुसूर्याग्निरूपवान् ॥ १३ ॥
 ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वाऽश्वभमेव वा ।
 ईशावास्यमिदं सर्वं महदादिजगद्हरिः ॥ १४ ॥
 स्वर्गाद्यैः क्रीडते देवो योऽहं स पुरुषः प्रभुः ।
 आदित्यान्तर्गतं यच्च भर्गाख्यं वै सुमुक्तभिः ॥ १५ ॥
 जगत्सृज्युविनाशाय दुःखस्य त्रिविधस्य च ।
 ध्यानेन पुरुषोऽयच्च द्रष्टव्यः सूर्यमण्डले ॥ १६ ॥
 तत्त्वं सदसि चिद्ब्रह्म विष्णोर्यत् परमं पदं ।
 देवस्य सवितुर्भर्गो वरेण्यं हि तुरीयकं ॥ १७ ॥
 देहादिजायदाब्रह्म अहं ब्रह्मेति धीमहि ।
 योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमनन्त आं ॥ १८ ॥
 ज्ञानानि शुभकर्मादीन् प्रवर्त्तयति यः सदा ।

इत्याग्नेये महापुराणे गायत्रीनिर्वाणं नाम षोडशाभि-

कविशततमोऽध्यायः ॥

भरतश्च तथा मृत्युः कापालिरश्च किङ्किणिः ॥ २३ ॥
 भवनो भावनः पान्तु स्वजन्यः स्वजनस्तथा^(१) ।
 क्रतुश्च वाच सूर्वा च याजनोऽभ्युशनास्तथा ॥ २४ ॥
 प्रसवश्चाव्ययश्चैव दक्षश्च भृगवः सुराः ।
 मनोऽनुमन्ता प्राणश्च नवोपानश्च वीर्यवान् ॥ २५ ॥
 वीतिहोत्रो नयः साध्वी हंसो नारायणोऽवतु ।
 विभुश्चैव प्रभुश्चैव देवमेष्टा जगद्धिताः ॥ २६ ॥
 धाता मित्रोऽर्यमा पूषा शक्रोऽथ वरुणो भगः ।
 त्वष्टा विवस्वान् सविता विष्णुर्हृदिश्च भास्कराः ॥ २७ ॥
 एकज्योतिश्च द्विज्योतिस्त्रिचतुर्ज्योतिरेव च ।
 एकशक्रो द्विशक्रश्च त्रिशक्रश्च महाबलः ॥ २८ ॥
 इन्द्रश्च मेत्यादिशतु ततः प्रतिमक्रत्तथा ।
 मितश्च सन्मितश्चैव अमितश्च महाबलः ॥ २९ ॥
 ऋतजित् सत्यजिश्चैव सुषेणः सेनजित्तथा ।
 अतिमित्रोऽनुमित्रश्च पुरुमित्रोऽपराजितः ॥ ३० ॥
 ऋतश्च ऋतवाग् धाता विधाता^(२) धारणी ध्रुवः ।
 विधारणी महातेजा वासवस्य परः सखा ॥ ३१ ॥
 ईदृक्षश्चाप्यदृक्षश्च^(३) एतादृगमिताशनः ।
 क्रीडितश्च सदृक्षश्च सरभश्च महातपाः ॥ ३२ ॥

१ तुजनस्तथेति व०, व० च ।

२ ईदृक्षश्चाप्यदृक्षश्चति व० ।

३ विशाखेति व० ।

धर्ता धुर्यो धुरिर्भीम अभिमुक्तः क्षपात्सह^(१) ।
 धृतिर्व्यसुरनाष्ट्यो^(२) रामः कामो जयो विराट् ॥ ३३ ॥
 देवा एकोनपञ्चाशन्नरुतस्त्वामवन्तु ते ।
 चित्राङ्गदक्षिणरथः चित्रसेनश्च वै कलिः ॥ ३४ ॥
 उर्णायुरुग्रसेनश्च धृतराष्ट्रश्च नन्दकः ।
 हृष्टा हृष्टनारदश्च विश्वावसुश्च तुम्बुरुः ॥ ३५ ॥
 एते त्वामभिषिञ्चन्तु गन्धर्वा विजयाय ते ।
 पान्तु ते कुरुपा मुख्या दिव्याश्चाप्सरसाङ्गणाः ॥ ३६ ॥
 अनवद्या सुकेशी च मेनकाः सह जम्बया^(३) ।
 क्रतुस्थला घृताची च बिम्बाची पुञ्जिकस्थला ॥ ३७ ॥
 प्रम्लोचा चोर्व्यशौ रश्मा पञ्चचूडा तिलोत्तमा ।
 चित्रलेखा लक्ष्मणा च पुण्डरीका च वारुणी ॥ ३८ ॥
 प्रह्लादो विरोचनोऽथ बलिर्व्याणोऽथ तत्सुताः ।
 एते चान्येऽभिषिञ्चन्तु दानवा राक्षसास्तथा ॥ ३९ ॥
 हेतियैव प्रहेतिय विद्युत्स्फूर्जथुरप्रकाः ।
 यक्षः सिद्धात्मकः पातु माणिभद्रश्च नन्दनः ॥ ४० ॥
 पिङ्गाक्षो द्युतिमायैव पुष्पवन्तो जयावहः ।
 शङ्खः पद्मश्च मकरः कच्छपश्च निधिर्जये ॥ ४१ ॥
 पिशाचा जङ्घुकेशाद्या भूता भूम्यादिवासिनः ।
 महाकालं पुरस्कृत्य नरसिंहश्च मातरः ॥ ४२ ॥

१ अभिमुक्तः क्षमासहेति ७० ।

२ सप्त कन्येति ७० ।

३ क्षमापह रति ३०, ४०, ५० च ।

गृहः स्कन्दो विशाखस्त्वान्नैगमैयोऽभिषिञ्चतु ।
 ङाकिन्यो यास योगिन्यः खेचरा भूचराय याः ॥ ४३ ॥
 गरुडसारुणः पान्तु सम्पातिप्रमुखाः खगाः ।
 अनन्ताद्या महानागाः शेषवासुकितक्षकाः ॥ ४४ ॥
 ऐरावतो महापद्मः कम्बलाश्वतरावभौ ।
 शङ्खः कर्कोटकधैव धृतराष्ट्रो धनञ्जयः ॥ ४५ ॥
 कुमुदेरावणौ पद्मः पुष्पदन्तोऽथ वामनः ।
 सुप्रतीकोऽञ्जनो नागाः पान्तु त्वां सर्वतः सदा ॥ ४६ ॥
 पैतामहस्तथा हंसो वृषभः शङ्करस्य च ।
 दुर्गासिंहस्य पान्तु त्वां यमस्य महिषस्तथा ॥ ४७ ॥
 उच्चैःश्रवाश्चाश्वपतिस्तथा धन्वन्तरिः सदा ।
 कौस्तभः शङ्कराजस्य वज्रं शूलञ्च चक्रकं ॥ ४८ ॥
 नन्दकोऽस्त्राणि रत्नन्तु धर्मस्य व्यवसायकः ।
 चित्रगुप्तस्य दण्डस्य पिङ्गलो मृत्युकालकौ ॥ ४९ ॥
 बालखिल्यादिमुनयो व्यासवाल्मीकिमुष्यकाः ।
 पृथुर्दिलीपो भरतो दुष्यन्तः शक्रजिह्वली^(१) ॥ ५० ॥
 मल्लः ककुत्स्थस्यनिन युवनाश्वो जयद्रथः ।
 मान्धाता सुचक्रुन्दस्य पान्तु त्वाच्च पुरुरवाः ॥ ५१ ॥
 वास्तुदेवाः पञ्चविंशत्तत्त्वानि विजयाय ते ।
 रुक्मभीमः शिलाभीमः पातालो नीलमूर्त्तिकः^(२) ॥ ५२ ॥

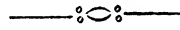
१ शत्रुजिह्वी इति क०, च० च ।

२ नीलमूर्त्तिक इति च०, घ०, ङ०, ज०, ञ०, ट० च । नीलमूर्त्ति इति च० ।

पीतरक्तः क्षितिश्चैव श्वेतभौमी रसातलं ।
 भूर्भोकोऽथ भुवर्मुखा जम्बूद्वीपादयः त्रिये ॥ ५३ ॥
 उत्तराः कुरवः पान्तु रम्या हिरण्यकस्तथा^(१) ।
 भद्राश्वः केतुमालय वर्षश्चैव वलाहकः ॥ ५४ ॥
 हरिवर्षः किम्पुरुष इन्द्रद्वीपः कशेरुमान् ।
 ताम्रवर्णो गभस्तिमान् नागद्वीपश्च सौम्यकः ॥ ५५ ॥
 गन्धर्वो वरुणो यश्च नवमः पान्तु राज्यदाः ।
 हिमवान् हेमकूटश्च निषधो नील एव च ॥ ५६ ॥
 श्वेतश्च शृङ्गवान् मेरुर्माख्यवान् गन्धमादनः ।
 महेन्द्रो मलयः सन्नः शुक्तिमानृचवान् गिरिः ॥ ५७ ॥
 विन्ध्यश्च पारिपात्रश्च गिरयः शान्तिदास्तु ते ।
 ऋग्वेदाद्याः षडङ्गानि इतिहासपुराणकं ॥ ५८ ॥
 आयुर्वेदश्च गन्धर्वधनुर्वेदोपवेदकाः ।
 शिञ्जा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषाङ्गतिः ॥ ५९ ॥
 छन्दोगानि च वेदाश्च भीमांसा न्यायविस्तरः ।
 धर्मशास्त्रं पुराणश्च विद्या श्रेताश्चतुर्दश ॥ ६० ॥
 साङ्ख्यं योगः पाशुपतं वेदा वै पञ्चरात्रकं ।
 तत्तान्तपञ्चकं श्रेतद् गायत्री च शिवा तन्ना ॥ ६१ ॥
 दुर्गा विद्या च गान्धारी पान्तु त्वां शान्तिदाश्च ते ।
 लवणे चक्षुरासर्पिर्दधिदुग्धजलाब्जयः ॥ ६२ ॥
 चत्वारः सागराः पान्तु तीर्थानि विविधानि च ।

पुष्करश्च प्रयागश्च प्रभासो नैमिषः परः ॥ ६३ ॥
 गयाशीर्षो ब्रह्मशिरस्तीर्थं सुत्तरमानसं ।
 कालोदको नन्दिकुण्डस्तीर्थं पञ्चनदस्तथा ॥ ६४ ॥
 भृगुतीर्थं प्रभासश्च तथा चामरकण्टकं ।
 जम्बुमार्गश्च विमलः कपिलस्य तथाश्रमः ॥ ६५ ॥
 गङ्गाद्वारकुशावन्तौ विन्ध्यको नीलपर्वतः ।
 वराहपर्वतश्चैव तीर्थङ्गणखलं तथा ॥ ६६ ॥
 कालञ्जरश्च केदारो रुद्रकोटिस्तथैव च ।
 वाराणसी महातीर्थं वदर्याश्रम एव च ॥ ६७ ॥
 द्वारका श्रीगिरिस्तीर्थं तीर्थञ्च पुरुषोत्तमः ।
 शालग्रामोश्च वाराहः सिन्धुसागरसङ्गमः ॥ ६८ ॥
 फल्गुतीर्थं विन्दुसरः करवीराश्रमस्तथा ।
 नद्यो गङ्गासरस्वत्यः शतद्रुर्गण्डकी तथा ॥ ६९ ॥
 अञ्जोदा च विपाशा च वितस्ता देविका नदी ।
 कावेरी वरुणा चैव निधिरा गोमती नदी ॥ ७० ॥
 पारा चर्मण्वती रूपा मन्दाकिनी महानदी ।
 तापो पयोष्णी वेष्ठा च गौरी वैतरणी तथा ॥ ७१ ॥
 गोदावरी भीमरथी तुङ्गभद्रा प्रणी तथा ।
 चन्द्रभागा शिवा गौरी अभिषिञ्चन्तु पान्तु वः^(१) ॥ ७२ ॥
 इत्यान्ते ये महापुराणे अभिषेकमन्त्रा नामोन्विश्रित्य-
 धिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सहायसम्पत्तिः ।

पुष्कर उवाच । सोऽभिषिक्तः सहामात्यो जयेच्छत्रून्पुत्रोत्तमः ।

राज्ञा सेनापतिः कार्यो ब्राह्मणः क्षत्रियोऽथ वा ॥ १ ॥

कुलीनो नीतिशास्त्रज्ञः प्रतीहारश्च नीतिवित् ।

दूतश्च प्रियवादी स्यादक्षीणोऽतिबलान्वितः ॥ २ ॥

ताम्बूलधारी ना स्त्री वा भक्तः क्लेशसहप्रियः ।

साम्यविग्रहिकः कार्यः षाड्गुण्यादिविशारदः ॥ ३ ॥

खड्गधारी रक्षकः स्यात्सारथिः स्याद्बलादिवित् ।

सूदाध्यक्षो हितो विज्ञो महानसगतो हि सः ॥ ४ ॥

सभासदस्तु धर्मज्ञा लेखकोऽक्षरवित् ।

आह्वानकालविज्ञाः स्युर्हिता दौवारिका जनाः ॥ ५ ॥

रत्नादिज्ञो धनाध्यक्षः अनुदारे हितो नरः ।

स्यादायुर्वेदविद्वैद्यो गजाध्यक्षोऽथ हस्तिवित् ॥ ६ ॥

जितश्रमो गजारोहो हयाध्यक्षो हयादिवित् ।

दुर्गाध्यक्षो हितो धीमान् स्वपतिर्वास्तुवेदवित् ॥ ७ ॥

यत्नसुक्ते पाणिसुक्ते अशुक्ते सुक्तधारिते ।

अस्त्राचार्यो नियुक्ते च कुशलो नृपतेर्हितः ॥ ८ ॥

वृक्षशान्तःपुराध्यक्षः पञ्चाशदार्जिकाः स्त्रियः ।

समत्यद्वास्तु पुरुषाश्चरेयुः सर्वकर्मसु ॥ ८ ॥
 जायत्यादायुषागारे ज्ञात्वा वृत्तिर्विधीयते ।
 उत्तमाधममध्यानि ब्रह्मा कर्माणि पार्थिवः ॥ १० ॥
 उत्तमाधममध्यानि पुरुषाणि नियोजयेत् ।
 जयेच्छः पृथिवौ राजा सहायानानयेदितान् ॥ ११ ॥
 धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु शूरान् सङ्ग्रामकर्मसु ।
 निपुणानर्थकृत्तेषु^(१) सर्वत्र च तथा शुचीन् ॥ १२ ॥
 स्त्रीषु षण्डान्नियुञ्जीत तीक्ष्णान् दारुणकर्मसु ।
 यो यत्र विदितो राज्ञा शुचित्वेन तु तन्नरः ॥ १३ ॥
 धर्मं चार्थं च कामे च नियुञ्जीताधमेऽधमान् ।
 राजा यथार्हं कुर्याच्च उपधाभिः परीक्षितान् ॥ १४ ॥
 समन्त्रो च यथान्यायात् कुर्याद्विस्तिथनेचरान् ।
 तत्पदान्वेषणे यत्तानध्यक्षांस्तत्र कारयेत् ॥ १५ ॥
 यस्मिन् कर्मणि कौशल्यं यस्य तस्मिन् नियोजयेत् ।
 पितृपैतामहान् भृत्यान् सर्वकर्मसु योजयेत् ॥ १६ ॥
 विना दायादकृत्तेषु तत्र ते हि समागताः ।
 परराजगृहात् प्राप्तान् जनान् संश्रयकाम्यया^(२) ॥ १७ ॥
 दुष्टानप्यथ वाऽदुष्टान् संश्रयेत प्रयत्नतः ।
 दुष्टं ज्ञात्वा विश्वसेन तद्वृत्तिं वर्त्तयेद्दणैः ॥ १८ ॥
 देशान्तरागतान् पार्श्वं चारैर्ज्ञात्वा हि पूजयेत् ।
 शत्रवोऽस्मिन्विषं सर्पं निस्त्रिंशमपि चेकतः ॥ १९ ॥

भृत्या वशिष्टं विज्ञेयाः कुभृत्याश्च तथैकतः ।
 चारचक्षुर्भवेद्वाजा नियुञ्जीत सदाचरान् ॥ २० ॥
 जनस्याविहितान् सौम्यांस्तथाज्ञातान् परस्परं ।
 वणिजो मन्त्रकुशलान् सांवत्सरचिकित्सकान् ॥ २१ ॥
 तथा प्रव्रजिताकारान् बलाबलविवेकिनः ।
 नैकस्य राजा अर्द्धाच्छ्रद्धाद् बहुवाक्यतः ॥ २२ ॥
 रागापरागौ भृत्यानां जनस्य च गुणागुणान् ।
 शुभानामशुभानाञ्च ज्ञानङ्कुर्याद्विधाय च ॥ २३ ॥
 अनुरागकरं कर्म चरेज्जह्याद्विरागजं ।
 जनानुरागया लक्ष्म्या राजा स्याज्जनरञ्जनात् ॥ २४ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे सहायसम्पत्तिर्नाम विंशत्यधिक-
 दिशततमोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:—

पुष्कर उवाच । भृत्यः कुर्यात् राजान्नां शिष्यवत्सङ्ख्यः पतेः ।
 न क्षिपेद्दहनं राज्ञी अनुकूलं प्रियं वदेत् ॥ १ ॥
 रज्जोगतस्य वक्तव्यमप्रियं यद्वितं भवेत् ।
 न नियुक्तो हरेद्वित्तं नोपेक्षेत्तस्य मानकं ॥ २ ॥
 राज्ञश्च न तथाकार्यं वेशभाषाविचेष्टितं ।
 अन्तःपुरचराध्यक्षो वैरभूतैर्निराकृतैः ॥ ३ ॥

संसर्गं न व्रजेद्भृत्यो राज्ञो गुह्यञ्च गोपयेत् ।
 प्रदृश्यं कौशलं किञ्चिद्वाजानन्तु विगेषयेत् ॥ ४ ॥
 राज्ञा यच्छावितं गुह्यं न तल्लोके प्रकाशयेत् ।
 आज्ञाप्यमाने वान्यस्मिन् किङ्करोमीति वा वदेत् ॥ ५ ॥
 वस्त्रं रत्नमलङ्कारं राज्ञा दत्तं च धारयेत्^(१) ।
 मानिर्हिष्टो^(२) द्वारि विशन्नायोग्ये भुवि राजट्टक् ॥ ६ ॥
 जृम्भाविहीवनङ्गासं कोपं पर्यन्तिकाग्र्यं ।
 भृकुटीं वातमुद्गारं तत्समीपे विमर्जयेत्^(३) ॥ ७ ॥
 स्वगुणाख्यापने युक्त्या परामेव प्रयोजयेत्^(४) ।
 शाठ्यं लोभं सपेशून्यं नास्तिक्व च द्रुता तथा ॥ ८ ॥
 चापल्यञ्च परित्याज्यं नित्यं राजानुजीविना ।
 श्रुतेन विद्याशिक्ष्यैश्च संयोज्यात्मानमात्मना ॥ ९ ॥
 राजसेवान्ततः कुर्याद्भूतये भूतिवर्धनः^(५) ।
 नमस्कार्याः सदा चास्य पुत्रवत्सभमन्त्रिणः ॥ १० ॥
 सचिवैर्नास्य विश्वासो राजचित्तप्रियश्चरेत् ।
 त्यजेद्दिरक्तं रक्ताक्तं हस्तिमीहेत राजवित् ॥ ११ ॥
 अपृष्टस्यास्य न ब्रूयात् कामं कुर्यात्तथापदि ।
 प्रसन्नो वाक्यसङ्गाही रहस्येन च शङ्कते ॥ १२ ॥

१ राज्ञाऽदत्तं न धारयेदिति ख० । ३ विषजयेदिति ग०, घ०, ज०, ट० च ।

२ मानिर्हिष्टे इति ख०, ग०, ४ निषोजयेदिति ग०, घ०, ज० च ।

घ०, ज० च ।

५ भूतिवर्धनीति ग०, ट० च ।

कुशलादिपरिग्रहं सम्प्रयच्छति चासत्तम् ।

तत्कथान्नवषाडृष्टो अप्रियाण्यपि मन्दते ॥ १३ ॥

अथ दत्तं प्रयच्छति स्मरेत् कथान्तरेण्यपि ।

इति रत्नस्य कर्त्तव्यं सेवामन्यस्य वर्जयेत् ॥ १४ ॥

अथान्ये महापुराणे अशुजीवित्तं नाम विंशत्यधिक-

द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथैकविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

दुर्गसम्पत्तिः ।

पुष्कर उवाच । दुर्गसम्पत्तिमाख्यास्ते दुर्गदेशे वसेत्पुनः ।

बैष्णवशूद्रजनप्रायोऽद्वानाहार्यस्तथापरैः ॥ १ ॥

किञ्चिद्वाङ्मणसंयुक्ती बहुकर्म्मकरस्तथा ।

अदेवमाद्यको भक्तजलो देवः प्रशस्यते ॥ २ ॥

यरैरपीडीतः पुष्पफलधान्यसमन्वितः^(१) ।

अगम्यः परचक्राणां व्यासतस्करवर्जितः ॥ ३ ॥

अथामेकतमं दुर्गं तच्च क्त्वा वसेदली ।

धनुर्दुर्गं महीदुर्गं नरदुर्गं तथैव च ॥ ४ ॥

वायव्यैवाग्नेयदुर्गं गिरिदुर्गं च भागव ।

सर्वोत्तमं शैलदुर्गमभेद्यं चान्यभेदनं ॥ ५ ॥

पुरन्तश्च वृष्टाश्च देवतावतनादिकं ।
 पशुबन्ध्यादुधीपेतं सीदकं दुर्गमुत्तमं ॥ ६ ॥
 राजरक्षां प्रवक्ष्यामि रक्षो भूपो विधादितः ।
 पञ्चाङ्गस्तु मिरीचः स्वाधूचपिष्टो विधाह्नः ॥ ७ ॥
 अतावरी क्षिप्रदृष्टा विषघ्नो तक्षुलीयकं ।
 कोषातकी च कल्हारी प्राङ्ग्री चित्रपटोलिका ॥ ८ ॥
 मण्डूकपर्षी वाराही धात्र्यामन्दकमेव च ।
 लम्बादिकी सोमराजी विषघ्नं रत्नमेव च ॥ ९ ॥
 बास्तुलश्च चसंयुक्ते वसन् दुर्गे सुरान्यजेत् ।
 प्रजाश्च पालयेद्दुष्टाश्च येहानानि ह्यपवेत् ॥ १० ॥
 देवद्रव्यादिहरणात् कल्पन्तु नरके वसेत् ।
 देवालयानि कुर्वीत देवपूजारतो नृपः ॥ ११ ॥
 सुरालयाः पालनीयाः स्थापनीयाश्च देवताः ।
 मृगमवाहाजनं पुष्पं ह्यश्वादिष्टकामयं ॥ १२ ॥
 शिष्टकाष्ठीलजं पुष्पं ग्रैलजात् स्वर्णरत्नजं ।
 क्रीडन् सुरगृहं कुर्वन् भुक्तिसुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १३ ॥
 चित्रकटुं गीतवाद्यादिप्रेक्षणीयादिदानजात् ।
 तैलाज्यमधुदुग्धाद्यैः स्नाप्य देवं दिवं व्रजेत् ॥ १४ ॥
 पूजयेत् पालयेद्दिमान् द्विलक्षश्च हरेर्भूषः ।
 सुवर्णमेकं गानिकां भूमेरप्येकमङ्गलं ॥ १५ ॥
 हरहरकमाप्नोति यावदाङ्गतसम्पन्नः ।
 दुराचारश्च द्विवेद्य सर्वपापेभ्यपि स्थितं ॥ १६ ॥
 नैवास्ति ब्राह्मणवधात् पापं गुरुतरं क्षणित् ।

अदेवं दैवतं कुर्युः कुर्युर्देवमदैवतं ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणा हि महाभागास्तान्मस्येत्तदैव तु^(१) ।
 ब्राह्मणी रुदती हन्ति कुलं राज्यं प्रजास्तथा ॥ १८ ॥
 साध्वीस्त्रीणां पालनञ्च राजा कुर्याच्च धार्मिकः ।
 स्त्रिया प्रहृष्टया भाव्यं गृहकार्यैकदक्षया ॥ १९ ॥
 सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्तया ।
 यस्मै दद्यात्पिता त्वेनां शुश्रूषेत्तं पतिं सदा ॥ २० ॥
 मृते भर्तृरि स्वर्थायात् ब्रह्मचर्यं स्थिताङ्गना ।
 परवेश्मरुचिर्नस्यान्न स्यात् कलहगालिनी ॥ २१ ॥
 मण्डनं वर्जयेन्नारी तथा प्रोषितभर्तृका ।
 देवताराधनपरा तिष्ठेद्भर्तृहिते रता ॥ २२ ॥
 धारयेन्मङ्गलार्थाय किञ्चिदाभरणस्तथा ।
 भर्ताग्निं या विशेन्नारी सापि स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥
 श्रियः सम्पूजनङ्गार्थं गृहसम्भार्जनादिकं ।
 द्वादशां कार्तिके विष्णुं गां सवत्सां ददेत्तथा ॥ २४ ॥
 सावित्रा रक्षितो भर्ता सत्याचारव्रतेन च^(१) ।
 सप्तम्यां मार्गशीर्षे तु सितेऽभ्यर्च्य दिवाकरं ॥ २५ ॥
 पुत्रानाप्नोति च स्त्रीह नात्र कार्या विचारणा ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मो नाम एकविंशत्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । ग्रामस्याधिपतिं कुर्याद्दशग्रामाधिपं नृपः ।
 शतग्रामाधिपश्चान्यं तथैव विषयेश्वरं ॥ १ ॥
 तेषां भोगविभागश्च भवेत् कर्मानुरूपतः ।
 नित्यमेव तथा कार्यं तेषाञ्चारैः परीक्षणं ॥ २ ॥
 ग्रामे दीषान् समुत्पन्नान् ग्रामेशः प्रशमं नयेत् ।
 अशक्तो दशपालस्य स तु गत्वा निवेदयेत् ॥ ३ ॥
 श्रुत्वापि दशपालोऽपि तत्र युक्तिमुपाचरेत् ।
 वित्ताद्याप्नोति राजा वै विषयात्, सुरक्षितात् ॥ ४ ॥
 धनवान्धर्मसाप्नोति धनवान् काममश्नुते ।
 उच्छिद्यन्ते विना ह्यर्थः^(१) क्रिया योषो सरिद्यथा ॥ ५ ॥
 विशेषो नास्ति लोकेषु पतितस्याधनस्य च ।
 पतितान्न तु गृह्णन्ति दरिद्रो न प्रयच्छति ॥ ६ ॥
 धनहीनस्य भार्यापि नैका स्यादुपवर्तिनी^(२) ।
 राष्ट्रपीडाकरो राजा नरके वसते चिरं ॥ ७ ॥
 नित्यं राज्ञा तथा भाव्यं गर्भिणी सहधर्मिणी ।
 यथा स्वं सुखमुत्सृज्य गर्भस्य सुखमावहेत्^(३) ॥ ८ ॥

१ विना ह्यर्थमिति घ०, ज० च ।

मेव स्याद्दशवर्तिनीति घ०, ज०, ञ० च ।

२ नैव स्याद्दशवर्तिनीति घ०,

३ सुखमावहेदिति ज०, ट० च ।

किं यन्नैस्तपसा तस्य प्रजा यस्य न रक्षिताः ।
 सुरक्षिताः प्रजा यस्य स्वर्गस्तस्य गृहीतमः ॥ ८ ॥
 अरक्षिताः प्रजा यस्य नरकं तस्य मन्दिरं ।
 राजा षड्भागमादत्ते सुकृताहुक्तादपि ॥ १० ॥
 धर्मागमो रक्षन्वाच पापमाग्नौत्वरक्षन्वात् ।
 सुभगा विटभीतेव राजवत्तभतस्तरैः ॥ ११ ॥
 भक्षमावाः प्रजा रक्षाः कायस्यैव विशेषतः ।
 रक्षिता तत्रयेभ्यस्तु राज्ञो भवति सा प्रजा^(१) ॥ १२ ॥
 अरक्षिता सा भवति तेषामेवेह भोजनं ।
 दुष्टसम्पर्दनं कुर्याच्छास्त्रोक्तं करमाददेत्^(२) ॥ १३ ॥
 क्रोधे प्रवेष्टयेद्दर्शनं नित्यं चार्धं द्विजे ददेत्^(३) ।
 निधिं द्विजोत्तमः प्राप्य गृह्णीयात्सकलं तथा ॥ १४ ॥
 चतुर्धमष्टमं भागं तथा षोडशमं द्विजः ।
 वर्षकमेव दद्याच्च निधिं पात्रे तु धर्मतः ॥ १५ ॥
 अमृतं च वदन् दक्षः^(४) सुविस्तस्त्रायमष्टमं ।
 प्रचष्टस्त्रामिकमुक्त्वं राजान्नाम्नं निधापयेत् ॥ १६ ॥
 अर्वाक् त्रयन्दादरेत् स्वामी परेषु नृपतिर्हरेत् ।
 भवेदमिति यो ब्रूयात् सौर्वर्ण्युक्तो यथाविधिं ॥ १७ ॥
 सम्पाद्य रूपसङ्गादीन् स्वामी तद् द्रव्यमर्हति ।

१ यन्प्रजा रक्षि च०, ज० च ।

२ द्विजेऽर्पयेदिति ज०, उ० च ।

३ सुभगा विटभीतेरेत्यादिः, करमाददे

४ चतुर्धमं वदन्ती याज्ञजिनि उ० ।

दित्यन्तः पाठः अ० पुस्तके नास्ति ।

बालदायादिकस्य कथं^(१) तावद् राजानुपालयेत् ॥ १८ ॥
 यावत्स्नात समावृत्तो यावद्वातीतशैशवः ।
 बालपुत्रासु चैवं स्याद्रक्षकं निष्कुलासु च ॥ १९ ॥
 पतिव्रतासु च स्त्रीषु विधवास्त्रातुरासु च ।
 जीवन्तीनासु तासां ये संहरेयुः स्ववाग्धवाः ॥ २० ॥
 ताज्जिष्वाक्षीरदण्डेन धार्मिकः पृथिवीपतिः ।
 सामान्यतो हृतचौरैस्तैर्दद्यात् स्वयं कृपः ॥ २१ ॥
 चौररक्षाधिकारिभ्यो राजापि हृतमाप्नुयात् ।
 अहते यो हृतं ब्रूयाच्चिःसार्थी दण्ड्य एव सः ॥ २२ ॥
 न तद्वाचा प्रदातव्यं गृहे यद् गृहगैर्हृतं ।
 स्वराष्ट्रपक्षादादद्याद् राजा विंशतिमं द्विज ॥ २३ ॥
 गृह्णाग्रं परदेशाच्च त्रयव्ययप्रकाशकं ।
 ज्ञात्वा सङ्कल्पयेच्छुल्कं लाभं वणिग्यद्याप्नुयात् ॥ २४ ॥
 विंशतिं लाभमादद्याद्दण्डनीयस्ततोऽन्यथा ।
 स्त्रीणां प्रव्रजितानाञ्च^(२) तरुशुल्कं विवर्जयेत् ॥ २५ ॥
 तरेषु दासदोषेषु नष्टं दासांस्तु दापयेत् ।
 शूकधान्येषु बद्धभागं शिम्बिधान्ये तच्चाष्टमं ॥ २६ ॥
 राजा बन्धाधमादद्याद्द्विगुणकालानुरूपकं ।
 पञ्चबद्धभागमादद्याद् राजा पञ्चद्विरक्षयः ॥ २७ ॥
 गन्धिवधिरसानाञ्च पुष्पमूलफलस्य च ।

१ बाह्यदायादिकं पुनश्चिन्ति च०, २ स्त्रीणाञ्च विव्रजितानामिति ड० ।
 न०, प०, ज० च ।

पञ्चशाकलणानाञ्च वंशवैणवचर्मणां ॥ २८ ॥
 वैदलानाञ्च भाण्डानां सर्वस्याश्रमस्य च ।
 षड्भागमेव चाद्यान् मधुमांसस्य सर्पिषः ॥ २९ ॥
 म्रियन्नपि न चाद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तथा करं ।
 यस्य राज्ञस्तु विषये श्रोत्रियः सीदति क्षुधा ॥ ३० ॥
 तस्य सीदति तद्वाष्ट्रं व्याधिदुर्भिक्षतस्करैः ।
 श्रुतं ह्यत्तन्तु विज्ञाय हृत्तिं तस्य प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 रक्षेच्च सर्वतस्त्वेनं पिता पुत्रमिवौरसं ।
 संरक्ष्यमाणो राज्ञा यः कुरुते धर्ममन्वहं ॥ ३२ ॥
 तेनायुर्वर्धते राज्ञो द्रविणं राष्ट्रमेव च ।
 कर्म कुर्युर्न रेन्द्रस्य मासनेकस्य^(१) शिल्पिनः ॥ ३३ ॥
 भुक्तमात्रेण ये चान्ये स्वगरीरोपजोविनः ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मा नाम द्वाविंशत्यधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । वक्ष्येऽन्तःपुरचिन्तां च धर्माद्याः पुरुषार्थकाः ।

अन्योन्यरक्षया तेषां सेवा कार्या स्त्रिया मृपैः ॥ १ ॥

धर्ममूलोऽर्थविटपस्तथा कर्मफलो महान् ।
 त्रिवर्गपादपस्तत्र रक्षया फलभाग् भवेत् ॥ २ ॥
 कामाधीनाः^(१) स्त्रियो राम तदर्धं रत्नसङ्ग्रहः ।
 सेव्यास्ता नातिसेव्याश्च भुञ्जा विषयेषिणा ॥ ३ ॥
 आहारो मेधुनसिद्धा सेव्या नाति हि रुग् भवेत् ।
 मन्त्राधिकारे^(२) कर्त्तव्याः स्त्रियः सेव्याः स्वरामिकाः^(३) ॥ ४ ॥
 दुष्टान्याचरते^(४) या तु नाभिनन्दति तत्कथां ।
 ऐका द्विपद्भिर्नजति गर्वं वहति सौख्यता ॥ ५ ॥
 चम्बिता माष्टि वदनं दत्तन्न बहु मन्यते ।
 स्वपित्यादौ प्रसूतापि तथा पद्याद्विष्यते ॥ ६ ॥
 स्मृष्टा धनोति गात्राणि गात्रञ्च विरुणक्ति या ।
 ईषच्छृणाति वाक्यानि प्रियाण्यपि पराङ्मुखी ॥ ७ ॥
 न पश्यत्यथ दत्तन्तु जघनञ्च निगृहति ।
 दृष्टे विवर्णवदना मित्रेष्वथ पराङ्मुखी^(५) ॥ ८ ॥
 तत्कामितासु च स्त्रीसु मध्यस्थेव ब्रू लक्ष्यते ।
 ज्ञातमण्डनकालापि न करोति च मण्डनं ॥ ९ ॥
 या मा विरक्ता तान्यक्ता सानुरागां स्त्रियश्चजेत^(६) ।
 दृष्ट्वैव हृष्टा भवति वीक्षिते च पराङ्मुखी ॥ १० ॥

१ कामाधारा इति घ०, झ० च ।

३ न पश्यत्यथ दत्तन्तु इति, मित्रेष्वथ

२ मन्त्राधिकारे इति ख०, ब० च ।

पराङ्मुखीत्यन्तः पराङ्-पक्षक नास्ति ।

३ सुवासिका इति क० ।

४ स्त्रियं व्रजेति घ०, झ० च ।

५ द्विष्टान्याचरते इति झ० ।

दृश्यमाना तथाऽन्यत दृष्टिं क्षिपति चञ्चलां ।
 तथाप्यपावर्त्तयितुं नैव शक्नोत्यशेषतः ॥ ११ ॥
 विवृणोति तथाङ्गानि स्वस्या गुह्यानि भार्गव ।
 गर्हितञ्च तथैवाङ्गं प्रयत्नेन निगूहति ॥ १२ ॥
 तद्दर्शने च कुरुते बालालिङ्गनचम्बनं ।
 आभाष्यमाणा भवति सत्यवाक्या तथैव च ॥ १३ ॥
 स्पृष्टा पुलकितेरङ्गैः स्वेदेनैव च भज्यते ।
 करोति च तथा राम सुलभद्रव्ययाचनं ॥ १४ ॥
 ततः स्वल्पमपि प्राप्य करोति परमां मुदं ।
 नामसङ्कीर्त्तनादेव मुदिता बहु मन्यते ॥ १५ ॥
 करजाङ्गाङ्गितान्यस्य फलानि प्रेषयत्यपि ।
 तत्प्रेषितञ्च हृदये विन्यसत्यपि चादरात् ॥ १६ ॥
 अलिङ्गनेश्च गात्राणि लिम्पतीवामृतेन या ।
 सुप्ते स्वपित्यथादौ च तथा तस्य विबुध्यते ॥ १७ ॥
 उरू स्पृशति चात्यर्थं सुप्तञ्चैनं विबुध्यते ।
 कपित्थचूर्णयोगेन तथा दध्नः स्रजा तथा ॥ १८ ॥
 घृतं सगन्धिं भवति दुग्धैः क्षिप्तैस्तथा यवैः ।
 भोज्यस्य कल्पनेवं स्याद्भक्ष्यमुक्तिः प्रदर्श्यते ॥ १९ ॥
 शौचमाचमनं राम तथैव च विरेचनं ।
 भावना चैव पाकश्च बोधनं धूपनन्तथा ॥ २० ॥
 वासनञ्चैव निर्दिष्टं कर्माष्टकमिदं स्मृतं ।
 कपित्थविल्बचम्बाम्बकरवीरकपल्लवैः ॥ २१ ॥
 कृत्वोदकान्तु यद्रव्यं शौचितं शौचनन्तु तत् ।

तेषामभावे शौचस्तु मृगदर्पाश्रया भवेत् ॥ २२ ॥
 नखं कुष्ठं घनं मांसो स्पृक्ष्यैलेयजं जलं ।
 तथैव कुङ्कुमं लाक्षा चन्दनागुरुनीरदं^(१) ॥ २३ ॥
 सरलं देवकाष्ठञ्च^(२) कर्पूरं कान्तया सह ।
 बालः कुन्दरुकश्चैव गुग्गुलुः त्र्योनिवासकः ॥ २४ ॥
 सह सर्जरसेनैवं धूपद्रव्यैकविंशतिः ।
 धूपद्रव्यगणादस्मादेकविंशत्येच्छया ॥ २५ ॥
 हे हे द्रव्ये समादाय सर्जभागेन्द्रियोजयेत् ।
 नखपिष्ठाकमलयैः संयोज्य मधुना तथा ॥ २६ ॥
 धूपयोगा भवन्तोह यथावत् स्वेच्छया कृताः ।
 त्वचन्नाडीं फलन्तैलं कुङ्कुमं ग्रन्थि पर्यकं^(३) ॥ २७ ॥
 शैलेयन्तगरं क्रान्तां चोलङ्कूर्पूरमेव च^(४) ।
 मांसीं सुराञ्च कुष्ठञ्च स्नानद्रव्याणि निर्दिशेत् ॥ २८ ॥
 एतेभ्यस्तु समादाय द्रव्यत्रयमथेच्छया ।
 मृगदर्पयुतं स्नानं कार्यं कन्दर्पवर्धनं ॥ २९ ॥
 त्वङ्मुखानलदैस्तृणैर्वालकार्क्षसमायुतैः ।
 स्नानमुत्पलगन्धि स्यात् सतैलं कुङ्कुमायते ॥ ३० ॥
 जातीपुष्पसुगन्धि स्यात् तगरार्धेन योजितं ।
 सङ्ग्रामकं स्यादकुलैस्तृणगन्धि मनोहरं ॥ ३१ ॥

१ चन्दनागुरुशैलजमिति ख०, ङ० च । ४ सह सर्जरसेनयादिः चोलां कर्पूरजे-

२ देवदारुघेति घ०, ङ० च ।

३ ग्रन्थिपर्यकमिति ।

४ पन्थिपर्यकमिति ग०, घ०, ङ० च ।

मञ्जिष्ठातगरं चीलं त्वचं व्याघ्रनखं नखं ।
 गन्धपत्रञ्च विन्यस्य गन्धतैलं भवेच्छुभं ॥ ३२ ॥
 तैलं निपीडितं राम तिलैः पुष्पाधिवासितैः ।
 वासनात् पुष्पसदृशं गन्धेन तु भवेद् ध्रुवं ॥ ३३ ॥
 एलालवङ्गकक्कोलजातीफलनिशाकराः ।
 जातीपत्रिकया सार्चं स्वतन्त्रा मुखवासकाः ॥ ३४ ॥
 कर्पूरं कुङ्कुमं कान्ता मृगदर्पं हरेणुकं ।
 कक्कोलैलालवङ्गञ्च जाती कोशकमेव च ॥ ३५ ॥
 त्वक्पत्रं तृटिमुस्त्री च लतां कम्बूरिकं तथा ।
 कण्टकानि लवङ्गस्य फलपत्रे च जातितः ॥ ३६ ॥
 कटुकञ्च^(१) फलं राम कार्ष्णिकाण्युपकल्पयेत् ।
 तच्चूर्णे खदिरं सारं दद्यात्तुर्यं तु वासितं^(२) ॥ ३७ ॥
 सहकाररसेनास्मात् कर्त्तव्या गुटिकाः शुभाः^(३) ।
 मुख न्यस्ताः सुगन्धास्ता मुखरोगविनाशनाः ॥ ३८ ॥
 पूगं प्रक्षालितं सम्यक् पञ्चपल्लववारिणा ।
 शक्त्या तु गुटिकाद्रथैर्वासितं मुखवासकं ॥ ३९ ॥
 कटुकं दन्तकाष्ठञ्च गोमूत्रे वासितं ब्रह्मं ।
 कृतञ्च पूगवद्राम मुखसौगन्धिकारकं ॥ ४० ॥
 त्वक्पथ्ययोः समावंशौ शशिभागार्द्धसंयुतौ ।
 नागवल्लीसमो भाति मुखवासो मनोहरः ॥ ४१ ॥

१ कटुकञ्च इति ख०, इ० च ।

३ कक्कोलैलालादिः गुटिकाः शुभा इत्य-

२ दद्यात्तुर्यं तु लोभ्यते इति ट०,

माः पाठः घ० ज० पुस्तकद्वये नास्ति ।

एवं कुर्यात् सदा स्त्रीणां रक्षणं पृथिवीपतिः ।
न चासां विश्वसेज्जातु पुत्रमातुर्विशेषतः ॥ ४२ ॥
न स्वपेत् स्त्रीगृहे रात्रौ विश्रामः कृत्रिमो भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे स्त्रीरक्षादिकामशास्त्रं नाम
त्रयोविंशत्यधिकदिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशत्यधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । राजपुत्रस्य रक्षा च कर्त्तव्या पृथिवीक्षिता ।

धर्मार्थकामशास्त्राणि धनुर्वेदश्च शिष्ययेत् ॥ १ ॥

शिल्पानि शिष्ययेच्चैवमार्गैर्मित्याप्रियंवदैः ।

शरीररक्षाव्याजेन रक्षिणोऽस्यं नियोजयेत् ॥ २ ॥

न चास्य सङ्गो दातव्यः कृद्बलव्यविमानितैः ।

अशक्यन्तु गुणाधानं कर्त्तुं तं बन्धयेत् सुखैः ॥ ३ ॥

अधिकारेषु सर्वेषु विनोतं विनियोजयेत् ।

मृगयां पानमक्षांश्च राज्यनाशं स्यजेन्नृपः ॥ ४ ॥

दिवास्वप्नं वृथाटगाञ्च वाक्पाकथं विवर्जयेत् ।

निन्दाञ्च दण्डपाकथमर्थदूषणमुत्सृजेत् ॥ ५ ॥

आकाराणां समुच्छेदो दुर्गादीनामसत्क्रिया ।

अर्थानां द्रष्टव्यं प्रीतिं विप्रकीर्णत्वमेव च ॥ ६ ॥
 अद्वैतकाले यद्दानमपात्रे दानमेव च ।
 अर्थेषु द्रष्टव्यं प्रीतिमसत्कर्मप्रवर्त्तनं ॥ ७ ॥
 काम क्रोधं मदं मानं लोभं दर्पञ्च वर्जयेत् ।
 ततो भृत्यजयङ्गत्वा पौरजानपदं जयेत् ॥ ८ ॥
 जयेद्वाह्यानरीन् पथाद्वाह्याश्च त्रिविधारयः ।
 गुरवस्ते यथा पूर्वं कुल्यान्तरकृत्त्रिमाः ॥ ९ ॥
 पितृपैतामहं मित्रं सामन्तञ्च तथा रिपोः ।
 कृत्त्रिमाञ्च महाभाग मित्रन्त्रिविधमुच्यते ॥ १० ॥
 स्वाम्यमात्यञ्जनपदा दुर्गं दण्डस्तथैव च ।
 कोषो मित्रञ्च धर्मज्ञ सप्ताङ्गं राज्यमुच्यते ॥ ११ ॥
 मूलं स्वामी स वै रक्ष्यस्तस्माद्राज्यं^(१) विशेषतः ।
 राज्याङ्गद्रोहिणं हन्यात्काले तीक्ष्णो मृदुर्भवेत् ॥ १२ ॥
 एवं लोकद्वयं राज्ञो भृत्यैर्ह्रासं विवर्जयेत् ।
 भृत्याः परिभवन्तीह नृपं हर्षणसत्कथं ॥ १३ ॥
 लोकसङ्ग्रहणार्थाय कृतकव्यसनो भवेत् ।
 स्मितपूर्वाभिभाषी स्यात् लोकानां रञ्जनं चरेत् ॥ १४ ॥
 दीर्घसूत्रस्य नृपतेः कर्तुं हानिर्धुवं भवेत् ।
 रागे दर्पे च माने च द्रोहे पापे च कर्मणि ॥ १५ ॥
 अप्रिये चैव वक्तव्ये दीर्घसूत्रः प्रशस्यते ।
 गुप्तमन्त्रो भवेद्वाजा नापदो गुप्तमन्त्रतः ॥ १६ ॥

ज्ञायते हि कृतं कर्म नारब्धं तस्य राज्यकं^(१) ।
 आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ॥ १७ ॥
 नेत्रवक्त्रविकाराभ्यां गृह्यतेऽन्तर्गतं पुनः ।
 नैकस्तु मन्त्रयेन् मन्त्रं न राजा बहुभिः सप्त ॥ १८ ॥
 बहुभिर्मन्त्रयेत् कामं राजा मन्त्रान् पृथक् पृथक् ।
 मन्त्रिणामपि नो कुर्यान् मन्त्री मन्त्रप्रकाशनं ॥ १९ ॥
 क्वापि कस्यापि^(२) विश्वामो भवतीह सदा नृणां ।
 निययथ तथा मन्त्रे कार्यं एकेन सूरिणा ॥ २० ॥
 नश्येद्विनयाद्राजा राज्यञ्च विनयात्तमेत् ।
 त्रैविद्येभ्यस्त्वयौ^(३) विद्यां दण्डनीतिञ्च शाश्वतीं ॥ २१ ॥
 आन्वीक्षिकीञ्चार्थविद्यां वार्त्तारम्भांश्च लोकातः ।
 जितेन्द्रियो हि गक्रोति वशं स्यापयितुं प्रजाः ॥ २२ ॥
 पूज्या देवा हिजाः सर्वं दद्याद्दानानि तेषु च ।
 हिजे दानञ्चाक्षयोऽयं निधिः कैश्चिन्न नाश्र्यते ॥ २३ ॥
 सङ्ग्रामेष्वनिवर्त्तित्वं प्रजानां परिपालनं ।
 दानानि ब्राह्मणानाञ्च राज्ञो नियमसम्पदं ॥ २४ ॥
 कृपणानाथवृद्धानां विधवानाञ्च यापितां ।
 योगक्षेमञ्च वृत्तिञ्च तथैव^(४) रिकल्पयेत् ॥ २५ ॥
 वर्णाश्रमव्यवस्थानं कार्यान्तापसपूजनं ।
 न विश्वसेच्च सर्वत्र तापसेषु च विश्वसेत् ॥ २६ ॥
 विश्वामयेच्चापि परन्तस्त्वभूतेन हेतुना ।

१ तस्य कर्मकामिति ख० ।

घ०, ज०, ट० च ।

२ क्वापि कस्यापि इति ख०, ग०,

वकवच्चिन्त्येदं सिंहवच्च पराक्रमेत् ॥ २७ ॥
 वृकवच्चावलम्बेत शशवच्च विनिष्पतेत् ।
 दृढप्रहारी च भवेत् तथा शूकरवन्नृपः ॥ २८ ॥
 चित्राकारश्च शिखिवद् दृढभक्तिस्तथाश्ववत् ।
 भवेच्च मधुराभाषी तथा कीकिलवन्नृपः ॥ २९ ॥
 काकशङ्की भवेन्नित्यमज्ञातां वसतिं वसेत् ।
 नापरीक्षितपूर्वञ्च भोजनं शयनं स्पृशेत् ॥ ३० ॥
 नाविज्ञातां स्त्रियं गच्छेद्वाज्ञातः नावमारुहेत् ।
 राष्ट्रकर्षी भ्रस्यते च राज्यार्थाच्चैव जीवितात् ॥ ३१ ॥
 भृती वल्मी जातबलः कर्मयोग्यो यथा भवेत् ।
 तथा राष्ट्रं महाभाग भूतं कर्मसहं भवेत् ॥ ३२ ॥
 सर्वं कर्मदमायत्तं विधाने देवपौरुषे ।
 तया देवमचिन्त्यं हि पौरुषे विद्यते क्रिया ॥ ३३ ॥
 जनानुरागप्रभवा राज्ञो राज्यमहीश्रियः ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मो नाम चतुर्विंशत्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । स्वमेव कर्म देवाख्यं विद्धि देहान्तरार्जितं ।

तस्मात् पौरुषमेवेह श्रेष्ठमाहुर्मनीषिणः ॥ १ ॥

प्रतिकूलं तथा देवं पौरुषेण विहन्यते ।
 सात्त्विकात् कर्मणः पूर्वात् सिद्धिः स्यात्पौरुषं विना ॥२॥
 पौरुषं देवसम्पत्त्या काले फलति भार्गव ।
 देवं पुरुषकारय हयं पुंसः फलावहं ॥ ३ ॥
 कृषेत्रिष्टिममायोगात् काले स्युः फलसिद्धयः ।
 सधर्मं पौरुषं कुर्यान्नालमो न च देववान् ॥ ४ ॥
 सामादिभिरुपायैस्तु सर्वं मिडान्त्युपक्रमाः ।
 सामं चोपप्रदानञ्च भेददण्डौ तथापरौ ॥ ५ ॥
 मायोपि तेन्द्रजालञ्च उपायाः सम ताञ्छृणु ।
 द्विविधं कथितं सामं तथ्यज्ञातथ्यमेव च ॥ ६ ॥
 तत्राप्यतथ्यं साधूनामाक्रोगायेव जायते ।
 महाकुलोना हृजयो धर्मनित्या जितेन्द्रियाः ॥ ७ ॥
 सामसाध्या अतथ्येण गृह्यन्ते राज्ञसा अपि ।
 तथा तदुपकाराणां कृतानाञ्चैव वर्णनं ॥ ८ ॥
 परस्परन्तु ये द्विष्टाः क्रुद्धभीतावमानिताः ।
 तेषाम्भेदं प्रयुञ्जीत परमं दर्शयेद्भयं^(१) ॥ ९ ॥
 आत्मोयान् दर्शयेदागां येन दोषेण विभ्यति ।
 परास्तैर्नैव ते भेद्या रज्यो ज्ञातिभेदकः ॥ १० ॥
 सामन्तकीपो बाह्यस्तु मन्त्रामात्यात्मजादिकः^(२) ।
 अन्तःकोषश्चापगम्यं कुर्वन् शत्रो यं तं जयेत् ॥ ११ ॥
 उपायथेष्ठं दानं स्याद्दानादभयलीकभाक् ।
 न सोऽस्ति नाम दानेन वगमो यो नृ जायते ॥ १२ ॥

१ परस्परद्वन्द्वेयमिति अ० ।

२ मन्त्रामात्यात्मजादिक इति अ० ।

दानवानेव शक्नोति संहतान् भेदितुं परान् ।
 त्रयासाध्यं साधयेत्तं दण्डेन च कृतेन च ॥ १३ ॥
 दण्डे सर्वं स्थितं दण्डो नाशयेद्दृषप्रणीकृतः ।
 अदण्डान् दण्डयन्नश्येद्दण्डान्नाजाप्यदण्डयन् ॥ १४ ॥
 देवदैत्योरगनराः सिद्धा भूताः पतत्रिणः ।
 उत्क्रमेयुः स्वमर्यादां यदि दण्डान् न पालयेत् ॥ १५ ॥
 यस्माददान्तान् दमयत्यदण्डान्दण्डयत्यपि ।
 दमनादण्डनाच्चैव तस्मादण्ड विदुर्बुधाः ॥ १६ ॥
 तेजसा दुर्निरीक्ष्यो हि राजा भास्करवत्ततः ।
 लोकप्रसादं गच्छेत् दर्शनाच्चन्द्रवत्ततः ॥ १७ ॥
 जगद्भाप्रोति वै चारैरतो राजा समीरणः ।
 द्योपनिग्रहकारित्वाद्राजा वैवस्वतः प्रभुः ॥ १८ ॥
 यदा दहति दुर्बुद्धिं तदा भवति पावकः ।
 यदा दानं द्विजातिभ्यो दद्यात् तस्माद्धनेश्वरः ॥ १९ ॥
 धनधाराप्रवर्षित्वाद्देवादौ वरुणः स्मृतः ।
 क्षमया धारयन्लोकान् पार्थिवः पार्थिवो भवेत् ॥ २० ॥
 उक्ताहमन्तश्चतुर्धा दै रक्षेद्यस्माद्धरिस्ततः ॥

इत्याग्नेये महापुराणे सामाद्युपायो नाम पञ्चविंशत्य-

धिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ षड्विंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—०—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । दण्डप्रणयनं वक्ष्ये येन राज्ञः परा गतिः ।

त्रियवं कृष्णलं विद्धि मापस्ततपञ्चकं भवेत् ॥ १ ॥

कृष्णलानां तथा यष्ट्या^(१) कर्षाद्धं^(२) राम कोर्त्तितं ।

सुवर्णय विनिर्द्दिष्टो राम षोडशमापकः ॥ २ ॥

निष्कः सुवर्णाद्यत्वारो धरणं दशभिस्तु^(३) तेः ।

ताम्ररूप्यसुवर्णानां मानमेतत् प्रकीर्त्तितं ॥ ३ ॥

ताम्रैः कार्पिको राम प्रोक्तः कार्पापणो बृधेः ।

पणानां द्वे शते सार्द्धं प्रथमः साहसः स्मृतः^(४) ॥ ४ ॥

मध्यमः पञ्च विज्ञेयः महस्त्रमपि चोत्तमः ।

चौरैर्मृपितो यस्तु मृपितोऽस्मीति भाषते ॥ ५ ॥

तत्प्रदातरि भूपाले स दण्डास्तावदेव तु ।

यो यावद्विपरीतार्थं मिथ्या वा यो वदेत् तं ॥ ६ ॥

तौ नृपेण ह्यधर्मज्ञौ दार्प्यौ तद्विगुणं दमं^(५) ।

कूटसाध्यन्तु कुर्वाणांस्त्र्योन् वर्णांश्च प्रदापयेत् ॥ ७ ॥

विवासयेद्वाङ्मणन्तु भोज्यो विधिवत् हीरितः ।

निक्षेपस्य समं मृत्युं दण्डो निक्षेपभुक् तत्रा ॥ ८ ॥

१ तथा चाष्टो इति ७०, ज० च ।

२ ताम्रैः कार्पिक इत्यादिः, साहसः मृत इत्यन्तः पाठः भ० पुस्तके नास्ति ।

३ दोषाद्यदित्यादिः, तद्विगुणं दममित्यन्तः पाठः भ० पुस्तके नास्ति ।

वस्त्रादिकस्य धर्मज्ञ तथा धर्मी न हीयते ।
 यो निक्षेपं घातयति यथानिच्छिष्य याचते ॥ ८ ॥
 तावुभौ चौरवच्छास्यो दण्डौ वा द्विगुणं दम ।
 अज्ञानाद्यः पुमान् कुर्यात् परद्रव्यस्य विक्रयं ॥ १० ॥
 निर्दोषो ज्ञानपूर्वन्तु चौरवद्दण्डमर्हति^(१) ।
 मन्यमादाय यः शिल्पं न दद्याद् दण्ड्य एव सः ॥ ११ ॥
 प्रतिश्रुत्याप्रदातारं सुवर्णं दण्डयेन्नृपः ।
 भूतिं गृह्य न कुर्याद्यः कर्माष्टौ क्षणला दमः ॥ १२ ॥
 अकाले तु त्यजन् भृत्यं दण्ड्यः स्यात्तायदेव तु ।
 क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चिद्यस्येहानुग्रहो भवेत् ॥ १३ ॥
 सोऽन्तर्दशाहत्तत्स्वामी दद्याच्चैवाददीत च ।
 परेण तु दशाहस्य नादद्यान्नैव दापयेत् ॥ १४ ॥
 आददृष्टि ददच्चैव राज्ञा दण्ड्यः शतानि षट् ।
 वरे दीपानविख्याप्य यः कन्यां वरयेदिह^(२) ॥ १५ ॥
 दत्ताप्यदत्ता सा तस्य राज्ञा दण्ड्यः शतद्वयं ।
 प्रदाय कन्यां योऽन्यस्मै पुनस्तां सम्यक्कृति ॥ १६ ॥
 दण्ड्यः कार्यी नरेन्द्रेण तस्याप्युत्तमसाहसः ।
 सत्यङ्कारेण वाचा च युक्तं पुण्यमसंगयं ॥ १७ ॥
 लुब्धोऽन्यत्र च विक्रेता षट्शतं दण्डमर्हति ।
 दद्याद्विनुं न यः पाली गृह्येत्वा भक्तवेतनं ॥ १८ ॥
 स तु दण्ड्यः शतं राज्ञा सुवर्णं वाप्यरक्षिता ।

धनुःशतं परीणाहो ग्रामस्य तु समन्ततः ॥ १८ ॥
 द्विगुणं त्रिगुणं वापि नगरस्य च कल्पयेत् ।
 हतिं तत्र प्रकुर्वीत यामुष्ट्रो नावलीकयेत् ॥ २० ॥
 तत्रापरिहृते धान्ये हिंसिते नैव दण्डनं ।
 गृहन्तडागमारामं चैत्रं वा भोपया हरन् ॥ २१ ॥
 शतानि पञ्च दण्डाः स्यादज्ञानाद् द्विशतो दमः ।
 मर्यादाभेदकाः सर्वे दण्डाः प्रथमसाहसं ॥ २२ ॥
 शतं ब्राह्मणमाक्रुश्य क्षत्रियो दण्डमर्हति ।
 वैश्यश्च द्विशतं राम शूद्रश्च बधमर्हति ॥ २३ ॥
 पञ्चाशद्ब्राह्मणो दण्डाः क्षत्रियस्याभिर्गंसने ।
 वैश्ये वाप्यर्धपञ्चाशच्छूद्रे द्वादशको दमः ॥ २४ ॥
 क्षत्रियस्याप्रुयाद्द्वैश्वः साहसं पूर्वमेव तु ।
 शूद्रः क्षत्रियमाक्रुश्य जिह्वाच्छेदनमाप्नुयात् ॥ २५ ॥
 धर्मोपदेशं विप्राणां शूद्रः कुर्वीत दण्डभाक् ।
 श्रुतदेशादिवितथो दाप्यो द्विगुणमाहसं ॥ २६ ॥
 उत्तमः साहसस्तस्य यः पापैरुत्तमान् क्षिपेत् ।
 प्रमादाद्यैर्मया प्रोक्तं प्रीत्या दण्डार्धमर्हति ॥ २७ ॥
 मातरं पितरं ज्येष्ठं भ्रातरं श्वशुरं गुरुं ।
 आचारयज्छतं दण्डाः पत्न्यान् चाददद्गुरोः ॥ २८ ॥
 अन्यजातिर्हिजातिन्तु येनाङ्गेनापराध्नुयात् ।
 तदेवच्छेदयेत्तस्य क्षिप्रमेवाविचारयन् ॥ २९ ॥
 अवनिष्ठौवतो दर्पाद् दावोष्ठो छेदशूद्रपः ।
 अपमृत्युतो मदमपशब्दयो गुरुः ॥ ३० ॥

उत्कृष्टासनसंस्थस्य नीचस्याधीनकृन्तनं ।
 यो यदङ्गं च रुजयेत्तदङ्गन्तस्य कर्त्तयेत् ॥ ३१ ॥
 अर्धपादकराः कार्या गीगजाश्वोष्ट्रघातकाः ।
 वृक्षन्तु विफलं कृत्वा सुवर्णं दण्डमर्हति ॥ ३२ ॥
 द्विगुणं दापयेच्छिन्ने पथि सीम्नि जलागये ।
 द्रव्याणि यो हरेदस्य ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपिवा ॥ ३३ ॥
 स तस्योत्पाद्य तुष्टिन्तु राज्ञे दद्यात्ततो दमं ।
 यस्तु रज्जुं घटं कूपादरेच्छिन्त्याच्च तां प्रपां ॥ ३४ ॥
 स दण्डं प्राप्नुयान् मांसं दण्डाः स्यात् प्राणिताडने ।
 धान्यं दशभ्यः कुम्भेभ्यो हरतोऽभ्यधिकं वधः ॥ ३५ ॥
 शेषेऽप्येकादशगुणं तस्य दण्डं प्रकल्पयेत् ।
 सुवर्णरजतादीनां नृस्त्रीणां हरणं वधः ॥ ३६ ॥
 येन येन यथाङ्गेन स्तेनो नृपु विचेष्टते ।
 तत्तदेव हरेदस्य प्रत्यादेशाय पार्थिवः ॥ ३७ ॥
 ब्राह्मणं शाकधान्यादि अन्यं गृह्णन् दीपभाक् ।
 गोदेवार्थं हरंश्चापि हन्याद्घटं बधोद्यतं ॥ ३८ ॥
 गृह्णन्नेवापहर्त्तारं तथा पत्न्यभिगामिनं ।
 अग्निदं गरदं हन्यात्तथा चाभ्युद्यतायुधं ॥ ३९ ॥
 राजा गवाभिचाराद्यं हन्याच्चेवाततायिनः ॥
 परस्त्रियं न भाषितं प्रतिपिडो विशेन्न हि ॥ ४० ॥
 अदण्डा स्त्री भवेद्वाज्ञा वरयन्तो पतिं स्वयं ।
 उत्तमां सेवमानः स्त्री जघन्यो वधमर्हति ॥ ४१ ॥
 भर्त्तारं लङ्घयेद्या तां श्वभिः सङ्घातयेत् स्त्रियं ।

सवर्णदूषितां कुर्यात् पिण्डमात्रोपजीविनीं ॥ ४२ ॥
 ज्वायसा दूषिता नारी मुण्डनं समवाप्रयात् ।
 वैश्यागमे तु विप्रस्य क्षत्रियस्यान्लजागमे ॥ ४३ ॥
 क्षत्रियः प्रथमं वैश्यो दण्डाः शूद्रागमे भवेत् ।
 गृहीत्वा वेतनं वैश्या लोभादन्यत्र गच्छति ॥ ४४ ॥
 वेतनन्दिगुणं दद्याद्दण्डञ्च दिगुणं तथा ।
 भार्या पुत्राश्च दासाश्च शिष्यो भ्राता च सोदरः ॥ ४५ ॥
 कृतापराधास्ताडाः स्यूज्वा वेणुदलेन वा ।
 पृष्ठे न मस्तके हन्याच्चौरस्याप्रीतिं किल्बिषं ॥ ४६ ॥
 रक्षासधिकृतैस्त्वैस्त प्रजाऽत्यर्थं विलुप्यते ।
 तेषां सर्वस्वमादाय राजा कुर्यात् प्रवासनं ॥ ४७ ॥
 ये नियुक्ताः स्वकार्येषु हन्युः कार्याणि कर्मिणां ।
 निवृत्ताः क्रूरमनसस्तान्निःस्वान् कारयेन्नृपः ॥ ४८ ॥
 अमात्यः प्राड्विवाको वा यः कुर्यात् कार्यमन्यथा ।
 तस्य सर्वस्वमादाय तं राजा विप्रवासयेत् ॥ ४९ ॥
 गुरुतन्त्रे भयः कार्यः सुरापाने सुराध्वजः ।
 स्तेनेषु श्वपटं विद्याद् ब्रह्महत्याशिरः पुमान् ॥ ५० ॥
 शूद्रादौ न घातयेद्राजा पापान् विप्रान् प्रवासयेत् ।
 महापातकिनां वित्तं वरुणायोपपादयेत् ॥ ५१ ॥
 ग्रामेष्वपि च ये केचिच्चौराणां भक्तदायकाः ।
 भाण्डारकोपदाधैव सर्वास्तानपि घातयेत् ॥ ५२ ॥
 राष्ट्रेषु राष्ट्राधिकृतान् मामन्तान्पापिनो हरेत् ।
 सन्धिं कृत्वा तु ये चौर्यं राक्षो दुर्वृत्तिं तत्कराः ॥ ५३ ॥

तेषां च्छित्वा नृपो हस्तौ तीक्ष्णे शूले निवेशयेत् ।
 तङ्गागदेवतागारभेदकान् घातयेन्नृपः ॥ ५४ ॥
 समुत्सृजेद्राजमार्गे यस्त्वमेधमनापदि ।
 स हि कार्पापणन्दण्डास्तममेधञ्च शोधयेत् ॥ ५५ ॥
 प्रतिमासङ्कमभिदो दद्युः पञ्चगतानि ते ।
 समैय विषमं यो वा चरते मूल्यतोऽपि वा ॥ ५६ ॥
 समाप्रयान्नरः पूर्वं दमं मध्यममेव वा ।
 द्रव्यमादाय वर्णिजामनर्घणावकृत्यतां ॥ ५७ ॥
 राजा पृथक् पृथक् कुर्याद्दण्डमुत्तममाहसं ।
 द्रव्याणां दूषको यश्च प्रतिच्छन्दकविक्रयी ॥ ५८ ॥
 मध्यमं प्राप्नुयाद्दण्डं कूटकर्त्ता तथोत्तमं ।
 कलहापकृतं देयं दण्डश्च द्विगुणस्ततः ॥ ५९ ॥
 अभक्ष्यभक्ष्ये विप्रे वा शूद्रे वा क्षण्णलो दमः ।
 तुलाशासनकर्त्ता च कूटकन्नाशकस्य च ॥ ६० ॥
 एभिश्च व्यवहर्त्ता यः स दाप्यो दममुत्तमं ।
 विषाग्निदां पतिगुरुविप्रापत्यप्रमापिणीं ॥ ६१ ॥
 विकर्णकरनासौष्ठ्रीं कृत्वा गोभिः प्रवासयेत् ।
 क्षेत्तवेश्मग्रामवनविदारकास्तथा नराः ॥ ६२ ॥
 राजपत्न्यभिगोमी च दग्धव्यास्तु कटाग्निना ।
 ऊनं वाप्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनं ॥ ६३ ॥
 पारजायिकचौरौ च मुञ्चतो दण्ड उत्तमः ।
 राजयानासतारोर्द्धदण्ड उत्तममाहसः ॥ ६४ ॥
 यो मन्येताजितोऽस्मीति न्यायेनापि पराजितः ।

तमायान्तं पराजित्य^(१) दण्डयेद् द्विगुणं दम् ॥ ६५ ॥

आज्ञानकारी बध्यः स्यादनाङ्गतमयाङ्गयन् ।

दाण्डिकस्य च यो हस्तादभिमुक्तः पलायते ॥ ६६ ॥

हीनः पुरुषकारेण तद् दद्याद्दाण्डिको धनं ।

इत्याग्नेये महापुराणे दण्डप्रणयनं नाम षड्विंशत्यधि-

कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:—

युद्धयात्रा ।

पुनरुवाच । यदा मन्येत नृपतिराक्रम्येन बलीयसा ।

पार्श्विघाहोऽभिभूतो मे तदा यात्रां प्रयोजयेत् ॥ १ ॥

पुष्टा योधा भृता भृत्याः प्रभूतञ्च बलं मम ।

मूलरक्षासमर्थोऽस्मि तेर्गत्वा^(१) शिविरे व्रजेत् ॥ २ ॥

शत्रोर्वा व्यमने यायात् दैवाद्यैः पोडितं परं ।

भूकम्पो यान्दिशं याति याञ्च केतुर्व्यदूषयत् ॥ ३ ॥

विद्विष्टनाशकं सैन्यं सन्धूतान्तःप्रकीपनं^(१) ।

शरीरस्फुरणे धन्ये तथा सुखप्रदर्शने ॥ ४ ॥

निमित्ते शुक्ले धन्ये जाते शत्रुपुरं व्रजेत् ।

१ पुनर्जनेति ग०, घ०, ज० च ।

२ तेर्गत्वा इति साधः ।

३ सन्धूतान्तःप्रकीपदिति ख०, ब० च ।

पदातिनागबहुलां सेनां प्रावृषि योजयेत् ॥ ५ ॥
 हेमन्ते शिशिरे चैव रथवाजिसमाकुलां ।
 चतुरङ्गबलोपेतां वसन्ते वा शरन्मुखे^(१) ॥ ६ ॥
 सेना पदातिबहुला मन्त्रान् जयति सर्वदा ।
 अङ्गदक्षिणभागे तु शस्तं प्रस्फुरणं भवेत् ॥ ७ ॥
 न शस्तान्तु तथैव वामे पृष्ठस्य हृदयस्य च ।
 लाव्घनं पिटकश्चैव विज्ञेयं स्फुरणं तथा ॥ ८ ॥
 विपर्ययेणाभिहितं सव्ये स्त्रीणां शुभं भवेत् ।
 इत्याग्नेये महापुराणे यात्रा नाम सप्तविंशत्यधिकद्विंश-
 ततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाविंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—०—

स्वप्राध्यायः ।

पुष्कर उवाच । स्वप्नं शुभाशुभं वक्ष्ये दुःस्वप्नहरणन्तथा ।
 नाभिं विनाम्यत्र मात्रे दृणष्टचसमुद्भवः ॥ १ ॥
 चूर्णनं मूर्ध्नि कांस्यानां मुण्डनं नम्रता तथा ।
 मलिनाम्बरधारित्वमभ्यङ्गः पङ्कद्विन्दता ॥ २ ॥
 उच्चात् प्रपतनश्चैव विवाहो गीतमेव च ।
 तस्त्रीवाद्यविनोदश्च दोलारोहणमेव च ॥ ३ ॥
 अर्जनं पद्मलोहानां सर्पाणामथ मारणं ।

रक्तपुष्पद्रुमाणाञ्च चञ्चलस्य तथैव च ॥ ४ ॥
 वराहस्यखरोष्ट्राणां तथा चारोहणक्रिया ।
 भक्षणं पक्षिमांसानां तैलस्य कृशरस्य च^(१) ॥ ५ ॥
 मातुः प्रवेशो जठरे चितारोहणमेव च ।
 भक्षध्वजाभिपतनं पतनं ग्रथिसुर्ययोः ॥ ६ ॥
 दिव्यान्तरीक्षभौमानामुत्पातानाञ्च दर्शनं ।
 देवहिजातिभूपानां गुरुणाङ्गीप एव च ॥ ७ ॥
 नर्तनं हसनञ्चैव विवाहो गीतमेव च^(२) ।
 तन्मौवाद्यविहीनानां वाद्यानामपि वादनं ॥ ८ ॥
 स्त्रीतीव्रहाधिशमनं स्नानं गोमयवारिणा ।
 पङ्कोदकेन च तथा मशीतीयेन वाप्यध्व ॥ ९ ॥
 पालिङ्गनं कुमारोणां पुङ्गवाणाञ्च मैथुनं^(३) ।
 हानिञ्चैव स्वगात्राणां विरेको वसनक्रिया ॥ १० ॥
 दक्षिणाश्चाप्रममनं व्याधिनाभिभवस्तथा ।
 फलानामुपहानिञ्च धातूनां भेदनं तथा ॥ ११ ॥
 गृहाणाञ्चैव पतनं गृहसम्भारजनस्तथा ।
 क्रीडा पिशाचक्रव्याद्वानराम्बधनरैरपि ॥ १२ ॥
 परादभिभवञ्चैव तस्माच्च व्यसनोद्भवः ।
 काषायवस्त्रधारित्वं तद्वस्त्रैः क्रीडनं तथा^(४) ॥ १३ ॥

१ तन्मौवाद्यमिनीदधेत्यादिः, तैलस्य
 कृशरस्य ऐत्यन्तः पाठः ख० भ० पुस्तकद्वये
 नास्ति ।

२ विवाहोत्सव एव चेति ज० ।
 ३ मासामेव च मैथुनमिति ज० ।
 ४ हानिञ्चैवेत्यादिः, क्रीडनं तथे-
 त्यन्तः पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

स्नेहपानावगाहौ च रक्तमाल्यानुलेपनं ।

इत्यधन्यानि स्वप्नानि तेषामकथनं शुभं ॥ १४ ॥

भूयस स्वपनं तद्वत् कार्यं स्नानं द्विजार्चनं ।

तिलैर्हीमौ हरिव्रद्धाशिवार्कगणपूजनं ॥ १५ ॥

तथा स्तुतिप्रपठनं पुंसुक्तादिजपस्तथा ।

स्वप्नास्तु प्रथमे यामे^(१) संवत्सरविपाकिनः ॥ १६ ॥

षड्भिर्मासैर्द्वितीये तु त्रिभिर्मासैस्त्रियामिकाः ।

चतुर्थे त्वर्द्धमासेन दशाहादरुणोदये ॥ १७ ॥

एकस्यामय चेद्रात्रौ शुभं वा यदि वाऽशुभं ।

पद्यादृष्टस्तु यस्तत्र तस्य पाकं विनिर्दिशेत् ॥ १८ ॥

तस्मात्तु शोभने स्वप्ने पद्यात्स्वापो न शस्यते ।

शैलप्रासादनागाश्ववृषभारोहणं हितं ॥ १९ ॥

द्रुमाणां श्वेतपुष्पाणां गगने च तथा द्विजः ।

द्रुमलणोद्भवो नाभौ तथा च बहुबाहुता ॥ २० ॥

तथा च बहुशीर्षत्वं पलितोद्भव एव च ।

सुशुक्लमाल्यधारित्वं सुशुक्लाम्बरधारिताः ॥ २१ ॥

चन्द्रार्कताराग्रहणं परिमार्जनमेव च ।

शक्रध्वजालिङ्गनक्षत्रध्वजोच्छ्रायक्रिया तथा ॥ २२ ॥

भूम्यम्बुधाराग्रहणं^(१) शत्रूणाञ्चैव विक्रिया ।

जयो विवादे द्यूते च सङ्ग्रामे च तथा द्विजः ॥ २३ ॥

भक्षणञ्चार्द्रमांसानाम्पायसस्य च भक्षणं ।

दर्शनं रुधिरस्यापि स्नानं वा रुधिराण्येव च ॥ २४ ॥

सुरारुधिरमयानां पानं क्षीरस्य वाप्यथ ।
 अस्त्रैर्विचेष्टनं भूमौ निर्मलं गगनं तथा ॥ २५ ॥
 मुखेन दोहनं शस्तं महिषीणां तथा गवां ।
 सिंहीनां हस्तिनीनाञ्च बद्धवानां तथैव च ॥ २६ ॥
 प्रसादो देवविप्रेभ्यो गुरुभ्यश्च तथा हिज ।
 अभ्रसा चाभिषेकस्तु गवां शृङ्गपुत्रेण च ॥ २७ ॥
 चन्द्राद् भ्रष्टेन वा राम ज्ञेयं राज्याप्रदं हि तत् ।
 राज्याभिषेकश्च तथा छेदनं शिरसोऽप्यथ ॥ २८ ॥
 मरणं वज्रिलाभश्च वज्रिदाहो गृहादिषु ।
 लब्धश्च राजलिङ्गानां तन्मोवाद्याभिवादनं ॥ २९ ॥
 यस्तु पश्यति स्वप्नास्ते राजानं कुञ्जरं हयं ।
 हिरण्यं हपभङ्गाच्च कुटुम्बस्तस्य वर्धते ॥ ३० ॥
 हपेभगृहशैलाग्रवृक्षारोहणरोदनं ।
 घृतविष्टानुलेपो वा अगम्यागमनं तथा ॥ ३१ ॥
 सितवस्त्रं प्रसन्नाभः फली वृक्षो नभोऽमलं ।

इत्याग्नेये महापुराणे स्वप्नाध्यायो नाम अष्टाविंशत्यधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—: :: —

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । श्लेषधानि च युक्तानि धान्यं कृष्णमगोभनं ।
 कार्पासं तण्डुलश्च गोमयं वै धनानि च ॥ १ ॥

अङ्गारं गुडसर्जौ च^(१) सुष्णभ्यक्तञ्च नग्नकं ।
 अयः पङ्कं चर्मकेशौ उन्मत्तञ्च नपुंसकं ॥ २ ॥
 चण्डालश्चपचाद्यानि नरा बन्धनपालकाः ।
 गर्भिणी स्त्री च विधवाः पिण्याकादीनि वै स्मृतं ॥ ३ ॥
 तुषभस्त्रकपालास्थिभिन्नभाण्डमशस्तकं ।
 अशस्ती वाद्यशब्दश्च भिन्नभैरवभर्भरः ॥ ४ ॥
 एहीति पुरतः शब्दः शस्यते न तु पृष्ठतः ।
 गच्छेति पश्चाच्छब्दोऽप्यः पुरस्तात्तु विगर्हितः ॥ ५ ॥
 क्व यासि तिष्ठ मा गच्छ किन्ते तत्र गतस्य च ।
 अनिष्टशब्दा मृत्युर्थं क्रव्यादश्च ध्वजादिगः ॥ ६ ॥
 खलनं वाहनानाञ्च शस्त्रभङ्गस्तथैव च ।
 शिरोघातश्च हाराद्यैश्चलवासादिपातनं ॥ ७ ॥
 हरिमभ्यर्थं संस्तुत्य स्यादमङ्गल्यमाशनं ।
 द्वितीयम्बु ततो दृष्ट्वा विरुद्धं प्रविशेद्दृष्टं ॥ ८ ॥
 श्वेताः सुमनसः श्रेष्ठाः पूर्णकुम्भो महीतमः ।
 मांसं मत्स्या दूरशब्दा हृद्द्वयः पशुस्त्वजः ॥ ९ ॥
 गावस्तुरङ्गमा नागा देवाश्च ज्वलितोऽनलः ।
 दूर्वाद्द्रुमोमयं वेश्या स्पर्शरूप्यञ्च रत्नकं ॥ १० ॥
 वचासिद्धार्थकौषध्यो मुह्यन्नायुधखड्गकं ।
 कृचं पीठं राजलिङ्गं शयनं रुदितवर्जितं ॥ ११ ॥
 फलं घृतं दधि पयो अक्षतादर्शमाक्षिकं ।
 शङ्ख इक्षुः शुभं वाक्च भक्तवादितगीतकं ॥ १२ ॥

गम्भीरमेघस्तनितं तडित्तुष्टिश्च मानसी ।
एकतः सर्वलिङ्गानि मनसस्तुष्टिरैकतः ॥ ११ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे भाङ्गव्याध्यायी नाम एकोनचिंश-
दधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ चिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । तिष्ठतो गमने प्रश्ने पुरुषस्य शुभाशुभं ।

निवेदयन्ति शकुना देशस्य नगरस्य च ॥ १ ॥

सर्वः पापफलो दीप्तो निर्दिष्टो दैवचिन्तकैः ।

शान्तः शुभफलयेव दैवज्ञैः समुदाहृतः ॥ २ ॥

षट्प्रकारा विनिर्दिष्टा शकुनानाञ्च दीप्तयः ।

वेलादिगदेशकरणरुतजातिविभेदतः ॥ ३ ॥

पूर्वा पूर्वा च विज्ञेया सा तेषां बलवन्तरा ।

दिवाचरो रात्रिचरस्तथा रात्रौ दिवाचरः ॥ ४ ॥

क्षरेषु दीप्ता विज्ञेया ऋक्षलग्नयहादिषु ।

धूमिता सा तु विज्ञेया याङ्गमिथ्यति भास्करः ॥ ५ ॥

यस्यां स्थितः सा ज्वलिता मुक्ता चाङ्गारिणी मता ।

एतास्तिष्ठः स्मृता दीप्ताः पञ्च यान्तास्तथापराः ॥ ६ ॥

दीमायान्दिशि दिग्दीप्तं शकुनं परिकीर्तितं ।
 ग्रामेऽरण्या वने ग्राम्यास्तथा निन्दितपादपः ॥ ७ ॥
 देशे चैवाशुभे ज्ञेयो देशदीप्तो द्विजोत्तमः ।
 क्रियादीप्तो विनिर्दिष्टः स्वजात्यनुचितक्रियः ॥ ८ ॥
 वतदीप्तश्च कथितो भिन्नभैरवनिम्बनः ।
 जातिदीप्तस्तथा ज्ञेयः केवलं मांसभोजनः ॥ ९ ॥
 दीप्ताच्छान्तो विनिर्दिष्टः सर्वभेदैः प्रयत्नतः ।
 मित्रैर्मित्रो विनिर्दिष्टस्तस्य वाच्यं फलाफलं ॥ १० ॥
 गोश्लोष्ट्रगर्दभश्चानः सारिका गृहगोधिका ।
 चटका भासकूर्माद्याः कथिता ग्रामवासिनः ॥ ११ ॥
 अजाविशुकनागेन्द्राः कीलो महिषवायसौ ।
 ग्राम्यारण्या विनिर्दिष्टाः सर्वेऽन्ये वनगोचराः^(१) ॥ १२ ॥
 मार्जारकुक्कुटौ ग्राम्यौ तौ चैव वनगोचरौ ।
 तयोर्भवति विज्ञानं नित्यं वै रूपभेदतः ॥ १३ ॥
 गोकर्णशिखिचक्राह्वरहारीतवायसाः ।
 कुलाहकुक्षुभश्येनफेरुखञ्जनवानराः ॥ १४ ॥
 शतघ्नचटकश्यामचासश्येनकपिञ्जलाः ।
 तित्तिरिः शतपञ्चक कपोतश्च तथा त्रयः ॥ १५ ॥
 खञ्जरीटकदात्यूहशुकराजीवकुक्कुटाः ।
 भारद्वाजश्च सारङ्ग इति ज्ञेया दिवाचराः ॥ १६ ॥
 वाग्युलूकशरभकौश्चाः शशककच्छपाः ।
 लोमासिकाः पिङ्गलिकाः कथिता रात्रिगोचराः ॥ १७ ॥

हंसाय मृगमार्जारनकुलवभुजङ्गमाः ।
 वृकारिसिंहव्याघ्रोष्ट्रयामशूकरमानुषाः ॥ १८ ॥
 श्वाविट्पुपभगोमायूषककोकिलमारसाः ।
 तुरङ्गकौपीनमरा गोधा ह्यभयचारिणः ॥ १९ ॥
 बलप्रस्थानयोः सर्वे पुरस्तात्क्षुचारिणः ।
 जयावहा त्रिनिर्दिष्टाः पथान्निधनकारिणः ॥ २० ॥
 गृहाह्नस्य यदा चामो व्याहरेत पुरतः स्थित ।
 नृपावमानं वदति वामः कलहभोजने ॥ २१ ॥
 याने तद्दर्शनं गस्तं सव्यमङ्गस्य बाप्यथ ।
 चौरेर्मपमथाग्याति मयूरो भिन्ननिम्बनः ॥ २२ ॥
 प्रयातस्याग्रतो राम मृगः प्राणहरो भवितु ।
 ऋताश्वजम्बुकव्याघ्रसिंहमार्जारगर्दभाः ॥ २३ ॥
 प्रतिलोमास्तथा राम खरश्च विक्रबन्धन ।
 वामः कपिञ्जलः श्रेष्ठस्तथा दक्षिणसंस्थितः ॥ २४ ॥
 पृष्ठतो निन्दितफलस्तित्तिरिस्त न गम्यते ।
 एणा वराहः पृथता वामा भूत्वा तु दक्षिणाः ॥ २५ ॥
 भवन्त्यश्वकरा नित्यं विपरीता विगर्हिताः ।
 वृषाश्वजम्बुकव्याघ्राः सिंहमार्जारगर्दभाः^(१) ॥ २६ ॥
 बाञ्छितार्थकरा ज्ञेया दक्षिणाहामतो गताः ।
 गिवा श्यामाननाच्छूकः पिङ्गला गृहगोधिका ॥ २७ ॥
 शूकरो परपुष्टा च पुत्रामानथ वामतः ।

१ प्रतिलोमास्तथादि, सिंहमार्जारगर्दभा इत्यन्तं पाठः अ० भ० पुष्पकद्वे
नास्ति ।

स्तिसज्जा भासकारूपकपिथीकर्णच्छित्कराः ॥ २८ ॥
 कपिथीकर्णपिथीका^(१) रुरुश्वेनाथ दक्षिणाः ।
 जातीचाहिगशक्रोडगोधानां कीर्त्तनं शुभं ॥ २९ ॥
 ततः सन्दर्शनं नेष्टं प्रतीपं वानरर्क्षयोः ।
 कार्यकृद्वली शकुनः प्रस्थितस्य हि योऽन्वहं ॥ ३० ॥
 भवेत्तस्य फलं वाच्यं तदेव दिवसं बुधैः ।
 मत्ता भक्ष्यार्थिनो बाला वैरसक्तास्तथैव च ॥ ३१ ॥
 सोमान्तमभ्यन्तरिता विज्ञेया निष्फला द्विज ।
 एकद्वित्रिचतुर्भिस्तु गिवा धन्या कृतेर्भवेत् ॥ ३२ ॥
 पञ्चभिश्च तथा षड्भिरधन्या परिकीर्त्तिता ।
 सप्तभिश्च तथा धन्या निष्फला परतो भवेत् ॥ ३३ ॥
 नृणां रोमाञ्चजननी बाह्नानां भयप्रदा ।
 ज्वालानला सूर्यमुखी विज्ञेया भयवर्द्धनी ॥ ३४ ॥
 प्रथमं सारङ्गं दृष्टे शुभे देशे शुभं वदेत् ।
 संवत्सरं मनुष्यस्य अशुभे च शुभं तथा ॥ ३५ ॥
 तथाविधन्नरः पश्येत्सारङ्गं प्रथमोऽहनि ।
 आत्मनश्च तत्रात्वेन ज्ञातव्यं वत्सरं फलं ॥ ३६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे शकुनानि नाम त्रिंशदधि-
 कदिशततमोऽध्यायः ॥

१ पुष्पामानयेत्यादिः, पिप्पौका इत्यान्तः पाठोऽभिलष्येयं नवपुलकेषु प्रायः समान
 एव । तेषामेकतमस्यापि साहाय्येन शोधितुं न सं शक्यते । अभिधानादिव्यपि तत्र-
 त्यशब्दा नोपपन्नानां । अतस्तत्र विरतिः ।

अथैकत्रिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

— १८ —

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । विगन्ति येन मार्गेण वायमा बहवः पुरं ।

तेन मार्गेण रुडस्य पुरस्य ग्रहणं भवेत् ॥ १ ॥

सेनायां यदि वामार्थं निविष्टो वायसो रूपन् ।

वामो भयात्पुस्तस्तो भयं वर्द्धति दुस्तरं^(१) ॥ २ ॥

छायाङ्गवाहनोपानच्छत्रपस्यादिकुटने ।

मृत्युस्तत्पूजने पूजा तदिष्टकरणे शुभं ॥ ३ ॥

प्रोपितागमत्तत्काकः कुर्वन् हारिं गतागतं ।

रक्तं द्रव्यं गृहे द्रव्यं त्रिपुण्ड्रिणिपदकः ॥ ४ ॥

न्यसेद्रक्तं पुरस्ताद्विनिर्दयति बन्धनं ।

पीतं द्रव्यं तथा रुक्मं रुष्यमेव तु भार्गव ॥ ५ ॥

यच्चैवोपनयेद् द्रव्यं तस्य लब्धिं विनिर्दिशेत् ।

द्रव्यं वापनयेद्यत् तस्य हानिं विनिर्दिशेत् ॥ ६ ॥

पुरतो धनलब्धिः स्यादासमांसस्य हर्दने ।

भूलब्धिः स्यान्मृदः क्षेपे राज्यं रत्नार्पणे महत् ॥ ७ ॥

यातुः काकोऽनुकूलस्तु जेमः कर्मक्षमा भवेत् ।

न त्वर्थमाधको जेयः प्रतिकूलो भयावहः ॥ ८ ॥

सम्पुष्टेऽभ्येति विरुवन् यातावातकरो भवेत् ।

वामः काकः स्मृतो धन्यो दक्षिणोऽर्थविनाशकः^(२) ॥ ९ ॥

१ दुष्करमिति ख० द० च । २ दक्षिणोऽर्थविनाशक इति ग० घ०, अ० च ।

वामोऽनुलीमगः श्रेष्ठो मध्यमो दक्षिणः स्मृतः ।
 प्रतिलोमगतिर्वामो गमनप्रतिषेधकृत् ॥ १० ॥
 निवेदयति यात्रार्थमभिप्रेतं गृहे गतः^(१) ।
 एकाक्षिचरणस्त्वर्कं वीक्षमाणो भयावहः ॥ ११ ॥
 कीटरे वाममानस्य महानर्थकरो भवेत् ।
 न शुभस्तूपरे काकः पङ्काङ्कः स तु शस्यते ॥ १२ ॥
 अग्नेध्यपूर्णवदनः काकः सर्वार्थसाधकः^(२) ।
 ज्ञेयाः पतत्रिणीऽन्येऽपि काकवद् भृगुनन्दन ॥ १३ ॥
 स्कन्धावारापसव्यस्याः श्वानो विप्रविनाशकाः ।
 इन्द्रस्थाने नरेन्द्रस्य पुरेगस्य तु गोपुरे ॥ १४ ॥
 अन्तर्गृहे गृहेगस्य मरणाय भवेद्भयम् ।
 यस्य जिघ्रति वामाङ्गं तस्य स्यादर्शसिद्धये ॥ १५ ॥
 भयाय दक्षिणं चाङ्गं तथा भुजमदक्षिणं ।
 यात्राघातकरो यातुर्भवेत् प्रतिसुखागतः ॥ १६ ॥
 मार्गावरोधको मार्गं चौरान् वदति भार्गव ।
 अन्नाभोऽस्थिमुखः पापो रज्जुचौरमुखस्तथा ॥ १७ ॥
 सोपानतृकमुखो धन्यो मांसपूर्णमुखोऽपि च ।
 अमङ्गल्यमुखद्रव्यं किंश्चैवाशुभं तथा ॥ १८ ॥
 अवमूत्राग्रतो याति यस्य तस्य भयं भवेत् ।
 यस्यावमूत्रा व्रजति शुभं देशन्तथा द्रुमं ॥ १९ ॥

१ नलर्थसाधक इत्यादिः गृहे गत इत्यन्तः
 पाठः ट० पुस्तके नास्ति ।

२ कीटरे इत्यादिः सर्वार्थसाधक
 इत्यन्तः पाठः ट० पुस्तके नास्ति ।

मङ्गल्यच्च तथा द्रव्यं तस्य स्यादर्शसिद्धये ।
 श्ववच्च राम विज्ञेयास्तथा वै जम्बुकादयः ॥ २० ॥
 भयाय स्वामिनो ज्ञेयमनिमित्तं रुतङ्गवां ।
 निशि चौरभयाय स्याद्विद्धतं मृत्यवे तथा ॥ २१ ॥
 शिवाय स्वामिनो रात्रौ बलीवर्हो नदन् भवेत् ।
 उत्सृष्टवृषभो राज्ञो विजयं सम्प्राप्यच्छति ॥ २२ ॥
 अभयं भक्षयन्त्यथ गावो दत्तास्तथा स्वकाः ।
 त्यक्तस्नेहाः स्ववत्सेषु गर्भक्षयकरा मताः ॥ २३ ॥
 भूमिं पादैर्विनिघ्नन्त्यो दीना भीता भयावहाः ।
 आर्द्राङ्गो हृष्टरोमाश्च शृङ्गलग्नमृदः शुभाः ॥ २४ ॥
 महिष्यादिषु चाप्येतत् सर्वं वाच्यं विज्ञानता ।
 आरोहणं तथाऽन्येन सपर्याणस्य^(१) याजिनः ॥ २५ ॥
 जलोपवेशनं नेष्टं भूमौ च परिवर्त्तनं ।
 विपत्करन्तुरङ्गस्य सुप्तं वाप्यनिमित्ततः ॥ २६ ॥
 यवमोदकयोर्हिपस्वकस्त्राजं न शस्यते ।
 वदनाद्रुधिरौत्पत्तिर्जपनं न च शस्यते ॥ २७ ॥
 क्रोडन् वकैः कपोतैश्च सारिकाभिर्मृतिं वदेत् ।
 सायुनेत्रा जिह्वया च पादलेहो विनष्टय^(२) ॥ २८ ॥
 वामपादेन च तथा विलिखंश्च वसुन्धरां ।
 स्वपेहा वामपार्श्वेन दिवा वा न शुभप्रदः ॥ २९ ॥
 भयाय स्यात् सकृन्मूत्रो तथा निद्राविलाननः ।

आरौहणं न चेद्दद्यात् प्रतीपं वा गृहं व्रजेत् ॥ ३० ॥
 यात्राविघातमाचष्टे वामपाश्वर्यं तथा स्पृशन् ।
 हेषमाणः शत्रुयोधं पादस्पर्शी जयावहः ॥ ३१ ॥
 ग्रामे व्रजति नागद्येन् मैथुनं देशहा भवेत् ।
 प्रसूता नागवनिता मत्ता चान्ताय भूपतेः ॥ ३२ ॥
 आरौहणं न चेद्दद्यात् प्रतीपं वा गृहं व्रजेत् ।
 मदं वा वारणो जह्याद्राजघातकरो भवेत् ॥ ३३ ॥
 वामं दक्षिणपादेन पादमाक्रमते शुभः ।
 दक्षिणञ्च तथा दन्तं परिमार्ष्टि करेण च ॥ ३४ ॥
 वृषोऽश्वः कुञ्जरी वापि रिपुसैन्यगतोऽशुभः ।
 खण्डमेघातिवृष्ट्या तु सेना नाशमवाप्नुयात् ॥ ३५ ॥
 प्रतिकूलग्रहर्क्षीतुतश्चा सम्मुखमारुतात्^(१) ।
 यात्राकाले रणे वापि क्त्वादिपतनं भयं ॥ ३६ ॥
 हृष्टा नराद्यानुलोमा ग्रहा वै जयलक्षणं ।
 काकीर्षाधाभिभवनं क्रव्याद्भिर्मण्डलक्षयः ॥ ३७ ॥
 प्राचीपश्चिमकैशानी सौम्या प्रेष्टा शुभा च दिक् ।

इत्याग्नेये महापुराणे शकुनानि-नाम एकविंशदधिक-

द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाचिंशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—३०१—

यात्रामण्डलचिन्तादिः ।

पुष्कर उवाच । सर्वयात्रां प्रवक्ष्यामि राजधर्मसमाश्रयात् ।

अस्तङ्गते नोचगते विकले रिपुराग्रिगे ॥ १ ॥

प्रतिलोमे च विध्वस्ते शक्ने यात्रां विमर्जयेत्^(१) ।

प्रतिलोमे बध्ने यात्रां दिक्पती च तथा ग्रहे ॥ २ ॥

वैधृती च व्यतीपाते नागे च शकुनौ तथा ।

चतुष्पादे च किन्तुघ्ने तथा यात्रां विमर्जयेत् ॥ ३ ॥

विपत्तारे नैधने च प्रत्यरौ चाथ जन्मनि ।

गण्डे विवर्जयेद्यात्रां रिक्तायाञ्च तिथावपि ॥ ४ ॥

उद्दीची च तथा प्राची^(२) तयोरेकं प्रकीर्तितं ।

पश्चिमा दक्षिणा या दिक् तयोरेकं तथैव च ॥ ५ ॥

वायुग्निदिक्स्मृद्धतं परिघ्नन्न तु लङ्घयेत् ।

आदित्यचन्द्रगौरास्त दिवसाश्च न गोभनाः ॥ ६ ॥

क्षत्तिकाद्यानि पूर्वण मघाद्यानि च यास्यतः ।

मेत्राद्यान्परे चाश्र वामवाद्यानि वाप्युदक् ॥ ७ ॥

सर्वद्वाराणि गम्यानि क्रायमानं वदामि ते ।

आदित्ये विंशतिर्जिथायन्त्रे षोडश कीर्तिताः ॥ ८ ॥

भौमे पञ्चदशैवास्त्यनुदश तथा बध्ने ।

१ विवर्जयेत् इति ख०, ग०, घ०, अ० च । २ दिक् पूर्वा या त्रयोदशोति अ० ।

त्रयोदश तथा जीवे शुके द्वादश कीर्त्तिताः ॥ ८ ॥
 एकादश तथा सौरि सर्वकर्मसु कीर्त्तिताः ।
 जन्मलग्ने शक्रचापे सम्मुखे न व्रजेन्नरः ॥ १० ॥
 शकुनादौ शुभे यायाज्जयाय हरिमास्मरन् ।
 वक्ष्येमण्डलचिन्तान्ते कर्त्तव्यं राजरक्षणं ॥ ११ ॥
 स्नाम्यमात्यं तथा दुर्गं कोषा दण्डस्तथैव च ।
 मित्रञ्जनपदथैव राज्यं समाङ्गमुच्यते ॥ १२ ॥
 समाङ्गस्य तु राज्यस्य विघ्नकर्तृन् विनाशयेत् ।
 मण्डलेषु च सर्वेषु वृद्धिः कार्या महीक्षिता ॥ १३ ॥
 आत्ममण्डलमेवात्र प्रथमं मण्डलं भवेत् ।
 सामन्तास्तस्य विज्ञेया रिपवो मण्डलस्य तु ॥ १४ ॥
 उपेतस्तु सुहृज् ज्ञेयः शत्रुमित्रमतः परं ।
 मित्रमित्रं ततो ज्ञेयं मित्रमित्ररिपुस्ततः ॥ १५ ॥
 एतत्पुरस्तात् कथितं पद्यादपि निबोध मे ।
 पाणिर्ग्राहस्ततः पद्यात्तत्स्वाक्रन्द उच्यते^(१) ॥ १६ ॥
 आसारस्तु ततोऽन्यः स्यादाक्रन्दासार उच्यते ।
 जिगीषोः शत्रुयुक्तस्य विमुक्तस्य तथा द्विज ॥ १७ ॥
 नात्रापि निश्चयः शक्यो वक्तुं मनुजपुङ्गव ।
 निग्रहानुग्रहे शक्तो मध्यस्थः परिकीर्त्तितः ॥ १८ ॥
 निग्रहानुग्रहे शक्तः सर्वेषामपि यो भवेत् ।
 उदासीनः स कथितो बलवान् पृथिवीपतिः ॥ १९ ॥

१ मण्डलेषु च सर्वेषु शत्रुघ्नरसमा दिते इत्यर्द्धश्लोक आसारस्त्वित्यस्य पूर्वं दृढ
 पुस्तके वर्णितं, परमलसंलग्नः ।

न कस्यचिद्विपुर्भितङ्गारणाच्छत्रमित्रके ।
मण्डलं तव सम्प्रोक्तमेतद् दादशराजकं ॥ २० ॥
त्रिविधा रिपवो ज्ञेयाः कुल्यानन्तरक्तविमाः ।
पूर्वपूर्वी गुरुस्तेषां दुष्टिकित्स्यतमो मतः ॥ २१ ॥
अनन्तरोऽपि यः शत्रुः सोऽपि मे कृत्रिमो मतः ।
पार्श्विग्राहो भवेच्छत्रोर्मिर्वाणि रिपवस्तथा ॥ २२ ॥
पार्श्विग्राहमुपायेय शमयेच्च तथा स्वकं ।
मित्रेण शत्रोरुच्छेदं प्रशंसन्ति पुरातनाः ॥ २३ ॥
मित्रञ्च शत्रुतामेति सामन्तत्वादनन्तरं ।
शत्रुं जिगीषुर्च्छिन्द्यात्^(१) स्वयं शक्नोति चेद्यदि ॥ २४ ॥
प्रतापवृद्धौ तेनापि नामित्राज्जायते भयं ।
यथास्य नोहिजिज्ञोको विश्वामस्य यथा भवेत् ॥ २५ ॥
जिगीषुर्धर्मविजयी तथा लोकं वगन्त्रयेत् ।
इत्याग्नेये महापुराणे यात्रामण्डलचिन्तादिर्नाम हात्रि-
शदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—१०२—

षाड्गुण्यं ।

पुष्कर उवाच । सामभेदौ मया प्रीक्तौ दानदण्डौ तथैव च ।

दण्डः स्वदेशे कथितः परदेशे ब्रवीमि ते ॥ १ ॥

१ शत्रुं जिगीषुर्धर्मविजयी चेति घ०, अ० च ।

प्रकाशघाप्रकाशश्च द्विविधो दण्ड उच्यते ।
 लुण्ठनं ग्राभघातश्च शस्त्रघातोऽग्निदीपनं ॥ २ ॥
 प्रकाशोऽथ विषं वज्रिविविधैः पुरुषैर्बभूव ।
 दूषणञ्चैव साधूनामुदकानाञ्च दूषणं ॥ ३ ॥
 दण्डप्रणयणं प्रोक्तमुपेक्षां शृणु भार्गव ।
 यदा मन्येत नृपती रणे न मम विग्रहः ॥ ४ ॥
 अनर्थायानुबन्धः स्यात् सन्धिना च तथा भवेत् ।
 सामलब्धासदृशाश्च दानश्चार्थचयङ्करं ॥ ५ ॥
 भेददण्डानुबन्धः स्यात्तदोपेक्षां समाश्रयेत् ।
 न चायं मम शक्नोति किञ्चित् कर्तुमुपद्रवं ॥ ६ ॥
 न चाहमस्य शक्नोमि तत्रोपेक्षां समाश्रयेत् ।
 अवज्ञोपहतस्तत्र राज्ञा कार्य्यारिपुर्भवेत् ॥ ७ ॥
 मायोपायं प्रवक्ष्यामि उत्पत्तातैरनृतैश्चरत् ।
 शत्रोरुहेजनं शत्रोः शिविरस्थस्य पक्षिणः ॥ ८ ॥
 स्थूलस्य तस्य पुच्छस्यां कृत्वोल्कां विपुलां द्विज ।
 विसृजेच्च ततश्चैवमुल्कापातं प्रदर्शयेत् ॥ ९ ॥
 एवमन्ये दर्शनोया उत्पाता बहवोऽपि च ।
 उहेजनं तथा कुर्यात् कुहकैर्विविधैर्हिषां ॥ १० ॥
 सांवत्सरास्तापसाश्च नाशं ब्रूयुः परस्य च ।
 जिगीषुः पृथिवीं राजा तेन चोहेजयेत् परान् ॥ ११ ॥
 देवतानां प्रसादश्च कीर्त्तनीयः परस्य तु ।
 आगतस्रोऽमित्रबलं प्रहरध्वमभौतवत् ॥ १२ ॥
 एवं ब्रूयाद्गणे प्राप्ते भग्नाः सर्वे परे इति ।

खेडाः किलकिलाः कार्या वाच्यः शत्रुहृतस्तथा ॥ १३ ॥
 देवाज्ञाहंहितो राजा सन्नद्धः समरं प्रति ।
 इन्द्रजालं प्रवक्ष्यामि इन्द्रं कालेन दर्शयेत् ॥ १४ ॥
 चतुरङ्गं बलं राजा सहायार्थं दिवौकसां ।
 बलन्तु दर्शयेत् प्राप्तं रक्तवृष्टिचरेद्रिपो ॥ १५ ॥
 क्तिन्नानि रिपुशीर्षाणि प्रासादाग्रेषु दर्शयेत्^(१) ।
 षाड्गुण्यं सम्प्रवक्ष्यामि तद्वरी सन्धिविग्रही ॥ १६ ॥
 सन्धिय विग्रहस्यैव यानमासनमेव च ।
 द्वैधीभावः संग्रयश्च षड्गुणाः परिकीर्त्तिताः ॥ १७ ॥
 पणबन्धः स्मृतः सन्धिरपकारस्तु विग्रहः ।
 जिगीषोः शत्रुविषये यानं यात्राऽभिधीयते ॥ १८ ॥
 विग्रहेण स्वके देशे स्थितिरासनमुच्यते ।
 बलाहेन प्रयाणन्तु द्वैधीभावः स उच्यते ॥ १९ ॥
 उदासीनो मध्यमो वा संग्रयात्संग्रयः स्मृतः ।
 समेन सन्धिरन्वेष्टोऽहीनेन च बलीयसा ॥ २० ॥
 हीनेन विग्रहः कार्यः स्वयं राजा बलीयसा ।
 तत्रापि शुद्धपार्ष्णिस्तु, बलीयांसं समाययेत् ॥ २१ ॥
 आसीनः कर्मविच्छेदं शक्तः कर्त्तुं रिपोर्यदा ।
 अशुद्धपार्ष्णिश्चासीत विगृह्य वसुधाधिपः ॥ २२ ॥
 अशुद्धपार्ष्णिर्बलवान् द्वैधीभावं समाययेत् ।
 बलिना विगृहीतस्तु^(१) योऽसन्देहेन पार्थिवः ॥ २३ ॥
 संग्रयस्तेन वृत्तव्यो गुणानामधमो गुणः ।

बहुव्यययायासं^(१) तेषां यानं प्रकीर्तितं ॥ २४ ॥

बहुलाभकरं पश्चात्तदा राजा समाश्रयेत्^(१) ।

सर्वशक्तिविहीनस्तु तदा कुर्यात्तु संश्रयं ॥ २५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे उपायषड्गुणादिर्नाम त्रयस्त्रिं-
शदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुस्त्रिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

प्रात्यहिकराजकर्म ।

पुष्कर उवाच । अजस्रं कर्म वक्ष्यामि दिनं प्रति यदाचरेत् ।

द्विमुहूर्त्तावशिषायां रात्रौ निद्राभ्यजेन्नृपः ॥ १ ॥

वाद्यवन्दिस्वनैर्गीतैः पश्येद् गूढांस्ततो नरान् ।

विज्ञायते न ये लोकास्तदीया इति केनचित् ॥ २ ॥

आयव्ययस्य श्रवणं ततः कार्यं यथाविधि ।

वेगोत्सर्गं ततः कृत्वा राजा स्नानमृहं व्रजेत् ॥ ३ ॥

स्नानं कुर्यान्नृपः पश्चादन्तर्धानपूर्वकं ।

कृत्वा सन्ध्यान्ततो जप्यं वासुदेवं प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥

वक्त्रो पवित्रान् जुहुयात् तर्पयेदुदकैः पितृन् ।

१ बहुव्यययायासमिति ख०, घ०, २ आश्रयः कर्मविच्छेदमित्यादिः, राजा -

दद्यात्सकाञ्चनीं धेनुं द्विजाशीर्वादसंयुतः ॥ ५ ॥
 अनुलिप्तोऽलङ्कृतश्च मुखं पश्येच्च दर्पणे ।
 ससुवर्णे धृते राजा शृणुयाद्दिवसादिकं ॥ ६ ॥
 श्रीपथं भिषजोक्तं च मङ्गलालम्बनञ्चरेत् ।
 पश्येद् गुरुं तेन दत्ताशीर्वादोऽथ व्रजेत्सभां ॥ ७ ॥
 तत्रस्थो ब्राह्मणान् पश्येदमात्यान्मन्त्रिणस्तथा ।
 प्रकृतीच्च महाभाग प्रतीहारनिवेदिताः ॥ ८ ॥
 श्रुत्वेतिहासं कार्याणि कार्याणां कार्यनिर्णयम् ।
 व्यवहारन्ततः पश्येन्मन्त्रं कुर्यात्तु मन्त्रिभिः ॥ ९ ॥
 नैकेन सहितः कुर्यान्न कुर्याद्बहुभिः सह ।
 न च सूखैर्ब्रह्मचानामैर्युग्मं न प्रकटं चरेत्^(१) ॥ १० ॥
 मन्त्रं स्वधिष्ठितं कुर्याद्येन राष्ट्रं न बाधते ।
 आकारग्रहणे राज्ञो मन्त्ररक्षा परा मता^(२) ॥ ११ ॥
 आकारैरिङ्गितैः प्राज्ञा मन्त्रं गृह्णन्ति पण्डिताः ।
 सांवत्सराणां वेद्यानां मन्त्रिणां वचने रतः ॥ १२ ॥
 राजा विभूतिमाप्नोति^(३) धारयन्ति नृपं हि ते ।
 मन्त्रं कृत्वाथ व्यायामश्चक्रे याने च शस्त्रके ॥ १३ ॥
 निःसत्त्वादो नृपः स्नातः पश्येद्दिष्णुं संपूजितम् ।
 हुतञ्च पावकं पश्येद्दिप्रान् पश्येत्संपूजितान् ॥ १४ ॥

१ गुप्तं चाप्रकटं चरेदिति ग०, ज०, ट० इत्यस्य स्थाने आकारैरिङ्गिततत्त्वज्ञः का-
च । व्याकाय्यविषयज्ञ इति ट० एकक पाठः ।

२ आकार ग्रहणे राज्ञो मन्त्ररक्षा परा मता २ राजा विभूतिमाप्नोतीति ज० ।

भूषितो भोजनकुर्व्याद् दानाद्यैः सुपरीक्षितं ।
 भुक्त्वा गृहीतताम्बूलो वामपार्श्वेन संस्थितः^(१) ॥ १५ ॥
 शास्त्राणि चिन्तयेद् दृष्ट्वा योधान् कोष्ठायुधं गृहं ।
 अन्वास्य पश्चिमां सभ्यां कार्याणि च विचिन्त्य तु ॥ १६ ॥
 चरान् समेथ भुक्त्वा नमन्तः पुरचरो भवेत् ।
 वाद्यगीतैरक्षितोऽन्यैरेव न्नित्यञ्चरेन्नृपः ॥ १७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे आजस्रिकं नाम चतुस्त्रिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

रणदीक्षा ।

पुष्कर उवाच । यात्राविधानपूर्वन्तु वक्ष्ये साङ्ग्यामिकं विधिं ।
 समाह्वेन यदा यात्रा भविष्यति महीपतेः ॥ १ ॥
 पूजनोयो हरिः शश्वर्मोदकाद्यैर्विनायकः ।
 द्वितीयेऽहनि दिक्पालान् सम्पूज्य शयनञ्चरेत् ॥ २ ॥
 शय्यायां वा तदग्रेऽथ देवान् प्रार्थ्य मनुं स्मरेत् ।
 नमः शश्वो त्रिनेत्राय रुद्राय वरदाय च ॥ ३ ॥
 वामनाय विरूपाय स्वप्नाधिपतये नमः ।

भगवन्देवदेश शूलभृष्टप्रवाहन ॥ ४ ॥
 इष्टानिष्टे ममाचक्ष्व स्वप्ने सुप्तस्य शाश्वत ।
 यज्जाग्रतो दूरमिति पुरीषा मन्त्रमुच्चरेत् ॥ ५ ॥
 ततोयेऽहनि दिक्पालान् रुद्रांस्तान् दिक्पतीन् यजेत् ।
 ग्रहान् यजेच्चतुर्थेऽङ्गि पञ्चमे चाश्विनौ यजेत् ॥ ६ ॥
 मार्गे या देवतास्तासान्नद्यादीनाञ्च पूजनं ।
 दिव्यान्तरीक्षभौमस्यदेवानाञ्च तथा बलिः ॥ ७ ॥
 रात्रौ भूतगणानाञ्च वासुदेवादिपूजनं ।
 भद्रकाल्याः श्रियः कुर्यात् प्रार्थयेत् सर्वदेवताः ॥ ८ ॥
 वासुदेवः सङ्कर्षणः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः ।
 नारायणोऽल्लजो विष्णुर्नारसिंहो वराहकः ॥ ९ ॥
 शिव ईशस्तत्पुरुषो^(१) ह्यवोरो राम सत्यजः^(२) ।
 सूर्यः सोमः कुजश्चान्द्रिजीवशुक्रशनैश्चराः ॥ १० ॥
 राहुः केतुर्गणपतिः सेनानी चण्डिका ह्यमा ।
 लक्ष्मीः सरस्वती दुर्गा ब्रह्माणीप्रमुखा गणाः ॥ ११ ॥
 रुद्रा इन्द्रादयो वज्रिर्नागास्तार्क्ष्योऽपरे सुराः ।
 दिव्यान्तरीक्षभूमिष्ठा विजयाय भवन्तु मे ॥ १२ ॥
 मर्दयन्तु रणे शत्रून्^(३) सम्प्रगृह्णीष्वहारकं ।
 सपुत्रमातृभृत्योऽहं^(४) देवा वः शरणङ्गतः ॥ १३ ॥

१ तत्पुत्र इति ख० ।

२ मर्दयन्तु, च मे शत्रूनि वि०, अ० च ।

३ रात्रौ विद्यादिः, सत्यज इत्यनः

४ चवन्, मां सभृत्योऽहमिति ज०,

पाठः ग० पुस्तके नास्ति ।

ट० च ।

चमूनां पृष्ठतो गत्वा रिपुनाशा नमोऽस्तु वः^(१) ।
 विनिवृत्तः प्रदास्यामि^(२) दत्तादभ्यधिकं बलिं ॥ १४ ॥
 षष्ठेऽङ्गि विजयस्नानं कर्त्तव्यं चाभिषेकवत् ।
 यात्रादिने सप्तमे च पूजयेच्च त्रिविक्रमं ॥ १५ ॥
 नीराजनीतमन्त्रैश्च आयुधं वाहनं यजेत् ।
 पुण्याहजयशब्देन मन्त्रमेतन्निशामयेत् ॥ १६ ॥
 दिव्यान्तरीक्षभूमिष्ठाः सन्त्वायुर्दाः सुराश्च ते ।
 देवसिद्धिं प्राप्नुहि त्वं देवयात्रास्तु^(३) सा तव ॥ १७ ॥
 रक्षन्तु देवताः सर्वा इति श्रुत्वा नृपोव्रजेत् ।
 गृहीत्वा सशरश्चापं धनुर्नीगेति मन्त्रतः ॥ १८ ॥
 तद्विष्णोरिति जघ्नाय दद्याद्रिपुमुखे पदं ।
 दक्षिणं पदं द्वात्रिंशद्दिक्षु प्राच्यादिषु क्रमात् ॥ १९ ॥
 नागं रथं हयश्चैव धुर्याथैवारुहेत् क्रमात् ।
 आरुह्य वाद्यैर्गच्छेत् पृष्ठतो नावलीकयेत् ॥ २० ॥
 क्रोशमात्रं गतस्तिष्ठेत् पूजयेद्देवता द्विजान् ।
 परदेशं व्रजेत् पश्चादात्मसैन्यं हि पालयन् ॥ २१ ॥
 राजा प्राप्य विदेशन्तु^(४) देशपालन्तु पालयेत्^(५) ।
 देवानां पूजनं कुर्यान्न क्षिप्यादायमत्र तु ॥ २२ ॥
 नावमानयेत्तद्देश्यानागत्य स्वपुरं पुनः ।

१ चमूनां पृष्ठतो गत्वा रिपुनाशो भवेत्यर्थः ।
 २ दत्तादभ्यधिकं बलिं ॥

३ प्राप्नुविदेशन्तु इति ग०, घ०, ज० ।
 च ।

४ क्षिप्यादायमत्र ॥

५ देशपालन्तु पालयेदिति ग० । देश-

१ जीवाद्यास्तिलि ॥

चारेण पालयेदिति ग०, घ०, ज०, ञ०,
 झ० च ।

जयं प्राप्यार्घ्येद्देवान् दद्याद्दानानि पार्थिवः ॥ २३ ॥
द्वितीयेऽहनि सङ्ग्रामो भविष्यति यदा तदा ।
स्नापयेद्गजमश्वानि यजेद्देवं नृसिंहकं ॥ २४ ॥
कुत्रादिराजलिङ्गानि शस्त्राणि निशि वै गच्छान् ।
प्रातर्नृसिंहकं पूज्य वाहनाद्यमशेषतः ॥ २५ ॥
पुरोधसा हुतं पश्येदङ्गिं कृत्वा द्विजान्यजेत् ।
गृहीत्वा सशरश्चापं गजाद्यारुह्य वै व्रजेत् ॥ २६ ॥
देशे त्वदृश्यः शत्रूणां कुर्यात् प्रकृतिकल्पनां ।
संहतान् योधयेदल्पान् कामं विस्तारयेद्बहून् ॥ २७ ॥
सूचीमुखमनीकं स्यादल्पानां बहुभिः सह ।
व्यूहाः प्राण्यङ्गरूपाश्च द्रव्यरूपाश्च कीर्त्तिताः ॥ २८ ॥
गरुडो मकरव्यूहश्चक्रः श्येनस्तथैव च ।
अर्धचन्द्रश्च वज्रश्च शकटव्यूह एव च ॥ २९ ॥
मण्डलः सर्वतोभद्रः सूचीव्यूहश्च ते नराः ।
व्यूहानामथ सर्वेषां पञ्चधा सैन्यकल्पना ॥ ३० ॥
हो पञ्चावनुपञ्चो हाववश्यं पञ्चमं भवेत् ।
एकेन यदि वा द्वाभ्यां भागाभ्यां युद्धमाचरेत् ॥ ३१ ॥
भागत्रयं स्यापयेत् तेषां रक्षार्थमेव च ।
न व्यूहकल्पना कार्या रात्रौ भवति कर्हिचित् ॥ ३२ ॥
मूलच्छेदे विनाशः स्यान्न युध्येच्च स्वयम्भूतः ।
सैन्यस्य पक्षात्तिष्ठेत् क्रोशमात्रे महीपतिः ॥ ३३ ॥
भस्मसम्भारणं तत्र योधानां परिकीर्त्तितं ।
प्रधानभङ्गे सैन्यस्य नावस्थानं विधीयते ॥ ३४ ॥

न संहतान्न विरलान्योधान् व्यूहे प्रकल्पयेत् ।
 आयुधानान्तु सन्मही यथा न स्यात् परस्परं ॥ ३५ ॥
 भेत्तुकामः परानीकं संहतैरेव भेदयेत् ।
 भेदरक्षाः परेणापि कर्त्तव्याः संहतास्तथा ॥ ३६ ॥
 व्यूहं भेदावहं कुर्यात् परव्यूहेषु चेच्छया ।
 गजस्य पादरक्षार्थाश्चत्वारस्तु तथा द्विज ॥ ३७ ॥
 रथस्य चाश्वाश्चत्वारः समास्तस्य च चर्मिणः ।
 धन्विनश्चर्मिभिस्तुल्याः पुरस्ताच्चर्मिणो रथे ॥ ३८ ॥
 पृष्ठतो धन्विनः पथाहन्विनान्तरगा रथाः ।
 रथानां कुक्षराः पथाहातव्याः पृथिवीक्षिता ॥ ३९ ॥
 पदातिकुक्षराश्चानां धर्मकार्यं प्रयत्नतः ।
 शूराः प्रमुखतो देयाः स्कन्धमात्रप्रदर्शनं ॥ ४० ॥
 कर्त्तव्यं भीरुसङ्गेन शत्रुविद्रावकारकं^(१) ।
 दारयन्ति पुरस्तात् न देया भीरवः पुरः ॥ ४१ ॥
 प्रोक्षाहयन्त्येव रणे भीरून् शूराः पुरस्थिताः ।
 प्रांशवः शुक्रनाशाय ये चाजिह्वेक्षणा^(२) नराः ॥ ४२ ॥
 संहतभ्रूयुगाश्चैव क्रोधना कलहप्रियाः ।
 नित्यहृष्टाः प्रहृष्टाश्च शूरा क्रियाय कामिनः ॥ ४३ ॥
 संहतानां हतानां च रणाधनयनक्रिया^(३) ।
 प्रतिशुद्धं गजानाञ्च तीयदानादिकञ्च यत् ॥ ४४ ॥

१ शत्रुविद्रावकारकमिति ख०, ग०, २ ये च जिह्वेक्षणा इति ख०, ग०, घ०,
 ष०, ज० च ।

ज० च ।

३ रणाधनयनक्रियेति ख० ।

आयुधानयनं चैव पत्तिकर्म विधीयते ।
 रिपूणां भेत्तुकामानां स्वसेव्यस्य तु रक्षणं ॥ ४५ ॥
 भेदनं संहतानाञ्च चर्मिणां कर्म कीर्त्तितं ।
 विमुखीकरणं युद्धे धन्विनां च तथोच्यते ॥ ४६ ॥
 दूरापसरणं यानं संहतस्य तथोच्यते ।
 चामनं रिपुसेव्यानां रथकर्म तथोच्यते ॥ ४७ ॥
 भेदनं संहतानाञ्च भेदानामपि संहतिः ।
 प्राकारतीरणाटालद्रुमभङ्गश्च सहजे ॥ ४८ ॥
 पत्तिभर्विषमा ज्ञेया रथाश्वस्य तथा समा ।
 सकर्द्दमा च नागानां युद्धभूमिरुदाहता ॥ ४९ ॥
 एवं विरचितव्यूहः क्षतपृष्ठदिवाकरः ।
 तथानुलोमशुक्रार्किदिकपालमृदुमाकृताः ॥ ५० ॥
 योधानुत्तेजयेत्स्वर्वाचामगोचावदानतः ।
 भोगप्राप्ता च विजये स्वर्गप्राप्ता मृतस्य च ॥ ५१ ॥
 जित्वारीन् भोगसम्प्राप्तिः मृतस्य च परा गतिः ।
 निष्कृतिः स्वामिपिण्डस्य नास्ति युद्धममा गतिः ॥ ५२ ॥
 शूराणां रक्तमायाति तेन पापस्यजन्ति ते ।
 घातादिदुःखमहानं रणे तत् परमस्तपः ॥ ५३ ॥
 वराप्सरःसहस्राणि यान्ति शूरं रणे मृतं ।
 स्वामी सुकृतमादत्ते भग्नानां विनिवर्त्तिनां ॥ ५४ ॥
 ब्रह्महत्याफलं तेदां तथा प्रोक्तं पदे पदे ।
 त्यक्त्वा महायान् यो गच्छेद्देवास्तस्य विनष्टये ॥ ५५ ॥
 अश्वमेधफलं प्रोक्तं शूराणामनिवर्त्तिनां ।

धर्मनिष्ठे जयो रात्रि^(१) योद्धव्याश्च समाः समैः ॥ ५६ ॥

गजाद्यैश्च गजाद्याश्च न हन्तव्याः पलायिनः ।

न प्रेक्षकाः प्रविष्टाश्च अशस्त्राः पतितादयः ॥ ५७ ॥

शान्ते निद्राभिभूते च अर्द्धात्तीर्णे नदीवने ।

दुर्हिने कूटयुद्धानि शत्रुनाशार्थमाचरेत् ॥ ५८ ॥

बाह्व प्रगृह्य विक्रीशेद्भग्ना भग्नाः परे इति ।

प्राप्तं मित्रं बलं भूरि नायकोऽत्र निपातितः ॥ ५९ ॥

सेनानीर्निहतशायं भूपतिश्चापि विभ्रतः ।

विद्रुतानान्तु योधानां सुखं घातो विधीयते ॥ ६० ॥

धूपाय देया धर्मज्ञ तथा च परमोदनाः ।

पताकायैव सम्भारो वादित्राणां भयावहः ॥ ६१ ॥

सम्प्राप्य विजयं युद्धे देवान्विप्रांश्च संयजेत्^(२) ।

रत्नानि राजगामीनि अमाल्येन कृते रणे ॥ ६२ ॥

तस्य स्त्रियो न कस्यापि रक्ष्यस्ताय परस्य च ।

शत्रुं प्राप्य रणे सुक्तं पुत्रवत् परिपालयेत् ॥ ६३ ॥

पुनस्तेन न योद्धव्यं देशाचारादि पालयेत् ।

ततश्च स्वपुरं प्राप्य ध्रुवे भे प्रविशेद् गृहं ॥ ६४ ॥

देवादिपूजनं कुर्याद्रक्षेद्योधकुटुम्बकं ।

संविभागं परावाप्तैः कुर्याद् भृत्यजनस्य च ॥ ६५ ॥

रणदीक्षा मयोक्ता ते जयाय नृपतेर्भुवा ।

इत्याम्नेये महापुराणे रणदीक्षा नाम पञ्चत्रिंशदधिक-

द्विंशततमोऽध्यायः ॥

१ धर्मनिष्ठो जयो नित्य इति च०, २ देवान् विप्रान् मुकुन् यजेदिति च०,

अथ षट्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

श्रीस्तोत्रं ।

पुष्कर उवाच । राज्यलक्ष्मीस्थिरत्वाय यथेन्द्रेण पुरा श्रियः ।

स्तुतिः कृता तथा राजा जयार्थं स्तुतिमाचरेत् ॥ १ ॥

इन्द्र उवाच । नमस्ये सर्वलोकानां^(१) जननीमन्त्रिसम्भवां^(१) ।

श्रियमुन्निन्द्रपद्माक्षो^१ विष्णुवक्त्रःस्थलस्थितां ॥ २ ॥

त्वं सिद्धिस्त्वं स्वधा स्वाहा सुधा त्वं लोकपावनि ।

मन्या रात्रिः प्रभा भूतिर्मेधा ग्रहा सरस्वती ॥ ३ ॥

यज्ञविद्या महाविद्या गुणविद्या च शोभने ।

आत्मविद्या च देवि त्वं विमुक्तिफलदायिनी ॥ ४ ॥

आन्वोक्षिको त्रयो वार्त्ता दण्डनीतिस्त्वमेव च ।

सौम्या सौम्येर्जगद्रूपेस्त्वयेतदेवि पूरितं ॥ ५ ॥

का त्वन्या त्वासृते देवि सर्वयज्ञमयं वपुः ।

अध्यास्ते देव देवस्य योगिचिन्त्यं गदाभृतः ॥ ६ ॥

त्वया देवि परित्यक्तं सकलं भुवनत्रयं ।

विनष्टप्रायमभवत् त्वयेदानीं समेधितं ॥ ७ ॥

दाराः पुत्रास्तयागारं सुहृद्भान्यधनादिकं ।

भवत्येतन्महाभागे नित्यं त्वष्टीक्षणान् नृणां ॥ ८ ॥

१ सर्वभूतानामिति घ०, ज, झ० च । २ जननीमन्त्रिसम्भवामिति झ० ।

शरीरारोग्यमैश्वर्यमरिपक्षक्षयः सुखं^(१) ।
 देवि त्वदृष्टिदृष्टानां पुरुषाणां न दुर्लभं ॥ ८ ॥ १
 त्वमम्बा सर्वभूतानां देवदेवो हरिः पिता ।
 त्वयैतदिष्णुना चाम्ब जगद्गामं चराचरं ॥ १० ॥
 मानं कीषं तथा कीष्टं मा गृहं मा परिच्छदं ।
 मा शरीरं कलत्रञ्च त्वजिथाः सर्वपावनि ॥ ११ ॥
 मा पुत्रान्मासुहृद्गर्भान्मा पशून्मा विभूषणं ।
 त्वजिथा मम देवस्य^(१) विष्णोर्वक्षःस्थलालये^(१) ॥ १२ ॥
 सत्त्वेन सत्यशोचाभ्यां तथा शीलादिभिर्गुणैः ।
 त्यज्यन्ते ते नरा सद्यः सन्त्यक्ता ये त्वयामले ॥ १३ ॥
 त्वयावलीकिताः सद्यः शीलाद्यैरखिलैर्गुणैः ।
 कुलेश्वर्यैश्च यज्यन्ते पुरुषा निर्गुणा अपि ॥ १४ ॥
 स श्लाघ्यः स गुणो धन्यः स कुलीनः स बुद्धिमान् ।
 स शूरः स च विक्रान्तो यस्त्वया देवि वीक्षितः ॥ १५ ॥
 सद्यो वैगुण्यमायान्ति शीलाद्याः सकला गुणाः ।
 पराङ्मुखो जगद्वात्रो यस्य त्वं विष्णुवत्सभे ॥ १६ ॥
 न ते वर्णयितुं शक्ता गुणान् जिह्वापि वेधसः ।
 प्रसीद देवि पद्माक्षि नास्मांस्त्याचीः कदाचन ॥ १७ ॥
 पुष्कर उवाच । एवं स्तुता ददौ श्रीष वरमिन्द्राय चेप्सितं ।
 सुस्थिरत्वं च राज्यस्य सङ्ग्रामविजयादिकं ॥ १८ ॥

१ क्षयः स्वयमिति ख०, ग०, घ०, भ० च । १ देवदेवस्येति ट० ।

क्षयः शुभमिति इ० ।

२ वक्षःस्थलालये इति ख०, ग०, घ०,

स्वस्तोत्रपाठश्रवणकर्तृणां भुक्तिमुक्तिदं ।

श्रीस्तोत्रं सततं तस्मात् पठेच्च शृणुयाच्चरः ॥ १८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे श्रीस्तोत्रं नाम षट्त्रिंशदधिक-
द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—०—

रामोक्तनीतिः ।

अग्निरुवाच । नीतिस्ते पृथक्रोक्ता तु रामोक्ता लक्षणाय या ।

जयाय तां प्रवक्ष्यामि शृणु धर्मादिवर्धनीं ॥ १ ॥

राम उवाच । न्यायेनार्जनमर्थस्य वर्धनं रक्षणं चरेत् ।

सत्पात्रप्रतिपत्तिश्च राजवृत्तं चतुर्विधं ॥ २ ॥

नयस्य विनयो मूलं विनयः शास्त्रनिश्चयात् ।

विनयो ह्रीन्द्रियजयस्तैर्युक्तः पालयेन्महो ॥ ३ ॥

शास्त्रं प्रज्ञा धृतिर्हास्यं प्रागन्भ्यं धारयिष्यता ।

उक्ताहो वाग्मितौदार्यमापत्कालसहिष्णुता^(१) ॥ ४ ॥

प्रभावः शुचिता मैत्री त्यागः सत्यं कृतज्ञता ।

कुलं शीलं दमयेति गुणाः सम्पत्तिहेतवः ॥ ५ ॥

प्रकीर्णविषयारण्ये धावन्तं विप्रमाश्रितं ।

१. वाग्मिता वाङ्मितापत्कालसहिष्णुतेति ख०, घ०, ज०, भ० च ।

ज्ञानाद्भुजेन कुर्वीत वश्यमिन्द्रियदन्तिनं ॥ ६ ॥
 कामः क्रीधस्तथा लोभो हर्षो मानो मदस्तथा ।
 षड्वर्गमुत्सृजेदेनमस्मिंस्त्यक्ते सुखी नृपः ॥ ७ ॥
 आन्वोक्षिको त्रयो वार्त्ता दण्डनीतिं च पार्थिवः ।
 तद्विद्यैस्तत्क्रियोपेतैश्चिन्तयेद्दिनयान्वितः ॥ ८ ॥
 आन्वोक्षिक्यार्थविज्ञानं धर्माधर्मौ त्रयोस्थितौ ।
 अर्थानर्थौ तु वार्त्तायां दण्डनीत्यां नयानयो ॥ ९ ॥
 अहिंसा सनृता वाणी सत्यं शौचं दया क्षमा ।
 वर्णनां लिङ्गिनां चैव सामान्यो धर्म उच्यते ॥ १० ॥
 प्रजाः समनुगृह्णीयात् कुर्यादाचारसंस्थितिं ।
 वाक् सूनृता दया दानं ह्रीनोपगतरक्षणं^(१) ॥ ११ ॥
 इति वृत्तं सतं साधुहितं सत्पुरुषव्रतं ।
 आधिव्याधिपरीताय अथ शो वा विनाशिने ॥ १२ ॥
 को हि राजा शरीराय धर्मापेतं समाचरेत् ।
 न हि स्वसुखमन्विच्छन्^(२) पीडयेत् कृपणं जनं ॥ १३ ॥
 कृपणः पीड्यमानो हि मन्युना हन्ति पार्थिवं ।
 क्रियतेऽभ्यर्हणीयाय स्वजनाय यथाञ्जलिः ॥ १४ ॥
 ततः साधुतरः कार्यो दुर्जनाय शिवाधिना ।
 प्रियमेवाभिधातव्यं सत्सु नित्यं हिषत्सु च ॥ १५ ॥
 देवास्ते प्रियवक्ताः पशवः क्रूरवादिनः ।
 शुचिरास्तिक्ष्णपूतात्मा पूजयेद्देवताः सदा ॥ १६ ॥

१ ह्रीनोपगतरक्षणमिति ख०, घ०, ङ०, २ स्वसुखमन्विच्छन्^(२) पीडयेत् कृपणं जनं ख०, घ०,

ज०, ञ०, ट० च ।

च ।

देवतावद् गुरुजनमात्मवत् सुहृज्जनं ।
 प्रणिपातेन हि गुरुं सतीऽस्पृष्टानुचेष्टितैः ॥ १७ ॥
 कर्त्तृताभिमखान् भृत्यैर्हवान् सकृतकर्मणा ।
 सद्भावेन हरेन्मित्रं सश्रमेण च बान्धवान् ॥ १८ ॥
 श्लोभित्वान् प्रेमदानाभ्यां दालिष्येनेतरं जन ।
 यतिन्ता परकृत्येषु स्वधर्मपरिपालनं ॥ १९ ॥
 कृपणेषु दयालुत्वं सर्वत्र मधुरा गिरः ।
 प्राणैरप्युपकारित्वं मित्राग्र्यभिचारिणे ॥ २० ॥
 गृहगतं परिष्वङ्गः शक्त्या दानं सहिष्णुता ।
 स्वसमुद्दिष्वनुत्सेकः परहृदिष्वमसरः ॥ २१ ॥
 अपरोपतापि वचनं मौनव्रतचरिण्युता(१) ।
 बन्धुभिर्विद्वंस्यागः स्वजने चतुरयता ॥ २२ ॥
 उचितानुविधायित्वमिति वृत्तं महात्मनां ।
 इत्याग्नेये महापुराणे रामोक्तनीतिर्नाम सप्तविंशदधि
 कदिशततमाऽध्यायः ॥

अथाष्टविंशदधिकद्विंशततमाऽध्यायः ।

—०—

राजधर्माः ।

राम उवाच । स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं दुर्गं कपो बलं सुहृत् ।
 परस्परपकारीद् महाङ्गं राज्यमुच्यते ॥ १ ॥

१ स्वसमुद्दिष्वनुत्सेकः, मौनव्रतचरिण्युता तत्पक्षे पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

राज्याङ्गानां वरं राष्ट्रं माधनं पालयेत् सदा^(१) ।
 कुलं गीलं वयः सत्त्वं दान्तिष्ठं क्षिप्रकारिता ॥ २ ॥
 अविमंवादिता मलयं वृद्धमेवा कृतज्ञता ।
 दैवसम्पन्नता बुद्धिरक्षुद्रपरिवारता ॥ ३ ॥
 गव्यसामन्तता चैव तथा च दृढभक्तिता^(२) ।
 दीर्घदर्शित्वमुत्साहः शुचिता स्थूलक्षिता ॥ ४ ॥
 विनीतत्वं धार्मिकता साधोश्च नृपतेर्गुणाः ।
 प्रख्यातवंगमक्रूरं लोकसङ्ग्रहणं शुचिं ॥ ५ ॥
 कुर्वीतात्महिताकाङ्क्षो परिचारं महीपतिः ।
 वारम्भी प्रगल्भः स्मृतिमानुदयो बलवान् वशी ॥ ६ ॥
 नेता दण्डस्य निपुणः कृतशिल्पपारग्रहः^(३) ।
 पराभियोगप्रसहः सर्वदुष्टप्रतिक्रिया^(४) ॥ ७ ॥
 परवृत्तान्ववेक्षी च^(५) मन्त्रिविग्रहतत्त्ववित ।
 गूढमन्त्रप्रचारज्ञो देशकालविभागवित् ॥ ८ ॥
 आदाता सम्यगर्यानां विनियोक्ता च पात्रवित् ।
 क्राधलोभभयद्रोहदम्भचापलवर्जितः ॥ ९ ॥
 परापतापपैशून्यमात्मर्यपानृतातिगः ।
 ब्रह्मोपदेशसम्पन्नः शक्ती मध्वदर्शनः ॥ १० ॥
 गुणानुरागगण्ठिमानात्मसम्पद्गुणाः स्मृताः ।
 कुलीनाः शुचयः गूराः श्रुतान्तोऽनुरागिनः^(६) ॥ ११ ॥

१ स्वाम्यनात्स्यार्दि. पालयेत् सदात्यन्तः ।

पाठः ग० पुस्तके नास्ति ।

२ तद्वत् दृढभक्तिरिति ग० ।

३ कृतशिल्पः स्वग्रह इति घ०, अ०

च ।

४ सर्वदुष्टप्रतिग्रह इति ख०, घ०,

ङ० च ।

५ परशुद्वन्द्ववेक्षी चेति घ०, अ०

च ।

६ गुणवक्त्रोऽनुगमिन इति ग० ।

दण्डनीतेः प्रयोक्तारः सचिवाः स्युर्म्महोपतेः ।
 सुविग्रहो जानपदः कुलशौलकलान्वितः ॥ १२ ॥
 वाग्मी प्रगल्भश्चक्षुष्मानुत्साही प्रतिपत्तिमान् ।
 स्तम्भचापलहीनश्च मैत्रः क्लेशसहः शुचिः ॥ १३ ॥
 सत्यसत्त्वधृतिस्थैर्य्यप्रभावारोग्यसंयुतः ।
 कृतशिल्पश्च^(१) दक्षश्च प्रज्ञावान् धारणान्वितः ॥ १४ ॥
 दृढभक्तिरकर्त्ता च वैरागा सचिवो भवेत् ।
 ऋतिस्तत्परतार्थेषु चित्तज्ञो ज्ञाननिययः^(२) ॥ १५ ॥
 दृढता मन्त्रगुप्तिश्च मन्त्रिमम्पत् प्रकीर्त्तिता ।
 त्रयां च दण्डनीत्यां च कुशलः स्यात् पुरोहितः ॥ १६ ॥
 अथर्ववेदविहितं कुर्याच्छान्तिकपोष्टिकं ।
 साधुतेषाममात्यानां तद्विद्यैः सह बुद्धिमान् ॥ १७ ॥
 चक्षुष्मतां च शिल्पश्च परीक्षेत गुणदयं^(३) ।
 स्वजनेभ्यो विजानीयात् कुलं स्थानमवग्रहं ॥ १८ ॥
 परिकर्म्मसु दक्षश्च विज्ञानं धारयिष्णुतां ।
 गुणत्रयं परीक्षेत प्रागल्भ्यं प्रीतितां तथा^(४) ॥ १९ ॥
 कथायोगेषु बुद्धेयं वाग्मत्वं सत्यवादितां ।
 उत्साहं च प्रभावं च तथा क्लेशमहिष्णुतां^(५) ॥ २० ॥
 धृतिं चैवानुरागं च स्थैर्य्यञ्चापदि लक्षयेत् ।
 भक्तिं मैत्रीं च शौचं च जानीयाद्वायहारतः ॥ २१ ॥

१ छतशौकधृति ज० ।

४ प्रतिभां तर्धति ज० ।

२ चित्तको ज्ञाननिश्चय इति ज० । ४ स्वजनस्य इत्यादि, क्लेशमहिष्णुतामि

३ परीक्षेत गुणत्रयमिति ज० । तान् पाठः ३० पुस्तके नास्ति ।

संवासिभ्यो बलं सत्त्वमारोग्यं शीलमेव च^(१) ।
 अस्तव्यतामचापल्यं वैराणां चाप्यकीर्त्तनं ॥ २२ ॥
 प्रत्यक्षतो विजानीयाद् भद्रतां क्षुद्रतामपि ।
 फलामुमेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः ॥ २३ ॥
 शस्याकरवती पुण्या खनिद्रव्यसमन्विता ।
 गोहिता भूरिसलिला पुण्यैर्जनपदेर्युता ॥ २४ ॥
 रम्या सकुञ्जरबला वारिस्थलपथान्विता ।
 अदेवमाहका चेति शस्यते भूरिभूतये ॥ २५ ॥
 शूद्रकारुवणिकप्रायो महारम्भः कृषी बलः ।
 सानुरागो रिपुहेषो पीडासहकरः पृथुः ॥ २६ ॥
 नानादेश्यैः समाकीर्णो धार्मिकः पशुमान् बली ।
 ईदृक्जनपदः शस्तोऽमूर्खव्यसनिनायकः^(२) ॥ २७ ॥
 पृथुसीमं महाखातमुष्टप्राकारतोरणं^(३) ।
 पुरं समावसेच्छैलसरिन्मरुवनान्त्रयं ॥ २८ ॥
 जलवह्निधनवह्नुर्गं कालमहं महत् ।
 औदकं पार्वतं वार्धमैरिणं धन्विनं च षट् ॥ २९ ॥
 ईक्षितद्रव्यसम्पूर्णः पिष्टपैतामहोचितः ।
 धर्माजिती व्ययसहः क्रोषो धर्मादितृप्तये ॥ ३० ॥
 पिष्टपैतामहो वश्यः संहतो दत्तवेतनः ।
 विख्यातपौरुषो जन्मः कुशलः शकुनैर्वृतः ॥ ३१ ॥
 नानाप्रहरणोपेती नानायुद्धविशारदः ।

१ सत्त्वमारोग्यं कुलमेव चेति ज० । २ उद्योगाकारोपुरमिति घ०, अ० च ।

३ अक्षयधननायक इति ज० ।

नानाधीशसमाकीर्णो नीराजितहृयद्विपः ॥ ३२ ॥
 प्रवासायासदुःखेषु युहेषु च क्षतश्रमः ।
 अद्वैधक्षत्रियप्रायो दण्डो दण्डवतां मतः ॥ ३३ ॥
 योगविज्ञानसत्त्वाढ्यं मङ्गापक्ष प्रियम्बदं ।
 आयतिक्षममद्वैधं मित्रं कुर्वीत सत्कुल^(१) ॥ ३४ ॥
 दूरादेवाभिगमनं स्पष्टार्थद्वयानुगा ।
 वाक् सत्कृत्य प्रदानञ्च त्रिविधो मित्रसङ्ग्रहः ॥ ३५ ॥
 धर्मकामार्थसंयोगो मित्रास्तु त्रिविधं फलं ।
 औरसं तत्र सङ्ग्रहं^(२) तथा वंशक्रमगतं ॥ ३६ ॥
 रक्षितं व्यसनेभ्यश्च मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधं ।
 मित्रे गुणाः सत्यतायाः समानसुखदुःखता ॥ ३७ ॥
 वक्ष्येऽनुजीविनां वृत्तं सेवी सेवेत भूपतिं ।
 दक्षता भद्रता दारुण्यं क्षान्तिः क्लेशमहिष्णुता ॥ ३८ ॥
 सन्तोषः शीलमृत्साहो मण्डयत्यनुजीविनं ।
 यथाकालमुपासीत राजानं सेवको नयात् ॥ ३९ ॥
 परस्थानगमं कौर्यमौहत्यं मत्सरकथजेत् ।
 विगृह्य कथनं भृत्यो न कुर्याज् ज्ञायसा सह ॥ ४० ॥
 गुह्यं मर्मं च मन्त्रञ्च न च भर्तुः प्रकाशयेत् ।
 रक्ताद् वृत्तिं समीहेत विरक्तं सन्त्यजेन्नृपं ॥ ४१ ॥
 अकार्यं प्रतिषेधश्च कार्यं चापि प्रवर्त्तनं ।
 सङ्क्षेपादिति सङ्ग्रहं बन्धुमित्रानुजीविनां ॥ ४२ ॥

अजीव्यः सर्वं सत्त्वानां राजा पर्जन्यवद्भवेत् ।
 आयुद्वारेषु चास्यर्थं धनं चाददतीति च ॥ ४३ ॥
 कुर्यादुद्योगसम्पन्नानध्यक्षान् सर्वकर्मसु ।
 क्षिप्रिर्वणिक्पथो दुर्गं सेतुः कुञ्जरबन्धनं ॥ ४४ ॥
 खन्याकरबलादानं शून्यानां च निवेशनं ।
 अष्टवर्गमिमं राजा साधुद्वत्तोऽनुपालयेत् ॥ ४५ ॥
 आमुक्तिकेभ्यश्चौरैभ्यः पौरैभ्यो राजवल्लभात् ।
 पृथिवीपतिलोभाच्च प्रजानां पञ्चधा भयं ॥ ४६ ॥
 अवेक्ष्येतद्भयं काले आददीत करं नृपः ।
 अभ्यन्तरं शरीरं स्ववाङ्मनं राष्ट्रञ्च^(१) रक्षयेत्^(२) ॥ ४७ ॥
 दण्ड्यांस्त दण्डयेद्राजा स्वं रक्षेच्च विपादितः ।
 स्त्रियः पुत्रांश्च शत्रुभ्यो विश्वसेन कदाचन ॥ ४८ ॥
 इत्याग्नये महापुराणे राजधर्म्मो नाम अष्टत्रिंशदधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथोनचत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:—

षाड्गुण्यं ।

राम उवाच । मण्डलं चिन्तयेन् मुख्यं राजा द्वादशराजकं ।

अरिर्मित्रमरिर्मित्रं मित्रमित्रमतः परं ॥ १ ॥

१ राज्य राष्ट्र इति ४०, ४०, ४० च । २ लक्षयेदिति ज० ।

तथारिभिवमिवञ्च विजिगीषोः परः स्मृताः^(१) ।

पाणिं ग्राह्यः स्मृतः पथादाकन्दस्तदनन्तरं ॥ २ ॥

आसारावनयोश्चैवं विजिगीषाया मण्डलं ।

अथैवविजिगीषोश्च मध्यमो भूम्यनन्तरः ॥ ३ ॥

अनुग्रहे संहतयोर्निग्रहे व्यस्तयोः प्रभः ।

मण्डलाहहिरेतेषामुदासो नो बलाधिकः ॥ ४ ॥

अनुग्रहे संहतानां व्यस्तानां च बधे प्रभः ।

सन्धिञ्च विग्रहं यानमामनादि वदामि ते ॥ ५ ॥

बलवद्विगृहीतेन सन्धिं कुर्याच्छिवाय च ।

कपाल उपहारश्च सन्तानः सङ्गतस्तथा ॥ ६ ॥

उपन्यासः प्रतीकारः संयोगः पुरुषान्तरः ।

अदृष्टनर आदिष्ट आत्मापि स उपग्रहः ॥ ७ ॥

परिक्रमस्तथा क्षिप्रस्तथा च परद्रूपणं ।

स्कन्धोपनेयः सन्धिश्च सम्भयः षोडशेरिताः ॥ ८ ॥

परस्परौपकारश्च मैत्रः सम्बन्धकस्तथा^(२) ।

उपहाराय चत्वारस्तेषु मुख्याश्च सम्भयः ॥ ९ ॥

बालो वृद्धो दीर्घरोगस्तथा बन्धुवृद्धिश्चतः ।

मीरुकी भीरुकजनो लुब्धो लुब्धजनस्तथा ॥ १० ॥

विरक्तप्रकृतिश्चैव विषयेष्वतिगतिमान् ।

अनेकचित्तमन्त्रश्च देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ ११ ॥

देवोपहतकश्चैव देवनिन्दक एव च ।

दुर्भिक्षव्यसनोपेतो बलव्यसनमङ्कुलः ॥ १२ ॥

स्वदेशस्थो बहुरिपुर्मुक्तः कालेन यश्च ह ।
 मल्यधर्मव्यपेतश्च विंशतिः पुरुषा अमी ॥ १३ ॥
 एतैः सन्धिं न कुर्वीत विगृह्णीयात्तु केवलं ।
 परस्परपकारेण पुंसां भवति विग्रहः ॥ १४ ॥
 आत्मनाऽभ्युदयाकाङ्क्षी पोडामानः परेण वा ।
 देशकालबलापेतः प्रारभेतेह विग्रहं^(१) ॥ १५ ॥
 राज्यस्तोस्थानदेशानां ज्ञानस्य च बलस्य च ।
 अपह्नारो^(२) मदा मानः पोडा वैषयिकी तथा ॥ १६ ॥
 ज्ञानात्मशक्तिधर्माणां^(३) विघातो दैवमेव च ।
 मित्रार्थज्ञापमानश्च तथा बन्धुविनाशनं ॥ १७ ॥
 भूतानुग्रहविच्छेदस्तथा मण्डलदूषणं ।
 एकार्थाभिनिवेशित्वमिति विग्रहयोगनयः ॥ १८ ॥
 सापत्न्यं वास्तुजं स्त्रीजं वाग्जातमपराधजं ।
 वैरं पञ्चविधं प्रोक्तं साधनैः प्रथममयेत् ॥ १९ ॥
 किञ्चित्फलं निष्फलं वा सन्दिग्धफलमेव च ।
 तदात्वे दोषजननमायत्याश्चैव निष्फलं ॥ २० ॥
 आयत्याश्च तदात्वे च दोषसञ्जननं तथा ।
 अपरिज्ञातवीर्येण परेण स्तोभितोऽपि वा ॥ २१ ॥
 परार्थं स्तोनिमित्तञ्च दीर्घकालं द्विजैः सह ।
 अकालदैवयुक्तेन बलीकृतसखेन च ॥ २२ ॥

१ आत्मन इत्यादिः, विग्रहमित्यन्तः

२ अपह्नार इति घ० ।

पाठः ग० पुस्तके नृपतिः ।

३ ज्ञानार्थशक्तिधर्माणामिति अ० ।

तदात्वे फलसंयुक्तमायत्यां फलवर्जितं ।
 आयत्यां फलसंयुक्तं तदात्वे निष्फलं तथा ॥ २३ ॥
 इतीमं षोडशविधमकुर्यादेष विग्रहं ।
 तदात्वायतिमंशुहं कर्म राजा सदाचरेत् ॥ २४ ॥
 हृष्टं पुष्टं बलं मत्वा गृह्णीयाद्विपरीतकं ।
 मित्रमाक्रन्द आसारो यदा स्युर्द्विभक्तयः ॥ २५ ॥
 परस्य विपरीतञ्च तदा विग्रहमाचरेत् ।
 विगृह्य सन्ध्याय तत्रा सन्ध्याय प्रसङ्गतः ॥ २६ ॥
 उपेक्षया च निपुणैर्यानं पञ्चविधं स्मृतं ।
 परस्परस्य सामर्थ्यविघातादासनं स्मृतं ॥ २७ ॥
 अरेय विजिगीषोय यानवत् पञ्चधा स्मृतं ।
 बलिनीर्द्विपतीर्मध्ये वाचात्मानं समर्पयन् ॥ २८ ॥
 द्वेषोभावेन तिष्ठेत् काकालिवदलक्षितः ।
 उभयोरपि सम्प्राप्ते सेवेत बलवत्तरं ॥ २९ ॥
 यदा ह्यवपि नेच्छेतां संग्रेषं जातमविदो ।
 तदोपसर्पत्तच्छत्रमधिकं वा स्वयं व्रजेत्^(१) ॥ ३० ॥
 उच्छ्रियमानो बलिना निरुपायप्रतिक्रियः ।
 कुलोद्धतं सत्यमार्थमासेवेत बलीत्कटं^(२) ॥ ३१ ॥
 तद्दर्शनापास्तिकता नित्यस्तङ्गावभाषिता ।
 तत्कारितप्रययिता वृत्तं संययिणः यत्नं ॥ ३२ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे षाड्गुण्यं नाम एकोनचत्वारिंश-
 दधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

१ उभयोरित्यादिः, स्वयं व्रजेदित्यन्तः ।

२ बलीत्कटमिति ग०, घ०, ज०,

पाठः ज० पुलके नास्ति ।

अ० च ।

अथ चत्वारिंशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

स मादिः ।

राम उवाच । प्रभावीत्साहस्यशक्तिभ्यां मन्त्रशक्तिः प्रशस्यते ।

प्रभावीत्साहवान् काव्यो जितो देवपुरोधसा ॥ १ ॥

मन्त्रयेतेह कार्याणि नानासैर्नविपश्चिता ।

अगव्यारम्भवृत्तीनां कुतः क्लेशादृते फलं ॥ २ ॥

अविज्ञातस्य विज्ञानं विज्ञातस्य च निश्चयः ।

अर्थहैधस्य सन्देहच्छेदनं शेषदर्शनं ॥ ३ ॥

सहायाः साधनोपाया विभागो देशकालयोः ।

विपक्षेऽपि प्रतीकारः पञ्चाङ्गो मन्त्र इष्यते^(१) ॥ ४ ॥

मनःप्रसादः यदा च तथा करणपाटवं ।

सहायोऽथानसम्पच्च कर्मणां सिद्धिलक्षणं ॥ ५ ॥

मदः प्रमादः कामस्य सुप्तप्रलपितानि च ।

भिन्दन्ति मन्त्रं प्रच्छन्नाः कामिन्यो रमतान्स्थिता ॥ ६ ॥

प्रगल्भः स्मृतिमान्वाग्मीशस्त्रे शास्त्रे च निष्ठितः ।

अभ्यस्तकर्म्या नृपतेर्दूतो भवितुमर्हति ॥ ७ ॥

निसृष्टार्थो मितार्थश्च तथा शासनहारकः^(२) ।

सामर्थ्यात् पादतो हीनो दत्तस्तु त्रिविधः स्मृतः ॥ ८ ॥

नाविज्ञातं पुरं शत्रोः प्रविशेच्च न शंसदं ।

१ नय इष्यते इति ख०, घ० च ।

२ शासनहारक इति ख०, घ० च ।

कालमौचित्यं कार्यार्थमनुज्ञातश्च निष्पद्यते ॥ ८ ॥

हिंसाश्च शत्रोर्जानीयात् कोषमिच्छदलानि च ।

रागापरागौ जानीयाद् दृष्टिगात्रविच्छेदितैः^(१) ॥ १० ॥

क्षुत्थिञ्चतुर्विधं स्तावत् पञ्चयोरुभयोरपि ।

तपस्विष्यञ्चनोपेतैः सुचरैः^(२) सह संवसेत् ॥ ११ ॥

चरः प्रकाशो दूतः स्यादप्रकाशयरो हिंसा ।

बणिक् क्षुण्णोवला लिङ्गो भिक्षुकाद्यात्मकाशराः ॥ १२ ॥

यायादरिं व्यमनिनं निष्कले^(३) दूतचेष्टिते ।

प्रकृतिव्यमनं यत्स्यात्तत् समीक्ष्य समुत्पद्यते ॥ १३ ॥

अनयादास्यति श्रेयस्तस्मात्तद्व्यमनं स्मृतं ।

हुताशनो जलं व्याधिर्दुर्भिक्षं मरकतं तथा ॥ १४ ॥

इति पञ्चविधं दैवं व्यमनं मानुषं परं ।

दैवं पुरुषकारेण शान्त्या च प्रथममग्रेत् ॥ १५ ॥

उत्थापितेन नोत्था च मानुषं व्यमनं हरेत् ।

मन्त्रो मन्त्रफलावाप्तिः कार्यानुष्ठानमायतिः ॥ १६ ॥

आयव्ययौ दण्डनीतिरभिचप्रतिषेधनं ।

व्यमनस्य प्रतीकारो राज्यराजाभिरक्षणं ॥ १७ ॥

इत्यमात्यस्य कर्मदं हन्ति सव्यमनान्वितः ।

हिरण्यधान्यवस्ताणि वाहनं प्रजया भवेत् ॥ १८ ॥

तथान्ये द्रव्यनिचया हन्ति सव्यमना प्रजा ।

प्रजानामापदिस्थानां रक्षणं कोपदण्डयोः ॥ १९ ॥

१ दृष्टिबलविच्छेदितैरिति ग०, घ०,

० स्वयमेति ज० ।

२०. भ०. अ०, उ० च ।

३ विष्कले इति ग०, भ०, अ० च ।

पौराद्याद्योपकुर्वन्ति संश्रयादिह दुर्हितं ।
 तूष्णीं युद्धं जनत्राणं मित्रामित्रपरिग्रहः ॥ २० ॥
 सामन्तादि कृते दोषे नश्येत्तद्वासनाच्च तत् ।
 भृत्यानां भरणं दानं प्रजामित्रपरिग्रहः ॥ २१ ॥
 धर्मकामादिभेदश्च दुर्गसंस्कारभूषणं ।
 कोपात्तद्वासनाद्वन्ति कोषमूलो हि भूपतिः ॥ २२ ॥
 मित्रामित्रावनीहेमसाधनं रिपुमर्दनं ।
 दूरकार्याशुकारित्वं दृष्ट्वात्तद्वासनादरेत् ॥ २३ ॥
 सस्तम्भयति मित्राणि अमित्रं नाशयत्यपि ।
 धनाद्यैरुपकारित्वं मित्रात्तद्वासनादरेत्^(१) ॥ २४ ॥
 राजा सव्यसनी हन्याद्राजकार्याणि यानि च ।
 वाग्दण्डयोश्च पारुष्यमर्थदूषणमेव च ॥ २५ ॥
 पानं स्ती मृगया द्यूतं व्यसनानि महीपतेः ।
 आलस्यं स्तब्धता दर्पः प्रमादो ह्येधकारिता ॥ २६ ॥
 इति पूर्वोपदिष्टञ्च सचिवश्चसनं स्मृतं ।
 अनादृष्टिश्च पीडादौ राष्ट्रव्यसनमुच्यते ॥ २७ ॥
 विगीर्णयन्त्रप्राकारपरिखात्वमगस्तता ।
 क्षीणया सेनया नष्टं दुर्गव्यसनमुच्यते ॥ २८ ॥
 व्ययोक्तः परित्तिप्तोऽप्रजितोऽसञ्चितस्तथा ।
 दपितो द्रुसंस्थश्च कोपव्यसनमुच्यते ॥ २९ ॥
 उपरुद्धं परित्तिप्तममानितविमानितं ।

अभूतं व्याधितं श्रान्तं दूरायातन्नवागतं ॥ ३० ॥
 परिच्छीणं प्रतिहतं प्रहताग्रतरन्तथा ।
 आशानिर्वद्भूयिष्ठमनृतप्राप्तमेव च ॥ ३१ ॥
 कलत्रगर्भत्रिष्टमस्तःशल्पं तथैव च ।
 विच्छिन्नवीवधासारं शूलमूलं तथैव च ॥ ३२ ॥
 अस्त्राभ्यसंहतं वापि भिन्नकूटं तथैव च ।
 दुष्पाणिग्राह्यमर्थं बलव्यसनमुच्यते ॥ ३३ ॥
 देवोपपण्डितं मित्रं शस्त्रं शत्रुबलेन च ।
 कामक्रोधादिसंयुक्तमुत्साहादरिर्भिभवेत् ॥ ३४ ॥
 अर्थस्य दूषणं क्रोधात् पारुष्यं वाक्यदण्डयोः ।
 कामजं मृगया द्यूतं व्यसनं पानकं स्त्रियः ॥ ३५ ॥
 वःकपारुष्यं परं लोके उद्वेजनमनर्थकं ।
 असिद्धसाधनं दण्डस्तं युक्त्यावनयेन्नृपः ॥ ३६ ॥
 उद्वेजयति भूतानि दण्डपाकष्यवान् नृपः ।
 भूतान्युद्वेज्यमानानि हिपतां यान्ति संश्रयं ॥ ३७ ॥
 विवृद्धाः शत्रवश्चैव विनाशाय भवन्ति ते ।
 दूष्यस्य दूषणार्थं परित्यागो महोद्यमः ॥ ३८ ॥
 अर्थस्य नीतितत्त्वैरश्रुदूषणमुच्यते ।
 पानात् कार्यादिनी ज्ञानं मृगयातोऽरितः क्षयः ॥ ३९ ॥
 जितश्रमार्थं मृगयां विचरेद्द्रक्षिते वने ।
 धर्मार्थप्राणनाशादि द्यूते स्यात् कलहादिकं ॥ ४० ॥
 कालातिपातो धर्मार्थेषोऽस्तीव्यमनाद्भवेत् ।
 पानदोषात् प्राणनाशः कार्याकार्याविनिश्चयः ॥ ४१ ॥

स्कन्धावारनिवेशज्ञो निमित्तज्ञो रिपुं जयेत् ।
 स्कन्धावारस्य मध्ये तु सकीर्षं नृपतेर्गृहं ॥ ४२ ॥
 मौलीभूतं श्रेणिसुहृद्दुषिषदाटविकं बलं ।
 राजहर्म्यं समावृत्य क्रमेण विनिवेशयेत्^(१) ॥ ४३ ॥
 सैन्यैकदेशः सन्नहः सेनापतिपुरःसरः ।
 परिभ्रमेच्चत्वरंश्च मण्डलेन वह्निर्निशि ॥ ४४ ॥
 वार्त्ताः स्वका विजानीयाद्हरसीमान्तचारिणः ।
 निर्गच्छेत् प्रविशेच्चैव सर्व एवोपलक्षितः ॥ ४५ ॥
 सामदानं च भेदय दण्डोपेक्षेन्द्रजालकं ।
 मायोपायाः सप्त परे निक्षिपेत्साधनाय तान् ॥ ४६ ॥
 चतुर्विधं स्मृतं साम उपकारानुकीर्त्तनात् ।
 मिथःसम्बन्धकथनं मृदुपूर्वं च भाषणं ॥ ४७ ॥
 आयाते दर्शनं वाचा तवाहमिति चार्पणं ।
 यः सम्प्राप्तधनोत्सर्गं उत्तमाधममध्यमः ॥ ४८ ॥
 प्रतिदानं तदा तस्य गृहीतस्यानुमोदनं ।
 द्रव्यदानमपूर्वं च स्वयङ्ग्राहप्रवर्त्तनं^(२) ॥ ४९ ॥
 देय्य प्रतिमोज्ज्वलं दानं पञ्चविधं स्मृतं ।
 स्निहरागापनयनसंहर्षोत्पादनं तथा ॥ ५० ॥
 मिथो भेदय भेदज्ञैर्भेदय त्रिविधः स्मृतः ।
 बध्नोऽश्वहरणं चैव परिक्लेशस्तिषा दमः ॥ ५१ ॥
 प्रकाशयाप्रकाशय लोकदिष्टान् प्रकाशतः ।
 उद्दिजेत हतेर्लोकैस्तेषु पिण्डः प्रशस्यते ॥ ५२ ॥

विशेषेणोपनिषदोगैर्ह्यन्याच्छस्त्रादिना द्विषः ।
 जातिमात्रं हिजं नैव हन्यात् सामोत्तरं वशे ॥ ५२ ॥
 प्रलिम्पन्निव चेतांसि दृष्ट्वासाधु पिबन्निव ।
 यस्मिन्निवास्यतं साम प्रयुञ्जीत प्रियं वचः ॥ ५४ ॥
 मिथ्याभिगस्तः श्रीकाम आङ्ग्याप्रतिमानितः ।
 राजदेषो चातिकर आत्मसम्भावितस्तथा ॥ ५५ ॥
 विच्छिन्नधर्मकामार्थः कुरो मानी विमानितः ।
 अकारणात् परित्यक्तः कृतवैरोऽपि सान्त्वितः ॥ ५६ ॥
 हृतद्रव्यकलत्रय पूजाहोऽप्रतिपूजितः ।
 एतांस्तु भेदयेच्छत्रौ स्थितान्नित्यान् सुगङ्गितान् ॥ ५७ ॥
 आगतान् पूजयेत् कामैर्विजांश्च प्रशमययेत् ।
 सामदृष्टानुसन्धानमत्युपभयदर्शनं ॥ ५८ ॥
 प्रधानदानमानं च भेदोपायाः प्रकीर्त्तिताः ।
 मितं हतं काष्ठमिव घृणजगधं विगीर्यते ॥ ५९ ॥
 त्रिंशत्तिर्द्विगकालज्ञो दण्डेनास्तं नयेदरीन् ।
 मैत्रोप्रधानं कल्याणवर्द्धिं सारत्वेन साधयेत् ॥ ६० ॥
 लुब्धं क्षोणञ्च दानेन भिन्नान्गोन्यगङ्गया ।
 दण्डस्य दर्शनाद्दृष्टान् पुत्रभ्रातादि सामतः ॥ ६१ ॥
 दानभेदैश्चमूमुख्यान् योधान्^(१) जनपदादिकान् ।
 सामान्ताटविकान् भेददण्डाभ्यामपराहकान् ॥ ६२ ॥
 देवताप्रतिमानान् पूजयान्तर्गतैश्चरे ।
 पुमान् स्तोवस्त्वसंवीता निगि चाङ्गुतदर्शनः ॥ ६३ ॥

१ दानभेदैश्चैव मुख्यान् पौरानिति जः ।

वेतालीष्कापिशाचानां शिवानां च स्वरूपिकी ।
 कामतो रूपधारित्वं शस्त्रान्यश्माम्बुवर्षणं ॥ ६४ ॥
 तमोऽनिलोऽनली मेघ इति माया ह्यमानुषी ।
 जघान कीचकं भीम आस्थितः स्तोस्वरूपतां ॥ ६५ ॥
 अन्याये व्यसने युद्धे प्रवृत्तस्यानिवारणं ।
 उपेक्षेयं स्मृता भ्रातोपेक्षितश्च हिडिम्बया ॥ ६६ ॥
 मेवान्धकारतृण्यग्निपर्वताद्गतदर्शनं ।
 दरस्थानं च सैन्यानां दर्शनं ध्वजशालिनां ॥ ६७ ॥
 क्षिप्रपाटितभिन्नानां संसृतानां च दर्शनं ।
 इतीन्द्रजालं द्विषताश्चोत्थमपकल्पयेत् ॥ ६८ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे सामादिर्नाम चत्वारिंशदधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

—

अथैकचत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

राजनीतिः ।

राम उवाच । षड्विधस्तु बलं व्यूह्य देवान् प्रार्थ्यं रिपुं व्रजेत् ।
 मौलं भूतं त्रिणिसुहृद्द्विषदाटविकं बलं ॥ १ ॥
 पूर्वं पूर्वं गरीयस्तु बलानां व्यसनं तथा ।
 षडङ्गं मन्त्रकोषाभ्यां पदात्यश्वरथद्विपैः ॥ २ ॥
 नद्यद्विवनदुर्गेषु यत्र यत्र भयं भवेत् ।

सेनापतिस्तत्र तत्र गच्छेद्वाहीकृतैर्वलैः ॥ ३ ॥
 नायकः पुरतो यायात् प्रवीरपुरुषावृतः ।
 मध्ये कलत्रं स्वामी च कीधः फलगु च यद्वलं ॥ ४ ॥
 पार्श्वयोरुभयोरश्वा वाजिनां पार्श्वयो रथाः ।
 रथानां पार्श्वयोर्नागा नागानां चाटवोवलं ॥ ५ ॥
 पश्चात् सेनापतिः सर्वं पुरस्कृत्य ह्यतो शयं ।
 यायात्सन्नदसैन्यौघः खिन्नानाश्वामयञ्छनैः ॥ ६ ॥
 यायाद्ग्रहेन महता मकरेण पुरोभये ।
 श्येनेनोद्धृतपक्षेण सूच्या वा वीरवक्तया ॥ ७ ॥
 पथाङ्गये तु शकटं पार्श्वयोर्वज्रमर्ज्जितं^(१) ।
 सर्वतः सर्वतामद्रं भये व्यूहं प्रकल्पयेत् ॥ ८ ॥
 कन्दरे शैलगच्छने निम्नगावनसङ्कटे ।
 दीर्घाध्वनि परित्यान्तं क्षत्पिपासाहितकृमं ॥ ९ ॥
 व्याधिदुर्भिक्षमरकपीडितं दस्युविद्रुतं ।
 पङ्कपांशुजलस्कन्धं व्यस्तं पुच्छोक्तं पथि ॥ १० ॥
 प्रसुप्तं भोजनव्यग्रमभूमिष्ठमसुस्थितं ।
 चौराग्निभयविवस्त्वं दृष्टिवातसमाहतं ॥ ११ ॥
 इत्यादौ स्वचमू रक्षेत् परमेन्यं च घातयेत् ।
 विगिष्टी देगकालाभ्यां भिन्नविप्रकृतिर्बली ॥ १२ ॥
 कुर्यात् प्रकाशयुद्धं हि कटयुद्धं विपर्यये ।
 तेष्ववस्कन्दकालेषु परं हन्यात्समाकुलं ॥ १३ ॥

अभूमिष्ठं स्वभूमिष्ठः स्वभूमौ चीपजायतः ।
 प्रकृतिप्रग्रहाकृष्टं पाशैर्वनचरादिभिः ॥ १४ ॥
 हन्यात् प्रवीरपुरुषैर्भङ्गदानापकर्षणैः ।
 पुरस्ताद्दर्शनं दत्त्वा तल्लक्षकतनिश्चयान् ॥ १५ ॥
 हन्यात्पथात् प्रवीरेण बलेनोपेत्य वेगिना ।
 पथाद्वा सङ्कुलीकृत्य हन्याच्छूरेण पूर्वतः ॥ १६ ॥
 आभ्यां पार्श्वाभिघातौ तु व्याख्यातौ कूटयोधने ।
 पुरस्ताद्विषमे देशे पथाह्न्यात्तु वेगवान् ॥ १७ ॥
 पुरः पथात् विषमे एवमेव तु पार्श्वयोः ।
 प्रथमं योधयित्वा तु दूष्यामित्राटवीबलैः ॥ १८ ॥
 आत्मं मन्दन्निराक्रन्दं हन्यादयान्तवाहनं ।
 दूष्यामित्रबलैर्व्यापि भङ्गन्दत्वा प्रयत्नवान् ॥ १९ ॥
 जितमित्येव विश्वस्तु हन्यान्मन्त्रव्यपाशयः ।
 स्कन्धावारपुरग्रामशस्यस्वामिप्रजादिषु ॥ २० ॥
 विश्वभ्यस्तं परानीकमप्रमत्तो विनाशयेत् ।
 अथवा गीयहाकृष्टं तल्लक्ष्यं मार्गबन्धनात् ॥ २१ ॥
 अवस्कन्दभयाद्वा त्रिप्रजागरकृतश्रमं ।
 दिवासुप्तं समाहन्यान्निद्राव्याकुलसैनिकं ॥ २२ ॥
 निशि विश्वसंसुप्तं नागैर्व्या खड्गपाणिभिः ।
 प्रगाणे पूर्वयायित्वं घनदुर्गप्रवेशनं ॥ २३ ॥
 अभिज्ञानामनीकानां भेदनं भिन्नसङ्घपट्टः ।
 विभीषिकाङ्गारघातं कीधरक्षेभकर्ष्य च ॥ २४ ॥
 अभिन्नभेदनं मित्रसन्धानं रथकर्ष्य च ।

वनदिङ्मार्गविचये वीवधासारलक्षणं ॥ २५ ॥
 अनुयानापसरणे शीघ्रकार्योपपादनं ।
 दीनानुसरणं घातः कोटीनां जघनस्य च ॥ २६ ॥
 अश्वकर्माथ पत्तये सर्वदा शस्त्रधारणं ।
 शिविरस्य च मार्गादेः शोधनं वस्तिकर्म च ॥ २७ ॥
 संस्थूलस्थाणवल्मीकवृक्षगुहमापकण्टकं ।
 सापसारा पदातीनां भूर्नातिविषमा मता ॥ २८ ॥
 स्वल्पवृक्षोपला क्षिप्रलङ्घनीयनगा स्थिरा ।
 निःशर्करा विपङ्का च सापसारा च वाजिभूः ॥ २९ ॥
 निस्थाणवृक्षकेदारा रथभूमिरकर्हमा ।
 मर्दनीयतरुच्छेद्यव्रततीपङ्कवर्जिता ॥ ३० ॥
 निर्भरागम्यशैला^(१) च विषमा गजमेदिनौ ।
 उरस्यादोनि भिन्नानि प्रतिगृह्णन् बलानि हि ॥ ३१ ॥
 प्रतिग्रह इति ख्यातो राजकार्यान्तरचमः ।
 तेन शून्यस्तु यो व्यूहः स भिन्न इव लक्ष्यते ॥ ३२ ॥
 जयार्थं न च युद्धेति मतिमानप्रतिग्रहः ।
 यत्र राजा तत्र कोपः कोपाधीना हि राजता ॥ ३३ ॥
 योधिभ्यस्तु ततो दद्यात् किञ्चिद्वातु^(२) न युज्यते ।
 द्रव्यलक्षं राजघति तद्वर्हं तत्सुतार्दने ॥ ३४ ॥
 सेनापतिबधे तद्वद्व्याहस्यादिमर्हने ।
 अथवा खलु यध्येरन् पत्यश्वरथदन्तनः ॥ ३५ ॥

यथा भवेदसम्बाधो व्यायामविनिवर्त्तने ।

असङ्करेण युजेरन् सङ्करः सङ्कलावहः ॥ ३६ ॥

महासङ्कलयुद्धेषु संययेरन्मतङ्गजं ।

अश्वस्य प्रतियोहारो भवेयुः पुरुषास्तयः ॥ ३७ ॥

इति कल्पास्तयश्चाश्वा विधेयाः कुञ्जरस्य तु ।

पादगोपा भवेयुश्च पुरुषा दश पञ्च च ॥ ३८ ॥

विधानमिति नागस्य विहितं स्यन्दनस्य च ।

अनीकमिति विज्ञेयमिति कल्पा नव हिपाः ॥ ३९ ॥

तथानीकस्य रन्ध्रन्तु पञ्चधा च प्रचक्षते ।

इत्यनीकविभागेन स्थापयेद् व्यूहसम्पदः ॥ ४० ॥

उरस्यकक्षपक्षांस्तु कल्पानेतान् प्रचक्षते ।

उरःकक्षौ च पक्षौ च मध्यं पृष्ठं प्रतिग्रहः ॥ ४१ ॥

कोटी च बृहशस्तज्ञैः समाङ्गा व्यूह उच्यते ।

उरस्यकक्षपक्षास्तु व्यूहोऽयं सप्रतिग्रहः ॥ ४२ ॥

गुरोरपि च शुकस्य कक्षाभ्यां परिवर्जितः ।

तिष्ठेयुः सेनापतयः प्रवीरैः पुरुषैर्वृताः ॥ ४३ ॥

अभेदेन च युध्येरन् रक्षेयश्च परस्परं ।

मध्यव्यूहे फल्गु सैन्यं युद्धवस्तु, जघन्यतः ॥ ४४ ॥

युद्धं हि नायकप्राणं हन्यते तदनायकं ।

उरसि स्थापयेन्नागान् प्रचण्डान् कक्षयो रथान् ॥ ४५ ॥

हयांश्च पक्षयोर्व्यूहो मध्यभेदो प्रकीर्तितः ।

मध्यदेशे हयानीकं रथानीकञ्च कक्षयोः ॥ ४६ ॥

पक्षयोश्च गजानीकं व्यूहोन्तर्भेदयं स्मृतः ।

रथस्थाने हयान् दद्यात् पदातींश्च हयाश्वये ॥ ४७ ॥

रथाभावे तु हिरदान् व्यूहे सर्वत्र दापयेत् ।

यदि स्याद्दण्डबाहुल्यामाबाधः सम्प्रकीर्तितः ॥ ४८ ॥

मण्डलासंहतो भोगो दण्डस्ते बहुधा शृणु ।

तिथ्यग्वृत्तिस्तु दण्डः स्याद् भोगोऽन्यावृत्तिरेव च ॥ ४९ ॥

मण्डलः सर्वतोवृत्तिः पृथग्वृत्तिरसंहतः ।

प्रदरो दृढकोऽमह्यः चापो वै कुञ्जिरेव च ॥ ५० ॥

प्रतिष्ठः सुप्रतिष्ठश्च श्रेणो विजयमञ्जयौ ।

विशालो विजयः शूची स्थूणाकार्णचमूमखौ ॥ ५१ ॥

सर्पास्थो बल्यधैव दण्डभेदाश्च दुर्जयाः ।

अतिक्रान्तः प्रतिक्रान्तः कक्षाभ्याञ्चैकचपलतः ॥ ५२ ॥

अतिक्रान्तस्तु पक्षाभ्यां त्रयोऽन्ये तद्विपर्यये ।

पक्षोरस्यैरतिक्रान्तः प्रतिहोऽन्यो विपर्ययः ॥ ५३ ॥

स्थूणापक्षा धनुःपक्षो द्विस्थूणी दण्ड ऊर्ध्वगः ।

द्विगुणोन्तस्वतिक्रान्तपक्षोऽन्यस्य विपर्ययः ॥ ५४ ॥

द्विचतुर्दण्ड इत्येते ज्ञेया लक्षणतः क्रमात् ।

गोमूत्रिकाहिमच्चारोगकटा मकरस्तथा ॥ ५५ ॥

भोगभेदाः समाख्यातास्तथा पारिव्रजकः ।

दण्डपक्षौ युगोरस्यः शकटस्तद्विपर्यये ॥ ५६ ॥

मकरो व्यतिकीर्णश्च शेषः कुञ्जरराजिभिः ।

मण्डलव्यूहभेदौ तु सर्वतोभद्रदुर्जयौ ॥ ५७ ॥

अष्टानीको द्वितीयस्तु प्रथमः सर्वतोमुखः ।

अर्धचन्द्रक ऊर्ध्वान्नो वज्रभेदास्तु संहतेः ॥ ५८ ॥

तथा कर्कटशृङ्गी च काकपादी च गोधिका ।
 त्रिचतुःपञ्चसैन्यानां ज्ञेया आकारभेदतः ॥ ५८ ॥
 दण्डस्य स्युः सप्तदश व्यूहा द्वौ मण्डलस्य च ।
 असङ्घातस्य षट् पञ्च भोगस्यैव तु सङ्करे ॥ ६० ॥
 पक्षादीनामथैकेन हत्वा शेषैः परिक्षिपेत् ।
 उरसा वा समाहत्य कोटिभ्यां परिवेष्टयेत्^(१) ॥ ६१ ॥
 परे कोटी समाक्रम्य पक्षाभ्यामप्रतिग्रहात् ।
 कोटिभ्याञ्छ्वेदनं हन्यादुरसा च प्रपीडयेत् ॥ ६२ ॥
 यतः फलगु यतो भिन्नं यतश्चान्यैरधिष्ठितं ।
 ततश्चारिबलं हन्यादात्मनश्चीपवृंहयेत् ॥ ६३ ॥
 सारं दिगुणसारेण फलगुसारेणपीडयेत् ।
 संहतञ्च गजानीकैः प्रचण्डैर्दरयेद्बलं ॥ ६४ ॥
 स्यात् कक्षपक्षोरस्यैव वर्त्तमानस्तु दण्डकः ।
 तत्र प्रयोगो दण्डस्य स्थानन्तुर्थ्येण दर्शयेत् ॥ ६५ ॥
 स्याद्दण्डसमपक्षाभ्यामतिक्रान्तः प्रदारकः ।
 भवेत्स पक्षकक्षाभ्यामतिक्रान्तो दृढः स्मृतः ॥ ६६ ॥
 कक्षाभ्याश्च प्रतिक्रान्तव्यूहोऽसङ्घः स्मृतो यथा ।
 कक्षपक्षावधः स्याद्योरस्येः क्रान्तश्च खातकः ॥ ६७ ॥
 द्वौ दण्डौ बलयः प्रोक्तौ व्यूहा रिपुविदारणः ।
 दुर्जययतुर्वलयः शत्रोर्बलविमर्दनः ॥ ६८ ॥
 कक्षपक्षोरस्यैर्भोगो विषयं परिवर्त्तयन् ।

सर्पचारी गोमूत्रिका शकटः शकटाकृतिः ॥ ६६ ॥
 विपर्ययोऽमरः प्रोक्तः सर्वशत्रुविमर्दकः ।
 स्यात् कचपक्षोरस्यानामेकीभावस्तु मण्डलः ॥ ७० ॥
 चक्रपद्मादयो भेदा मण्डलस्य प्रभेदकाः ।
 एवञ्च सर्वतोभद्रो वज्राक्षवरकाकवत् ॥ ७१ ॥
 अर्धचन्द्रस्य शृङ्गाटो ह्यचलो नामरूपतः^(१) ।
 व्यूहा यथासुखं कार्याः शत्रूणां बलवारणाः ॥ ७२ ॥
 अग्निरुवाच । रामस्तु रावणं हत्वा अयोध्यां प्राप्तवान् हिज ।
 रामोक्तनीत्येन्द्रजितं हतवांस्तस्मिन् पुरा ॥ ७३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे रामोक्तराजनीतिर्नाम एकचत्वारिंश-
 दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

१ अस्मत्तत्त्वदशपुनकाणां मध्ये क० अ० चिह्नितपुनकद्वये दण्डादिकतिपय
 शूत्राणां विन्दु, विन्यासं तन्नाममभीपे आकृतयः प्रदर्शिताः, परस्मै, ता अग्रहाः । ता
 यथा,—दण्डव्यूहस्य ००० । प्रहारकस्य ० ० ० । दण्डव्यूहस्य ० ० ० । अमराव्यूहस्य
 ०००० । आतकव्यूहस्य ० ० ० ० ० ० ० ० । बलव्यूहस्य ० ० ० ० ।
 दुर्जयव्यूहस्य ० ० ० ० ० । भोगव्यूहस्य ०००० । गोमूत्रिकाव्यूहस्य ० ० ० ० ।
 शकटव्यूहस्य ० ० ० ० ० ० । अमराव्यूहस्य ०००००० । सर्वतोभद्रव्यूहस्य ०
 ० ० ० ० ॥

अथ द्विचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

पुरुषलक्षणं ।

अग्निरुवाच । रामोक्तोक्ता मया नीतिः स्त्रीणां राजन् नृणां वदे ।

लक्षणं यत्समुद्रेण गर्गायोक्तं यथा पुरा ॥ १ ॥

समुद्र उवाच । पुंसाञ्च लक्षणं वक्ष्ये स्त्रीणाञ्चैव शुभाशुभं ।

एकाधिको द्विशुक्लश्च त्रिगम्भीरस्तथैव च ॥ २ ॥

त्रिविकस्त्रिप्रलम्बश्च त्रिभिर्व्याघ्रैः यस्तथा ।

त्रिवलीमांस्त्रिविनतस्त्रिकालञ्च सुव्रत ॥ ३ ॥

पुरुषः स्यात्सलक्षणो विपुलश्च तथा त्रिषु ।

चतुर्लङ्घ्यस्तथा यश्च तथैव च चतुःसमः ॥ ४ ॥

चतुष्किष्कश्चतुर्दंष्ट्रः शुक्लकृष्णस्तथैव च ।

चतुर्गन्धश्चतुर्लङ्घ्यः सूक्ष्मदीर्घश्च पञ्चसु ॥ ५ ॥

षड्भ्रतोऽष्टवङ्गश्च सप्तस्त्रेहो नवामलः ।

दशपद्मो दशव्यूहो न्ययोधपरिमण्डलः ॥ ६ ॥

चतुर्दशसमहन्तः षोडशाक्षश्च शस्यते ।

धर्मार्थकामसंयुक्तो धर्मो ह्येकाधिको मतः ॥ ७ ॥

तारकाभ्यां विना नेत्रे शुक्लदन्तो द्विशुक्लकः ।

गम्भीरस्त्रिग्रिवो नाभिः सत्त्वश्चैकं त्रिकं स्मृतं ॥ ८ ॥

अनसूया दया चान्तिर्मङ्गलाचारयुक्ता ।

शौचं सृष्टा त्वकार्पण्यमनायासश्च शौर्यता ॥ ९ ॥

त्रिविकस्त्रिप्रलम्बः स्यादृषणे भुजयीर्नरः ।
 दिग्देशजातिवर्गाद्य तेजसा यशसा त्रिधा ॥ १० ॥
 व्याप्नोति यस्तिकव्यापी त्रिवलीमान्नरस्त्वसौ ।
 उदरे बलयस्तिस्त्री नरन्विबिनतं शृणु ॥ ११ ॥
 देवतानां द्विजानाञ्च गुरूणां प्रणतस्तु यः ।
 धर्मार्थकामकालजस्तिकालज्ञोऽभिधीयते ॥ १२ ॥
 उरी ललाटं वक्त्रञ्च त्रिविस्तीर्णो विलेखवान् ।
 द्वौ पाणी द्वौ तथा पादौ ध्वजच्छादिभिर्व्युती ॥ १३ ॥
 अङ्गुल्यो हृदयं पृष्ठं कटिः शस्तं चतुःसमं ।
 पणवल्ङ्गुलोत्सेधयतुक्त्रिक्प्रमाणतः ॥ १४ ॥
 दंष्ट्रायतस्त्रयन्दाभायतुःक्षणं वदामि ते ।
 नेत्रतारौ भ्रूवौ श्मश्रुः क्षणाः किंशस्तथैव च ॥ १५ ॥
 नामायां वदने स्तेटे कल्लयीविडगम्यकः ।
 क्रस्त्रं लिङ्गं तथा ग्रीवा जङ्घे स्याद्देहद्रव्यकं ॥ १६ ॥
 सूक्ष्माण्डङ्गलिपर्वाणि नखकेगदिजत्वचः ।
 हनू नेत्रे ललाटे च नासा दीर्घा स्तनान्तरं ॥ १७ ॥
 वक्षः कक्षी नखा नासोन्नतं वक्त्रं कृकाटिका ।
 स्निग्धास्त्रकेगदन्ताय लोम दृष्टिर्नखाय वाक् ॥ १८ ॥
 जात्वोर्ध्वाय पृष्ठस्य वङ्गो द्वौ करनामगोः ।
 नेत्रे नासापुटौ कर्णौ भेदं पायुमुखेऽमलं ॥ १९ ॥
 जिह्वोष्ठे तालनेत्रे तु हस्तपादौ नखास्तथा ।
 शिग्र्याश्रवक्त्रं शस्यन्ते पद्माभा दश देहिनां ॥ २० ॥
 पाणिपादं मुखं ग्रीवा श्रवणे हृदयं गिरः ।

ललाटमुदरं पृष्ठं वृहन्तः पूजिता दश ॥ २१ ॥
 प्रसारितभुजस्येह मध्यमाग्रद्वयान्तरं ।
 उच्छ्रायेण समं यस्य न्यग्रोधपरिमण्डलः ॥ २२ ॥
 पादौ गुल्फौ स्फिचौ पाश्र्वा वङ्क्षणौ वृषणौ कुचौ ।
 कर्णौष्ठे सक्थिनी जङ्घे हस्तौ बाह्व तयाक्षिणी ॥ २३ ॥
 चतुर्दशसमदन्ध एतत्सामान्यतो नरः ।
 विद्याद्यतुर्दश हाक्षेः पश्येद्यः षोडशाक्षकः ॥ २४ ॥
 रूक्षं शिराततं गात्रमशुभं मांसवर्जितं ।
 दुर्गन्धिविपरीतं यच्छस्तन्दृष्ट्वा प्रसन्नया ॥ २५ ॥
 धन्यस्य मधुरा वाणी गतिर्न्मत्तेभमन्निभा ।
 एककूपभवं रोम भये रक्षा सकृत् सकृत् ॥ २६ ॥

ब्रह्मग्नेये महापुराणे पुरुषलक्षणं नाम द्विचत्वारिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

स्त्रीलक्षणम् ।

समुद्र उवाच । शस्ता स्त्री^(१) चारुसर्वाङ्गी मत्तमातङ्गगामिनी ।
 गुरुरुजघना या च मत्तपारावतेक्षणा ॥ १ ॥
 सुनीलकेशी तन्वङ्गी विलोमाङ्गी मनोहरा ।

समभूमिस्सृष्टी पादौ संहतौ च तथा स्तनौ ॥ २ ॥
 नाभिः प्रदक्षिणावर्त्ता गुह्यमखत्थपन्नवत् ।
 गुल्फौ निगूढौ मध्येन नाभिरङ्गुष्ठमानिका ॥ ३ ॥
 जठरन्न प्रलम्बश्च रोमरूक्षा न शोभना ।
 नर्चवचनदीनाम्नी न सदा^(१) कलहप्रिया ॥ ४ ॥
 न लोलपा न दुर्भाषा शुभा देवादिपूजिता ।
 गण्डैर्मधूकपुष्पाभैर्न शिराला न लोमशा ॥ ५ ॥
 न संहतभ्रूकुटिला पतिप्राणा पतिप्रिया ।
 अलक्षणापि लक्षणा यत्ताकारस्ततो गुणाः^(१) ॥ ६ ॥
 भुवङ्गनिष्ठिका यस्या न स्पृशेन्नृत्युरेव सा ।

इत्याग्नेये महापुराणे स्त्रीलक्षणं नाम त्रिचत्वारिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुस्त्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

चामरादिलक्षणम् ।

अग्निरुवाच । चामरो रुक्मादण्डोऽग्राः कृत्रं राज्ञः प्रशस्यते ।
 हंसपक्षैर्विरचितं मयूरस्य शुकस्य च ॥ १ ॥
 पक्षैर्वाथ बलाकाया न कार्यं मिश्रपक्षकैः ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य वृत्तं राज्ञश्च श्लोकं ॥ २ ॥
 त्रिचतुःपञ्चषट्मस्रश्चष्टपर्वश्च दण्डकः ।
 भद्रासनं चीरवृक्षैः पञ्चाशदङ्गुलीच्छ्रयैः^(१) ॥ ३ ॥
 विस्तारेण त्रिहस्तं^(२) स्यात् सुवर्णाद्यैश्च चित्रितं ।
 धनुर्द्रव्यत्रयं लोहं शृङ्गं दारु द्विजोत्तम ॥ ४ ॥
 आद्रव्यत्रितयञ्चैव वंशभङ्गत्वचस्तथा ।
 दारुचापप्रमाणन्तु श्रेष्ठं हस्तचतुष्टयं ॥ ५ ॥
 तदेव समहीनन्तु प्रोक्तं मध्यकनीयसि ।
 सुष्टिग्राहनिमित्तानि मध्ये द्रव्याणि कारयेत् ॥ ६ ॥
 स्वल्पकोटिस्त्वचा शृङ्गं शार्ङ्गलोहमये दिज ।
 कामिनीमूलताकारा कोटिः कार्या सुसंयता ॥ ७ ॥
 पृथग्वा त्रिषु मिथ' वा लोहं शार्ङ्गान्तु कारयेत् ।
 शार्ङ्गं समुचितं कार्यं रुक्मविन्दुविभूषितं ॥ ८ ॥
 कुटिलं स्फुटितच्चापं सच्छिद्रञ्च न गम्यते ।
 सुवर्णं रजतं ताम्रं कृष्णायौ धनुषि स्मृतं ॥ ९ ॥
 माहिषं शारभं शार्ङ्गं रौहिषं वा धनुः शुभं ।
 चन्दनं वेतसं सालं धावलङ्गकुभन्तरुः ॥ १० ॥
 सर्वथेष्ठं धनुर्वंशैर्गृहीतैः शरदि यितैः ।
 पूजयेत्तु धनुः^(३) खड्गमन्त्रैस्त्रैलोक्यमोहनैः ॥ ११ ॥
 अयसश्चाथ वंशस्य शरस्याप्यशरस्य च ।
 ऋजवो हेमवर्णाभाः स्नायुश्छिष्टाः सुपत्रकाः ॥ १२ ॥

१ चतुरस्रमित्यादिः, पञ्चाशदङ्गुलीच्छ्रयैरित्यन्तः पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

२ द्विहस्तमिति ट० ।

३ पूजयेत्तु इति ग०, घ०, अ० च ।

रुक्मपुङ्खाः सुपुङ्खास्तैलधीताः सुवर्णकाः ।
 यात्रायामभिषेकादौ यजेद्वाणधनुर्मुखान् ॥ १३ ॥
 सपताकास्तसङ्गाहसांवत्सरकरान्नृपः ।
 ब्रह्मा वै मेरुशिखरे स्वर्गगङ्गातटेऽयजत् ॥ १४ ॥
 लोहदेव्यं स ददृशे विघ्नं यजेतु चिन्तयन् ।
 तस्य चिन्तयती वज्रैः पुरुषोऽभूद्दली महान् ॥ १५ ॥
 ववन्देऽजञ्च तन्देवा अभ्यनन्दन्त हर्षिताः^(१) ।
 तस्मात्स नन्दकः^(२) खड्गो देवाक्तो हरिरयहीत् ॥ १६ ॥
 तं जयाह गनैर्देवो^(३) विकीर्षः सोऽभ्यपद्यत ।
 खड्गो नीलो रत्नमुष्टिस्ततोऽभूच्छतबाहुकः ॥ १७ ॥
 देवैः स गदया देवान् द्रावयामास वै रणे ।
 विष्णुना खड्गच्छिन्नानि देवगात्राणि भूतले ॥ १८ ॥
 पतितानि तु संस्पृशन्नन्दकस्य च तानि हि ।
 लोहभूतानि सर्वाणि हत्वा तस्मै हरिर्वरं ॥ १९ ॥
 ददौ पवित्रमङ्गन्ते आयुधाय भवेद्भुवि ।
 हरिप्रसादाद् ब्रह्मापि विना विघ्नं हरिं प्रभुं ॥ २० ॥
 पूजयामास यजेन वक्ष्येऽथो खड्गलक्षणं ।
 खटोखट्टरजाता ये दर्शनीयास्तुते स्मृताः ॥ २१ ॥
 कायच्छिदस्वार्पिकाः स्युर्दृढाः सूर्पारकोद्भवाः ।
 तीक्ष्णाश्छेदसहा वङ्गास्तीक्ष्णाः स्युर्बाहुदेगजाः ॥ २२ ॥
 गतानिमङ्गलानाञ्च येष्ठं खड्गं प्रकीर्तितं ।

१ लोहदेव्यमित्यादिः, हर्षिता इत्यन्तः पाठः २ तस्मात्स नन्दक इति घ०, ज० च ।

ज० पुस्तके नास्ति ।

३ महादेव इति ज० ।

तद्वर्षं मध्यमं त्रैयं ततो हीनं न धारयेत् ॥ २३ ॥
 दीर्घं सुमधुरं शब्दं यस्य खड्गस्य सत्तम ।
 किङ्किणीसदृशान्तस्य धारणं श्रेष्ठमुच्यते ॥ २४ ॥
 खड्गः पद्मपलाशाग्रो मण्डलाग्रश्च शस्यते ।
 करवीरदलाग्राभो घृतगन्धो वियत्प्रभः ॥ २५ ॥
 समाङ्गलस्याः शस्यन्ते व्रणाः खड्गेषु लिङ्गवत् ।
 काकोलूकसवर्णाभा विषमास्ते न शोभनाः ॥ २६ ॥
 खड्गे न पश्येद्वदनमुच्छिष्टो न स्पृशेदसिं ।
 मूल्यं जातिं न कथयेन्निशि कुर्यान्न शीर्षके ॥ २७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे आयुधलक्षणादिर्नाम चतुश्चत्वारिं-
 शदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

रत्नपरीक्षा ।

अग्निर्वाच । रत्नानां लक्षणं वक्ष्ये रत्नं धार्थ्यमिदं नृपैः ।

वज्रं मरकतं रत्नं पद्मरागश्च मौक्तिकं ॥ १ ॥

इन्द्रनीलं महानीलं वैदूर्यं गन्धशस्यकं ।

चन्द्रकान्तं सूर्यकान्तं स्फटिकं पुलकं तथा ॥ २ ॥

कर्कतनं पुष्परागं तथा ज्योतीरसं द्विज ।
 स्फटिकं राजपटञ्च तथा राजमयं शुभं ॥ ३ ॥
 सौगन्धिकं तथा गञ्जं शङ्खब्रह्ममयं तथा ।
 गोमेदं रुधिराक्षञ्च तथा भल्लातकं द्विज ॥ ४ ॥
 धूलीं मरकतञ्चैव तुयकं सीसमेव च ।
 पीलुं प्रवालकञ्चैव गिरिवज्रं द्विजोत्तम ॥ ५ ॥
 भुजङ्गममणिञ्चैव तथा वज्रमणिं शुभं ।
 टिट्ठिभञ्च तथा पिण्डं भ्रामरञ्च तथोत्पलं ॥ ६ ॥
 सुवर्णप्रतिबद्धानि रत्नानि योजयादिके ।
 अन्तःप्रभत्वं वैमल्यं सुसंस्थानत्वमेव च ॥ ७ ॥
 सुधार्या नैव धार्यास्तु निष्प्रभा मलिनास्तथा ।
 खण्डाः सशर्करा ये च प्रशस्तं वज्रधारणम् ॥ ८ ॥
 अभ्रस्तरति यद्वज्रमभेद्यं विमलं च यत् ।
 पट्कोणं शक्रचापाभं लघु चाकीर्णं शुभम् ॥ ९ ॥
 शुकपक्षनिभः स्निग्धः कान्तिमात्स्वमलस्तथा ।
 स्वर्णचूर्णनिभैः सूक्ष्मैर्मरकतश्च विन्दुभिः ॥ १० ॥
 स्फटिकजाः पद्मरागाः स्यू रागवन्ताऽतिनिर्मलाः ।
 जातवद्भा भवन्तीह कुरुविन्दममुद्गवाः ॥ ११ ॥
 सौगन्धिकोत्था कापाया मुक्ताफलास्तु शक्तिजाः ।
 विमलास्तेभ्य उत्कृष्टा ये च गङ्गाद्भवा मुने ॥ १२ ॥
 नागदन्तभवाद्यायाः कुम्भगूकरमत्स्यजाः ।
 वेणुनागभवाः श्रेष्ठा मौक्तिकं मेघजं वरं ॥ १३ ॥
 वृत्तत्वं शुकता स्वाच्छं महत्त्वं मौक्तिके गुणाः ।

इन्द्रनीलं शुभं चीरे राजते भ्राजतेऽधिकं^(१) ॥ १४ ॥
 रञ्जयेत् स्वप्रभाविणं तममूढं विनिर्दिशेत् ।
 नीलरक्तान्तु वैदूर्यं श्रेष्ठं हारादिकं भजेत्^(२) ॥ १५ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे रत्नपरीक्षा नाम पञ्चचत्वारिंश-
 दधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्चत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—ॐ—

वास्तुलक्षणं ।

अग्निरुवाच । वास्तुलक्षणं प्रवक्ष्यामि विप्रादीनां च भूरिह ।
 श्वेता रक्ता तथा पीता कृष्णा चैव यथाक्रमम् ॥ १ ॥
 घृतरक्ताक्षमद्यानां गन्धाढ्या वसतश्च भूः ।
 मधुरा च कषाया च अस्ताद्युपरसा क्रमात् ॥ २ ॥
 कुशैः शरैस्तथाकाशैर्दूर्वाभिर्या च संश्रिता ।
 प्रार्च्य विप्रांश्च निःशङ्कां खातपूर्वन्तु कल्पयेत् ॥ ३ ॥
 चतुःषष्टिपदं कृत्वा मध्ये ब्रह्मा चतुष्पदः ।
 प्राक् तेषां वै गृहस्वामी कथितस्तु तथार्थमा ॥ ४ ॥
 दक्षिणेन विवस्वांश्च मित्रः पश्चिमतस्तथा ।
 उदङ्महोदधरश्चैव आपवत्सौ च वज्रिणे ॥ ५ ॥
 सावित्रश्चैव सविता जयेन्द्री नैर्ऋतेऽम्बधौ ।

रुद्रव्याधी च वायव्ये पूर्वादौ कोणगाहहिः ॥ ६ ॥

महेन्द्रश्च रविः मत्स्यो भृशः^(१) पूर्वोऽथ दक्षिणे ।

गृहक्षतोऽयं मधुती गन्धर्वाद्याथ वारुणे ॥ ७ ॥

पुष्पदन्तोऽसुराद्यैव वरुणो यत्त एव च ।

सौम्ये भस्माटसोमौ च अदितिर्धनदस्तथा ॥ ८ ॥

नागः करग्रहश्चैव अष्टौ दिशि दिशि स्मृताः ।

आद्यन्तौ तु तयोर्देवौ प्रोक्तावत्र गृहेऽश्वरौ ॥ ९ ॥

पर्जन्यः प्रथमो देवो द्वितीयश्च करग्रहः ।

महेन्द्ररविसत्याथ भृशोऽथ गगनन्तथा ॥ १० ॥

पवनः पूर्वतथैव अन्तरीक्षधनेश्वरौ ।

आग्नेये चाथ नैऋत्ये मृगसुग्रीवकौ सुरौ ॥ ११ ॥ ।

रोगो मुख्यश्च वायव्ये दक्षिणे पुष्पविस्तदौ ।

गृहक्षतो यमभृशौ गन्धर्वौ नागपैतृकः ॥ १२ ॥

आप्ये दीवारिकसुग्रीवौ पुष्पदन्तोऽसुरौ जलं ।

यक्ष्मा रोगश्च शोषश्च उत्तरे नागराजकः ॥ १३ ॥

मुख्यो भस्माटशशिनौ अदितिश्च कुबेरकः ।

नागो हृताशः श्रेष्ठो वै^(२) शक्रसूर्या च पूर्वतः ॥ १४ ॥

दक्षे गृहक्षतः पुष्प आप्ये सुग्रीव उत्तमः ।

पुष्पदन्तो ह्युदग्द्वारि भस्माटः पुष्पदन्तकः ॥ १५ ॥

शिलेष्टकादिविन्यासं मन्त्रैः प्रार्थ्य सुरांश्चरेत् ।

नन्दे नन्द्य वामिष्ठे वसुभिः प्रजया सह ॥ १६ ॥

१ भृशुरिति ज० ।

२ नागो हृताशः श्रेष्ठ इति ख०, ड० च ।

जये भार्गवदायादे प्रजानाञ्जयमावह^(१) ।
 पूर्णेऽङ्गिरसदायादे पूर्णकामं कुरुष्व मां ॥ १७ ॥
 भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रां मतिं मम ।
 सववीजसमायुक्ते सर्वरत्नौषधैर्वृते ॥ १८ ॥
 रुचिरे नन्दने नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ।
 प्रजापतिसुते देवि चतुरस्रे महीमये ॥ १९ ॥
 सुभगे सुव्रते भद्रे गृहे काश्यपि रम्यतां ।
 पूजिते परमाचार्यैर्गन्धमात्यैरलङ्कृते^(२) ॥ २० ॥
 भवभूतिकरे देवि गृहे भार्गवि रम्यतां ।
 अव्यङ्गे चाचते पूर्णे मुनेरङ्गिरसः सुते ॥ २१ ॥
 द्रष्टुं त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठाङ्कारयाम्यहं ।
 देशस्वामिपुरस्वामिगृहस्वामिपरिग्रहे ॥ २२ ॥
 मनुष्यधनहस्त्यश्वपशुवृद्धिकरी भव ।
 गृहप्रवेशेऽपि तथा शिलान्यासं समाचरेत् ॥ २३ ॥
 उत्तरेण शुभः प्लक्षो वटः प्राक् स्याद् गृहादितः ।
 उदुम्बरश्च याम्येन पश्चिमेऽश्वत्थ उत्तमः ॥ २४ ॥
 वामभागे तथोद्यानं कुर्याद्वासं गृहे शुभं ।
 सायं प्रातस्तु घर्माप्तौ शीतकाले दिनान्तरे ॥ २५ ॥
 वर्षारान्ने भुवः शोषे सेतव्या रोपितद्रुमाः ।
 विडङ्गष्टतसंयुक्तान् सेचयेच्छीतवारिणा ॥ २६ ॥
 फलनाशे कुलत्थैश्च मापैर्मुनैस्त्रिलैर्यवैः ।

१ विप्राणां जयमावहेति वृ० ।

२ गन्धमात्यैरलङ्कृतेति ग०, वृ० च ।

अध्यायः ।

पुष्पादिपूजाफलकथनं ।

३८५

घृतशीतपयःसेकः फलपुष्पाय सर्वदा ॥ २७ ॥

मत्स्याश्रसा तु सेकेन हृदिर्भवति शाखिनः ।

आविकाजमकुचूर्णं यवचूर्णं तिलानि च ॥ २८ ॥

गोमांसमुदकञ्चेति सप्तरात्रं निधापयेत् ।

उत्सेकं सर्ववृक्षाणां फलपुष्पादिहृदिदं ॥ २९ ॥

मत्स्योदकेन गीतेन आम्नाणां सेक इष्यते^(१) ।

प्रशस्तं चाप्यशोकानां कामिनीपादताडनं ॥ ३० ॥

खर्जूरनारिकेलादर्लवणाद्विर्विहर्षनं ।

विडङ्गमख्यमांसाद्भिः सर्वेषां देहदं शुभं ॥ ३१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे वास्वादिर्नाम षट्चत्वारिंशदधि-

कद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—ॐ—

पुष्पादिपूजाफलं ।

अग्निरुवाच । पुष्पैस्तु पूजनादिष्णुः सर्वकार्येषु सिद्धिदः ।

मालती मल्लिका यूथी पाटला करवीरकं ॥ १ ॥

पावन्तिरतिमुल्लस्य^(२) कर्णिकारः कुरण्टकः ।

१ सेक उच्यते इति ख० ।

२ पावन्तिरतिमुल्लस्येति ग० ।

कुलकस्तगरो नीपो वाणो वर्वरमल्लिका ॥ २ ॥
 अशोकस्तिलकः कुन्दः पूजायै स्यात्तमालजं ।
 विल्वपत्रं शमीपत्रं पत्रं भृङ्गरजस्य तु ॥ ३ ॥
 तुलसोकालतुलसीपत्रं वासकमर्चने ।
 केतकीपत्रपुष्पं च पद्मं रक्तोत्पलादिकं ॥ ४ ॥
 नार्कटोन्मत्तकङ्काञ्ची पूजने गिरिमल्लिका ।
 कौटजं शास्मलीपुष्पं कण्टकारीभवन्नहि ॥ ४ ॥
 घृतप्रस्थेन विष्णोश्च स्नानङ्गीकोटिसत्फलं ।
 आढकेन तु राजा स्यात् घृतक्षीरैर्द्विवं व्रजेत् ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे पुष्पादिपूजाफलं नाम सप्तचत्वारिंश-
 दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

धनुर्वेदः ।

अग्निरुवाच । चतुष्पादं धनुर्वेदं वदे पञ्चविधं द्विज ।
 रथनागाश्वपत्तीनां योधांश्चाश्वित्य कीर्तितं ॥ १ ॥
 यन्त्रमुक्तं पाणिमुक्तं मुक्तसम्भारितं तथा ।
 अमुक्तं बाहुयुञ्ज पञ्चधा तत् प्रकीर्तितं ॥ २ ॥
 तत्र शस्त्रास्त्रसम्पत्त्या द्विविधं परिकीर्तितं ।

ऋजुमायाविभेदेन भूयो द्विविधमुच्यते ॥ ३ ॥
 क्षेपणी चापयन्माद्यैर्यन्त्रमुक्तं प्रकीर्तितं ।
 शिलातोमरयन्त्राद्यं पाणिमुक्तं प्रकीर्तितं ॥ ४ ॥
 मुक्तसन्धारितं ज्ञेयं प्रासाद्यमपि यद्विवेत् ।
 खड्गादिकमुक्तञ्च नियुक्तं विगतायुधं ॥ ५ ॥
 कुर्याद्योग्यानि प्रात्राणि योद्धुमिच्छुर्जितश्रमः ।
 धनुःश्रेष्ठानि युद्धानि प्रासमध्यानि तानि च ॥ ६ ॥
 तानि खड्गजघन्यानि बाहुप्रत्यवराणि च ।
 धनुर्वेदे गुरुर्विप्रः प्रोक्तो वर्णहयस्य च ॥ ७ ॥
 युद्धाधिकारः शूद्रस्य स्वयं व्यापादि शिञ्जया ।
 देशस्थेः शङ्करै राज्ञः कार्या युद्धे सहायता ॥ ८ ॥
 अङ्गुष्ठगुल्फपाण्यङ्गुः स्निग्धाः स्युः सहिता यदि ।
 दृष्टं समपदं स्थानमेतत्तत्तत्तत्तथा ॥ ९ ॥
 बाह्याङ्गुलिस्थितौ पादौ स्तब्धजानुबलावभौ ।
 त्रिवितस्त्यन्तरास्थानमेतद्वैशाखमुच्यते ॥ १० ॥
 हंसपङ्क्त्याकृतिसममे दृश्येते यत्र जानुनी ।
 चतुर्वितस्तिविच्छिन्ने तदेतन्मण्डलं स्मृतं ॥ ११ ॥
 हलाकृतिसमं यच्च स्तब्धजानूदक्षिणं ।
 वितस्त्यः पञ्च त्रिस्तारे तदानीदं प्रकीर्तितं ॥ १२ ॥
 एतदेव त्रिपर्यस्तं प्रत्यालीढमिति स्मृतं^(१) ।
 तिर्यग्भूतो भवंहामो दक्षिणोऽपि भवेद्वज्रः ॥ १३ ॥
 गुल्फौ पार्श्वयज्ञौ चैव स्थितौ पञ्चाङ्गुलान्तरी ।

स्थानं जातं भवेदेतद् द्वादशाङ्गुलमायतं ॥ १४ ॥
 ऋजुजानुर्भवेद्दामो दक्षिणः सुप्रसारितः ।
 अथवा दक्षिणञ्जानु कुञ्जं भवति निश्चलं ॥ १५ ॥
 दण्डायतो भवेदेष चरणः सह जानुना ।
 एवं विकटमुद्दिष्टं द्विहस्तान्तरमायतं ॥ १६ ॥
 जानुनी द्विगुणे स्यातामुत्तानौ चरणावभौ ।
 अनेन विधियोगेन सम्पुटं परिकीर्तितं ॥ १७ ॥
 किञ्चिद्विर्त्तितौ पादौ समदण्डायतौ स्थिरौ ।
 दृष्टमेव यथान्यायं षोडशाङ्गुलमायतं ॥ १८ ॥
 स्वस्तिकेनात्र कुर्वीत प्रणामं प्रथमं द्विज ।
 कार्मुकं गृह्य वामेन वाणं दक्षिणेन तु ॥ १९ ॥
 वैशाखे यदि वा जाते स्थितौ वाप्यथवायतौ ।
 गुणान्तन्तु ततः कृत्वा कार्मुके प्रियकार्मुकः ॥ २० ॥
 अधःकटिन्तु धनुषः फलदेशन्तु पत्रिणः ।
 धरण्यां स्थापयित्वा तु तोलयित्वा तथैव च ॥ २१ ॥
 भुजाभ्यामत्र कुजाभ्यां प्रकीष्टाभ्यां शुभव्रत ।
 यस्य वाणं धनुः श्रेष्ठं पुङ्गवदेशे च पत्रिणः ॥ २२ ॥
 विन्यासो धनुषश्चैव द्वादशाङ्गुलमन्तरं ।
 ज्यया विशिष्टः कर्त्तव्यो नातिहीनो न चाधिकः ॥ २३ ॥
 निवेश्य कार्मुकं नाभ्यां नितम्बे शरसङ्करं ।
 उत्क्षिपेदुत्थितं हस्तमन्तरेणाक्षिकर्णयोः ॥ २४ ॥
 पूर्वेण मुष्टिना याद्व्यस्तनाभे दक्षिणे शरः ।
 हरणन्तु ततः कृत्वा शीघ्रं पूर्वं प्रसारयेत् ॥ २५ ॥

नाभ्यन्तरा नैव बाह्या नोर्ध्वा नाधरा तथा ।

न च कुला न चोत्ताना न चला नातिवेष्टिता ॥ २६ ॥

समा स्थैर्यगुणोपेता पूर्वदण्डमिव स्थिता ।

छादयित्वा ततो लक्ष्यं पूर्वैर्णानेन मुष्टिना ॥ २७ ॥

उरसा तूत्थितो यन्ता त्रिकोणविनतस्थितः ।

स्वस्तांशे निधलयीवो मयूराक्षितमस्तकः ॥ २८ ॥

ललाटनासावक्त्रांसाः कुर्युरश्वसमभवेत् ।

अन्तरं चाङ्गुलं त्रैयं चिवुकस्यांसकस्य च ॥ २९ ॥

प्रथमन्त्राङ्गुलं त्रैयं द्वितीये द्वाङ्गुलं स्मृतं ।

तृतीयेऽङ्गुलमुद्दिष्टमायतश्चिवुकांसयोः ॥ ३० ॥

गृहीत्वा सायकं पुङ्गात्तर्ज्जन्याङ्गुलकेन तु ।

अनामया पुनर्गृह्य तथा मध्यमयापि च ॥ ३१ ॥

तावदाकर्षयेद्देगाद्यावद्वाणः सुपूरितः ।

एवं विधमुपक्रम्य मोक्तव्यं विधिवत् खगं ॥ ३२ ॥

दृष्टिमुष्टिहतं लक्ष्यं भिन्द्याद्वाणेन सुव्रत ।

मुक्त्वा तु^(१) पथिमं हस्तं क्षिपेद्देगेन पृष्ठतः ॥ ३३ ॥

एतदुच्छेदमिच्छन्ति ज्ञातव्यं हि त्वया हिज ।

कूर्परन्तर्दधः कार्यमाकथ्य तु धनुष्मता ॥ ३४ ॥

जङ्घं विमुक्तके कार्यं लक्ष्येष्टिन्तु मध्यमं ।

येष्टं प्रकृष्टं विज्ञेयं धनुःशास्त्रविशारदेः ॥ ३५ ॥

ज्येष्ठस्तु सायको ज्येष्ठो भवेद्वादशमुष्टयः ।

एकादश तथा मध्यः कनीयान्दशमुष्टयः ॥ ३६ ॥

चतुर्हस्तं धनुः येष्टं त्रयः सार्धन्तु मध्यमं ।

कनीयस्तु त्रयः प्रोक्तं नित्यमेव पदातिनः ॥ ३७ ॥

अश्वे रथे गजे येष्टे तदेव परिकीर्त्तितं ।

इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नाम अष्टचत्वारिंशद-
धिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथोनपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

धनुर्वेदकथनं ।

अग्निरुवाच । पूर्णायतं द्विजः कृत्वा ततो मांसेर्गदायुधान् ।

सुनिर्धातं धनुः कृत्वा यज्ञभूमौ विधापयेत् ॥ १ ॥

ततो वाणं समागृह्य दंशितः सुसमाहितः ।

तूष्णमासाद्य बध्नीयादृढं कक्षाञ्च दक्षिणाम् ॥ २ ॥

विलक्ष्यमपि तद्वाणं तत्र चैव सुसंस्थितं ।

ततः समुदरेहाणं तूष्णाद्वक्षिणपाणिना ॥ ३ ॥

तेनैव सहितं मध्ये शरं सङ्गृह्य धारयेत् ।

वामहस्तेन वे कक्षां धनुस्तस्मात्समुदरेत् ॥ ४ ॥

अविषममतिभूर्त्वा गुणे पुङ्गवो निवेशयेत् ।

सम्प्रीड्य सिंहकर्णेन पुङ्गवो नापि समे दृढं ॥ ५ ॥

वामकर्णोपविष्टश्च फलं वामस्य धारयेत् ।

वर्णान् मध्यमया तत्र वामाङ्गुल्या च धारयेत् ॥ ६ ॥

मनो लक्ष्यगतं कृत्वा मुष्टिना च विधानवित् ।

दक्षिणे गात्रभागे तु कृत्वा वर्णं विमोक्षयेत् ॥ ७ ॥

ललाटपुटसंस्थानं दण्डं लक्ष्ये निर्विशयेत् ।

आकृत्य ताडयेत्तत्र चन्द्रकं षोडशाङ्गुलम् ॥ ८ ॥

मुक्ता वाणं ततः पथादुक्ताशिक्षस्तदा तथा ।

निगृह्णीयान् मध्यमया ततोऽङ्गुल्या पुनः पुनः ॥ ९ ॥

अक्षिलक्ष्यं क्षिपेत्तूणाश्चतुरस्रश्च दक्षिणम् ।

चतुरस्रगतं वेध्यमभ्यसेत्तदितः स्थितः ॥ १० ॥

तस्मादनन्तरं तीक्ष्णं परावृत्तं गतश्च यत् ।

निम्नमुन्नतवेधश्च अभ्यसेत् क्षिप्रकस्ततः ॥ ११ ॥

वेध्यस्थानेष्वथैतेषु सत्त्वस्य पुटकावनुः ।

हस्तावापशतैश्चैस्त्रैस्तर्ज्यैर्हस्तैरैरपि ॥ १२ ॥

तस्मिन्(१) वेध्यगते विप्र हे वेध्ये दृढमञ्जके ।

हे वेध्ये दुष्करे वेध्ये हे तथा चित्रदुष्करे ॥ १३ ॥

न तु निम्नश्च(२) तीक्ष्णश्च दृढवेध्यं प्रकीर्त्तिते ।

निम्नं दुष्करमुद्दिष्टं वेध्यमूर्ध्वगतश्च यत् ॥ १४ ॥

मस्तकायनमध्ये तु चित्रदुष्करमञ्जके ।

एवं वेध्यगणङ्गुत्वा दक्षिणेनेतरेण च ॥ १५ ॥

आरोहेत् प्रथमं वीरो जितलक्षस्ततो नरः ।

एष एव विधिः प्रोक्तस्तत्र दृष्टः प्रयोक्तृभिः ॥ १६ ॥

अधिकं भ्रमणं तस्य तस्मादवेध्यात् प्रकीर्तितम् ।
 लक्ष्यं स योजयेत्तत्र पत्रिपत्रगतं दृढम् ॥ १७ ॥
 भ्रान्तः प्रचलितश्चैव स्थिरं यच्च भवेदिति ।
 समन्तात्ताडयेद् भिन्द्याच्छेदयेद्वाथयेदपि ॥ १८ ॥
 कर्मयोगविधानज्ञो ज्ञात्वैवं विधिमाचरेत् ।
 मनसा चक्षुषा दृष्ट्या योगशिक्षुर्यमं जयेत् ॥ १९ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नामोनपञ्चाशदधिक-
 दिशततमोऽध्यायः ॥

— — —

अथ पञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०*०—

धनुर्वेदकथनम् ।

अग्निरुवाच । जितहस्तो जितमतिर्जितदृग्लक्ष्यसाधकः ।
 नियतां सिद्धिमासाद्य ततो वाहनमारुहेत् ॥ १ ॥
 दशहस्तो भवेत् पाशो वृत्तः करमुखस्तथा ।
 गुणकार्पासमुञ्जानां भङ्गस्त्रायूर्ध्ववर्म्भिणाम् ॥ २ ॥
 अन्येषां सुदृढानाञ्च सुकृतं परिवेष्टितम् ।
 तया त्रिशत्समं पाशं बुधः कुर्यात् सुवर्त्तितम् ॥ ३ ॥
 कर्त्तव्यं शिखकैस्तस्य स्थानं कक्षासु वै तदा ।
 वामहस्तेन सङ्कृष्ट दक्षिणेनोदरेऽक्षतः ॥ ४ ॥
 कुण्डलस्याकृतिं कृत्वा भ्राम्येकं मस्तकोपरि ।

क्षिपेत् तूणमये तूष्णं पुरुषे चर्मवेष्टिते(१) ॥ ५ ॥
 दलङ्गिते च झुते चैव तथा प्रव्रजितेषु च ।
 समयोगविधिं कृत्वा(२) प्रयुञ्जीत सुशिक्षितम् ॥ ६ ॥
 विजित्वा तु यथान्यायं ततो बन्धं समाचरेत् ।
 कट्याम्बुद्धा ततः खड्गं वामपार्श्ववलम्बितम् ॥ ७ ॥
 दृढं विगृह्य वामेन निष्कर्षेद्दक्षिणेन तु ।
 घडङ्गुलपरीणाहं सप्तहस्तसमुच्छ्रितं ॥ ८ ॥
 अयिमय्यः शलाकाश्च वर्माणि विविधानि च ।
 अर्धहस्ते समे चैव तिर्य्यगूर्द्ध्वगतं तथा ॥ ९ ॥
 योजयेद्दिधिना येन तथात्वङ्गदतः शृणु ।
 तूणचर्मद्यनद्वाङ्गं स्थापयित्वा नवं दृढं ॥ १० ॥
 करेणादाय लगूढं दक्षिणाङ्गुलकं नवं ।
 उद्यम्य चातयेद्यस्य नाशस्तेन शिशोर्दृढं ॥ ११ ॥
 उभाभ्यामथ हस्ताभ्यां कुर्यात्तस्य निपातनं ।
 अक्लेशेन ततः कुर्वन् बध्ने सिद्धिः प्रकीर्त्तिता ॥ १२ ॥
 वाहानां अमकरणं प्रचारार्थं पुरा तव ।

इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नाम पञ्चाशदधिक-

द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथैकपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

धनुर्वेदकथनं ।

अग्निरुवाच । भ्रान्तमुद्भ्रान्तमाविडमाप्नुतं विप्रुतं सृतं ।

सम्पातं समुदीशच्च श्येनपातमथाकुलं ॥ १ ॥

उद्धूतमवधूतञ्च सव्यं दक्षिणमेव च ।

अनालक्षितविस्फोटौ करालेन्द्रमहासखौ(१) ॥ २ ॥

विकरालनिपातौ च विभीषणभयानकौ ।

समग्राह्यतृतीयांशपादपादार्धवारिजाः ॥ ३ ॥

प्रत्यालीढमथालीढं वराहं लुलितन्तथा ।

इति हात्रिंशतो ज्ञेयाः खड्गचर्मविधौ रणे ॥ ४ ॥

परावृत्तमपावृत्तं गृहीतं लघुसञ्ज्ञितं ।

जङ्घात् क्षिप्तमधः क्षिप्तं सन्धारितविधारितं ॥ ५ ॥

श्येनपातं गजपातं ग्राह्याद्यन्तथैव च ।

एवमेकादशविधा ज्ञेयाः पाशविधा रणाः ॥ ६ ॥

ऋज्वायतं विशालञ्च तिर्यग्भ्रामितमेव च ।

पञ्चकर्म विनिर्दिष्टं व्यस्ते पाशे महात्मभिः ॥ ७ ॥

छेदनं भेदनं पातो भ्रमणं शयनं(२) तथा ।

विकर्त्तनं कर्त्तनञ्च चक्रकर्मैदमेव च ॥ ८ ॥

आस्फोटः छेदनं भेदस्त्रासान्दोलितकौ तथा ।

१ करालेन्द्रमहारवाविति क०, ज०, ट० च । २ शयनमिति घ०, ज०, ङ० च ।

शूलकर्माणि जानोहि षष्ठमाघातसञ्ज्ञितं ॥ ८ ॥
 दृष्टिघातं भुजाघातं पार्श्वघातं द्विजोत्तम ।
 ऋजुपक्षेष्टा पातं तोमरस्य प्रकीर्तितं ॥ १० ॥
 आहतं विप्र गोमूत्रप्रभूतङ्गमलासनं ।
 ततोर्ध्वाघातं नमितं वामदक्षिणमेव च ॥ ११ ॥
 आहतञ्च पराहतञ्च पादोद्धूतमवप्लुतं ।
 हंसमर्द्धं विमर्दञ्च(१) गदाकर्म प्रकीर्तितं ॥ १२ ॥
 करालमवघातञ्च दंशोपप्लुतमेव च ।
 क्षिप्तहस्तं स्थितं शून्यं परशोस्तु विनिर्दिशेत् ॥ १३ ॥
 ताडनं छेदनं विप्र तथा चूर्णनमेव च ।
 सुन्नरस्य तु कर्माणि तथा प्लवनघातनं ॥ १४ ॥
 संश्रान्तमथ विश्रान्तं गोविसर्गं सुदुर्बरं ।
 भिन्दिपालस्य कर्माणि लगुडस्य च तान्यपि ॥ १५ ॥
 अन्यं मध्यं पराहतञ्च निदेशान्तं द्विजोत्तम ।
 वज्रस्येतानि कर्माणि पट्टिशस्य च तान्यपि ॥ १६ ॥
 हरणं छेदनं घातो बलीद्वारणमायतं ।
 कृपाणकर्म निर्दिष्टं पातनं स्फोटनं तथा ॥ १७ ॥
 त्रासनं रक्षणं घातो बलीद्वारणमायतम् ।
 क्षेपणिकर्म निर्दिष्टं यन्त्रकर्मैतदेव तु ॥ १८ ॥
 सन्ध्यागमवदंगद्य वराहोद्धूतकं तथा ।
 हस्तावहस्तमालीनमेकहस्तावहस्तके ॥ १९ ॥
 द्विहस्तावाहुपाशे च कटिरेचितकोद्धते ।

उरोललाटघाते च भुजाविधमनन्तथा ॥ २० ॥
 करोद्धूतं विमानञ्च पादाहति विपादिकं ।
 गात्रसंश्लेषणं शान्तं तथा गात्रविपर्ययः ॥ २१ ॥
 ऊर्ध्वप्रहारं घातञ्च गोमूत्रं सव्यदक्षिणे ।
 पारकन्तारकं दण्डं (१) करवीरम्भमाकुलं ॥ २२ ॥
 तिर्यग्बन्धमपामार्गं (२) भीमवेगं सुदर्शनं ।
 सिंहाक्रान्तं गजाक्रान्तं गर्हभाक्रान्तमेव च ॥ २३ ॥
 गदाकर्माणि जानीयान्नियुद्धस्याथ कर्म च ।
 आकर्षणं विकर्षञ्च बाह्वनां मूलमेव च ॥ २४ ॥
 ग्रीवाविपरिवर्त्तञ्च पृष्ठभङ्गं सुदारुणं ।
 पर्यासनविपर्यामी पशुमारमजाविकं ॥ २५ ॥
 पादप्रहारमास्फोटं कटिरेचितकन्तथा ।
 गात्राश्लेषं स्कन्धगतं महीव्याजनमेव च ॥ २६ ॥
 उरोललाटघातञ्च विस्पष्टकरणन्तथा ।
 उद्धूतमवधूतञ्च तिर्यङ्मार्गगतं तथा ॥ २७ ॥
 गजस्कन्धमवक्षेपमपराङ्मुखमेव च ।
 देवमार्गमधीमार्गममार्गगमनाकुलं ॥ २८ ॥
 यष्टिघातमवक्षेपी वसुधादारणन्तथा ।
 जानुबन्धं भुजाबन्धं गात्रबन्धं सुदारुणं ॥ २९ ॥
 विपृष्ठं सोदकं शुभ्रं भुजावेष्टितमेव च ।
 सन्नद्धैः संयुगे भाव्यं सशस्त्रैस्तैर्गजादिभिः ॥ ३० ॥
 वराङ्कुशधरौ क्षेभी एको ग्रीवागतोऽपरः ।

स्कन्धगौ हौ च धानुष्कौ हौ च खड्गधरो गजे ॥ ३१ ॥

रथे रणे गजे चैव तुरङ्गाणां त्रयं भवेत् ।

धानुष्काणाम्त्रयं प्रीक्तं रक्षार्थं तुरगस्य च ॥ ३२ ॥

धन्विनो रक्षणार्थाय चर्मणन्तु(१) नियोजयेत् ।

स्वमन्त्रैः शस्तमभ्यर्च्य शास्त्रैर्लोकामोहनं ॥ ३३ ॥

यो युद्धे याति स जयेदरीन् सम्प्राप्तयेद्भुवं ॥

इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नामैकपञ्चाशदधिकदि-

शततमोऽध्यायः ॥

अथ दिपञ्चाशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

व्यवहारकथनं ।

अग्निरुवाच । व्यवहारं प्रवक्ष्यामि नयानयविवेकदं ।

चतुष्पाच्च चतुःस्थानयतुःसाधन उच्यते ॥ १ ॥

चतुर्हृतयतुर्व्यापी चतुष्कारी च कीर्त्तयते ।

अष्टाङ्गोऽष्टादशपदः शतगाखस्तथैव च ॥ २ ॥

त्रियोनिर्द्वाभियोगश्च द्विहारी द्विगतिस्तथा ।

धर्मस्य व्यवहारश्च चरित्रं राजगासनं ॥ ३ ॥

चतुष्पादव्यवहारानामुत्तरः पूर्वसाधकः ।

तत्र सत्ये स्थितो धर्मो व्यवहारस्तु साक्षिणः ॥ ४ ॥

चरित्रं सङ्ग्रहे पुंसां राजाज्ञायान्तु शासनं ।
 मामाभ्युपायसाध्यत्वाच्चतुःसाधन उच्यते ॥ ५ ॥
 चतुर्णामाश्रमाणाञ्च रक्षणात्स चतुर्हितः ।
 कर्त्तारं साक्षिणश्चैव सत्यान्नाजानमेव च ॥ ६ ॥
 व्याप्नोति पादगो यस्माच्चतुर्व्यापी ततः स्मृतः ।
 धर्मस्यार्थस्य यशसो लोकापङ्क्तेस्तथैव च ॥ ७ ॥
 चतुर्णाङ्गरणादेष्ट चतुष्कारी प्रकीर्त्तितः ।
 राजा सपुरुषः सभ्याः शास्त्रं गणकलेखकौ ॥ ८ ॥
 हिरण्यमग्निरुदकमष्टाङ्गः समुदाहृतः ।
 कामात् क्रोधाच्च लोभाच्च त्रिभ्यो यस्मात् प्रवर्त्तते ॥ ९ ॥
 त्रियोनिः कीर्त्यते तेन तथमेतद्विवादकृत् ।
 ह्यभियोगस्तु विज्ञेयः शङ्कातत्त्वाभियोगतः ॥ १० ॥
 शङ्काषड्भिस्तु संसर्गात्तत्त्वषोढादिदर्शणात् ।
 पञ्चद्वयाभिसम्बन्धादुद्दिहारः समुदाहृतः ॥ ११ ॥
 पूर्ववादस्तयोः पक्षः प्रतिपक्षस्त्वनन्तरः ।
 भूतच्छलानुसारित्वादुद्दिगतिः समुदाहृता ॥ १२ ॥
 ऋणन्देयमदेयञ्च येन यत्र यथा च यत् ।
 दानपहणधर्मश्च ऋणादानमिति स्मृतम् ॥ १३ ॥
 स्वद्रव्यं यत्र विश्वभ्रान्निक्षिपत्यविशङ्कितः ।
 निक्षेपनाम तत् प्रोक्तं व्यवहारपदम्बुधैः ॥ १४ ॥
 वणिक्प्रभृतयो यत्र कर्म सम्भूय कुर्वते ।
 तत्सम्भूयसमुत्थानं व्यवहारपदं विदुः ॥ १५ ॥
 दत्त्वा द्रव्यञ्च सम्यग्यः पुनरादातुमिच्छति ।

दत्त्वाप्रदानिकं नाम तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ १६ ॥

अभ्युपेत्य च श्रुयूषां यस्तां न प्रतिपद्यते ।

अश्रुयूषाभ्युपेत्यैतद्विवादपदमुच्यते ॥ १७ ॥

भृत्यानां वेतनस्यान्तादानादानविधिक्रिया ।

वेतनस्यानपाकर्म तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ १८ ॥

निचिप्तं वा परद्रव्यं नष्टं लब्ध्वा प्रहृत्य वा ।

विक्रीयते पराजं यत् स ज्ञेयोऽस्वामिक्रयः ॥ १९ ॥

विक्रियं पण्यं मूल्यान क्रैत्रे यत्र न दीयते ।

विक्रियासम्प्रदानन्तद्विवादपदमुच्यते ॥ २० ॥

क्रौत्वा मूल्यान यत्पण्यं क्रैता न बद्धं मन्यते ।

क्रौत्वा मूल्यान यत् पण्यं दुष्क्रीतं मन्यते क्रयो ॥ २१ ॥

पापण्डनेगमादीनां स्थितिः समय उच्यते ।

समयस्यानपाकर्म तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ २२ ॥

सेतुकेदारमर्यादाविक्रष्टाकृतनिश्चयः ।

क्षेत्राधिकारे यत्र स्युर्विवादः क्षेत्रज्ञस्तु सः ॥ २३ ॥

वेवाहिकी विधिः स्त्रीनां यत्र पुंमात्रं काच्यते ।

स्त्रीपुंसयोगमञ्जन्तु तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ २४ ॥

विभागोर्थस्य पेतस्य पुत्रैर्यस्तु प्रकल्पते ।

दायमागमिति प्रोक्तं तद्विवादपदं बध्ने ॥ २५ ॥

सहमा क्रियते कर्म यत् किञ्चित् बलदपितैः ।

तत् साहममिति प्राक्तं विवादपदमुच्यते ॥ २६ ॥

देगजातिकृन्नादीनामाक्रोग्यङ्गसंयुतम् ।

यद्वचः प्रतिकूलार्थं वाक्पाकृत्यं तदुच्यते ॥ २७ ॥

परगावेष्वभिदेहो हस्तपादायुधादिभिः ।
 अग्न्यादिभिश्चोपघातैर्दण्डपातश्चमुच्यते ॥ २८ ॥
 अक्षवज्रगलाकाद्यैर्देवतं द्यूतमुच्यते ।
 पञ्चक्रीडावयोभिश्च प्राणियुतसमाह्वयः ॥ २९ ॥
 प्रकीर्णकः पुनर्ज्वो व्यवहारो निराश्रयः ।
 राज्ञामाज्ञाप्रतोषातस्तत्कर्मकरणस्तथा ॥ ३० ॥
 व्यवहारोऽष्टादशपदस्तेषां भेदोऽथ वै शतम् ।
 क्रियाभेदान्मनुष्याणां शतशाखो निगद्यते ॥ ३१ ॥
 व्यवहारान्नृपः पश्येज् ज्ञानिविप्रैरकीपनः ।
 शत्रुमित्रसमाः सभ्या अलोभाः श्रुतिवेदिनः ॥ ३२ ॥
 अपश्यता(१) कार्यवशात् सभ्यैर्विप्रं नियोजयेत् ।
 रागाक्तोभादुभयाहापि स्मृत्यपेतादिकारिणः ॥ ३३ ॥
 सभ्याः पृथक् पृथक् दण्डग विवादादिगुणो दमः ।
 स्मृत्याचारव्यपेतेन मार्गेण धर्षितः परैः ॥ ३४ ॥
 आवेदयति यद्वाज्ञे व्यवहारपदं हि तत् ।
 प्रत्यर्थिनोऽयतो लेख्यं यथा वेदितमर्थिना ॥ ३५ ॥
 समामासतदर्शार्हानामजात्यादिचिह्नितम् ।
 श्रुतार्थस्योत्तरं लेख्यं पूर्वाधिदकसन्निधौ ॥ ३६ ॥
 नतोऽर्थी लेखयेत्तद्यः प्रतिज्ञातार्थसाधनम् ।
 तत्सिद्धौ सिद्धिमाप्नोति विपरोतमतोऽन्यथा ॥ ३७ ॥
 सत्तुष्यादवहारोऽयं विवादिषूपदर्शितः ।

अभियोगमनिस्तौर्यं नैनं प्रत्यभियोजयेत् ॥ ३८ ॥
 अभियुक्तश्च नान्येन त्यक्तं विप्रकृतिं नयेत् ।
 कुर्यात् प्रत्यभियोगस्तु कलहे साहचरे च ॥ ३९ ॥
 उभयोः प्रतिभूर्याह्वाः समर्थः काव्यनिर्णये ।
 निरुद्धे भावितो दद्यात्तनं राज्ञे तु तत्समम् ॥ ४० ॥
 मिथ्याभियोगाद् द्विगुणमभियागात्तनं हरेत् ।
 साहसस्तेयपारुष्येष्वभियापात्यये स्त्रिया ॥ ४१ ॥
 विचारयेत्तदा एव कालोऽन्यत्वेकशः स्मृतः ।
 देशदेशास्तरं याति सूक्ष्मो परिलेखि च ॥ ४२ ॥
 ललाटं स्विद्यते चास्य मुखैवैवर्ण्यमेव च ।
 स्वभावाहितं गच्छेन्नोवाक्कायकर्मभिः ॥ ४३ ॥
 अभियोगेऽथ वा साक्ष्ये वागदुष्टः परिकीर्तितः ।
 सन्दिग्धार्थं स्वतन्त्रा यः साधयेद्यन्न निष्पतेत् ॥ ४४ ॥
 न चाङ्गतो वदेत् किञ्चिद्वनी दण्डाय स स्मृतः ।
 साक्षिषूभयतः सत्सु साक्षिणः पूर्ववादिनः ॥ ४५ ॥
 पूर्वपक्षेऽधरीभूते भवन्तुऽस्तरवादिनः ।
 सगणयेद्द्विवादः स्यात्तत्र हीनस्तु दापयेत् ॥ ४६ ॥
 दत्तं पणं वसुधैव धनिना धनमेव च ।
 कलस्त्रिरस्य दूतेन व्यवहारान्नयेत्तृपः ॥ ४७ ॥
 भूतमप्यर्थमप्यस्तं ह्रियते व्यवहारतः ।
 निरुद्धे निखिलानेकमेकदेशविभावनम् ॥ ४८ ॥
 दाप्यः सर्ववृषेणार्थाच्च ग्राह्यस्त्वतिवेदितः ।
 अत्योर्विरोधे न्यायस्तं बलवान् व्यवहारतः ॥ ४९ ॥

अर्थशास्त्राच्च बलवद्भूमिशास्त्रमिति स्थितिः (१) ।
 प्रमाणं लिखितं भूक्तिः साक्षिणश्चेति कौर्त्तितम् ॥ ५० ॥
 एषामन्यतमाभावे दिव्यान्यतममुच्यते ।
 सर्वस्वेव विषादेषु बलवत्युत्तरा क्रिया ॥ ५१ ॥
 आधौ प्रतिग्रहे क्रीते पूर्वा तु बलवत्तरा ।
 पश्यतो ब्रुवतो भूमेर्हानिर्विशतिवार्षिकौ ॥ ५२ ॥
 परेण भुज्यमाना या धनस्य दशवार्षिकौ ।
 आधिसोमोपनिःक्षेपजङ्गवालधनैर्विना ॥ ५३ ॥
 तद्योपनिधिराजस्त्रीश्रोत्रियाणां धनैरपि ।
 आध्यादीनां विहर्तारं धनिने दापयेद्वनं ॥ ५४ ॥
 दण्ड्यं च तत्समं राज्ञे शत्रुपेक्ष्यमथापि वा ।
 आगमोप्यधिको भुक्तिं विना पूर्वक्रमागतं ॥ ५५ ॥
 आगमोपि बलनैव भुक्तिः स्तोकापि यत्र न ।
 आगमेन विशुद्धेन भोगो याति प्रमाणताम् ॥ ५६ ॥
 अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्यं नाधिगच्छति ।
 आः सस्तु कृता येन सोभियुक्तस्तमुदरेत् ॥ ५७ ॥
 न तत्सुतस्तत्सुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसी ।
 योभियुक्तः परेतः स्यात् तस्य ऋकथात्तमुदरेत् ॥ ५८ ॥
 न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनाकृता ।
 बलीपाधिनिर्हत्तान् व्यवहारान्निवर्त्तयेत् ॥ ५९ ॥
 स्त्रीनक्तमन्तरागारवहिःशतुक्तस्तथा ।
 सत्तोश्चत्तार्त्तव्यसनिबालभीतप्रयोजितः ॥ ६० ॥

अमस्वद्वैकृतस्यैव व्यवहारो न मिहाति ।

प्रनष्टाधिगतं देयं नृपेण धनिने धनं ॥ ६१ ॥

विभावयेन्नचेन्निङ्गे स्तत्समं दातुमर्हति ।

देयश्चौरहृतं द्रव्यं राज्ञा जनपदाय तु ॥ ६२ ॥

अशीतिभागा वृद्धिः स्यान्नामि मामि सतन्यके ।

वर्णक्रमाच्छतं द्वित्रिचतुष्यञ्चकमन्यथा ॥ ६३ ॥

सप्ततिस्तु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा ।

वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिद्विगुणा तथा ॥ ६४ ॥

ग्रामान्तरात्तु दशकं सामद्रादपि विंशतिं ।

दद्यात्वा स्वकृतां वृद्धिं सर्वे सर्वासु जातिषु ॥ ६५ ॥

प्रपन्न साधयन्नर्थं न वाच्या नृपतिर्भवेत् ।

साध्यमानो नृपं गच्छेद्दण्डो दाप्यथ तदनं ॥ ६६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे व्यवहारो नाम द्विपञ्चाशदधिक-
द्विंशततमोऽध्यायः ।

अथ त्रिपञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—(०००)—

व्यवहारकथनं ।

अग्निरुवाच । गृहीतार्थः क्रमाद्दाप्या धनिनामधमर्णिकः ।

दत्त्वा तु ब्राह्मणायादौ नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ १ ॥

राज्ञाधर्मर्णिको दाप्यः साधिताद्दशकं स्मृतम् ।
 पञ्चकन्तु शतं दाप्यः प्राप्तार्थो ह्युत्तमर्णिकः ॥ २ ॥
 हीनजातिं परिच्छोणमृणार्थं कर्म कारयेत् ।
 ब्राह्मणस्तु परिच्छोणः शनैर्द्दाप्यो यथोदयम् ॥ ३ ॥
 दीयमानं न गृह्णाति प्रयुक्तं यः स्वकम्यनम् ।
 मध्यस्थस्यापितं तस्याहर्षते न ततः परं ॥ ४ ॥
 ऋक्थग्राह ऋणं दाप्यो योषिदग्राहस्तथैव च ।
 पुत्रोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य ऋक्थिनः ॥ ५ ॥
 अविभक्तैः कुटुम्बार्थं गृह्णन्तु कृतम्भवेत् ।
 दद्युस्तदृक्थिनः प्रेते प्रोषिते वा कुटुम्बिनि ॥ ६ ॥
 न दाषित् पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्यादृते कुटुम्बार्थान्न पतिः स्त्रीकृतं तथा ॥ ७ ॥
 गोपशौण्डिकशैनूषरजकव्याधयोपिता ।
 ऋणं दद्यात्पतिस्त्रासां यस्मादृत्तिस्तदाश्रया ॥ ८ ॥
 प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं पत्या वा सह यत् कृतं ।
 स्वयं कृतं वा गृह्णं नान्यस्त्री दातुमर्हति ॥ ९ ॥
 पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनामिप्नुतेऽथ वा(१) ।
 पुत्रपौत्रैर्ऋग्मन्देयं निह्वे साक्षिभाषितम् ॥ १० ॥
 सुराकामयूतकृतमन्दण्डशस्कावशिष्टकम् ।
 वृथा दानं तथैवेह पुत्रो दद्यान्न पैतृकम् ॥ ११ ॥
 भ्रातृणामथ दम्पत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।

प्रतिभाव्यसृणं ग्राह्यमविभक्तेन च स्मृतम्(१) ॥ १२ ॥

दर्शने प्रत्यये दाने प्रतिभाष्यं विधीयते ।

आधो त् वितथे दाप्या वितथस्य सता अपि ॥ १३ ॥

दर्शनप्रतिभूर्यञ्च स्मृतः प्रात्यगिकोऽपि वा ।

न तत्पुत्रा धनं दद्यद्दुर्दानाय ये स्थिताः ॥ १४ ॥

बहवः सूर्यदि स्वांगैर्दद्युः प्रतिभुवो धनम् ।

एकच्छायाश्रितेष्वेष धनिकस्य यथा रुचि ॥ १५ ॥

प्रतिभूर्दापितो यत्र प्रकाशं धनिने धनम् ।

द्विगुणं प्रतिदातव्यमृणिकेस्तस्य तद्विवेक ॥ १६ ॥

स्वसन्ततिस्त्रीपशव्यं धान्यं द्विगुणमेव च ।

वस्त्रं चतुर्गुणं प्रोक्तं रमयाष्टगुणस्तथा ॥ १७ ॥

आधिः प्रणश्येत् द्विगुणे धने यदि न मोक्ष्यते ।

काले कालकृतं नश्येत् फलभोग्यो न नश्यति ॥ १८ ॥

गोप्याधिभोग्यो नावृद्धिः सोपकारेऽथ भाति ।

नष्टो देयो विनष्टश्च देवराजकृतादृते ॥ १९ ॥

आधिः स्वीकरणात्सिद्धीरक्षमाणोप्यसारताम् ।

यातयेदन्य आधियो धनभाग् वा धनी भयेत् ॥ २० ॥

चरित्रं बन्धककृतं मङ्गलं दापयेदनं ।

सत्यङ्कारकृतं द्रव्यं द्विगुणं प्रतिदापयेत् ॥ २१ ॥

उपस्थितस्य मोक्षव्य आधिर्दण्डोऽन्यथा भवेत् ।

प्रयोजके सति धनं कुलेन्यस्याधिमाप्नुयात् ॥ २२ ॥

तत्कालकृतमूढो वा तत्र तिष्ठेदवज्ञः कः ।

विना धारणकादापि विक्रीणीते ससाक्षिकम् ॥ २३ ॥

यदा तु द्विगुणोभूतमृणमाधौ तदा खलु ।

मोच्यथाधिस्तदुत्पाद्य प्रविष्टे द्विगुणे धने ॥ २४ ॥

व्यसनस्थमनाख्याय हस्तेऽन्यस्य यदर्पयेत् ।

द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ॥ २५ ॥

न दाप्याऽपहृतं तत्त, राजदैवकतस्करैः ।

प्रेषयेन्मार्गिते दत्ते दाप्या दण्डश्च तत्समम् ॥ २६ ॥

आजीवन् स्वेच्छया दण्डो दाप्यस्तथापि सोदयं ।

याचितावाहितन्यामे निक्षेपेष्वप्ययं विधिः ॥ २७ ॥

इत्यान्वये महापुराणे व्यवहारी नाम त्रिपञ्चाशदधिक-

द्विंशततमोऽध्यायः

अथ चतुःपञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

— ००० —

दिव्यप्रमाणकथनं ।

अग्निरुवाच । तपस्विनो दानशीलाः कुलीनाः सत्यवादिनः ।

धर्मप्रधाना ऋजवः पुत्रवन्तो धनान्विताः ॥ १ ॥

पञ्चयज्ञक्रियायुक्ताः साक्षिणः पञ्च वा त्रयः ।

यथाजाति यथावर्ण सर्वे सर्वेषु वा स्मृताः ॥ २ ॥

स्तीवृद्धबालकितवमत्तोभ्यन्ताभिः शतकाः ।

रङ्गावतारिपाषण्डकूटकृत्स्नहिकलेन्द्रियाः ॥ ३ ॥
 पतितामात्रसम्बन्धिसहायरिपुतस्कराः ।
 अमाक्षिणः सर्वमाक्षी चौर्यपातयसाहसे ॥ ४ ॥
 उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोपि धर्मवित् ।
 अनुवन् हि नरः साक्ष्यमृणं सदगवम्भकम् ॥ ५ ॥
 राज्ञा सर्वं प्रदाप्यः स्यात् षट्चत्वारिंशकेऽहनि ।
 न ददाति हि यः साक्ष्यं जानन्नपि नराधमः ॥ ६ ॥
 स कूटमाक्षिणां पापैस्तस्यो दण्डेन चैव हि ।
 साक्षिणः आवयेद्वादिप्रतिवादिस्मौपगान् ॥ ७ ॥
 ये पातककृतां लोका महापातकिनां तथा ।
 अग्निदानाश्च ये लोका ये च स्त्रीबालघातिनां ॥ ८ ॥
 तान् सर्वान् समवाप्नोति यः साक्ष्यमनृतं वदेत् ।
 सुकृतं यत्त्वया किञ्चिज्जन्मान्तरगतैः कृतम् ॥ ९ ॥
 तत्सर्वं तस्य जानीहि यं पराजयमे मृषा ।
 द्वेधे बह्वनां वचनं समेषु गुणिनान्तथा ॥ १० ॥
 गुणिद्वेधे तु वचनं याद्वयं ये गुणवत्तराः ।
 यस्योचुः साक्षिणः सत्यां प्रतिज्ञां स जयी भवेत् ॥ ११ ॥
 अन्यथा वादिनो यस्य भूवस्तस्य पराजयः ।
 उक्तेपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यन्ये गुणवत्तराः ॥ १२ ॥
 द्विगुणा वान्यथा ब्रूयुः कूटाः स्युः पूर्वमाक्षिणः ।
 पृथक् पृथग्दण्डनीयाः कूटकसाक्षिणस्तथा ॥ १३ ॥
 विवादाद्विगुणं दण्डं विवास्यो ब्रह्मणः स्मृतः ।
 यः साक्ष्यं आवितोऽन्येभ्यो निज्जुते तत्तमोहतः ॥ १४ ॥

स दाप्यीष्टगुणं दण्डं ब्राह्मणस्तु विवासयेत् ।
 वर्णिनां हि वधो यत्र तत्र साध्यऽमृतं वदेत् ॥ १५ ॥
 यः कश्चिदर्थोऽभिमतः स्वरूपा तु परस्परं ।
 लेख्यं तु साक्षिमतं कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥ १६ ॥
 समामासतदर्शहर्षमजातिस्वगोत्रजैः ।
 स ब्रह्मचारिकास्त्रीयपितृनामादिचिह्नितम् ॥ १७ ॥
 समाप्तैर्धैः ऋणो नाम स्वहस्तेन निवेशयेत् ।
 मतं मेऽमुकपुत्रस्य यदत्रोपरिलेखितं ॥ १८ ॥
 साक्षिणश्च स्वहस्तेन पितृनामकपूर्वकम् ।
 षष्ठाहममुकः साक्षी लिखेयुरिति ते समाः ॥ १९ ॥
 अलिपिस्तु ऋणो यः स्यात्तेखयेत् स्वमतस्तु सः ।
 साक्षी वा साक्षिणान्येन सर्वसाक्षिसमीपतः ॥ २० ॥
 उभयाभ्यर्थितेनैतन्मया ह्यमुकसूनुना ।
 लिखितं ह्यमुकेनेति लेखकोऽथान्ततो लिखेत् ॥ २१ ॥
 विनापि साक्षिभिर्लेख्यं स्वहस्तलिखितञ्च यत् ।
 तत् प्रमाणं स्मृतं सर्वं बलीपधिकृतादृते ॥ २२ ॥
 ऋणं लेख्यकृतं देयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु ।
 आधिस्तु भुज्यते तावद्यावत्तत्र प्रदीयते ॥ २३ ॥
 देशान्तरस्थे दुर्ज्ञेये नष्टोन्मृष्टे ह्यते तथा ।
 भिन्ने च्छिन्ने तथा दग्धे लेख्यमन्यत्तु कारयेत् ॥ २४ ॥
 सन्दिग्धार्थविशुद्धार्थं स्वहस्तलिखितस्तु यत् ।
 युक्तिप्राप्तिक्रियाचिह्नसम्बन्धागमहेतुभिः ॥ २५ ॥
 लेख्यस्य पृष्ठेऽभिलिखेत् प्रविष्टमधमर्षि नः ।

धनी चोपगतं दद्यात् स्वहस्तपरिचिह्नितम् ॥ २६ ॥

दत्तार्थं पाटयेत्ते ख्यं शुद्धै चान्यत्तु कारयेत् ।

साक्षिमद्य भवेद्यत्तु तद्वातव्यं ससाक्षिकं ॥ २७ ॥

तुलाग्न्यापो विषं कीघो दिव्यानीह विशुद्धये ।

महाभियोगेष्वेतानि शीर्षकस्य ऽभियोक्तारि ॥ २८ ॥

तथा वान्यतरः कुर्यादितरो वर्त्तयेच्छिरः ।

विनापि शीर्षकात् कुर्यान्नृपद्रोहेऽथ पातके ॥ २९ ॥

नासहस्राहरेत् फालं न तुलान् विघ्नस्तथा ।

नृपार्थेष्वभियोगेषु वहेयुः शुचयः सदा ॥ ३० ॥

सहस्रार्थं तुलादीनि कोषमण्येऽपि दापयेत् ।

यतार्धं दापयेच्छुद्धमशुद्धो दण्डभाग् भवेत् ॥ ३१ ॥

सचेलस्नातमाङ्गय सूर्योदय उपोषितम् ।

कारयेत्सर्वदिव्यानि नृपम्राट्पणसन्निधौ ॥ ३२ ॥

तुला स्त्रोबालवृक्षान्धपङ्क्तुम्राट्पणरोगिणां ।

अग्निर्जलं वा शूद्रस्य यवाः सम विपस्य वा ॥ ३३ ॥

तुलाधारणविद्वद्भिरभियुक्तस्तुलान्वितः ।

प्रतिमानसमीभृतो रेखां कृत्वावतारितः ॥ ३४ ॥

आदित्यचन्द्रावनिलोऽनलस्य

द्यौर्ममिरापोऽहदयं यमस्य ।

अहस्य रात्रिय उभे च सन्ध्ये

धर्मस्य जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ३५ ॥

त्वं तुले सत्यधामासि पुरा देवैर्विनिर्मिता ।

सत्यं वदस्व कल्याणि संग्रयान्मां विमोचय ॥ ३६ ॥

यद्यस्मि पापकृन्मातस्ततो मां त्वमघो नय ।
 शुद्धयेद्दमयोर्द्ध्वमां तुलामित्यभिमन्त्रयेत् ॥ ३७ ॥
 करौ विमृदितब्रौह्मेर्लक्षयित्वा ततो न्यसेत् ।
 सप्ताश्वस्यस्य पत्राणि तावत् सूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ३८ ॥
 त्वमेव सर्वभूतानामन्तश्चरसि पावक ।
 साक्षिवत् पुण्यपापेभ्यो ब्रुहि सत्यङ्कुरे मम ॥ ३९ ॥
 तस्येत्युक्तवतो लौहं पञ्चाशत्पलिकं समम् ।
 अग्निवर्णं न्यसेत् पिण्डं हस्तयोरुभयोरपि ॥ ४० ॥
 स तमादाय सप्तैव मण्डलानि शनैर्ब्रजेत् ।
 षोडशाङ्गुलकं त्रियं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ ४१ ॥
 मुक्ताग्निं मृदितब्रौहिरदग्धः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 अन्तरा पतिते पिण्डे सन्देहे वा पुनर्हरेत् ॥ ४२ ॥
 पवित्राणां पवित्रं त्वं शोध्यं शोधय पावन ।
 सत्येन माभिरक्षस्व वरुणेत्यभिशस्तकम् ॥ ४३ ॥
 नाभिदध्नादकस्यस्य गृहीत्वोरु जलं विशेत् ।
 समकालमिषुं मुक्तमानीयान्यो जवी नरः ॥ ४४ ॥
 यदि तस्मिन्निमग्नाङ्गं पश्येच्च शुद्धिमाप्नुयात् ।
 त्वं विषं ब्रह्मणः पुत्र सत्यधर्मे व्यवस्थित ॥ ४५ ॥
 त्रायस्वास्मादभीशापात् सत्येन भव मेऽमृतम् ।
 एवमुक्त्वा विषं साङ्गं भक्षयेद्दमशैलजं ॥ ४६ ॥
 यस्य वेगैर्विना जीर्णं शुद्धिं तस्य विनिर्द्दिशेत् ।
 देवानुग्रान् समभ्यर्च्य तत्क्षानोदकमाहरेत् ॥ ४७ ॥
 संश्राव्य पाययेत्तस्माज्जलात् प्रसृतिचयम् ।

आचतुर्दशमादङ्गो यस्य नो राजदैविकम् ॥ ४८ ॥
व्यसनं जायते घोरं स शुद्धः स्यादसंशयम् ।
सत्यवाहनशस्त्राणि गोवीजकनकानि च ॥ ४९ ॥
देवतागुरुपादाश्च दृष्टापूर्तकृतानि च ।
इत्येते सुकराः प्रोक्ताः शपथाः स्वल्पसंशये ॥ ५० ॥
इत्याग्नेये महापुराणे दिव्यानि प्रमाणानि नाम
चतुःपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

दायविभागकथनम् ।

अग्निरुवाच । विभागश्चेत् पिता कुर्व्यादिच्छया विभजेत् सुतान् ।
ज्येष्ठं वा ज्येष्ठभागेन सर्वं वा स्युः समांशिनः ॥ १ ॥
यदि दद्यात् समानंशान् कार्य्याः पत्न्याः समांशिकाः ।
न दत्तं स्त्रीधनं यासां भर्ता वा गृहशूरेण वा ॥ २ ॥
शक्तस्थानीहमानस्य किञ्चिद्दत्त्वा पृथक् क्रिया ।
न्यूनाधिकविभक्तानां धर्म्याश्च पितृना कृतः ॥ ३ ॥
विभजेयुः सुताः पित्रोरुर्ध्वं मृक्थमृणं समम् ।
मातुर्दुहितरः शेषमृणास्ताभ्य ऋतेऽन्नयः ॥ ४ ॥
पितृद्रव्याविनाशेन यदन्यत् स्वयमर्जयेत् ।
मैत्रमोहाद्विक्रयैव दद्यादानाच्च तदभवेत् ॥ ५ ॥
सामान्यार्थसुरथानि विभागस्तु समः स्मृतः ।

अनेकपितृकाणाम् पितृती भागकल्पना ॥ ६ ॥
 भूर्यापिता महोपात्ता निबन्धो द्रव्यमेव वा ।
 तत्र स्यात् सदृशं स्वाम्यं पितुः पुत्रस्य चोभयोः ॥ ७ ॥
 विभक्तेषु सुतो जातः सवर्णायां विभागभाक् ।
 दृष्ट्याहा तद्विभागः स्यादायव्ययविशोधितात् ॥ ८ ॥
 क्रमादभ्यागतं द्रव्यं हृतमभ्युदरे च यः ।
 दायादेभ्यो न तद्दद्याद्विद्यया लब्धमेव च ॥ ९ ॥
 पितृभ्यां यस्य यद्वत्तं तत्तस्यैव धनं भवेत् ।
 पितुरुर्द्ध्वं विभजतां माताप्यंशं समं हरेत् ॥ १० ॥
 असंस्कृतास्तु संस्कार्या भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैः ।
 भगिन्यश्च निजादंशाह्वांशान्तु तुरीयकं ॥ ११ ॥
 चतुःस्त्रिहेरकभागाः स्युर्वर्णशो ब्राह्मणात्मजाः ।
 क्षत्रजास्त्रिहेरकभागा विड्जास्तु हेरकभागिनः ॥ १२ ॥
 अन्योन्यापहृतं द्रव्यं विभक्ते यत्तु दृश्यते ।
 तत्पुनस्ते समैरंशैर्विभजेरन्निति स्थितिः ॥ १३ ॥
 अपुत्रेण परचेत्त्रे नियोगीत्पादितः सुतः ।
 उभयोरप्यसाहक्यी पिण्डदाता च धर्म्मतः ॥ १४ ॥
 श्रीरसो धर्म्मपत्नीजस्तत्त्वमः पुत्रिकासुतः ।
 क्षेत्रजः क्षेत्रजातस्तु सगोत्रेणेतरेण वा ॥ १५ ॥
 द्यहे प्रच्छन्न उत्पन्नो गूढजस्तु सुतः स्मृतः ।
 कानौनः कन्यकाजातो मातामहसुतो मतः ॥ १६ ॥
 क्षतायामक्षतायां वा जातः पौनर्भवः सुतः ।
 दद्यान्माता पिता वा यं स पुत्री दत्तको भवेत् ॥ १७ ॥

क्रीतश्च ताभ्यां विक्रीतः कृत्रिमः स्यात् स्वयं कृतः ।
 दत्तात्मा तु स्वयं दत्तो गर्भे विभक्तः सहोदजः ॥ १८ ॥
 उत्सृष्टो गृह्यते यस्तु सोपविद्धो भवेत् सुतः ।
 पिण्डदोऽगृह्यरक्षैषां पूर्वाभावे परः परः ॥ १९ ॥
 सजातीयेष्वयं प्रोक्तस्तनयेषु मया विधिः ।
 जातोऽपि दास्यां शुद्रस्य कामतोऽगृह्यरो भवेत् ॥ २० ॥
 मृते पितरि कुर्युस्तं भ्रातरस्त्वर्द्धभागिकं ।
 अभातृको हरेत् सर्वं दुहितृणां सुतादृते ॥ २१ ॥
 पत्नी दुहितरश्चैव पितरो भ्रातरस्तथा ।
 तत्सुतो गोचजो बन्धुः शिष्यः सन्नद्धचारिणः ॥ २२ ॥
 एषामभावे पूर्वस्य धनभागुत्तरोत्तरः ।
 स्वर्यातस्य ह्यपुत्रस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ २३ ॥
 वानप्रस्थयतिव्रद्धचारिणामृक्श्रभागिनः ।
 क्रमेणाचार्यसन्धिष्यधर्मभ्रात्रेकतीर्थिनः ॥ २४ ॥
 संसृष्टिनस्तु संसृष्टी सोदरस्य तु सोदरः ।
 दद्याच्चापहरेष्वांशं जातस्य च मृतस्य च ॥ २५ ॥
 अन्योदर्थस्तु संसृष्टी नान्योदर्थधनं हरेत् ।
 असंसृष्टापि चादद्यात्सोदर्थ्यो नान्यमातृजः ॥ २६ ॥
 पतितस्ततस्तुतः क्लीवः पङ्कुरुन्मत्तको जडः ।
 अन्योऽचिकित्स्यरोगाद्या भर्त्सव्यास्तु निरंशकाः ॥ २७ ॥
 श्रीरसाः क्षेत्रजास्त्वेषां निर्दोषा भागहारिणः ।
 सुताश्चैषां प्रभर्त्सव्या यावहे भर्त्सुतात्कृताः ॥ २८ ॥
 अपुत्रा योषितश्चैषां भर्त्सव्याः साधुवृत्तयः ।

निर्वास्या व्यभिचारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च ॥ २८ ॥

पितृमातृपतिभ्रातृदत्तमध्यग्न्युपागतं ।

आधिवेदनिकञ्चैव स्त्रीधनं परिकीर्तितं ॥ ३० ॥

बन्धुदत्तं तथा शुल्कमन्वाधेयकमेव च ।

अप्रजायामतीतायां बान्धवास्तदवाप्नुयुः ॥ ३१ ॥

अप्रजास्त्रीधनं भर्तुर्ब्राह्मणादिषु चतुर्वर्षि ।

दुहितृणां प्रसूता चेच्छ्रेष्ठे तु पितृगामि तत् ॥ ३२ ॥

दत्त्वा कन्यां हरन् दण्डो व्ययं दद्याच्च सोदयम् ।

मृतायां दत्तमादद्यात् परिशोध्योभयव्ययम् ॥ ३३ ॥

दुर्भिक्षे धर्मकार्यं च व्याधौ संप्रतिरोधके ।

गृहीतं स्त्रीधनं भर्ता न स्त्रिये दातुमर्हति ॥ ३४ ॥

अधिवित्तस्त्रिये दद्यादाधिवेदनिकं समम् ।

न दत्तं स्त्रीधनं यस्यै दत्ते त्वर्ध्वं प्रकीर्तितम् ॥ ३५ ॥

विभागनिष्कवे ज्ञातिबन्धुसाथभिलेखितैः ।

विभागभावना ज्ञेया गृह्यतेष्वेव यौतकैः ॥ ३६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे दायविभागो नाम पञ्चपञ्चाशदधिक-

द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशदधिकहिंशततमोऽध्यायः ।

—(१५०)—

सीमाविवादादिनिर्णयः ।

अग्निरुवाच । सीम्नो विवादे क्षेत्रस्य सामन्ताः स्यविरा गणाः ।

गोपाः सीमाकृषाणां ते सर्वे च वनगीचराः ॥ १ ॥

नयेयुरेते सीमानं स्यत्पाङ्गारतुषट्पदुमैः ।

सेतुवल्मीकनिष्ठास्थितैत्याद्यैरुपलक्षिताम् ॥ २ ॥

सामन्ता वा सप्तयामाद्यत्वारोऽष्टौ दशापि वा (१) ।

रक्तस्त्रग्वसनाः सीमानयेयुः क्षितिधारिणः ॥ ३ ॥

अमृते तु पृथग्दण्डा राज्ञा मध्यममाहसम् ।

अभावे ज्ञातृचिह्नानां राज्ञा सीम्नः प्रवर्तकः ॥ ४ ॥

आरामाश्रयतनयामनिपानीयानवेष्टसु ।

एष एव विधिर्ज्ञेयो वर्षाग्वप्रवहेषु च ॥ ५ ॥

मर्यादायाः प्रभेदेषु क्षेत्रस्य हरणे तथा ।

मर्यादायाश्च दण्डाः स्युर्धमेक्षितममध्यमाः ॥ ६ ॥

न निषेधोऽल्पबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः ।

परभूमिं हरन् कृपः स्वल्पक्षेत्रं बह्वदकः ॥ ७ ॥

स्वामिने योऽनिवेद्यैव क्षेत्रे सेतुं प्रकल्पयेत् ।

उत्पन्ने स्वामिनो भोगस्तदभावे महःपतेः ॥ ८ ॥

फालाहतमपि क्षेत्रं यो न कुर्यान्न कारयेत् ।

१. चत्वारोऽथ दशापि वृत्ति ५०, ५०, ५० च ।

स प्रदाप्योऽक्तफलं क्षेत्रमन्येन कारयेत् ॥ ८ ॥
 मासानष्टौ तु मङ्घिषी सस्यघातस्य कारिणो ।
 दण्डनीया तदर्हन्तु गोस्तर्द्धमजाविकं ॥ १० ॥
 भक्षयित्वोपविष्टानां यथोक्ताद् द्विगुणो दमः ।
 सममेषां विव्रीतेषु खरोद्भूतं मङ्घिषीसमम् ॥ ११ ॥
 यावत् सस्यं विनष्टन्तु तावत् क्षेत्रौ फलं लभेत् ।
 पालस्ताद्योऽथ गोस्वामी पूर्वोक्तं दण्डमर्हति ॥ १२ ॥
 पथि ग्रामविव्रीतान्ते क्षेत्रे दोषो न विद्यते ।
 अकामतः कामचारे चौरवद्दण्डमर्हति ॥ १३ ॥
 मङ्घोक्षोरसृष्टपशवः सृतिकागन्तुका च गोः ।
 पालो येषान्तु ते मोक्ष्या दैवराजपरिभृताः ॥ १४ ॥
 यथार्पितान् पशून् गोपः सायं प्रत्यर्पयेत्तथा ।
 प्रमादसृतनष्टांश्च प्रदाप्यः कृतवेतनः ॥ १५ ॥
 पालदोषविनाशे तु पाले दण्डो विधीयते ।
 अर्हन्नयोदशपणः स्वामिनो द्रव्यमेव च ॥ १६ ॥
 ग्रामेच्छया गोप्रचारो भूमिराजवशेन वा ।
 द्विजस्तृणैधःपुष्पाणि सर्वतः स्ववदाहरेत् ॥ १७ ॥
 धनुःशतं परीणाहो ग्रामक्षेत्रान्तरं भवेत् ।
 द्वे शते खर्वटस्य स्यान्नगरस्य चतुःशतम् ॥ १८ ॥
 स्वं लभेतान्यविक्रीतं क्लेतुर्दोषोऽप्रकाशिते ।
 हीनाद्रहो हीनमूल्ये विलाहीने च तस्करः ॥ १९ ॥
 नष्टापहृतमासाय हर्तारं याह्येन्नरम् ।
 देशकालातिपत्तौ वा गृह्णीत्वा स्यमर्पयेत् ॥ २० ॥

विक्रेतुर्दर्शनाच्छुद्धिः स्वामी द्रव्यं नृपो दमम् ।
 क्रेता मूर्ख्यं समाप्नोति तस्माद्यस्तत्र विक्रयी ॥ २१ ॥
 आगमेनोपभोगेन नष्टं भाव्यमतोऽन्यथा ।
 पञ्चबन्धो दमस्तस्य राज्ञे तेनाप्यभाविते ॥ २२ ॥
 हृतं प्रनष्टं यो द्रव्यं परहस्तादवाप्नुयात् ।
 अनिवेद्य नृपे दण्ड्यः स तु वक्ष्यति पणान् ॥ २३ ॥
 शौक्लिकैः स्थानपालैर्वा नष्टापहृतमाहृतं ।
 अर्घ्याक् संवत्सरात् स्वामी लभते परतो नृपः ॥ २४ ॥
 पणनिकशफे दद्याच्चतुरः पञ्च मानुषे ।
 महिषोष्ट्रगवां द्वौ द्वौ पादं पादमजाविके ॥ २५ ॥
 खकुटुम्बाविरोधेन देयं दारसुतादृते ।
 नाख्ये सति सर्वस्वं देयं यच्चान्यसंश्रुतम् ॥ २६ ॥
 प्रतिग्रहः प्रकाशः स्यात् स्यादस्य विशेषतः ।
 देयं प्रतिश्रुतञ्चैव दत्त्वा नापहरेत् पुनः ॥ २७ ॥
 द्रव्यैकपञ्चसताहमासत्र्यहार्धमासिकं ।
 वीजायोवाह्यरत्नस्त्रीदोह्यपुंसं प्रतीक्ष्यम् ॥ २८ ॥
 अग्नी सुवर्णमक्षीणं द्विपलं रजते शते ।
 अष्टौ अपुणि सौसे च ताम्बे पञ्चदशायसि ॥ २९ ॥
 शते दशपलाहृदिरोर्णे कार्पासिके तथा ।
 मध्ये पञ्चपला ज्ञेया सूक्ष्मे तु द्विपला मता ॥ ३० ॥
 कार्पासिके रोमवहे च त्रिंशद्भागः क्षयो मतः ।
 न क्षयो न च तृहस्त्रु कौशेये वस्त्रलेपु च ॥ ३१ ॥
 देयं कालञ्च भोगञ्च ज्ञात्वा नष्टे बलाबलम् ।

द्रव्याणां कुशला ब्रूयुस्तदाप्यमसंशयम् ॥ ३२ ॥
 बलाहासीकृतद्यौरैर्विक्रीतस्यापि मुच्यते ।
 स्वामिप्राणप्रदो भक्त्यागास्तन्निष्कृयादपि ॥ ३३ ॥
 प्रमत्त्यावसितो राज्ञो दास आमरणान्तिकः ।
 यर्णानामानुलोभ्येन दास्यं न प्रतिलोमतः ॥ ३४ ॥
 कृतशिल्पेऽपि निवसेत् कृतकालं गुरोर्गृहे ।
 अन्तेवासी गुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः ॥ ३५ ॥
 राजा कृत्वा पुरे स्थानं ब्राह्मणाग्रस्य तत्र तु ।
 त्रैविध्यं वृत्तिमद्ब्रूयात् स्वधर्मः पात्यतामिति ॥ ३६ ॥
 निजधर्माविरोधेन यस्तु सामयिकी भवेत् ।
 सोऽपि यत्नेन संरक्ष्यो धर्मो राजकृतश्च यः ॥ ३७ ॥
 गणद्रव्यं हरेद्यस्तु संविदं लङ्घयेच्च यः ।
 सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ ३८ ॥
 कर्त्तव्यं वचनं सर्वैः समूहहितवादिभिः ।
 यस्तत्र विपरीतः स्यात्तदाप्यः प्रथमं दमम् ॥ ३९ ॥
 समूहकार्यप्रहितो यत्नभेत्तत्तदर्पयेत् ।
 एकादशगुणं दाप्यो यद्यसौ नार्पयेत् स्वयम् ॥ ४० ॥
 वेदज्ञाः शुचयोऽस्तुभ्यो भवेयुः कार्यचिन्तकाः ।
 कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिनां ॥ ४१ ॥
 श्रेणिनैगमपाखण्डिगणानामप्ययं विधिः ।
 भेदश्चैषां नृपो रक्षेत् पूर्ववृत्तिश्च पालयेत् ॥ ४२ ॥
 गृहीतवेतनः कर्म त्यजन् द्विगुणमावहेत् ।
 अगृहीते समं दाप्यो भृत्यैरप्य उपस्तरः ॥ ४३ ॥

दाप्यस्तु दशमं भागं बाणिज्यपशुसंस्थतः ।

अनिधित्वं भूतिं यस्तु कारयेत्त मष्टोद्धिता ॥ ४४ ॥

देशं कालञ्च योऽतीयात् कर्म कुर्याच्च योऽन्यथा ।

तत्र तु स्वामिनश्चन्दोऽधिकं देयं कृतेऽधिके ॥ ४५ ॥

यो यावत् कुरुते कर्म तावत्तस्य तु वेतनम् ।

उभयोरप्यसाध्यञ्चेत् साध्ये कुर्याद्यथाश्रुतम् ॥ ४६ ॥

अराजदैविकवष्टं भाण्डं दाप्यस्तु वाहकः ।

प्रस्थानविघ्नकृत्तुं प्रदाप्यो द्विगुणं भूतिम् ॥ ४७ ॥

प्रक्रान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं पथि संत्यजन् ।

भूतिमर्हपथे सर्वां प्रदाप्यस्याजकोपि च ॥ ४८ ॥

ग्लहे गतिकवृद्धेस्तु सभिकः पञ्चकं गतं ।

गृहीयाद्भूर्त्तकितवादितराद्दशकं गतं ॥ ४९ ॥

स सम्यक्पालितो दद्याद्राज्ञे भागं यथाकृतं ।

जितसुहृद्भयैज्जे च दद्यात्कृत्यं वचः क्षमो ॥ ५० ॥

प्राप्ते नृपतिना भागे प्रविष्टे भूर्त्तमण्डले ।

जितं सशभिके स्थाने दापयेदन्यथा न तु ॥ ५१ ॥

द्रष्टारो व्यवहाराणां साक्षिण्यत एव हि ।

राज्ञा सचिञ्चा निर्वास्याः कूटाक्षोपधिदेविनः ॥ ५२ ॥

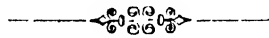
द्यूतमेकमुखं कार्यं तत्स्वरञ्जानकारणात् ।

एष एव विधिर्ज्ञेयः प्राणिद्यूतं समाह्वये ॥ ५३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे सीमाविवादादिनिर्णया नाम

षट्पञ्चाशदधिकद्विगुणतमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

वाक्पाठ्यादिप्रकरणम् ।

अग्निरुवाच । सत्यामत्यान्यथा स्तोत्रैर्न्यनाङ्गेन्द्रियरीणि ।

क्षेपं करोति चेद्दण्डः पणानर्द्धत्रयोदश ॥ १ ॥

अभिगन्तास्मि भगिनीन्मातरं वा तवेति च ।

शपत्सं दापयेद्राजा पञ्चविशतिकं दमं ॥ २ ॥

अर्द्धोऽधमेषु द्विगुणः परस्त्रीषूत्तमेषु च ।

दण्डप्रणयनं कार्यं वर्णजात्युत्तराधरैः ॥ ३ ॥

प्रातिलोभ्यापवादिषु द्विगुणत्रिगुणा दमाः ।

वर्णानामानुलोभ्येन तस्मादेवार्द्धहानितः ॥ ४ ॥

वाहुग्रीवानेत्रसक्थिविनाशे वाचिके दमः ।

शत्यस्ततोऽर्द्धिकः पादनासाकर्णकरादिषु ॥ ५ ॥

अशक्तस्तु वदन्नेवन्दण्डनीयः पणान् दश ।

तथा शक्तः प्रतिभुवं दद्यात् क्षेमाय तस्य तु(१) ॥ ६ ॥

पतनीयकृते क्षेपे दण्डो मध्यमसाहसः ।

उपपातकयुक्ते तु दाप्यः प्रथमसाहसं ॥ ७ ॥

त्रैविद्यतृपदेवानां क्षेप उत्तमसाहसः ।

१ दद्यादित्यत्र दाप्य इति पाठो भविष्यु युक्तः ।

मध्यमो ज्ञातिपूगानां प्रथमो ग्रामदेशयोः ॥ ८ ॥
 असाक्षिकहते चिह्नैर्युक्तिभिः शगमेन च ।
 द्रष्टव्यो व्यवहारस्तु कूटचिह्नकृता इयात् ॥ ९ ॥
 भस्मपङ्कजः स्पर्शं दण्डो दशपणः स्मृतः ।
 अमेध्यपाणिनिहृतस्पर्शने द्विगुणः स्मृतः ॥ १० ॥
 समेष्वेवं परस्त्रीषु द्विगुणस्तूसमेषु च ।
 ह्रीनेष्वर्धं दमो मोहमदादिभिरदण्डनम् ॥ ११ ॥
 विप्रपीडाकरं च्छेद्यमङ्गमब्राह्मणस्य तु ।
 उद्गूर्णं प्रथमो दण्डः संस्पर्शं तु तदर्द्धिकः ॥ १२ ॥
 उद्गूर्णं हस्तपादे तु दशविंशतिको दमो ।
 परस्परस्तु सर्वेषां शास्त्रं मध्यममाहमः ॥ १३ ॥
 पादकेशांशुककरोक्षुचनेषु पणान् दश ।
 पीडाकर्षां शुकाविष्टपादाध्यासे शतम्दमः ॥ १४ ॥
 शोणितेन विना दुःस्वङ्गुर्वन् काष्ठादिभिर्नरः ।
 हात्रिंशतं पणान् (१) दाप्यो द्विगुणं दर्शनेऽसृजः ॥ १५ ॥
 करपाददतो भङ्गे च्छेदने कर्णनामयोः ।
 मध्यो दण्डो व्रणोद्भेदे मृतकल्पहते तथा ॥ १६ ॥
 चेष्टाभोजनवाश्रमे नेचादिप्रतिभेदेन ।
 कन्धराबाहुसक्त्याश्च भङ्गे मध्यममाहमः ॥ १७ ॥
 एकं घ्नतां बहूनाश्च यथोक्ता द्विगुणा दमाः ।
 कलहापहतं देयं दण्डस्तु द्विगुणः स्मृतः ॥ १८ ॥
 दुःस्वमुत्पादयेद्यस्तु स समतथानिजं व्ययम् ।

दाप्यो दण्डश्च यो यस्मिन् कलहे समुदाहृतः ॥ १८ ॥

तरिकः स्थलजं शुल्कं गृह्णन् दण्डाः पणान्दश ।

ब्राह्मणप्रातिवेश्यानामेतदेवानिमन्त्रणे ॥ २० ॥

अभिधाते तथा भेदे च्छेदे कुद्यावपातने ।

पणान्दाप्यः पञ्चदशविंशतिं तत्तयन्तथा ॥ २१ ॥

दुःस्वीत्यादिगृहे द्रव्यं क्षिपन् प्राणहरं तथा ।

षाड्गुण्यः पणान् दाप्यो द्वितीयो मध्यमन्दमम् ॥ २२ ॥

दुःखे च शङ्कितोत्पादे शाखाङ्गच्छेदने तथा ।

दण्डः क्षुद्रपशूनां स्याद्विषणप्रभृतिः क्रमात् ॥ २३ ॥

लिङ्गस्य च्छेदने मृत्तौ मध्यमो मूत्रमेव च ।

महापशूनामेतेषु स्थानेषु द्विगुणा दमाः ॥ २४ ॥

प्ररोहिशाश्विनां शाखास्कन्धसर्वविदारणे ।

उपजीव्यद्रुमाणान्तु विंशतेर्द्विगुणा दमाः (१) ॥ २५ ॥

यः साहसङ्कारयति स दाप्यो द्विगुणन्दमम् ।

यस्त्वेवमुक्ताहं दाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २६ ॥

आर्याक्रोशातिक्रमकृद्भ्रातृजायाप्रहारदः ।

सन्दिष्टस्याप्रदाता च समुद्रगृहभेदकः ॥ २७ ॥

सामन्तकुलिकादीनामपकारस्य कारकः ।

पञ्चाशत्पणिको दण्ड एषामिति विनिश्चयः ॥ २८ ॥

स्वच्छन्दविधवागामी विक्रोष्टे नाभिधावकः ।

अकारणे च विक्रोष्टा चण्डालसोत्तमान् स्पृशन् ॥ २९ ॥

शूद्रः प्रमजिताभाश्च दैवे पैत्रे च भोजकः ।

१ प्ररोहिशा. चनामित्यादिभिर्मेर्द्वा गुणा दमा इत्यन्तः पाठः च. पुस्तके नास्ति ।

अयुक्तं शपथं कुर्वन्नयोग्यो योग्यकर्मकृत् ॥ ३० ॥
 हृष्यद्द्रुपशूनाच्च पुंस्त्वस्य प्रतिघातकृत् ।
 साधारणस्यापलापो दासोगर्भवनाशकृत् ॥ ३१ ॥
 पितापुत्रस्वसृभ्रातृदम्पत्याचार्यशिष्यकाः ।
 एषामपतितान्योन्यत्यागो च शतदण्डभाक् ॥ ३२ ॥
 वसानस्त्रीन् पणान् दण्ड्या नेजकस्तु परांशुकम् ।
 विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दश ॥ ३३ ॥
 तुलाशासनमानानां कूटकन्धाणकस्य च ।
 एभिश्च व्यवहर्त्ता यः स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ ३४ ॥
 अकूटं कूटकं ब्रूते कूटं यथाप्यकूटकम् ।
 स नाणकपरीक्षो तु दाप्यः प्रथममाहसम् ॥ ३५ ॥
 भिषङ् मिथ्याचरन् दाप्यस्तिर्यञ्च प्रथमं दमम ।
 मानुषे मध्यमं राजमानुषेयूतमन्तथा ॥ ३६ ॥
 अबध्यं यद्य बध्नाति बध्यं यद्य प्रमुञ्चति ।
 अप्राप्तव्यवहारश्च स दाप्यो दममुत्तमम् ॥ ३७ ॥
 मानेन तुलया वापि योऽंशमष्टमकं हरेत् ।
 हाविंशतिपणान् दाप्यो ब्रह्मो ज्ञानी च कल्पितम् ॥ ३८ ॥
 भेषजस्त्रे हलवगगन्धधान्यगुडादिषु ।
 पक्षिषु प्रक्षिपन् क्षीनं पणान् दाप्यस्तु षोडश ॥ ३९ ॥
 मन्थ्य कुर्वतामर्घं सवाधं कारुणिन्पिनां ।
 अर्थस्य क्लामं हृदि वा महस्त्रो दण्ड उच्यते ॥ ४० ॥
 राजानि स्थाप्यते याऽर्थः प्रत्यहं तेन विक्रयः ।
 क्रयो वा निस्त्रवस्तस्माद्दण्डिनां लाभकृत् स्मृतः ॥ ४१ ॥

स्वदेशपण्ये तु शतं बणिग् गृहीत पञ्चकं ।
 दशकं पारदेश्ये तु यः सद्यः क्रयविक्रयी ॥ ४२ ॥
 पण्यस्योपरि संस्थाप्य व्ययं पण्यसमुद्भवं ।
 अर्थोऽन्यहकृत् कार्यः क्रतुर्विक्रेतुरेव च ॥ ४३ ॥
 गृहीतमूल्यं यः पण्यं क्रतुर्नैव प्रयच्छति ।
 मोदयन्तस्य दाप्योऽसौ दिग्गतां वा दिगागते ॥ ४४ ॥
 विक्रीतमपि विक्रेयं पूर्वं क्रेतव्यं गृह्णाति ।
 हानियेत् क्रतुदोषेण क्रतुरेव हि सा भवेत् ॥ ४५ ॥
 राजदैवोपघातेन पण्ये दोषमुपागते ।
 हानिर्विक्रेतुरेवासौ याचितस्याप्रयच्छतः ॥ ४६ ॥
 अन्यहस्ते च विक्रीतं दुष्टं वा दुष्टवद्यदि ।
 विक्रीनीते दमस्तत्र तन्मूल्याद्विगुणो भवेत् ॥ ४७ ॥
 क्षयं वृद्धिञ्च बणिजा पण्यानामविजानता ।
 क्रौत्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन् षड् भागदण्डभाक् ॥ ४८ ॥
 समवायेन बणिजां लाभार्थं कर्म कुर्वतां ।
 लाभालाभौ यथा द्रव्यं यथा वा संविदा कृतौ ॥ ४९ ॥
 प्रतिषिद्धमनादिष्टं प्रमादाद्यच्च नाशितं ।
 स तद्दद्याद्विप्लवाच्च रक्षिताद्दशमांगभाक् ॥ ५० ॥
 अर्धप्रक्षेपणादिंशं भागं शुल्कं नृपो हरेत् ।
 व्यासिद्धं राजयोग्यञ्च विक्रीतं राजगामि तत् ॥ ५१ ॥
 मिथ्या वदन् परीमाणं शुल्कस्थानादपक्रमन् ।
 दाप्यस्वष्टगुणं सद्यः सव्याजक्रयविक्रयी ॥ ५२ ॥
 देशान्तरगते प्रेते द्रव्यं दायाद्बान्धवाः ।

ज्ञातयो वा हरेयस्तदागतास्तैर्विना नृपः ॥ ५३ ॥
 जिह्मं त्यजेयुर्निर्लीभमशक्तोऽन्येन कारयेत् ।
 अनेन विधिराख्यात ऋत्विक्पर्षककर्मिणां ॥ ५४ ॥
 ग्राहकैर्गृह्यते चौरौ लोभेणाथ पदेन वा ।
 पूर्वकर्मापराधी वा तथैवाशुद्धवासकः ॥ ५५ ॥
 अन्येपि शङ्कया ग्राह्या जातिनामादिभिर्गृहेः ।
 द्यूतस्तोषानशक्ताश्च शुष्कभित्तमुखस्वराः ॥ ५६ ॥
 परद्रव्यगृह्याणाञ्च पृच्छका गूढचारिणः ।
 निराया व्ययवन्तश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ ५७ ॥
 गृहीतः शङ्कया चौर्येणात्मानञ्चेद्दिशोधयेत् ।
 दापयित्वा हृतं द्रव्यं चौरदण्डेन दण्डयेत् ॥ ५८ ॥
 चौरं प्रदाप्यागृहृतं घातयेद्विविधैर्बधैः ।
 सचिह्नं द्वाघ्नणं कृत्वा स्वराट्प्रादिप्रवासयेत् ॥ ५९ ॥
 घातिनेऽपहृते दोषो ग्रामभर्तुरनिर्गते ।
 स्वसोमिन् दद्याद्ग्रामस्त, पदं वा यत्र गच्छति ॥ ६० ॥
 पञ्चग्रामी बहिः क्रोशादृशयाम्यथ वा पुनः ।
 वन्दिग्राहंस्तथा वाजिकुञ्जराणाञ्च हारिणः ॥ ६१ ॥
 प्रसह्य घातिनथैव शूलमारोपयेन्नरान् ।
 उत्क्षेपकग्रन्थिभेदौ करसन्दर्शनीकौ ॥ ६२ ॥
 कार्यौ द्वितीयापराधे करपादैकहीनकौ ।
 भक्तावकाशान्मृदकमन्त्रापकरणव्ययान् ॥ ६३ ॥
 दत्त्वा चौरस्य हन्तुर्वा जानतो द्रुम उत्तमः ।
 शस्त्रावपाति गर्भस्य पातने क्षीत्तमो दमः ॥ ६४ ॥

उत्तमो वाऽधमो वापि पुरुषस्त्रीप्रमापणे ।
 शिलां बद्ध्वा क्षिपेद्दसु नरघ्नीं विषदां स्त्रियं ॥ ६५ ॥
 विषाग्निदां निजगुरुनिजापत्यप्रमापणीं ।
 विकर्णकरनासौष्ठौं कृत्वा गोभिः प्रमापयेत् ॥ ६६ ॥
 ज्वेचवैश्रमवनग्रामविवीतखलदाहकाः ।
 राजपत्न्यभिऽगामी च दग्धव्यास्तु कटाग्निना ॥ ६७ ॥
 पुमान् संग्रहणे याज्ञः केशाकेशिपरस्त्रियाः ।
 स्वजातावत्तमो दण्ड आनलोम्ये तु मध्यमः ॥ ६८ ॥
 प्रातिलोम्ये बधः पुंसां नार्थ्याः कर्णावकर्त्तनम् ।
 नीवीस्तनप्रावरणनाभिकेशावमर्दनम् ॥ ६९ ॥
 अदेशकालसम्भाषं सहावस्थानमेव च ।
 स्त्री निषेधे शतं दद्याद्द्विशतन्तु दमं पुमान् ॥ ७० ॥
 प्रतिषेधे तयोर्दण्डो यथा संग्रहणे तथा ।
 पशून् गच्छ'श्रुतं दाप्यो हीनां स्त्री' गाश्च मध्यमम् ॥ ७१ ॥
 अवरुहासु दासीषु भुजिण्यासु तथैव च ।
 गम्यास्त्रपि पुमान्दाप्यः पञ्चाशत्पणिकन्दमम् ॥ ७२ ॥
 प्रसह्य दास्यभिगमे दण्डो दशपणः स्मृतः ।
 कुबन्धेनाज्ञा गमयेदन्त्याप्रव्रजितागमे ॥ ७३ ॥
 न्यूनं वाप्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनम् ।
 पारदारिकचौरं वा मुञ्चतो दण्ड उत्तमः ॥ ७४ ॥
 अभचैर्दूषयन् विप्रं दण्ड उत्तमंसाहसम् ।
 कूटस्वणव्यवहारी विमांसस्य च विक्रयी ॥ ७५ ॥
 अङ्गहीनश्च कर्त्तव्यो दाप्यथोत्तमसाहसं ।

शक्ती ह्यमोक्षयन् स्वामी दंष्ट्रिणः शृङ्गिणस्तथा । ७६ ॥

प्रथमं साहसं दद्याद्विक्रष्टे द्विगुणं तथा ।

अचोरश्चौरैः भिवदन् द्राप्यः पञ्चशतं दमं ॥ ७७ ॥

राक्षोऽनिष्टप्रवक्तारं तस्यैवाक्रोशकं तथा ।

मृताङ्गलग्नविक्रेतुर्गुरोस्ताडयितुस्तथा ॥ ७८ ॥

तन्मन्त्रस्य च भेत्तारं कृत्वा जिह्वां प्रयासयेत् ।

राजयानामनारोढुर्दण्डो मध्यमसाहसः ॥ ७९ ॥

द्विमेतभेदिनो राजहिष्टादिशक्तस्तथा ।

विप्रत्वेन च शूद्रस्य जीवतोऽष्टशतो दमः ॥ ८० ॥

यो मन्येताजितोऽस्मीति न्यायेनाभिपराजितः ।

तमायान्तं पुनर्जित्वा दण्डयेद्विगुणं दमं ॥ ८१ ॥

राक्षोऽन्यायेन यो दण्डो गृहीतो वक्तव्यतः ।

निवेद्य दद्याद्विप्रेभ्यः स्वयं त्रिंशद्गुणीकृतं ॥ ८२ ॥

धर्म्यार्थं कोर्तिथ्यं लोकपङ्क्तिरुपग्रहः ।

प्रजाभ्यो बहुमानश्च स्वर्गस्थानश्च शाश्वतम् ॥ ८३ ॥

पश्यती व्यवहारांश्च गुणाः स्युः सप्त भूपतेः ।

इत्याग्नेये महापुराणे वाक्पुरुषादिप्रकरणं नाम

सप्तपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टपञ्चाशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

ऋग्विधानं ।

अग्निरुवाच । ऋग्यजुःसामाथर्वविधानं पुष्करोदितम् ।
भुक्तिमुक्तिकरं जप्याद्वोमाद्रामाय तद्दे ॥ १ ॥
पुष्कर उवाच । प्रतिवेदन्तु कर्माणि कार्याणि प्रवदामि ते ।
प्रथमं ऋग्विधानं वै शृणु त्वं भुक्तिमुक्तिदम् ॥ २ ॥
अन्तर्जले तथा होमे जपती मनसेष्मितम् ।
कामं करोति गायत्री प्राणायामादिशिषतः ॥ ३ ॥
गायत्र्या दशमाहस्रो जपो नक्ताशिनो द्विज ।
बहुस्नातस्य तत्रैव सर्वकल्मषनाशनः ॥ ४ ॥
दशायुतानि जप्त्वाऽथ हविष्याशी स मुक्तिभाक् ।
प्रणवो हि परं ब्रह्म तज्जपः सर्वपापहा ॥ ५ ॥
ओंकारगतजप्तन्तु नाभिमात्रोदके स्थितः ।
जलं पिवेत् स सर्वैस्तु पापैर्वै(१)विप्रमुच्यते ॥ ६ ॥
मात्रात्रयं त्रयो वेदास्तयो देवास्तयोऽग्नयः ।
महाव्याहृतयः सप्त लोका होमोऽखिलावहा ॥ ७ ॥
गायत्री परमा जाप्या महाव्याहृतयस्तथा ।
अन्तर्जले तथा राम प्रोक्तश्चैवाघमर्षणः ॥ ८ ॥
अग्निमीले पुरोहितं सूक्तोऽयं वक्त्रिदेवतः ।

शिरसा धारयन् वज्रं यो जपेत्परिवत्सरम् ॥ ८ ॥

होमं त्रिषवणं भैक्ष्यमनग्निज्वलनञ्चरेत् ।

अतः परमृचः सप्त वायुद्या याः प्रकीर्त्तिताः ॥ १० ॥

ता जपन् प्रयतो नित्यमिष्टान् कामान् समग्रते ।

मेधाकामो जपेन्नित्यं सद्मन्यमिति त्यचम् ॥ ११ ॥

अन्वयो यन्निमाः प्रोक्ताः नवर्चो मृत्युनाशनाः ।

शुनःशेफमृषिं बहः सन्निरुद्धोऽथ वा(१) जपेत् ॥ १२ ॥

मुष्यते सर्वपापेभ्यो गदो वाप्यगदो भवेत् ।

य इच्छेच्छाश्वतं कामं मित्रं प्राप्तं पुरन्दरं ॥ १३ ॥

ऋग्भिः षोडशभिः कुर्यादिन्द्रस्येति दिने दिने ।

हिरण्यस्तूपमित्येतज्जपन् शत्रून् प्रबाधते ॥ १४ ॥

क्षेमो भवति चाध्वानो ये ते पत्या जपन् नरः ।

रौद्रीभिः षड्भिरोगानं स्तूयाद्दशो वै दिने दिने ॥ १५ ॥

चक्रं वा कल्पयेद्रौद्रं तस्य शान्तिः परा भवेत् ।

उदित्युदस्तमादित्यमुपतिष्ठन् दिने दिने ॥ १६ ॥

क्षिपेज्जलाञ्जलीन् सप्त मनोदुःखविनाशनं ।

हिषन्तमित्यथाहं शयंहिप्रान्तं जपन् श्ररेत् ॥ १७ ॥

आगस्कृत् समरात्रेण विवेषमधिगच्छति ।

आरोग्यकामी रोगी वा प्रस्कन्नस्योत्तमं जपेत् ॥ १८ ॥

उत्तमस्तस्य चार्हर्चो जपेहै विविधासने ।

उदयत्यायुररक्ष्यं तेजो मध्यन्दिने जपेत् ॥ १९ ॥

अस्तं प्रतिगते सूर्ये हिषन्तं प्रतिवाधते ।
 न वयश्चेति सूक्तानि जपन् शतत्रियच्छति ॥ २० ॥
 एकादश सुपर्णस्य सर्वकामान्विनिर्दिशेत् ।
 आध्यात्मिकीः कइत्येता जपन्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥
 आ नो भद्रा इत्यनेन दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 त्वं सोमेति च सूक्तेन नवं पश्येन्नृणाकरं ॥ २२ ॥
 उपतिष्ठेत् समित्पाणिर्वीमांस्याप्नोत्यसंशयं ।
 आयुरीप्सन्निर्ममिति कोत्स सूक्तं मदा जपेत् ॥ २३ ॥
 आपनः शोशुर्चदिति स्तुत्वा मध्ये दिवाकरं ।
 यथा मृजति चेपिकां तथा पापं प्रमुञ्चति ॥ २४ ॥
 जातवेदस इत्येतज्जपेत् स्वस्त्यग्नं पथि ।
 भयैर्विमुञ्चते सर्वैः स्वास्तिमानाप्नुयात् गृहान् ॥ २५ ॥
 व्यष्टायाञ्च तथा रात्रामेतद्दृष्ट्वा पुनराग्नं ।
 प्रमन्देति सूयन्तया जपेद्भविमोचनं ॥ २६ ॥
 जपन्निन्द्रमिति स्मृतो वैश्वदेवन्तु सप्तकं ।
 मुञ्चत्याज्यं तथा जुह्वत् सकलं किंत्विषं नरः ॥ २७ ॥
 इमामिति जपन् शश्वत् कामानाप्नोत्यभीप्सितान् ।
 मानस्तोक इति द्वाभ्यां त्रिरात्रोपोषितः शुचिः ॥ २८ ॥
 औडम्बरीश्च जुहुयात्समिधश्चाज्यसंस्तुताः ।
 छित्त्वा सर्वान्मृत्युपाशान् जीवेद्भोगविवर्जितः ॥ २९ ॥
 ऊर्ध्वबाहुरनेनैव स्तुत्वा सन्धुं तथैव च ।
 मानस्तोकेति च ऋचा शिखाबन्धे कृते नरः ॥ ३० ॥
 अधृत्यः सर्वभूतानां जायते संशयं विना ।

चित्रमित्युपतिष्ठेत त्रिसंख्यं भास्करं तथा ॥ ३१ ॥
 समित्पाणिर्नरो नित्यमोष्मितं धनमाप्नुयात् ।
 अथ स्वप्नेति च जपन् प्रातर्मध्यन्दिने दिने ॥ ३२ ॥
 दुःस्वप्नश्चाहते कृत्स्नं भोजनञ्चाप्नुयाच्छुभम्(१) ।
 उभे पुमानिति तथा रक्षोघ्नः परिकीर्तितः ॥ ३३ ॥
 उभे वामा इति ऋचो जपन् कामानवाप्नुयात् ।
 न सागन्निति च जपन् मुच्यते चाततायिनः ॥ ३४ ॥
 कया शुभेति च जपन् जातिश्रेष्ठमवाप्नुयात् ।
 इमन्मृगममित्येतत् सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ ३५ ॥
 पितरित्युपतिष्ठेत नित्यमर्थमुपस्थितं(२) ।
 अग्ने नयेति सूक्तेन घृतहोमश्च मार्गगः ॥ ३६ ॥
 वीरान्नयमवाप्नोति सुश्लोकं यो जपेत् सदा ।
 कङ्कतो नेति सूक्तेन विपान् सर्वान् व्यपोहति ॥ ३७ ॥
 यो जात इति सूक्तेन सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
 गणानामिति सूक्तेन श्रिग्धमाप्नोत्यनुत्तमं ॥ ३८ ॥
 यो मे राजन्नितोमान्तु दुःस्वप्नगमनीमृचं ।
 अध्वनि प्रस्थितो यस्तु पश्वेच्छत्नं समुत्थितं ॥ ३९ ॥
 अप्रगस्तं प्रगस्तं वा कुविदङ्ग इमं जपेत् ।
 हविंशकं जपन् सूक्तमाध्यात्मिकमनुत्तमं ॥ ४० ॥
 पर्वसु प्रयतो नित्यमिष्टान् कामान् समश्नुते ।
 कणुष्वेति जपन् सूक्तं जुह्वाज्यं समाहितः ॥ ४१ ॥

१ भोजनञ्चाप्नुयाच्छुभमिति ख०, ग०. घ० ज० च ।

२ नित्यमन्नमुपस्थितमिति क० ख० च ।

अरातीनां हरेत् प्राणान् रक्षांस्यपि विनाशयेत् ।
 उपतिष्ठेत् स्वयं वह्निं परित्यक्ता दिने दिने ॥ ४२ ॥
 तं रक्षति स्वयं वह्निर्विश्वतो विश्वतोमुखः ।
 हंसः शविः सदित्येतच्छुचिरोक्षेहिवाकरं ॥ ४३ ॥
 कृषिं प्रपद्यमानस्तु स्थालीपाकं यथाविधि ।
 जुहुयात् क्षेत्रमध्ये तु स्वनीस्वाहास्तु पञ्चभिः ॥ ४४ ॥
 इन्द्राय च मरुद्भ्यस्तु पर्जन्याय भगव्य च ।
 यथालिङ्गन्तु विहरेत्क्षालन्तु कृषीबलः ॥ ४५ ॥
 युक्तो धान्याय सीतायै सनासोरमयोत्तरं ।
 गन्धमाल्यैर्नमस्कारैर्यजेदेताश्च देवताः ॥ ४६ ॥
 प्रवापने प्रलवने खलसीतापहारयोः ।
 अमोघङ्गर्भो भवति वर्धते सर्व्वदा कृषिः ॥ ४७ ॥
 समुद्रादिति सूक्तेन कामानाप्नोति पावकात् ।
 विश्वानर इति द्वाभ्यां य ऋग्भ्यां वह्निमर्हति ॥ ४८ ॥
 स तरत्यापदः सर्व्वा यशः प्राप्नोति चाक्षयं ।
 विपुलां श्रियमाप्नोति जयं प्राप्नोत्यनुत्तमं ॥ ४९ ॥
 अग्ने त्वमिति च स्तुत्वा धनमाप्नोति वाञ्छितं ।
 प्रजाकामो जपेन्नित्यं वरुणदैवतत्रयं ॥ ५० ॥
 स्वस्थो त्रयं जपेत् प्रातः सदा स्वस्थ्ययनं महत् ।
 स्वस्ति पत्या इति प्रोच्य स्वस्तिमान् व्रजतेऽध्वनि ॥ ५१ ॥
 विजिगीषुर्वनस्यते शत्रूणां व्याधितं भवेत्(१) ।
 स्त्रिया गर्भप्रमूढाया गर्भमोज्ज्वलमुत्तमं ॥ ५२ ॥

अच्छावदेति मूक्तञ्च वृष्टिकामः प्रयोजयेत् ।

निराहारः क्लिन्नवासो न चिरेण प्रवर्षति ॥ ५३ ॥

मनसः काम इत्येतां पशुकामो नरो जपेत् ।

कर्हमेन इति स्नायात्प्रजाकामः शुचिव्रतः ॥ ५४ ॥

अश्वपूर्वा इति स्नायाद्वाज्यकामस्तु, मानवः ।

राहिते चर्मणि स्नायात् ब्राह्मणस्तु यथाविधि ॥ ५५ ॥

राजा चर्मणि वेद्याघ्रे क्वागे वेग्यस्तथैव च ।

दशसाहस्रिको होमः प्रत्येक परिकर्त्तितः ॥ ५६ ॥

आगार इति सूक्तेन गांश्च गां लोकमातरं ।

उपतिष्ठेद्वज्रैश्चैव यदिच्छेत्ताः सदाक्षयाः ॥ ५७ ॥

उपेतितिसृभोगांश्चो दस्युभिमभिमन्त्रयेत् ।

सिञ्जो वस्त्रञ्च प्राप्नोति शत्रुं ह्येव नियच्छति ॥ ५८ ॥

वृणपाणिज्जपेत्सूक्तं रक्षाघ्नं दस्युभिर्व्रतः ।

ये के व उमेत्यृचं जप्ता दीर्घमाथुश्चाप्रुयात्(१) ॥ ५९ ॥

जीमूतसूक्तेन तथा सेनाङ्गान्यभिमन्त्रयेत् ।

यथा लिङ्गं ततो राजा विनिहन्ति रणे रिपून् ॥ ६० ॥

आग्नेयेति त्रिभिः सूक्ते धनमाप्नोति चातयं ।

अभीवहेति सूक्तेन भूतानि स्थापयेन्निशि ॥ ६१ ॥

सवाधे विषमं दुर्गं बन्धा वा निर्गतः क्वचित् ।

पलायन् वा गृहीतो वा सूक्तमेतत्तथा जपेत् ॥ ६२ ॥

चिरात्त्रं नियतोपाय्य थापयेत् पायसञ्चकं ।

तेनाहुतिगतं पूर्णं जुहुयात् त्र्यम्बकेत्यृचा ॥ ६३ ॥

समुद्दिश्य महादेवं जीवेदब्दगतं सुखं ।
 तच्चक्षुरित्युक्त्वा स्नात उपतिष्ठेद्दिवाकरं ॥ ६४ ॥
 उद्यन्तं मध्यगञ्चैव दीर्घमायुर्ज्जिजीविषुः ।
 इन्द्रा सोमेति सूक्तान्तु कथितं शत्रुनाशनं ॥ ६५ ॥
 यस्य लुप्तं व्रतं मोहाद्वात्यैर्वा संसृजेत्सह ।
 उपोषाज्यं स जुहुयाच्चमग्ने व्रतपा इति ॥ ६६ ॥
 आदित्येत्युक् च सम्राजं(१) जज्ञा वादे जयो भवेत् ।
 महीति च चतुष्केण मृच्यते महती भयात् ॥ ६७ ॥
 ऋचं जज्ञा यदि ह्येतत् सर्वकामानवाप्नुयात् ।
 हाचत्वारिंशतिं चेन्द्रं जज्ञा नागयते रिपून् ॥ ६८ ॥
 वाचं महीति जप्त्वा च प्राप्नोत्यारोग्यमेव च ।
 शन्नी भवेति द्वाभ्यान्तु भुक्तान्नं प्रयतः शुचिः ॥ ६९ ॥
 हृदयं पाणिना स्पृष्ट्वा व्याधिभिर्न्नाभिभूयते ।
 उत्तमेदमिति स्नातो हुत्वा शत्रुं प्रमापयेत् ॥ ७० ॥
 शन्नोग्न इति सूक्तेन हुतेनान्नमवाप्नुयात् ।
 कन्या वारिष्मिन्सूक्तेन दिग्दोषाद्विप्रमृच्यते ॥ ७१ ॥
 यदत्य कव्येत्युदिते जमिषवश्यं जगद्भवेत् ।
 यद्वागिति च जप्तेन वाणी भवति संस्कृता(२) ॥ ७२ ॥
 त्राची विदमिति त्वेतां जपन् वाचं समश्नुते ।
 पवित्राणां पवित्रन्तु पावमान्योऽत्राची मताः ॥ ७३ ॥
 वैखानसा ऋचस्त्रिंशत्पवित्राः परमा मताः ।

१ आदित्येति प्रमराजमिति ग०, घ०, ज० च ।

२ संस्थितेति क०, इ० च ।

ऋचो द्विषष्टिः प्रोक्ताश्च परस्वेष्टाधिसत्तम ॥ ७४ ॥
 सर्व्वकल्पपनाशाय पावनाय शिवाय च ।
 स्वादिष्टयेतिसूक्तानां सप्तषष्टिरुदाहृता ॥ ७५ ॥
 दशोत्तराण्युच्चेताः पावमान्यः गतानि षट् ।
 एतज्जपंश्च जुह्वश्च घोरं मृत्युभयं जयेत् ॥ ७६ ॥
 आपोहिष्टेति वारिभ्यो जपेत्पापभगाईने ।
 प्रदेवनेति निशतो जपेच्च मरुधन्वस ॥ ७७ ॥
 प्राणान्तिके भये प्राप्ते क्षिप्रमायुस्सु विन्दति ।
 प्रावेशाभिल्यचमेकां जपेच्च मनसा निशि ॥ ७८ ॥
 व्युष्टायामदिते सूर्य्यं द्युते जयमवाप्नुयात् ।
 मा प्रगामेति मूढश्च पन्थानं पथि विन्दति ॥ ७९ ॥
 क्षीणागरिति मन्येत यङ्कञ्चित्सहृदं प्रियं ।
 यत्तेयमिति तु स्वातस्तस्य मूर्धानमालभेत् ॥ ८० ॥
 सहस्रजुलः पत्राङ्गं तेनायुर्विन्दते मरुत ।
 इदं मेध्येति जुह्यात् षृतं प्राज्ञः सहस्रशः ॥ ८१ ॥
 पशुकामो गवां गोष्ठे अश्वकामश्चतुष्पथे ।
 वयः सुपर्ण इत्येतां जपन् वै विन्दते श्रियं ॥ ८२ ॥
 हविष्यन्तीयमभ्यस्य सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ।
 तस्य रोगा विनश्यन्ति कायाग्निर्वर्द्धते तथा ॥ ८३ ॥
 या ओषधयः स्वस्तायनं सर्व्वव्याधिविनाशनं ।
 हृहस्यते अतोत्येतद्दृष्टिकामः प्रयोजयेत् ॥ ८४ ॥
 सर्व्वचेति परा शान्तिर्ज्ञेया प्रतिरथस्तथा ।
 मृत संकाशप्रपन्नित्यं पत्राकामस्य कीर्त्तितं ॥ ८५ ॥

अहं रुद्रेति इत्येतद्वाग्मी भवति मानवः ।
 न योनौ जायते विद्वान् जपन्नातीति रात्रिषु ॥ ८६ ॥
 रात्रिसूक्तं जपन्नात्रौ रात्रिं क्षेमौ नयेन्नरः ।
 कल्पयन्तीति च जपन्नित्यं कृत्वारिनाशनं ॥ ८७ ॥
 आयुष्यञ्चैव वर्चस्यं सूक्तं दाक्षायणं मङ्गत् ।
 उत देवा इति जपेदामयघ्नं धृतव्रतः ॥ ८८ ॥
 अयमग्ने जनित्येतज्जपेदग्निभये सति ।
 अरण्यानीत्यरण्येषु जपेत्तद्भयनाशनं ॥ ८९ ॥
 ब्राह्मीमासाद्य सूक्ते द्वे ऋचं ब्राह्मीं शतावरीं ।
 पृथगद्भिर्दुर्दैर्वाथ मेधां लक्ष्मीञ्च विन्दति ॥ ९० ॥
 मास इत्यसपतघ्नं संश्यामं विजिगीषतः ।
 ब्रह्मणोग्निः संविदानं गर्भमृत्युनिवारणं ॥ ९१ ॥
 अपैहीति जपेत्सूक्तं शुचिर्दुस्वप्ननाशनं ।
 येनेदमिति वै जम्बा समाधिं विन्दते परं ॥ ९२ ॥
 मयो भूर्ध्वात इत्येतत् गवां स्वस्त्यायनं परं ।
 शास्वरीमिन्द्रजालं वा मायामेतेन वारयेत् ॥ ९३ ॥
 महीतीणामवरोस्त्विति पथि स्वस्त्ययनं जपेत् ।
 अग्नये विहिषन्नेवं जपेच्च रिपुनाशनं ॥ ९४ ॥
 वास्तोष्मतेन मन्त्रेण यजेत गृहदेवताः ।
 जपस्यैष विधिः प्रोक्तो हुते ज्ञेयो विशेषतः ॥ ९५ ॥
 होमान्ते दक्षिणा देया पापशान्तिर्हुतेन तु ।
 हुतं शाम्यति चाग्नेन अन्नहेमप्रदानतः ॥ ९६ ॥
 विप्राशिषस्त्वमोषाः स्युर्बहिःस्नानन्तु सर्वतः ।

सिद्धार्थका यवा धान्यं पयो दधि घृतं तथा ॥ ८७ ॥

क्षीरवृक्षास्तथेधन्तु होमा वै सर्वकामदाः ।

समिधः कण्ठकिन्यश्च राजिका रुधिरं विषं ॥ ८८ ॥

अभिचारे तथा शैलं अग्नं शक्तवः पयः ।

दधि भैक्ष्यं फलं मूलमृग्विधानमुदाहृतं ॥ ८९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे ऋग्विधानं नामाष्ट-

पञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

अथोनपष्ट्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

यजुर्विधानं ।

पुष्कर उवाच । यजुर्विधानं वक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिदं शृणु ।

ॐकारपूर्विका राम मन्त्राव्याहृतयो मताः ॥ १ ॥

सर्वकल्पघनाग्निः सर्वकामप्रदानस्तथा ।

आज्याहुतिसहस्रेण देवानाराधयेद्बुधः ॥ २ ॥

मनसः काङ्क्षितं राम मनसेप्समितकामदं ।

शान्तिकामो यवैः कुर्यात्तिलैः पापापनुत्तये ॥ ३ ॥

धान्यैः सिद्धार्थकैश्चैव सर्वकामं करेस्तथा ।

श्रीदुस्वरोभिरिध्यामिः पशुकामस्य शस्यते ॥ ४ ॥

दध्ना चैवान्नकामस्य पशुमा शान्तिमिच्छतः ।

अपामार्गमिद्विस्तु कामयन् कनकं वज्रं ॥ ५ ॥

कन्याकामो घृताक्तानि युग्मशो यथितानि तु ।
 जातीपुष्पाणि जुहुयाद्भामार्थो तिलतण्डुलान् ॥ ६ ॥
 वश्यकर्म्मणि शाखोदवासापामार्गमेव च ।
 विषासृङ्मिश्रममिधो व्याधिघातस्य भार्गव ॥ ७ ॥
 क्रुद्धस्तु जुहुयात्सम्यक् शत्रूणां बधकाम्यया ।
 सर्वव्रीहिमयीं कृत्वा राक्षः प्रतिकृतिं द्विज ॥ ८ ॥
 सहस्रशस्तु जुहुयाद्राजा वशगतो भवेत् ।
 वस्तकामस्य पुष्पाणि दूर्वा व्याधिविनाशिनो ॥ ९ ॥
 ब्रह्मवचसकामस्य वासीयञ्च विधीयते ।
 प्रत्यङ्गिरेषु जुहुयात्तृषकण्टकभस्मभिः ॥ १० ॥
 विद्वेषणे च पद्माणि काककाशिकयोस्तथा ।
 कापिलञ्च घृतं हृत्वा तथा चन्द्रग्रहे द्विज ॥ ११ ॥
 वचाचूर्णेन सम्पातात्ममानीय च तां वचां ।
 सहस्रमन्त्रितां भुक्त्वा मेधावो जायते नरः ॥ १२ ॥
 एकादशाङ्गुलं शङ्खं लोहं खादिरमेव च (१) ।
 द्विषतो बधोसोति जपन्निखनेद्रिपुवेश्मनि ॥ १३ ॥
 उच्चाटनमिदं कर्म शत्रूणां कथितं तव ।
 चक्षुष्या इति जप्त्वा च विनष्टञ्चक्षुराप्नुयात् ॥ १४ ॥
 उपयुञ्जत इत्येदनुवाकन्तथान्नदं ।
 तन्पानेन सति दूर्वां हुत्वार्त्तिवर्जितः ॥ १५ ॥
 भेषजमसौति दध्याज्यैर्होमः पशूपसर्गनुत् (२) ।

१ खादिरमेव वेति ग०, घ०, ख० च ।

२ पशूपसर्गहेति क०, ख० च ।

वियम्बकं यजामहे होमः सौभाग्यवर्धनः ॥ १६ ॥

कन्यानाम गृहीत्वा तु कन्यालाभकरः परः ।

भयेषु तु जपन्नित्यं भयेभ्यो विप्रमुच्यते ॥ १७ ॥

धुस्तूरपुष्पं सष्टतं कृत्वा स्यात् सर्वकामभाक् ।

कृत्वा तु गुग्मलं राम स्वप्ने पश्यति शङ्करं ॥ १८ ॥

युञ्जते मनोऽनुवाकं जप्त्वा दीर्घायुराप्नुयात् ।

विष्णोरवाटमित्येतत्^(१) सर्वबाधाविनाशनं ॥ १९ ॥

रक्षोघ्नञ्च यशस्यञ्च तथैव विजयप्रदं ।

अयन्नो अग्निरित्येतत् संग्रामे विजयप्रदं ॥ २० ॥

इदमापः प्रवहत स्नाने पापापनोदमं ।

विश्वकर्म्मन् हविषा सूचीं लौहोन्दगाङ्गुलाम् ॥ २१ ॥

कन्याया निखनेद्वारि साऽन्यस्मै न प्रदीयते ।

देव सवितरेतेन हुतेनैतेन चान्नवान् ॥ २२ ॥

अग्नी स्वाहेति जुहुयाद्वलकामो द्विजोत्तम ।

तिलैर्यवैश्च धर्म्मञ्च तथापामार्गतण्डुलैः ॥ २३ ॥

सहस्रमन्त्रितां कृत्वा तथा गीरोचनां द्विज ।

तिलकञ्च तथा कृत्वा जनस्य प्रियतामियात् ॥ २४ ॥

रुद्राणाञ्च तथा जप्यं सर्वाघविनिन्दनं ।

सर्वकर्म्मकरो होमस्तथा सर्वत्र शान्तिदः ॥ २५ ॥

अजाविकानामश्वानां कुञ्जराणां तथा गवां ।

मनुष्याणाञ्चरेन्द्राणां बालानां योषितामपि ॥ २६ ॥

ग्रामाणां नगरानाञ्च देशानामपि भार्गव ।

१ विष्णोरवाटमित्येतदिति ष०, ज० 'न' । विष्टोरवाटमित्येतदिति ष०, ज०, ट० 'न' ।

उपद्रुतानां धर्मज्ञ व्याधितानां तथैव च ॥ २७ ॥
 मरके समनुप्राप्ते रिपुजे च तथा भये ।
 रुद्रहोमः परा शान्तिः पायसेन घृतेन च ॥ २८ ॥
 कुष्माण्डघृतहोमेन सर्वान् पापान् व्यपोहति ।
 शक्तुयावकभैचागी नक्तं मनुजसत्तम ॥ २९ ॥
 बहिःस्नानरती मासान्मुच्यते ब्रह्महत्या ।
 मधुवातेति मन्त्रेण होमादितोऽखिलं लभेत् ॥ ३० ॥
 दधि क्राप्तेति हुत्वा तु पुत्रान् प्राप्नोत्यसंशयं ।
 तथा घृतवतीत्येतदायुष्यं स्यात् घृतेन तु ॥ ३१ ॥
 स्वस्तिन इन्द्र इत्येतत्सर्व्ववाधाविनाशनं ।
 इह गावः प्रजायध्वमिति पुष्टिविवर्धनम् ॥ ३२ ॥
 घृताहुतिसहस्रेण तथालक्ष्मीविनाशनं ।
 शुवेण देवस्य त्वेति हुत्वापामार्गतण्डुलं ॥ ३३ ॥
 मुच्यते विक्रताच्छीघ्रमभिचारान्न संशयः ।
 रुद्र पातु पलाशस्य समिद्धिः कनकं लभेत् ॥ ३४ ॥
 शिवो भवेत्यग्नात्पाते व्रीहिभिर्जुहुयान्नरः ।
 याः सेना इति चैतच्च तस्करेभ्यो भयापहम् ॥ ३५ ॥
 यो अस्मभ्यमवातीयाहुत्वा कृष्णतिलान्नरः ।
 सहस्रशोऽभिचारान्न मुच्यते विक्रतादुद्विज ॥ ३६ ॥
 अग्नेनान्नपतेत्यं वं हुत्वा चान्नमवाप्नुयात् ।
 हंसः शुचिः सदित्येतज्जसन्तीयेऽवनाशनं ॥ ३७ ॥
 चत्वारि षष्ठ्येतत्सु सर्व्वपापहरं जले ।
 देवा यन्नेति जप्तातु ब्रह्मलोके महीयते ॥ ३८ ॥

वसन्तेति च हुत्वाज्यं आदित्याहरमाप्नुयात् ;
 सुपर्णीसोति चेत्यस्य कर्मव्याहृतिवद्भवेत् ॥ ३८ ॥
 नमः स्वाहेति विज्जिप्ता बभ्रुनान्मोक्षमाप्नुयात् ।
 अन्तर्जले विरावत्यं द्रुपदा सर्वपापमुक् ॥ ४० ॥
 इह गावः प्रजायध्वं मन्त्रेयं बुद्धिवर्धनः ।
 हुतन्तु सर्पिषा दध्ना पयसा पायसेन वा ॥ ४१ ॥
 गतं य(१) इति चेत्येन हुत्वा पर्णफलानि च ।
 आरोग्यं श्रियमाप्नोति जीवितञ्च चिरन्तथा ॥ ४२ ॥
 ओषधीः प्रतिमोदध्वं(२) वपने लवनेऽर्थकृत् ।
 अश्वावतो पायसेन होमाच्छान्तिमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 तस्मा इति च मन्त्रेन बभ्रुनस्थो विमुच्यते ।
 युवा सुवासा इत्येव वामांस्याप्नोति चोत्तमम् ॥ ४४ ॥
 मुञ्चन्तु मा शपथ्यानि सर्वान्तकविनाशनम्(३) ।
 मा माहिंसोस्मिलाज्येन हुतं रिपुविनाशनं(४) ॥ ४५ ॥
 नमोऽस्तु सर्वसर्पभ्यो हृतेन पायसेन तु ।
 कृणुध्वं राज इत्येतदभिचारविनाशनं ॥ ४६ ॥
 दूर्वाकाण्डायुतं हुत्वा काण्डात् काण्डेति मानवः ।
 ग्रामे जनपदे वापि मरकन्तु शमन्नयेत् ॥ ४७ ॥
 रोगार्त्ता मुच्यते रोगात् तथा दुःखात् दुःसितः ।

१ गतचेति ट० । गतं वेति क० ।

२ ओषधयः प्रतिमोदध्वमिति ज० ।

३ सर्वकिल्बिषनाशनमिति घ०, अ० च ।

४ विपुविनाशनमिति क०, घ० च ।

औडुम्बरीश्च समिधो मधुमान्नो वनस्थितिः ॥ ४८ ॥
 हुत्वा सहस्रशो राम धनमाप्नोति मानवः ।
 सौभाग्यं महदाप्नोति व्यवहारे तथा जयम् ॥ ४९ ॥
 अपां गर्भमिति हुत्वा देवं वर्षापयेदध्रुवम् ।
 अपः पिवेति च तथा हुत्वा दधि घृतं मधु ॥ ५० ॥
 प्रवर्त्तयति धर्मज्ञ महावृष्टिममन्तरं ।
 नमस्ते रुद्र इत्येतत् सर्वापद्रवनाशनं ॥ ५१ ॥
 सर्वशान्तिकरं प्रोक्तं महापातकनाशनं ।
 अध्यवोचदित्यनेन रक्षणं व्याधितस्य तु ॥ ५२ ॥
 रक्षोघ्नश्च यशस्यश्च चिरायुःपुष्टिवर्द्धनम् ।
 सिर्षार्थकानां क्षेपेण पथि चैतज्जपन् सुखी ॥ ५३ ॥
 असौ यस्ताम्न इत्येतत् पठन्नित्यं दिवाकरं ।
 उपतिष्ठेत् धर्मज्ञ सायं प्रातरतन्द्रितः ॥ ५४ ॥
 अन्नमक्षयमाप्नोति दीर्घमायुश्च विन्दति ।
 प्रमुञ्च(१) धन्वन्नित्येतत् षड्भिरायुधमन्त्रणं ॥ ५५ ॥
 रिपूणां भयदं युद्धे नातकार्थ्या विचारणा ।
 मानो महान्त इत्येवं बालानां शान्तिकारकं ॥ ५६ ॥
 नमो हिरण्यवाहवे इत्यनुवाकसप्तकम् ।
 राजिकां कटुतैलाक्तां जुहुयाच्छत्रुमाशनीं ॥ ५७ ॥
 नमो वः किरिकेभ्यश्च पद्मलक्षाहुतैर्नरैः ।
 राज्यालक्ष्मीमवाप्नोति तथा विष्णुः सुवर्णकम् ॥ ५८ ॥
 इमा रुद्रायेति तिलैर्होमाच्च धनमाप्यते ।

दूर्वाहोमेनं चान्येन सर्वव्याधिविवर्जितः ॥ ५८ ॥

आशुः शिशान इत्ये तदायुधानाञ्च रक्षणे ।

संग्रामे कथितं राम सर्वशत्रुनिदर्हणं ॥ ६० ॥

राजसामेति जुहुयात् सहस्रं पञ्चभिर्हिज ।

आज्याहुतीनां धर्मञ्च चक्षुरोगादिमुच्यते ॥ ६१ ॥

शस्त्री वनस्पते गेहे होमः स्याद्वास्तदोषघ्नत् ।

अग्न आयूंसि हुत्वाज्यं द्वेप नाप्नोति केनचित् ॥ ६२ ॥

अपां फेनेति लाजाभिर्हुत्वा जयमवाप्नुयात् ।

भद्रा इतीन्द्रियैर्हीनो जपन् स्यात् सकलेन्द्रियः ॥ ६३ ॥

अग्निश्च पृथिवी चेति यशोकरणमुत्तमम् ।

अध्वनेति जपन् मन्त्रं व्यवहारे जयी भवेत् ॥ ६४ ॥

ब्रह्म राजन्यमिति च कर्मारभे तु मिश्रिक्तत् ।

संवत्सरोमीति धृतैर्लज्जहोमादरोगवान् ॥ ६५ ॥

केतुं क्षणवन्नितीत्येतत् संग्रामे जयवर्धनम् ।

इन्द्रोऽग्निर्धर्म इत्ये तद्रणे धर्मनिवन्धनम् (?) ॥ ६६ ॥

धत्वा नागेति मन्त्रश्च धनुर्याह्निकः परः ।

यजीतेति तथा मन्त्रो विज्ञेयो ह्यभिमन्त्रणे ॥ ६७ ॥

मन्त्रश्चाहिरग्रेत्ये तच्छूराणां (?) मन्त्रणे भवेत् ।

वक्त्रिणां पितरित्ये तच्छूणमन्त्रः प्रकीर्तितः ॥ ६८ ॥

युञ्जन्तीति तथाश्वानां योजने मन्त्र उच्यते ।

आशुः शिशान इत्ये तद्याचारभणमुच्यते ॥ ६९ ॥

१ धर्मविषयमिति ज० ।

२ मन्त्रश्च हि रथ द्योगच्छराणामिति क०, ब० च ।

विष्णोः क्रमेति मन्त्रश्च रथारोहणिकः परः ।
 आजङ्घेतीति चाश्वानां ताडनीयमुदाहृतं ॥ ७० ॥
 याः सेन अभित्वरीति परसैन्यमुखे जपेत् ।
 दुन्दुभ्य इति चाप्येतद्दुन्दुभीताडनं भवेत् ॥ ७१ ॥
 एतैः पूर्वहुतैर्मन्त्रैः कृत्वैव विजयी भवेत् ।
 यमे न दत्तमित्यस्य कीटिहोमाद्विचक्षणः ॥ ७२ ॥
 रथमुत्पादयेच्छीघ्रं संग्रामे विजयप्रदम् ।
 आ कृणोति तथैतस्य कर्मव्याहृतिवद्भवेत् ॥ ७३ ॥
 शिवसंकल्पजापेन(१) समाधिं मनसो लभेत् ।
 पञ्चनद्याः पञ्चलक्षं हुत्वा लक्ष्मीमवाप्नुयात् ॥ ७४ ॥
 यदा बधून्दाक्षायणां मन्त्रेणानेन मन्त्रितम् ।
 सहस्रकृत्वः कनकं धारयेद्रिपुवारणं ॥ ७५ ॥
 इमं जीवेभ्य द्रति च शिलां लोष्ट्रञ्चतुर्द्दिशं ।
 क्षिपेद्गृहे तदा तस्य न स्याच्चौरभयं निशि ॥ ७६ ॥
 परिमेगामनेनेति(२) वशीकरणमुत्तमं ।
 हन्तुमभ्यागतस्तत्र वशीभवति मानवः ॥ ७७ ॥
 भक्ष्यताम्बूलपुष्पाद्यं मन्त्रितन्तु प्रयच्छति ।
 यस्य धर्मज्ञ वशगः सोऽस्य शीघ्रं भविष्यति ॥ ७८ ॥
 गन्तो मित्र इतीत्येतत् सदा सर्वत्र शान्तिदं ।
 गणानां त्वा गणपतिं कृत्वा होमञ्चतुष्षथे ॥ ७९ ॥
 वशीकुर्याज्जगत्सर्वं सर्वधान्यैरसंशयम् ।

१ शिवसंकल्प इत्येतदिति(१) ७८, ज० च ।

२ पराङ् ने गाधनेनेतीति क० ।

हिरण्यवर्णाः शुचयो मन्त्रोयमभिषेचने ॥ ८० ॥

यन्त्री देवीरभिष्टये तथा शान्तिकरः परः ।

एकचक्रेति मन्त्रेण हुतेनाज्येन भागशः (१) ॥ ८१ ॥

यहेभ्यः शान्तिमाप्नोति प्रसादं न च संशयः ।

गावो भग इति द्वाभ्यां हुत्वान्यङ्गा अवाप्नुयात् ॥ ८२ ॥

प्रवादांशः सोपदिति (२) गृह्यज्ञे विधीयते ।

देवेभ्यो वनस्पत इति द्रुमयज्ञे विधीयते ॥ ८३ ॥

गायत्री वैष्णवी ज्ञेया तद्विष्णोः परमम्यदं ।

सर्वपापप्रशमनं सर्वकामकरन्त्या (३) ॥ ८४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे यजुर्विधानं नामीनषष्ट्यधिक-
द्विंशततमोऽध्यायः ।

अथ षष्ट्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

सामविधानं ।

पुष्कर उवाच । यजुर्विधानकृत्यितं वक्ष्ये साम्नां विधानकं ।

संहितां वैष्णवीञ्जया हुत्वा स्यात् सर्वकामभाक् ॥ १ ॥

संहिताऋन्दीर्घा साधु जया प्रीणाति गङ्गरं ।

स्कान्दीं पैत्र्यां संहिताञ्च जया स्यात् प्रसादवान् ॥ २ ॥

१ भागत इति क०, ग०, घ०, ङ०, अ० च ।

२ प्रवादीं सोपदिति ख०, ङ० च ।

३ सर्वशान्तिकरन्त्येति घ०, अ० च ।

यत इन्द्र भजामहे हिंसादोषविनाशनं ।
 अवकीर्णी मुच्यते च अग्निस्तिग्मेति वै जपन् ॥ ३ ॥
 सर्वपापहरं ज्ञेयं परितोयञ्च तासु च(१) ।
 अविक्लेयञ्च विक्रीय जपेद्दृष्टवतीति च ॥ ४ ॥
 अग्नो देव सवितर्ज्ञेयन्दुःखप्रनाशनं ।
 अवोध्यग्निरितिमन्त्रेण घृतं राम यथाविधि ॥ ५ ॥
 अभ्यस्य घृतशेषेण मेखुलाबन्ध इष्यते ।
 स्त्रीणां यामान्तु गर्भाणि पतन्ति भृगुसत्तम ॥ ६ ॥
 मणिं जातस्य बालस्य वध्नीयात्तदनन्तरं ।
 सोमं राजानमेतेन व्याधिभिर्विप्रमुच्यते ॥ ७ ॥
 सर्पसाम प्रयुञ्जानो नाप्नुयात् सर्पजभयं ।
 माय त्वा वायतेत्येतदुत्वा विप्रः सहस्रशः ॥ ८ ॥
 शतावरिमण्डिखड्गा नाप्नुयाच्छस्त्रतो भयं ।
 दीर्घतमसोर्क इति हुत्वात्रं प्राप्नुयाद्बहु ॥ ९ ॥
 स्वमध्यायन्तीति जपन्न म्रियेत पिपासया(२) ।
 त्वमिमा ओषधी ह्येतज्जघ्ना व्याधिं न वाप्नुयात् ॥ १० ॥
 पथि देवघ्नतज्जघ्ना भयेभ्यो विप्रमुच्यते ।
 यदिन्द्रो मनये त्वेति हुतं सौभाग्यवर्धनं ॥ ११ ॥
 भगो न चित्र इत्येवं नेत्रयो रञ्जनं हितं ।
 सौभाग्यवर्धनं राम नात्र कार्या विचारणा ॥ १२ ॥
 जपेदिन्द्रेति वर्गञ्च तथा सौभाग्यवर्धनं ।

१ परितोयं घृतासुतमिति ॥ ४०, ४० च ।

२ पिपासित इति ॥ ४०, ४० च ।

परि प्रियां हि वः कारिः(१)काम्यां संश्रावयेत्स्त्रियं ॥१३॥

सा तद्धामयते राम नात्र कार्या विचारणा ।

रथन्तरं वामदेव्यं ब्रह्मवर्चसवर्चनं ॥ १४ ॥

प्राशयेद्बालकं नित्यं वचाचूर्णं घृतप्लुतं ।

इन्द्रमिन्द्राग्निं जप्ता भवेच्छ्रुतिधरस्त्वमी ॥ १५ ॥

हुत्वा रथन्तरञ्छा पुत्रमाप्नोत्यसंशयं ।

मयि श्रौरिति मन्त्रेण जप्तव्यः श्रौविवर्चनः ॥ १६ ॥

वैरूप्यस्याष्टकं नित्यं प्रयुञ्जानः श्रियं लभेत् ।

सप्ताष्टकं प्रयुञ्जानः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ १७ ॥

गव्येषुणेति यो नित्यं सायं प्रातरतन्त्रितः ।

उपस्थानं गवां कुर्यात्तस्य स्युस्ताः सदा गृहे ॥ १८ ॥

घृताक्तान्तु यवद्रीणं वात आवातु भेषजं ।

अनेन हुत्वा विधिवत् सर्वान् मायां व्यपोहति ॥ १९ ॥

प्रदेवो दासेन तिलान् हुत्वा कार्मणकृत्तमं ।

अभि त्वा पूर्वपीतये षष्टकारसमन्वितं ॥ २० ॥

वासकेभ्यसष्टस्रन्तु हुतं युद्धे जयप्रदं ।

हस्त्यश्वपुरुषान् कुर्याद्बुधः पिष्टमयान् शुभान् ॥ २१ ॥

परकीयानथोद्देश्य प्रधानपुरुषांस्तथा ।

सुस्त्रिभान्पिष्टकवरान् क्षरेणोत् कृत्य भागशः ॥ २२ ॥

अभि त्वा शूर योनुमो मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ।

कृत्वा सर्पपतेलाक्तान् क्रीधेन(२) जुहुयात्ततः ॥ २३ ॥

१ परिप्रियादेव कारिरिति घ०, ङ० च । परिप्रियादेव कविरिति घ०, ङ० च ।

२ मन्त्रेष्वेति घ०, ङ०, ज० च ।

एतत् कृत्वा बुधः कर्म संग्रामे जयमाप्नुयात् ।

गारुडं वामदेव्यञ्च रथन्तरहृद्द्रथौ ॥ २४ ॥

सर्वपापप्रशमनाः कथिताः संशयं विना ।

इत्याग्नेये महापुराणे सामविधानं नाम षष्ठ्यधिक--

द्विंशततमोऽध्यायः ।

अथैकषष्ट्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

— (१३१) —

अथर्वविधानं ।

पुष्कर उवाच । साम्नां विधानं कथितं वक्ष्ये चाथर्वणामथ ।

शान्तातीर्थं गणं हुत्वा शान्तिमाप्नोति मानवः ॥ १ ॥

भैषज्यञ्च गणं हुत्वा सर्वान्नोगान् व्यापोहति ।

त्रिसप्तीर्थं गणं हुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २ ॥

कचिन्नाप्नोति च भयं हुत्वा चैवाभयङ्गणं ।

न कचिज्जायते राम गणं हुत्वा पराजितं ॥ ३ ॥

आयुष्यञ्च गणं हुत्वा अपमृत्युं व्यपोहति ।

स्वस्तिमाप्नोति सर्वत्र हुत्वा स्वस्त्यनङ्गणं ॥ ४ ॥

थेयसा योगमाप्नोति शर्मवर्मगणन्तथा ।

वास्तोष्पत्यगणं हुत्वा वास्तुदीपान् व्यपोहति ॥ ५ ॥

तथा रौद्रगणं हुत्वा सर्वान् दीपान् व्यपोहति ।

एतैर्दशगुणैर्हीमो ह्यष्टादशसु शान्तिषु ॥ ६ ॥

वैष्णवी शान्तिरैन्द्री च ब्राह्मी रीद्री तथैव च ।
 वायव्या वारुणी चैव कौवेरौ भार्गवो तथा ॥ ७ ॥
 प्राजापत्या तथा त्वाष्ट्री कौमारो वज्रदेवता ।
 मारुहणा च गार्धारी शान्तिर्नैऋतकी तथा ॥ ८ ॥
 शान्तिराङ्गिरसी याम्या पार्थिवी सर्वकामदा ।
 यस्त्वां सृष्टुरिति ह्येतज्जप्तं सृष्टुर्विनाशनं ॥ ९ ॥
 सुपर्णस्त्वेति हुत्वा च भुजगेनैव बाध्यते ।
 इन्द्रेण दत्तमित्येतत् सर्वकामकरम्भवेत् ॥ १० ॥
 इन्द्रेण दत्तमित्येतत् सर्वबाधाविनाशनं ।
 इमा देवीति मन्त्रश्च सर्वशान्तिकरः परः ॥ ११ ॥
 देवा मरुत इत्येतत् सर्वकामकरम्भवेत् ।
 यमस्य लोकादित्येतत् दुःस्वप्नप्रगमनम्परं ॥ १२ ॥
 इन्द्रश्च पञ्चवर्णिजैति(१) पण्यलाभकरं परं ।
 कामो मे वाजीति हुतं स्त्रोणां सौभाग्यवर्धनं ॥ १३ ॥
 तुभ्यमेव जत्रोमन्त्रित्येतन्तु हृतम्भवेत् ।
 अग्ने गाभिन्न इत्येतत्(२) अध्यावृद्धिकरम्परं ॥ १४ ॥
 ध्रुवं ध्रुवेणेति हुतं स्थानलाभकरं भवेत् ।
 अलक्तजीवेति शुना कृपिलाभकरं भवेत् ॥ १५ ॥
 अहन्ते भग्न इत्येतत् भवेत्सौभाग्यवर्धनं ।
 ये मे पागास्तयाधेतत् बन्धनास्त्रीक्षकारणं ॥ १६ ॥
 शपत्वहन्निति रिपुन् नागयेडोमजाप्यतः ।

१ इन्द्र इमं ह्वितुं चिनीति घ०. अ०. ७ ।

२ अग्रं मौमग्य इत्येतादमि ज० ।

त्वमुत्तममितीत्येतद्यशोबुद्धिविवर्धनं ॥ १७ ॥

यथा मृगमतीत्येतत् स्त्रीणां सौभाग्यवर्धनं ।

येन चेहदिदक्षैव गर्भलाभकरं भवेत् ॥ १८ ॥

अयन्ते योनिरित्येतत् पुत्रलाभकरं भवेत् ।

शिवः शिवाभिरित्येतत् भवेत्सौभाग्यवर्धनं (१) ॥ १९ ॥

वृहस्पतिर्षः परिपातु पथि स्वस्थयनं भवेत् ।

मुञ्चामि त्वेति कथितमपमृत्युनिवारणं ॥ २० ॥

अथर्वगिरसोऽर्घ्यता सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

प्राधान्येन तु मन्त्राणां किञ्चित् कर्म तवेरितं ॥ २१ ॥

वृक्षाणां यज्ञियानान्तु समिधः प्रथमं हविः ।

आज्यञ्च व्रीहयश्चैव तथा वै गौरसर्षपाः ॥ २२ ॥

अक्षतानि तिलाश्चैव दधिचीरे च भार्गव ।

दर्भास्तथैव दूर्वाश्च विह्वानि कमलानि च ॥ २३ ॥

शान्तिपुष्टिकराण्याहुर्द्रव्याण्येतानि सर्वशः ।

तैलङ्गणानि धर्मज्ञ राजिका रुधिरं विषं ॥ २४ ॥

समिधः कण्टकीपेता अभिचारेषु योजयेत् ।

आर्षं वै दैवतं क्रन्दो विनियोगज्ञ आचरेत् ॥ २५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे अथर्वविधानं नामैक-

षष्ठ्यधिकविंशततमोऽध्यायः ।

अथ द्विषष्ठ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०—

उत्पातशान्तिः ।

पुष्कर उवाच । श्रीसूक्तं प्रतिवेदस्य ज्ञेयं लक्ष्मीविवर्द्धनं ।

हिरण्यवर्णा हरिणीमृचः पञ्चदश त्रियः ॥ १ ॥

रथेष्वक्षेषु वाजिति चतस्रो यजुषि त्रियः ।

स्नावन्तीयं तथा साम श्रीसूक्तं सामवेदके ॥ २ ॥

त्रियं धातर्मयि धेहि प्रोक्तमाथर्वणे तथा ।

श्रीसूक्तं यो जपेद्भक्त्या हुत्वा श्रीस्तस्य वै भवेत् ॥ ३ ॥

पद्मानि चाथ विस्वानि हुत्वान्यं वा तिलान् त्रियः ।

एकन्तु पौरुषं सूक्तं प्रतिवेदन्तु सर्वदं ॥ ४ ॥

सूक्तेन दद्यान्निष्पापो ह्येकैकया^(१) जलाञ्जलिं ।

स्नात एकैकया पुष्पं विष्णोर्हत्वाघञ्ज भवेत् ॥ ५ ॥

स्नात एकैकया दत्त्वा फलं स्यात् सर्वकामभाक् ।

महापापोपपापान्तो भवेज्जन्मा तु पेरुषं ॥ ६ ॥

कच्छैर्विशुद्धो जप्ता च हुत्वा स्नात्वाऽथ सर्वभाक् ।

अष्टादशभ्यः शान्तिभ्यस्तिस्त्रोऽन्याः शान्तयो वराः ॥ ७ ॥

अमृता चाभया सौम्या सर्वोत्पातविमर्द्दनाः ।

अमृता सर्वदैवत्या अभया ब्रह्मदेवता ॥ ८ ॥

सौम्या च सर्वदैवत्या एका स्यात्सर्वकामदा ।

अभयाया मणिः कार्यी वरुणस्य भृगूत्तम ॥ ८ ॥
 शतकाण्डोऽमृतायाश्च सौम्यायाः शङ्खजो मणिः ।
 तद्देवत्यास्तथा मन्त्राः सिद्धौ(१)स्यान्मणिबन्धनं ॥ १० ॥
 दिव्यान्तरोक्षभौमादिसमुत्पातार्दना इमाः ।
 दिव्यान्तरोक्षभौमन्तु अद्भुतं त्रिविधं शृणु ॥ ११ ॥
 ग्रहर्चवैकृतं दिव्यमान्तरोक्षत्रिबोध मे ।
 उल्कापातश्च दिग्दाहः परिवेशस्तथैव च ॥ १२ ॥
 गन्धर्वनगरश्चैव वृष्टिश्च विकृता च या ।
 चरस्थिरभवं भूमौ भूकम्पमपि भूमिजं ॥ १३ ॥
 सप्ताहाभ्यन्तरे वृष्टावद्भुतं निष्फलं भवेत् ।
 शान्तिं विना त्रिभिर्वर्षैरद्भुतं भयकृद्भवेत् ॥ १४ ॥
 देवतार्चाः(१) प्रवृत्त्यन्ति वेपन्ते प्रज्वलन्ति च ।
 आरठन्ति(३) च रोदन्ति प्रखिद्यन्ते हसन्ति च ॥ १५ ॥
 अर्चाविकारोपशमोऽभ्यर्च्यं कृत्वा प्रजापतेः ।
 अग्निर्दीप्यते यत्र राष्ट्रे च भृशनिस्वनं ॥ १६ ॥
 न दीप्यते चेत्स्वनवांस्तद्राष्ट्रं पीडाते नृपैः ।
 अग्निवैकृत्यग्रमनमग्निमन्त्रैश्च भार्गव ॥ १७ ॥
 अकाले फलिता वृक्षाः क्षीरं रक्तं स्रवन्ति च ।
 वृक्षोत्पातप्रशमनं शिवं पूज्य च कारयेत् ॥ १८ ॥
 अतिवृष्टिरनावृष्टिर्दुर्भिक्षाद्योभयं मतं ।

१ सिद्धौ इति घ०, अ० च ।

२ देवताश्चेति ख०, घ० च ।

३ आवठन्तीति ख०, घ०, ङ०, अ० च ।

अनृतौ चिदिनारव्यवृष्टिर्ज्ञया भगाय हि ॥ १८ ॥

वृष्टिवैकल्यनागः स्यात्पर्जन्येगर्दकपूजनात् ।

नगराष्टपसर्पन्ते समीपमपयान्ति च ॥ २० ॥

नद्या ज्जदप्रयवणा विरसाय भवन्ति च ।

गलिलाशयवैकल्ये जप्तव्यो वारुणो मनः ॥ २१ ॥

अकालप्रसवा नार्यः कालतो वाप्रजास्तथा ।

विकृतप्रसवाद्यैव युग्मप्रसवनादिकं ॥ २२ ॥

स्त्रीणां प्रसववैकल्ये स्त्रीविप्रादिं प्रपूजयेत् ।

वड्वा हस्तिनो गौर्वा यदि युग्मं प्रसूयते ॥ २३ ॥

विजात्यं विकृतं वापि पद्मिनीसैर्म्रियेत वै ।

विकृतं वा प्रसूयन्ते परचक्रभयं भवेत् ॥ २४ ॥

होमः प्रसूतिवैकल्ये जपो विप्रादिपूजनं ।

यानि यानान्ययुक्तानि युक्तानि न वहन्ति च ॥ २५ ॥

आकाशे तूर्यनादाय महद्भयमुपस्थितं ।

प्रविशन्ति यदा ग्राममारण्या मृगपक्षिणः ॥ २६ ॥

अरण्यं यान्ति वा ग्राम्याः जप्तं यान्ति स्थलोद्भवाः ।

स्थलं वा जलजा यान्ति राजद्वारादिके शिवाः ॥ २७ ॥

प्रदोषे कुक्कुटां वामे शिवा चार्कीदये भवेत् ।

मृदङ्गपीतः प्रविशेत् क्रव्यादा मूर्ध्नि लीयते ॥ २८ ॥

मधुरां मक्षिकां कुर्यात् काको मैथुनगो दृशि ।

ग्रामादतारणोद्यानहारपाकारवेष्मनां ॥ २९ ॥

अनिमित्तन्तु पतनं दृष्टानां राजसृत्त्यव ।

रजसा वाय धूमेन दिशो यत्र समाकुलाः ॥ ३० ॥

केतूदयोपरागौ च छिद्रता शशिसूर्ययोः ।
 ग्रहर्चविक्रितिर्यत्र तत्रापि भयमादिशेत् ॥ ३१ ॥
 अग्निर्यत्र न दीप्येत स्रवस्ते चोदकुम्भकाः ।
 मृतिर्भयं शून्यतादिगत्यातानां फलम्भवेत् ॥ ३२ ॥
 द्विजदेवादिपूजाभ्यः शान्तिर्जप्येस्तु होमतः ।
 इत्याग्नेये महापुराणे उत्पातशान्तिर्नाम द्विषष्ट्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ।

अथ त्रिषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०*०—

देवपूजावैश्वदेवबलिः ।

पुष्कर उवाच । देवपूजादिकं कर्म वक्ष्ये चोत्पातमर्दनम् ।
 आपोहिष्टेति तिसृभिः स्नातोऽर्घ्यं^१ विष्णवेर्पयेत् ॥ १ ॥
 हिरण्यवर्णा इति च पाद्यञ्च तिसृभिर्द्विज ।
 शम्भ आपो ह्याचमनमिदमापोऽभिषेचनं ॥ २ ॥
 रथे अक्षे च तिसृभिर्गन्धं युवेति^(१) वस्त्रकं ।
 पुष्पं पुष्पवतीत्येवं धूपन्धूपोसि चाप्यथ ॥ ३ ॥
 तेजोसि शुक्रं दीपं स्यान्मधुपर्कं दधीति च ।
 हिरण्यगर्भं इत्यष्टावृचः प्रोक्ता निवेदने ॥ ४ ॥
 अन्नस्य मनुजश्रेष्ठ पानस्य च सुगन्धिनः ।
 चामरव्यजनोपामच्छत्रं यानासने तथा ॥ ५ ॥

१ गन्धं खधेतोति क०, ग०, घ०, ज० च ।

यत् किञ्चिदेवमादि स्यात्सावित्रेण निवेदयेत् ।
 पौरुषन्तु जपेत् सूक्तं तदेव जुहुयात्तथा ॥ ६ ॥
 अर्चाभावे तथा वेद्याञ्जले पूर्णघटे तथा ।
 नदीतीरेऽथ कमले शान्तिः स्याद्विष्णुपूजनात् ॥ ७ ॥
 ततो होमः प्रकर्त्तव्यो दीप्यमाने विभावसौ ।
 परिसमसृज्य पर्युष्य परिस्तीर्य परिस्तरैः ॥ ८ ॥
 सर्वाङ्गाद्यं समुब्रूय जुहुयात् प्रयतस्ततः ।
 वासुदेवाय देवाय प्रभवे चाव्ययाय च ॥ ९ ॥
 अग्नये चैव सोमाय मित्राय वरुणाय च ।
 इन्द्राय च महाभाग इन्द्राग्निभ्यां तथैव च ॥ १० ॥
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यः प्रजानां पतये नमः ।
 अनुमत्यै तथा राम धन्वन्तरय एव च ॥ ११ ॥
 वास्तोष्पत्यै ततो देव्यै ततः स्त्रिष्टिकृतेऽग्नये ।
 सचतुर्थ्यन्तनाम्ना(१) तु हुत्वैतेभ्यो बलिं हरेत् ॥ १२ ॥
 तत्क्षीपतक्षमभितः पूर्वैर्णाग्निमतः परम् ।
 अश्वानामपि धर्मज्ञ जर्णानामानि चाप्यथ ॥ १३ ॥
 निरुन्धी धूम्रिणीका च अस्त्रपन्ती(२) तथैव च ।
 मेघपत्नी(३) च नामानि सर्वेषामेव भार्गव ॥ १४ ॥
 आग्नेयाद्याः क्रमेणाथ ततः शक्तिपु निक्षिपेत् ।
 नन्दिन्यै च सुभाग्यै च सुमङ्गल्यै च भार्गव ॥ १५ ॥

१ सचतुर्थी क नाम्नेति पाठः साधुः ।

२ अस्त्रपत्नीति ज० ।

३ मेघपत्नीति ज० ।

भद्रकाक्ष्यै ततो दत्त्वा स्थूणायाञ्च तथा श्रिये ।
 हिरण्यकेश्यै च तथा वनस्पतय एव च ॥ १६ ॥
 धर्माधर्ममयी हारे गृहमध्ये ध्रुवाय च ।
 मृत्यवे च वह्निर्द्वाद्द्वारुणायोदकाशये ॥ १७ ॥
 भूतेभ्यश्च वह्निर्द्वाच्छरणे धनदाय च ।
 इन्द्रायेन्द्रपुरुषेभ्यो दद्यात् पूर्वेण मानवः ॥ १८ ॥
 यमाय तत् पुरुषेभ्यो दद्याद्दक्षिणतस्तथा ।
 वरुणाय तत्पुरुषेभ्यो दद्यात्पश्चिमतस्तथा ॥ १९ ॥
 सोमाय सोमपुरुषेभ्य उदग्दद्यादमन्तरं ।
 ब्रह्मणे ब्रह्मपुरुषेभ्यो मध्ये दद्यात्तथैव च ॥ २० ॥
 आकाशे च तथा चीर्द्ध्वं स्थण्डिलाय क्षिती तथा ।
 दिवा दिवाचरेभ्यश्च रात्रौ रात्रिचरेषु च ॥ २१ ॥
 बलिं वह्निस्तथा दद्यात्सायं प्रातस्तु प्रत्यहं ।
 पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् प्रातः सायन्न कारयेत् ॥ २२ ॥
 पित्रे तु प्रथमं दद्यात्तत्पित्रे तदनन्तरम् ।
 प्रपितामहाय तन्मात्रे पित्रमात्रे ततोऽर्पयेत् ॥ २३ ॥
 तन्मात्रे दक्षिणाग्रेषु कुशेष्वेव यजेत् पितॄन् ।
 इन्द्रवारुणवायव्या याम्या वा नैर्ऋताश्च ये ॥ २४ ॥
 ते काकाः प्रतिगृह्णन्तु इमं पिण्डं मयोद्धृतम् ।
 काकपिण्डन्तु मन्त्रेण शुनः पिण्डं प्रदापयेत् ॥ २५ ॥
 विवस्वतः कुले जातो ह्यौ श्यावशबलो(१) शुनौ ।
 तेषां पिण्डं प्रदास्यामि पथि रक्षन्तु मे सदा ॥ २६ ॥

सौरभेयः (१) सर्वहिताः पवित्राः पापनाशनाः (२) ।

प्रतिगृह्णन्तु मे ग्रासं गावस्त्रै लोक्ष्यमातरः ॥ २७ ॥

योपासच्च स्वस्वयनं कृत्वा भिक्षां प्रदापयेत् ।

अतिथीन्दीनान् पूजयित्वा गृही भुञ्जीत च स्वयं ॥ २८ ॥

ॐ भूः स्वाहा ॐ भूवः स्वाहा ॐ स्वः स्वाहा ॐ भूर्भुवः
स्वः स्वाहा ।

ॐ देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ पितृकृतस्यैन-
सोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा
ॐ मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ एनस एनसोऽव-
यजनमसि स्वाहा । यथाहमेनो विद्वांश्चकार यथाविद्वांस्तस्य
सर्वस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा अग्नये स्विष्टिजते स्वाहा
ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥

विष्णुपूजावैश्वदेवबलिस्ते कीर्तितो मया ।

इत्याग्नेये महापुराणे देवपूजावैश्वदेवबलिर्नाम त्रिषष्ट्यधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

दिक्पालादिस्नानं ।

अग्निहवाच । सर्वार्थसाधनं स्नानं वक्ष्ये शान्तिकरं शुभम् ।

आपयेच्च सरित्तीरे यज्ञान् विष्णुं विचक्षणः ॥ १ ॥

* १ सौरभेया इति क०, ग०, ब०, ख० च ।

२ पुष्करामय इति ज०, ड० च । •

देवालये ज्वराख्यादौ विनायकग्रहाङ्गिते ।

विद्यार्थिनो ऋदे गेहे जयकामस्य तीर्थके ॥ २ ॥

पद्मिण्यां स्नापयेन्नारीं गर्भी यस्याः स्रवेत्तथा ।

अशोकसन्निधौ स्नायाज्जातो यस्या विनश्यति ॥ ३ ॥

पुष्पार्थिनाञ्च पुष्पाटेऽपुत्रार्थिनाञ्च सागरे ।

गृहसौभाग्यकामानां सर्वेषां विष्णुसन्निधौ ॥ ४ ॥

वैष्णवे रेवतीपुत्रे सर्वेषां स्नानमुत्तमं ।

स्नानकामस्य सप्ताहमूर्ध्वमुत्सादनं स्मृतं ॥ ५ ॥

पुनर्भवां रोचनाञ्च शताङ्गं गुरुणी त्वचं ।

मधूकं रजनी द्वे च तगरन्नागकेशरम् ॥ ६ ॥

अम्बरीक्षैव मस्त्रिष्ठां मांसीयासकमर्दनैः ।

प्रियङ्गु सर्षपं कुष्ठम्बलाम्ब्राह्मीञ्च कुङ्कुमं ॥ ७ ॥

वज्रगव्यं शक्तुमिश्रं उदत्तं स्नानमाचरेत् ।

मण्डले कर्णिकायाञ्च विष्णुं ब्राह्मणमर्चयेत् ॥ ८ ॥

दक्षे वामे हरं पूर्वं पञ्चे पूर्वादिके क्रमात् ।

लिखेदिन्द्रादिकान्देवान् सायुधान् सहवान्धवान्(१) ॥ ९ ॥

स्नानमण्डलकान् दिक्षु कुर्याच्चैव विदिक्षु च ।

विष्णुब्रह्मेशशक्रादींस्तदस्त्राण्यर्च्यं होमयेत् ॥ १० ॥

एकैकस्य त्वष्टशतं समिधस्तु तिलान् धृतं ।

भद्रः सुभद्रः सिद्धार्थः कलसाः पुष्टिवर्धनाः ॥ ११ ॥

अमोवसितजानुष पर्जन्याऽथ सुदर्शनः

स्थापयेत्तु वटानेतान् सांख्यिरुद्रमरुद्गणान् ॥ १२ ॥

विश्वे देवास्तथा दैत्या वसवो मुनयस्तथा ।
 आवेशयन्तु सुप्रीतास्तथान्या अपि देवताः ॥ १३ ॥
 ओषधीर्निक्षिपेत् कुम्भे जयन्तीं विजयां जयां ।
 शतावरौ शतपुष्पां विष्णुक्रान्तापराजिताम् ॥ १४ ॥
 ज्योतिष्मतीमतिबलाच्चन्दनोशीरकेशरं ।
 कस्तूरिकाञ्च कर्पूरं बालकं पत्रकं त्वचं ॥ १५ ॥
 जातीफलं लवङ्गञ्च चत्तिकां पञ्चगव्यकं ।
 भद्रपीठे स्थितं साध्यं स्नापयेयुर्दिजा बलात् ॥ १६ ॥
 राजाभिषेकमन्त्रोक्तदेवानां होमकाः पृथक् ।
 पूर्णाहुतिस्ततो दत्त्वा गुरवे दक्षिणां ददेत् ॥ १७ ॥
 इन्द्रोऽभिषिक्तो गुरुणा पुरा दैत्यान् जघान ह ।
 दिक्पालस्नानकृतं संश्रामादौ जयादिकं ॥ १८ ॥
 इत्यन्त्ये महापुराणे दिक्पालादिस्नानं नाम
 चतुःषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

अथ पञ्चपष्ठ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

विनायकस्नानं ।

पुष्कर उवाच । विनायकोपसृष्टानां स्नानं सर्वकारं वदे ।
 विनायकः कर्मविघ्नसिद्धार्थं विनियोजितः ॥ १ ॥
 गणानामाधिपत्ये च केशवेशपितामहैः ।
 स्वप्नेवगाहतेऽत्यथ जलं मुण्डांश्च पश्यति ॥ २ ॥

विनायकोपसृष्टस्तु क्रव्यादानधिरोहति ।
 व्रजमानस्तथात्मानं मन्यतेऽनुगतस्परैः ॥ ३ ॥
 विमना विफलारम्भः संसौदत्यनिमित्ततः ।
 कन्या वरं न चाप्नोति न चापत्यं वराङ्गना ॥ ४ ॥
 आचार्यत्वं श्रोत्रियश्च न शिष्योऽध्ययनं लभेत् ।
 धनी न लाभमाप्नोति न कृषिश्च कृषीबलः ॥ ५ ॥
 राजा राज्यं न चाप्नोति स्त्रपनस्तस्य कारयेत् ।
 हस्तपुण्याश्वयुक्सौम्ये वैष्णवे भद्रपीठके(१) ॥ ६ ॥
 गौरसर्षपकल्के न साज्येनोत्सादितस्य च(२) ।
 सर्वौषधैः सर्वगन्धैः प्रलिप्तगिरसस्तथा ॥ ७ ॥
 चतुर्भिः कलसैः स्नानस्तेषु सर्वौषधोः क्षिपेत् ।
 अश्वस्थानाङ्गजस्थानाङ्गलीकात् सङ्गमाद्बुदात् ॥ ८ ॥
 मृत्तिकां रोचनाङ्गान्धङ्गुगुलुक्तेषु निक्षिपेत् ।
 सहस्राक्षं शतधारमृषिभिः पावनं कृतम् ॥ ९ ॥
 तेन त्वामभिषिञ्चामि पावमान्यः(३) पुनस्तु ते ।
 भगन्ते वरुणो राजा भगं सूर्यो हृहस्यतिः ॥ १० ॥
 भगमिन्द्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ।
 यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सीमन्ते यच्च मूर्ध्नि ॥ ११ ॥
 ललाटे कर्णयोरक्षीरापस्तद्वृन्तु सर्वदा ।
 दर्भपिञ्जलिमादाय वामहस्ते ततो गुरुः ॥ १२ ॥

१ चक्षुपुण्याश्वयुक्सौम्यवैष्णवेषु शम्भेभ्यु चेति ष०, ज० च ।

२ साज्येनासादितस्य चेति ष०, ज० च ।

३ इमा आप इति ष०, ज० च ।

स्नातस्त्रं सार्वपत्नैलं श्रुवेणीकुम्बरेण च ।
 जुहुयान्मूर्धनि कुशान् सव्येन परिगृह्य च ॥ १३ ॥
 मितश्च सन्मिस्रश्चैव तथा शालककण्टकी ।
 कुष्माण्डो राजपुत्रश्च एतैः स्नाह्यसमन्वितैः ॥ १४ ॥
 नामभिर्बलिमन्त्रैश्च नमस्कारसमन्वितैः (१) ।
 दद्याच्चतुष्वथ शूर्पे कुशानास्तीर्थं सर्वतः ॥ १५ ॥
 क्षताक्षतांस्तण्डुलांश्च पक्ष्मक्षौदनमेव च ।
 मत्स्याग्न्यङ्गुलीस्तथैवामान् पुष्पं चित्रं सुरां त्रिधा ॥ १६ ॥
 मूलकं पूरिकां पूर्वांस्तथैवैण्डविकास्त्रजः ।
 दध्यन्नं पायसं पिष्टं मोदकं गुडमर्पयेत् ॥ १७ ॥
 विनायकस्य जननीमुपतिष्ठेत्ततोऽम्बिकां ।
 दूर्वासर्षपपुष्पाणां दत्तार्घ्यं पूर्णमञ्जलिं ॥ १८ ॥
 रूपं देहि यशो देहि सौभाग्यं सुभगे मम ।
 पुत्रं देहि धनं देहि सर्वान् कामांश्च देहि मे ॥ १९ ॥
 भोजयेद्वाह्मणान्दद्याद्वाहस्त्रयुग्मं गुरोरपि ।
 विनायकं यद्वाग्न्यार्च्यं श्रियं कर्मफलं लभेत् २० ॥ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे विनायकस्नानं नाम पञ्चषष्ठ्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ।

अथ षट्षष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

—०*०—

माहेश्वरस्नानलक्षकोटिहोमादयः ।

पुष्कर उवाच । स्नानं माहेश्वरं वक्ष्ये राजादेर्जयवर्द्धनम् ।

दानवेन्द्राय बलये यज्जगादोशनाः पुरा ॥ १ ॥

भास्करेऽनुदिते पीठे प्रातः संस्त्रापयेद् घटैः ।

ॐ नमो भगवते रुद्राय च बलाय च पाण्डुरीचितभस्मानुलिप्त-
गात्राय । तद्यथा जय जय सर्वान् शत्रून्मूकस्य कलहविग्रहवि-
वादिषु भञ्जय ।

ॐ मथ मथ सर्वपथिकान्योसौ युगान्तकाले दिधक्षति इमां
पूजां रौद्रमूर्तिः सहस्रांशः शुक्तः स ते रक्षतु जीवितं ।
सम्बर्त्तकाग्नितुल्यश्च त्रिपुरान्तकरः शिवः ।

सर्वदेवमयः सोपि तव रक्षतु जीवितं लिखि लिखि खिलि स्वाहा ।

एवं स्नातस्तु मन्त्रेण जुहुयात्तिलतण्डुलम् ॥ २ ॥

पञ्चामृतैस्तु संस्त्राप्य पूजयेच्छूलपाणिनं ।

स्नानान्यन्यानि वक्ष्यामि सर्वदा विजयाय ते ॥ ३ ॥

स्नानं घृतेन कथितमायुष्यवर्द्धनं परम् ।

गोमयेन च लक्ष्मीः स्याद्गोमूत्रेणाघमर्द्दनम् ॥ ४ ॥

क्षीरेण बलबुद्धिः स्याद्दध्ना लक्ष्मीविवर्द्धनं ।

कुशोदकेन पापान्तः पञ्चगव्येन सर्वभाक् ॥ ५ ॥

शतमूलेन सर्वाभिर्गोमृङ्गीदकतोऽघजित् ।

२६६ अध्यायः ।] माहेखरस्नानलक्षकोटिहोमादयः । ४७३

पलाशविल्वकमलकुशस्नानन्तु सर्वदं ॥ ६ ॥
 वचा हरिद्रे द्वे मुस्तं स्नानं रक्षोहणं परं ।
 आयुथ्यच्च यगस्यच्च धर्ममेधाविवर्द्धनम् ॥ ७ ॥
 हैमाद्रिश्चैव माङ्गल्यं रूप्यताम्रोदकैस्तथा ।
 रत्नोदकैस्तु विजयः सौभाग्यं सर्वगन्धकैः ॥ ८ ॥
 फलाद्रिथ तथारोग्यं धात्राद्रिः परमां त्रियम् ।
 तिलसिद्धार्थकैर्बन्धुः सौभाग्यञ्च प्रियङ्गुणा ॥ ९ ॥
 पद्मोत्पलकदम्बैश्च श्रीर्वलं बलाद्दुर्मोदकैः ।
 विष्णुपादादकस्नानं सर्वस्नानेभ्य उत्तमम् ॥ १० ॥
 एकाको एककामायेत्येकांके^(१) विधिवच्चरेत् ।
 अक्रन्दयतिसूक्तेन प्रबध्नायान्मणिं करं ॥ ११ ॥
 कुष्ठपाठा वचा शुण्ठी शङ्खलोहादिको मणिः ।
 सर्व्वधामिवकामानामीश्वरो भगवान् हरिः ॥ १२ ॥
 तस्य संपूजनादेव सर्व्वान्कामान् समप्नुते ।
 स्नापयित्वा घृतचौरैः पूजयित्वा च पिप्पला ॥ १३ ॥
 पञ्चमुदुगबलिन्दत्वा अतिसारात् प्रमुच्यते ।
 पञ्चगव्येन संस्त्राप्य वातव्याधिं विनाशयेत् ॥ १४ ॥
 द्विस्त्रेहस्त्रपनात् श्लेष्मरोगहा चातिपूजया ।
 घृतं तैलं तथा चौद्रं स्नानन्तु त्रिरसं परं ॥ १५ ॥
 स्नानं घृताम्बु द्विस्त्रेहं समलं घृततैलकम् ।
 चौद्रमिश्रुरसं चीरं स्नानं त्रिमधुरं स्मृतम् ॥ १६ ॥
 घृतमिश्रुरसं तैलं चौद्रञ्च त्रिरसं त्रिये ।

१ घनकामायेत्येकांकेमिति क., ख० च ।

अनुलेपस्त्रिशुक्लस्तु कर्पूरोशीरचन्दनैः ॥ १७ ॥
 चन्दनागुरुकर्पूरमृगदर्पैः सकुङ्कुमैः ।
 पञ्चानुलेपनं विष्णोः सर्वकामफलप्रदं ॥ १८ ॥
 त्रिसुगन्धञ्च कर्पूरं तथा चन्दनकुङ्कुमैः ।
 मृगदर्पं सकर्पूरं मलयं सर्व्वकामदम् ॥ १९ ॥
 जातीफलं सकर्पूरं चन्दनञ्च त्रिशूतकम् ।
 पीतानि शुक्लवर्णानि तथा शुक्लानि भार्गव ॥ २० ॥
 कृष्णानि चैव रक्तानि पञ्चवर्णानि निर्दिशेत् ।
 उत्पलं पद्मजाती च त्रिशूतं हरिपूजने ॥ २१ ॥
 कुङ्कुमं रक्तपद्मानि चिरक्तं रक्तमुत्पलं ।
 धूपदीपादिभिः प्रार्थ्य विष्णुं शान्तिर्भवेन्नृणां ॥ २२ ॥
 चतुरस्रकरे कुण्डे ब्राह्मणाद्याष्ट शोडश ।
 लक्ष्मोमङ्कोटिहोमन्तिलाज्ययवधान्यकैः ॥ २३ ॥
 ग्रहानभ्यर्च्य गायत्र्या सर्व्वशान्तिः क्रमाद्भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे माहेश्वरस्नानलक्ष्मोमङ्कोटिहोमादयो नाम
 षट्षष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—000—

नीराजनाविधिः ।

पुष्कर उवाच । कर्म सांवत्सरं राज्ञां जन्मर्चे पूजयेच्च तं ।
 मासि मासि च संक्रान्तौ सूर्य्यसोमादिदेवताः ॥ १ ॥

अगस्त्यस्योदयेऽगस्त्यश्चातुर्भास्यं हरिं यजेत् ।
 शयनोत्थापने पञ्चदिनं कुर्यात्समुत्सवम् ॥ २ ॥
 प्रोष्ठपादे सिते पक्षे प्रतिपत्प्रभृतिक्रमात् ।
 शिविरात् पूर्वदिग्भागे शक्रार्थं भवनञ्चरेत् ॥ ३ ॥
 तत्र शक्रध्वजं स्थाप्य शचीं शक्रञ्च पूजयेत् ।
 अष्टस्यां वाद्यघोषेण तान्तु यष्टिं प्रवेशयेत् ॥ ४ ॥
 एकादश्यां सोपवासो द्वादश्यां केतुमुत्थितम् ।
 यजेदस्त्रादिसंवीतं षटस्थं (१) सुरपं शचीं ॥ ५ ॥
 वर्द्धस्वेन्द्र जितामित्र वृत्रहन् पाकशासन ।
 देव देव महाभाग त्वं हि भूमिष्ठतां गतः ॥ ६ ॥
 त्वं प्रभुः शाश्वतश्चैव सर्वभूतहिते रतः ।
 अनन्ततेजा वै राजो यशोजयविवर्द्धनः ॥ ७ ॥
 तेजस्ते वर्द्धयन्त्वे ते देवाः शक्रः सुवृष्टिहृत् ।
 ब्रह्मविष्णुमहेशाद्य कार्त्तिकेयो विनायकः ॥ ८ ॥
 आदित्या वसवो रुद्राः साध्याश्च भृगवो दिगः ।
 मरुहणा लोकपाला ग्रहा यक्षाद्रिनिम्बगाः ॥ ९ ॥
 ससुद्रा श्रीर्मही गौरी चण्डिका च सरस्वती ।
 प्रवर्त्तयन्तु ते तेजो जय शक्र शचीपते ॥ १० ॥
 तव चापि जयान्नित्यं मम सम्पद्यतां शुभं ।
 प्रसीद राज्ञां विप्राणां प्रजानामपि सर्वगः ॥ ११ ॥
 भवत्प्रसादात् पृथिवी नित्यं शस्यवती भवेत् ।
 शिवं भवतु निर्विघ्नं शाम्यन्तामीतयो भृशं ॥ १२ ॥

मन्त्रेणेन्द्रं समभ्यर्च्य जितभूः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 भद्रकालीं पटे लिख्य पूजयेदाश्विने जये ॥ १३ ॥
 शुकपक्षे तथाष्टम्यामायुधं कार्मुकं ध्वजम् ।
 छत्रञ्च राजलिङ्गानि शस्त्राद्यं कुसुमादिभिः ॥ १४ ॥
 जाग्रन्निशि बलिन्दद्याद्द्वितीयेऽङ्गि पुनर्यजेत् ।
 भद्रकालि महाकालि दुर्गे दुर्गात्तिहारिणि ॥ १५ ॥
 तैलोक्यविजये चण्डि मम शान्ती जये भव ।
 नीराजनविधिं वक्ष्ये ऐशान्याम्बुद्वारं चरेत् ॥ १६ ॥
 तोरणत्रितयं तत्र गृहे देवान्यजेत् सदा ।
 चित्तान्यक्ता यदा स्वातिं सविता प्रतिपद्यते ॥ १७ ॥
 ततः प्रभृति कर्त्तव्यं यावत् स्वातौ रविः स्थितः ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च शम्भुश्च शक्रश्चैवानलानिलौ ॥ १८ ॥
 विनायकः कुमारश्च वरुणो धनदो यमः ।
 विश्वे देवा वैश्रवसो गजाद्याष्टौ च तान्यजेत् ॥ १९ ॥
 कुमुदैरावणौ पद्मः पुष्पदन्तश्च वामनः ।
 सुप्रतीकोऽञ्जनो नीलः पूजा कार्थ्या गृहादिके ॥ २० ॥
 पुरोधो जुहुयादाज्यं समित्सिद्धार्थकं तिलाः ।
 कुम्भा अष्टौ पूजिताश्च तैः स्नाप्याश्च गजोत्तमाः ॥ २१ ॥
 अश्वाः स्नाप्या ददेत् पिण्डान् ततो हि प्रथमं गजान् ।
 निष्क्रामयेत्तोरणैस्तु गोपुरादि(१) न लङ्घयेत् ॥ २२ ॥
 विक्रमेयुस्ततः सर्वे राजलिङ्गं गृहे यजेत् ।

वारुणे वरुणं प्रार्थ्य रात्रौ भूतबलिं ददेत् ॥ २१ ॥
 विशाखायां(१) गते सूर्ये आशमे निवसेद्गृध्रः ।
 अलङ्कुर्याद्दिने तस्मिन् बाह्वनन्तु विशेषतः ॥ २४ ॥
 पूजिता राजलिङ्गाय कर्त्तव्या नरहस्तगाः ।
 हस्तिनन्तुरगं कृत्वा खड्गं चापञ्च दुग्धभिम् ॥ २५ ॥
 ध्वजं पताकां धर्मज्ञ कालज्ञस्त्वभिमन्त्रयेत् ।
 अभिमन्त्र्य ततः सर्वान् कुर्यात् कुञ्जरधर्गतान् ॥ २६ ॥
 कुञ्जरोपरिगौ स्यातां सांवत्सरपुरोहितौ ।
 मन्त्रितांश्च समारुह्य तौरणेन विनिर्गमेत् ॥ २७ ॥
 निष्क्रम्य भागमारुह्य तौरणेनाथ निगमेत् ।
 बलिं विभज्य विधिवद्राजा कुञ्जरधर्गतः ॥ २८ ॥
 उन्मूलकानान्तु निचयमादोपतद्दिगन्तरं ।
 राजा प्रदक्षिणं कुर्याच्चान् तारान् सुसमाहितः ॥ २९ ॥
 चतुरङ्गबलापेतः सर्वमेवेन नादयन् ।
 एवं कृत्वा गृहं गच्छेद्दिमर्जितजलाश्रयिनिः ॥ ३० ॥
 शान्तिर्नौराजनाव्येयं हृदये विपमर्दनो ।

इत्याग्नेये महापुराणे नौराजनाविधितोऽस्य सप्तपद्यधिकः ।

दिगततमोऽध्यायः ।

अथाष्टपष्टपधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—०५०—

कृतादिमन्त्रादयः ।

पुंकर उवाच । कृतादिमन्त्रान्वक्ष्यामि यैस्तत् पूज्य जयादिकम् ।

ब्रह्मणः सत्यवाक्येन सोमस्य वरुणस्य च ॥ १ ॥

सूर्यस्य च प्रभावेन वर्धस्व त्वं महामते ।

पाण्डुराभप्रतीकाशं हिमकुन्देन्दुसुप्रभ ॥ २ ॥

यथाभ्युदङ्गादयते शिवायैनां वसुधरा ।

तथाच्छादय राजानं विजयारोग्यवृद्धये ॥ ३ ॥

गन्धर्वकुलजातस्त्वं माभूयाः कुलदूषकः ।

ब्रह्मणः सत्यवाक्येन सोमस्य वरुणस्य च ॥ ४ ॥

प्रभावाच्च हुताग्नस्य वर्धस्व त्वं तुरङ्गम ।

तेजसा चैव सूर्यस्य मुनीनां तपसा तथा ॥ ५ ॥

रुद्रस्य ब्रह्मचर्येण पवनस्य बलेन च ।

स्मर त्वं राजपुत्रोऽसि कौस्तुभन्तु मणिं स्मर ॥ ६ ॥

यां गतिं ब्रह्महा गच्छेत् पिढहा माढहा तथा ।

भूम्यर्थेऽनृतवादी च क्षत्रियश्च पराङ्मुखः ॥ ७ ॥

व्रजेस्वन्तां गतिं क्षिप्रं मा तत् पापं भवेत्तव ।

विकृतिं मापगच्छेस्त्वं युद्धेऽध्वनिं तुरङ्गम ॥ ८ ॥

विपून्विनिघ्नन्समरे सह भर्त्ता सुखी भव ।

शक्रकेतो महावीर्यः सुवर्णस्वामुपाश्रितः ॥ ९ ॥

पतत्रिराड्वैनतेथस्तथा नारायणध्वजः ।

काश्यपेयोऽमृताहर्ता नागारिविष्णुवाहनः ॥ १० ॥

अप्रमेयो दुराधर्षो रणे देवारिसूदनः ।

महाबलो महावीरो महाकायोऽमृताशनः ॥ ११ ॥

गरुडान्मारुतगतिस्त्वयि भन्निहितः स्थितः ।

विष्णुना देवदेवेन शक्रार्थं स्थापितो ह्यमि ॥ १२ ॥

जयाय भव मे नित्यं वृद्धयेऽथ बलस्य च ।

साश्ववर्मायुधानो धानून्नाम्नाकं रिपून् दह ॥ १३ ॥

कुसुदैरावणौ पद्मः पुष्पदन्तोऽथ वामनः ।

सुप्रतीकोऽञ्जनो नील एतेऽष्टौ देवयोनयः ॥ १४ ॥

तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च बलान्यष्टौ समाश्रिताः ।

भद्रो मन्दो मृगश्चैव गजः संकीर्ण एव च ॥ १५ ॥

वने वने प्रसूतास्ते स्मरयोनिं महागजाः ।

पान्तु त्वां वसवो रुद्रा आदित्याः समरुहणाः ॥ १६ ॥

भर्तारं रक्ष नागेन्द्र समयः परिपाल्यतां ।

ऐरावताधिरूढस्तु वज्रहस्तः गतक्रतुः ॥ १७ ॥

पृष्ठतोऽनुगतस्त्वेव रक्षतु त्वां स देवराट् ।

अवाप्नुहि जयं युद्धे सुस्थैरेव मदा व्रज ॥ १८ ॥

अवाप्नुहि बलश्चैव ऐरावतसमं युधि ।

श्रीस्ते सोमाङ्गलं विष्णोस्तेजः सूर्याञ्जवोऽनिलात् ॥ १९ ॥

स्थैर्यं गिरिर्जयं रुद्रादुग्रो देवात् परन्दरात् ।

युद्धे रक्षन्तु नागास्त्वां दिशश्च सह दैवतैः ॥ २० ॥

अश्विनौ सह गन्धर्वैः पान्तु त्वां सर्वतो दिशः ।

मनवो वसवो रुद्रा वायुः सोमो महर्षयः ॥ २१ ॥

नागकिन्नरगन्धर्वश्चभूतगणा यहाः ।
 प्रमथास्तु सहादित्यैर्भूतेशो मातृभिः सह ॥ २२ ॥
 शक्रः सेनापतिः स्कन्दो वरुणश्चाश्रितस्त्वयि ।
 प्रदहन्तु रिपून् सर्वान् राजा विजयमृच्छतु ॥ २३ ॥
 यानि प्रयुक्तान्यरिभिर्भूषणानि समन्ततः ।
 पतन्तु तव शत्रूणां हतानि तव तेजसा ॥ २४ ॥
 कालमैमिवधे यद्वत् युद्धे त्रिपुरघातने ।
 हिरण्यकशिपीर्युद्धे बधे सर्वासुरेषु च ॥ २५ ॥
 शोभितासि तथैवाद्य शोभस्व समयं स्मर ।
 नीलस्वेताभिमान्दृष्ट्वा नशान्त्वाशु नृपारयः ॥ २६ ॥
 आधिभिर्विविधैर्घोरैः शस्त्रैश्च युधि निर्जिताः ।
 पूतना रेवती लेखा कालरात्रीति पठते ॥ २७ ॥
 दहन्त्वाशु रिपून् सर्वान्पताके त्वामुपाश्रिताः ।
 सर्वमेधे महायज्ञे देवदेवेन शूलिना ॥ २८ ॥
 सर्वेण जगत्यैव सारेण त्वं विनिर्म्मितः ।
 नन्दकस्यापरां मूर्तिं स्मर शत्रुनिवर्हण ॥ २९ ॥
 नीलोत्पलदलश्याम कृष्ण दुःस्वप्ननाशन ।
 असिर्विशसदः खड्गस्तीक्ष्णधारो दुरासदः ॥ ३० ॥
 श्रीगर्भी विजयश्चैव धर्मपालस्तथैव च ।
 इत्यष्टौ तव नामानि पुरोक्तानि स्वयम्भुवा ॥ ३१ ॥
 नक्षत्रं कृत्तिका तुभ्यं गुरुर्देवो महेश्वरः ।
 हिरण्यश्च शरीरस्ते देवतस्ते जनार्दनः ॥ ३२ ॥
 राजानं रक्ष निर्स्त्रिंश सबलं सपुरन्तथा ।

येता पितामहो देवः स त्वं पालय सर्वदा ॥ ३३ ॥
 मर्मप्रदस्त्वं समरे वर्मन् सैन्ये यशोऽद्य मे ।
 न मां रक्षणीयोऽहन्तवानघ नमोऽस्तु ते ॥ ३४ ॥
 न्दुभे त्वं सपत्नानां घोषाद्दृद्यकम्पनः ।
 त्वं भूमिपसैन्यानां यथा विजयवर्धनः ॥ ३५ ॥
 तथा जीमूतघोषेण ह्यथन्ति वरवारणाः ।
 तथास्तु तव शब्देन हर्षोऽस्माकं मुदावह ॥ ३६ ॥
 तथा जीमूतशब्देन स्त्रीणां त्रासोऽभिजायते ।
 तथा तु तव शब्देन नृस्यन्त्वक्काङ्क्षिणो रणे ॥ ३७ ॥
 मन्त्रैः सदा च नोयास्ते योजनीया जयादिषु ।
 वृत्तकम्बलविष्णादेस्त्वभिषेकश्च वल्करे ॥ ३८ ॥
 राज्ञोऽभिषेकः कर्त्तव्यो देवज्ञेन पुरोधसा ।
 अग्नेये महापुराणे कृचादिमन्त्रादयः नामाष्टषष्ट्यधिक-

द्विशततमोऽध्यायः ।

